

GH. BUZATU

ROMÂNIA
cu
și fără
ANTONESCU

ROMANIA CU ȘI FĂRĂ ANTONESCU

.

Toate drepturile sînt rezervate
Editurii MOLDOVA

•

GH. BUZATU

**ROMÂNIA
CU ȘI FĂRĂ ANTONESCU**

Documente, studii, relatări și comentarii

I

IAȘI

Editura MOLDOVA

1991

Coperta : arh. Gh. Cheptea

Traducerea unor texte :
Anca Colibaba, Ștefan Colibaba

„*Viața popoarelor este o veșnică și încordată luptă ; o luptă pentru drepturi și pentru dreptate, o luptă pentru afirmare și pentru înălțare*“. Aceste cuvinte ale Mareșalului Ion Antonescu, desprinse dintr-o cuvîntare rostită la Radio București la 5 noiembrie 1941¹, se raportează cel mai bine la situația României în epoca celui de-al doilea război mondial (anii 1939—1947), atunci cînd țara, prinsă în vîltoarea conflictului planetar dintre 1939 și 1945 s-a aflat — nu o singură dată —, ca urmare a politicilor și practicilor greșite ale cabinetelor de la București de dinainte și după 1 septembrie 1939, dar, mai cu seamă, prin voința și presiunile imperialismelor totalitare german și sovietic și ale celor momentan aliate lor, în pragul dezastrului național, salvarea survenind, ca un miracol, cu prețul unor imense sacrificii și nebănuite eforturi, prin acțiunea întregului popor român și a unora dintre liderii săi politici și militari, prin intervenția — în ultimă instanță — a acelor forțe „ascunse“ ce singure pot explica misterele evoluției istorice. Nu este, desigur, cazul că insistăm, în cadrul acestor considerații cu caracter introductiv, asupra evoluției/involuției României sub cele mai multiple aspecte între 1939 și 1947. Detalii și reflecții pertinente pe această temă se pot afla în numeroase lucrări mai vechi ori mai noi ale istoricilor români și străini. Sub raport bibliografic, am repertoriat situația referitoare la reflexul istoriografic al realităților românești dintre 1939 și 1945². Lucrearea, însoțită și de *un amplu studiu consacrat în principal României dintre 1939 și 1945*, s-a dorit cvasi-exhaustivă în privința titlurilor de carte apărute după cel de-al doilea război mondial și pînă în 1975, astfel că pentru ultimii 15 ani este necesar să apelăm la cea mai nouă literatură, în mod deosebit la cărțile datorate lui Aurică Simion, I. Scurtu, Mircea Mușat, Viorica Moisuc, Al. Gh. Savu, I. Ardeleanu, Florin Constantiniu, V. F. Dobrinescu, I. Chiper, I. Saizu, Paul Quinlan,

¹ Cf. Ion Antonescu, *Indemnuri românești*, București, 1941, p. 45.

² Vezi *Al doilea război mondial și România. O bibliografie*, Iași, Editura Academiei, 1981.

Stephan Fischer-Galați, Elisabeth Barker, Ivor Porter, Armin Heinen ș.a., inclusiv la cercetările noastre din acest răstimp.

Problemele României din epoca de referință s-au aflat îndeaproape în atenția autorilor și editorilor români din emigrație (mai ales din R. F. Germania, Spania, S.U.A., Italia), grație cărora beneficiem în prezent de un plus remarcabil de informații excelente — amintiri, documente, reconstituiri etc. Să consemnăm, de pildă, că — dintr-un sumar bilanț — nu pot lipsi Vlad Georgescu sau George I. Duca, N. Baci sau Platon Chirnoagă, G. Barbul sau Al. Cretzianu, Ghiță Ionescu sau Emil Ciurea și I. C. Drăgan, ca editor al volumelor din seria Antonescu. Importante materiale referitoare la situația României în epoca celui de-al doilea război mondial am depistat în arhivele din țară și din străinătate (îndeosebi din S.U.A., Anglia și R. F. Germania) și pe care, pînă acum, le-am valorificat doar parțial. Unele dintre documentele respective, de regulă emanînd din cancelariile diplomatice europene și nord-americane, sînt de cel mai mare interes și ele ajung acum pentru prima dată la cunoștința cititorului, tot astfel după cum ne-am străduit să-i oferim textele unor istorici și memorialiști practic *interziși* în vremea dictaturii comuniste (precum paginile din *Jurnalul* regelui Carol al II-lea, din Vlad Georgescu, N. Baci ș.a.). Pentru a nu reveni asupra unor lucrări și documente acoperind epoca în discuție, trimitem pe cititor la seria recent inaugurată de noi, în cadrul colecției *Românii în istoria universală*, sub titlul *Mareșalul Antonescu în fața Istoriei*³.

Cititorul, nu ne îndoim, va fi de acord cu noi că — în limitele volumului de față — nu a fost posibil să cuprindem întreaga gamă a problemelor (unele cruciale pentru existența însăși și destinul neamului românesc) specifice epocii 1939—1947. Ne-am străduit, în general, să rămînem fideli titlului propus, astfel că în centrul atenției noastre se află *cele 13 dictate* pe care marile puteri totalitare și ne-totalitare le-au impus României între 1939 și 1947, în majoritatea cazurilor fără a o chestiona și fără a se formaliza să obțină semnătura reprezentanților ei oficiali pe unele dintre documentele respective, ca să nu mai vorbim despre unele fapte consumate — „la lumina fulgerului“, cum remarca neîntrecutul nostru N. Iorga în 1939 — și spre folosul Reichului nazist inițial și, în etapa finală a conflagrației secolului, spre marele avantaj al U.R.S.S. :

— la 23 august 1939 : protocolul adițional secret al pactului de neagresiune sovieto-german privind recunoașterea de către Berlin a includerii Basarabiei în „sfera de interese“ a Moscovei ;

— la 26—27 iunie 1940 : notele ultimative sovietice relativ la cedarea neîntîrziată și sub amenințarea recurgerii la forța armelor a străvechilor provincii românești Basarabia și Bucovina de Nord ;

— la 30 august 1940 : dictatul de la Viena impus României de către Hitler și Mussolini pentru cedarea părții de nord a Transilvaniei străbune Ungariei horthyste ;

— 6 septembrie 1940 : abdicarea cvasi-forțată a regelui Carol al II-lea ;

³ Volume editate de Gh. Buzatu, în colaborare cu Stela Cheptea, I. Saizu și V. F. Dobrinescu (Iași, vol. I—II, 1990).

— mai-iunie 1944 : acordul tripartit anglo-sovieto-american relativ la trecerea României în „sfera de interes” a URSS pe perioade de câte trei luni în cursul războiului Națiunilor Unite împotriva Germaniei și a ultimilor ei aliați ;

— 12/13 septembrie 1944 : impunerea României a dictatului convenției de armistițiu de către puterile Națiunilor Unite — URSS, SUA și Anglia ;

— octombrie 1944 : perfectarea acordului Churchill—Stalin la Kremlin cu privire la recunoașterea situației României (și a întregului sud-est european !) în „sfera de interes” a URSS ;

— februarie 1945 : acordurile de la Yalta parafind, după expresia fericită a lui N. Baciuc, *crucificarea* României ca țară în cercul interesele Kremlinului ;

— 6 martie 1945 : impunerea de către Moscova, cu concursul comuniștilor din țară, a guvernului pro-sovietic dr. P. Groza ;

— august 1945 : precizarea politicii marilor învingători din Europa (URSS, SUA și Anglia) prin acordurile de la Potsdam vizavi de statele foste „satelite” ale Germaniei hitleriste, inclusiv România ;

— 19 noiembrie 1946 : impunerea de către puterea ocupantă în România, URSS, a voinței sale de liber-arbitru în cazul rezultatelor alegerilor parlamentare ;

— 10 februarie 1947 : smulgerea semnăturii României pe tratatul de pace înrobitor de la Paris, pregătit și dictat de către marii învingători în cel de-al doilea război mondial și partenerii lor ;

— 30 decembrie 1947 : impunerea abdicării forțate a regelui Mihai I de către gruparea comuniștilor din țară în cooperare cu/la instigarea Kremlinului, moment ce a marcat transformarea Regatului României în republică populară, mai precis în statul exprimând dictatura comunistă ce s-a prelungit pînă la revolta poporului român din decembrie 1989.

Ne face plăcere să credem că țelul ce ne-am propus va fi fost atins din momentul în care cititorul va fi aflat chiar și răspunsuri parțiale, *sugestii ori numai simple referiri și puncte de plecare pentru studiul problemelor numeroase și grave ce au frământat România în epoca dictatelor dintre 1939 și 1947*. Se impune, așadar, o sinceră urare de succes cititorului și cele mai alese mulțumiri pentru toate gândurile lui bune, pentru toată prețuirea ce va arăta față de intențiile și, nu mai puțin, față de eforturile noastre întru editarea (reeditarea) unor texte esențiale privind situația generală a țării noastre înainte, în timpul și după guvernarea antonesciană, cu alte cuvinte : *România cu și fără Antonescu*.

Considerăm de datoria noastră să exprimăm, în încheiere, cele mai calde mulțumiri și toată recunoștința *Casei Editoriale „Moldova”* din Iași, Domnilor AUREL ȘTEFANACHI și NICOLAE PANAITE, pentru sprijinul acordat la apariția acestei cărți ce îmbogățește cu un nou tom, al 14-lea, colecția *României în istoria universală*, inițiată încă în 1986.

Iași, 31 august 1990

GH BUZATU

- **„Poporul meu a suferit deja destul !...”**

(Regele Mihai I)

- **„Să ne întoarcem cu încredere spre trecutul nostru, ca să întemeiem viitorul”.**

(Ion Antonescu)

„PACTUL CU RUSIA... NU-I LIMITAT DE CONDIȚII I...”

(1939 august 25) *Scrisoarea lui Adolf Hitler destinată lui Benito Mussolini*

(În 25 august, 1939, la orele 15,20, prezentată Ducei)

25 august 1939

Duce,

În decursul timpului Germania și Rusia au făcut schimb de opinii relativ la abordarea într-un cadru nou de către ambele părți a relațiilor politice dintre ele.

Necesitatea de a ajunge la o anumită concluzie în această privință era dictată de următoarele cauze :

1. Situația generală în politica internațională ce leza interesele ambelor state ale *Arei*.

2. Necesitatea de a obține o declarație clară cu privire la poziția guvernului nipon. Japonia, probabil, ar fi consimțit la o alianță contra Rusiei, care, după părerea mea, pentru Germania, pentru Italia de asemenea, ținând cont de circumstanțele prezente, ar fi putut avea doar o importanță secundară. Ea (Japonia) însă nu o să-și asume obligațiuni tot atât de clare contra Angliei ; și aceasta, nu numai din punctul de vedere al Germaniei, ci și al Italiei, prezintă o importanță decisivă. Încercările militarilor de a impune guvernului nipon ca, în termen scurt, să ocupe o poziție la fel de clară față de Anglia au început cu câteva luni în urmă, dar nu și-au aflat o realizare practică nici pînă acum.

3. Din primăvară, atitudinea Germaniei față de Polonia — nu din vina Reichului German, ci ca rezultat al activității Angliei — s-a modificat considerabil, iar în ultimele câteva săptămîni situația a devenit pur și simplu insuportabilă. Știrile privind prigoana la care sînt supuși germanii în raioanele de frontieră nu sînt născocite de presă, ci constituie doar o părțică a unui groaznic adevăr. Politica vamală a Poloniei, care sugrumă Danzigul, în ultimele câteva săptămîni are ca rezultat stagnarea deplină a întregii vieți economice a Danzigului și va ruina orașul, dacă va continua așa, fie și pentru scurt timp.

Aceste motive m-au silit să mă grăbesc pentru încheierea negocierilor germano-ruse. Eu nu V-am informat detaliat, Duce, întrucît nu am avut idee despre durata posibilă a acestor discuții sau despre vreo garanție a succesului lor.

Disponibilitatea de a se reorienta în relațiile sale cu Germania și care s-a remarcat din partea Kremlinului după îndepărtarea lui Litvinov a sporit în ultimele câteva săptămîni și mi-a oferit posibilitatea, după

Clauzele pactului

Paris, 22 (Rador). Corespondentul Agenției Havas la Roma transmite:

Privit unor informații care circulau marți seara în cercurile străine din Roma, cred a ști că proiectul pactului de neagresiune germano-rus ar cuprinde următoarele clauze :

1. Cele două părți contractante s-ar angaja să nu se atace una pe alta ;

2. Cele două părți și-ar lua angajamentul de a rămâne neutre în cazul când una din ele ar fi atacată ;

3. Fiecare din cele două părți și-ar păstra dreptul să denunțe în orice moment pactul, dacă ar socoti necesar acest lucru, în cazul când cealaltă putere ar ataca un terț.

(Universul, an 56, nr. 231, joi, 24 august, 1939, p. 1)

„DIN CÎTE AM AFLAT... GERMANIA ȘI RUSIA AU CONVENIT ASUPRA ÎMPĂRȚIRII EUROPEI DE EST ȘI DE SUD-EST I”

(1939 august 24) *Telegrama ambasadorului francez la Berlin către MAE din Paris ținut la curent cu știrile și comentariile vehiculate în capitala Reichului nazist în momentele semnării Pactului de neagresiune sovieto-german la Kremlin.*

Expediată din Berlin : 24 august 1939
Primită la Paris : 25 august — ora 12.30

Aflu că, în cercurile oficiale berlineze, se consideră cum că, prin pactul din 23. august, Germania și Rusia au convenit să regleze între ele, cu excluderea oricărei alte Puteri, nu numai soarta Poloniei, dar încă și toate problemele interesind Europa de Est și de Sud-Est.

Circulă zvonuri după care se pare că va rezulta — se consideră aici — cum că pactul germano-sovietic va avea drept primă consecință împărțirea Poloniei.

După o remarcă atribuită secretarului de stat Lammers, Berlinul și Moscova ar fi decis să stabilească pe Vistula frontiera lor comună. Rusia ar primi un regim de *porto franco* la Danzig.

Potrivit altor zvonuri, Polonia ar fi redusă la rolul unui stat-tampon. Lituania ar avea același rol și ar reprimi Vilna.

Provinciile Boemiei și Moraviei s-ar vedea primind o anume independență și ar servi — ca să spunem așa — ca punte de legătură între slavism și germanism.

Reichul și Rusia Sovietică ar urma să revizuiască de comun acord frontierele Statelor Baltice și ale României.

Transmit toate aceste informații sub toată rezerva, observînd, totuși, că ele corespund fără îndoială speranțelor nutrite de partea germană. Sub acest aspect se atribuie, în cercurile politice berlineze, cea mai mare importanță articolului 3 care prevede o consultare permanentă între cele două Guverne.

Pe de altă parte se așteaptă la o capitulare a Poloniei și se acordă mare preț faptului că nu și-ar mai permite inițiativa unei agresiuni

COULONDRE

(*Ministère des Affaires étrangères, Le Livre jaune français Documents diplomatique, 1938—1939, Paris, Imprimerie Nationale, 1939, p. 307*)

deloc o înțelegere temporară cu dușmanul nostru comun, fascismul. În timp ce o înțelegere cu burghezia, de orice natură, ar întări burghezia și capitalismul și ar fi în contradicție cu aceste principii.

3) Ținând cont de acestea, U.R.S.S.-ul s-a retras în spatele unui program pe care îl va aplica mai târziu. Nu ne va interesa deloc războiul ce s-ar putea dezlănțui în Europa. Vom lua hotărîrea de-a rămîne în expectativă și vom interveni la momentul oportun. Activitatea revoluționară ce se desfășoară în toate țările sub îndrumarea partidelor comuniste, pregătește un teren favorabil viitoarelor noastre intervenții.

Dificultățile ce vor apărea, în mod fatal, în acest război, care va fi început de țările capitaliste vor trebui exploatate de către partidele comuniste, iar acestea vor lua deciziile necesare în vederea realizării dictaturii proletare. Consiliul general al Kominternului consideră că toate aprecierile lui au ca bază condițiile cu adevărat favorabile ce vor permite dezlănțuirea unei revoluții sociale în curînd.

4) Acordul pe care l-am încheiat cu Axa trebuie să fie înregistrat ca o victorie diplomatică obținută de noi. Este în același timp o diminuare a prestigiului Germaniei.

În Germania s-a renunțat, după încheierea pactului nostru cu această țară, la orice propagandă împotriva comunismului. Un comunicat oficial ce se află în mîinile noastre, ne dă convingerea fermă că toată propaganda anti-comunistă a fost cu adevărat interzisă. Faptul că clasa muncitoare din Marea Britanie a fost suficient de informată asupra scopului vizat de pact, rezultă dintr-un comunicat publicat de către partidul comunist englez.

5) Una din cauzele ce au determinat nereușita pactului franco-anglo-sovietic și care au precipitat încheierea pactului ruso-german a fost atitudinea nefavorabilă a Poloniei, a României și a statelor baltice față de Rusia.

Aceste state s-au mulțumit doar să accepte, în caz de război o asistență tehnică din partea Uniunii Sovietice, dar au refuzat asistența ei militară.

(Hoover Archives, *Stanford University, Palo Alto, USA*,
Collection D. G. Popescu, Box No. 1)

URSS S-A RETRAS ÎN SPATELE UNUI PROGRAM PE CARE-L VA APLICA MAI TÎRZIU

(1939 august) Instrucțiuni cu caracter strict-secret transmise de către Internaționala a III-a tuturor partidelor comuniste din țările Europei de Est de îndată după încheierea pactului de neagresiune sovieto-german la 23 august 1939. Aflată pe deplin la discreția Kremlinului, Internaționala roșie — în raport direct și exclusiv cu interesele U.R.S.S.-ului — stabilea tactica și strategia de acțiune ale comunistilor activînd în țările ce erau victime ale odiosului protocol secret Molotov—von Ribbentrop de împărțire a „sferelor de interes” în zona dintre Marea Baltică și Marea Neagră. Evident, directiva era valabilă numai pe parcursul „mariajului” Berlin—Moscova. Textul acestui document ultra-secret a fost captat, totuși, de către serviciile române iar premierul Armand Călinescu s-a grăbit să-l pună la dispoziția autorităților franceze.

No. 4007

Instrucțiuni secrete

ale Kominternului pentru

Europa orientală

Ambasadorul nostru la București îmi comunică, pe data de 6 septembrie, traducerea integrală a textului instrucțiunilor secrete transmise de Komintern tuturor partidelor comuniste din Europa orientală prin intermediul legațiilor respective ale U.R.S.S.

Acest document i-a fost transmis d-lui Thierry de către președintele Consiliului român care dispune de mijloace de informare foarte sigure în ce privește activitatea legațiilor Germaniei și Sovietelor în România.

Consider util să vă comunic următorul text :

„Era timpul, și Rusia și-a dat seama, să renunțe la tactica adoptată de Congresul al 3-lea al Kominternului reunit în cursul anului 1933. Este adevărat că, datorită acestei tactici, partidul nostru comunist a putut încheia alianțe cu statele burgheze și democratice în scopul de-a împiedica dezvoltarea curentului fascist care se propaga cu rapiditate. Prin această tactică am reușit să împiedicăm triumful și instalarea fascismului în Franța, în 1933.

2) În dorința lor de-a atrage U.R.S.S.-ul spre frontul păcii, Franța și Anglia se bazau pe un calcul ce nu scăpa nimănui. Cele două țări vizau distrugerea Axei Roma-Berlin folosind masiv forțele țării noastre.

Marele dezavantaj al acestei combinații este următorul : noi am fi ajutat la salvarea imperialismului franco-englez, ceea ce constituie o derogare totală de la principiile noastre. Aceste principii nu exclud

* Pentru textul de bază al acestui controversat și decisiv document al istoriei veacului al XX-lea, care — în mod practic — a determinat în vara anului 1939 evoluția evenimentelor politico-diplomatice în direcția sigură a declanșării celui de-al doilea război mondial prin atacarea Poloniei de către Germania nazistă, trimitem la sursele de bază, în primul rînd la acelea unde textul poate fi cercetat după fotocopiii executate după exemplarele descoperite în arhivele vest-germane. În acest sens, cf. fotocopiii după textele Pactului de neagresiune și Protocolului adițional-secret (în limbile germană și rusă) în : Jan Szembek, *Diariusz i teki Jana Szembeka (1935—1945*, tom IV, London, Orbis Ltd., 1972, pp. 752—760. Pentru textul german în ediție critică, cf. colecția clasică a documentelor diplomatice germane ADAP, serie D, Band. VII, p. 206—207 (doc. nu. 229). Vezi și traduceri în limba română : „Nistrul”. Chișinău, nr. 10/1989, p. 144 ; *România în anii celui de-al doilea război mondial*, vol. 1, București, Editura Militară, 1989, p. 200.

ACEST PROTOCOL ESTE CONSIDERAT CA STRICT SECRET

(1939 august 23) *Textul Protocolului adițional secret al Pactului de neagresiune sovieto-german, tradus și publicat după copia faimosului document descoperit după cel de-al doilea război mondial în arhivele diplomatice vest-germane.*

Protocol adițional secret

Cu ocazia semnării Pactului de neagresiune între Reichul German și U.R.S.S. subsemnații — reprezentanți ai celor două părți — au discutat în cadrul unor convorbiri strict confidențiale problema delimitării sferelor lor de influență în Europa de Est. Aceste convorbiri au condus la rezultatul consemnat mai jos.

1. În cazul unor schimbări teritoriale și politice în regiunile ce aparțin Statelor Baltice (Finlanda, Estonia, Letonia, Lituania), frontiera de nord a Lituaniei va constitui linia de despărțire a sferelor de interese ale Germaniei și URSS. În legătură cu aceasta, interesul Lituaniei în zona Vilno este recunoscut de ambele părți.

2. În cazul unor schimbări teritoriale și politice în regiunile ce aparțin Statului Polonez sferile de influență ale Germaniei și URSS vor fi delimitate aproximativ pe linia riurilor Narev, Vistula și San.

Problema dacă ar fi de dorit, în interesele ambelor părți, păstrarea independenței Statului Polonez și locul în care vor fi trasate frontierele unui asemenea Stat, se va rezolva definitiv doar în cursul desfășurării evenimentelor politice viitoare.

În orice caz, ambele guverne vor soluționa această problemă pe calea unei înțelegeri amicale.

3. În ceea ce privește Europa de Sud-Est, Partea Sovietică insistă asupra interesului ei pentru Basarabia. Partea Germană a declarat că manifestă o totală lipsă de interes față de acest teritoriu.

4. Protocolul acesta va fi păstrat, de către ambele părți, în cel mai strict secret.

Moscova, 23 august 1939

Pentru Guvernul Reichului German,

Din împuternicirea Guvernului U.R.S.S.

v. Ribbentrop

W. Molotov

prinși, în jur de 8 000, au primit ani mulți de pușcărie, din care ultimii nu au ieșit decît în 1964. După cifre oficiale, rebeliunea s-ar fi încheiat cu 416 morți (370 la București, 46 în provincie) din care 120 erau evrei. Între 6 septembrie 1940 și 20 ianuarie 1941, tot după datele generalului Antonescu, legionarii ar fi făcut 73 de victime, inclusiv cele de la Jilava. La 27 ianuarie, se constituia un nou guvern, aproape numai de generali, iar la 14 februarie „statul național-legionar“ era abrogat oficial.

(Vlad Georgescu, *Istoria Românilor de la origini pînă în zilele noastre*,

Los Angeles, ARA Publications, 1984, pp. 250—260)

tr-un ritm accelerat în zilele de 17, 18 și 19 ianuarie fără ca legionarii să bănuiască că Hitler îi părăsise deja și că soarta înfruntării dintre ei și general fusese hotărâtă la Berchtesgaden.

Abia întors la București, Antonescu a luat o serie de măsuri anti-legionare cum ar fi desființarea comisiilor de românizare a întreprinderilor (19 ianuarie), înlocuirea ministrului legionar de interne, generalul Constantin Petrovicescu, a directorului legionar al poliției, Alexandru Ghica și schimbarea tuturor prefectilor legionari cu militari Siguri de victoriei, legionarii au început „rebeliunea” la București în dimineața zilei de 21 ianuarie, baricadindu-se în clădirile publice pe (20—21 ianuarie). Era în chip evident începutul unei acțiuni de înlăturare a Gărzii de la putere la care legionarii au răspuns cu manifestații de stradă și indemnuri de formare a unui guvern pur legionar care le controlau, ocupînd radiodifuziunea și unele primării de cartier, angajîndu-se în lupte de stradă cu armata și firește, devastînd cartierul evreiesc.

În noaptea de 21 spre 22 ianuarie, o delegație de legionari condusă de P. P. Panaitescu și V. Chirnoagă au prezentat în două rînduri Conducătorului cererile mișcării, dintre care cea mai importantă prevedea alcătuirea unui guvern compus numai din legionari numiți de H. Sima ; cel de al doilea rînd de propuneri era și mai categoric, prevăzînd în plus numirea acestuia ca prim-ministru. Antonescu s-a arătat dispus să discute cererile Gărzii urmărind probabil să cîștige timp, apoi le-a respins pe toate. A doua zi, 28 ianuarie, la orele 14, armata primea ordinul de a restabili ordinea. În numai cîteva ore, principalele centre de rezistență, cazarma Gardienilor Publici, sediul legionar din str. Roma erau ocupate ; la căderea serii rebeliunea era practic înfrîntă.

Tot în seara zilei de 22 ianuarie, Antonescu primise un neașteptat telefon din partea lui Hitler prin care i se dădea din nou mină liberă și i se oferea ajutorul trupelor germane aflate în țară ; „nu am nevoie de fanatici” ...„am nevoie de o armată română sănătoasă” declarase Fûhrerul. Antonescu a respins oferta de ajutor și a comunicat că liniștea va fi restabilită în 24 de ore.

În aceeași noapte, H. Neubacher, însărcinatul cu afaceri al Germaniei la București și generalul E. Hansen, comandantul trupelor germane din România îl înștiințau pe H. Sima de hotărîrea Berlinului de a-l sprijini pe Antonescu : „evenimentele importante care se pregătesc în această parte a Europei cer ordine și liniște în România. Fûhrerul face apel la patriotismul mișcării legionare și cere ca dezordinile să înceteze” ; ca urmare a acestui mesaj, în zorii zilei următoare, la ora 5, H. Sima porunca tuturor legionarilor să înceteze rezistența.

Rebeliunea fusese deja înfrîntă în momentul intervenției germane ; provincia nu urmase exemplul capitalei și nu se răsculase, iar la București armata nu a avut nevoie decît de cîteva ceasuri pentru a pune capăt opoziției. În aceste condiții, telefonul lui Hitler și medierea Neubacher/Hansen urmăreau poate mai puțin sprijinirea lui Antonescu cît salvarea a ceea ce se mai putea salva din cadrele legiunii. În ascuns armata germană a transportat circa 700 de legionari în Germania. Cei

Antonescu punea în chip evident țara înaintea partidului și separa cele două categorii, un punct de vedere netotalitar, pe care legionarii care identificau țara cu partidul, nu-l puteau accepta. Relațiile dintre cele două forțe s-au deteriorat de aceea continuu, mai ales după asasinarea, în noiembrie, a 64 de foști demnitari, ofițeri și subofițeri deținuți la Jilava pentru amestecul lor în asasinarea lui Codreanu; tot în noiembrie au fost uciși profesorii Nicolae Iorga și Virgil Madgearu, crime care au contribuit mult la discreditarea mișcării. Aceste asasinări întreprinse se pare fără știința lui Horia Sima, la care se adăugau zilnicele vexațiuni, bătăi, expuneri la stîlpul infamiei, abuzuri de diferite feluri, l-au determinat pe Maniu să adreseze la 3 decembrie o scrisoare generalului prin care îi cerea să „restabilească autoritatea puterilor constituante în Stat” și să ia măsuri pentru ca „cetățenii de orice categorie socială să redobîndească siguranța averii și vieții lor”.

Mișcarea legionară a inaugurat în România nu numai cultul morții dar și pe cel al personalității. H. Sima era prezentat drept „alesul Domnului... cel fixat în veac pentru a lua în mîini destinul nostru și a-l repune în istorie”; portretele sale au accente mitice: „s-a ridicat drept în mijlocul furtunii. Nu s-a clătina în convingeri. Nu a șovăit nici o clipă... hotărît ca o stîncă în fruntea luptătorilor”; „Horia zilelor noastre, firav ca pămîntescul ființei sale, e mai uriaș decît munții. Are înfățișare de înger și spada de arhanghel... Horia este gîndul, Horia este simțirea, Horia este lumina, voința și brațul nostru al tuturor”. Un asemenea cult îl depășea cu mult și pe cel timid practicat de Carol și pe cel al Conducătorului, care este drept că nu vorbea despre sine decît la persoana a treia, dar care nu s-a socotit niciodată altceva decît un soldat chemat să-și scoată țara dintr-un moment de grea cum-pănă.

Antonescu chemase trupele germane în țară la 10 octombrie și aderase la pactul tripartit la 23 noiembrie după scurte vizite la Mussolini și Hitler. Fîhrerul aprecia personalitatea agresivă, tăioasă a Conducătorului mai mult decît pe cea incertă a rivalului său legionar. Excesele Gărzii l-au făcut să nu vadă cu ochi buni venirea ei deplină la putere, într-o țară pe care din motive strategice și economice o dorea stabilă; pragmatici, naștii și-au sacrificat în cele din urmă camarazii de ideologie, preferînd să facă încredere militarilor.

La 14 ianuarie 1941, Antonescu l-a vizitat din nou pe Hitler la Berchtesgaden, unde i s-au comunicat detaliile planului Barbarossa și i s-a dat mînă liberă în a-și lichida adversarii; în aceleași zile, la Bucurtști, elementele cele mai extremiste ale legiunii alcătuiau o echipă a morții cu scopul asasinării Conducătorului, în timp ce o altă grupare, comunizantă, purta tratative cu P. Groza în vederea stabilirii unei colaborări cu comuniștii; conducerea mișcării părea tot mai neputincioasă să-și controleze camarazii deveniți foarte belicoși; la 16 ianuarie, N. Pătrașcu, secretarul general al legiunii, declara ruptura cu Antonescu definitivă și avertiza că „din fiecare fereastră se va trage”. Întrunirile precum și organizarea detașamentelor para-militare au continuat în-

și a lui Hitler. Îndată după dictatul de la Viena, Italia și Germania au garantat noile frontiere, spre supărarea Kremlinului, dar spre ușurarea românilor care socoteau pericolul de la răsărit mult mai mare decât cel venind dinspre centrul Europei.

Generalul ar fi dorit de la început să colaboreze cu partidele „istorice“, dar atât țărăniștii cât și liberalii, fideli principiilor democratice, au refuzat să se asocieze unui regim de dictatură, convinși de victoria finală a Angliei. În aceste condiții, Antonescu a adus la guvern legiunea, declarând România „stat național-legionar“; H. Sima a devenit vice prim-ministru în timp ce alți reprezentanți ai Gărzii preluau ministerele de externe, lucrările publice, educația națională, ministerul muncii, cultele. Restul portofoliilor au revenit militarilor și câtorva tehnicieni.

Neînțelegerile dintre Antonescu și legionari au apărut foarte repede și în chip inevitabil, fiecare din parteneri socotind alianța temporară și urmărind a-și mări baza de putere și influență în stat. Se ciocneau de fapt două ideologii și două politici diferite, sugestiv puse în lumină de schimbul de scrisori dintre Conducător și vice prim-ministrul său la numai o lună după instaurarea statului național-legionar. Patriot, om al ordinii, cu rădăcini de fapt în lumea veche, anglofil din convingere și filo-german numai din necesitate, generalul declarase la părăsirea postului de atașat militar de la Londra că „Marea Britanie trebuie să învingă întotdeauna, pentru că civilizația trebuie să învingă întotdeauna barbaria. Conducătorul nu putea fi decât iritat de neprofesionalismul și radicalismul care domnea în mișcarea legionară, foarte puțin pregătită a fi partid de guvernământ. H. Sima îi reproșa că nu distruge lumea veche, îl arăta că și în economie „accentul trebuie să cadă pe elementul politic“, că nu tehnocrații și doar „oamenii noi“ pot construi societatea viitorului. Legiunea socotea că Antonescu este prea îngăduitor cu vechile structuri, că nu le distruge, că nu instaurează un adevărat regim totalitar ci doar unul de dictatură politică; partidele politice erau îngăduite să funcționeze în umbră, scria H. Sima, monopolul puterii nu era absolut, presa nu era decât parțial dirijată, economia funcționa încă pe principiile liberalismului; „lumea veche opune o rezistență formidabilă“ își încheia rechizitoriul șeful legiunii, acuzându-l direct pe general de faptul că oamenii Gărzii, lumea nouă care „ar vrea să lucreze, să stabilească o nouă ordine... este oprită“.

Nu este greu de înțeles de ce generalul Antonescu privea cu neîncredere experimentele de guvernare ale legiunii; noua echipă de legionari, cea de după Codreanu, confunda deseori interesul propriu cu cel al țării; pe plan economic și administrativ ea a dat dovadă de multă nepricepere, pe cel politic a introdus domnia anarhismului și a bunului plac, dublind aparatul de stat cu propriile sale organe, făcându-i funcționarea aproape imposibilă. În schimbul de scrisori amintit, generalul căuta să explice legionarilor că „nu dărîmînd, nu lovînd în fiecare zi, nu blocînd prin măsuri ușurative activitatea economică... nu așa se reface ordinea economică“; că alungarea slujbașilor și tehnicienilor nelegionari nu face decât să slăbească întreprinderile; că nu poate funcționa un stat care are două poliții, două justiții, două concepții de guvernare și două conduceri economice și politice; că „nu se poate ca doi șefi să conducă în același timp... în primul rînd trebuie separată guvernarea, de partid“.

de confuzia creată și cu acordul Reichului, Stalin a prezentat la 26 iunie un ultimatum cerind imediata evacuare a Basarabiei și a Bucovinei de nord; sfătuit de germani, Carol a cedat; apoi, tot sub patronajul lui Hitler, au început în august și tratative bulgaro-române pentru modificarea frontierei în Dobrogea, încheiate la începutul lui septembrie prin tratatul de la Craiova care înapoia Bulgariei, Cadrilaterul anexat în 1913. Singurul partid politic care a salutat aceste transferuri de teritorii și ciopîrtirea României Mari a fost cel comunist; el a primit cu entuziasm ultimatumul sovietic și a trimis „un salut fierbinte popoarelor Basarabiei și Bucovinei de nord eliberate de sub jugul imperialismului român”.

După căderea Franței, Carol a sperat să poată salva tronul, regimul și frontierele țării printr-o rapidă apropiere de Germania și prin adoptarea unor măsuri interne menite a-i atrage simpatia lui Hitler; la 1 iunie, România renunța la garanțiile anglo-franceze, devenite oricum caduce; la 10 iulie, ea părăsea Liga Națiunilor; pe plan intern, Frontul Renașterii Naționale a fost rebolezat Partidul Națiunii, iar pro-apuscanul premier Gh. Tătărescu a fost înlocuit cu filo-germanul I. Gîrguțu; Garda de Fier, pînă atunci hulită, interzisă, decimată a fost invitată să intre în guvern, H. Sima, conducătorul ei devenind mai întîi subsecretar de stat la ministerul Educației Naționale, apoi ministrul Artelor și Cultelor. Anti-semitismul, pînă atunci moderat, limitat la aspectele sale economice, sociale și culturale, a luat forme agravante, pe de o parte datorită presiunii Germaniei, pe de alta în speranța cîștigării bunăvoinței noilor stăpîni ai Europei. Astfel, la 9 august apărea decretul „pentru oprirea căsătoriilor între români de sînge și evrei”, iar la 31 august cel relativ la situația evreilor în învățămîntul de toate gradele, prin care accesul evreilor la educația publică era sever limitat.

Toate aceste măsuri de ultimă oră nu mai puteau însă salva dictatura regală de la prăbușire; nepopulară în interior, privită cu suspiciune la Berlin, ea nu a putut supraviețui ultimei încercări la care a fost supusă de Hitler și anume dictatul de la Viena (30 august), prin care România era forțată, după un ultimatum german care amenința cu distrugerea statului, să cedeze Ungariei partea de nord a Transilvaniei; frontierele erau astfel trasate încît trupele germane să poată ajunge cu rapiditate în zona petroliferă din Prahova. În fața ostilității generale și a unui început de răscoală legionară, regele a încredințat formarea unui nou guvern generalului I. Antonescu, acordîndu-i puteri dictatoriale; peste nici 24 de ore acesta prezenta regelui un ultimatum cerîndu-i să abdice și să părăsească țara (6 septembrie); Mihai I, în vîrstă de 19 ani, devenea din nou rege, așa cum mai fusese între 1927—1930 în timp ce Antonescu își aroga titlul de „Șeful Statului român și președinte al Consiliului de Miniștri”. La 13 septembrie România era proclamată „stat național legionar”.

Statul național-legionar — România mică, cea de după ultimatumul rusesc, dictatul de la Viena și tratatul de la Craiova, peste care avea să cîrmuiască vreme de patru ani generalul, apoi mareșalul Antonescu, avea cu 36 000 km pătrați și cu peste 6 milioane mai puțin locuitori decît avusese România Mare; aproximativ 3 milioane de români viețuiau acum în afara frontierelor ciuntite prin voința lui Stalin

într-adevăr, România avea în primăvara lui 1939 foarte puțini aliați pe care putea să se bazeze, vechiul sistem de alianțe construit cu migală după 1918 destrămându-se ca urmare a creșterii influenței Germaniei și a împăciuitoarismului marilor democrații occidentale. Criza cehoslovacă a dominat primul an de existență a noului regim, Carol continuând totuși cu remarcabilă și lăudabilă consecvență vechea linie de respectare a alianțelor. România a declarat că-și va respecta obligațiile decurgând din tratatul Micii Înțelegeri, a acceptat survolarea teritoriului său de către avioanele sovietice și a refuzat să ia parte la împărțirea Ucrainei Subcarpatice, deși fusese invitată, tot așa precum generalul Antonescu va refuza în 1941 să anexeze părți din Banatul iugoslav.

În noiembrie 1938, regele a vizitat Londra și Parisul în căutarea unui sprijin occidental mai substanțial, primind însă numai asigurări neconvingătoare; occidentul era încă cuprins de spiritul München-ului. Pe drumul de întoarcere, Carol s-a oprit și la Berghof în Bavaria pentru o scurtă întrevedere cu Hitler, care nu a reușit însă să înlăture neîncrederea reciprocă. Mai mult chiar, îndată după întâlnire, încă din tren, regele a poruncit executarea lui Codreanu și a 13 dintre camarazii săi, un asasinat care a înăsprit și mai mult relațiile Bucureștiului cu Berlinul.

În același timp, regele făcea eforturi disperate pentru a intensifica legăturile economice cu Anglia și Franța și a evita astfel satelitizarea economică a țării de către Germania. În toamna lui 1938, diplomații români au avertizat în repetate rânduri asupra pericolului pătrunderii economice a Reichului în Balcani, fără a reuși însă să stărnească interesul capitalelor occidentale. Mai mult chiar, Chamberlain a declarat regelui la 16 noiembrie că, deși Marea Britanie nu acceptă ideea împărțirii Europei de sud-est în sfere de influențe, este totuși inevitabil ca Germania să se bucure de o poziție preponderentă în domeniul economiei în zonă.

În aceste condiții, după numeroase presiuni și în urma unei note ultimative, România a fost obligată să încheie în martie 1939 un tratat economic cu Germania, care punea economia țării și, în primul rând industria petrolieră, la dispoziția Reichului; îngrijorate, Anglia și Franța au răspuns prin încheierea grabnică a unor acorduri economice cu România, prea limitate însă ca valoare, și prin acordarea în aprilie 1939 a unor garanții privind independența, dar nu și integritatea teritorială a țării, garanții acceptate totuși de rege.

La începerea războiului, România s-a declarat neutră, continuând însă să tergiverseze pe cât posibil livrările de materii prime către Germania, convinsă de inevitabilitatea victoriei anglo-franceze; un consiliu restrâns de coroană proorocise în chiar preziua izbucnirii războiului victoria apusenilor, iar, cu numai câteva luni mai devreme primul ministru A. Călinescu declarase că „în cazul unui război general noi vom merge cu Anglia și fiindcă acolo va fi victoria și fiindcă așa este sentimentul public“. În aceste condiții, rapida ofensivă germană din mai 1940 și căderea Franței în iunie au luat prin surprindere Bucureștiul, lăsându-l fără de aliați și la cheremul unei Germanii hitleriste și a unei Rusii staliniste, înțelese încă din august 1939, asupra împărțirii sferelor de influență în Europa de răsărit. Profitând

mai mult cu Regulamentele Organice decît cu actele fundamentale din 1848, 1866 sau 1923.

Partidele „istorice“ deşi desfiinţate, şi-au păstrat totuşi în mare parte structura organizatorică; iniţial, regele a sperat să le asocieze noului regim, dar nici liberalii, nici ţărăniştii nu s-au arătat dornici de colaborare, protestînd neîncetat împotriva dictaturii şi cerînd reînnoirea la vechiul regim parlamentar. În cele din urmă, Carol a decis organizarea unei noi instituţii, Frontul Renaşterii Naţionale, în care toţi cetăţenii, şi în primul rînd funcţionarii de stat, au fost invitaţi să se înscrie, astfel încît în ianuarie 1939 Frontul număra 3,5 milioane de membri. Era primul partid „de masă“ din istoria ţării; foarte repede, apartenenţa la Front a devenit o condiţie indispensabilă pentru promovarea socială.

Regimul dictaturii regale nu a fost cu toate acestea un regim de tip fascist sau nazist; atît naţionalismul cît şi anti-semitismul său au fost moderate iar unele din vechile libertăţi cetăţeneşti au rămas în vigoare. Dominant era mai degrabă un misionarism monarhic doritor de pace internă şi armonie socială. Regimul nu a avut nici măcar un document programatic care să-i definească principiile şi structura; funcţionarea i-a fost greoaie, lăsînd impresia de improvizatie şi superficialitate. De pildă, Frontul Renaşterii Naţionale s-a înfiinţat prin lege la 16 decembrie 1938, zece luni după instaurarea dictaturii; la 5 ianuarie 1939 se tipărea regulamentul de funcţionare, la 20 februarie apărea un nou regulament privind uniformele Frontului, iar la 24 noiembrie un alt regulament care modifica primul regulament privind uniformele; aceeaşi instabilitate, improvizatie şi în domeniul administrativ; structura Consiliului Legislativ a fost modificată de opt ori între 1938 şi 1939; în aceeaşi perioadă, ministerul de externe a avut parte de şase legi de reorganizare, cel al economiei naţionale de cinci, ministerul agriculturii de patru. Pentru uzul şi folosul cetăţenilor, oamenii palatului au publicat în 1939 un volum de 278 de pagini intitulat „Lozinci regale“, cuprinzînd cîteva din discursurile regelui menite a fi îndrumări şi pentru agricultori şi pentru intelectuali şi pentru meseriaşi. Putem socoti acest „manual“ drept un prim început al cultului personalităţii în România.

În ciuda eforturilor depuse, noul regim a fost departe de a se bucura de sprijinul diferitelor forţe sociale şi politice; liberalii şi ţărăniştii i s-au opus constant, nerecunoscîndu-i legitimitatea şi cerînd prin nenumărate memorii revenirea la regimul parlamentar. Reconcilierea naţională cerută de rege în numele interesului naţional şi al salvării ţării de pericolul extern nu s-a putut realiza niciodată; între februarie 1938 şi septembrie 1940, regele şi Garda s-au înfruntat într-o luptă pe viaţă şi moarte, căreia i-au căzut victime sute de legionari, aproape întreaga conducere a mişcării în frunte cu Codreanu, asasinat în noiembrie 1938, precum şi A. Călinescu, primul ministru al ţării, mina forte a regimului, ucis de legionari în septembrie 1939.

Sub presiunea Germaniei naziste, dictatura regală a alunecat treptat spre dreapta, nu atît din convingere cît din necesitate politică;

ROMÂNIA ÎNTRE DICTATE, DICTATURĂ ȘI RĂZBOI

Regimurile autoritare (1938—1944)

Dictatura regală — Din punctul de vedere al instituțiilor sale fundamentale, România Mare a încetat să existe în 1938 odată cu instaurarea primei dictaturi din istoria țării ; litera vechilor instituții fusese de multe ori rău aplicată, funcționarea lor incompletă, dar spiritul lor fusese, de netăgăduit, bun. Acum, spiritul însuși se pervertise, îngreunînd progresul și dezvoltarea reală. Lovitura de stat regală însemna negarea întregului curs urmat de istoria românească de la revoluția lui Tudor Vladimirescu încoace.

Alegerile au fost înlocuite cu referendumul. Noua constituție a primit 4 297 581 de voturi pentru 5 483 de voturi contra, o primă manifestare a mentalității care cerea poporului nu numai să aprobe dar să o facă și cu entuziasm. Vechile alegeri se câștigaseră deseori cu majorități de sub 60% și nimeni nu se gîndise să le conteste legitimitatea ; cifrele referendumului sînt o semnificativă mărturie a înlocuirii spiritului parlamentar cu cel autoritar.

Constituția lui Carol al II-lea nu mai păstra aproape nimio din vechile instituții democratice introduse prin constituțiile lui Carol I (1866) și Ferdinand (1923) ; în primul rînd nu se mai vorbea despre drepturile cetățenilor ci despre obligațiile lor ; se interzicea printre altele „a propovădui prin viu grai sau în scris schimbarea formei de guvernămînt a statului“, o formulă care reintroducea delictul politic într-o formă apropiată de felul în care îl formulase Codul Calimah (1817), dar care dispăruse din actele fundamentale ulterioare ; pentru a garanta liniștea publică se introducea pedeapsa cu moartea și pe timp de pace, o prevedere care nu existase în nici o constituție anterioară. În același timp, regele puneă capăt separării puterilor, atribuindu-și atît puterea executivă cît și pe cea legislativă, lipsind senatul și adunarea deputaților de orice atribut semnificativ ; camerele urmau să se întrunească numai din inițiativa suveranului „cel puțin odată pe an“, în timp ce vechile parlamente funcționaseră ca instituții autonome, de obicei de la începutul toamnei pînă la începutul verii următoare. Prin trăsăturile sale esențiale, constituția din 1938 semăna

IN FAȚA RĂZBOIULUI

Trupele germane au intrat în Danzig, au atacat Coridorul și avioanele Reichului au aruncat bombe, cu un efect care este a se vedea, asupra mai multor localități polone cu caracter strategic, între altele Varșovia și Cracovia. Au urmat, firește, de o parte și de alta a grupelor de state în antagonism măsurile de mobilizare.

Măcelul uriaș începe, fără a cruța populația civilă.

Față de împrejurările în care ne găsim și cu înțeleapta deciziune de defensivă pe care ne-am impus-o, e o datorie patriotică a ni supraveghea orice rînd scriem noi, cari putem avea vreo influență asupra opiniei publice, lăsînd suveranității conștiinții noastre judecata neclintită a laturii morale și umane în grozăvia care, cu toate silințele celor mai nobile spirite între conducătorii de state, s-a dezlănțuit.

Cine are, ca mine, și o situație care-i impune rezervă nu va fi acela care să dea răul exemplu, provocînd măsurile pe care orice guvern trebuie să fie gata a le lua.

A dori triumful dreptului național prin aceia cari l-au respectat totdeauna e însă o dorință care se poate mărturisi.

În același timp, pentru oamenii pe cari-i sperie *materia* și în acest domeniu, cred că experiența mea în istorie îmi permite această îndoită profeție :

Nu va învinge tehnica superioară, ci inteligența conducătorilor, în-suflețită de convingerea că luptă pentru dreptate și umanitate.

Și orice speranță de lovituri răpezi și decisive se va sfărîma de rezistențele de care sînt capabile numai popoarele care au cultul onoarei și deprinderea, de atîtea ori seculară, a jertfei.

(„Neamul Românesc“, nr. 194, 3 septembrie 1939, p. 1)

PARTEA INTII
(1939–1941)

pregătiri pline de succes, să-l trimit la Moscova pe ministrul meu de externe ca să încheie un pact care-i cel mai amplu dintre pactele existente de neagresiune, al cărui text va fi dat publicității. Pactul nu-i limitat de condiții, incluzând angajamentul de a purcede la consultații în toate problemele ce lezează interesele Rusiei și Germaniei. Pot să vă spun, Duce, că — grație acestor acorduri — este garantată atitudinea binevoitoare a Rusiei în caz de orice conflict, că — mai mult — nu există posibilitatea participării României la un astfel de conflict.

Chiar și Turcia, în aceste condiții, poate doar să înțeleagă necesitatea de a-și revedea poziția anterioară. Dar cu repet încă o dată că România deja nu se mai află în situația când ar putea participa la o campanie împotriva *Azei*! Eu sînt sigur că Vă pot comunica, Duce, că, grație negocierilor cu Rusia Sovietică în relațiile internaționale a apărut o situație complet nouă ce trebuie să-i aducă *Azei* cel mai mare dintre câștigurile posibile.

Referitor la situația de la frontiera germano-polonă pot să-i comunic Ecelenței Voastre doar că în decurs de cîteva săptămîni noi ne aflăm în stare de pregătire, dat fiind că în urma mobilizării poloneze, desigur, s-au intensificat și pregătirile germane și, în caz de acțiuni poloneze neîngăduite, eu voi începe a acționa neîntîrziat. Afirmațiile guvernului polon cum că el nu poartă răspunderea pentru atare fapte inumane, cum sînt numeroasele incidente de frontieră (numai noaptea trecută au avut loc 21 de încălcări de frontieră din partea polonezilor), tirul asupra avioanelor germane, cărora deja li s-a dat ordin să se strămute în Prusia Orientală pe deasupra mării ca să fie evitate incidentele demonstrează doar că guvernul polon deja nu mai este în stare să-i controleze pe soldații său, care nu-i mai dau ascultare. Începînd cu ziua de ieri Danzigul este blocat de trupele poloneze — o situație intolerabilă. În aceste condiții nimeni nu-i în stare să spună ce va aduce ceasul următor. Eu pot să Vă asigur că sînt limite peste care n-o să mă las împins în nici un caz.

În încheiere pot să Vă asigur, Duce, că într-o situație similară Italia ar fi putut conta pe înțelegere din partea mea și că Dv. puteți fi sigur de afecțiunea mea statornică față de Dv.

ADOLF HITLER

(ADAP, *Serie D, Band VII, p. 235—236*)

Pactul de la Moscova

Pactul semnat miercuri noaptea de dl. Molotov și dl. von Ribbentrop depășește cu mult cadrul unui simplu pact de neagresiune.

La Londra și la Paris, după primele ceasuri de uimire, provocată de anunțarea pactului germano-rus, s-a crezut într-o reeditare a pactului din 1926, întregit cu o clauză de neagresiune și cu dreptul de denunțare imediată pentru una din părți, în cazul cînd cealaltă parte ar fi devenit agresoare contra unei terțe puteri, dispoziție care ar fi făcut un asemenea pact compatibil cu un pact de asistență franco-anglo-rus.

Agencia oficială sovietică, prin comunicările ei, făcea să se acrediteze această ipoteză și menținerea misiunilor militare franco-engleze la Moscova, la cererea, se spune, a guvernului sovietic, în scopul continuării convorbirilor, lasă impresia că pactul germano-rus va avea un caracter deosebi demonstrativ.

Împrejurările cu totul neobișnuite, unice în istoria diplomatică, în care s-a anunțat pactul impuneau totuși un scepticism, care s-a dovedit îndreptățit, căci acordul semnat ieri merge cu mult mai departe decît toate prevederile făcute.

Pactul de la Moscova conține, în primul rînd, o clauză de neagresiune reciprocă între semnatori. Textul ei este foarte complet: Părțile se obligă de a se abține între ele de la orice agresiune, de orice fel, individuală sau colectivă. Din simpla enumerare a textului articolului 1 rezultă că această dispoziție nu privește numai atacul armat, ci orice fel de act sau acțiune agresivă, cum ar fi conflictul ideologic, polemica prin presă, războiul economic sau boicotul financiar.

Articolul 2 al pactului de la Moscova este reproducerea — cu variante importante — a articolului 2 al acordului ruso-german de la Berlin din 1926, care întregea tratatul de la Rappalo. El constituie o obligație de neasistență a agresorului, în cazul cînd unul din semnatori ar fi obiectul unui act de război din partea unei țerte puteri. În timp ce, însă, în tratatul de la Berlin, părțile se obligau la neutralitate în cazul atacului unei a treia puteri, în textul de la Moscova părțile își iau obligația mutuală de a nu sprijini pe atacant „sub nici o formă”. E un progres vizibil față de vechiul text. În practică, în cazul unui conflict germano-polon, spre pildă, Polonia nu ar putea beneficia de nici o asistență sovietică sub formă de furnituri, materii prime; transporturi în tranzit pentru furniturile din străinătate.

Ea ar trebui să-și găsească, în acest caz, alte posibilități de aprovizionare. Aceeași problemă se poate pune și în alte ipoteze, asemănătoare cu a Poloniei.

Acordul de la Moscova capătă un caracter pronunțat politic prin clauza consultativă a art. 3 care obligă părțile să rămînă în viitor în contact spre a se informa asupra chestiunilor, care afectează interesele lor comune. Obligația de consultare este echivalentă adeseori cu o alianță, fără obligații automate. Ar fi destul să fie completată cu acorduri militare spre a avea funcțiunea unei adevărate alianțe. Chiar dacă noile legături ale Sovietelor cu Germania se mărginesc însă la terenul strict politic, ele dovedesc o răsturnare completă a politicii de pînă astăzi a celor două țări, cu toate urmările pe care această schimbare le poate avea pentru două state cu interese mondiale.

Această impresie este confirmată și de art. 4 al pactului de la Moscova, prin care părțile se obligă de a nu participa la un grup de puteri îndreptat, direct sau indirect, contra unuia dintre semnatori. Simpla citire a acestui text ne arată că Germania a renunțat la lupta contra Internaționalei comuniste, care a constituit pînă astăzi — și în deosebire de la 1936 încoace — principala platformă a politicii ei internaționale, după cum Sovietele au renunțat să mai facă parte din așa-zisul front al păcii, care ținea la încercuirea Germaniei. Aceeași concluzie — de im-

portanță pur teoretică astăzi — pare a se impune și în ce privește obligațiile Sovietelor decurgind din pactul Societății Națiunilor.

Părțile contractante prevăd, în fine, că vor rezolva neînțelegerile dintre ele pe calea schimburilor de vederci amicale și, la nevoie, a arbitrajului.

Această clauză apare deosebit de interesantă, într-un moment internațional în care o soluție de compromis se arată imposibilă, de atâtea luni, în conflictul germano-polon.

Pactul germano-rus a intrat în vigoare prin însuși faptul semnării lui.

Și în alte împrejurări pactul de la Moscova ar fi fost considerat desigur ca un instrument diplomatic important. Astăzi însă, în lumina evenimentelor și ținând seamă de ostilitatea pînă azi ireductibilă a celor două țări, el capătă relieful unui eveniment istoric și este chemat să aibă urmări răsunătoare.

Reichul obține în Europa răsăriteană o largă libertate de acțiune pe care o stînjenea pînă azi eventualitatea unei atitudini contrare a Sovietelor.

Părăsirea acțiunii antikomintern va avea probabil urmări asupra politicii Extremului Orient. Dl. von Ribbentrop a vorbit de posibilitatea unui pact ruso-japonez. Această declarație a provocat nemulțumire la Tokio. E de văzut ce orientare definitivă va lua Japonia, care în preajma încheierii acordului de la Moscova se pregătea să întărească pactul antikomintern și care a fost profund surprinsă de noua orientare a politicii germane. Baronul Hiranuma, primul ministru japonez, a declarat că Japonia n-a fost consultată înainte de încheierea pactului și că ea se gîndește să facă de azi înainte o politică independentă.

În Europa, adeziunea la politica Axei se întemeia îndeosebi pe acceptarea pactului antikomintern. Diplomația italiană a fost ținută la curent cu acordul de la Moscova, pe care-l aprobă. Rămîne însă de văzut ce atitudini va avea față de noua situație Spania, care a făcut sîngerosul ei război civil, cu sprijinul italo-german, pe tema anticomunismului. După o informație recentă, mareșalul Pétain, ambasadorul Franței la Madrid, ar fi obținut asigurări că Spania va păstra neutralitatea în caz de conflict.

Diplomația puterilor occidentale încearcă, desigur, o amară decepție prin încheierea pactului ruso-german. Dacă logica mai păstrează vreun drept, un tratat tripartit cu Rusia a devenit imposibil și prezența misiunilor militare la Moscova a devenit inutilă.

S-a anunțat, de altfel, ieri că ele au fost rechemate.

Se poate pune, de asemenea, cu drept cuvînt întrebarea în ce măsură acordul de la Moscova ar mai permite funcționarea pactului de asistență mutuală franco-sovietic din 1935 care pentru mulți avea între altele valoarea unei asigurări contra unei apropieri ruso-germane.

Presa italiană și germană a pus aceeași problemă pentru pactele recente de asistență ale Turciei cu Anglia și Franța, ca și cum funcționarea lor ar fi fost condiționată de încheierea pactului tripartit cu Sovietele. O asemenea condiție n-a existat niciodată și nu pare îndoielnic că Turcia va respecta obligațiile sale. E greu totuși ca, în aceste împrejurări, pactul de la Moscova să nu exercite vreo influență asupra vechilor ei legături de prietenie cu Sovietele.

În fine, URSS are o serie de pacte de neagresiune cu vecinii ei. În principiu, aceste pacte nu sînt afectate de încheierea acordului de la Moscova. În practică însă e probabil că obligația de neasistență a art. 2 din pactul recent de la Moscova n-ar rămînea fără influență asupra pactelor de neagresiune existente ale Sovietelor.

Aceste considerații sumare se mărginesc să indice cîteva din problemele juridice și politice pe care le pune pactul de la Moscova. Acestea ar avea, desigur, o foarte mare importanță în alte împrejurări. Glasul raționamentului este însă înăbușit astăzi de zgomotul armelor, în criza fără precedent de astăzi, care face din forță singurul arbitru al popoarelor.

I. L. (Lugoșianu)

(*Universul*, 26 august 1939, p. 1-2)

ROMANIA ÎȘI VA PĂSTRA ATITUDINEA PAȘNICĂ DE PÎNĂ ACUM

Hotărîrea Consiliului de Miniștri de ieri

Aseară, [4. IX. 1939], la ora 6, s-a ținut la Președinție un Consiliu de Miniștri, prezidat de dl. prim-ministru Armand Călinescu.

Au participat toți miniștrii și subsecretarii de stat.

La sfîrșitul Consiliului s-a dat presei următorul comunicat :

„Consiliul, ascultînd expunerea d-lui președinte al Consiliului și a d-lui ministru al afacerilor străine, constată :

1) În țară domnesc cel mai desăvîrșit calm și încredere. Unitatea sufletească a națiunii este perfectă. Minoritățile etnice se încadrează și ele în ritmul vieții de stat. Rezolvarea problemei omișilor din listele de naționalitate, cum și a problemei școlilor confesionale, a definit mai bine politica largă și dreaptă pe care o urmează cu hotărîre guvernul în chestiunea minorităților. Mulțumirile exprimate în mod public de reprezentanții acestor minorități au ilustrat în chip elocvent această politică.

2) În ce privește politica externă, sîntem hotărîți a păstra mai departe atitudinea pașnică de pînă acum, urmărind buna înțelegere cu toți vecinii țării. În acest spirit, guvernul este gata să reînnoiască propunerea pentru încheierea unui pact de neagresiune cu Ungaria. Totodată însă, guvernul veghează la siguranța intereselor naționale și a luat măsurile necesare pentru a face față nevoilor apărării fruntariilor“.

(„*Universul*“, 6 septembrie 1939, p. 1).

ROMÂNIA VA OBSERVA CU STRICTEȚE REGULILE NEUTRALITĂȚII

COMUNICAT Nr. 58

CASA M. S. REGELUI

Ministrul Casei Regale face cunoscut :

1) Majestatea Sa Regele, convocind consilierii regali, ședința a avut loc astăzi, 6 septembrie, ora 16, la Palatul Cotroceni.

2) După expunerile Președintelui Consiliului de Miniștri, ministrului Apărării Naționale și ministrului Afacerilor Străine asupra politicii externe a guvernului, față de evenimentele internaționale în curs, Consiliul, în unanimitate, a aprobat acțiunea diplomatică urmată și măsurile militare luate pentru apărarea fruntariilor.

3) Consiliul, în unanimitate, a hotărît observarea strictă a regulilor neutralității stabilite prin convențiunile internaționale față de beligeranții din actualul conflict.

4) Au luat parte :

Domnii : Armand Călinescu, președintele Consiliului de Miniștri ;
General Arthur Văitoianu, consilier regal ;
Dr. Al. Vaida Voevod, consilier regal ;
Gh. Gh. Mironescu, consilier regal ;
Prof. N. Iorga, consilier regal ;
Dr. C. Angelescu, consilier regal ;
Gh. Tătărescu, consilier regal ;
C. Argetoianu, consilier regal ;
G-ral adj. E. Ballif, consilier regal ;
Gr. Gafencu, ministru al Afacerilor Străine.

București, 6 septembrie 1939

(„Universul“, 8 septembrie 1939, p. 1).

ATITUDINEA ROMÂNIEI

Comunicatul dat presei după ședința Consiliului prezidat de Majestatea Sa Regele și ținut cu participarea președintelui Consiliului, consilierilor regali și ministrului Afacerilor Străine definește cu precizie atitudinea României în împrejurările excepțional de grave create de războiul care însingurează astăzi continentul nostru.

Consiliul, în unanimitate, a hotărît „observarea strictă a regulilor neutralității stabilite prin convențiile internaționale față de beligeranții din actualul conflict“.

Este o hotărîre înțeleaptă care va fi primită, deopotrivă, cu satisfacție și cu înțelegere de întreaga noastră opinie publică. Ea corespunde politicii noastre pașnice de strictă apărare a intereselor vitale ale poporului român și reprezintă, în momentul de față, atitudinea cea mai

potrivită pentru salvagardarea acestor interese, în cele mai bune condițiuni.

Această atitudine nu e dictată nici de temere, nici de indiferență față de tragicul conflict care se desfășoară astăzi în Europa. Urmărim evenimentele cu cel mai adânc interes și căutăm să scrutăm cu atenția cea mai încordată toate urmările lor, dar punem pe primul plan al necesităților imediate crățarea forțelor noastre și securitatea intereselor noastre.

Atitudinea de strictă observație a normelor de neutralitate stabilite de convențiile internaționale, pe care ne-o impunem, nu trebuie confundată cu neutralitatea permanentă și garantată în prealabil de beligeranți a unor țări ca Elveția sau Belgia. Ea nu rezultă dintr-un acord al statului neutru cu anumite puteri garante. Ea este o declarație unilaterală de voință, prin care țara noastră — ca atâtea alte state în ceasul de față — face cunoscută beligeranților hotărîrea sa de a se abține, în mod voluntar, de a lua parte la război.

Principiul ei de căpetenie este interzicerea oricărei acțiuni care ar putea folosi unuia dintre beligeranți mai mult decît celorlalți. Ea implică, deci, o nepărținare deplină față de toate statele în război.

Atitudine liber aleasă de noi, ea ne crează drepturi și ne impune datorii. Avem în primul rînd dreptul la respectul teritoriului nostru; avem dreptul la respectarea persoanelor și bunurilor naționalilor noștri în țările în conflict; dispunem de libertatea comerțului nostru cu statele în război, în condițiunile prevăzute de convențiile internaționale sau de uzanțele consacrate de dreptul ginților; sîntem îndreptățîți, în fine, de a respinge, chiar cu forța armelor, fără ca acest lucru să fie considerat ca un act ostil, orice atingere adusă neutralității noastre.

Observarea principiilor neutralității impune și obligațiuni, care decurg toate din îndatorirea esențială de a observa o absolută imparțialitate față de țările în conflict; ea interzice, între altele, recrutarea de trupe pe teritoriul nostru și trimiterea lor beligeranților, acordarea de credite, furniturile de materiale de război făcute de stat, dreptul de trecere prin țara noastră în favoarea vreunui din beligeranți.

Chezășia atitudinii României nu vine însă din afară. Aleasă din libera noastră voință, atitudinea adoptată de noi își găsește garanția în respectarea conștiințioasă a îndatoririlor impuse de convențiile internaționale și în hotărîrea noastră nestrămutată de a desăvîrși apărarea noastră și de a sta de veghe fără șovăire pentru a asigura drepturile și interesele noastre naționale intangibile.

(„Universul“, 8 septembrie 1939, p. 1).

ATITUDINEA ROMÂNIEI

Din prima zi a izbucnirii războiului, România, credincioasă politiciii ei constante, idealului ei de pace și de bună înțelegere, și-a fixat atitudinea fără echivoc, în mod loial și sincer. Această atitudine de strictă neutralitate n-a însemnat pentru ea o hotărîre oportunistă. Ea era o con-

secință logică, firească și conformă cu interesele țării, a unei politici liniștite, lipsită de orice gînd de agresiune împotriva cuiva și însuflețită de un singur și permanent imperativ : apărarea fruntariilor țării.

Insuccesul politicii de înțelegere, în slujba căreia, România a pus toate eforturile ei binevoitoare, n-a descurajat spiritul conducător al politicii românești și al tendințelor ei nestrămutate. Tragedia la care asistăm astăzi nu ne-a lăsat, omeneste vorbind, indiferenți. Sîngele care curge, durerile atîtor milioane de oameni au întristat profund opinia publică românească.

Cu atît mai mult însă, în aceste momente tragice, se cuvine să păstrăm în această parte a Europei un colț de pace, un izvor de împăscătare a ideilor pașnice care, mai curînd sau mai tîrziu, vor trebui să triumfe și să asigure omenirii liniștea de care are nevoie pentru binele tuturor. Această hotărîre a noastră corespunde, de altfel, cu interesul tuturor, neutralitatea României fiind corectă și loială față de toată lumea.

Această neutralitate, în strictele ei limite stabilită prin convenția de la Haga, cu dorința sinceră și deseori afirmată de a întreține bune relațiuni cu toți vecinii noștri, o vom păstra și o vom asigura țării noastre în cuprinsul întreg al fruntariilor ei definitiv așezate. Această neutralitate îngăduie sentimentelor noastre umanitare să fim primitori față de cei năpăstuiți azi de soartă, să le acordăm, cu respectul prevederilor legii internaționale, generozitatea unei ospitalități umane, atît de conformă cu tradiția poporului român și cu bunătatea lui sufletească.

Dar tocmai fiindcă țara e hotărîtă să păstreze o strictă și loială neutralitate și să stea de strajă la fruntariile ei, se cuvine să păstrăm în același timp tot calmul, să ne dăm toate silințele, fiecare în cîmpul lui de activitate, ca munca națională să nu slăbească și disciplina și ordinea să nu fie tulburate. Este, în acest tragic ceas, un comandament suprem, este sprijinul pe care trebuie să-l dăm țării și politicii ei, este o dovadă de solidaritate națională, care constituie, laolaltă, forța morală a țării și temeiul însuși al neutralității noastre.

(„Universul“, 19 septembrie 1939, p. 1)

PAGINI DIN „JURNAL“ (1939–1940)

LUNI, 21 AUGUST [1939]

Dimineața miniștrii Andrei și Călinescu. Cu primul, lucruri curente și destul de lungă conversație asupra școlii; sîntem de acord.

Cu Călinescu discutăm situația, care tot primejdioasă rămîne [...]

La 4,30 Urdăreanu telefonează că are ceva extrem de important și grav de comunicat. Îmi aduce știrea atît de neașteptată cit de dezagreabilă și de oribilă că Germania iscălește cu URSS un pact de neagresiune și că Ribbentrop merge la Moșcova ca să aducă la îndeplinire acest act de înaltă trădare din partea Sovietelor. La Paris și la Londra, se înțelege, consternare. Urdăreanu e tragic asupra știrii. Eu nu sint peste măsură de mirat, căci de mult aveam [un gînd] hotărît că se pregătea un concubinaj între nazism și comunism și că între aceste două țări era o secretă simpatie de interese.

MARȚI, 22 AUGUST

Dimineața Călinescu și Gafencu, ca să discutăm situația. Și ei văd situația foarte în negru. Deciziunea finală este de a urma aceeași politică ca pînă acum, să întărim acțiunea de înarmare și să facem eforturi pentru neutralitate.

Trecem în vedere ipotezele ce ne vin în minte. Eu rămîn la punctul meu de vedere că militaricește nu este nimic schimbat. Știri n-au venit încă, afară de una că Anglia e dirză. Interesant de văzut care va fi reacțiunea Italiei, care zilele astea părea a nu fi în totu în unison cu Axa, dacă va putea fi dislocată, și eu tot cred în această posibilitate, ar fi o replică admirabilă la felonia de azi noapte. Vor putea oare acestea trezi toate statele burgheze ca să vadă formidabila primejdie ce-i pîndește, dacă se unifică puterile germano-ruse și cum vor putea rezista și se vor putea apăra contra atacului comunist. Cred eu și toți că riposta cea mai bună ar fi vechea teorie a M. St. Major francez, un atac preventiv, pentru noi ar fi o ieșire din încurcătură și ar putea preveni eventualitatea unui atac prea puternic împotriva noastră.

Un alt colț al Europei unde m-aștept la o reacțiune este Spania, ea a dus un război împotriva comunismului, poate ea astăzi să stea alături de acei care dau mâna cu dușmanii lor de moarte de ieri ?

Alții care vor trebui să reacționeze sînt iugoslavii, ce vor face ei ? Dacă ei nu se leagă de Axă, poate că ungurii, vor putea rezista avînd spatele lor asigurat, prin noi și ei. Cea mai proastă situație tot noi o avem, pe trei frontiere dușmanii care rivnesc la părți din teritoriul nostru.

Se mai pune întrebarea, foarte importantă, ce preț au plătit germanii pentru această schimbare la față ; unii, cum e Urdăreanu, cred că și-au împărțit teritoriile Europei orientale, mai ales cele poloneze și ale noastre. În tot cazul noi sîntem în primul plan al primejdiei. Impresia mea este că primii care vor fi atacați nu vom fi noi ci polonezii, nu din punct de vedere strategic, care ar cere tocmai aceasta, ci din punct de vedere al prestigiului german care cere să se dea lovitura națională pentru teritoriile revendicate de ea [Germania] față de Polonia. Nădăjduiesc cît se poate mai mult că așa se va întîmpla și atunci situația noastră va fi mult ușurată. Însă ceea ce este groaznic este că războiul acesta va fi întii de toate aerian și aceasta înseamnă distrugeri peste distrugeri.

Iată cîteva din reflexiile ce reies din conversațiile cu miniștrii dimineața și, după-masă, cu Urdăreanu.

Abia seara vin știri care, aproape toate, indică că războiul e aproape inevitabil.

1. Germanii declară că în înțelegere cu U.R.S.S. granițele viitoare ale Europei sînt trasate.

2. Că în 4 zile granițele Germaniei vor fi acele din 1914.

3. Franța are sub arme 1 600 000 de oameni și toate pozițiile de acoperire sînt ocupate.

4. Franța nu va convoca parlamentul.

5. Decretul de mobilizare francez este iscălit, dar nu publicat.

6. Turcia găsește situația foarte dezagreabilă dar își menține toate angajamentele luate.

7. Polonia arată oarecare neîncredere în garanția anglo-franceză.

8. Se pregătește evacuarea Varșoviei și Franassovici a cerut voie să ardă arhiva secretă.

9. Se desenează că atacul german, după cum prevăzusem, se va îndrepta împotriva Poloniei.

10. Anglia a convocat parlamentul pentru miine, joi. *

11. Anglia a dat ordinul de mobilizare.

Știri pentru lumea civilizată cît se poate de mîhnitoare, pentru noi ceva mai bune, singurele soluții care să nu dea prea mult nas lui Hitler.

Călinescu are speranța că mobilizarea engleză va da de gîndit germanilor, eu nu.

* Însemnările pentru ziua de 22 august au fost făcute în Jurnal la 23 august 1939.

Din nou astăzi a fost un incident de frontieră, din nou un soldat rănit. Am impresia că acestea sînt provocări, războiul nervilor. Deci să păstrăm calmul și să anunțăm pe prieteni.

MIERCURI, 23 AUGUST

De dimineată Călinescu ca să studieze din nou întreaga situație care am hotărît ; impresia este că situația devine din ce în ce mai gravă și a noastră, în special, extrem de dificilă.

Sînt anumite puncte care vor trebui luate în vedere. Prima, atitudinea Ungariei, care este încă șovăitoare. Curente deosebite se ciocnesc acolo, dar pare-se că, în afară de unele cercuri interesate și naziste, majoritatea opiniei este de mare rezervă față de Germania. Ea ar putea rezista dacă și-ar simți spatele asigurat către noi și Iugoslavia.

Pe urmă, chestiunea Italiei, care în toate vorbele mari pare și ea șovăitoare față de aliata sa. Ieri, era le „Brilliant second“, azi, cu pactul germano-rus, importanța ei a scăzut foarte mult și hotărît este nemulțumită de intransigența Germaniei.

Revizuiind situația, iată concluziile la care am ajuns. Intereseul României este ca anglo-francezii să fie „învingători și, în același timp, să fie ferită cît mai mult de război. În rezumat, neutralitate cît mai lungă pentru a putea păstra forțe proaspete și, eventual, dacă circumstanțele o indică să poată interveni cînd acțiunea ei ar fi folositoare.

Călinescu mi-a declarat că el nu poate face altă politică și că una germanofilă nu-l poate avea ca colaborator. În caz de război, cred că un ardelean ar trebui să fie în capul guvernului. I-am pus atunci întrebarea dacă în acel caz pot conta pe colaborarea lui, mi-a răspuns că se va considera în serviciul comandat și că, ministru ori chiar secretar de stat, el își va face întotdeauna datoria.

Pe urmă a venit ministrul belgian care mi-a adus scrisoarea regelui său. L-am primit, de față fiind primul ministru. Mulțumind pentru scrisoare, i-am spus că România este întotdeauna fericită de a vedea eforturi pentru menținerea păcii și, după ce voi fi studiat conținutul scrisorii cu guvernul meu, voi da răspunsul meu. Observ, totuși, că situațiunea mi se pare a nu da prea multe speranțe și că acelora din împrejurul nostru cărora sînt rugat să le adresez chemarea au mai toți năzuința la teritoriul României și, deci, situația specială de la noi este mult mai grea decît aceea a statelor nordice.

Pe urmă a venit Ernest Urdăreanu. El e întotdeauna mînat de extrema teamă a Germaniei. A venit astăzi cu ideea că ar trebui să facem un pact de neagresiune cu Germania, mărturisind că prin aceasta ar vedea o completă răsturnare a politicii noastre. Atît Călinescu cît și eu am respins această idee nefîind conformă cu scopul nostru final.

Pe urmă am mai primit pe Teodorescu și Țenescu pe care i-am interogat asupra organizării apărării antiaeriene. Am stat mult să mă gîndesc dacă această chestiune trebuie pusă, unii fiind de părere că ar avea aerul unei provocări, dar prima primejdie în caz de agresiune va fi una aeriană și nu pot lua responsabilitatea să-mi las punctele vitale ale po-

tențialului de război neapărate. Din fericire, toate măsurile fuseseră luate. Un lucru semnificativ, pe care mi l-a spus Călinescu, este că merge vorba că Urdăreanu ar lucra pentru un guvern germanofil, tip Marghiloman. Nu-mi vine a crede așa ceva.

Iată atmosfera de astă seară, neagră, neagră, complet neagră. Numai un mirașol, care nu vâd de unde ar veni, va putea scăpa lumea de o catastrofă fără seamăn.

JOI, 24 AUGUST

Azi e ziua hotărâtoare. Mie mi se pare că se va întâmpla ceea ce nu mai este de împiedicat. O completă învâlmășeală, poate o desăvârșită răsturnare a lumii noastre, cine poate prevedea.

La 12 Călinescu și Gafencu. Nu ne-am schimbat punctul de vedere, trebuie să evităm pe cât posibil ciocnirea.

VINERI, 1 SEPTEMBRIE

Alea jacta est. Azi de dimineață s-a produs evenimentul așteptat. Germanii au atacat pe polonezi.

MIERCURI, 6 SEPTEMBRIE

La 15,30 Călinescu și Gafencu pentru a pune la punct comunicatul care va trebui dat după întrunirea consilierilor regali. Azi dimineață, Fabricius a fost la Afacerile Străine cerind în mod politicos, adevărat, să ne clarificăm situația. Aceasta a provocat un incident între Urdăreanu și Călinescu. Acesta din urmă acuzându-l că ar fi înștiințat despre Consiliul de după masă. A fost o lipsă de tact din partea lui. Din Roma a venit o telegramă îngrijorătoare în care Zamfirescu ne informează că, din nou, Italia ar putea fi nesigură. Călinescu mi-a arătat copia de pe instrucțiunile trimise de soviete în care se precizează poziția lor viitoare în legătură cu Cominternul. Din ele rezultă că pactul făcut cu Germania a fost făcut ca să arunce pe cel mai mare dușman al lor în război, că nu au nici o intențiune de a lua ei prate, așteptând slăbirea tuturor puterilor burgheze, ca la sfârșitul conflictului să poată impune revoluția comunistă mondială. Această știre este semnificativă și îndeosebi gravă. Trebuie să facem să gândim serios la viitor, să păstrăm cât mai multe forțe intacte pentru marea războială de apoi.

La 16 Consiliu. Călinescu, Văitoianu, Vaida, Tătărescu, Mironescu, Iorga, C. Angelescu, Argetoianu, Balif, Gafencu și Urdăreanu, ca secretar.

Direcție decentă. După expunerea situației de către Gafencu, fiecare și-a spus cuvântul. Toți, cu o unanimitate impresionantă, s-au pronunțat

pentru neutralitate, fiecare cu o nuanță personală. Iorga găsesc că e acela care a fost cel mai bine, zicînd că nu trebuie să ne înclinăm în fața unor presiuni, mai ales germane, dar trebuie astăzi să facem o politică care nu ne place, dar este în interesul țării. Argetoianu a adăugat că primejdia cea mai mare tot Rusia rămîne și că, după terminarea conflictului, de acolo trebuie să ne așteptăm la cea mai mare primejdie. Toți fără nici o nuanță au aprobat politica care s-a dus pînă astăzi și toți au fost de părere că interesul nostru este supravegherea Germaniei. Ceva mai lungi discuții au fost asupra redactării comunicatului care sună astfel : „Casa M. S. Regelui. Ministrul Casei Regale face cunoscut :

1. Maiestatea Sa Regele convocînd consilierii regali, în ședința ce a avut loc astăzi 6 septembrie ora 16, la Palatul Cotroceni.

2. După expunerea Președintelui Consiliului de Miniștri, ministrului Apărării Naționale și a ministrului Afacerilor Străine asupra politicii externe a guvernului, față de evenimentele internaționale în curs, Consiliul în unanimitate a aprobat acțiunea diplomatică urmată și măsurile militare luate pentru apărarea fruntariilor.

3. Consiliul în unanimitate a hotărît observarea strictă a regulilor neutralității stabilite prin convențiunile internaționale față de beligeranții din actualul conflict.

4. Au luat parte domnii : Armand Călinescu, președintele Consiliului de Miniștri, general Artur Văitoianu, consilier regal, Dr. Al. Vaida Voievod, C.R., Gh. Gh. Mironescu, Prof. N. Iorga, C.R., Dr. C. Angelescu, C.R., Gh. Tătărescu, C.R., C. Argetoianu, C.R., general adjutant Ballif, C.R., Grigore Gafencu, ministru al afacerilor străine, București 6 septembrie 1939“.

JOI, 27 Iunie [1940]

Oh ! ce zi îngrozitoare, de cumplită durere și zi de absolută lașitate a unor români. Am ieșit din infernul zilei de astăzi moralmente zdrobit și îmbătrînit cu 10 ani.

Dar să recapitulez faptele. La 2 dimineața am fost deșteptat de un telefon de la Urdăreanu, zicînd că Davidescu de la Moscova a telefonat că Molotov i-a remis o notă ultimativă, după care toate legăturile telefonice i-au fost întrerupte. La 7 un al doilea telefon prin care s-au primit preciziuni. Ni se cere de către URSS să cedăm Basarabia și Nordul Bucovinei și să dăm răspunsul în 24 de ore. Această știre m-a trăznit ca o lovitură de măciucă și m-a revoltat în cel mai înalt grad. Este un lucru așa de oribil încît nici o minte românească nu poate s-o conceapă. Oricare ar fi riscurile, părerea mea este că trebuie să rezistăm la astfel de injoncțiuni și să ne ținem la ceea ce am spus atît de des că, dacă vom fi atacați, ne vom apăra. Se așteaptă textul telegrammei ca să se poată lua o hotărîre.

Și astăzi trebuie să fie o zi de mare bucurie a bacalaureatului lui Mihăiță. Început la 8 am putut să asist trei sferturi de oră și am

constatat că copiii au răspuns foarte frumos. Ședința este foarte solemnă, toți băieții în frac.

La 9 vine Tătărescu și Gigurtu ca să discut situația, a asistat și Urdăreanu. Nota e mai gravă încă decît credeam. Ni se cere evacuarea acestor teritorii în 4 zile și ocuparea orașelor Cernăuți, Chișinău și Cetatea Albă începînd de mîine, ora 12. Eu sînt hotărît pentru rezistență, Gigurtu nu vede cum, iar Tătărescu șovăie, înclinînd mai mult pentru cedare. Ceea ce face poziția noastră mult mai gravă este că n-avem siguranța pe granițele Ungariei și Bulgariei și riscăm o situație foarte critică dacă vom fi atacați pe 3 fronturi.

Totuși, nu pot concepe ca suveran al țării cum pot să cedeze teritorii care sînt hotărît, de fapt și istoric românești. Raționamentul URSS că cere Nordul Bucovinei ca o slabă despăgubire pentru 22 de ani de ocupație românească în Basarabia este pur și simplu ridicol.

Ca prim gest am hotărît să chem și să pun la curent miniștrii Axei. Vine întîi neamțul Fabricius, destul de rece ascultă comunicarea. Îi adaug pe urmă, după ce a vorbit Tătărescu, că nu vād cum demnitatea țării mele poate accepta o in joncțiune de acest fel din partea sovietelor. Pe cînd era la mine i se aduce o telegramă din partea lui Ribbentrop, în care ne sfătuiește, în numele interesului menținerii păcii în această parte a lumii, să acceptăm ultimatumul. Îl rog, totuși, să expună situația la Berlin și să roage să țină cel puțin în frîu Ungaria și Bulgaria. I s-a mai arătat că la toate acestea Germania are o parte de responsabilitate morală, căci ca să-i fim pe plac am evitat orice raporturi prietenoase cu URSS.

Stană de piatră a rămas Fabricius și singurul lucru ce l-am putut obține este că va comunica cît mai neîntîrziat la Berlin comunicarea ce i s-a făcut.

A urmat italianul Ghiggi, care a declarat că a fost tot atît de surprins ca și noi de aceste evenimente, dar ne sfătuiește să rezistăm la orice in jonctură sovietică, a răspuns că astăzi situația s-a schimbat și că dușmanul principal este Anglia. Deci de fapt, aceeași ațitudine cu colegul lui de Axă.

Pe urmă Ilcuș și Țenescu. Părerea lor este că nu putem rezista pe trei fronturi și că rezistența ar duce la pierderea forței noastre armate. Între timp am convocat pentru ora 12 Consiliul de Coroană.

Deoarece Dinu Brătianu s-a înscris în „P.N.” i-am oferit să-l numesc consilier regal, a refuzat însă. Mare și frumos gest patriotic în aceste momente tragice ale României, n-am ce zice !?!!

La ora indicată a avut loc Consiliul de coroană care a început printr-o expunere a faptelor făcută de Tătărescu și Gigurtu, după care Țenescu a expus situațiunea militară.

Președintele Consiliului și Ministrul Afacerilor Străine au arătat cuprinsul notei, ideea noastră de a cere discuții și răspunsul dat de Germania și Italia. Șeful Marelui Stat Major, fără a da un aviz, a expus situația militară a cărui concluzie era că, dacă sîntem obligați să luptăm pe 3 fronturi, mergem la dezastru sigur, că chiar așa ne va fi greu fără nici un ajutor de nicăieri de a rezista. S-a mai pus chestiunea că este important de a ne păstra armata intactă pentru zile poate și mai negre. Chiar de la începutul avizului dat de vorbitori, s-au desemnat două

curente. Iorga pentru rezistență, iar Argetoianu pentru cedare. Iorga a fost indignat față de M.St.M.

Rezultatul votului a fost pentru primirea ultimatumului, 11 nu, 10 da, 4 pentru discuții și 1 rezervat, dar iată-l :

	Primire	Mobilizare
Mironescu	Nu 1	Da
Iorga	Nu 2	Da
Anghelescu	Nu 3	Da
Argetoianu	Da 1	Da
Balif	Da 2	Nu
Iamandi	Nu 4	Da
Antonescu	Nu 5	Da
Ciobanu	Nu 6	Da
Dragomir	Nu 7	Da
Popp	Nu 8	Da
Gigurtu	Discuții 1	Da
Cristu	Da 3	Da
Hortolomei	Nu 9	Da
Cancicov	Da 4	Da
Slăvescu	Discuții 2	Da
Ilcuș	Da 5	Da
Giurescu	Discuții 3	Da
Bentoii	Da 6	Da
Portocală	Discuții 4	Da
Ghelmegeanu	Da 7	Da
Mitiță		
[Constantinescu	Da 8	Da
Andrei	Nu 10	Da
Macovei	Da 9	Da
Tătărescu	Rezervat	Da
Ralea	Discuții 5	Da
Urdăreanu	Nu 11	Da
Țenescu	Da 10	Da

De la început s-a văzut tendința către cedare. La propunerea lui Urdăreanu, mobilizarea imediată a armatei, s-au aliat toți, afară de unul singur, Balif. Nu pot zice că m-am sculat prea fericit de la acest Consiliu. A urmat să trimitem nota prin care cerem să stăm de vorbă, rămîne să mi se prezinte cît mai repede totul.

Sfîrșindu-se masa a și venit Tătărescu cu proiectul de răspuns pe care l-am aprobat. Din discuțiile cu el a reieșit că este pentru cedare, raționamentele lui sînt incontestabil logice, nefiind susținuți de nimeni chiar aliații noștri din Înțelegerea Balcanică, iugoslavii, sfătuiindu-ne să primim, iar pe de altă parte primejdia de a fi atacați pe 3 fronturi, totul este logic în această părere.

Eu însă găsesc și, am zis-o în afară de logioă mai există și o morală națională și politică, trebuie rezistat la aceste feluri de injonc-

țiuni brutale și nejustificate prin forța brutală trebuie rezistat, am spus eu, și sper că după trimiterea cererii noastre, care desigur va fi refuzată, timpul de reculegere al fiecăruia va face să se revină la sentimente mai bărbătești. Altă mare decepție, chiar decretul de mobilizare care l-am iscălit azi de dimineață, n-am putut obține să fie publicat, atît a intrat în sufletul unor ideea cedării încît Tătărescu și chiar Ilcuș m-au sfătuit să fie reținut.

Tot după-amiază l-am primit pe Killinger, inspectorul diplomatic al Reichului. I-am pledat cu toată căldura cauza noastră, i-am arătat convingerea că această agresiune nu este îndreptată contra noastră ci contra Germaniei. El a fost de acord cu punctele mele de vedere, dar mi-a atras atenția că toată strategia germană a fost să nu se angajeze pe două fronturi și că dușmanul lor principal este astăzi Anglia.

Pe de altă parte, URSS a făcut așa serviciu Reichului, încît nu se poate întoarce de dragul nostru împotriva Sovietelor. Totuși, se angajează să telegrafieze cele spuse de mine la Berlin. De fapt, deși ne-am apropiat de Germania, ea ne-a vîndut fără scrupule interesele sale.

S-a mai hotărît în discuțiile cu Tătărescu că va trebui să procedăm după al doilea Consiliu de Soroană de astă-seară la o completare și re-manierare a guvernului. Trebuie să între, ca să putem face față la această situație, Vaida ca Președinte al Consiliului, Inuleț și Nistor, ca reprezentanți ai provinciilor amenințate, Argetoianu ca ministru al afacerilor străine. Ar mai fi bine, crede el, să putem lua și pe cineva de la foștii legionari și de la generația 22. Înainte de Consiliu am propus lui Vaida să preia guvernul, a refuzat, acceptînd însă să între sub Tătărescu; Argetoianu a primit și el.

Consiliul are loc și am ieșit din el amărit și dezgustat; toți acei care făceau pe eroii la prînz s-au dezumflat. Numai 6 voturi din cei 26 prezenți au fost pentru rezistență. Numele lor merită să fie înscrise cu litere de aur în cartea demnității românești: Nicolae Iorga, Victor Iamandi, Silviu Dragomir, Traian Pop, Ștefan Ciobanu, Ernest Urdăreanu. Toți ceilalți, cu oarecare nuanță, au fost pentru acceptarea ultimatumului. Dar iată tabloul lor:

1. Vaida	— da
2. Anghelescu	— da
3. Mironescu	— da
4. Iorga	— nu — cu condițiuni
5. Argetoianu	— da
6. Balif	— da
7. Iamandi	— nu
8. V. Antonescu	— expectativ
9. Cancicov	— da
10. Dragomir	— nu
11. Popp	— nu
12. Hortolomei	— da
13. Cristu	— da
14. Gigurtu	— da
15. Ciobanu	— nu

16. Macovei	— da
17. Andrei	— da
18. Mitiță	— da
19. Slăvescu	— da
20. Ilcuș	— da
21. Ralea	— da
22. Giurescu	— da
23. Ghelmegeanu	— da
24. Portocală	— da
25. Benteiu	— da
26. Urdăreanu	— nu

Au fost impresionați de sfaturile ce ne-au venit de peste graniță, au fost impresionați și de ideea că nu vom putea câștiga așa un război. Unii au propus rezistența și pe urmă au cedat; ar fi fost cel puțin un gest.

Un mic incident comico-tragic a fost în cursul atacului lui Iorga împotriva lui Țenescu și Slăvescu; l-am întrebat cât crede că costă un avion de bombardament, mi-a răspuns că probabil vreo 500 000 lei, a rămas extrem de uimit când a auzit că e de 30 de milioane.

Discuții mai îndelungate au fost inutile, deci am încheiat Consiliul printr-o scurtă cuvîntare în care am spus că este ziua cea mai dureroasă a vieții mele, această zi în care trebuie să mă bucur că fiul meu și-a trecut bacalaureatul. Că consider că se face o mare greșală de a ceda fără nici o rezistență aproape un sfert din țară, dar mă văd copleșit de avizul mării majorități a acelorora cărora le-am cerut sfatul. Am plecat fără a mai da mîna cu nimeni, adînc amărît și convins că urmările celor hotărîte vor fi foarte rele pentru țară, chiar dacă, cum crede Argetoianu, foarte în curînd vom recăpăta ce am pierdut.

A urmat depunerea jurămîntului lui Vaida și Argetoianu. A rămas ca ei să facă nota de acceptare, căci din nou cei din Axă ne-au comunicat că nu vor război aici și că nu ne vor ajuta.

JOI, 29 AUGUST

După-masă, la 5,30 s-a produs drama care poate să ne ducă departe. La Viena s-a pus în vedere că pînă la 12 noaptea trebuie să răspundem dacă primim arbitrajul celor doi miniștri ai Afacerilor Străine ai Axei, fără să ni se spună măcar principal despre ce este vorba. Aceasta cu un întreg cortegiu de amenințări cum se văd în telegramele alăturate*. Trebuie să mărturisesc că numai la aceasta nu mă așteptam, este lucrul cel mai dezastruos ce ni s-ar fi putut întîmpla. Telegramele se țin lanț dar prea puține sînt licăriri de speranță. Așa, din senin, trebuie

* Nu se publică.

să cedăm teritorii fiindcă așa o doresc ungurii și acoliții lor ; aceasta ni se pare depășind orice măsură.

La 11 Consiliul de Miniștri, care în cursul nopții se hotărăște ca să se întrunească Consiliul de Coroană și să se răspundă că pînă miine dimineată nu putem da nici un răspuns. Sîntem amenințați că miine o să ne găsim în război atacați de nemiloșii maghiari, susținuți de nemți și URSS ; o situație disperată. De la începutul acestui conflict, deci zilele acestea un an, n-am crezut că putem scăpa fără luptă. Nu putem astfel lăsa ca teritoriul nostru să fie prădat.

La cină am păstrat pe Gigurtu, Ernest. Telegramele și telefoanele se țin lanț, prin care se arată proba care o pun cei de la Viena de a avea cît mai curînd răspunsul nostru. S-a cerut întii ora 24, ceea ce era absolut imposibil, pe urmă s-a acordat 3 dimineata, cu toate că noi am anunțat că ne este imposibil de a da un răspuns în cursul nopții.

Oricine își poate închipui ce chin au fost pentru mine aceste ore de așteptare. Plecăm așa în neant, iar pe de altă parte ni se pune cuțitul în coastă, cu amenințări care sînt probabil adevărate.

Împinși de evenimente am fost silit să adun Consiliul de Coroană înainte ca toți să fie prezenți ; au lipsit Maniu, Iorga, Gh. Brătianu, iar Sima s-a făcut nevăzut. Consiliul a început printr-o expunere a situației de către Gigurtu și, pe urmă, am dat cuvîntul rînd pe rînd celor prezenți. În general, cei bătrîni s-au pronunțat contra acceptării arbitrajului, însă Valda, foarte violent, și Argetoianu au pledat cu raționamente foarte logice pentru. Dinu Brătianu a fost violent contra, asemenea Iamandi, Victor Antonescu, dr. Anghelescu și Cuza, Horia Sima, Codreanu, Părintele Moța și tot guvernul pentru. Eu am făcut la sfîrșit o declarație că sînt pentru rezistență, că am speranțe pentru viitor, că dacă soluția ce se va da va fi prea rea pentru țară să nu cumva să se aprindă iridența românească.

S-a redactat pe urmă comunicatul în care se zice că am acceptat arbitrajul în urma unor cereri ultimative ale Axei. Sînt frînt, nu știu ce va aduce ziua de miine, tot mai am speranțe că nu va fi prea rău.

Chiar în sala de Consiliu s-a instalat un telefon direct cu Viena, așa încît tot timpul s-au auzit toate comunicările și presiunile pentru graba unui răspuns. La ora 4,30 a luat sfîrșit.

VINERI, 30 AUGUST

M-am sculat tîrziu, cu teama în suflet ce va fi știrca ce va veni de la Viena.

După masă am primit în audiență pe acei care au lipsit ieri, începînd cu Iorga, care avea intenția de a fi supărat căci fuseseră convocați și alte elemente decît consilierii, mai ales Horia. Codreanu, din punct de vedere politic, rezonabil, vede realitățile. S-a declarat dușman al străjeriei și a rugat pentru catedra ajutoare de aici să fie numit Marinescu de la Cluj, nu Gh. Brătianu pe care-l disprețuiește.

A urmat mitropolitul Niculescu, care, ca ardelean, este în contra oricărei cedări. Pe urmă, cel mai interesant, Maniu. Tema lui este cu-

noscută, rezistență la extrem, căci nimeni nu are dreptul de a dispune de un popor decât el însuși. A trecut pe urmă la o critică a sistemului politic de astăzi, punându-se pe tema că prea sînt eu expus și că sigur o democrație cu tot adausul ei de instituțiuni poate să stăpînească situația. El consideră starea țării ca dezastruoasă și că comunismul bate la ușă, nefiind libertate de grai nu poate fi combătut, căci vede combaterea lui numai în legătură cu combaterea regimului.

Ultimul a fost Gheorghe Brătianu, care pricepe, deși nu admite arbitrajul, care, după, informațiile lui, ar fi dezastruoase; crede că nu le putem primi.

Vine pe urmă știrea hotărîrilor care, într-adevăr, sînt ceva nemaipomenit. Ni se trasează o nouă graniță care plecînd de la Salonta se îndreaptă spre Oradea Mare, urmează Crișul, ne ia Ciucea, Cluj, ne lasă Turda și pe urmă ne ia secuimea de la Sf. Gheorghe spre nord, adică jumătatea din miazăzi a Transilvaniei, înglobînd și centrul cel mai mare românesc al Bistriței-Năsăud. Cînd am auzit aceasta am fost ca lovit de o măciucă în cap și indignarea mea n-a mai avut culme. Singura compensație este garanția *ergo omnes* ce ne-o dau Germania și Italia.

Urmînd impulsul meu de luptă, l-am și chemat pe generalul Mihail spre a lua măsurile necesare. Totuși, trebuie foarte multă chibzuință, am eu dreptul de a împinge țara la un dezastru sigur? Era o vreme cînd credeam că o rezistență eroică poate scăpa o țară, dar astăzi, după pilda Poloniei și a Belgiei, în fața unor armamente și a unei aviații covârșitoare, țările cu mijloace limitate pot ele oare rezista? Cedînd pot să-mi păstrez armata, pot păstra entitatea statului român, pot să reclădesc, cu o muncă fără preget, un suflet nou țării mele, pot să nădăjduiesc într-un viitor mai bun. S-a recreat iridența românească, ne-am întors la zliele copilăriei mele cînd toți aveam pe buze și în inimă „Idealul Național“.

Și, pe de altă parte, ce risc personal îmi asum privind această înfrîngere, știu că pentru cel puțin mult timp sînt pierdut și că tot ce voi face și voi zice va fi considerat ca vorbele și faptele unui trădător de neam și unui vînzător de țară. La 8 iunie eram la Zenit, azi sînt la Nadir.

Mă chinuie de ieri gîndul dacă am dreptul să iau această răspundere într-un fel sau altul, dacă n-aș face mai bine să renunț la toate și să fac gestul suprem de a abdica. Simt că în zilele ce vor veni se va acumula așa o cantitate de ură împotriva mea, încît cu greu voi putea ține capul sus. Atacurile vor fi conjugate din partea lui Maniu și a Gărzii de Fier. Așa este soarta noastră a acelor care sîntem pironiți la locul de răspundere și adesea, dacă îl părăsim, dezastrul țării este și mai mare. Am spus o vorbă azi acasă Duduii [Elena Lupescu] și lui Urdăreanu asupra acestui gînd care mă frămîntă, au respins cu indignare ideea. Eu tot voi rămîne răstignit de crucea mea, voi îndura insultele și prigonirile așa cere datoria mea de suveran.

La ora 20 sosește Nindi [Al Romalo] de la Viena aducînd protocoalele. Povestește atmosfera de acolo și felul în care am fi rezistat la joncțiunile Axei. Eram șterși de pe suprafața pămîntului, pentru el granițele ce ni se dau sînt salvatoare și, cu toate că prețul cu care au fost plătite sînt nemaipomenite, ele sînt un real cîștig. Cele ce le povestește întrucitva îmi ușurează conștiința, deși cu totul împotriva sentimentului

meu. Sîntem siliți a înghiți cele ce ni s-au întîmplat și să lăsăm istoria să judece dacă este bine. Să dea Dumnezeu să fiu eu acela care va reîntregi din nou țara și granițele ei firești.

La 12 Consiliul de Coroană, unde au mai luat parte și Maniu și Gheorghe Brătianu. Atmosferă, aș putea spune, chiar încărcată, se simte în atitudinea majorității consilierilor o vădită ostilitate împotriva celor ce s-au întîmplat. Bazîndu-mă pe faptul că în Consiliul de ieri arbitrajul a fost acceptat și că cele de azi nu sînt decît o consecință, am hotărît că nu se va lua avizul celor întruniți, considerînd întrunirea ca informativă, lăsînd totuși fiecăruia posibilitatea de a-și expune părerea.

Eu deschid ședința cu cîteva cuvinte adînc simțite, îmi afirm hotărîrea aceea de a rămîne neclintit cîrmaciul țării prin momentele de furtună, cu nădejdea că cele întîmplate nu sînt decît trecătoare.

Pe urmă Gigurtu expune fapte, iar Nindi citește protocoalele și descrie ce s-a întîmplat la Viena.

Încep după aceea, opiniile fiecăruia. Primul vorbește Argetoianu, care conchide ca cu frunțile sus să acceptăm inevitabilul. Iorga pe urmă, făcînd considerațiuni istorice, nu acuză decît trecutul și nu se pronunță contra, vorbește rezonabil. Urmează Maniu, care se răstește ca la o întrunire publică spre a vorbi de drepturile Ardealului și ale poporului ardelenesc, care singur e stăpîn pe destinele sale, atacă regimul făcînd incursiuni în politica internă, pe care sînt obligat a le opri. După ce mai spune lucruri vagi și încurcate, Gh. Brătianu, care este pentru rezistență. Au mai vorbit și alții fără importanță.

Așa se încheie această tristă, sfișietoare zi de adîncă mîhnire sufletească. Eu nu mai sînt om, acestea toate m-apasă într-un mod îngrozitor. N-aș fi crezut că în timpul vieții mele să văd o așa catastrofă națională.

(Institutul de Istorie „A.D. Xenopol“ — Iași,

Colectivul de istorie a celui de al doilea

război mondial, fond Documente)

POLITICA DE PACE A ROMÂNIEI FAȚĂ DE UNIUNEA SOVIETICĂ

(1954) *Prelegerea ținută de Alexandru Cretzianu, fost secretar general al Ministerului Afacerilor Străine al României și ministru al României în Turcia, în cadrul Cursurilor universitare române de sub auspiciile Fundației Regale Universitare Carol I din Paris.*

Sir Winston Churchill a confirmat, în ultimul volum al memoriilor sale, destăinuirile lui Cordell Hull, cu privire la zonele militare atribuite Uniunii Sovietice în 1944. Pe măsură ce apar asemenea mărturii, suntem datori să întreprindem cercetarea științifică amănunțită a răspunderilor ce le poartă conducătorii aliați în tragedia care a lovit România. Va trebui, spre exemplu, să aflăm în ce împrejurări au fost părăsite planurile lui Churchill în vederea unei acțiuni militare anglo-americane în Balcani. Va trebui apoi să studiem în toate detaliile atitudinea Marilor Puteri Occidentale față de România în epoca 1945—1947, ca să putem afla cine e vinovat că s-a ajuns în cele din urmă la tolerarea fără termen a ocupațiunii sovietice în România, în violațiunea celor convenite la Cairo și a stipulațiunilor Convențiunei de Armistițiu.

Secțiunea de Istorie a Fundației Universitare Carol I va încuraja cu siguranță asemenea studii care, din punctul de vedere al intereselor permanente ale României, sunt mai folositoare decît expresiile simplei noastre indignări — oricît de legitime.

Vreau să mă ocup azi de un aspect special al recentelor mărturisiri făcute de primul ministru britanic și anume de încercarea sa de a motiva înțelegerea de la Moscova din octombrie 1944 pe atitudinea agresivă a României față de Uniunea Sovietică.

În telegrama sa din 11 iunie 1944 către președintele Roosevelt, Churchill spunea, stăruiind asupra sugestiunii făcute de a îngloba România în zona militară sovietică și Grecia în cea anglo-americană : „Armata

* Referitor la momentul iurie 1940, ce a stăruiat în atenția lui Al. Cretzianu în cursul prelegerii sale din 1954, vezi, de asemenea, celelalte contribuții semnate de diplomatul român: *The Soviet Ultimatum to Roumania* (26 June, 1940), în „Journal of Central European Affairs”, vol. 9, no. 4, January 1950, pp. 396—403; *The Lost Opportunity*, London, J. Cape, 1957, pp. 40—58. Cf. și Emil Ciurea, în Alexandru Cretzianu, *Captive Roumania. A Decade of Soviet Rule*, New York, Praeger, 1956, pp. 14—16.

română a adus mari pagube armatei sovietice, împotriva căreia a intrat în război cu entuziasm"¹. Iar în 12 octombrie 1944, în raportul trimis din Moscova colegilor săi din guvernul britanic, Churchill explica faimoasa înțelegere cu Stalin exprimată sub formă de procente, arătând că Uniunea Sovietică „a fost atacată cu neghiobie de 26 de divizii ale României”².

Proteste împotriva gestului lui Churchill au trecut cu vederea aceste afirmațiuni. Ele sunt cu atât mai grave, cu cât pot fi întrebuițate, nu numai pentru a justifica compromisul din 1944, dar și orice drepturi permanente de predominanță ce s-ar acorda Uniunii Sovietice în viitor, pe motivul intereselor sale de securitate față de un vecin agresiv.

Să nu pierdem din vedere că mentalitatea conducătorilor marilor democrații occidentale nu a evoluat mult în ce privește „drepturile de securitate” ale Uniunii Sovietice. Ne amintim că Churchill aplica asemenea teritorii însăși Poloniei aliate spunând în Camera Comunelor, la 27 februarie 1945: „Polonii își vor avea viitorul în propriile lor mâini, cu singura limitare că trebuie să urmărească în mod cinstit, în armonie cu Aliații lor, o politică prietenească față de Uniunea Sovietică”.

Tot Churchill declarase în același loc, la 22 februarie 1944: „Rusia are dreptul la garanții împotriva unor viitoare atacuri pornind din Apus și vom merge cât mai departe ca să le obținem”.

Guvernul britanic era departe de a avea monopolul acestui punct de vedere. La 20 noiembrie 1944, președintele Roosevelt spunea lui Arthur Bliss Lane, noul ambasador american pe lângă guvernul polon, că înțelege foarte bine „ideea lui Stalin de a avea un „cordon sanitar” în forma unei Polonii sub influența Rusiei, în scop de a proteja Uniunea Sovietică împotriva unor viitoare agresiuni”³.

După moartea lui Franklin Roosevelt, noul președinte al Statelor Unite, Truman, a trimis în misiune specială la Moscova pe Hary Hopkins. Darea de seamă a convorbirii Stalin—Hopkins din 26 mai 1945 cuprinde următoarea mențiune: „Dl. Hopkins a declarat că Statele Unite ar dori o Polonie prietenă cu Uniunea Sovietică și, în fapt, doresc să vadă state prietene pe toată lungimea frontierelor sovietice”⁴.

Secretarul de Stat american James Byrnes a făcut o declarație publică încă mai categorică la 31 octombrie 1945: „Departamentul de Apărare, am primit cu simpatie efortul Uniunii Sovietice de a ajunge la asociații mai intime și mai prietenești cu statele vecine ale Europei Centrale și Răsăritene. Ne dăm prea bine seamă de interesele ei speciale de securitate în acele țări și am recunoscut acele interese în înțelgerile pentru ocuparea și controlul statelor foste inamice”⁵.

¹ Sir Winston Churchill, *The Second World War, Triumph and Tragedy*, Boston, Houghton Mifflin Company, 1953, p. 76.

² *Ibidem*, p. 233.

³ Arthur Bliss Lane, *I Saw Poland Betrayed*, New York, The Bobbs-Merrill Company, 1948, p. 67.

⁴ Robert E. Sherwood, *Roosevelt and Hopkins. An Intimate Story*, New York, Harper, 1938, p. 890.

⁵ Discurs intitulat *Națiuni vecine într-o singură lume*, ținut la New York la Herald Tribune Forum.

„Cu toată experiența ultimilor zece ani, marile democrații occidentale nu sunt, nici azi, dispuse să modifice bazele acestei politici. E drept că noțiunea de „guverne prietene“ are pentru ele un conținut cu totul diferit de acela în onoare la Moscova. Dar nici măcar acei care au pronunțat cuvântul de „libertate“ nu s-au gândit un singur moment că ar putea îngădui statelor liberate să devină state „ostile“ Uniunii Sovietice.

Referindu-se în ședința din 30 ianuarie 1954 a Conferinței de la Berlin la agresiunea nazistă împotriva Uniunii Sovietice, secretarul de stat american Foster Dulles a declarat : „Avem desigur un interes vital să facem tot ce va fi în puterea noastră pentru a asigura ca asemenea agresiuni să nu mai poată avea loc niciodată“.

De partea sa, dl. Eden, secretarul britanic pentru Afacerile Străine, viitorul șef al partidului conservator, spunea în Camera Comunelor, la 17 decembrie 1953 : „Se poate ca — în ciuda tuturor stipulațiilor ce există în favoarea ei în cadrul pactului Națiunilor Unite și în ciuda tratatului anglo-sovietic și a altor aranjamente — Rusia să simtă nevoia unor alte asigurări de securitate. Dacă este așa și dacă putem face ceva progres în discuțiile noastre de la Berlin, cred că vom găsi mijloacele pentru a ameliora asemenea situațiune“.

Iar ministrul de externe francez, Bidault, a declarat la 25 ianuarie 1954 în ședința inaugurală a Conferinței de la Berlin : „Dacă suntem noi înșine intransigenți în ce privește securitatea noastră, suntem tot atât de dotori să ținem seamă de legitimele preocupări ale altora în ce privește securitatea lor“.

* *
*

În asemenea împrejurări, este de datoria noastră să restabilim adevărul, arătând cine dintre Uniunea Sovietică și România a comis agresiunea. În același timp, trebuie să dovedim că statul român independent a fost un element de pace și că România merită să-și dobândească libertatea, fiindcă nu a amenințat și nu va amenința niciodată securitatea unui stat vecin.

Dar legenda atitudinii ostile și agresive a României față de Uniunea Sovietică nu și-a făcut drumul numai pe baza afirmațiunilor unor străini greșit informați sau dornici de a-și explica erorile. Din nefericire, se găsesc azi români care contribuie, prin declarațiile lor nesocotite, la acreditarea unor asemenea basme. Nu vorbesc numai despre cele ce se publică mereu în unele ziare în limba română, apărind în pribegie. Dar amintesc, spre exemplu, că un român scria acum trei ani într-un ziar spaniol : „Astăzi se împlinesc zece ani de cînd România a intrat alături de puterile europene în luptă contra Rusiei Sovietice, pentru *apărarea culturii europene*... Intrarea României în al doilea război mondial a fost determinată de *un motiv spiritual* și altul istoric... poporul român a pornit acest război conștient de *misiunea sa istorică*, de a lupta *contra celor ce încearcă să distrugă civilizația europeană*“⁶

⁶ Numărul din 22 iunie 1951 al ziarului ARRIBA din Madrid.

De curind, într-o revistă în limba franceză, un alt român nu se sfia să reproșeze lui Iuliu Maniu că nu a înțeles „necesitatea ineluctabilă de a asocia România la Cruciada antibolșevică”⁷.

Oricare ar fi motivele personale care îndeamnă pe autorii acelor fantezii, ei ar trebui să-și dea seama de răul ce-l fac. Într-adevăr, nimic nu poate da o scuză mai valabilă conducătorilor politici ai lumii occidentale, care n-au reacționat decât prin vorbe împotriva tiraniei sovietice stabilite în România. Nimic nu le va permite mai ușor să explice mîine, cînd ar ajunge eventual la un mare compromis cu Uniunea Sovietică, de ce i-au recunoscut drepturi speciale în țara noastră.

Chiar dacă teoria „atitudinii agresive” a României împotriva Uniunii Sovietice ar fi întemeiată, nu am avea nici un interes să ne fîlim cu ea. Dar asemenea afirmațiuni sunt cu atît mai condamnabile, cît sînt false. Aceasta se poate ușor dovedi. Voi căuta să arăt, mai întîi, care a fost atitudinea României față de Uniunea Sovietică din 1917 pînă în 1940; apoi, cine a comis agresiunea și, în sfîrșit, ce a fost pretinsa „cruciadă antibolșevică” și în ce împrejurări a avut loc participarea României la ostilitățile germano-sovietice.

* *
*

Relațiunile dintre România și Rusia comunistă s-au deschis într-o atmosferă de criză. Revoluția din Octombrie 1917 precipitase procesul de descompunere a armatei rusești de pe frontul Moldovei. Îndemnați de către propriul lor guvern să nu mai lupte, soldații ruși își părăseau unitățile și căutau să se întoarcă acasă cît mai repede. Bande înarmate jefuiau satele românești în drumul lor spre răsărit, dînd foc la case și chiar la biserici. Distrugerile se întindeau pînă la orașe: liceul de la Botoșani era incendiat de soldați ruși în debandadă. Situațiunea cea mai gravă era la Iași: șefii bolșevici ai Sovietului armatei rusești din sud stăpîneau gara Socola și concentrau unități în preajma capitalei Moldovei. Guvernul român era informat că Rakovski va încerca să provoace revoluția din România⁸.

În acord cu reprezentanții în România ai Franței, Angliei, Italiei și Statelor Unite, și cu comandantul grupului de armate rusești din sud, Tcherbatcheff⁹, primul ministru Ion I. C. Brătianu a fost silit, la 9/22 decembrie 1917, să libereze gara Socola și să împrăște grupurile rusești înarmate din Iași, care nu ascultau de generalul Tcherbatcheff și se dădeau la agitații revoluționare împotriva guvernului român.

Ca represalii, noul guvern maximalist a ordonat, în noaptea de 31 decembrie 1917/13 ianuarie 1918, arestarea ministrului României la Pe-

⁷ Numărul pe 7 noiembrie 1953 al lui BULLETIN EUROPÉEN (Roma).

⁸ Scrisoarea din 9/12 decembrie 1917 a generalului Berthelot către I. I. C. Brătianu, bazată pe o telegramă din Petrograd (Documentul citat, ca și celelalte menționate în prezenta lucrare fără indicație specială, figurează în dosarul de copii de pe unele acte ale Ministerului Afacerilor Străine, trimise Legațiunii României la Ankara, în timpul bombardamentelor din primăvara 1944).

⁹ Telegrama din 9/22 decembrie 1917 a lui Ion I. C. Brătianu către miniștrii României la Londra, Petrograd și Paris.

trograd. Constantin Diamandy nu a fost eliberat din fortăreața Petru și Pavel decât în urma unui demers „în corpore” pe lângă Lenin a ambasadurilor și miniștrilor acreditați în Rusia.

La 13/26 ianuarie 1918, Consiliul Comisarilor Poporului a hotărât să rupă relațiile diplomatice cu România „considerind că scurta arestare a ministrului României n-a avut efect și, că crimele își urmează cursul”¹⁰. În același timp, guvernul din Moscova a anunțat destituirea generalului Tcherbatcheff și sechestrarea tezaurului românesc¹¹, pe care urma să-l conserve până ce îl va putea „remite poporului român”.

Ruptura a provenit astfel dintr-o inițiativă sovietică și întregul conflict a avut la origine chestiuni de ordin militar și nu politic. Pe de altă parte, unități românești au intrat în Basarabia, la 6/19 ianuarie 1918. Dar ele erau chemate de Sfatul Țării și erau puse „la dispoziția” acestuia¹². La 8/21 februarie 1918, generalul Averescu, șeful unui nou guvern român, însărcina telegrafic pe generalul Coandă să comunice comandantului suprem rusesc, pe lângă care era acreditat, că „scopul trimerii trupelor române este exclusiv acela de a garanta securitatea depozitelor militare ce avem în Basarabia și destinate trupelor române. Ca și trupele rusești care se aflau încă în România și de a asigura în același timp circulația normală pe căile ferate din Basarabia”.

Chestiunea Basarabiei era totuși menită să devină chestiunea politică cea mai importantă în relațiunile dintre România și noul stat sovietic. Acesta recunoscuse, la 3 noiembrie 1917, „dreptul popoarelor din Rusia la o liberă autodeterminare până la separarea și formarea de guverne independente”. Pe această bază, Basarabia s-a proclamat Republică Poporană Moldovenească prin votul din 2/15 decembrie al Adunării sale reprezentative, Sfatul Țării. La 24 ianuarie/6 februarie 1918, Republica Basarabiei a declarat că rupe orice raporturi de dependență față de Rusia, iar la 27 martie/9 aprilie 1918, Sfatul Țării a proclamat, în numele poporului basarabean, că Republica Moldovenească „de azi înainte și pentru totdeauna se unește cu mama sa, România”.

Secesiunea Basarabiei nu era un caz unic. Finlanda, statele baltice, teritoriile rusești ale Poloniei, s-au folosit și ele de dreptul de autodeterminare și actele lor de despărțire au fost acceptate „de jure” de noul regim al Rusiei. Dar, în împrejurările pe care le vom vedea mai jos, realipirea Basarabiei la România nu a fost recunoscută de noul stat sovietic printr-un act formal și drept. De partea sa, România s-a abținut de la orice acțiune ostilă împotriva Uniunii Sovietice. Totuși, dorința de bună vecinătate nu putea merge până la respingerea cererii de realipire formulată de provincia răpită cu un secol mai înainte.

¹⁰ Hotărîrea comisarilor poporului transmisă de Radio Petrograd, primită la Iași la 15/28 ianuarie 1918.

¹¹ Tezaurul Băncii Naționale, în valoare de un miliard și jumătate de lei aur, fusese evacuat la Moscova în august 1916.

¹² Telegrama din 6/19 ianuarie 1918 a lui Ion I. C. Brătianu către generalul Coandă, reprezentantul român la cartierul General rusesc din Kiev

În primii ani ai regimului sovietic, România a știut să reziste la multe ademeniri de a participa la acțiuni înarmate împotriva noului regim din Moscova, acțiuni pe care ruptura inițiată de guvernul sovietic le-ar fi legitimat.

Primul prilej s-a ivit după terminarea războiului, cînd a avut loc expedițiunea franceză de la Odessa. Deși legăturile României cu Franța erau foarte strînse, noul guvern al lui Ion I. C. Brătianu s-a abținut de la orice participare la operațiunile de la Odessa. Guvernele următoare au menținut și ele o neutralitate deplină în diferitele faze ale războiului din Rusia și nu au dat nici un fel de ajutor lui Denikin, lui Wranghel sau lui Petliura. De asemenea, România nu a intervenit în ostilitățile polono-sovietice.

Pe de altă parte, România nu a înțeles să sacrifice nici o poziție în vederea unei grabnice restabiliri a relațiilor diplomatice cu Uniunea Sovietică. În această privință, politica circumspectă a României a fost paralelă cu a guvernelor de dreapta, care au condus Franța din 1918 până în 1924.

Dar, oricît de intimă a fost colaborarea franco-română din acea epocă și oricît de grave provocările sovietice, România s-a abținut cu scrupulozitate de la orice act ostil. Astfel, guvernul sovietic a mers atît de departe încît, la 1 Mai 1919, într-o acțiune vădit concertată cu regimul lui Bela Kuhn din Ungaria, a trimis României un ultimatum telegrafic, cu termen de 40 de ore, ca să evacueze Basarabia. Această amenințare a fost ignorată de guvernul român. Peste cîteva săptămîni, guvernul comunist din Ungaria a fost eliminat prin acțiunea armatei române și, de atunci, tînul comunicărilor sovietice trimise prin radio s-a mai înmuiat.

La 24 februarie 1920, comisarul poporului pentru Afacerile Străine, Cicerin, telegrafiază noului prim ministru român, Vaida-Voevod ca să-i propună începerea unor negocieri, fiind convins că „toate diferendele între cele două țări pot fi aplanate pe calea unor tratative pașnice și toate chestiunile teritoriale pot fi rezolvate de comun acord”. La 3 martie 1920, dl. Vaida-Voevod răspunde că asemenea propuneri corespund intențiilor pașnice ale guvernului român și că e de acord să înceapă negocieri. De fapt, negocieri oficioase erau deja în curs la Copenhaga între d-nii Ciotori și Litvinov. Cu prilejul acelor conversațiuni secrete, dl. Litvinov a declarat că Uniunea Sovietică va recunoaște unirea Basarabiei cu România la o viitoare conferință și a lăsat să se înțeleagă că și chestiunea tezaurului va fi rezolvată în favoarea României.

În timpul acesta, Conferința Păcii comunicase primului ministru român, la 4 martie 1920, hotărîrea sa de a recunoaște unirea Basarabiei cu România.

Proiectata conferință româno-sovietică a fost întîrziată, mai întîi, printr-o neînțelegere privitoare la locul unde urma să se întrunească dl. Vaida-Voevod propunînd Varșovia, iar dl. Cicerin, Harkov, apoi, printr-o nouă schimbare de guvern în România. Noul *prim-ministru*, generalul Averescu, declara într-o radiogramă adresată lui Cicerin, la 8

octombrie 1920, că „guvernul român n-a încetat să dorească restabilirea unor bune relațiuni cu Rusia, cît mai curînd și pe baze cît mai durabile... Nimeni în România nu s-a gîndit să facă cel mai mic act de ostilitate față de națiunea cu care am fraternizat în două războaie liberatoare. În acest fel, din punctul nostru de vedere, nu a existat o adevărată stare de război cu Rusia nici de drept, nici de fapt“.

Semnarea la Paris, la 28 octombrie, a tratatului Basarabiei a produs o situațiune nouă și a provocat o declarație formală sovietică de ne-recunoaștere, din 1 noiembrie 1920. Drept răspuns, primul ministru Averescu și ministrul de externe Take Ionescu au telegrafiat lui Cicerin, la 10 noiembrie 1920, că „unirea Basarabiei cu România este o chestiune definitiv închisă și guvernul român nu o mai poate pune în discuțiune. Chestiunile secundare ridicate de orice schimbare de suveranitate și care au fost rezolvate în principiu de zisa Convențiune, sunt singurele care mai rămîn a fi precizate între România și Rusia“.

Susținerea nestrămutată a acestui punct de vedere a dus în cele din urmă la eșecul negocierilor de la Varșovia dintre d-nii Filality și Karakhan în septembrie—octombrie 1921. Delegatul sovietic lăsase să se înțeleagă că guvernul său ar fi gata să recunoască unirea Basarabiei în schimbul unor compensațiuni (tezaurul român de la Moscova, stipulațiuni privitoare la drepturile minorităților etc.), dar, conform instrucțiunilor sale, dl. Filalty nu a acceptat menționarea chestiunii frontierei româno-sovietice în ordinea de zi a Conferinței.

Intransigent pe această chestiune înaltă de principiu, guvernul român s-a arătat tot atît de ferm în voința sa de pace cu vecinul de la răsărit. La 5 ianuarie 1921, Take Ionescu telegrafiasse lui Cicerin : „România nu are nici cea mai mică intențiune de a devia de la obligațiunile ce-i sunt impuse de dreptul internațional în neutralitatea sa absolută față de Rusia...“

La 27 mai 1921, în urma unui protest al lui Cicerin, bazat pe un incident de graniță, Take Ionescu îi telegrafia : „Au fost atîtea împrejurări în care Rusia Sovietică se găsea angajată în lupte interne și externe, dar totuși România a păstrat aceeași atitudine leală pe care o are și azi. Dacă am fi avut intenții ostile împotriva Dvs., le-am fi dat curs atunci...“

La 20 august 1921, Take Ionescu dădea următoarele asigurări lui Cicerin : „Nu se pregătește în România nici o mișcare de revoltă împotriva Dvs. și nu am tolera asemenea pregătiri... Puteți fi siguri că nu veți fi niciodată atacați de armate sau bande venind din teritoriul nostru...“

Într-o altă radiogramă către Cicerin din 18 august 1921, Take Ionescu declara : „România nu are nici o intențiune și nici un interes de a se amesteca în afacerile interne rusești și încă mai puțin să facă război Rusiei direct sau indirect...“

* * *

Politica de pace la răsărit a fost dusă cu stăruință de toate guvernele care s-au succedat în România între cele două războaie mondiale. Ion.

I. C. Brătianu și-a început guvernarea din 1922—1926 printr-o participare personală la Conferința de la Genova și a declarat, în ședința din 17 mai 1922 a primei Comisiuni a Conferinței, că România oferă tuturor vecinilor săi, inclusiv Rusia Sovietică, angajamente permanente de neagresiune bazate pe „statu-quo”. În 1926, oferta a fost reînnoită în mod formal printr-un Protocol anexat Tratatului Franco-Român de prietenie și înțelegere din 10 iunie 1926.

În timpul aceleiași conferințe de la Genova se încheiase acordul germano-sovietic de la Rapallo, care a întărit considerabil pozițiunea internațională a noii Rusii. Recunoscut de Anglia și de Italia, în ajun de a fi recunoscut de Franța, guvernul sovietic s-a folosit de Conferința româno-sovietică de la Viena din 27 martie/2 aprilie 1924 ca mijloc de propagandă și a provocat eșecul ei, punînd condițiunea inadmisibilă a unui plebiscit în Basarabia. Delegațiunea română venise la Conferință cu cele mai bune intențiuni. Deși nu era titular al Ministerului de Externe, Brătianu ținuse să-i dea personal următoarele instrucțiuni : „Veți insista de la început asupra faptului că nu ne-am amestecat și nu ne amestecăm în afacerile interne ale Rusiei și că am refuzat întotdeauna să intervenim în ajutorul vrăjmașilor ei. Dîndu-le asigurări depline despre intențiunile noastre pașnice, le veți declara că suntem gata să reluăm relațiunile normale și amicale cu dinșii, dar că pentru aceasta se impune recunoașterea graniței, căci fără de graniță se pot obține armistiții, iar nu relațiuni normale între două țări...”

* *
*

Continuînd a conviețui în pace, deși fără a întreține relațiuni diplomatice, România și Uniunea Sovietică aderă amîndouă la Pactul din Paris, din 22 august 1928, prin care se angajează să nu recurgă la război pentru rezolvarea diferendelor internaționale. La începutul anului 1929, noul guvern român prezidat de Iuliu Maniu acceptă propunerea comisarului Afacerilor Străine, Litvinov, în vederea punerii în vigoare anticipată a Pactului Briand—Kellogg între Uniunea Sovietică și vecinii săi apuseni. Ministrul României la Varșovia, Davila, semnează la Moscova, la 7 februarie, Protocolul zis „Litvinov”, după ce a fost lămurită o chestiune care interesa în special România : În momentul aderării sale la Pactul Briand—Kellogg, guvernul sovietic precizase că socotește ca act de război atît ocupațiunile militare de teritorii străine, cît și refuzul de a relua relații normale. Ambele aceste rezerve puteau fi utilizate, printr-o interpretare perfidă a guvernului sovietic, ca să permită viitoare operațiuni militare împotriva României, sub motivul preexistenței stării de război. Astfel fiind, s-a introdus în preambulul Protocolului Litvinov o frază cerută de România : „pentru a contribui la menținerea păcii existente între ele”.

Sprijinit de unul din cele mai puternice curente populare pe care l-a cunoscut istoria României, guvernul Maniu a ținut astfel să aducă o puternică contribuție la politica de pace a României față de vecina ei de la răsărit.

* *

Relațiunile româno-sovietice au trecut printr-o nouă criză în 1932, în urma eșecului negocierilor urmate, mai întâi, la Riga și, apoi, la Geneva, pentru încheierea unui pact bilateral de neagresiune. În atmosfera de tensiune internațională creată de situațiunea internă tulbure din Germania, unde Hitler se pregătea să cucerească puterea, Franța și Polonia acceptaseră să negocieze pacte de neagresiune cu Uniunea Sovietică, dar ceruseră ca guvernul de la Moscova să încheie un pact asemănător și cu aliata lor, România. Negocierile româno-sovietice au arătat însă că U.R.S.S. nu înțelegea să semneze un acord de neagresiune cu România decât dacă va cuprinde rezervele sale formale asupra Basarabiei sau cel puțin recunoașterea existenței unui diferend nerezolvat de noul pact.

Cu prilejul expunerii făcute la Camera Deputaților, la 28 noiembrie 1932, asupra încheierii fără rezultat a negocierilor, Nicolae Titulescu, noul ministru al Afacerilor Străine în guvernul Maniu format în octombrie 1932, spunea următoarele: „Din capul locului, țin să distrug o legendă și anume că în acțiunea ce am dus aș fi fost inspirat de un sentiment de ostilitate împotriva unui acord cu Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste. Indrăznesc să afirm că nu este nici un român mai pătruns decât mine de necesitatea pentru țara noastră a unor bune raporturi de vecinătate cu marea republică de la Răsărit și nu este nimeni mai dornic decât mine de a putea relua, cu respectul intereselor noastre legitime, raporturi normale spre propășirea și beneficiul ambelor noastre state“.

Monitorul Oficial arată că această declarațiune a fost subliniată de aplauzele unanime ale Adunării¹³.

Nicolae Titulescu a putut în curînd să-și realizeze intențiunile, semnînd, mai întâi, în iulie 1933, Convențiunile de la Londra pentru definirea agresiunii și, apoi, la 9 iunie 1934, schimbul de scrisori de la Geneva prevăzînd restabilirea relațiunilor diplomatice între România și U.R.S.S.

Convențiunile de la Londra cuprind două texte identice, unul semnat la 3 iulie 1933 de către România, Uniunea Sovietică, Estonia, Letonia, Polonia, Turcia, Persia și Afganistanul; celălalt, la 4 iunie 1933, de către România, Cehoslovacia, Iugoslavia, Turcia și Uniunea Sovietică. Importanța acelor Convențiuni pentru viitoarele relațiuni româno-sovietice rețesea din art. I, prin care se accepta definiția agresiunii dată de Raportul din 24 mai 1933 al Comitetului pentru chestiunile de securitate a Conferinței Dezarmării. Semnatarii conveneau astfel că „Prin teritoriu trebuie să se înțeleagă teritoriul asupra căruia un stat își exercită de fapt autoritate“. Uniunea Sovietică se desemna, deci, ea însăși ca agresoare în cazul cînd ar invada orice teritoriu aflat sub autoritatea României.

Încă mai important, din punctul de vedere românesc, era faptul că, pentru prima oară, Uniunea Sovietică se abțînea să exprime o rezervă

¹³ „Monitorul Oficial“ (Partea a IV-a), No. 6 din 28 noiembrie 1932.

formală sau verbală privitoare la Basarabia cu prilejul unei negocieri cu România.

La fel, guvernul din Moscova nu a formulat nici o rezervă în momentul schimbului de scrisori din iunie 1934 pentru reluarea relațiilor diplomatice cu România. Absența oricărei rezerve era cu atât mai semnificativă cu cât, în textul scrisorilor schimbate între d-nii Titulescu și Litvinov, se găsea următoarea frază: „Guvernul țărilor noastre își garantează mutual deplinul și întregul respect al suveranității fiecăruia dintre statele noastre“.

Reluarea relațiilor normale cu Uniunea Sovietică, întrerupte de 16 ani, a avut loc în timpul guvernării Partidului Liberal din 1933—1937. Ea a fost aprobată fără rezerve de celălalt mare partid democratic, Partidul Național-Tărănesc și a fost primită cu deosebită satisfacțiune de o co-virșitoare majoritate a opiniei publice românești.

* * *

În același an, 1934, admiterea Uniunii Sovietice în Societatea Națiunilor a corespuns cu o nouă fază a politicii europene. Reînarmarea Germaniei și politica revizionistă a lui Hitler puneau în gravă primejdie țările învingătoare din primul război mondial. Oameni prevăzători, ca Titulescu, își dădeau seama că țările lor nu mai pot fi salvate decât dacă s-ar întări sistemul de securitate colectivă prevăzut de Pact, spre a ajunge la acțiunea automată și simultană a tuturor membrilor Societății Națiunilor împotriva oricărui agresor.

Una din problemele care s-a pus României în acest cadru a fost aceea a eventualei încheieri a unui pact de asistență mutuală cu Uniunea Sovietică. La 27 iulie 1935, Titulescu telegrafia următoarele Legației României la Berlin: „Dacă din convorbirile eventuale cu Sovietele și pentru care nu s-a fixat nici o dată, ar reieși că Sovietele sunt dispuse a garanta integritatea pe toate frontierele noastre, în plus și pe acelea ale aliaților noștri, un pact de asistență mutuală ar fi posibil. El nu va fi îndreptat împotriva nimănui, ci împotriva agresorului, oricare ar fi el. Bineînțeles că un asemenea acord ar rămîne deschis și adeziunii celorlalți. În consecință, dacă eventual am încheia un pact de asistență mutuală cu Sovietele, suntem dispuși a încheia unul identic și cu Germania, cu condiția ca și ea, la rîndul său, să ne garanteze integritatea noastră teritorială și a țărilor aliate nouă“.

Pe lîngă grija ca un eventual pact româno-sovietic să nu apară ca o provocare față de Germania, Titulescu o mai avea și pe aceea ca nu cumva aplicarea eventuală a unui asemenea pact să permită în mod automat o ocupație rusească a României.

De aceea, cînd a discutat chestiunea mai de aproape cu Litvinov, Titulescu a ajuns cu el la o înțelegere asupra următorului text, parafat, la 21 iulie 1936, la Montreux:

“a) Le Gouvernement de l'URSS reconnaît qu'en vertu de ces différentes obligations d'assistance, les troupes soviétiques ne pourront jamais franchir le Dniestre sans une demande formelle du Gouvernement

Royal de Roumanie à cet effet, de même que le Gouvernement Royal de Roumanie reconnaît que les troupes roumaines ne pourront jamais franchir le Dniestre vers l'URSS sans une demande formelle du Gouvernement de l'URSS.

“b) A la demande du Gouvernement Royal de Roumanie, les troupes soviétiques devront se retirer immédiatement du territoire roumain à l'est du Dniestre, de même qu'à la demande du Gouvernement de l'URSS, les troupes roumaines devront se retirer immédiatement du territoire de l'URSS à l'ouest du Dniestre“.

În același timp, Titulescu formulase condițiunea ca obligațiunea de asistență să nu devină efectivă decât în eventualitatea că Franța și-ar da și ea asistența țării atacate. Dar Litvinov exprimase rezerve asupra acestei clauze, urmînd să ceară instrucțiuni lui Stalin.

Convorbirile Titulescu—Litvinov trebuiau să fie reluate la Geneva, în septembrie cu prilejul Adunării Societății Națiunilor. La 29 august, guvernul Tătărescu demisionează și este reconstituit în aceeași zi cu Victor Antonescu la Ministerul Afacerilor Străine în locul lui Titulescu. Politica de înțelegere cu Uniunea Sovietică rămîne însă neschimbată, după cum reiese din următorul pasaj dintr-o telegramă din 19 septembrie trimisă din Geneva de Victor Antonescu : „Am avut azi la ora 11 o lungă convorbire cu dl. Litvinov, căruia i-am explicat motivele de politică internă care au determinat formarea cabinetului fără Titulescu, asigurîndu-l că politica externă a României rămîne neschimbată față de puterile aliate și amice și, în special, față de Rusia, marea noastră vecină cu care în cursul istoriei noastre nu am avut decît relațiuni de bună prietenie și față de care nici un ministru român cu conștiința netedă a intereselor noastre geografice n-ar putea practica decît o politică de bună și amicală vecinătate“.

De fapt, bunele intențiuni ale noului ministru de externe român s-au izbit în curînd de rezerve sovietice. Pretextul invocat a fost acela al întăririi legăturilor de prietenie româno—polone. Într-un articol publicat, la 13 iulie 1937, de oficiosul „Journal de Moscou“ se spunea că „pactele nescrise sugerate de dl. Beck ... vor face foarte grea menținerea aminării problemei Basarabiei“. În același timp, în pavilionul sovietic al Expoziției din Paris figurau două mari hărți ale Rusiei în care Basarabia era desemnată în mod echivoc ca un teritoriu care nu făcea parte precis nici din România, nici din Uniunea Sovietică.

În asemenea împrejurări, guvernul român a adoptat atitudinea că nu poate încheia nici un pact cu Uniunea Sovietică înainte de a fi obținut recunoașterea de „de jure“ a realității Basarabiei.

* *

*

Prin faptul stabilirii unui regim dictatorial în România la începutul lui 1938, politica guvernelor care s-au succedat după aceea la cîrma țării nu a fost decît aceea a unor regimuri personale și nu a poporului român, care nu a mai putut să-și exprime voința în urma desființării libertăților politice și a instituțiilor parlamentare. Cu toate acestea și cu

toată ostilitatea crescîndă a Uniunii Sovietice, conducătorii politicii externe române au continuat să menajeze guvernul din Moscova, cu singura rezervă că s-au străduit să evite asumarea unor obligațiuni de asistență mutuală care ar legaliza ocupația sovietică în caz de război european.

Atitudinea din ce în ce mai echivocă a guvernului sovietic în chestiunea Basarabiei a justificat asemenea prudență. Spre exemplu, în iunie 1938, Ministerul Afacerilor Străine sovietic a pus în vedere Legațiunii României la Moscova că nu va mai accepta note diplomatice românești în care, vorbind de Basarabia, s-ar întrebuița expresia „teritoriu român”; de asemenea, nu mai accepta nici expresiunea „malul românesc al Nistrului”, nici aceea de „frontieră”, nici măcar aceea de „grăniceri români”¹⁴.

Totuși, ministrul de externe N.P. Comnen declară lui Litvinov, la Geneva, la 12 septembrie 1939, că, „nevoind a transforma din nou țara noastră în teatrul unui nou război, nu avem nicidecum intențiunea de a ne înrola în vreuna din taberele celor două ideologii ce separă azi Europa. Ca consecință,... România nu se va asocia la nici o acțiune antisovietică după cum nu se va asocia la nici o acțiune sovietică contra țărilor totalitare”¹⁵.

Dl. Gafencu, succesorul d-lui Comnen la Ministerul Afacerilor Străine, spune în declarația sa radiodifuzată din 29 decembrie 1939 că România dorește să păstreze, în chip cît mai leal, atitudinea pașnică de bună vecinătate pe care a avut-o atîția ani față de Rusia Sovietică.

În primăvara 1939, agravarea vertiginoasă a situațiunei europene în urma actelor de forță ale lui Hitler în Cehoslovacia și ale lui Mussolini în Albania, nu întîrzie să pună din nou problema asistenței militare sovietice. Acordînd garanția lor României la 13 aprilie 1939, guvernele britanic și francez se străduiesc să încadreze acest angajament într-un vast sistem de asistență mutuală. Fiind întrebat care este pozițiunea sa față de încercarea guvernelor din Londra și Paris de a asocia Rusia Sovietică la garanția lor, guvernul din București amintește la 23 mai 1939 că a acceptat cu satisfacție asigurarea asistenței necondiționate pe care cele două Mari Puteri s-au angajat să o dea rezistenței române față de o agresiune, și adaugă: „În asemenea condițiuni, dat fiind că negocierile cu Uniunea Sovietică sunt duse cu totul independent de asigurarea de asistență dată României (al cărei nume, la cererea expresă a guvernului român, nu va fi menționat, oricare ar fi rezultatul negocierilor), Marea Britanie și Franța sunt singure în măsură să aprecieze adevărata valoare a acelor negocieri. Astfel fiind, guvernul român nu-și poate lua răspunderea de a face vreo sugestiu”¹⁶.

Guvernul din București nu voia, deci, să pună vreo piedică în bunul mers al negocierilor anglo-franco-sovietice. În același timp, ținea să înlăture orice pretext pe care l-ar putea invoca Hitler pentru a jus-

¹⁴ Telegrama din 16 iunie 1938 a Legației din Moscova către Ministerul Afacerilor Străine.

¹⁵ Telegrama din 4 octombrie 1938 a Ministerului Afacerilor Străine către Legațiunea României la Moscova.

¹⁶ *Documents on British Foreign Policy 1919—1939, Third Series, Volume V, London, HMSO, 1952, pp. 652—653 și 658.*

tifica un atac împotriva României. Cu o lună înainte, Hitler declarase d-lui Gafencu la Berlin că nu are nimic de zis împotriva unor garanții franco-britanice acordate României, dar că pozițiunea s-ar schimba dacă această garanție ar fi legată de asistență rusească¹⁷.

Înțelegerea germano-sovietică, intervenită pe neașteptate la 23 august 1939, a dovedit în curînd cît de iluzorii erau speranțele guvernului din București că o politică la fel de prudentă față de Hitler, ca și de Stalin, va feri România de catastrofa amenințînd statele cuprinse între cele două împărății totalitare.

*
* *

Protocolul secret, anexat la Tratatul germano-sovietic din 23 august 1939, nu este altceva decît un Pact de agresiune, cu o delimitare a zonelor de agresiune. De partea sovietică, aplicarea s-a făcut în rate: mai întîi, invazia Poloniei răsăritene, apoi stabilirea de garnizoane în Țările Baltice, apoi atacul asupra Finlandei, în sfîrșit, agresiunea împotriva României și coplețarea cuceririi Țărilor Baltice.

Termenul de „agresiune” este cel corect în ce privește actul de forță din 26 iunie 1940 împotriva României. Într-adevăr, dat fiind că relevăm afirmațiile lui Sir Winston Churchill, este clar că nici o definițiune a agresiunii nu poate fi mai nimerită decît cea oficială britanică. Iată, deci, cum a definit agresiunea procurorul britanic Hartley Shawcross, în ședința Tribunalului din Nürenberg din 14 decembrie 1945 : „Acțiunea premeditată împotriva integrității teritoriale și a independenței politice a unui alt stat”.

Premeditarea acțiunii sovietice împotriva integrității teritoriale a României reiese în mod evident dintr-o serie de fapte. Articolul 3 al Protocolului secret germano-sovietic din 23 august 1939 stabilește „interesul” Uniunii Sovietice cu privire la o provincie românească, Basarabia, în timp ce Germania lui Hitler își proclamă „lipsa totală de interes politic” în această regiune¹⁸.

Din ziua înțelegerii cu Germania nazistă, atitudinea sovietică față de România se desfășoară pe planul unei rele voințe, rele credințe și ostilități crescînde.

La 20 septembrie, dl. N. Dianu, ministrul României la Moscova, este primit de dl. Molotov, trei zile după invazia sovietică a Poloniei răsăritene, fiind însărcinat să-i atragă atențiunea asupra comunicatului guvernului din București din 18 septembrie, în care se arată, în perifraze, că nu a fost cazul să se aplice obligațiunile de asistență prevăzute de Tratatul româno-polon, din cauza „condițiunilor speciale în care s-au desfășurat evenimentele din Polonia în ziua de 17 septembrie, precum și a faptului că guvernul polon a cerut guvernului român să acorde ospitalitate șefului statului și miniștrilor săi care se refugiază pe teritoriul nostru”. Arătînd că, potrivit regulilor de neutralitate, trupele polone care au intrat în România au fost dezarmate și internate, dl. Dianu își atrage o apostrofă din partea d-lui Molotov, care spune că are o în-

¹⁷ *Ibidem*, p. 309.

¹⁸ *Nazi-Soviet Relations*, Department of State, Washington, 1948, p. 78.

trebare de pus privitoare la neutralitatea României: „Oare se va întâmpla ceva neprevăzut pentru U.R.S.S. ? U.R.S.S. nu va avea nici o surpriză prin faptul că șefii militari, guvernul polon și 500 de avioane polone au găsit în România un azil ? Oare nu se va întâmpla nimic ?”¹⁹

Grija prefăcută a d-lui Molotov și atitudinea unor comandanți sovietici de la graniță, care au întrebat cu severitate pe ofițerii români cu care au intrat în contact despre „bandele înarmate polone” de pe teritoriul român, erau simptomatice. Ele dovedeau că guvernul sovietic își rezervă posibilitatea de a se referi cu rea credință la art. II, paragraf 5, al Convențiunii pentru definirea agresiunii prin care era desemnat ca agresor statul care dă sprijin bandelor înarmate formate pe teritoriul său.

Atitudinea sovietică a apărut cu atât mai îngrijorătoare cu cât, la 15 octombrie, generalul Palasse, atașatul militar al Franței la Moscova, un vechi prieten al României, a confirmat informațiunile Statului Major Român despre concentrarea a trei grupuri de armată în apropierea frontierei ruso-române, primul la nord de Cernăuți, al doilea — cu șase divizii motorizate și alte unități — la 140 km la răsărit, și al treilea în lungimea căii ferate Tiraspol-Odesa²⁰.

Știrile date de primul ministru turc Saracioglu, la întoarcerea sa de la Moscova după eșecul convorbirilor sale în vederea încheierii unui pact de asistență defensivă turco-sovietică, au fost tot atât de tulburătoare. Pe de o parte, guvernul sovietic formulase pretențiunea ca Turcia să se angajeze a împiedica cu forța trecerea prin Sirintori a flotei franco-britanice, în caz de război cu U.R.S.S. ceea ce urmărea împiedicarea oricărui ajutor efectiv dat României pe baza garanției din 13 aprilie 1939²¹. Pe de altă parte, Saracioglu fusese întrebat de Stalin: „Care va fi atitudinea Turciei în cazul în care s-ar ivi un război între România și alt stat ? Peste câteva săptămâni, ambasadorul sovietic la Ankara i-a repetat întrebarea în mod mai precis : „Ce va face Turcia în cazul în care Rusia Sovietică ar fi silită să ia măsuri militare împotriva României ?”²²

Sunt indicațiuni că guvernul din Moscova plănuise să pornească la atac împotriva României încă în toamna 1939. Însărcinatul cu Afaceri român la Riga, Grigore Niculescu-Buzești, comunica următoarele la 4 noiembrie 1939: „În timpul negocierilor pentru tratatul militar ruso-leton, șeful delegațiunii sovietice, vice-comisarul pentru marina de război, Isakoff, a declarat șefului Statului Major al armatei letone că, la terminarea negocierilor cu Finlanda, se va produce o acțiune sovietică în contra Basarabiei și că, în acest scop, se găsesc deja importante contingente concentrate în zonele militare Harkov și Odesa²³.

Pe de altă parte, ziaristul american William Shirer nota, în carnetul său, în momentul înfringerilor inițiale sovietice în Finlanda: „toată lumea la Moscova, de la Stalin în jos, își închipuia că armata roșie va

¹⁹ Telegrama din 20 septembrie 1939 a Legațiunii României la Moscova.

²⁰ Telegrama din 15 octombrie 1939 a Legațiunii României la Moscova.

²¹ Raportul din 31 octombrie 1939 al Legațiunii României în Turcia.

²² Nota asupra convorbirii Gafencu-Tanriöer din 20 decembrie 1939. Telegrama citată din 26 decembrie 1939 a Legațiunii României în Turcia.

²³ Telegrama din 4 noiembrie 1939 a Legațiunii României la Riga.

fi la Helsinki într-o săptămână de la începerea atacului. Erau într-atît de siguri încît fixaseră data de 6 decembrie în vederea atacului în Basarabia, dar l-au contramandat în ultimul moment²¹.

Dar, indiferent de momentul socotit mai potrivit, intenţiunile agresive sovietice s-au precizat din ce în ce mai mult. La 5 decembrie 1939, dl. Naggiar, ambasadorul Franţei la Moscova, se declară convins — în urma unei convorbiri cu subsecretarul de stat Potemkin, în care acesta îi spusese că Basarabia este adevăratul hinterland al Odesei — că guvernul sovietic va ridica fără întîrziere problema Basarabiei dacă războiul cu Finlanda se va termina repede²².

În timpul acesta, noul ministru al României la Moscova, Gheorghe Davidescu, este primit cu o răceală totală: Încercările guvernului român de a sparge gheaţa sunt respinse cu dispreţ. Cînd Davidescu îi anunţă intenţiunea guvernului său de a trimite o misiune economică în vederea intensificării schimburilor comerciale, Potemkin îl întrebă dacă venirea delegaţiunii nu ar putea mai degrabă să înrăutăţească relaţiile între cele două ţări²³.

La 30 martie 1940, Molotov face o largă expunere de politică externă în faţa Sovietului Suprem, conţinînd pasagii rău voitoare şi agresive la adresa României. Comisarul sovietic al Afacerilor Străine vorbeşte de o „chestiune litigioasă nerezolvată, aceea a Basarabiei“ şi afirmă că nu există un pact de neagresiune sovieto-român. Pactul Briand-Kellogg, Pactul Litvinov şi Convenţiunea pentru definirea agresiunii sunt astfel aruncate la coş. Avînd în vedere felul în care Rusia Sovietică ignorase recent pactele de neagresiune cu Polonia şi Finlanda, afirmaţia d-lui Molotov nu era tulburătoare prin implicaţiunile ei juridice. De fapt, însă, reprezenta o ameninţare din cele mai precise.

La 10 aprilie 1940, Molotov cheamă pe ministrul României la ora 10,30 seara şi îi vorbeşte de o serie de incidente de frontieră (dovedite mai tîrziu a fi imaginare). Îi spune că „incidentele depăşesc orice limită“ şi că „guvernul sovietic nu poate permite repetarea unor asemenea cazuri“.

În timpul acesta se fac pregătiri militare sovietice din ce în ce mai intense. Înspre graniţa românească. Se înfiinţează Circumscripţia militară Odessa. Se construiesc şosele strategice. Spre mijlocul lui iunie, 26 de divizii sovietice se găsesc concéntrate pe Nistru şi la nordul Bucovinei. La 25 iunie, ele adoptă dispozitivul operativ.

Molotov comunică guvernului german la 23 iunie că „rezolvarea chestiunii Basarabiei nu mai poate întîrzia“ şi că „guvernul sovietic este hotărît să întrebuiţeze forţa, dacă guvernul român refuză o înţelegere paşnică“²⁴. Adaogă că va cere şi Bucovina, „care are o populaţie ucraineană“²⁵.

²¹ William L. Shirer, *Berlin Diary. The Journal of A Foreign Correspondent, 1934—1941*, New York, Alfred A. Knopf, 1941, p. 275.

²² Telegrama cifrată din 5 decembrie 1939 şi scrisoarea din aceeaşi dată a ministrului României la Moscova, G. Davidescu.

²³ Telegrama Legaţiei din Moscova din 8 decembrie 1939.

²⁴ *Nazi-Soviet Relations*, p. 155. A se vedea şi p. 160—161 (convorbirea Molotov—Rosso).

²⁵ Faptele relatate sunt extrase din Nota din 3 iulie 1940 a Marelui Stat Major, comunicată Ministerului Afacerilor Străine.

La 26 iunie 1940, la ora 10 seara, Molotov remite ministrului României la Moscova o notă ultimativă, cu termen de 24 de ore, cerînd Basarabia și Bucovina de Nord. Exprîmîndu-și speranța că guvernul din București va ceda și că „prin aceasta se da posibilitatea să se rezolve pe cale pașnică conflictul prelungit între Uniunea Sovietică și România“, nota sovietică conține amenințarea clară a recursului la forța armelor în caz de refuz.

Guvernul din București răspunzînd, pentru a cîștiga timp, că e gata să înceapă negocierii, dl. Molotov remite ministrului României la 27 iunie o nouă notă ultimativă, de astă dată cu termen de 12 ore, în care cere ca trupele sovietice să ocupe teritoriul Basarabiei și Bucovinei de Nord, în decurs de patru zile, începînd la 28 iunie, ora 14, după ora Moscovei. Transmițînd noua notă sovietică la București reprezentantul român la Moscova adăogă: „Remițîndu-mi acest răspuns, dl. Molotov mi-a declarat că colegii, *îndeosebi militarii*, sunt foarte nemulțumiți de răspunsul guvernului român care nu pare a aprecia exact *situațiunea de la fruntarie*. Guvernul sovietic vă așteaptă pînă azi la amiază acceptarea noastră și nu va consimți la o nouă amînare. După aceea oră, guvernul sovietic va acționa“.

Toate elementele agresiunii se găseau astfel exprimate în notele sovietice și în declarațiile lui Molotov. În răspunsul său, ministrul Afacerilor Străine, Argetonianu, a subliniat acest lucru: „Guvernul român, pentru a evita gravele urmări pe care le-ar avea *recurgerea la forță și deschiderea ostilităților* în această parte a Europei, se vede silit să primească condițiunile de *evacuare*, specificate în răspunsul sovietic“.

Astfel, guvernul din București nu a consimțit la cedarea Basarabiei și a Bucovinei de Nord, ci numai la evacuarea unor teritorii sub amenințarea forței superioare. Hotărîrea sa era bazată pe :

- 1) Înfrîngerea catastrofală a armatei franco-britanice și armistițiul francez, în urma căreia garanția din 13 aprilie 1939 devenea inoperantă ;
- 2) Avizul ministrului de Război și al șefului Marelui Stat Major că, din lipsă de material greu și de rezerve de muniții, armata română nu ar putea lupta singură mai mult de trei luni împotriva armatei roșii ;
- 3) Presiunile categorice ale Germaniei și Italiei ;
- 4) Atitudinea amenințătoare a Ungariei și Bulgariei, în timp ce nu se putea conta pe asistența aliatelor României, Iugoslavia, Turcia și Grecia.

* *

*

Modul în care armata roșie a cîștigat Basarabia și Bucovina de Nord subliniază caracterul agresiv al acțiunii sovietice împotriva României. Trupele sovietice s-au dat la acte de ostilitate, în timp ce trupele românești, în retragere, s-au conformat ordinelor categorice date de Comandamentul armatei de a nu recurge la arme.

În dimineața de 29 iunie, coloane motorizate sovietice opresc, la Ialomieni, două regimente de artilerie românești și le dezarmează cu forța. În acest timp, un batalion românesc de infanterie este dezarmat de unitățile sovietice în gara Bălți și alt batalion este capturat în momentul îmbarcării în gara Drochia. Coloane motorizate sovietice se amestecă peste

tot cu trupele românești, indemnându-le la dezarmare. Avioane sovietice aruncă acte cu indemnuri de același fel. Orașul Bolgrad este ocupat de parașutiști sovietici, întrerupându-se comunicațiile. În mai multe locuri, unitățile sovietice ajung pe Prut chiar în 29 iunie, atunci când, după însăși nota ultimativă sovietică, nu ar fi trebuit să fie la linia vestică a Basarabiei decît la 3 iulie, ora 13. Unități sovietice pun stăpînire, încă din 29 iunie, pe podul de la Leușeni — Albița — trecerea principală din Basarabia în Moldova, precum și pe podul de la Badragi.

La 30 iunie, numeroase unități militare sunt dezarmate la Cîmislia și Comrat, capturîndu-se întreg materialul. La Reni, unitățile de parașutiști sovietici opresc trecerea trupelor românești. În gările Românești și Bolgrad, trupele sovietice maltratează pe civilii care încearcă să se refugieze în România.

La 1 iulie, o brigadă motorizată sovietică împiedică trupele unei brigăzi de cavalerie română să treacă Prutul la Badragi. În timp ce se parlamentează, unități de care de luptă sovietice atacă cu focuri ariergarda brigăzii române, provocînd pierderi de oameni. Care de luptă sovietice atacă artileria română în marș între riurile Suceava și Siret. O companie de care sovietice încearcă să ocupe capul de pod de la Fălciu; alta încearcă să treacă Prutul pe podul de la Lipcani.

La 2 iulie, trupele sovietice continuă să dezarmeze unități românești izolate. Mulți ofițeri și subofițeri români capturați de armata roșie sînt trimiși sub escortă la Chișinău, cu tresele rupte. Aviația sovietică continuă să arunce manifeste injurioase și indemnuri la dezertare. Unitățile sovietice cu care de luptă atacă capul de pod românesc de la Giurgiulești, înconjurînd și capturînd o companie de infanterie și producînd pierderi de oameni.

La 3 iulie, o coloană sovietică intră pe teritoriul județului Maramureș, pătrunzînd circa 20 de kilometri către Baia Borșa. Se semnalează numeroase incidente în care sînt împușcați ofițeri români.

Unul din episoadele cele mai tragice este acela al cuceririi localității Hertza, în județul Dorohoi: harta sovietică anexată la nota ultimativă era întocmită la scara 1 : 1 800 000, linia trasată cu creionul roșu cuprinzînd astfel o fișie de pămînt de peste 10 kilometri lățime. Pe această bază, guvernul sovietic a interpretat în mod unilateral că localitatea Hertza din România veche, care era atinsă de linia roșie, era cuprinsă și ea în teritoriul ce se va evacua. Înaintînd spre Hertza, trupele sovietice au dezarmat două batalioane românești și au atacat apoi, în Hertza, o baterie a regimentului 16 artilerie, omorînd doi ofițeri și patru soldați²⁴.

Invasia Basarabiei și a Bucovinei de Nord, în 1940, se integrează astfel cu totul în definițiunea agresiunii dată de procurorul britanic la Nürnberg.

* * *

*

Atitudinea agresivă a Uniunii Sovietice nu a luat sfîrșit odată cu ocuparea Basarabiei și a Bucovinei de Nord. Unitățile sovietice de pe noua

²⁴ Raportul din 29 iunie 1940 al Legațiunii României la Moscova. Comunicarea Marelui Stat Major din 29 iunie, 1940.

linie de demarcație au provocat incidente zilnice, făcând incursiuni pe teritoriul român, împușcând și capturând grăniceri români³⁰. Marele Stat Major Român era informat că rușii fac intense pregătiri militare în Basarabia și Bucovina de Nord, efectuând transporturi și deplasări masive de trupe de toate armele din Nordul Bucovinei și de dincolo de Nistru către linia de demarcație și către Prut³¹.

La 29 august 1940, reeditînd manevra de intimidare a lui Molotov din 10 aprilie, comisarul adjunct Dekanozov cheamă la ora 12 noaptea pe noul ministru al României la Moscova, Gafencu, îi vorbește cu o voce gravă de incidente ce ar fi provocate de grănicerii români și îi remite o notă amenințătoare, care spune : „Pînă acum nu au fost victime, dar dacă vor fi, afacerea va lua o întorsătură serioasă“³². Data acestui episod e semnificativă, căci corespunde cu încordarea maximă a relațiilor româno-maghiare, cînd ostilitățile păreau gata să izbucnească în orice moment. În aceeași zi de 29 august 1940, ministrul de extreme Manoilescu, invitat la Viena pentru „convorbiri“ cu Ribbentrop și Ciano, este pus în fața cererii ultimative de a ceda Ungariei, sub forma unui pretins arbitraj, 70 000 km pătrați din teritoriul român. El raportează la București : „Alternativa pe care mi-au pus-o a fost următoarea : sau primim arbitrajul astăzi sau cel mai tîrziu în cursul nopții, așa încît mîine să poată da hotărîrea..., sau dacă nu primim vom fi mîine atacați de Ungaria și de Rusia și va fi sfîrșitul României“³³.

Lucrările unei Comisiuni Mixte, începute la Moscova, pentru trasarea liniei de delimitare, sînt întrerupte în octombrie și guvernul sovietic nu arată nici o dorință de a le relua, dovedind astfel că noua linie nu reprezenta în ochii săi decît o etapă trecătoare.

La Gurile Dunării, unitățile sovietice pun stăpînire, în 28 septembrie, pe brațul Chilia și interzic navigațiunea română. La 28 octombrie, rușii ocupă cu forța trei ostroave la sud de ramura principală și navigabilă a brațului Chilia. La 5 noiembrie, trupele sovietice pun mîna pe ostrovul situat între brațul Musura și canalul Stari-Stambul.

La Conferința Dunăreană care se întrunește la București între 24 octombrie și 20 decembrie 1940, delegațiunea sovietică cere dizolvarea Comisiunii Europene a Dunării, lichidarea Direcțiunii Autonome Române de la Gurile Dunării și crearea unei „Administrațiuni sovieto-române a Dunării Maritime“.

* *

*

Guvernul român care a hotărît, la 22 iunie 1941, intrarea în acțiune a armatei române pentru reluarea Basarabiei și a Bucovinei de Nord era un guvern de dictatură. Totuși, nu este de închipuit că un guvern român bazat pe voință populară ar fi putut lua altă hotărîre.

De altfel, însuși Sir Winston Churchill — care vorbește de Basara-

³⁰ Adresa din 30 august 1940 a delegatului român în Comisiunea mixtă de la Odessa către Legațiunea sovietică.

³¹ Telegrama din 24 august 1940 a Ministerului Afacerilor Străine către Legațiunea din Moscova.

³² Gr. Gafencu, *Préliminaires de la Guerre à l'Est*, Freiburg, Egloff, 1944, p. 70.

³³ Telegrama d-lui M. Manoilescu din 29 august 1940, din Viena, către Ministerul Afacerilor Străine.

bia ca de o „provincie românească”³⁴ — a așteptat pînă la 29 noiembrie 1941, adică pînă la completarea restabilirii suveranității românești asupra Basarabiei și la terminarea campaniei de la Odessa, pentru a pune în vedere guvernului din București că Anglia se va considera în stare de război cu România, dacă operațiunile militare române împotriva armatei sovietice aliate nu încetează.

La 24 iunie 1941, un înalt demnitar de la State Department a spus însărcinatului cu afaceri român la Washington, Brutus Coste, că „atîta timp cît armata română nu va depăși vechea graniță română, Statele Unite nu au nici un motiv de a critica acțiunea României”³⁵.

La 2 septembrie, vice-președintele Consiliului de Miniștri și ministru de Externe Mihai Antonescu a dat instrucțiuni d-lui Coste să explice guvernului american operațiunile unor divizii române între Bug și Nistru, arătînd că „În toată această regiune, rușii aveau fortificații, cazemate și elemente ofensive foarte organizate. Acțiunea noastră militară era indispensabilă pentru a ne putea apăra și reduce primejdia militară de la granița noastră”³⁶.

Fostul secretar de stat american Cordell Hull spune în memoriile sale: „Românii ne asigurară în curînd că nu aveau altă intențiune decît să ocupe teritoriile pe care Rusia le luase României cu un an mai înainte, că vor organiza o poziție de defensivă strategică de-a lungul rîului Nistru și vor considera obligațiunile lor către Germania ca împlinite”³⁷.

Ce diferită ar putea fi azi situațiunea României dacă s-ar fi adoptat într-adevăr o asemenea atitudine! Din nefericire, mareșalul Antonescu nu a urmat sfaturile și rugămintile arzătoare ale șefilor marilor partide democratice române, Iuliu Maniu și Constantin Brătianu, de a se opri la Nistru, între altele fiindcă s-a găsit sub presiuni și amenințări atît de grave din partea lui Hitler încît nu a dispus de deplina libertate de alegere. Presiunile naziste erau cu atît mai eficace, cu cît Ungaria pornise la război împotriva Uniunii Sovietice, solidarizîndu-se cu acei care îi dăruiseră jumătatea Transilvaniei, Banatul iugoslav și o mare parte a Cehoslovaciei. Prin tăierea în două a Transilvaniei împotriva celor mai elementare principii politice, economice și geografice, șantajul nazist se putea exercita ușor la București, ca și la Budapesta.

Mareșalul Antonescu a fost supus și altei amenințări, aceea a în-lăturării sale și a impunerii unui guvern Quisling compus din adepții din România ai lui Hitler, care primiseră azil în Germania în februarie 1941. Cele ce s-au făcut la Viena în septembrie 1944 * dovedesc îndeajuns că o asemenea soluțiune fusese pregătită de mult de Führer.

Oricum ar fi, operațiunile militare românești din Rusia nu au fost hotărîte de un guvern bazat pe voința națiunii și nici de un guvern dispunînd de libertate. Aceste operațiuni au provocat protestele energice și

³⁴ Winston Churchill, *The Second World War. The Grand Alliance*, Boston, Houghton Mifflin Company, 1950, p. 527.

³⁵ Telegrama cifrată din 24 iunie 1941 a Legațiunii României din Washington.

³⁶ Telegrama cifrată din 2 septembrie 1941 a Ministerului Afacerilor Străine către Legația din Washington.

³⁷ *The Memoirs of Cordell Hull*, Volume II, New York, The Macmillan Company, 1948, p. 977—978.

* Crearea de către Hitler a unui „guvern” Horia Sima.

formale ale șefilor celor două mari partide politice, care reprezentau marea majoritate a opiniei publice românești.

Sir Winston Churchill știe de altfel acest lucru, precum reiese din telegrama sa către Stalin, din 4 noiembrie 1941, în care îi spune că nu ar dori să declare război României și Ungariei, fiindcă „acele țări sînt pline de prieteni de-ai noștri ; au fost luate cu forța de Hitler și întrebuințate de el ca instrumente, dar dacă soarta se întoarce împotriva acestui bandit, s-ar putea foarte ușor ca să vină de partea noastră”³⁸.

* *

*

Pe temeiul considerațiunilor de mai sus, se poate prezenta o apărare puternică împotriva acuzațiilor aduse României, prin care Sir Winston Churchill a încercat să justifice înțelegerea sa cu Stalin din octombrie 1944. Lucrurile s-ar schimba și argumentul invocat de primul ministru britanic ar apare mai valabil dacă s-ar ajunge la acreditarea legendei participării României la o cruciadă și la un război ideologic împotriva aliatei Marii Britanii.

Ar trebui, deci, să se termine, odată pentru totdeauna, cu basmele leșite din creierul fertil al lui Goebbels. Mai întâi, nu se poate vorbi de o cruciadă a lui Hitler împotriva bolșevismului, atunci cînd Führerul nu a făcut, din august 1939 pînă la sfîrșitul lui 1940, decît să ajute regimul din Rusia, întărindu-l în toate felurile ; atunci cînd colaborarea sovieto-nazistă n-a luat sfîrșit decît în ziua cînd Stalin nu s-a mulțumit cu ceea ce îi oferea Hitler în schimbul aderării la Pactul Tripartit.

Înțelegerile germano-sovietice din 23 august și 28 septembrie 1939 au permis înaintarea armatei sovietice cu 2 pînă la 300 kilometri înspre centrul Europei. Rusia Sovietică a dobîndit astfel un spațiu de acoperire neprețuit. Rezultatul s-a văzut, în 1941, cînd armatele germane ar fi putut ușor să cucerească Moscova și Leningradul dacă nu ar fi pierdut atîtea săptămîni, înaintînd cu greu în Polonia de Est și în Statele Baltice. Cu alte cuvinte, pentru a putea mai ușor zdrobi Polonia antisovietică, Hitler a încurajat pe Stalin să ocupe poziții înaintate și să-și organizeze mai bine apărarea teritoriului. Curioasă pregătire a unei cruciade !

Spre deosebire de 1914, cînd Wilhelm al II-lea a crezut că guvernul din Londra nu va intra în război, Hitler știa prea bine că invazia Poloniei va însemna războiul cu Anglia. Cu toate acestea, a mers înainte. Cine își poate închipui că organiza o cruciadă anticomunistă, începînd un război cu Imperiul Britanic, citadela capitalismului ?

Înțelegerea din 1939 cu Stalin nu era destinată în gîndul lui Hitler a fi un episod trecător. El a vrut să o facă o bază a politicii sale împotriva marilor democrații occidentale. În acest scop, Führerul nu s-a mulțumit să întărească pozițiunea Rusiei în Europa, ci a dat instrucțiuni ambasadurilor săi la Moscova și la Tokio să facă toate eforturile pentru a facilita o înțelegere sovieto-japoneză³⁹.

³⁸ Winston Churchill, *The Grand Alliance*, p. 527.

³⁹ Darea de seamă a convorbirii Ribbentrop-Mussolini din 11 martie 1940, în *L'Europa verso la catastrofe*, Roma, Arnoldo Mondadori, 1948, p. 537.

Atitudinea de perfectă lealitate a lui Hitler față de Stalin în timpul primului război sovieto-finlandez este și ea caracteristică. Avioanele italiene trimise Finlandei, care se apără eroic împotriva agresorului sovietic, au fost oprite de guvernul nazist în tranzitul lor prin Germania. Când ambasadorul Italiei a fost să protesteze la Hitler, acesta i-a răspuns: „Finlanda ar fi trebuit să priceapă că cererile unui mare imperiu ca Rusia nu erau prea mari și ar fi trebuit să cedeze“. Attolico, răspunzându-i că Finlanda e un stat suveran și că are dreptul să existe, Hitler i-a declarat: „Da, are dreptul să existe cât timp aceasta e în interesul Marilor Puteri cărora le revine să dirijeze ordinea europeană!“⁴⁰

Dar cine își poate da seama mai bine ca noi, românii, de farsa „cruciadei antisovietice“? Politica lui Hitler față de țara noastră în epoca 1939—1940 a fost aceea de încurajare a agresiunii sovietice. Ratificarea anticipată a răpirii Basarbiei prin protocolul secret din 23 august 1939 nu a însemnat numai un obiect de schimb cu Stalin, dar a urmărit în același timp paralizarea României. La 1 octombrie 1939, Führerul a declarat lui Ciano că, în cazul când România n-ar menține o strictă neutralitate, Germania „va sprijini cu toate mijloacele Rusia, Ungaria și Bulgaria, care vor fi statele destinate a lichida situația română“⁴¹.

La 3 decembrie 1939, însărcinatul cu afaceri german la Washington, Thomsen, a spus într-un interviu acordat ziarului TIMES HERALD că Rusia va relua Basarabia „care îi aparține“. Dl. Gafencu, încercând să obțină o lămurire din partea ministrului Germaniei la București, dl. Fabricius i-a răspuns că „nu știe care sînt intențiile actuale ale Rusiei și dacă, în cazul unei înăsprii a războiului în Occident, Rusia ar mai putea fi oprită să-și realizeze anumite planuri“. Reprezentantul Reichului a adăugat că „în împrejurările de azi, Germania nu poate decît să rămînă strîns unită de Rusia al cărui ajutor este din ce în ce mai însemnat“⁴².

La 22 mai 1940, cînd dl. Gafencu a atras atențiunea ministrului Germaniei asupra concentrării de trupe sovietice la granița României, dl. Fabricius i-a răspuns: „Au intervenit în lunile din urmă schimbări adînci în raporturile germano-ruse, de oricine trebuie să țină seamă“, adăugînd că „pacea și liniștea României atîrnă în bună parte și de înțelegerea deplină la care ar putea ajunge România cu vecinii săi de la răsărit“. Întrebat în ce fel s-ar putea realiza o asemenea înțelegere, dl. Fabricius a amintit că rușii se plîng că Odessa este prea aproape de hotar și a declarat: „Deoarece nu poate fi mutată Odessa, s-ar putea împinge mai departe hotarul“⁴³.

Un demers formal și solemn al primului ministru Tătărescu nu a avut un rezultat mai liniștitor. Împreună cu ministrul de Externe și cu ministrul Palatului, președintele Consiliului a remis d-lui Fabricius, la 28 mai 1940, un memorandum exprimînd îngrijorarea crescîndă a Ro-

⁴⁰ Raportul ambasadorului Attolico din 8 ianuarie 1940, citat în *Berlino. Ambasciata d'Italia (1939—43)*, de Leonardo Simoni, Roma, Migliaresi, p. 51.

⁴¹ Darea de seamă a convorbirii Hitler-Ciano din 1 octombrie 1939 (*L'Europa verso la catastrofe*, p. 474).

⁴² Darea de seamă a convorbirii Gafencu-Fabricius din 4 decembrie 1939.

⁴³ Darea de seamă a convorbirii Gafencu-Fabricius din 22 mai 1940.

mânii din cauza măsurii de forțe la granițele sale. Acest strigăt de alarmă se termină prin oferta de a lărgi colaborarea cu Germania ⁴⁴.

Tonul răspunsului german din 2 iunie nu a sunat deloc ca preludiul unei cruciade germano-române împotriva Uniunii Sovietice. În special de tulburătoare a fost întrebarea : „Dacă și în ce măsură, România va fi dispusă a discuta eventualele dorințe de revizuire ale vecinilor săi, *ca de pildă a Rusiei în chestiunea Basarabiei* ?“ ⁴⁵

La 25 iunie, Ribbentrop a însărcinat pe ambasadorul Germaniei la Moscova să comunice lui Molotov că „Germania respectă înțelegerile de la Moscova. Prin urmare, nu se interesează de chestiunea Basarabiei... Guvernul Reichului e gata, în spiritul acestor înțelegeri să sfătuiască România, dacă va fi nevoie, să ajungă la o înțelegere amiabilă care să satisfacă Rusia în chestiunea Basarabiei“ ⁴⁶.

La 27 iunie 1940, Ribbentrop a ordonat să se transmită *în clar* ministrului Germaniei la București o comunicare către guvernul din București, îndemnându-l să cedeze ⁴⁷. Într-un memorandum din septembrie 1940, adresat guvernului sovietic, Ribbentrop s-a fâlit chiar că a dat un „sfat sever“ României ⁴⁸.

Regimul nazist s-a făcut astfel complicele amputării teritoriale suferite de România la răsărit. Peste două luni, a silit-o direct să cedeze Transilvania de Nord Ungariei și Cadrilaterul Bulgariei. Nu e nevoie să amintim ce dezastru politic și economic au însemnat acele dezmembrări, nici să evocăm tragedia milioanelor de români trecuți sub jug străin sau a zeciilor de mii de refugiați pribegi în propria lor țară, sau să dovedim că armata română a fost dezorganizată. E destul să spunem că, prin acțiunea lui Hitler, România a fost slăbită pînă aproape de descompunere.

Același Hitler a acordat adăpost în Germania agenților săi din România care au asasinat, în circumstanțe barbare, în noiembrie 1940, pe Nicolae Iorga, *singurul* participant la „Consiliul de Coroană“ din iunie 1940 care să fi preconizat rezistența înarmată împotriva cererii ultimative sovietice.

Cine poate pretinde în mod serios că Fûrerul pregătea o „cruciadă“ antisovietică cu astfel de metode și că România își avea locul rezervat în acea cruciadă ?

* *
*

O „cruciadă“ implică un motiv înalt, un țel superior de ordin moral. Propaganda hitleristă a pretins, desigur, că în războiul cu Rusia, Hitler urmărea distrugerea comunismului. În cazul acesta ne putem întreba din ce motiv naziștii s-au prezentat în Rusia sub formă de cuceritori

⁴⁴ Memorandum intitulat *Résumé de la communication faite par le Président du Conseil de Roumanie au Ministre d'Allemagne en date du 28 Mai 1940.*

⁴⁵ Memorandum intitulat *Communication faite par le Ministre d'Allemagne, le 2 juin 1940, en réponse à la démarche de Monsieur G. Tatarescu, Président du Conseil de Roumanie, du 28 Mai 1940.*

⁴⁶ *Nazi-Soviet Relations*, p. 183.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 163.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 183.

și nu de liberatori. De ce nu s-a proclamat nici măcar independența Statelor Baltice? De ce a fost masacrată și deportată populația civilă din Ucraina care, la început, primise armatele germane cu atîta prietenie?

Este clar că anticomunismul lui Hitler era numai un „slogan” comod. Nu s-a sfiit să-l lepede cînd i-a convenit să se înțeleagă cu Stalin pentru a putea cuceri mai ușor opt din cele mai anticomuniste state din Europa. Modul cinic în care naziștii își interpretau politica anticomunistă a fost, de altfel, exprimat foarte bine de Ribbentrop, cînd i-a spus lui Stalin, că Pactul anticomintern „a fost dirijat în mod fundamental nu împotriva Uniunii Sovietice, ci a democrațiilor apusene”⁴⁹.

Ruperea pactului germano-sovietic nu a fost provocată de cea mai mică neînțelegere ideologică, ci numai de eșecul eforturilor lui Hitler și Ribbentrop de a obține, cu prilejul convorbirilor de la Berlin din noiembrie 1940, o aderare a Uniunii Sovietice la Pactul Tripartit. De partea sa, refuzul Uniunii Sovietice nu era nici el inspirat de motive ideologice, ci de considerația că noile zone de agresiune ce i se ofereau nu erau suficiente. Rusia nu se mulțumea cu țările din zona Golfului Persic și a Mării Arabice, dar mai cerea în plus Bulgaria și Strîmtorile, pe care Hitler nu a vroit să le acorde⁵⁰.

Conflictul dintre Hitler și Stalin nu a fost acela dintre un anticomunist și un comunist, ci pur și simplu cearta dintre doi bandiți care își împart prada; iar rolul României nu a fost decît acela de victimă și nicidecum de participant la o luptă sfîntă.

* *
*

Încă mai ridicolă e afirmațiunea că motivul acțiunii militare române împotriva Uniunii Sovietice a fost apărarea „civilizației” și a „culturii”. Este o ofensă adusă nu numai adevărului, dar și bunului simț elementar. România nu putea apăra civilizația europeană alături de Hitler și de Himmler. Numai acei care își închipuie că „civilizația” înseamnă suprimarea libertăților, munca forțată, asasinarea adversarilor politici, persecuțiile rasiale și masacrele în camere de gaze, pot susține asemenea teorie. Pot vorbi astfel numai cei care cred că se apără cultura europeană prin izgonirea lui Einstein, Thomas Mann, Freud și Bruno Walter, sau prin martirizarea lui Nicolae Iorga, cel mai de seamă reprezentant al culturii românești.

Aceste invenții sînt o batjocură adusă românilor care și-au vărsat sîngele pentru redobîndirea provinciilor răpite. Minați numai de gîndul liberării fraților de sînge, ei nu au considerat nici un moment lupta lor ca o luptă ideologică. Dușmînd la fel totalitarismul de extremă-stîngă, ca și acela aproape identic de extrema-dreaptă, românii n-au înțeles să se amestece în cearta dintre Hitler și Stalin, complicii din ajun, ci numai să redobîndească ce era a lor.

⁴⁹ Darea de seamă a convorbirii Ribbentrop-Stalin-Molotov din 23—24 august 1939 (*Nazi-Soviet Relations*, p. 75).

⁵⁰ Convorbirile lui Molotov la Berlin, la 12 și 13 noiembrie 1940. Comunicarea guvernului sovietic din 26 noiembrie 1940 (*Nazi-Soviet Relations*, pp. 217—254 și 259).

În procesul deschis în fața istoriei nu putem susține drepturile României decît afirmînd că adevărata noastră politică a fost aceea de pace la răsărit, dusă fără șovăire de marii oameni de stat care au reprezentat poporul român : Brătienii, Take Ionescu, Nicolae Titulescu, Iuliu Maniu ; că am fost răsplătiți printr-o agresiune brutală, că eram îndreptățiți să căutăm a relua ce era al nostru, că, în cele din urmă, am fost victima, împreună cu toată Europa răsăriteană, a actelor de forță succesive a două mari puteri totalitare.

Pentru a putea ridica o protestare valabilă împotriva lui Sir Winston Churchill trebuie să-i dovedim, mai întii, că este fals pretextul pe care-l invoacă pentru a scuza înțelegerea sa cu Stalin. Trebuie, apoi, să-i amintim că, la fel cu Statele Unite, Marea Britanie s-a obligat prin înțelegerea de Armistițiu să redea României independența și suveranitatea. Să nădăjduim că toți românii din pribegie își vor da seama de acest lucru și că nu vom mai auzi nota discordantă a vechilor plăci de gramofon naziste.

(Hoover Archives, *Stanford University, Palo Alto, USA,*
Collection Sabin Manuilă, Box No. 2)

POLITICA EXTERNĂ A ROMÂNIEI, 1919—1940

(1942) *Un amplu studiu (redactat în limba franceză, 102 pagini dact.) datorat fostului secretar general al Ministerului Afacerilor Străine al României și întocmit, probabil, la scurt timp după punerea sa „în disponibilitate”, la 11 octombrie 1941. Studiul cuprinde trei secțiuni (introducere ; organizarea păcii în 1919 ; atitudinea ulterioară a marilor puteri și a României). Ultima secțiune, dispunând de compartimente distincte pentru anii 1919—1933, 1933—15 martie 1939, martie 1939—decembrie 1941, abordează — de-a lungul celor 31 de capitole — aspectele fundamentale ale raporturilor statornice între România și marile puteri, îndeosebi în ajunul și în prima etapă a celui de-al doilea război mondial.*

III. ATITUDINI ULTERIOARE ANULUI 1919 ALE MARILOR PUTERI ȘI ALE ROMÂNIEI

C. Perioada pesterioară lui 15 martie 1939. Al doilea război mondial

3. Negocierile anglo-franco-sovietice. Încheierea unui pact germano-sovietic

După atîția ani de răbdare, de iluzii și de slăbiciune, Marea Britanie s-a decis (după 15 martie 1939 — n.ns.), în sfîrșit, ca să se opună agresorului.

Cu intenția de a ridica un dig cît mai puternic cu putință contra unor eventuale acte de forță, era natural ca guvernul de la Londra să aibă în vedere a se adresa guvernului sovietic, în conflict latent cu Germania național-socialistă și partizanal presupus al securității colective.

Guvernul britanic a antamat, deci, o acțiune diplomatică la Moscova în vederea asocierii Uniunii Sovietice la frontul anglo-francez împotriva agresorului, reluînd astfel, sub o altă formă, ideea care a fost la baza proiectului pactului oriental din 1934. Este adevărat că, în ultima vreme, o anumită atmosferă de neîncredere față de intențiile „democrațiilor capitaliste” păreau să prindă consistență la Moscova. Astfel, D-l Stalin a declarat la 10 martie 1939, la congresul partidului comunist, că știrile din presa britanică, americană și franceză în legătură cu pretențiile germane asupra Ucrainei erau răspîndite cu ardoare suspectă și țelul lor nu putea să fie decît «de-a incita Uniunea Sovietică contra Germaniei, de a otrăvi atmosfera și de a provoca fără motive vizibile un conflict cu Reichul».

D-l Stalin a stabilit apoi ca principiu fundamental al politicii externe sovietice [ceea ce urmează] :

«A fi prudenți și a nu permite ca Uniunea Sovietică să fie antrenată într-un conflict de către aceia care presează lucrurile către un război și s-au obișnuit să scoată castanele din foc cu miinile altora».

Totuși, după acordarea de garanții României și Poloniei, guvernul sovietic acceptă să antameze la Moscova negocieri diplomatice în vederea încheierii unui pact tripartit de asistență mutuală.

De la începutul negocierilor, guvernul român a declarat guvernului britanic că, fără a dori să ia parte la conversațiile de la Moscova, el nu va pune nici un obstacol în calea succesului lor.

Negocierile anglo-franco-sovietice începute în aprilie 1939 s-au derulat în tot cursul lunilor mai, iunie și iulie, izbindu-se de tot felul de dificultăți provocate de negociatorii sovietici și, mai ales, de pretențiile indicând intențiile cele mai suspecte față de anumite state limitrofe.

În declarațiile făcute în Camera Comunelor la 2 august 1939, cu ocazia închiderii sesiunii parlamentare, D-l Chamberlain nu s-a putut abține să indice între obstacolele cele mai serioase apărute în cursul negocierilor pe acelea ce rezultau dintr-o propunere sovietică considerată de către guvernele de la Paris și de la Londra ca o atingere a existenței altor state.

Guvernul sovietic s-a declarat dispus, totuși, să amorseze conversații tehnice militare în vederea stabilirii modalităților practice de asistență mutuală, exprimând speranța că diferendele de natură politică vor putea fi mai lesne reglate din moment ce vor începe conversațiile între experții militari.

Guvernele britanic și francez desemnează în acest scop mai mulți militari, aparținând forțelor terestre, navale și aviatice, care sosiră la Moscova la 11 august 1939. Conversațiile au început imediat.

Totuși, printr-un act fără precedent în istoria relațiilor internaționale, guvernul sovietic ducea paralel și în cel mai mare secret, într-un birou învecinat, negocieri cu reprezentanții guvernului german în vederea încheierii unui acord politic.

În timp ce conversațiile anglo-franco-sovietice lincezeau, negocierile germano-sovietice s-au finalizat rapid.

Spre surpriza generală, ministrul Afacerilor Străine german, von Ribbentrop, a plecat cu avionul spre Moscova la 22 august și, la 23, a semnat cu D-l Molotov un pact prin care cele două state se angajau nu numai să se abțină de la orice act de agresiune unul contra altuia, ci încă «să rămână în contact consultativ permanent pentru a se informa reciproc în privința problemelor referitoare la interesele lor comune».

Lumea a înțeles, în sfârșit, sensul profund al discursului D-lui Stalin din 10 martie precedent. Lumea înțelegea între altele pentru ce D-l Hitler evitase să se dedea — în cursul ultimului său mare discurs de la 28 aprilie 1939 — la atacurile sale obișnuite contra regimului sovietic și pentru ce ministrul Afacerilor Străine sovietic, Litvinov, pe care originea sa etnică și declarațiile sale anterioare la Geneva nu-l desemnau a fi un partener ideal într-o asociere germano-sovietică, fusese demis din funcțiile sale la 3 mai același an.

Aceste fapte, cînd ele s-au produs, nu au rămas desigur neobservate. Nimeni nu-și putea imagina, totuși, atunci, oricare ar fi fost nivelul reputației internaționale a guvernului sovietic, că liderii uneia dintre cele

mai mari puteri de pe glob au considerat util să recurgă la metoda perfidă a unor negocieri paralele¹.

În timp ce opinia publică stupefiată se întreba care era prețul pe care guvernul sovietic îl obținuse în schimb pentru șmecheria sa, Reichul se grăbea să culeagă — în ceea ce-l privea — toate avantajele ce putea să i le ofere noul pact de-a ataca, fără întârziere, Polonia [...]

5. Uniunea Sovietică în rîndul țărilor agresoare

[...] Colaborarea germano-sovietică a constituit, deci, la începutul războiului, un element real și efectiv. Astfel că nimeni nu a putut fi surprins atunci cînd D-l Stalin a telegrafiat D-lui Hitler, pentru Anul Nou 1940 :

«Amiciția între popoarele Germaniei și Uniunii Sovietice, cimentată cu sînge, are toate temeiurile să fie durabilă și puternică».

6. Atitudinea amenințătoare a Uniunii Sovietice față de România

Beneficiind de înțelegerea realizată cu Germania și de dispariția, ca urmare a declanșării războiului, a echilibrului european, Uniunea Sovietică a adoptat o politică de expansiune imperialistă ce amenința pe toți vecinii săi.

În ceea ce privește România, această amenințare nu constituia decît evoluția ascuțită a unei crize latente.

Politica României este dominată, în consecință, de problema rusă. Situată la frontiera unui imperiu cu o populație de zece ori mai mare, barînd drumul acestui imperiu către Strîmtori (Bosfor și Dardanele — n.ns.) și către marea liberă, România s-a văzut expusă dintotdeauna pof-telor, amenințărilor și actelor de violență din partea puternicului vecin de la Est.

Tendințele de expansiune rusească către Gurile Dunării s-au manifestat cu începere din secolul al XVIII-lea [...]

Limbajul cominatoriu ținut de D-l Molotov ministrului român de la Moscova de îndată după agresiunea sovietică contra Poloniei a provocat temeri mai precise.

Aceste temeri au fost confirmate în lunile următoare, în cursul voiajului la Moscova al D-lui Saracioglu, ministrul Afacerilor Străine al Turciei, căruia D-l Molotov i-a pus o întrebare simptomatică :

«Ce va face Turcia dacă România se găsește în stare de război cu Uniunea Sovietică și cu Bulgaria ?»

În același timp, trupe sovietice din ce în ce mai numeroase au fost trimise la frontiera românească.

7. Validitatea garanțiilor franco-britanice în eventualitatea unei agresiuni sovietice împotriva României

În fața acestei amenințări, guvernul român a solicitat atunci guvernul britanic să-i confirme că garanția acordată la 13 aprilie 1939 putea fi

¹ Al. Cretzianu a șters pe manuscris acest paragraf, semnificativ, totuși, pentru a-l integra textului inedit pe care-l publicăm.

considerată ca fiind valabilă, pentru cazul unei agresiuni sovietice contra României.

O asemenea cerere era cu atât mai mult justificată cu cât Marea Britanie nu declarase război URSS-ului după agresiunea acesteia împotriva Poloniei, deși articolul I al Pactului de asistență mutuală polono-britanic din 26 august 1939 o obliga în principiu la așa ceva.

Răspunsul guvernului britanic la întrebarea pusă era formulat într-o notă scrisă, remisă guvernului din București la 14 decembrie 1939 și declarând că guvernul britanic este dispus să considere garanția ca fiind de asemenea valabilă împotriva unei agresiuni sovietice, cu condiția, totuși, ca :

1. nici o opoziție să nu întîmpine din partea Italiei ;
2. Turcia să vină imediat în ajutorul României.

România, amenințată de către Uniunea Sovietică, s-a interesat, deci, de asistența Marii Britanii. Răspunsul acesteia nu a fost negativ, dar, pentru motive de probitate care-i făceau onoare, și pentru a disipa iluzii periculoase ce ar fi putut apărea la București, guvernul din Londra nu înțelegea să facă promisiuni pe care se temea că nu le va putea onora. El a indicat, în consecință, condițiile de ordin politic și strategic ce trebuiau realizate în Mediterana pentru a fi posibilă traducerea în viață a asistenței britanice.

Aceste condiții limitau, totuși, la extrem șansele unei asistențe britanice în cazul unei agresiuni contra României din partea Uniunii Sovietice. De-o parte, într-adevăr, Italia rămânea aliata Germaniei și putea părăsi oricînd atitudinea ei de «non-beligerantă» și să participe la un război contra Marii Britanii ; de cealaltă parte, o eventuală intrare în război a Turciei de partea României părea cu atât mai puțin probabilă cu cât guvernul de la Ankara solicitase în chip expres ca acordul anglo-franco-turc, ce fusese semnat la 21 octombrie 1939, să fie însoțit de protocolul următor :

«Obligațiile asumate de către Turcia în virtutea prezentului tratat nu ar putea-o constrînge la o acțiune avînd ca efect și consecință de-a o atrage într-un conflict armat cu Uniunea Sovietică. Prezentul protocol va fi considerat ca făcînd parte integrantă din prezentul tratat».

*

* *

În acest fel, în situația de a se afla absolut izolată în fața unei Rusii în plină expansiune agresivă, România ar fi putut fi determinată atunci de a căuta o salvare într-o politică de alianță cu Germania.

Guvernul român renunțînd, totuși, de a lua o decizie de această natură, a persistat în politica sa, în speranța că condițiile puse de Marea Britanie s-ar putea ajunge să fie îndeplinite.

Cu acest scop, la acest sfîrșit de decembrie 1939, în ianuarie și februarie 1940, România a desfășurat o vie acțiune diplomatică la Roma și Ankara, în speranța că va trezi interesul Italiei și al Turciei pentru cauza rezistenței românești la o acțiune sovietică din ce în ce mai probabilă și pentru a se îngădui, astfel, funcționarea garanției britanice.

Concomitent, dînd curs unei sugestii britanice, guvernul român a încercat o apropiere de Bulgaria, în primul rînd în scopul de a-și asigura liniile de comunicație cu Aliații în ipoteza unei agresiuni venind din Est, sau din Vest, sau din ambele direcții deodată.

În cursul Conferinței Antantei Balcanice de la Belgrad din februarie 1940, ministrul Afacerilor Străine al Turciei a primit misiunea, din partea colegului său român, de a angaja în acest sens convorbiri cu guvernul bulgar în cursul trecerii sale pe la Sofia. Inițiativele față de Bulgaria implicau anumite cedări teritoriale la care România era dispusă să consimtă.

Această acțiune diplomatică nu s-a putut, totuși, finaliza: abia cîă inițiat D-l Kiossevanov, președintele Consiliului de Miniștri și ministrul Afacerilor Străine al Bulgarei, și el fu brusc înlăturat și înlocuit de către D-l Filov, ale cărui sentimente pro-germane erau binecunoscute.

8. Ultimatumul sovietic

În primăvara anului 1940 concentrarea trupelor sovietice de-a lungul frontierei românești a luat proporții cu atît de neliniștitoare cu cît ea a coincis cu o desfășurare masivă de trupe ungare pe frontiera occidentală și cu preparative militare ale Bulgariei în sud.

La 30 martie 1940, D-l Molotov a pronunțat în fața Sovietului Suprem un discurs în care — făcînd completă abstracție de Pactul Briand-Kellogg și de Protocolul Litvinov — a afirmat că nu existau obligații de non-agresiune între Uniunea Sovietică și România și punea pe agenda zilei problema Basarabiei.

La 10 aprilie 1940, președintele Consiliului Comisarilor Poporului a convocat în mod brusc, la ora 10,30 seara, pe ministrul României la Moscova și i-a vorbit, pe un ton amenințător, de preținsele incidente de frontieră, care nu trebuiau să se mai repete: «căci nimic bun nu ar putea rezulta».

Acestea nu erau, pentru moment, decît episoade ale „războiului nervilor“, căci guvernul sovietic nu voia să meargă decît la sigur. Victoria germană pe frontul occidental și capitularea Franței nu întîrziară să furnizeze ocazia de a se afla în fața unei Româнии complet izolate.

În noaptea de 26—27 iunie 1940, Uniunea Sovietică a prezentat guvernului român un ultimatum reclamînd cedarea Basarabiei și a Bucovinei septentrionale. Răspunsul trebuia dat în 24 de ore.

Acest ultimatum urma la cîteva zile după nimicirea armatei franceze și intrarea în război a Italiei de partea Germaniei.

Din faptul intrării în război a Italiei, prima condiție avansată de către Marea Britanie pentru realizarea garanției în cazul unei agresiuni sovietice dispărea în chip explicit. În deplină cunoștință de cauză, România nu mai putea întrevade să solicite asistența Marii Britanii în situația în care aceasta se afla a doua zi după punerea Franței în afara ordinei de bătaie.

Cu cea mai mare bunăvoință din lume, dar Marea Britanie nu putea să ofere României în iunie 1940 cea mai mică asistență, neavînd nici mijloacele materiale pentru a-i veni în ajutor, nici pe unde să-i vină în ajutor.

De îndată ce-a intrat în posesia ultimatumului sovietic, guvernul român a avertizat guvernele statelor aliate, Turcia, Iugoslavia și Grecia și, declarându-le că era gata să reziste agresiunii sovietice, li se cerea să precizeze dacă se poate conta să primească, în cazul unui eventual atac bulgar concomitent cu agresiunea rusească, pe asistența militară prevăzută de către Pactul Antantei Balcanice.

În același timp, guvernul român chestiona guvernul iugoslav, pe baza tratatului bilateral româno-iugoslav reînnoit în anul precedent, asupra unei probleme identice în eventualitatea unui atac ungar.

Răspunsurile statelor aliate parveniră la București în cursul zilei respective.

Turcia făcea cunoscut că ea nu era în măsură să răspundă înainte de-a se fi supus chestiunea Consiliului de Miniștri, a cărui reuniune imediată era împiedicată de faptul că mai mulți miniștri se aflau în provincie.

Grecia a comunicat că ea nu putea răspunde înainte de a se fi consultat cu ceilalți aliați din Antanta Balcanică și formula speranța că România va ști să evite compromiterea păcii în Balcani.

Iugoslavia, în sfârșit, a exprimat opinia că, dacă ostilitățile româno-sovietice vor izbucni, acestea nu vor ajunge să compromită, în Balcani și în bazinul Dunării, o pace pentru menținerea căreia Iugoslavia făcuse de la începutul conflictului actual și de comun acord cu celelalte state balcanice, atâtea numeroase eforturi.

Iugoslavia se declara hotărâtă să nu neglige nimic «pentru a deturna Ungaria și Bulgaria de la un act nesăbuit», dar adăuga că, în cazul în care totuși aceste state ar intra în război contra României, guvernul iugoslav «se va concentra» imediat cu guvernele turc și grec în vederea studierii noii situații și aplicării circumstanțelor actuale a obligațiilor contractate.

Având în vedere termenul extrem de scurt pus de ultimatum, aceste răspunsuri evazive echivalau în fapt cu replici negative¹. Acelea ale Iugoslaviei și Greciei erau chiar în contradicție formală cu litera și spiritul Pactului balcanic, cu convenția bilaterală româno-iugoslavă și cu convenția militară aferentă, care nu prevedeau nici «concertări» și nici «studii» preliminar pentru îndeplinirea obligațiilor de alianță. În plus, guvernul iugoslav s-a grăbit să trimită trupe motorizate în regiunea Verșeț, la proximitatea frontierei românești. Aceste precauții militare în vecinătatea Banatului românesc dovedeau că guvernul de la Belgrad, prevăzând prăbușirea României, înțelegea să fie gata pentru orice eventualitate. Între altele, presa iugoslavă, chiar cea oficioasă, a adoptat o atitudine favorabilă Uniunii Sovietice și defavorabilă României.

Pe de altă parte, România a primit de la Roma și de la Berlin sfaturi din cele mai presante de a ceda în fața ultimatumului sovietic.

Reichul nu putea risca, evident, să vadă regiunea petroliferă românească devenind zonă de operații și căzînd în mâinile armatei sovietice.

¹ Trebuie, totuși, notat că Turcia dădea, a doua zi, cu o întârziere ce-i anula toată valoarea practică, un răspuns pozitiv pe care România era în drept să-l aștepte de asemenea de la toți ceilalți aliați.

Era aproape sigur că în cazul izbucnirii ostilităților româno-sovietice, trupele germane ar fi căutat să-și asigure posesiunea acestor regiuni.

În seara de 27 iunie 1940, guvernul român s-a găsit astfel, pentru a judeca situația, în posesia următoarelor elemente :

1. În câteva ore trupele române de pe frontiera de est aveau să fie atacate de către armatele sovietice, dispunând nu numai de superioritate numerică și de imense rezerve în oameni, ci de o superioritate încă mai mult zdrobitoare în aviație, artilerie și care de luptă.

2. În simultaneitate cu atacul sovietic era lipsit de îndoială faptul că se va produce un atac din partea Ungariei, acesta fiind pregătit de mai multe luni pentru a se putea profita de o eventuală agresiune rusească. Concentrate de la începutul primăverii pe frontiera occidentală a României, diviziile ungare erau gata de acțiune.

3. La frontiera meridională, măsurile militare luate de către Bulgaria erau de mai mică amploare. Numeroase incidente de frontieră nu lăsau mărturie, totuși, pentru o ostilitate crescândă.

4. Trebuia de așteptat, în sfârșit, ca, paralel cu operațiile în perspectivă, unități motorizate și de aviație germane să tindă a-și asigura controlul regiunii petrolifere în cazul unui avans al trupelor sovietice pe teritoriul românesc.

În fața acestui atac concentric, pe ce asistență putea conta România, garantată de către Franța și Marea Britanie și aliată a Iugoslaviei, Turciei și Greciei ? Situația era următoarea :

1. Armatele franceze fuseseră nimicite de o manieră copleșitoare și Franța capitulase.

2. Elita armatei britanice își pierduse tot armamentul în Franța, după străpungerea frontului francez. Marea Britanie, grav amenințată ea însăși, nu avea nici o posibilitate de-a veni în ajutor României. În rest, ca urmare a intrării Italiei în război, rezerva formulată de către guvernul de la Londra în privința validității garanției sale în ipoteza unei agresiuni sovietice, devenise operantă.

3. Iugoslavia s-a derobat de la obligația ei de asistență militară contra unei agresiuni ungare.

4. Iugoslavia și Grecia s-au derobat de obligațiile lor de asistență militară contra unei agresiuni bulgare, iar Turcia dăduse un răspuns dilatoriu.

5. Statele Unite rămăneau închise în atitudinea lor de strictă neutralitate pe care apelul disperant al Franței înseși nu au reușit s-o clatine.

Guvernul român trebuia să țină cont, între altele, de considerentele următoare :

1. România, lipsită de armament greu și de materii prime, se vedea privată, în urma întreruperii navigației în Mediterana, de toate posibilitățile de importare a unor mari stocuri de material de război și de materii prime, fără de care o rezistență militară nu putea să fie decît de scurtă durată.

2. În fața unui atac venind din mai multe direcții convergente, armata română nu dispunea de nici o linie de retragere.

Situația României era, deci, incomparabil mai dificilă decît aceea a tuturor statelor mici și mijlocii care — în 1939 și 1940 — au decis să

se opună pe calea armelor actelor de agresiune ale vecinilor mai puternici.

România nu putea conta de fapt, așa cum au putut-o face Polonia, Norvegia, Belgia și Olanda, pe asistența militară a Franței și a Marii Britanii. România nu putea conta, așa cum puteau s-o facă Grecia și Iugoslavia, pe asistența militară a Marii Britanii. România nu dispunea, în sfârșit, cum dispuneau Finlanda, Norvegia, Olanda, Belgia și Grecia, de linii de aprovizionare, de comunicație și de retragere.

În acest fel, rămasă singură, înconjurată de inamici, amenințată din toate părțile, România nu putea decât să se încline în fața violenței sovietice [...]

*
* *

Urmarea acestor evenimente nu are nevoie de a fi nici amintită, nici explicată. Ea a decurs matematic din adoptarea de către Uniunea Sovietică a unei atitudini agresive față de România și din imposibilitatea în care ea s-a aflat de a-i face singură față.

(Hoover Archives, *Stanford University, Palo Alto, USA*,
Collection Brutus Coste, Box No. 1)

DREPTUL FORȚEI ÎMPOTRIVA FORȚEI DREPTULUI

(1940 iunie 26) *Textul primei note ultimative prezentate de URSS României și reclamînd — sub amenințarea recurgerii la forța armelor — cedarea teritoriilor istorice românești Basarabia și Bucovina de Nord.*

În anul 1918, România, folosindu-se de slăbiciunea militară a Rusiei, a desfăcut de la Uniunea Sovietică (Rusia) o parte din teritoriul ei, Basarabia, călcînd prin aceasta unitatea seculară a Basarabiei, populată în principal cu ucrainieni, cu Republica Sovietică Ucrainiană.

Uniunea Sovietică nu s-a împăcat niciodată cu faptul luării cu forța a Basarabiei, ceea ce guvernul sovietic a declarat nu o singură dată și deschis și în fața întregii lumi.

Acum, cînd slăbiciunea militară a U.R.S.S. a trecut în domeniul trecutului, iar situația internațională care s-a creat cere rezolvarea rapidă a chestiunilor moștenite din trecut, pentru a pune în fine bazele unei păci solide între țări, U.R.S.S. consideră necesar și oportun ca în interesele restabilirii adevărului să pășească împreună cu România la rezolvarea imediată a chestiunii înapoierii Basarabiei Uniunii Sovietice.

Guvernul sovietic consideră că chestiunea întoarcerii Basarabiei este legată în mod organic cu chestiunea transmiterii către U.R.S.S. a acelei părți a Bucovinei a cărei populațiune este legată în marea sa majoritate cu Ucraina Sovietică prin comunitatea soartei istorice, cit și prin comunitatea de limbă și compozițiune națională.

Un astfel de act ar fi cu atît mai just cu cît transmiterea părții de nord a Bucovinei către U.R.S.S. ar putea reprezenta, este drept că numai într-o măsură neînsemnată, un mijloc de despăgubire a acelei mari pierderi care a fost pricinuită U.R.S.S. și populației Basarabiei prin dominațiunea de 22 de ani a României în Basarabia.

Guvernul U.R.S.S. propune guvernului regal al României :

1. Să înapoieze cu orice preț Uniunii Sovietice Basarabia ;
2. Să transmită Uniunii Sovietice partea de nord a Bucovinei cu frontierele potrivit cu harta alăturată.

Guvernul sovietic își exprimă speranța că guvernul român va primi propunerile U.R.S.S. și că acesta va da posibilitatea de a se rezolva pe cale pașnică conflictul prelungit dintre U.R.S.S și România.

Guvernul sovietic așteaptă răspunsul guvernului regal al României în decursul zilei de 27 iunie curent.

(1940 iunie 27) Răspunsul guvernului României la prima notă ultimativă prezentată Legației române de la Moscova în noaptea zilei precedente de către guvernul URSS

Guvernul U.R.S.S. a adresat guvernului român o notă care a fost remisă la 26 iunie 1940, la ora 10 seara, de către excelența sa domnul Molotov, Președintele Comisarilor Poporului a Uniunii Sovietice și Comisar al poporului pentru afacerile străine, excelenței sale domnului Davidescu, ministrul României la Moscova.

Fiind însuflețit de aceeași dorință ca și guvernul sovietic de a vedea rezolvate prin mijloace pacifice toate chestiunile care ar putea să producă o neînțelegere între U.R.S.S. și România, guvernul regal declară că este gata să procedeze imediat și în spiritul cel mai larg la discuțiunea amicală și de comun acord a tuturor propunerilor emanînd de la guvernul sovietic.

În consecință, guvernul român cere guvernului sovietic să binevoiască a indica locul și data ce dorește să fixeze în acest scop. De îndată ce va fi primit un răspuns din partea guvernului sovietic, guvernul român își va desemna delegații și nădăjduiește că conversațiunile cu reprezentanții guvernului sovietic vor avea ca rezultat să creeze relațiuni trainice de bună înțelegere și prietenie între U.R.S.S. și România.

27 iunie 1940

(1940 iunie 27) Textul celei de a doua note ultimative prezentate de către guvernul URSS României în legătură cu cedarea neîntîrziată și indiscutabilă a provinciilor istorice românești Basarabia și Bucovina de Nord

Guvernul U.R.S.S. consideră răspunsul guvernului regal al României din 27 iunie ca imprecis, deoarece în răspuns nu se spune direct că el primește propunerea guvernului sovietic de a-i restitui neîntîrziat Basarabia și partea de nord a Bucovinei. Însă cum ministrul României la Moscova, domnul Davidescu, a explicat că răspunsul menționat al guvernului regal al României înseamnă acedarea la propunerea guvernului sovietic, guvernul sovietic, primind această explicație a domnului Davidescu, propune :

1. În decurs de patru zile, începînd de la ora 14, după ora Moscovei, la 28 iunie, să se evacueze teritoriul Basarabiei și Bucovinei de trupele românești.

2. Trupele sovietice în același timp să ocupe teritoriul Basarabiei și partea de nord a Bucovinei.

3. În decursul zilei de 28 iunie trupele sovietice să ocupe următoarele puncte : Cernăuți, Chișinău, Cetatea Albă.

4. Guvernul regal al României să ia asupra sa răspunderea în ceea ce privește păstrarea și nedeteriorarea căilor ferate, parcurilor de locomotive și vagoane, podurilor, depozitelor, aerodromurilor, întreprinderilor industriale, uzinelor electrice, telegrafului.

5. Să numească o comisiune alcătuită din reprezentanți ai guvernelor român și al U.R.S.S., câte doi din fiecare parte, pentru lichidarea chestiunilor în litigiu în legătură cu evacuarea armatei române și instituțiilor din Basarabia și partea de nord a Bucovinei.

Guvernul sovietic insistă ca guvernul regal al României să răspundă la propunerea sus-menționată nu mai târziu de 28 iunie, ora 12 ziua (ora Moscovei),

(1940 iunie 28) *Răspunsul guvernului României relativ la acceptarea — sub amenințarea folosirii forței — a evacuării iar nu a cedării Basarabiei și Bucovinei de Nord către URSS*

Guvernul român, pentru a evita gravele urmări pe care le-ar avea recurgerea la forță și deschiderea ostilităților în această parte a Europei, se vede silit să primească condițiile de evacuare specificate în răspunsul sovietic.

Guvernul român ar dori totuși ca termenele de la punctul unul și doi să fie prelungite, deoarece evacuarea teritoriilor ar fi foarte greu de adus la îndeplinire în patru zile din pricina ploilor și inundațiilor care au stricat căile de comunicație.

Comisiunea mixtă instituită la punctul 5 ar putea discuta și rezolva această chestiune. Numele reprezentanților români în această comisiune vor fi comunicate în cursul zilei.

(„Universul“ din 4 iulie 1940 ; Ioan Scurtu și colab.,
Istoria României între anii 1918—1944. Culegere de documente,
București, Editura Didactică și Pedagogică,
1982, pp. 408—410)

ULTIMATUMUL SOVIETIC DIN 1940

Din 1936 nu a mai existat în istoria relațiilor germano-române un alt eveniment care să fie avut o atît de mare importanță ca „Pactul de neagresiune între Germania și U.R.S.S.” din 23 august 1939. Pînă la această dată, conflictul germano-sovietic constituia pentru politica externă română un fapt cert, care putea fi cotate drept un factor constant în toate deciziile luate. Cu toate că urmările imediate ale acordului de la Moscova nu erau perceptibile încă pentru România, însuși pactul a avut un efect paralizant asupra libertății de acțiune a României [...]

În orice caz, prin acordul de la Moscova neutralitatea României era asigurată și astfel s-a rezolvat și o problemă economică strategică de prim rang, în favoarea Germaniei. Acest succes a fost însă cumpărat cu prețul unor numeroase concesiї față de Uniunea Sovietică ; la punctul 3 al protocolului suplimentar secret al pactului de neagresiune din 23 august 1939 Germania și Uniunea Sovietică au căzut de acord — chiar dacă doar într-o măsură vagă — asupra intereselor viitoare ale celor două state în Europa de Sud-Est. La respectivul punct al protocolului se menționează : „Referitor la Sud-Estul Europei, partea sovietică a subliniat interesul său față de Basarabia. Partea germană se declară total dezinteresată politic de acest teritoriu”.

Acest text cifrat capătă înțeles abia printr-o însemnare a lui Ribbentrop adresată lui Hitler, pe care ministrul de externe al Reichului a formulat-o la 24 iunie 1940, prin care se confirmă dorința surprinzătoare a guvernului sovietic de a anexa Basarabia și Bucovina la Uniunea Sovietică. În această însemnare se scrie : „După cît îmi amintesc, lucrurile s-au desfășurat astfel : La delimitarea sferei reciproce de interese în Europa de Est, partea sovietică, în momentul în care s-a amintit de Europa de Sud-Est, și-a exprimat interesul față de Basarabia. Cu acest prilej, eu am declarat verbal dezinteresul față de problema basarabeană. Din cauza unor posibile indiscreții pe care mai mizau încă, avînd în vedere raportul germano-rus încă neclarificat deplin, nu am consemnat în scris pretențiile rusești față de Basarabia, ci am ales pentru protocol o formulare generală. Aceasta s-a realizat prin faptul că, în momentul

dezbaterei problemei sud-est europene, eu am declarat în general că Germania nu are nici un interes politic față de «aceste teritorii», adică față de Sud-Estul Europei. Dar la momentul decisiv, eu am subliniat interesul economic al Germaniei față de aceste teritorii sud-est europene. Aceasta corespundea limbajului general ordonat de Führer pentru Europa de Sud-Est, cît și, după cum îmi amintesc, unei indicații speciale a Führer-ului pe care am primit-o înaintea plecării mele la Moscova și prin care Führer-ul mă împuternicea să declar dezinteresul Germaniei față de teritoriile Europei de Sud-Est, eventual chiar și pînă la Constan-tinopol. Dar acesta din urmă nu a intrat în discuție».

De aceste înțelegeri secrete, guvernul român nu a aflat nimic ; însăși darea publicității a acordului a fost suficientă ca să determine România să ducă o politică extrem de reținută [...]

Rareori o acțiune politică a fost pregătită atît de lung și atît de te-meinic ca anexarea Basarabiei de către Uniunea Sovietică. După ce în toamna anului 1939 și în iarna următoare au existat numeroase indicii privitoare la intențiile sovietice, comisarul de externe Molotov a expri-mat, la 29 martie 1940 într-o cuvîntare în fața Sovietului Suprem, pentru prima dată în mod oficial, că problema basarabeană a rămas încă nere-zolvată între Uniunea Sovietică și România, țară cu care U.R.S.S. nu a-vea semnat nici un pact de neagresiune.

Unele incidente de la graniță, înregistrate la mijlocul lui aprilie, in-dicau existența unor încordări crescînde. La începutul lui mai, regele Ca-rol a trimis un general român în Germania care urma să transmită ru-gămîntea regelui, referitoare la acordarea unui ajutor german pentru ri-dicarea unui „zid de apărare în est“, la frontiera româno-sovietică. A-cest sprijin german va figura sub denumirea camuflată de „ajutor pentru unele lucrări de drumuri“. Deoarece răspunsul guvernului Reich-ului întîrzia, ministrul de externe Gafencu, ca urmare a ascuțirii situației, s-a adresat la 22 mai ministrului plenipotențiar german. După cum men-ționează Gafencu, acesta l-ar fi sfătuit să reglementeze pe cale pașni-că relațiile româno-sovietice. Fabricius presupunea că pretențiile sovie-tice se referă doar la o mică parte a Basarabiei de sud.

Faptul că intervenția militară amenințătoare a Rusiei asupra Ro-mâniei, precum și o eventuală acțiune a Italiei împotriva Iugoslaviei contraveneau intereselor germane de a menține pacea în Balcani, o a-rată modul în care, la 25 mai, au fost trasate noile directive ale condu-cerii supreme ale armatei germane, pentru derutarea dușmanului. Prin acestea se cerea popularizarea, în Rusia și Italia, a concepției germane, „conform căreia o intervenție de acestor țări în Balcani, în timpul ope-ra-țiunilor germane întreprinse împotriva puterilor occidentale ar fi pentru moment foarte neplăcută pentru noi“. Cercurile germane conducătoare „consideră că acest lucru este practic imposibil“.

Un nou pas al guvernului sovietic, de pregătire a acțiunii împotriva Basarabiei și, probabil, și a altor planuri sovietice îl reprezintă poziția sa din schimbul de mesaje germano-sovietic referitoare la o afirmație a ambasadorului german la Roma, von Mackensen. La 16 iunie, o săptă-mină înaintea primei note diplomatice referitoare la Basarabia și Bucovina, ministrul de externe al Reich-ului, prin ambasadorul german la Moscova, contele von der Schulenburg, a transmis comisarului de exter-

ne sovietic Molotov că afirmațiile lui von Mackensen, făcute „în jurul datei de 25 mai“, în care ar fi menționat o colaborare dintre Germania, Italia și Uniunea Sovietică, în privința rezolvării tuturor problemelor balcanice, nu au fost exprimate exact, așa cum a arătat partea sovietică. Ci dimpotrivă, ambasadorul von Mackensen a dorit să menționeze „că în Balcani trebuie să se mențină liniștea. Guvernul Reich-ului salută faptul că în Balcani războiul nu s-a extins. Germania nu are interese teritoriale ci numai economice în această parte a Europei“. În acest fel, guvernul Reich-ului încerca să evite tatonările sovietice.

Pregătirile Uniunii Sovietice intraseră între timp în faza lor finală. Deosebit de favorabilă pentru planurile sovietice s-a dovedit a fi și declarația pe care a făcut-o noul ambasador britanic la Moscova, sir Stafford Cripps, imediat după sosirea sa la Moscova, în ziua de 12 iunie, cu ocazia înmînării scrisorilor de acreditare, în care a menționat că Uniunii Sovietice îi revine un rol conducător în Europa de Sud-Est.

La 23 iunie, Molotov a declarat ambasadorului german la Moscova că rezolvarea problemei Basarabiei „nu mai suferă nici o amîinare. Pretențiile sovietice se extind și asupra Bucovinei, unde trăiește o populație ucraineană“. În seara zilei de 25 iunie, Ribbentrop a transmis comisariului de externe sovietic, prin intermediul ambasadorului german, răspunsul guvernului Reich-ului și anume: În problema Basarabiei, Germania, conform convențiilor cuprinse în acordul încheiat la Moscova, nu are nimic împotriva propunerii sovietice și dorește doar asigurarea viitorului celor 100 000 de cetățeni de naționalitate germană. În schimb, pretențiile sovietice față de Bucovina sînt noi: Germania se interesează în mod deosebit de soarta germanilor din Bucovina. „Față de restul teritoriului român, Germania are mari interese economice. Această se referă atît la regiunile petrolifere, cît și la terenul agricol“. Germania nu dorește ca aceste regiuni să devină un teatru de război. Guvernul Reich-ului se declară de acord ca în caz de nevoie „să sfătuiască guvernul român de a rezolva pe cale pașnică și în favoarea Rusiei problema basarabeiană“.

În răspunsul său, Molotov „a promis că va ține mai mult seama“ de interesele economice ale Germaniei în România, iar în după amiaza zilei de 26 iunie a declarat că guvernul sovietic „s-a decis să-și limiteze pretențiile doar la partea de nord a Bucovinei“. Propunerea ambasadorului german de a returna Băncii Naționale Române tezaurul adus la Moscova în timpul primului război mondial, pentru a determina guvernul român mai ușor la această renunțare, a fost respinsă de Molotov.

Încă în seara aceleasi zile, la ora 22, Molotov a înmînat ministrului plenipotențiar român Davidescu un prim mesaj, prin care guvernul sovietic cerea cedarea Basarabiei, a nordului Bucovinei, cît și a unei părți a Moldovei cu orașul Herța. Răspunsul guvernului român îl așteaptă în cursul zilei de 27 iunie.

Imediat după sosirea ultimatumului sovietic la București, premierul Tătărescu l-a informat pe ministrul plenipotențiar german despre pericolul amenințător ce planează asupra României și l-a rugat pentru o intervenție a guvernului Reich-ului. Această rugămintă a guvernului român a fost imediat transmisă telegrafic la Berlin. În prezența premierului Tătărescu, a ministrului de externe Gigurtu și a ministrului curții Urdăreanu a avut loc la 27 iunie ora 9 dimineața o convorbire a re-

gelui cu ministrul plenipotențiar, Fabricius. La început, Carol a declarat că este decis să respingă ultimatumul sovietic și să se lupte pentru Basarabia, așa cum Finlanda a opus cu succes rezistență împotriva U.R.S.S. Dar el dorește ca guvernul german să intervină la Moscova, iar în caz de nevoie el roagă a i se acorda un sprijin german. Încă în timpul acestei convorbiri un curier al Legației germane a adus telegrama de răspuns a ministrului de externe al Reich-ului adresată ministrului plenipotențiar. Fabricius i-a comunicat imediat conținutul acestei știri, în care se spunea că Germania poate doar sfătui guvernul român „ca, în interesul evitării unui război între România și Uniunea Sovietică“, să cedeze în favoarea pretențiilor guvernului sovietic. Mai întâi, Carol s-a revoltat, apoi însă a acceptat propunerea ministrului plenipotențiar german de a se consulta cu colaboratorii săi asupra noii situații, înainte de a lua o hotărâre definitivă.

Și ministrul plenipotențiar italian Ghiggi, care a fost primit de Tătărescu imediat după aceea, a recomandat o cedare fără luptă. În această situație fără de nici o ieșire s-a renunțat la ideea de a apela la Marea Britanie și Franța ca acestea să-și îndeplinească datoriile conșfințite prin pactul de garanție din 13 aprilie 1939. Ca urmare, regele a convocat un consiliu de coroană extraordinar, despre decizia căruia urma să-l informeze pe ministrul plenipotențiar german. În timp ce o mică parte a consiliului s-a pronunțat pentru o rezistență militară, marea majoritate s-a pronunțat pentru o cedare în fața pretențiilor sovietice. Astfel, guvernul român a comunicat în seara zilei de 27 iunie, prin ministrul său plenipotențiar la Moscova, comisarului cu probleme externe Molotov „că este de acord să trimită împuterniciți pentru a discuta condițiile mesajului sovietic“. La întrebarea directă a lui Molotov „dacă guvernul român acceptă propunerile sovietice referitoare la cedarea necondiționată a Basarabiei și a părții de nord a Bucovinei Uniunii Sovietice, Davidescu a răspuns că guvernul român acceptă propunerile“. Ca urmare, Molotov a adresat o nouă notă în care erau formulate amănuntele privind cedarea. Conform acestei note, autoritățile și trupele române urmau să înceapă evacuarea teritoriului la 28 iunie, ora 14 (ora Moscovei) și să o încheie în patru zile. Totodată, se prevedea o comisie mixtă româno-rusă pentru reglementarea problemelor de detaliu. Scurt timp înaintea scurgerii termenului, la ora 11 Davidescu i-a înmănat lui Molotov răspunsul guvernului său la a doua notă: guvernul român se vede obligat să accepte condițiile „pentru a avea posibilitatea să evite urmările grave care s-ar ivi în cazul unui refuz“.

După cum a fost prevăzut, trupele sovietice au trecut la 28 iunie vechea graniță și au ocupat în patru zile teritoriile cedate. La rugămintea guvernului român, guvernul Reich-ului s-a adresat guvernului sovietic pentru a obține o ocupație treptată a teritoriilor care urmau să fie cedate. Guvernul sovietic a promis acest lucru, dar cu ocazia înaintării trupelor rusești adeseori acestea îi ajungeau din urmă pe românii care se refugiau, capturând în acest fel o mare cantitate de material de război.

(Hitler, König Carol und Marschall Antonescu. Die deutsch-rumänischen Beziehungen 1938-1944, ediția II-a, Wiesbaden, F.Steiner Verlag, 1965 pp. 55-57, 70-74).

RAPORTURILE SOVIETO-ROMÂNE, 1939—1940

(1946 ?) Memorandum întocmit de către fostul ministru de externe al României (1944—1945), probabil în prima jumătate a anului 1946, la Paris, în scopul susținerii — de către reprezentanții românilor liberi stabiliți în Occident — a drepturilor plene, naturale și fundamentale ale României în fața Conferinței de pace reunită în capitala Franței (29 iulie — 15 octombrie 1946)

Acordul Ribbentrop-Molotov, încheiat la Moscova la 23 august 1939, a plonjat întreaga lume în stupefacție. Toți cei care urmăriseră cu îngoasă evoluția evenimentelor internaționale în această epocă fură consternați. Acordul nu putea avea decât un singur sens : în fața furtunii pe care o simțea gata să se dezlănțuie, URSS înțelegea să se pună la adăpost. În ce privește Germania, ea obținea — cu toată evidența — brațele libere în vederea partidei ce o avea de angajat, de data aceasta cu Polonia, și pe care înțelegea s-o cîștige cu orice preț, prin forța armelor dacă era necesar.

Slăbiciunea democrațiilor occidentale care a condus, în anul precedent, la „lovitura“ de la München și orbirea politicii poloneze au făcut posibil acordul de la Moscova.

Pacea lumii nu mai ținea decât de-un fir. Nouă zile mai târziu, armatele germane se abăteau asupra Poloniei și cel de-al doilea război mondial începea.

După alte 17 zile și atunci cînd Polonia era la ultima suflare și practic în afara luptei, armatele sovietice se dezlănțuiră, la rîndul lor, pentru a ocupa partea de teritoriu polonez care — evident — le fusese acordată în cursul conversațiilor de la Moscova ce precedaseră acordul.

O vagă neliniște se abătu asupra țărilor limitrofe. De la Baltica la Marea Neagră se ridica problema dacă acordul de la Moscova se limita la Polonia, singură ?

România, care de-a lungul celor douăzeci de ani scurși între cele două războaie mondiale își manifestase — în toate ocaziile — atașamentul față de cauza Păcii și o servise cu toate mijloacele avute în puterea sa, fie avînd ea însăși anume inițiative, fie acordînd tot sprijinul său oricărei inițiative menite să consolideze pacea, s-a declarat, din primele zile ale războiului — neutră. Ea nu s-a limitat la aceasta. Pentru a fi în măsură să se apere în caz de nevoie, ea și-a chemat sub drapel toată armata.

În ciuda zvonurilor care circulau atunci în presa străină, România a crezut că nu avea deloc de ce să se teamă din partea Rusiei Sovietice. Este adevărat că raporturile între cele două țări, ce atinseseră la un anumit moment un grad de intimitate, slăbiseră în ultimul timp în urma unor curente perceptibile în politica internă românească și care nu erau pe placul Moscovei, dar România — în ceea ce o privește — n-a încetat niciodată să caute cele mai bune raporturi cu puternicul său vecin de la Est.

România nu avea, de altminteri, temeiuri să se neîncredă. Ea văzuse, în anii precedenți, Rusia Sovietică dedicându-se cu un zel, cu o energie, cu o perseverență admirabile contracarării acțiunilor putînd conduce la declanșarea unui conflict internațional și edificînd un sistem de securitate colectivă, singurul capabil — după părerea sa și după cum experiența a dovedit-o în continuare — să salvgardeze pacea.

Cele două țări se găseau, mai mult, legate printr-o serie de angajamente internaționale precum Pactul Ligii Națiunilor, pactul Briand-Kellogg și, mai ales, Convenția pentru definirea agresorului, încheiată la 3 iulie 1933 la Londra și a căroră respectare asigura Părțile Contractante împotriva oricărui risc de conflict dintr-o parte ori din cealaltă.

România avea, de asemenea, temeiul să gîndească că Rusia Sovietică nu putea întrevedea, în deplină liniște, o victorie hitleristă și că frontiera comună germano-rusă, care se stabili în Polonia, oferea deja suficiente puncte de fricțiune pentru ca Rusia să aprecieze existența unei Româniî puternice, stat tampon, acoperînd frontierele Rusiei meridionale de orice invadator venind dinspre Vest.

De asemenea, menținînd pe frontiera cu Rusia Sovietică, lungă pe mai multe sute de km, o cantitate neglijabilă de trupe de acoperire, România a aliniat aproape totalitatea forțelor sale cu fața la Vest, acolo de unde numai putea să vină pericolul, după opinia sa. În acest fel, România nu făcea decît să se conformeze politicii sale tradiționale.

Veniră lunile pline de angoasă din mai-iunie 1940, invadarea succesivă a Belgiei, a Olandei, a Franței.

Concomitent, anumite neliniști surveniră și din partea Rusiei. Importante masări de trupe sovietice fuseseră semnalate în proximitatea graniței românești și pe toată lungimea ei.

Exact în acest moment Rusia Sovietică desemnă un nou ministru la București, după mai mult de doi ani de cînd era reprezentată de un tînăr însărcinat cu afaceri, și aceasta în intervalul în care România își desemnase în două rinduri ministrul său la Moscova. La București s-au întrevăzut, în urma desemnării unui nou ministru sovietic, cele mai bune auspicii pentru evoluția fericită a relațiilor româno-sovietice.

Noul ministru al Sovietelor ajunsese la București la 19 iunie 1940 și fu primit, a doua zi, de către ministrul Afacerilor Străine din acel moment. La 26 i s-a notificat prin scrisoare că avea să fie primit în audiență solemnă de către Rege peste două zile, la 28 iunie, pentru prezentarea scrisorilor sale de acreditare. Chiar la 26 iunie, la orele 22, D-l Molotov, în acel moment comisarul poporului pentru Afacerile Externe, îl convoacă pe ministrul României la Moscova și i-a citit următoarea notă :

«În anul 1918 România, folosindu-se de slăbiciunea militară a Rusiei, a dîsfăcut de la Uniunea Sovietică (Rusia) o parte

din teritoriul ei, Basarabia, călcînd prin aceasta unitatea seculară a Basarabiei, populată în principal cu ucrainenii, cu Republica Sovietică Ucraineană.

Uniunea Sovietică nu s-a împăcat niciodată cu faptul luării cu forța a Basarabiei, ceea ce guvernul sovietic a declarat nu o singură dată și deschis în fața lumii întregi.

Acum, cînd slăbiciunea militară a URSS a trecut în domeniul trecutului, iar situația internațională care s-a creat cere o rezolvare rapidă a chestiunilor moștenite din trecut, pentru a pune în fine bazele unei păci solide între țări, URSS consideră necesar și oportun ca, în interesele restabilirii dreptății, să pășească împreună cu România la rezolvarea imediată a chestiunilor înapoierii Basarabiei, Uniunii Sovietice.

Guvernul sovietic consideră că chestiunea întoarcerii Basarabiei este legată în mod organic cu chestiunea transmiterii către URSS a acelei părți a Bucovinei a cărei populațiune este legată în marea sa majoritate cu Ucraina Sovietică prin comunitatea soartei istorice, cit și prin comunitatea de limbă și compozițiune națională.

Un astfel de act ar fi cu atît mai just cu cît transmiterea părții de nord a Bucovinei către URSS ar putea reprezenta este drept că numai într-o măsură neînsemnată, un mijloc de despăgubire a acelei mari pierderi care a fost pricinuită URSS și populației Basarabiei prin dominațiunea de 22 de ani a României în Basarabia.

Guvernul URSS propune guvernului regal al României :

1. Să înapoieze cu orice preț Uniunii Sovietice Basarabia ;
2. Să transmită Uniunii Sovietice partea de nord a Bucovinei cu frontierele potrivit cu harta alăturată.

Guvernul sovietic își exprimă speranța că guvernul român va primi propunerile URSS și că acesta va da posibilitatea de a se rezolva pe cale pașnică conflictul prelungit dintre URSS și România.

Guvernul sovietic așteaptă răspunsul guvernului regal al României în decursul zilei de 27 iunie curent»¹.

Ministrului României i-a fost lesne să-i demonstreze D-ului Molotov lipsa de fundament a aserțiunilor sale, să-i atragă — de asemenea — atenția asupra termenului scurt fixat ; el n-a putut să-l cîntească. Nota fu transmisă a București în aceeași noapte, în parte telegrafic, în parte prin telefon, via Berlin (o linie telefonică directă Moscova—București neexistînd pe atunci). Ea ajunse la București indescifrabilă în parte. A trebuit ca pe acest text mutilat și în necunoașterea traseului exact al noii frontiere (mai ales în Bucovina) ca Consiliul de Coroană, convocat pentru 27 iunie de către Rege, la București, să se pronunțe.

Un anumit număr de membri ai Consiliului se pronunțară pentru respingerea ultimatumului și pentru rezistența armată; opinia majorității triumfă și guvernul făcu cunoscut Moscovei la 27 iunie că :

¹ Textul celui dintîi ultimatum sovietic se reproduce după cel apărut la 4 iulie 1940 în paginile marelui cotidian bucureștean „Universul”.

«...Fiind însuflețit de aceeași dorință ca și guvernul sovietic de a vedea rezolvate prin mijloace pacifice toate chestiunile care ar putea să producă o neînțelegere între URSS și România, guvernul regal declară că este gata să procedeze imediat și în spiritul cel mai larg la discuțiunea amicală și de comun acord a tuturor problemelor emanând de la guvernul sovietic.

În consecință, guvernul român cere guvernului sovietic să binevoiască a indica locul și data ce dorește să fixeze în acest scop. De îndată ce va fi primit un răspuns din partea guvernului sovietic, guvernul român își va desemna delegații și nădăjduiește că conversațiunile cu reprezentanții guvernului sovietic vor avea ca rezultat să creeze relațiuni trainice de bună înțelegere și prietenie între URSS și România».

Cu toate că a considerat răspunsul guvernului român ca imprecis pentru că nu exprima precis faptul că propunerea guvernului sovietic pentru cedarea imediată a Basarabiei și a Bucovinei de Nord fusese acceptată, totuși, având în vedere explicațiile verbale ce i s-au dat de către ministrul român la Moscova, D-l Molotov adresă guvernului român — în noaptea de 27 spre 28 iunie — o a doua Notă cerind, între altele, evacuarea Basarabiei și a Bucovinei de Nord de către trupele române într-un termen de patru zile, cu începere de la 28 iunie, orele 14 (termen în care trupele sovietice aveau să ocupe teritoriile cedate) și făcând cunoscut că în cursul zilei de 28 iunie trupele sovietice vor ocupa orașele Cernăuți, Chișinău și Cetatea Albă.

El adăugă că răspunsul guvernului român trebuia să-i parvină nu mai târziu de 28 iunie, orele 12.

Guvernul român se înclină. El ceru o prelungire a termenului stabilit pentru evacuare, imposibilă de executat atât de repede avându-se în vedere starea proastă a drumurilor, în urma ploilor recente.

Tot ceea ce guvernul sovietic a consimțit fu prelungirea termenului de evacuare cu 24 de ore.

Și la 28 iunie, la orele prînzului, trupele sovietice își făcură intrarea în Cernăuți (capitala Bucovinei) și în Chișinău (capitala Basarabiei).

Pentru poporul român întreg lovitura primită fu teribilă. El nu s-a îndoit, totuși, că viitorul cel mai apropiat îi rezerva lovituri încă mai teribile. Două luni mai târziu, frontierele statului se prăbușiră, la rîndul lor, atât în Vest cît și în Sud. Și prin aceasta, prin disperarea fără limite ce o încerca, România începu să ruleze către abisul alianței cu Germania.

(Hoover Archives, Stanford University, Palo Alto, USA,
Collection C. Vișoianu, Box No 2)

PRIMEJIDIA INVAZIEI RUSEȘTI A SFĂRȘITAT TOATE POZIȚIILE POLITICII NOASTRE EXTERNE

(1943 mai 1) *Memoriu întocmit de către fostul premier al României din 1939—1940 pe marginea împrejurărilor în care s-a produs, în urma ultimatumurilor sovietice din 27 și 28 iunie 1940, începutul prăbușirii granițelor României Mari prin cedarea, sub amenințarea forței de către URSS, a Basarabiei și Bucovinei de Nord. Documentul (30 pagini dact., în limba română) este datat 1 mai 1943/Poiana-Gorj*

Memoriul de față are drept obiect politica externă a statului român, desfășurată de la izbucnirea celui de-al doilea război mondial pînă la evacuarea Basarabiei și a Bucovinei de Nord în vara anului 1940, ocupîndu-se de această primă parte numai de evenimentele și de actele în legătură cu apărarea frontierei noastre de la Răsărit [...]

Evenimentele militare din luna mai și iunie 1940 au creat astfel o situație europeană nouă și au creat Sovietelor situația optimă pentru realizarea oricărui act de cucerire și de agresiune și, în special, pentru o agresiune împotriva României ; frontul, care asigura echilibrul între Răsăritul Europei și pe care ne răzîmam, căzuse și un alt front nu se putuse încă organiza.

În noaptea de 26 spre 27 iunie 1940, secretarul general al Ministerului de Externe este sculat din somn pentru o convorbire telefonică urgentă cu Moscova. Ministrul nostru pe lîngă Soviete comunică secretarului general că «la ora 10 din noapte a fost chemat de domnul Molotov, care i-a remis un ultimatum». După transmiterea acestor cuvinte, convorbirea a fost tăiată și legătura telefonică cu Moscova nu a mai putut fi avută.

La ora 5 dimineața eram la Palat, unde am primit telegrama cifrată, care cuprindea ultimatumul Sovietelor. Suveranul a citit întîi această telegramă și, apoi, mi-a remis-o fără a putea articula vreun cuvînt.

Simțul răspunderii a pus repede capăt emoțiilor, care ne covîrșeau. De acord cu suveranul, am luat primele hotărîri dictate de situația gravă, pe care o crea țării noastre ultimatumul sovietic : hotărîri militare, hotărîri politice, hotărîri administrative. Suveranul a dispus convocarea imediată a Consiliului de Coroană — consilierii regali și membrii guvernului — pentru ora 10 și am luat apoi primele contacte cu membrii guvernului și cu șefii oștirii.

Căzusem de acord cu regele ca să nu facem un apel inutil la sprijinul Marii Britanii și a Franței : Franța se găsea dezarmată și scoasă din luptă, iar Marea Britanie își organiza, cu ultimele mijloace care-i mai

rămăsese, apărarea propriului ei teritoriu. Nu am cerut deci sprijinul Marii Britanii și al Franței.

Adevărul istoric mă obligă să rectific cu acest prilej afirmațiile ce s-au făcut ulterior cu privire la atitudinea Marii Britanii, acuzată de a nu-și fi îndeplinit obligația ce avea de a veni în ajutorul României. Acuzația este neîntemeiată, căci, după cum am arătat, în intențiunea Marii Britanii și a Franței actul de garanție era valabil numai în ipoteza unui atac german și condiționat în ipoteza unui atac sovietic și în orice caz asistența trebuia să se producă numai dacă România, hotărâtă să se apere cu armele împotriva agresorului, ar fi cerut formal sprijinul puterilor garante. Acest sprijin România însă nu l-a cerut și deci Marea Britanie nu avea de îndeplinit nici o obligațiune de asistență.

Hotărîsem, de acord cu suveranul, să cerem însă mediațiunea Germaniei și a Italiei și în acest scop am convocat la Palat pe ministrul Germaniei și al Italiei.

La ora 9 a avut loc în prezența suveranului conferința cu dl. Fabricius, ministrul Germaniei. Dl. Fabricius, pus în curent cu situația creată țării, prin ultimatumul rus și cu cererea noastră ca Germania să medieze pe lângă guvernul Sovietelor, ne-a răspuns că pînă în acel moment nu avea nici o instrucție din partea guvernului său și că va transmite la Berlin dorința guvernului român. În timpul convorbirii intră în birou adjutantul de serviciu pentru a remite ministrului german o telegramă urgentă. Domnul Fabricius deschide plicul și după citirea telegramei ne împărtășește conținutul ei, care se referea la ultimatumul rus și la pozițiunea Germaniei față de el. Guvernul german sfătuia guvernul român să accepte ultimatumul și să-l execute. Termenii instrucțiilor primite nu ne dădeau nădejdea să întrezărim posibilitatea vreunei mediațiuni. Sînt fără de interes istoric conversațiunile ce au urmat după remiterea notei guvernului german.

Peste o jumătate de oră a fost primit dl. Ghiggi, ministrul Italiei. D-sa primise deja instrucțiunile guvernului său și se grăbea să ni le comunice : guvernul Italiei sfătuia guvernul român să accepte ultimatumul rus și să-l execute fără împotrivire în interesul păcii, cit și al României. Nu am putut să nu reamintesc reprezentantului Italiei angajamentele morale ale mării noastre surori și sfaturile trimise prin dl. Victor Antonescu de a rezista împotriva unui atac rus în interesul civilizației și al latinității. Ministrul Italiei nu nega această atitudine a guvernului său, dar ne ruga să recunoaștem că situația de azi e cu totul alta decît cea de ieri.

Pînă la ora la care se întrunea Consiliul de Coroană tragismul situației țării noastre se clarifica astfel și se adîncea tot mai mult : pe sprijinul Franței și al Marii Britanii nu puteam să ne bazuim, după cum nu ne mai puteam bizui pe mediațiunea Germaniei și a Italiei.

De asemenea, nu puteam cere nici sprijinul aliaților noștri din Întelegera Balcanică, că o agresiune din partea Rusiei nu impunea nici unuia din partenerii ei îndeplinirea vreunei obligațiuni. Ne-am grăbit, însă, să-i întrebăm dacă sînt pregătiți să-și execute obligațiile ce decurgeau din tratatele ce le semnăsem în cazul unei agresiuni concomitente provocate de Ungaria și de Bulgaria. Răspunsurile primite nu erau de natură să întărească nădejtile noastre, căci atît guvernul iugoslav, cît

și guvernul grec mi-au comunicat „că trebuie în prealabil să se concerteze cu ceilalți aliați” și ne-au rugat în același timp să nu tulburăm prin acțiunea noastră pacea în bazinul dunărean și în Balcani. Numai guvernul de la Ankara ne-a răspuns franc și fără ezitare că e gata să-și îndeplinească toate obligațiunile izvorite din pactul Înțelegerii Balcanice. România nu va putea să uite niciodată această atitudine a nobilului popor turc.

Consiliul de Coroană se deschide sub președinția regelui într-o atmosferă copleșitoare. Consilierii regelui, membrii guvernului și șefii armatei sînt prezenți.

Suveranul expune scopul convocării Consiliului și îmi dă cuvîntul.

Expun pe larg istoricul raporturilor noastre cu Sovietele, precum și toate negocierile duse de guvern pentru a înlătura agresiunea rusă. Într-o liniște grea citesc textul ultimatumului primit în cursul nopții și sfîrșesc prin a enumera primele măsuri militare și administrative luate, cerînd apoi voie guvernului să-mi spun părerea după ce vor fi vorbit toți membrii Consiliului.

Suveranul dă cuvîntul apoi șefilor militari.

Aceștia, în fraze sobre, expun un punct de vedere comun; de va fi nevoie armata se va bate, dar se va bate într-o disproporție de forțe, care nu poate lăsa nici o îndoială asupra sfîrșitului.

O expunere completă și în același timp impresionantă a situațiunii create a fost făcută de șeful Statului Major, generalul Țenescu, care, după ce a declarat că armata își va face datoria, a stăruit asupra inegalității forțelor ce aveau să se infrunte. El a pus în lumină capacitatea de luptă, instrucții și utilaj a armatei sovietice și a conchis că armata noastră ar putea rezista cîtăva vreme, retrăgîndu-se pe Siret, numai dacă ar putea conta pe sprijinul ulterior al unei mari armate aliate, pusă în mișcare de crearea unui front politic, care ar crea un nou front militar. Fără de acest sprijin, șeful Statului Major este de părere să acceptăm ultimatumul, pentru a nu fi obligați să cedăm miine mai mult decît ceea ce ni se cere azi.

Suveranul cere apoi fiecărui consilier regal și fiecărui membru al guvernului părerea asupra hotărîrii, care urmează să fie luată.

Răspunsurile se dau dramatic. Cuprinși de emoție, unii membri de-abia pot vorbi. Nicolae Iorga cere mobilizarea ultimului om ce poate purta arma. Pe colegul nostru dl. Ștefan Ciobanu îl îneacă lacrimile. Părerile sînt împărțite.

La sfîrșitul dezbaterilor arăt imposibilitatea rezistenței împotriva armatei Sovietelor și demonstrez consecința unei asemenea rezistențe: distrugerea completă a propriei noastre armate, cotopirea vertiginoasă a țării și distrugerea statului român. Pun, de asemenea, în lumină imposibilitatea unei retrageri a armatei, sfîrșind prin a apăsa asupra necesității menținerii intacte a forțelor noastre militare pînă în ceasul final al războiului. În concluziune, cer și Consiliul aprobă ca guvernul, în răspunsul său, să confirme primirea ultimatumului și să ceară fixarea locului, unde trebuia să trimitem negociatorii reprezentînd statul român. Urmăream în chipul acesta să facem o ultimă tentativă pentru a deschide calea discuțiunilor și să cîștigăm cîteva zile pentru a putea evacua în ordine armata, autoritățile, precum și populația românească

ce n-ar fi voit să rămână sub regimul de ocupație rus. Suveranul amână apoi Consiliul pentru după-amiază.

Consiliul de Coroană se reîntrunește la ora 20 și lasă în sarcina guvernului luarea hotărârilor definitive.

În decursul nopții de 27. iunie primeam răspunsul guvernului sovietic la nota guvernului român. Prin acest răspuns, guvernul de la Moscova interpretează declarația guvernului român, completată cu lămuririle verbale date de ministrul României la Moscova, ca o acceptare integrală a ultimatumului și drept consecință, ne avizează că va ocupa Chișinău, Cernăuți, Tighina și Cetatea Albă în 24 de ore, lăsându-ne numai 11 ore ca să acceptăm acest al doilea ultimatum.

În dimineața zilei de 28 iunie m-am prezentat suveranului pentru hotărîrea decisivă, care trebuia comunicată Moscovei pînă la ora 11.

Drept răspuns, regele mi-a înaintat spre semnare Decretul de mobilizare, spunîndu-mi : „Iată răspunsul meu de rege și de soldat !” Am implorat suveranul să lase guvernului sarcina să examineze senin situația, precum și, consecințele pentru țară și pentru viitorul ei, a respingerii ultimatumului.

Consecințele nu erau greu de prevăzut pentru orice om cunoscător al disproporției forțelor ce trebuiau să intre în luptă și al împrejurărilor dezastruoase în care armata se angaja în această luptă cu spatele și flancurile amenințate.

Cu cîteva zile mai înainte și suveranul și eu primiserăm vizita unui sionant asupra puterii militare sovietice, atît sub raportul materialului, ofițer britanic care fusese atașat cîțiva ani de-a rîndul pe lîngă misiunea militară britanică din Moscova și care ne aducea informațiuni imprecite și sub raportul instrucției, prezentîndu-le ca extraordinare.

Aceste informațiuni coroborau informațiile primite din alte izvoare și care arătau armata sovietică ca pregătită și dotată mai ales în aviație și mijloace motorizate, ca nici o altă armată din lume. Ele coroborau informațiile primite din izvor francez, cu două luni înainte și prin care eram făcuți atenți asupra eroarei ce se făcea cînd se judeca valoarea armatei sovietice după „incidentul” finlandez, cu prilejul căruia trupe neregulate de partizani au luptat în condițiuni defavorabile, înregistrînd astfel eșecuri. Ele coroborau informațiunile propriilor noștri observatori, care identificaseră în ultimele săptămîni sosirea la Nistru a unui număr de divizii de lăptă și de brigăzi motorizate, de patru ori superioare numericește trupelor române ce ocupau frontul basarabean și a unui număr considerabil de unități aeriene.

Pe de altă parte, era prezent, în momentul în care trebuia să luăm o hotărîre definitivă, Comandamentul permanent al acțiunii noastre politice : menținerea intactă a forțelor noastre armate pînă în ultimul ceas al conflictului, cînd vor avea un cuvînt, acela hotărîtor, pentru destinul neamului nostru. Prinsă între trei atacuri, soarta țării noastre ar fi fost pecetluită. Cu o armată de două și de trei ori mai numeroasă și mai utilată și încă nu puteam face față forțelor și materialului de război acumulate timp de 20 ani de imensitatea imperiului moscovit. Ne puteam bate împotriva tuturor celorlalți vrășmași ai noștri, dar nu ne puteam bate singuri cu cea mai puternică organizațiune militară pe care a cunoscut-o vreodată istoria, neavînd, ca Finlanda, nici perspective de ajutor

și nici posibilități de retragere. În sfârșit, mintea rece a omului de răspundere trebuia să ia în considerare și repercusiunile viitoare a unui conflict cu Rusia — primul în analele istoriei noastre — precum și urmările pe care acest conflict ar putea să le aibă, în anumite împrejurări, asupra destinului statului și poporului nostru.

Respingerea ultimatumului era, desigur, soluțiunea cea mai ușoară, era actul reflex al unui popor, care corespundea și instinctului țării și simțămintelor armatei. Respingerea și rezistența erau, în orice caz, pentru mine și guvern, soluțiunea cea mai comodă. Rămâneam în istorie autorii gestului eroic, care a trimis un popor mic să înfrunte o luptă cu forțe de amploare gigantică și refugiindu-ne apoi în depărtări senine am fi așteptat în liniște sfârșitul războiului.

Acceptarea ultimatumului era soluțiunea cea mai grea, era soluțiunea cea dureroasă : părăsirea vremelnică a provinciilor voevodale, retragerea armatei cu spatele la inamic, suferințele populației aruncată în voia soartei — toate ruinele și toate umilintele erau legate de această soluțiune, singura însă care lăsa statul român cu puterile intacte și care îi da răgaz să aștepte desfășurarea viitorului. Sentimentul și interesul egoist ne dictau respingerea ultimatumului și rezistența. Rațiunea și datoria față de țară ne dictau acceptarea.

Nu am ezitat a hotărî acceptarea și am luat asupra mea și a guvernului ordinul acestei hotărîri, răspunzînd guvernului de la Moscova că, „pentru a evita recurgerea la forță și deschiderea ostilităților în această parte a Europei, guvernul român se vede silit să primească condițiile de evacuare ale teritoriilor cerute de soviete“.

În ziua de 28 iunie începeau chinurile evacuării și calvarul retragerii armatei noastre executată sub presiunea din ce în ce mai agresivă a armatelor sovietice, care își sporeau tot mai mult actele de violență, nescotind cu intenție toate condițiile evacuării.

Provocările sistematice îndreptate împotriva armatei noastre în retragere, precum și unele măsuri luate de armata sovietică ajunse pe linia de ocupație, dau impresia că Sovietele socotesc oprirea pe Prut numai drept un popas și primejdia unei invazii generale a teritoriului României apare ca posibilă.

Sub această amenințare, cea mai gravă din istoria ei, România este constrinsă să avizeze la mijloacele destinate să-i apere existența și în acest scop, pentru a putea primi asistența forțelor Axei — singurele care o mai puteau sprijini în acest ceas — ea este nevoită să renunțe și formal la garanțiile franco-britanice. În situația nou creată de tendințele de expansiune și de cucerire ale noului imperialism rus, aceste garanții acordate cu atîta mărinimie de marii noștri ocrotitori nu ne mai puteau fi de nici un folos împotriva agresiunii, care amenința să se termine cu ocuparea totală a teritoriului nostru de trupele roșii și cu transformarea României în bază de operațiuni pentru înaintarea Sovietelor spre Strimtori și spre Marea Adriatică.

Sub presiunea necruțătoare a evenimentelor și aruncată brutal în fața agresiunii ruse, România e silită, pentru a-și salva existența, să ia în considerare încheierea imediată cu puterile Axei a acordurilor politice și militare. Nu eu puteam încheia asemenea acorduri și, de aceea, în ziua de 4 iulie 1940 am prezentat suveranului demisia cabinetului. Cu această dată, România intră într-un nou ciclu : primejdia invaziei rusești sfârșise toate pozițiile politicii noastre externe [...]

(Hoover Archives, *Stanford University, Palo Alto, USA*,
Collection D.G. Popescu, Box No. 2)

FRONTIERA DE NORD-EST A ROMÂNIEI

(1946 august) Memorandum redactat la Paris, în limba franceză, de către diplomatul român spre uzul delegației românilor liberi, în frunte cu Grigore Gafencu ș.a., care — în condițiile când delegația oficială a țării nu putea acționa în deplină libertate — a desfășurat o amplă activitate în culisele areopagului păcii din capitala Franței pentru a impune înscrierea în Tratatul de pace a unor prevederi corespunzătoare drepturilor și intereselor permanente ale României. Se rețin fragmente din acest document, care evident a fost folosit la redactarea volumului al II-lea al amplului memoriu *România în fața Conferinței de pace* (tipărit în limbile engleză și franceză) prezentat de către Românii Liberi organismelor competente ale forumului păcii de la Paris.

Articolul I, alineatul 2 al Proiectului Tratatului de Pace cu România stipulează relativ la frontierele sovieto-române : «Frontiera sovieto-română este astfel fixată potrivit dispozițiilor acordului sovieto-român din 28 iunie 1940 și acelora ale acordului sovieto-cehoslovac din 29 iunie 1945». Proiectul zisului Tratat implică, deci, și vrea să confirme în același timp un «acord» care ar fi intervenit între România și Rusia Sovietică. Este indispensabil, în consecință, să se examineze îndeaproape circumstanțele în care pretinsul acord ar fi fost încheiat, *căci nici un acord nu a fost încheiat în formă bună și legală.*

Într-adevăr, la 26 iunie 1940 Uniunea Sovietică a trimis României nu un proiect de „acord” ci *un ultimatum* pentru a-i cere evacuarea într-un termen de patru zile a Basarabiei și a Bucovinei de Nord. «În 1918, comunica D-l Molotov, comisarul pentru Afacerile Străine al U.R.S.S. România, folosindu-se de slăbiciunea militară a Rusiei, a desfăcut de la Uniunea Sovietică (Rusia) o parte din teritoriul ei, Basarabia, călcînd prin aceasta unitatea seculară a Basarabiei, populată în principal cu ucraineni, cu Republica Sovietică Ucraineană». «Uniunea Sovietică nu s-a împăcat niciodată cu faptul luării cu forța a Basarabiei, ceea ce guvernul sovietic a declarat nu o dată și deschis în fața întregii lumi. Acum, cînd slăbiciunea militară a U.R.S.S. a trecut în domeniul trecutului, iar situația internațională care s-a creat cere rezolvarea rapidă a chestiunilor moștenire din trecut, pentru a pune în fine bazele unei păci solide între țări, U.R.S.S. consideră necesar și oportun ca în interesul restabilirii adevărului să păsească împreună cu România la rezolvarea imediată a chestiunii înapoierii Basarabiei Uniunii Sovietice, etc.».

În ceea ce privește nordul Bucovinei, a cărui evacuare imediată Rusia Sovietică o cerea, de asemenea, ultimatumul D-lui Molotov preciza că

se cerea această anexiune ca «un mijloc de despăgubire a acelei mari pierderi care a fost pricinuită U.R.S.S. și populației Basarabiei prin dominația de 22 de ani a României în Basarabia». Înainte de a examina afirmațiile *«în interesul restabilirii adevărului»* din ultimatumul sovietic, trebuie să observăm că, în două rinduri, Uniunea Sovietică ține în mod expres să dea ca rațiune supremă a ultimatumului *forța militară și situația internațională care s-a creat*. Pare, deci, foarte dificil de crezut într-un „acord” la care România ar fi consimțit de bunăvoie în circumstanțe asemănătoare și că ne aflăm în fața unui *act de agresiune neprovocată*. În plus «situația internațională care s-a creat cere *rezolvarea rapidă* a chestiunilor moștenite din trecut», cum spune ultimatumul, excluzându-se orice risc din punctul de vedere al complicațiilor militare pentru Uniunea Sovietică date fiind starea forțelor aliate din Vest și, în primul rînd, acordul germano-sovietic din 23 august 1939. Declarațiile lui Ribbentrop la Nürnberg pun în lumină și dau semnificație completă și definitivă implicațiilor ultimatumului sovietic prezentat României. Germania și Rusia Sovietică erau, deci, de acord pentru împărțirea României și nu așteptau decît ca situația internațională favorabilă să se creeze pentru a impune *„rezolvarea imediată”* a acestui partaj. În general, prin „acord” se înțelege unitate de sentimente, bună înțelegere. Este, deci, evident că de cealaltă parte istoria înregistrase definitiv *acordul între D-l Molotov și Ribbentrop și nu între România și Uniunea Sovietică*, în ceea ce privește anexarea Bucovinei de Nord și a Basarabiei de către Rusia. Dimpotrivă, Rusia Sovietică a comis un *act de agresiune neprovocată* împotriva unuia dintre vecinii săi cu care întreținea relații normale și cu care semnase, la 3 iulie 1933, la Londra, *Convenția pentru definirea agresorului*. (Convenția fusese semnată de către Rusia cu toți vecinii săi). Agresiunea neprovocată a Rusiei Sovietice contra României devine încă mai evidentă și, în același timp, inexplicabilă dacă se știe atitudinea mai mult decît corectă pe care aceasta din urmă a observat-o, cu toată rigoarea, de la instaurarea regimului bolșevic și pînă la menționata agresiune (26 iunie 1940). Noi avem mărturia lui Cicerin, comisarul pentru Afacerile Străine, care nu s-a sfiit să mulțumească guvernului român pentru faptul de-a fi împiedicat forțele generalului Wranghel (care au fost internate de către români) de a fi amenințat Rusia și, de asemenea, mulțumirile exprimate de către Lenin însuși. Și același Cicerin s-a adresat în mai multe rînduri României pentru a se convoca reunituni menite să restabilească relațiile tradiționale de amicitie între cele două popoare.

II

Însă există în ultimatumul D-lui Molotov o afirmație pe care este extrem de dificil s-o caracterizezi altfel decît ca un *artificiu de confuzie*. Ultimatumul precizează că România ar fi «călcăt unitatea seculară a Basarabiei» cu Rusia. Ni se pare că este o eroare de calcul din partea secției istorice a birourilor D-lui Molotov. Basarabia a fost anexată la Imperiul țarului Alexandru I în 1812, dar în 1856 Congresul de la Paris dădu partea de sud (adevărata Basarabie) României și doar în 1878 Congresul de la Berlin a trecut din nou acest teritoriu Rusiei. Dar să exa-

minâm puțin secolele precedente celui al XIX-lea pentru a vedea în ce raporturi se găsea Moldova în privința frontierelor sale și a relațiilor sale politice cu Imperiul țarilor[...]

Ultimatumul rus prezintă reunirea Basarabiei cu România în 1918 ca o *anexiune forțată* și cum că aceasta din urmă ar fi profitat de slăbiciunea militară a Rusiei epntru a-i fi detașat această provincie. Este evident că comisarul pentru Afacerile Externe al Rusiei Sovietice caută, acuzînd România de a fi folosit forța contra Imperiului țarilor, să justifice concentrările masive de trupe sovietice ce se desfășurau de-a lungul frontierei românești deja de mai multe săptămîni înainte de prezentarea ultimatumului. Convenția secretă germano-rusă pe care a divulgat-o procesul de la Nürnberg, aceasta împotriva oricărei opoziții a reprezentanților sovietici și prin care sfirtecarea României fusese decisă deja cu un an mai devreme, marcase definitiv pe acela care recursese la uzul forței militare și comițînd astfel un *act de agresiune neprovocată*. În 1918 și la data indicată în ultimatumul rusesc, România era complet incapabilă de a folosi forța militară contrar cuiva pentru că germanii care-i impuseseră Tratatul de la București egala în rigoare clauzele economice și mutilarea teritorială ale armistițiului sovietic din 1944. Dar ceea ce este cu adevărat straniu din partea reprezentanților Rusiei Sovietice ieșită din triumful Revoluției ruse este faptul de-a fi uitat ori de-a vrea să uite complet această revoluție care le-a dat naștere. Căci revoluția rusă a fost aceea care a dat dreptul și libertatea pentru toate popoarele subjugate de țar de-a dispune de ele-insele. Astfel numai și-au proclamat independența Finlanda, Estonia, Letonia, Lituania, Georgia, Armenia, Ucraina, Rusia Albă, cazacii de pe Don etc., precum a făcut-o și Basarabia. Nu au fost forțele militare străine ci cîteva lucruri mai puternice ce au determinat aceste popoare să-și ia libertatea de a începe să trăiască propria lor viață națională : *ideile și principiile revoluției ruse*. Nu este pur și simplu straniu, ci absurd să pretinzi că armatele străine au fost acelea care au instaurat toate aceste republici. Se știe — și rușii o cunosc mai bine decît oricine — că reprezentanța națională basarabeană, *Sfatul Țării* (Guvernul de la Petrograd recunoscuse deja oficial dreptul popoarelor Rusiei la autodeterminare) care a votat la 27 martie (9 aprilie după stilul nou) 1918 reunirea Republicii Moldova cu patria română. Discuțiile fură lungi și tumultoase și perfect libere și dintre cei 125 de deputați care făceau parte din *Sfatul Țării*, 86 s-au pronunțat pentru unire, 3 contra și 36 s-au abținut. Forța nu a intervenit nicidecum aici. Afirmția ultimatumului rusesc nu reprezintă adevărul.

Dar mai este o afirmație în ultimatumul rusesc care ni se pare fără fundament : *«Basarabia [este] populată în principal cu ucrainenii»*.

Este evident că guvernul de la Moscova vrea să folosească conștient ceea ce s-a substituit altcîndva în Camera Comunelor ca fiind un contra-adevăr : *a technical inexactitude*. Căci nu numai comisarul pentru Afacerile Externe se află în completă contradicție cu țarul Alexandru I care a anexat Basarabia, ca și cu toți oamenii politici, ci de asemenea, cu el însuși ! Într-adevăr, Alexandru I a decis ca noua provincie adăugată Imperiului său să fie organizată după principiile unei autonomii proprii și boierul moldovean Carol Sturdza fu însărcinat s-o guverneze după tradițiile moldovenești. Ea avea în plus un *consiliu suprem*, așa cum nu aveau celelalte provincii recent cucerite. Acest consiliu reunea puterile executivă, legislativă și justiția. Dar Nicolae I, autocrat implacabil, voia să *rusifice* provincia și a schimbat aproape complet administrația, suprimînd și consiliul. Dacă Basarabia era cu adevărat ucraineană era nevoie să fie rusificată ? Recensămîntul făcut de ruși la 1817 indica 96 525 de cămine cu 482 630 de locuitori, dintre care moldovenii (românii) constituiau o majoritate de 84% ! În 1856 populația Basarabiei era, după statisticile rusești ale Statului Major (căpitanul A. Zasciuk), de 990 274 de locuitori, dintre care 576 000 moldoveni, care, ei, reprezentau 68,5%, în vreme ce ucrainenii D-lui Molotov abia atingeau 12%. După ultima statistică (1930), populația Basarabiei era de aproape 3 000 000 de locuitori, dintre care 1 610 757 români, 351 912 ruși, 314 211 ucrainenii, 164 726 bulgari precum și evrei, germani etc. Noi credem că afirmația după care Basarabia ar fi ucraineană este destul de riscantă. Dar D-l Molotov se găsește în contradicție serioasă cu el însuși, căci de cînd Basarabia a fost reanexată de către Rusia comisarul nu vorbește de altceva decît de „Moldova“. Dacă provincia este cu adevărat «populată în principal cu ucrainenii» de ce se încapăținează s-o numească mereu „Moldova“ ?

Ultimatumul rusesc vorbește, de asemenea, de «*Interesele restabilirii adevărului*». Fie-ne permis să spunem ceea ce noi credem că este adevărul pentru ca istoria să judece și responsabilitatea și culpabilitatea celor care sînt în cauză. Adevărul este că, în februarie 1920, la Copenhaga, Cicerin l-a autorizat pe D-l Litvinov să declare că Rusia Sovietică era dispusă să înceapă imediat negocieri cu România pentru recunoașterea reunirii Basarabiei cu România. Rusia dorea ca, simultan, să fie reglementate toate problemele pendinte. Discuțiile continuară la Londra cu *Krassin*, apoi cu *N. Klișko și Kamenev*. În cursul tuturor acestor discuții reunirea Basarabiei la patria-mamă nu fu nicicînd pusă în discuție. Reprezentanții sovietici voiau să obțină în schimb lichidarea depozitelor românești (stocul metalic al Băncii Naționale a României) și, mai cu seamă, să obțină un pact de neagresiune. Cicerin insistă pînă în anul 1922 și fură opt cereri formale din partea-i pentru ca o conferință să se reunească cît mai repede cu putință. Adevărul este că în cursul conferinței de la Varșovia (august 1921) *Karachan*, care fu unul dintre cei mai buni negociatori și foarte apreciat de către Cicerin, ne-a propus încheierea unui *pact militar* (similar articolului II al pactului germano-sovietic *) între România și Rusia Sovietică, ca și renunțarea reciprocă

+ «Dacă una dintre Părțile Contractante este obiectul unei acțiuni militare din partea unei terțe puteri, cealaltă parte nu va asista sub nici o formă această putere».

la orice altă problemă în litigiu. Adevărul este că Rusia nu a contestat niciodată că Basarabia era românească. La conferința de la Viena (februarie 1924) *Krestinski*, șeful delegației sovietice, a voit să pună în discuție voința basarabenilor de a rămâne uniți cu România și a propus un plebiscit (pentru a facilita agitația comunistă în Basarabia, unde rușii făceau o propagandă intensă). Adevărul este, în sfârșit, că poporul român a luptat mereu alături de poporul rus (în 1877, în 1917 și, în sfârșit, în 1944—45) și nu ar fi luat nicicând armele contra Rusiei dacă atacul neprovocat și îndelung pregătit de la 28 iunie 1940 împotriva României nu ar fi avut loc.

Dar ultimatumul rusesc va rămâne unic în istorie în ceea ce privește cererea cedării nordului Bucovinei. Rusia țaristă nu a ocupat nicicând și nici n-a formulat pretenții teritoriale asupra acestui teritoriu. La 7 mai 1775, Josif al II-lea, împăratul Austriei, obține această „bandă de teritoriu“ ca un loc de trecere între Transilvania și Galiția (ocupată în 1772, după împărțirea Poloniei). Pentru a stabili trecerea către Rutenia carpatică pe care Rusia Sovietică a smuls-o Cehoslovaciei abia la 29 iunie 1945, Rusia avea nevoie de Bucovina. Este evident că planul anexării era de mult timp pregătit. Bucovina (căreia austriei i-au dat acest nume) este inima Moldovei. *Acordul între România și Rusia Sovietică, de care vorbește proiectul Tratatului cu România, este inexistent.*

Concluzii

Poporul român recunoaște că el a purtat războiul împotriva Rusiei Sovietice, însă el crede că are dreptul să ceară ca circumstanțe atenuante să-i fie acordate :

1. Pentru că un atac neprovocat a fost de mult timp pregătit și efectuat împotriva lui, iar propria sa existență era periclitată.

2. Pentru că, după 23 august 1944, România a contribuit cu toate forțele sale militare și cu toate resursele sale economice la victoria Aliatilor. România a devenit după 23 august 1934, prin numărul soldaților săi, a patra putere ducând lupta contra Germaniei cu... (lipsă în text).

3. Pentru că România a îndeplinit prevederile armistițiului și a plătit reparații ce depășesc deja mult condițiile armistițiului.

Poporul român crede că, numai respectându-se independența și integritatea țării sale (frontierele din 1939), i se va face dreptate și o pace durabilă va putea fi instalată. El crede, în sfârșit, că Charta Atlanticului reprezintă, pentru el de asemenea, baza pentru stabilirea unei ordine internaționale în pace și securitate pentru toate popoarele mari sau mici [...]

(Hoover Archives, *Stanford University, Palo Alto, USA*
Collection Brutus Coste, Box No. 1)

POLITICA EXTERNĂ A ROMÂNIEI PREZINTĂ O CONTINUITATE PERFECTĂ ÎN CARE SE VEDE PRECIS ŢELUL URMĂRIT : PĂSTRAREA FIINŢEI STATULUI ŞI A ARMATEi

(1944 octombrie 10). Memoriu întocmit de către fostul premier al României din vara anului 1940 pe marginea premiselor, desfăşurării şi consecinţelor dramaticelor evenimente la care a participat.

Misiune specială la mareşalul Goering

Activitatea mea politică a început în anul 1939, la 30 august, când am fost chemat din Predeal urgent telefonic la Bucureşti de către răposatul Armand Călinescu şi însărcinat cu misiunea specială — după ce am fost pus în curent cu situaţia externă de către M.S. regele Carol al II-lea, primul ministru A. Călinescu şi ministrul de externe Gr. Gafencu, precum şi de ministrul palatului Ernest Urdăreanu — de a pleca urgent la Berlin şi de a comunica d-lui Reichsmarschall Goering că România a hotărît neutralitatea în cazul unui conflict armat între Germania şi Puterile Aliate (în calitate de trimis special al M.S. regelui)¹.

¹ Pînă atunci pot spune că nu am făcut politică. Legăturile mele sociale cu oamenii politici şi chiar numai mondene cu legaţiunile străine erau foarte reduse, mai mult din cauza lipsei de timp, fiind prea absorbit de conducerea întreprinderilor mele şi fiind obligat să lipsesc mult din Capitală. În revista „Libertatea” am scris cronicile politice, în care am apărut totdeauna punctul de vedere al d-lui N. Titulescu, adică am crezut că e de datoria mea să susţin politica guvernului, deoarece am fost totdeauna de părere că în politica externă este necesar să existe o unitate perfectă de vedere, ea fiind politica ţării, nu a unui partid. Aceste articole ale mele au şi fost scoase şi utilizate în contra mea la Legaţia germană, arătînd că nu am fost niciodată partizanul Germaniei şi nu este exclus că această campanie dusă contra mea de d-l Sîn Georgiu să fi făcut pe germani să nu aibă încredere în guvernul meu şi să susţină mişcarea legionară şi a generalului Antonescu. Pentru a mă conforma tendinţei politice a ţării, am căutat chiar pentru întreprinderile mele legături în Franţa şi Anglia. Am luptat mult să import maşini în unele din aceste ţări, am reuşit rareori şi cu mari greutăţi. De ex., toate instalaţiile sanitare din imobilul din Calea Victoriei 63/69 au fost importate de la firma *Porcher*, Paris. Am introdus ciocane, pneumatice şi compresoare franceze şi de la firma *Ingersoll Rand Co.* Am cumpărat acţiuni ale societăţii *Mines d'Or de Transylvanie* şi am înfiinţat societatea *Mines d'Or de Stănişa* cu scopul de a interesa capital francez şi englez în industria auriferă. În anul 1937 am achiziţionat brevete franceze pentru fabricarea aluminei şi electroliza aluminei, deoarece bauxitele noastre nu puteau fi utilizate cu procedurile cunoscute pînă atunci. Brevete care s-au pus la punct la societatea *Nitrogen* din Tîrnăveni şi am convins pe germani să facă o asociaţie între francezi (*Seailles* şi *Ferland*) — fiecare în părţi egale — *Mica, Nitrogen* şi I. G. *Farbenindustrie*, pentru exploatarea şi punerea la punct a industriei de aluminiu în România.

Mareșalul Goering m-a primit chiar în seara sosirii mele la postul său de comandă Karinhal și din modul cum a decurs conversația, *m-am simțit obligat, din proprie inițiativă, pentru a-l putea convinge că neutralitatea noastră este sinceră*, să-l asigur că neutralitatea sau mai bine-zis această declarație de neutralitate este sinceră și va fi urmată prin forța lucrurilor de o alianță, pentru că România nu are altă posibilitate de a se apăra de dușmanii ce o înconjoară, fiind ca o insulă în mijlocul popoarelor slave și numai spre apus este mărginită de maghiari.

Ca o dovadă a acestei atitudini normal favorabile Germaniei, am arătat că, cu începere din 1935, cu toate că guvernele țării erau compuse din persoane cunoscute ca simpatizante cu foștii noștri aliați, totuși, din ce în ce mai mult se string legăturile noastre economice cu Germania, ceea ce se constată din schimburile economice care merg crescând, din an în an. De asemenea, am arătat că pînă în 1935 nici nu puteam face altă politică decît a Ligii Națiunilor, recte cu foștii noștri aliați, pentru că pînă atunci Germania era absentă din politica Europei, nu avea armată și noi nu puteam rămîne descoperiți față de statele ce ne înconjoară, care aveau pretențiuni asupra teritoriului nostru. Îndată ce Germania, cu venirea național-socialiștilor la putere, a început să se reînarmeze, chiar persoanele care nu erau favorabile Germaniei, au început o politică de apropiere de ea. Aceasta constituie cea mai bună dovadă că *apropierea germano-română era atunci de ordin natural și se făcea peste voința oamenilor*.

Mareșalul Goering a admis punctul meu de vedere, însă era foarte sceptic că toată lumea vede în același fel în România. Am atras atențiunea mareșalului Goering și, ca să întăresc cele afirmate de mine, că ar fi în interesul colaborării viitoare cu Germania să nu se preocupe de loc de politica noastră internă, pentru că, oricine ar fi la guvern — ca urmare a expunerii ce i-am făcut — ar face aceeași politică de apropiere cu Germania, politică ce se impune prin forța împrejurărilor.

Mareșalul Goering, ca urmare a conversației avute, m-a asigurat că prietenia Germaniei față de România depinde în primul rînd de înțelegerea și voința noastră.

Am dat atunci următoarele două telegrame din Berlin prin care am comunicat M.S. regelui Carol al II-lea rezultatul misiunii ce mi-a încredințat.

În conversațiile ce am avut în zilele următoare cu diferiți demnitari ai Reichului, prezenți atunci la Berlin — între care și dl. Weisszacher, secretar de stat la Ministerul de Externe — am apăsat regulat asupra necesității pentru ca o schimbare de politică să fie posibilă, *ca germanii să nu facă uz de posibilitățile lor de atunci de a ne impune anumite puncte de vedere, că să caute să obțină tot ce dorește, printr-o colaborare prietenească*, căutînd să explic că această metodă va servi mult pentru convingerea oamenilor noștri politici că România poate găsi în Germania nu numai un aliat puternic, ci un colaborator care îi respectă integral independența.

Cred că această intervenție a mea inoficială pe acele vremuri a contribuit mult la atitudinea ce au avut-o ulterior germanii în raporturile lor cu noi.

Am intrat în al doilea guvern Tătărescu, la propunerea d-lui Gh. Tătărescu și sugestia d-lui ministru al palatului, în calitate de ministru al comunicațiilor, deci un minister tehnic, apoi am fost chemat în mod cu totul neașteptat la Ministerul de Externe, pentru a se da o orientare nouă politică, care însă a fost hotărîtă înainte de venirea mea la Ministerul de Externe.

Nu este exclus că, dacă acest schimb de orientare s-ar fi făcut cu mult timp înainte — poate de pe vremea cînd Octavian Goga, dl. C. Argetoianu, Gh. Brătianu și alții căutau să realizeze această nouă orientare — țara ar fi scutită de cedările de teritorii la care a fost obligată și silită, dar este posibil că o schimbare de orientare categorică chiar numai de la începutul războiului (septembrie 1939) ne-ar fi scutit, dacă nu de pierderea Basarabiei, cu certitudine de pierderea nordului Ardealului și a Cadrilaterului. Trebuie să recunosc însă că dacă această schimbare în orientarea politică ar fi adus avantaje imediate atunci, ea ar fi avut însă, cum se arată acum, rezultate mai rele ulterior, pentru schimbarea de orientare ce am făcut acum, și nu s-ar fi putut spune atunci de foștii noștri aliați că înțeleg foarte bine atitudinea noastră că nu puteam face altfel, avînd în vedere situația critică în care ne găsim.

Aveai impresia că politica noastră externă cu începerea celui de-al doilea război mondial pînă la sfîrșitul lui mai 1940 a fost o politică oscilatorie, după cum aparențele sau telegramele miniștrilor noștri plenipotențieri dădeau impresia că războiul ar fi cîștigat de Germania sau nu; și se poate înțelege foarte bine această ezitare a oamenilor politici care au fost angajați total pe altă linie și le era foarte greu să schimbe numai din motive de oportunitate această politică care nici nu corespundea cu convingerile lor din punct de vedere ideologic.

Nota Tătărescu prin care cere o apropiere de Germania

La 28 mai 1940, dl. prim-ministru Gh. Tătărescu a chemat pe dl. Fabricius — ministrul Germaniei — la Președinția Consiliului de Miniștri, de față fiind dl. ministru de externe Gr. Gafencu și dl. ministru al palatului Urdăreanu, și a făcut o declarație solemnă că guvernul român este îngrijorat de atitudinea vecinilor săi care ar putea periclita pacea în această regiune și ar dori să vadă lărgindu-se cadrul colaborării cu guvernul Reichului (cum reiese din cartea d-lui Gr. Gafencu, politica rusească era și ea o cauză de îngrijorare pentru noi, care justifică tendința de apropiere de Germania).

Odată cu venirea mea la Ministerul de Externe, pus în curent de dl. prim-ministru de această declarație solemnă, am întrebat pe dl. Fabricius, ministrul Germaniei, de ce nu primim un răspuns la această notă. Răspunsul așteptat a sosit la 2 iunie.

Nota orală germană

Citind această notă verbală, ai impresiunea unei atitudini indifferente, o oarecare răceală care te făcea să deduci că Germania este le-

gată cu țările care au interese contrarii nouă, cum reiese din fraza : „cum și în care măsură România ar fi dispusă să cedeze asupra unor revizuirii cerute de vecinii ei, cum ar fi de exemplu Rusia în chestiunea Basarabiei“ și cere ca guvernul român să-și precizeze mai bine gândurile sale.

Nu trebuie scăpat nici un moment din vedere că România era complet izolată, în afară de garanțiile Angliei, garanții care jucaseră destul de slab în cazul Poloniei și care niciodată nu au fost gândite că ar putea juca în contra U.R.S.S.-ului și că toate informațiunile M. St. M. arătau că vecinii noștri luau măsuri militare în jurul granițelor noastre cu dispozitive ofensive (vezi rapoartele zilnice din acele timpuri) — situația României era tragică.

Era timpul ca cei chemați să decidă de soarta țării să se hotărască : ori România rămânea izolată și risca de a fi atacată deodată din trei părți, ori căuta să își salveze ființa statului, alipindu-se uneia din părți.

De ce trebuia schimbată orientarea politică a României.

Încercarea unei apropieri politice de Rusia ar fi însemnat atunci cel puțin pierderea imediată a Basarabiei și poate riscul unei înțelegeri germano-rusă pentru împărțirea noastră. Această ipoteză nici nu s-a discutat în prezența mea. Este probabil că se discutasese înainte de a fi chemat eu la Ministerul de Externe.

Încercarea de apropiere de Germania cerea indiscutabil sacrificii, dar asigura ființa statului român și da posibilități României să profite în viitor de situații mai favorabile și să-și completeze înarmarea.

Tot eșafodajul politic prin care România a căutat să asigure pacea și să-și asigure granițele a căzut în realitate prin înțelegerea de la München și a fost total distrus prin înțelegerea germano-sovietică de la 21 august 1939 care hotăra definitiv asupra estului european. Deci România, după cele întâmplate în Statele Baltice și Finlanda, nu avea altă ieșire decât o alipire de politica germană, lucru confirmat chiar de dl. Reginald Hoare mie personal, spunînd că înțelege situația noastră penibilă și că vede că nu avem altă ieșire.

La această notă verbală de răspuns a Germaniei nu s-a putut răspunde pînă la 20 iunie.

Văzînd că nu se ia o hotărîre, am propus un text de răspuns în ziua de 12 iunie, care, supus M.S. regelui și primului ministru, n-a fost primit, ci amînat. A fost găsit prea îngăduitor. În schimb, abia la 20 iunie președintele Consiliului a dat răspunsul.

La această a doua intervenție nu am mai primit nici un răspuns.

Ultimatumul U.R.S.S.

În noaptea zilei de 26 iunie 1940, am primit ultimatumul dat de U.R.S.S. cu privire la Basarabia. Telefonul mergea așa de prost, încît era imposibil să ai o redactare completă a lui. S-a putut obține în urmă această redactare vorbind prin Berlin. Pentru a cîștiga timp, am propus să răspundem printr-o telegramă din care să reiasă că sîntem dispuși să tratăm. Rușii n-au înțeles acest lucru și am primit prin ministrul Germaniei o altă comunicare.

A fost convocat Consiliul de coroană (cu câteva zile înainte, armatele de pe granița rusă luaseră un dispozitiv de atac conform informațiunilor Biroului Siguranței și se întâmplau zilnic încălcări de graniță cu avioanele). M.S. regele Carol era bine informat asupra puterii armatei rusești, noi numai prin serviciul de Siguranță. Impresiile lăsate de războiul împotriva Finlandei și din ocuparea Poloniei erau false asupra acestei armate. Alte informațiuni o arătau dimpotrivă — foarte puternică — și astăzi nu mai poate fi nici o îndoială că războiul nostru n-ar fi putut dura decît câteva zile și în acest caz nu s-ar fi putut spune unde s-ar fi oprit armatele rusești. Putem afirma azi că s-ar fi realizat și în acest caz imediat o înțelegere între Germania și U.R.S.S., care ar fi împărțit România, cum a fost împărțită Polonia, deoarece Rusia și Germania erau legate prin înțelegerea de la Moscova, împărțire la care ar fi participat și Ungaria și Bulgaria.

Cînd s-a discutat situația față cu M.S. regele Carol al II-lea, la care au participat : primul ministru, ministrul de război, ministrul palatului, șeful Marelui Stat Major și subsemnatul, după explicațiunile d-lui prim-ministru, dl. ministru de război a răspuns M.S. regelui că, în calitate de cap al oștirii, trebuie să fie conștient de obiectivul ce are de atins în caz de război. În cazul de față : rezistența pe Nistru. Această rezistență nu va putea dura și în acest caz nu se știa pînă unde ar fi înaintat armatele rusești. Șeful Marelui Stat Major a spus : în loc de 15 unități de foc minimum necesar pentru intrarea în război nu avem decît 5 sau 6.

Atunci a intervenit în discuție ministrul palatului, adresîndu-se d-lui ministru de război și spunîndu-i : ce o să zică țara dacă nu opunem nici o rezistență, cînd, de cîtiva ani, nu vorbim decît de armată și de înzestrarea ei ?

La această observațiune a ministrului palatului, am răspuns eu, spunîndu-i că de ce nu se întreabă mai bine ce are să zică țara două săptămîni după declararea războiului ? Nu se va întreba ea, oare, de ce am încercat o rezistență dacă știam că nu poate da rezultate ? Dacă-mi aduc bine aminte, cu aceasta s-a închis discuția.

Dramaticul Consiliu de coroană, în care, pentru prima oară, oamenii noștri politici se găseau în fața unei situațiuni într-adevăr tragice, a decis, cu majoritate de voturi, să ne supunem ultimatumului, avînd în vedere că presiunea ce se făcea în acest sens de Germania și Italia și declarațiile generalilor răspunzători (general Ilcuș, ministrul de război, general Țenescu, șeful Marelui Stat Major)².

Concluzii logice la hotărîrea luată

Astăzi, în felul cum au evoluat lucrurile, se poate afirma cu precizie că, dacă încercam o rezistență, ar fi funcționat imediat înțelegerea germano-rusă, care atribuia Rusiei întreaga Moldovă ; Germania ar fi ocupat Muntenia și Transilvania revenea întreagă Ungariei.

² Nicolae Iorga, în urma celor spuse de generali, s-a raliat și el la acceptarea ultimatumului.

Este de netăgăduit că felul cum a fost ocupată Basarabia a influențat mult tendința de apropiere de Germania, deoarece U.R.S.S. dădea impresia că nu înțelegea să se oprească pe noua graniță. Este cert că politica noastră de apropiere de Germania ar fi întâmpinat rezistențe mai mari, mai mult, nu ar fi fost necesară, dacă U.R.S.S. ar fi fost conciliantă în toate problemele ce au urmat în legătură cu ocuparea Basarabiei.

Reiese limpede din cele ce vor urma că Germania nu ar fi intervenit cu nimic ca să ne apere, nu numai din cauza înțelegerii cu Moscova, dar și din cauză că nu era pregătită pentru un război un U.R.S.S.

În noaptea Consiliului de coroană s-a făcut o remaniere și am părăsit Ministerul de Externe, rămânând numai ministru secretar de stat. Noul ministru de externe, dl. C. Argetoianu, la 1 iulie renunță la garanțiile Marii Britanii. În calitate de ministru de stat, am căutat să păstrez contact cu Legația germană pentru a vedea care sînt cauzele pentru care nu se răspunde propunerilor noastre de apropiere. Am ținut pe primul ministru și pe ministrul palatului în curent cu conversațiunile avute. Am fost foarte surprins cînd, în audiența acordată de M.S. regele Carol al II-lea pentru a-i referi asupra situației, Majestatea Sa mi-a propus să constituî un nou guvern. Am făcut anumite obiecțiuni Majestății Sale regelui, la care mi-a răspuns că nu vede cine l-ar putea forma în situația actuală. Fiind convins că nu pot să refuz un serviciu, dacă înterelele țării cer acest lucru, am primit.

Guvern Gîgurtu la 4.VII.1940

Guvernul s-a constituit la 4 iulie. Dl. M. Manoilescu, luînd portofoliul Externelor, a făcut o declarație cu ocazia preluării ministerului din care reiese categoric că politica noului guvern va fi încadrarea în sistemul politic pe cale de a fi înfăptuit de puterile Axei.

Conversațiunile avute între timp cu miniștrii străini nu sînt de o importanță deosebită, în afară poate de faptul că am chemat la mine pe dl. ministru Lavrentiev, reprezentantul U.R.S.S.-ului și i-am declarat că am dorit ca înțitul ministru străin cu care iau contact în noua mea calitate, să fie d-sa, pentru a-i declara că, dacă România a cedat în fața forțelor, ea consideră acum lichidat litigiul cu U.R.S.S. și sper că țările noastre vor putea trăi de aci înainte în legături de bună vecinătate. Dl. ministru Lavrentiev părea foarte mulțumit de această declarație pe care i-am făcut-o.

Majestatea Sa regele fiind îngrijorat de situația în care ne găseam, complet izolați, a luat din nou inițiativa și hotărîrea să se adreseze Fîhrerului Adolf Hitler. La această intervenție făcută în ziua de 6 iulie printr-o notă transmisă prin dl. Fabricius, ministrul Germaniei, Fîhrerul răspunde în ziua de 15 iulie, M.S. regelui.

Scrisoarea Fîhrerului

În esență pune două alternative :

1. România poate alege o cale tactică, adică poate căuta să salveze ce se poate salva printr-o manevră abilă care însă nu va reuși și poate duce în cel mai scurt timp la nimicirea totală a României, sau

2. să caute calea unei hotărâri principiale, unei dezlegări definitive, înțelegând să facă sacrificiile impuse intrînd în tratative cu Ungaria și Bulgaria.

Scrisoarea trebuie citită integral și cu mare atenție, pentru că reiese clar că Germania strînsese legături de prietene cu toți vecinii noștri și că noi nu ne puteam asigura sprijinul Germaniei decît dacă ne decideam să facem sacrificii.

După discuțiuni lungi cu M.S. regele, cu ministrul de externe, apoi cu mine și apoi toți trei împreună, s-a decis ca dl. Manoilescu să telegrafieze că este însărcinat de M.S. regele să aducă răspunsul său la scrisoarea Führerului și că acest răspuns va fi în sensul punctului 2. În toate aceste discuțiuni grija care a predominat a fost păstrarea ființei statului, a armatei și evitarea ocupării țării de către germani și statele vecine. Nu trebuie să uităm cele ce s-au întîmplat în Danemarca și Norvegia, pentru a nu mai vorbi de Olanda, Belgia și Franța și că Germania se găsea atunci în apogeul forței ei. Nu trebuie uitat că România nu era nici măcar în situația Iugoslaviei sau a Greciei, care, lipite de mare, puteau avea o scăpare, puteau menține în afara granițelor lor o armată și legături cu țara lor. România era total înconjurată, cel mult cîteva persoane ar fi putut scăpa — în caz de ocupație — pe calea aerului.

Invitația la Führer

La această telegramă a Ministerului de Externe către Führer, a urmat invitația Führerului ca primul ministru al României și ministrul de externe să-i facă o vizită pentru clarificarea situației.

Se găsește un rezumat al expunerii ce am făcut Führerului și răspunsul meu la prima întîlnire cu ministrul de externe von Ribbentrop și rezumatul răspunsului Führerului.

Impresii, concluzii asupra vizitei la Führer

Din această întîlnire cu Führerul Adolf Hitler, care a durat peste două ore și jumătate, am plecat cu trei impresii, care au influențat mult politica ce s-a făcut în viitor :

1. Führerul Adolf Hitler nu fusese informat asupra situației de fapt a granițelor din Ardeal față de unguri și a fost foarte surprins și mirat cînd i s-au arătat că ele corespund cu granița etnică a României. A mai reieșit din conversațiuni o lipsă de simpatie reală a Führerului pentru unguri. Pot afirma că cîștigai impresiunea că numai rațiunea de stat și de moment îl obligă să ne trateze așa cum ne tratează.

2. O a doua impresiune puternică, nu aș putea preciza de unde provine, a fost că războiul dintre Germania și U.R.S.S. pare a fi inevitabil. Pot afirma că tonul cu care Führerul Hitler a discutat situația din sud-estul european, în cazul unui conflict în această parte a Europei, era pătruns de o adîncă tristețe și spunea că nu ne putem da seama ce nenorocire ar fi pentru toate țările de acolo dacă ar izbucni acum un război. „Ar fi ceva groaznic, ar echivala aproape cu desființarea (distrugerea) acestor popoare“. Era evident că fără a pronunța cuvîntul U.R.S.S., era limpede că U.R.S.S. ar fi profitat de cea mai

mică neînțelegere pentru a pătrunde în Balcani și că el nu s-ar fi putut opune.

În același timp, mărturisea că nu ar fi în stare să facă cel mai mic sacrificiu militar pentru apărarea țărilor balcanice. A rugat să nu fie considerat ca un ingrât sau un fățarnic. A spus : Am avut nevoie de petrol și cerealele dumneavoastră, vom avea nevoie și de aici înainte și vă suntem foarte recunoscători că ni le dați, însă în situația actuală nu aș putea interveni nici cu un soldat⁴ și sînt obligat să mă lipsesc de ele dacă intervine un conflict în sud-estul european.

3. A treia impresie a fost că puteam fi un factor hotărîtor în politica Germaniei pentru că arătau un mare interes pentru economia noastră și, în general, pentru țară.

Primele două impresiuni au fost călăuzitoare pentru mine în cele ce au urmat în politica ce trebuia să ducă țara.

După conversațiunile avute cu Führerul și în drum spre Italia, am dat imediat o telegramă rezumativă a situației M.S. regelui.

Considerațiuni generale asupra politicii externe

Convingerea mea este că politica externă a unui popor merge pe linii largi hotărîtoare peste voința oamenilor care conduc accidental destinele poporului. Oamenii pot ameliora, abate, întîrzia, linia hotărîtoare, cum și evenimentele înconjurătoare pot abate un popor de la politica lui națională. În orice caz, politica care se face corespunde în acel moment situației de fapt, care urmărește în primul rînd apărarea ființei statului și a nației. Dacă privim azi retrospectiv politica României în această perioadă critică și rezultatele la care s-a ajuns azi, nu se poate să nu se recunoască — dacă sîntem cît de puțin de bună credință — că ea corespunde cel mai bine scopului de atunci și a celui obținut azi.

Orice altă politică am fi făcut, alipirea chiar la U.R.S.S., ar fi adus, avînd în vedere înțelegerea germano-rusă de pe acele timpuri, la dezmembrarea țării. O asemenea politică ar fi avut consecințe foarte grele pentru poporul nostru din Moldova și, în special, pentru cei din Ardeal, care ar fi fost cedați ungarilor, fără nici un folos imediat nici pentru viitor, căci nu am mai fi putut fi utili cu nimic aliaților. Dacă România ar fi fost total sau parțial ocupată, poporul nostru ar fi lucrat integral în favoarea Germaniei, ar fi fost supus la cele mai mari restricțiuni și toată producțiunea ar fi mers spre Germania, poporul român fiind redus la minimum necesar existenței. Toată lumea știe cum au fost drămuite livrările noastre către Germania, cu ce greutate se încheiau convențiile economice și putem spune că transferări de fonduri (acțiuni, bunuri) erau aproape imposibile. Germania ar fi profitat mult mai mult, ocupînd România — și aceasta ar fi fost situația după declararea războiului U.R.S.S. decît prin alianța cu ea — făcînd abstracție de ajutorul militar pe care l-ar fi pierdut, dar care, în ansamblul războiului, era mai puțin important decît ajutorul economic pe care l-ar fi avut, fiind absolut stăpînă în România.

Examinarea situației din punct de vedere militar după dezastrul de la Uman arată că, dacă România ar fi fost ocupată, germanii nu ar fi ezitat să aducă linia de rezistență pe Carpați și Focșani — Nămoloasa —

Dunăre și noi nu am mai fi fost în măsură să aducem aliaților marele serviciu pe care l-am adus prin armistițiul nostru necondiționat care a deschis rușilor, fără sacrificii, poarta Balcanilor și 16 divizii germane anihilate complet — în afară de stocurile de muniții etc., de petrol pierdut și cerealele ce nu fuseseră livrate (cca. 100 000 vagoane).

În 1940, tratativele cu ungurii au mers anevoios³.

Sunt multe ipotezele ce pot fi luate în considerație pentru a explica această chemare neașteptată la Viena și supunerea tratatelor româno-ungare unui arbitraj. După unele informațiuni — ungurii erau înțeleși cu rușii ca să ne atace. Acesta poate fi unul din motivele adevărate care ne-a dus la arbitraj, sau — ungurii, cunoscând situația Germaniei și dorința ei de a evita războiul — au profitat și i-au forțat mina cu amenințarea că ne va ataca. U.R.S.S. a adus atunci serviciul Germaniei să se arate ostilă nouă. Pentru România erau valabile aceleași motive care au obligat-o să cedeze ultimatumului rusesc; în situația generală, atât internă, cât și externă, neintervenind nici o modificare în acest interval de timp atât de scurt de două luni, a determinat Consiliul de coroană să hotărască — după lungi discuțiuni — acceptarea arbitrajului. A nu fi primit arbitrajul, ar fi însemnat desființarea ființei de stat a României. Aceasta a fost și adinca convingere a aceluia care au condus destinele țării în acele timpuri și a Consiliului de Coroană și numai pentru aceasta s-a dus politica ce s-a dus. Dacă numai 10% ar fi existat riscul ca țara să fie împărțită, noi nu aveam dreptul să riscăm acest lucru. M.S. regele Carol al II-lea știa că își riscă coroana și, totuși, după o luptă grea cu sine însuși, a preferat să se sacrifice ei decât să sacrifice țara.

Este incontestabil că rezultatul arbitrajului ne-a surprins, deoarece la Berchtesgaden-Salzburg a rămas stabilit cu Führerul să nu tratăm cu ungurii decât pe bază de schimb de populație cu o ceziune teritorială minimă necesară evacuării ungarilor din România. Ungurii, ca și bulgarii, lucru ce am spus de la început Führerului că vor face, au crezut momentul sosit să profite și să abuzeze de situațiunea lor favorabilă de atunci.

Este probabil ca Germania să nu fi avut încredere în regele Carol al II-lea și să fi vrut să-și asigure granița Carpaților spre Rusia, precum și apropierea de sursele de petrol? În orice caz, delegații noștri — semnând numai unul — sentința de arbitraj în realitate a fost nulă. Arbitrajul a fost executat pentru că nu se putea face altfel, dar executarea s-a făcut de către guvernul Antonescu.

La plecarea guvernului Gigurtu mai erau în ființă toate dispozițiile pentru apărarea granițelor de vest, începuseră numai evacuarea bunurilor importante ale statului.

Sunt fatalități care due uneori chiar la situațiuni care par paradoxale. În opinia publică românească existau o mare ezitare pentru o apropiere de Germania. Felul cum a fost bruscată ocuparea Basarabiei a împins la această apropiere, pentru că a dat impresiunea că Rusia nu se va opri la Prut. Tot această procedură a făcut ca războiul pentru recucerirea Basarabiei să fie la început popular.

³ D-nii Valer Pop și M. Manoilescu vor face, probabil, memorii detaliate asupra acestor tratative.

Continuarea războiului cu întreaga armată a țării peste Nistru nu a mai fost înțeleasă de popor. Pe cînd însă mareșalul Antonescu ducea toată armata română alături de germani pînă la Caucaz și Stalingrad, în interiorul țării dădea impresia că duce o politică antigermană, nu numai prin greutățile ce se făceau în livrările de petrol și alimente, dar și prin aruncarea în sarcina germanilor a tuturor nemulțumirilor care proveneau deseori numai din incapacitatea noastră administrativă. Grație acestei politici curioase, M.S. regele și partidele politice au putut pregăti terenul pentru momentul ales al armistițiului. Chiar acest moment, întîrziat după unii, a căzut în realitate în ceasul în care aducea aliaților cel mai mare folos.

Dacă România încerca o politică de neutralitate după înfringerea de pe Don, ea risca să fie ocupată de germani. Dacă s-ar fi făcut aceeași încercare după înfringerea de la Uman, germanii s-ar fi putut retrage pe linia Carpaților — Focșani — Nămolosa — Galați și ar fi cedat Ardealul ungurilor. Războiul în continuare s-ar fi făcut pe teritoriul nostru ocupat parțial.

Atît din punct de vedere românesc, cît și din cel al aliaților, momentul armistițiului a fost cel mai favorabil ales și el n-a fost posibil decît grație unei politici care fără să vrea a înlesnit un rezultat fericit. Aceasta este important și trebuie scos în evidență atunci cînd apărăm în afară interesele țării.

Legăturile mele cu germanii

Mai e nevoie să dau unele explicațiuni cu privire la situația mea față de germani. Pînă la trimiterea mea cu o misiune la mareșalul Goering, nu am avut nici o legătură cu Germania oficială⁴, în afară de o prietenie personală cu un fost profesor al meu, președintele Institutului geologic din Berlin : Gen. Bergrat, prof. dr. Paul Krusch, în 1938, am fost invitat (probabil ca fost ministru în guvernul O. Goga) la serbările de la Nürnberg ; cum tot în acel an și lună a fost un Congres Rotarian la Stockholm, la date apropiate, am primit această invitațiune. Cu această ocaziune, am cunoscut cîtiva din conducătorii Germaniei, dar numai în treacăt. Am discutat însă mult cu mai mulți național-socialiști, atașați pe lîngă mine, asupra organizației partidului, organizațiilor economice etc., discuțiune dusă de mine cu spirit critic, care nu cred să-i fi impresionat prea bine și să mă fi considerat un adept al nazismului.

Cît am fost la mareșalul Goering — pentru ca misiunea mea să reușească — am fost forțat să susțin cu argumente politice alături de Germania și din acel moment se impunea să perseverez pe această linie.

Cu plecarea mea din guvern, am suferit și eu persecuțiile generale din timpul guvernării mareșalului Antonescu cu legionarii care, în ceea ce mă privește, au continuat după căderea regimului legionar.

⁴ Este demn de semnalat că am fost socotit atît de puțin infeudat politicii naziste din România încît nu am fost nici măcar invitat a face parte din *Asociațiunea româno-germană*, care, orice s-ar zice, era un organ oficial, patronat de cele două guverne român și german. Și nici eu personal nu am simțit nevoia de a mă afilia acestui organism în cursul celor trei ani de existență.

Probabil, la cererea d-lui mareșal Antonescu sau a d-lui v. Killinger, germanii care veneau din Berlin, aveau ordin să mă evite ; aceasta a durat pentru un an ; după aceea, au început să reia contactul cu mine, însă foarte puțini, deoarece din principiu eu nu am alergat niciodată după legături. Un contact mai intim am luat cu acțiunea d-lui dr. Max Ilgner, administrator delegat al Societății I. G. Farbenindustrie, care voia să pună bazele unei industrii mari în țară : exploatarea Deltei Dunării, îngrășăminte chimice și industria aluminiului, probleme foarte interesante pentru țară. În calitatea mea, ca unul dintre cei mai importanți industriași români, era natural să mă ocup de aceste probleme.

Odată cu înfrângerea de la El Alamein au început să circule zvonuri că germanii vor să ne ocupe ; numai de atunci am acceptat să iau contact cu unii exponenți ai Germaniei pe care îi cunoșteam mai bine : d-nii dr. Neubacher și dr. Clodius, atunci când erau în țară, pentru a mă informa asupra situațiunii de pe front și a tratativelor economice.

Scopul urmărit de mine prin aceste legături era să-i conving :

a. că Germania nu se poate socoti cu o alianță sinceră a României pînă nu se rezolvă problema Ardealului ;

b. că o ocupație germană a României ar fi un dezastru și că nu vor avea concursul nici unui om cumsecade, că armata va trebui retrasă după front, căci nu ar mai lupta etc. ;

c. că un regim pur legionar (cum ar fi dorit baronul von Killinger cu legionarii din Berlin) ar fi cea mai dezastruoasă experiență, că armata ar fi categoric contra, că regimul legionar care a fost nu a mai avut nimic comun cu ideologia legionară etc. și că a rămas odios în opinia publică și, în special, la sate.

Nu pot afirma că grație nouă, dar cred că contactul nostru și intervenția noastră a influențat mult ca să nu avem o ocupație germană, ocupație care ar fi făcut imposibilă o schimbare de atitudine în timp util, cum este aceea care a avut loc. Poate fi comparat serviciul ce aduce azi Grecia ocupată și Serbia ocupată cu cel pe care l-a adus la 23 august 1944 țara noastră, care și-a păstrat independența, armata și aparatul de stat și organizarea economică ? ?

Politica externă nu este a noastră și nici a partidelor politice, ci a țării și toți sîntem obligați s-o servim atunci cînd trebuie, cum și cît putem, chiar dacă uneori atragem asupra noastră anumite riscuri.

Politica externă a României, văzută azi în ansamblul ei, prezintă cercetătorului obiectiv, în ciuda aparențelor, o continuitate perfectă, în care se vede precis țelul urmărit : păstrarea ființei statului și a armatei, prin adaptarea politicii la vicisitudinile trecătoare ale războiului, în scopul de a arunca în cumpănă în faza lui finală și decisivă, toate forțele naționale.

Pentru a atrage cele mai mari foloase din această situațiune se impune ca bărbații noștri de stat să-și dea seama de acest lucru, să lase de-o parte chestiunile personale și să urmărească numai interesul țării, adunînd și punînd în evidență numai elementele ce pot servi scopului urmărit.

La tratativele de pace ce vor fi, este necesar ca România să se poată prezenta cu prestigiul unei țări în care atît armata, cît și oamenii de stat

și-au făcut totdeauna datoria, apărind interesele țării așa cum se impuneau în momentele grele pentru țara lor. (Avem un precedent celebru în istoria apropiată a țării, când Ion C. Brătianu la Conferința Păcii de la Versailles nu a înfățișat încheierea păcii de la București semnată de Alex. Marghiloman ca o trădare, ci ca un act inevitabil, dictat de necesitățile naționale).

10 octombrie 1944

*(Institutul de Istorie „A. D. Xenopol“ din Iași,
Colectivul de istorie a celui de-al doilea război mondial,
Arhivă, nr. 60/1988, ff. 608—621)*

ARBITRAJUL DE LA VIENA

Guvernul regal român și guvernul regal ungar au adresat guvernului regal italian și guvernului german cererea de a reglementa cu ajutorul unui arbitraj chestiunea pendinte între România și Ungaria, referitoare la teritoriul ce urmează a fi cedat Ungariei.

Pe baza acestei cereri și a declarației cu care ele au însoțit-o, de a recunoaște fără discuție un astfel de arbitraj ca obligator pentru ele, Ministerul Afacerilor Străine al M.S. Regelui Italiei și al Albaniei, Împărat al Etiopiei, contele Galeazzo Ciano de Cortellazzo, și ministrul afacerilor străine al Reichului german, Joachim von Ribbentrop, după ce au discutat încă o dată cu ministrul regal român al afacerilor străine, domnul Mihail Manoilescu, și cu ministrul regal ungar al afacerilor străine, contele István Csáky, au pronunțat astăzi, la Viena, următoarea hotărâre arbitrală :

1. Frontiera definitivă dintre România și Ungaria este fixată astfel după cum rezultă din harta anexată.

Delimitarea mai detaliată și pe teren a frontierei este încredințată unei comisii româno-ungare.

2. Fostul teritoriu român, care revine astfel Ungariei, va fi evacuat de către trupele române într-un termen de 14 zile și predat Ungariei în stare de ordine convenită.

Diferitele etape ale evacuării și ocupării, precum și celelalte modalități vor trebui fixate imediat de către o comisie româno-ungară.

Guvernul regal român și guvernul regal ungar se vor îngriji ca evacuarea și ocuparea să se desfășoare în perfectă liniște și ordine.

3. Toți cetățenii români stabiliți actualmente în teritoriul pe care România va trebui să-l cedeze vor dobîndi de drept cetățenia ungară. Ei vor avea dreptul de a opta pentru cetățenia română într-un termen de 6 (șase) luni. Persoanele care vor face uz de acest drept de opțiune vor trebui să părăsească teritoriul ungar într-un termen ulterior de un an și vor fi primite în România. Ele vor putea lua cu sine în mod liber averea lor mobilă. Vor putea de asemenea să lichideze, înainte de emigrarea lor, averea lor imobilă și să ia cu sine în mod liber sumele obți-

nute. În cazul cînd această lichidare nu le-ar fi posibilă, vor trebui să fie despăgubite de către Ungaria.

Ungaria este obligată să soluționeze, în mod binevoitor și generos, toate chestiunile în legătură cu transferul optanților.

4. Cetățenii români de naționalitate maghiară stabiliți în teritoriul cedat în 1919 de către Ungaria României și care vor continua să facă parte din statul român, vor avea dreptul să opteze pentru cetățenia ungară într-un termen de șase luni. Persoanelor care vor face uz de acest drept de opțiune li se vor aplica normele prevăzute la punctul 3.

5. Guvernul regal ungar își asumă obligațiunea solemnă de a considera în totul egale celorlalți cetățeni unguri persoanele care, în baza prezentei deciziuni arbitrale, dobîndesc cetățenia ungară, dar sînt de naționalitate română. Guvernul regal român își asumă în mod solemn aceleași obligațiuni pentru cetățenii români de naționalitate ungară care rămîn în teritoriul statului român.

6. Reglementarea tuturor celorlalte chestiuni de detaliu rezultate din schimbarea de suveranitate va forma obiectul unor negocieri directe între guvernul regal român și guvernul regal ungar.

7. În cazul cînd, în executarea prezentului arbitraj, ar surveni dificultăți sau îndoieli, guvernul regal român și guvernul regal ungar se vor înțelege în mod direct.

În cazul cînd nu ar reuși să cadă de acord asupra vreunei chestiuni oarecare, cele două guverne vor supune chestiunea guvernului regal italian și guvernului german, care vor lua în această privință o deciziune definitivă.

Viena, la 30 august 1940

Joachim von Ribbentrop
Ciano
Manoilescu
Csáky

(Textul românesc al documentului, după Valer Pop, în Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *România după Marea Unire*, II₂, 1933—1940, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988, pp. 1266—1267. Pentru textul german cf. ADAP, Band X, pp. 479—481).

ROMÂNIA ÎNTRE ULTIMATUMUL SOVIETIC ȘI DICTATUL DE LA VIENA

Faptul hotărîtor care a impulsionat deplasarea în direcția unei apropieri față de Germania hitleristă a fost năruirea speranțelor într-un succes militar apropiat al puterilor occidentale, convingerea care s-a statornicit în rîndul cercurilor dominante din România că, pentru un timp îndelungat, Germania va continua să dețină superioritatea militară și, implicit, își va păstra dominația asupra țărilor din centrul și sud-estul Europei. În primăvara și vara anului 1940, aproape fiecărei victorii hitleriste i-a urmat o nouă și mai importantă concesie de ordin economic sau politic din partea regimului carlist.

Orientarea politică a guvernului român n-a atras scontata simpatie germană față de dictatura carlistă; dimpotrivă, atitudinea guvernului nazist a devenit și mai dură. Ea n-a adus nici o ameliorare în raporturile cu Ungaria. La 26 iunie, în urma unui ultimatum adresat guvernului României de guvernul sovietic, Basarabia, precum și partea de nord a Bucovinei au fost cedate Uniunii Sovietice.

În timpul tratativelor sovieto-române în chestiunea Basarabiei, guvernul horthyst a considerat că erau create condițiile favorabile pentru realizarea planurilor sale revizioniste ce vizau România. Într-o notă remisă guvernului german la 27 iunie 1940, guvernul ungar se plîngea că concesiile teritoriale făcute de România Uniunii Sovietice au însemnat „o discriminare declarată față de Ungaria, iar consecințele sale asupra opiniei publice ungare ar putea avea urmări cu totul imprevizibile. Ungaria dorește să-și îndeplinească pretențiile sale justificate față de România exclusiv prin intermediul unor eventuale înțelegeri cu puterile Axei, respectiv în deplin acord cu ambele mari puteri.

Dacă totuși România încheie, din proprie inițiativă, vreo înțelegere cu un alt stat asupra unor probleme teritoriale, după părerea guvernului ungar, Ungaria trebuie să fie de îndată inclusă în aceste înțelegeri“. Ca să obțină sprijinul Germaniei, guvernul ungar a promis majorarea benevolă a livrărilor destinate Germaniei, chiar cu prețul limitării necesităților proprii. De asemenea, el a promis că va permite trecerea liberă prin Ungaria a trenurilor germane. În plus, dacă Ungaria va obține Transil-

vania de Nord și „Țara Secuilor“ nu-i va pretinde mai mult României, ci va acționa în așa fel încît, după reglementarea relațiilor dintre cele două țări, Ungaria și România, pe baze prietenești, se vor pregăti în comun pentru apărarea Carpaților în fața primejdiei bolșevice.

În condițiile crizei politice declanșate de evenimentele de la sfîrșitul lunii iunie, cercurile politice de dreapta din România au dezlănțuit un atac general pentru înlăturarea guvernului Tătărescu, făcînd totodată puternice presiuni pentru a determina o cotitură hotărîită în politica externă spre Reichul nazist. Sub presiunea cercurilor politice interne pro-germane și în condițiile cînd situația internațională a României se agrava continuu, Carol al II-lea și sfetnicii săi s-au hotărît să accepte orientarea politică spre Germania hitleristă, formînd un guvern sub președinția lui Ion Gigurtu.

După instalare, guvernul Gigurtu a făcut presei o declarație în care arăta că înțelegea să facă «o politică de integrare sinceră în sistemul creat de Axa Berlin—Roma». La indicația regelui Carol, noul ministru al afacerilor străine, Mihail Manoilescu, a transmis ministrului Germaniei în România, Fabricius, în ziua de 6 iulie 1940, angajamentul guvernului român că va începe, așa cum recomanda Fîhrerul, tratative cu guvernul horthyst și guvernul bulgar. Carol al II-lea intenționa ca prin acest angajament să cîștige timp, în speranța că va putea schimba atitudinea conducătorilor Reichului hitlerist față de România.

Situația gravă în care se afla România în vara anului 1940 a generat o puternică efervescentă în rîndurile cercurilor conducătoare ale Ungariei și ale Bulgariei, care urmăreau să exploateze „momentul istoric“ și să-și satisfacă propriilor lor pretenții revizioniste față de România. Astfel, la 27 iunie 1940, Consiliul de Miniștri al Ungariei a adoptat o declarație în care se afirma că România trebuia «constrînsă să satisfacă pretențiile teritoriale ungare», iar Consiliul Superior al Apărării Naționale al Ungariei a declarat mobilizarea armatei și desfășurarea progresivă a unităților ei la frontiera cu România.

La 1 iulie, trupele Armatei I ungare, cu efectiv de război, s-au deplasat spre graniță. Comandamentul acestora a fost stabilit în localitatea Sósót, lângă Nyirégyháza.

Aceste pregătiri au convins guvernul german că numai prin interdicții drastice mai puteau opri atacul horthyst. Din acest motiv, în ziua de 4 iulie 1940, Germania a adresat Ungariei un nou avertisment sever, promițînd totodată că problema revizuirii va fi examinată de puterile Axei. În acele zile, guvernul german a cerut și a primit o serie de informații de la guvernul ungar în legătură cu pretențiile sale teritoriale. Ca program minimal, Budapesta a prezentat și de această dată proiectul „coridorului lărgit“, subliniind categoric că nu voia să renunțe la „Țara Secuilor“. Astfel, pentru moment, diplomația germană a respins primejdia nemijlocită a atacului horthyst contra României.

Cu prilejul altor întrevederi, Hitler i-a avertizat pe conducătorii ungari că nici situația internațională a Ungariei, nici pregătirea ei militară nu ofereau șanse de succes unei acțiuni militare de sine stătătoare contra României.

Căutînd să cîştige înţelegerea, asentimentul, sprijinul militar şi diplomatic, aprobarea Germaniei hitleriste în legătură cu o acţiune revizionistă împotriva României, guvernul horthyst era dispus la orice, de la dezgustătoare şi dezonorante linguşiri, pînă la vînzarea şi înrobirea propriului popor, a propriei ţări, la sacrificarea acestora de dragul împlinirii nehibzuitelor himere revizioniste. În timpul convorbirilor de la München din 10 iulie 1940, Teleki a înmînat o scrisoare personală adresată lui Hitler de către Horthy, în care, după ce se sublinia dorinţa ca în relaţiile dintre ei doi „să nu se poată ivi neînţelegeri“, Horthy ţinea să-i reamintească lui Hitler că, după primul război mondial, „cînd toată lumea s-a întors împotriva Germaniei, noi am fost singurii prieteni fideli, din recunoştinţă, simpatie şi tovarăşe firească şi nu din motive de conjunctură [...] Sarcina noastră istorică — se lăuda Horthy — a fost să apărăm Europa în faţa Răsăritului, şi aceasta a costat mult sînge. [...] Fără a stăpîni Carpaţii, noi nu putem îndeplini această misiune. De aceea, stăpînirea Carpaţilor este pentru noi o problemă vitală. Ardealul este singura fortăreaţă naturală a Europei şi va fi spre binele Germaniei, dacă aceasta va fi în mîini sigure. Mai devreme sau mai tîrziu va veni vremea răfuiei dintre Germania şi Rusia».

După convorbirile tripartite de la München, guvernul horthyst a înaintat Berlinului o notă în opt puncte în care se enumerau importanţele înlesniri economice pe care Ungaria era dispusă să le facă germanilor, «chiar cu preţul unor grele sacrificii», dacă ei îşi schimbau atitudinea în problema revizuirii Tratatului de la Trianon.

În aceste condiţii, după ce pericolul declanşării ostilităţilor fusese evitat — reprezentanţii Ungariei angajîndu-se că vor «veghea asupra liniştii Europei de sud-est» —, Hitler considera că sosise momentul pentru a-i obliga pe conducătorii României să înceapă tratative cu Budapesta şi Sofia, pentru rezolvarea pretenţiilor lor revizioniste. În acest scop, la 15 iulie 1940, el i-a adresat lui Carol al II-lea cunoscuta scrisoare în care, pe un ton ultimativ, folosind şantajul, ameninţările, promisiunile, îi cerea ca România să se încadreze definitiv în linia politică a Reichului şi să consimtă la cedări de teritorii şi populaţie vecinilor săi.

În urma turneului făcut de I. Gîrgu şi Manoilescu la Berlin şi Roma, la 31 iulie, Fabricius îi comunica ministrului de externe român că, după discuţiile pe care le avusese la Berghof cu primul-ministru şi cu ministrul afacerilor străine al Bulgariei, Hitler ajunsese la concluzia că «Dobrogea de sud ar trebui retrocedată în graniţele sale dinainte de 1913». Comunicarea lui Fabricius avea «un adevărat caracter de sentinţă de arbitraj», după cum remarca Manoilescu în nota convorbirii întocmită cu acel prilej.

La 1 august 1940, Legaţia ungară de la Bucureşti comunica guvernului român, printr-o notă, că diferendul dintre Ungaria şi România «nu este de natură minoritară», adică nu se referă doar la situaţia minorităţilor naţionale, în speţă cea maghiară, «ci teritorială». La 7 august 1940, guvernul ungar afirma cu emfază într-un memorandum trimis ministrului de externe al României: «O dominaţie de 20 de ani nu poate fi comparată cu o posesiune milenară». Un alt memorandum, din 11 august 1940, repeta acelaşi „argument“. În răspunsul său din 19 august, guver-

nul român sublinia că «această provincie a fost încorporată României în urma adeziunii poporului la Alba Iulia și în adunările generale de la Mediaș și Timișoara».

Analizînd stadiul discuțiilor cu Bulgaria, Carol al II-lea nota : „Manoilescu despre chestiunea tratatelor lui Victor Cădere la Sofia. Lucrurile merg greu, căci din cauza nenorocitelor intervenții ale lui Hitler bulgarii sînt intransigenți asupra Silistrei și Balcului. Manoilescu a întocmit un memoriu, pe care-l va trimite lui Ribbentrop. Încă o scrisoare explicativă. La acest proiect se opune Fabricius, dar sînt de părere că trebuie făcut căci noi nu putem ceda la toate pretențiunile fără luptă, este o datorie națională să scăpăm ce putem scăpa“.

Izolarea totală a României și presiunile concentrice ale țărilor fasciste, revizioniste au obligat guvernul român să înceapă tratative cu Ungaria la Turnu Severin și cu Bulgaria la Craiova. Dar verdictul urma să fie dat de căpeteniile fasciste de la Berlin și Roma. Hitler era hotărît să acționeze pentru realizarea pretențiilor horthystilor, întrucît România făcea parte din țările dușmane Axei. În felul acesta, el recompensa Ungaria horthystă pentru devotamentul și sprijinul ei față de politica revanșardă a Germaniei și Italiei și sancționa România pentru fidelitatea ei față de politica de securitate colectivă și a pactelor regionale. Noua frontieră ungaro-română a fost fixată de Hitler în ziua de 27 august.

Concomitent, tensiunea dintre Moscova și București se menținea. Grigore Gafencu, numit ambasador la Moscova, relatează : „D. Manoilescu sosise la Viena la 29 august. În aceeași zi, am cerut o nouă audiență d-lui Dekanozov, pentru a-i comunica anumite incidente de frontieră care provocaseră mai multe victime în rîndul armatei române. Comisarul adjunct mi-a transmis la ora trei după-amiază că era foarte ocupat în ziua aceea și că mă ruga să cer o audiență pentru a doua zi la dl. Sobolev, secretar general al Narkomindel-ului.

În cursul după-amiezii, d. Molotov l-a primit pe ambasadorul Germaniei.

Seara, dl. Dekanozov m-a rugat să trec la miezul nopții pe la minister. Cum ora mi se părea tîrzie și neobișnuită, am cerut ca audiența să fie amînată pe a doua zi. Comisarul adjunct a refuzat. El dorea o întîlnire imediată. Răspunzînd insistențelor sale, am fost uimit să aflu că nu era vorba decît de un incident de frontieră destul de banal. Dl. Dekanozov părea nervos. Își luase un ton foarte grav, cînd mi-a înmînat o notă verbală care cuprindea un avertisment în termeni foarte amenințători : «[...] Pînă în prezent — se spune în notă — nu există victime, dar dacă ar exista victime, afacerea ar putea lua o turnură serioasă». Am răspuns imediat că, din păcate, existau victime, dar că aceste victime erau românești. I-am prezentat o notă deja pregătită în legătură cu incidentul așa cum îmi fusese comunicat de autoritățile din țara mea. Dl. Dekanozov nu se aștepta la această ripostă. El își pierdu aerul grav și conversația se încheie în termeni mai măsurați și perfect politicoși. Scena avertismentului serios, pregătită cu grijă dinainte, își ratase efectul. Aceasta nu a împiedicat ca a doua zi, la 30 august, zi în care arbitrii trebuiau să reglementeze la Viena soarta Transilvaniei, un comunicat al Agenției

TASS să publice nota amenințătoare care îmi fusese prezentată în ajun de către comisarul sovietic, fără a se menționa desigur răspunsul meu [...]"

Sentința impusă de puterile fasciste, prin care era rupt și oferit Ungariei horthyste teritoriul din partea de nord-vest a României, cu o suprafață de 43 500 km² și o populație de 2 680 000 de locuitori, dintre care majoritatea erau români, nu a constituit o hotărâre de arbitraj, ci un dictat, pronunțat de reprezentanții statelor fasciste în detrimentul României.

Mutilarea teritoriului național a lovit grav unitatea economiei și pieței interne românești, având grele urmări asupra evoluției sale ascendente înregistrate în perioada anterioară.

Poporul român și-a exprimat indignarea și revolta față de sfirtecarrea țării, manifestînd pentru integritatea teritorială a României, pentru apărarea intereselor sale naționale, împotriva acelor ce-i impuseseră dictatul odios, cerînd anularea lui.

Între timp, tratativele purtate la Craiova în aceeași perioadă între comisiile guvernamentale română și bulgară s-au încheiat prin acordul de frontieră semnat la 7 septembrie 1940, prin care s-a transferat Bulgariei sudul Dobrogei. Îngrijorată de soarta țării, Martha Bibescu nota în jurnalul său: „Ce va mai rămîne din țara asta? Deocamdată este un trunchi schilodit. Să credem în bulbul din care va răsări stinjenelul?".

În această situație tragică în care se afla România, la 4 septembrie 1940 s-a format un nou guvern sub conducerea generalului Ion Antonescu, iar la 6 septembrie 1940 Carol al II-lea a abdicat în favoarea fiului său Mihai. O dată cu aceasta se încheia o etapă deosebit de frământată din istoria României.

(*România după Marea Unire, II₂ 1933—1940,*
București, Editura Științifică și Enciclopedică,
1988, pp. 1538—1543)

DICTATUL DE LA VIENA

Pagini din „Urmare la memoriile mele” (1947)

...Ajung acum la actul final și la deznodământul zguduitor al tragediei noastre : Arbitrajul de la Viena.

Pentru a înțelege cât de brutal, de neașteptat și de imoral a fost arbitrajul care ni s-a impus nouă, trebuie să adaug evocarea faptelor anterioare care arată nu numai că arbitrajul nu fusese niciodată înfățișat de noi ca o perspectivă acceptabilă, ci, mai mult decît atît, că el fusese întotdeauna respins de către puterile Axei ca o modalitate de soluționare a conflictului dintre noi și unguri [...].

Sosirea la Viena era anunțată pentru ora 1 (în ziua de 29 august 1940 — n.ns.). La gară ne aștepta protocolar ministrul von Ribbentrop ...La ora 2 mi s-a stabilit întâlnirea cu von Ribbentrop. Spre surprinderea mea, în același salon era Ciano (ministrul de externe al Italiei — n.ns.). Ne-am așezat pentru conversație la o masă într-un colț din salonul mare al hotelului Imperial. Eu stăteam pe canapea, la dreapta pe un fotoliu von Ribbentrop, la stînga pe un alt fotoliu Ciano, avînd lîngă el pe Schmidt, care îi traducea lui Ciano convorbirile nemțești [...]. După cîteva banalități de introducere, von Ribbentrop mi-a spus că în legătură cu convorbirile româno-ungare trebuie să ajungem la un sfîrșit și la o înțelegere [...]. Mi-a propus pur și simplu că, deoarece nu am ajuns la nici o înțelegere cu ungurii, cel mai bun lucru este să facem un arbitraj aici la Viena, arbitraj pe care de altfel noi l-am cerut (?) și care ar trebui să se efectueze chiar a doua zi. Pentru simplificare a propus ca să telefonez imediat din camera de alături pe un fir rezervat special, direct prin Belgrad la București, pentru ca să întreb guvernul nostru și pentru ca să capăt asentimentul pentru arbitraj pînă la ora 8 seara. Von Ribbentrop a adăugat că nici nu este nevoie ca această comunicare să fie cifrată fiindcă asta ar cere prea multă vreme, iar ei doresc să aibă rezultatul pînă la 8 sau 10 seara, ca să poată face toate pregătirile în vederea arbitrajului.

I-am răspuns întîi deznîmînd energic că noi am fi cerut vreodată arbitrajul ; nici eu, nici primul ministru (I. Gigurtu — n.ns.) în nici o împrejurare nu am cerut arbitrajul și mai ales nu am putea să acceptăm

un arbitraj. Mai mult decît atît, însuși Fûhrerul (Adolf Hitler — n.ns.) s-a declarat în fața noastră categoric împotriva unui arbitraj și a preconizat numai o înțelegere liberă, între cele două părți. De ce acum se schimbă total aceea ce se hotărîse ? Și care sînt motivele care determinau acum necesitatea unei hotărîri repezi ?

[...] Von Ribbentrop a ținut să accentueze că Germania nu făcea nici un bluff, că toți acei care au crezut vreodată că sub avertismentele Germaniei se ascunde un bluff s-au înșelat și că cel mai mult s-au înșelat englezii care au socotit că germanii nu vor să meargă la război. Nu este metoda noastră de a lucra astfel. Tot ce spunem noi se împlinește ; așa răsunau sinistre cuvintele lui von Ribbentrop [...]. Ciano a cerut și el cuvîntul pentru ca să-mi spună că este autorizat de Duce (de către Mussolini — n.ns.) să declare următoarele : În cazul în care România nu ar accepta arbitrajul, ar crea puterilor Axei dificultăți imense într-o situație foarte grea pentru ele. Aceasta ar îndreptăți puterile Axei să considere că, prin refuzul arbitrajului, România a trecut de partea dușmanilor Axei !... După aceste declarații teribile, Ciano s-a adresat lui Von Ribbentrop și l-a rugat să confirme și el această hotărîre a Axei. Von Ribbentrop, tot așa de solemn și de tăios, a arătat că el este autorizat de Fûhrer să facă această declarație : în cazul cînd noi nu am primi arbitrajul, ei ne vor considera ca dușmani ai Axei !

[...] Am plecat de acolo consternat, zdrobit, cu sentimentul că cele două țări puternice, care dispuneau atunci de soarta lumii, nu erau dispuse să-și schimbe cu nimic implacabila lor hotărîre ! În special graba cu care mi se cerea răspunsul și care a fost confirmată prin termenele din ce în ce mai scurte care mi s-au acordat în cursul nopții, m-au făcut să văd în ce clește eram strînsi și cît de neîndurătoare era presiunea care se exercita asupra noastră. Impresia statornică a acestei dramatice întîlniri cu von Ribbentrop și Ciano a fost pacea pe care o comunicam în aceeași zi în una din telegramele mele : *Totul apare ca o piesă scrisă dinainte, în care nici o singură vorbă și nici un singur gest nu se poate schimba.*

[...] Cu toată starea mea suflătească noaptea întregă (din 29—30 august 1940 — n.ns.) am fost preocupat mai ales de marea bătălie pe care credeam că o voi da a doua zi în fața arbitrilor.

[...] În sfîrșit, la ora 4 noaptea, cu o întîrziere de 20 minute peste ultimul termen acordat, ni s-a comunicat (de la București — n.ns.) acceptarea. Am transmis-o imediat lui Fabricius (ministrul Germaniei la București — n.ns.) care stătea nedezipit lîngă noi. Și atunci, au început dincolo, la hotelul Imperial, actele preparatoare pentru sinistru operațiune.

Notez că răspunsul nostru a fost pur verbal și că la dosarul arbitrajului nu există nici o cerere și nici măcar o declarație de acceptare a arbitrajului din partea noastră.

[...] Abia la ora 1,30 (în ziua de 30 august 1940 — n.ns.) a venit, în fine, Fabricius să ne ia. Am luat cu mine geanta în care pregătisem pledoaria pentru arbitraj, am luat și hărțile etnografice care trebuiau să o susțină și hărțile economice, atît de expresive și bine studiate de noi. Am coborît scările hotelului cu Fabricius, ca un halucinat. În holul hotelului lumea saluta cordial, în stradă — aclamațiuni și ovațiuni. Vremea era urîtă ca și sufletul meu. Într-o mașină deschisă, care făcea să-mi

pătrundă vîntul în piept prin tunică, am trecut cu Fabricius pe străzile altădată vesele și atît de rizătoare pentru mine, ale Vienei... Eram în proxismul neliniștii. Voiam să se sfîrșească mai repede și să aflu cu o clipă mai devreme sentința dată, țării și mie.

[...] Von Ribbentrop m-a condus printr-o serie de săli somptuoase pînă în salonul rezervat delegațiunii noastre. Am așteptat acolo cîteva minute. În sfîrșit a venit Doernberg, șeful Protocolului, ca să ne ia. Am plecat împreună cu Valer Pop printr-o altă serie de săli din fața Palatului care dă spre centrul Vienei, pînă la sala sorocită arbitrajului. Era un salon rotund, cum se întîlnesc atîtea în colțurile palatelor vechi. O masă rotundă în mijloc. Intrînd, Valer Pop și cu mine am salutat. În fața noastră — von Ribbentrop și Ciano, cu suita lor, în care am întrezărit, în picioare, pe Clodius. Cu un gest grav și rece ni s-au indicat fotoliile noastre. Toată lumea tăcea. Toți voiau să fie solemni, dar, pentru mine, erau sîniștri. Peste un minut a fost introdusă delegația ungară. Primul ministru, Teleki, tip de profesor — mai curînd de liceu decît de universitate privind oblic după ochelari ca un japonez, — Csaki — grăsun, indesar, vulgar, într-o uniformă care amintea pe a surugilor de la curțile noastre boierești. Au salutat. Le-am răspuns toți. Mi se pare că mașinal am răspuns și eu. Peste un alt minut eram așezați în jurul mesei. Von Ribbentrop și Ciano aveau la dreapta și la stînga pe cei doi interpreți, italian și german.

Von Ribbentrop s-a ridicat cel dintîi ținînd un discurs pe care abia l-am putut urmări. După aceea, Ciano. Inevitabilul microfon le-a stat înainte pe masă. Cînd a terminat Ciano, am cerut și eu cuvîntul. Voiam să fac declarația în termenii stabiliți de mine cu Valer Pop : „*Rog să se constate și să se treacă în protocol că delegația română nu a avut niciodată ocaziunea de a prezenta și de a dezvolta punctul ei de vedere în fața comisiei arbitrale*“. Von Ribbentrop mi-a răspuns primul pe scurt și brutal că voi vorbi la sfîrșit... Au continuat formalitățile. Schmidt a citit în limba germană actul de arbitraj. Nu am avut nici o emoțiune, fiindcă, nu aducea nimic esențial. M-au indignat numai cele două minciuni sfruntate, cuprinse în actul oficial, prima că „guvernul regal român și guvernul regal ungar s-au adresat guvernului Reichului și guvernului regal italian cu rugămintea de a face un arbitraj“ și a doua că cei doi miniștri de externe au luat hotărîrile lor „după o nouă convorbire“ cu miniștrii Manoilescu și Csáky. Or, adevărul este că n-au avut decît o singură convorbire cu mine în care nu s-a vorbit decît de oportunitatea acceptării arbitrajului, iar nicidecum nu a fost tratată în fond cauza românească și că, după ce ei au fost investiți în calitatea de arbitri, prin acceptarea Consiliului de Coroană, eu nu am fost admis să le fac nici o pledoarie în fondul cauzei. Actul de arbitraj a fost citit din nou în limba italiană. Veni apoi momentul culminant. Pe masă stătea păturită harta, ca o sentință la moarte. Schmidt, venit lîngă mine, mi-a ajutat s-o desfac. Am observat întîi că este o hartă românească. Am desfăcut-o cu nordul în jos, ceea ce m-a făcut să nu înțeleg nimic. Mi-a întors-o Schmidt. Ochii mei căutau tăietura de la granița de vest pe care cu toții o așteptau. Mi-am dat seama însă că este altceva. Am urmărit cu ochii granița care pornea de la Oradea către Răsărit, alunecînd sub linia ferată și am înțeles că cuprindea și Clujul ...Am început să nu mai văd. Cînd mi-am dat

seama oă granița coboară în jos ca să cuprindă secuimea am avut, în disperarea mea, un singur gând : Brașovul ! O mică ușurare : Brașovul rămânea la noi. Când am privit în toată grozăvia împărțirea Transilvaniei, am înțeles că puterile care îmi erau slăbite mă părăsesc cu totul. Tabloul dinaintea ochilor s-a făcut neclar, ca un nor galben, din galben cenușiu, din cenușiu negru... În clipa aceea mi-am pierdut conștiința [...] Cineva a cerut pentru mine un pahar cu apă. Doernberg a deschis ușa, alergând prin mulțimea de ziariști, de diplomați și ofițeri care umpleau sălile strigând : un pahar cu apă, un pahar cu apă... Peste un minut mi l-au adus. Valer Pop mi l-a dat în silă să-l beau. Am început să văd din nou și am avut puterea să duc mai departe calvarul.

Mi s-au prezentat actele spre semnare. Am scos tocul meu cu cerneală verde, cu care scrisesem atâtea lucruri frumoase și atâtea gânduri bune pentru țara mea. Am iscălit tot fără să mai citesc. Valer Pop citea pentru mine. De altfel, nu mai era nimic de verificat ; actele erau cunoscute, harta tot așa.

Trebula să-mi vie rindul pentru declarația mea. Von Ribbentrop profitând de starea mea de slăbiciune, a ridicat scurt ședința, fără să-mi mai dea cuvântul. Nu am avut nici măcar prilejul să spun acele vorbe, care înseamnă nu numa o constatare, ci și un protest [. . .]".

Evoluția evenimentelor, realitățile, ISTORIA s-au soldat cu anularea de jure și de facto a dictatului de la Viena. Scriindu-și memoriile în 1947, adică chiar în anul în care s-au semnat tratatele de pace cu Ungaria și România, fostele state „satelite“ ale Germaniei naziste, Mihail Manoilescu, la care propunem să revenim, conchidea cu atîta justificare :

„Ca într-o melodramă de gust învechit, dar plină de deznodăminte drepte, toți cei vinovați de mutilarea Transilvaniei și-au primit o cumplită pedeapsă. Hitler s-a prăbușit sub ruinele Reichului său ; Mussolini a fost împușcat de un fugar la o margine de drum ; von Ribbentrop a sfârșit prin spinzurătoare ; Ciano la stîlp sub gloanțele poruncite de bunicul copiilor lui ; Teleki s-a sinucis cînd nemții l-au descoperit că îi trăda ; Csáky a murit în condiții stranii la două luni după funestul arbitraj, iar Bardossy, ministrul ungur de la București, devenit în urmă prim-ministru, a fost executat în 1946.

Transilvania noastră e vrăjită“.

(Gh. Buzatu, ed., *Românii în istoria universală*, II, Iași, Tip. Universității, 1987, pp. 757—761).

PAGINI DIN „JURNAL“

„28 august 1940. În timpul nopții, primesc o telegramă de la Manoilescu, rugându-mă să fiu miine la Viena la amiază, cînd vine și el, deoarece și Ghiggi va fi prezent. Pierd dimineata căutînd mijlocul de a fi la timp la Viena. Cu automobilul (1400 km) este imposibil să sosesc. Avionul a plecat cu Ciano. Trenul direct nu m-ar putea aduce decît seara. În sfîrșit, am ideea fericită de a întreba dacă nu pot pleca prin München. Mi se răspunde afirmativ, dat fiind că de acolo este legătură imediată cu avionul spre Viena. Plec, deci, la 14,50 la München.

29 august 1940. Sosesc în München la ora 8 dimineata și sunt primit în gară de consulul nostru local, care-mi spune că a obținut ca avionul să mă aștepte o jumătate de oră și mă conduce cu automobilul la aeroport. Deși este o ceață deasă, mă urc pe Junkerul trimotor, care, peste 1 1/2 ceas, mă debarcă în Viena — tot drumul fiind parcurs prin ceață. La aeroportul din Aspern sunt așteptat de autoritățile germane, care-mi pun un automobil la dispoziție spre a mă conduce la Grand Hôtel, unde se pare că este găzduită delegația noastră (nemții și italienii sunt la Imperial, iar ungurii la Bristol). Aici găsesc pe Pencovici, consulul nostru general, și pe Nindi Romalo, ministrul nostru la Berlin. La 1, ne ducem la gară să primim pe Manoilescu și Valer Pop, delegații guvernului nostru, care vin însoțiți de fostul ministru Cornățeanu, de Sabin Mănuilă, generalul Dragalina (cu maiorul Tilichi), Dinu Hiott, Gh. Crutzescu, ministrul nostru la Budapesta, Blaga de la Cifru, Poloni — șeful de cabinet sas al lui Manoilescu și alți funcționari. Pe peron se află și Bibicu Lahovary, ministrul nostru la Bratislava, cu atașatul său de presă M. Baltă, precum și Fabricius și Ghiggi (miniștrii Germaniei și Italiei la București). Din partea guvernului german sunt de față Ribbentrop, ministrul de externe, și Baldur von Schirach, guvernatorul Vienei. Compania de onoare și plecarea în cortegiu, Ribbentrop cu Manoilescu. Dejunăm toți miniștri în salonul lui Manoilescu. La 2 1/2 Fabricius vine să-l ia, spre a-l conduce la Hôtel Imperial, la Ribbentrop. După un ceas și jumătate se întoarce, complet descompus, cu fața lividă, și ne povestește că, în loc de a fi primit de Ribbentrop, cum crezuse, s-a găsit în fața celor doi miniștri de externe ai Axei. Ribbentrop i-a

declarat că nu este vorba de negocieri, ci de un arbitraj și că guvernul român trebuie să decidă pînă la ora 10 seara, dacă acceptă acest arbitraj germano-italian, cu privire la Transilvania, dacă nu, vom fi atacați miine de unguri și de ruși, și statul român va dispărea de pe hartă. A adăugat că se va căuta o sinteză a principiului etnic și a celui geografic și că teritoriul pe care România va fi nevoită a-l ceda va fi o medie între oferta (?) românilor de 24 000 kmp (!) și cererea ungară de 69 000 kmp. Manoilescu a început prin a protesta și a declara că România nu făcuse nici o ofertă, necum una de 24 000 kmp. I s-a răspuns că așa raportase Fabricius, după convorbiri particulare. Manoilescu a repetat că, chiar în sinul guvernului, nu se examinase decît o formulă de 10 000 kmp sau de maximum 14 000 kmp. Apoi a arătat că la Salzburg se indicase clar că baza cesiunilor teritoriale ale României era să fie schimbul de populații, iar nu «o sinteză între principiul etnic și cel geografic». Ribbentrop a replicat că cele două guverne ale Axei l-au convins că, în Transilvania, un schimb de populații ar fi imposibil și că, de altfel, dacă sașii acceptă să rămână sub stăpînire străină, o pot face și alte neamuri. Toate insistențele lui Manoilescu au rămas zadarnice și Ciano i-a spus că un refuz al României ar trece-o automatic printre dușmanii Axei. Ribbentrop și Ciano au fost în timpul întîrvederii de o răcălă ajungînd pînă la ostilitate și repetînd mereu că, dacă refuzăm arbitrajul, statul român va fi desființat. Au spus că, la Moscova, Gafencu ar fi declarat că noua atitudine politică a României nu este decît aparentă și că, îndată ce Anglia «prendra le deassus», România, ca și Iugoslavia, vor ajuta Rusia contra Germaniei. Au adăugat că numirea lui Gafencu în U.R.S.S. a fost o greșeală, dar că rechemarea lui în împrejurările de față ar fi o și mai mare eroare. La urmă, au trecut la singurul folos pentru noi a operațiunii : au promis, pentru momentul în care vom primi arbitrajul, o garanție solemnă a integrității și inviolabilității teritoriului României, *erga omnes*, din partea Germaniei și a Italiei. «Și — a precizat Ribbentrop — nu este vorba de o garanție model englez, ci de una efectivă : Vă vom trimite escadre de aviație și armată». Uluit, bietul Manoilescu, căruia soarta îi rezerva un rol atît de tragic, scrie o dare de seamă a acestei întîrvederi sinistre, care se cifrează și expediază telefonic. Cum a fost greutate de a obține Bucureștii peste Belgrad, s-a făcut ora 7 p.m. și la 10 trebuie să se dea răspunsul. Chemat, Fabricius confirmă că niciodată nu i s-a vorbit de o «ofertă românească», și mai puțin încă de una de 24 000 kmp ; într-o convorbire particulară i s-a vorbit odată de 10—14 000 kmp. Se oferă să rectifice confuziunea. Valer Pop, cerînd să vadă pe miniștrii Axei, este primit împreună de amîndoi, care au luat act de rectificarea lui Fabricius și declară că linia de demarcație va fi fixată fără a se ține seama de nici un minimum, dar și de nici un maximum. Ei repetă, ca și lui Manoilescu, că, dacă România acceptă arbitrajul, va fi garantată efectiv contra oricui, dar că, dimpotrivă, dacă refuză, va fi imediat atacată de unguri și cu quasicertitudine de ruși, și că Germania și Italia se vor dezinteresa de soarta statului român care va dispărea. Valer Pop, explicînd cu căldură că națiunea română n-ar putea primi dureroasa jertfă a unei amputări decît dacă s-ar face în funcțiune de un schimb de populații, Ribbentrop i-a replicat : «Foarte bine, rezistați atunci și nu veți mai avea nici un potec de pămînt din Transilvania». Între timp, mă duc la Ghiggi și-i arăt că am fost

Înșelați de două ori : întâi, cînd ni s-a declarat de Axă că baza concesiunilor teritoriale ce ni se vor impune va fi schimbul de populație, și, a doua, cînd ni s-a spus că nu suntem chemați la Viena pentru un arbitraj (Berlin și Roma nevoind să intervină direct în această afacere), ci pentru o examinare a situației. Îi spun fără înconjur că rușii ne-au făcut condiții mai bune, acordîndu-ne 24 de ore pentru primirea ultimatului, pe cînd Axa nu ne lasă decît trei ore. Adaug că se rezervă lui Manoilescu soarta lui Hacha. Ghiggi pare jenat și neagă că astfel ar fi cazul. Răspund că sunt atît de pesimist încît chiar dacă mi s-ar spune că ni se va răpi însăși capitala Ardealului n-aș mai fi surprins. Este un sondaj. Tresare. Pretinde că nu știe nimic. Doar că Clujul este pierdut pentru noi. Ghiggi încearcă o explicare. Puterile Axei au spus mereu că vor distrugerea tratatelor din 1919. A tuturor dispozițiunilor — întreb eu — inclusiv Triestul și Fiume? «Nu — zice el — căci noi am trecut la timp de partea germanilor». «Va să zică nu se face pace giustă ci operă de vendetta». Îl sfătuiesc să urmeze exemplul lui Fabricius și să vină să stea de vorbă cu Manoilescu. Îl se laiser tirer l'oscille, dar vine mai tîrziu — în civil. Cer să văd pe Mackensen, dar mi se spune că a ieșit. Las vorbă să mă cheme cînd se va întoarce. Sunt 9 seara și de la București i-a răspuns că pentru o atare hotărîre este necesară consultarea nu numai a Consiliului de Miniștri, dar și a Consiliului de coroană, care din motive tehnice (absența unora din membri), nu se va putea întruni decît mîine dimineată. Transmițîndu-se comunicarea la Hotel Imperial, Fabricius răspunde, din partea șefului său, că este exclus să se poată aștepta pînă mîine, deoarece mîine dis-de-dimineată trebuie să înceapă arbitrajul, miniștrii Axei vrînd să părăsească Viena la amiază. Ni se acordă însă un răgaz pînă la 12 noaptea. Este o noapte tragică. La fiecare jumătate de ceas, Fabricius anunță că Ribbentrop așteaptă răspunsul pentru a se duce să se culce. Se telefonează la București. Consiliul de coroană nu poate începe înainte de miezul nopții. Ni se acordă un nou și ultim răgaz pînă la 3 noaptea. La 2 1/2 Fabricius se înflințează. Nîdi telefonează lui Urdăreanu, care spune că Consiliul deliberează. Fabricius roagă pe Manoilescu și Valer Pop să încerce insistent să obțină măcar o adeziune principială a regelui și ni se va da imediat garanția, după care răspunsul oficial s-ar preda mîine. La 3 Fabricius declară că nu și mai ia răspunderea situației și recomandă să se comunice că răspunsul este în curs de sosire, ceea ce se face. La telefon, Urdăreanu spune lui Nîdi că se numără voturile, la care acesta răspunde rugîndu-l să intre în Consiliu și să le ceară să se grăbească. Doar la 3,40 vine răspunsul că Consiliul de coroană primește, cu 19 voturi, contra 11, arbitrajul. Ce dramă zguduitoare. Ce oribil „diktat“ către o țară care nu este dușmană.

30 august 1940. Ziua cea mai neagră a istoriei românilor! Deși Fabricius anunțase că Mackensen regretă că e prea ocupat spre a ne vedea, a venit să ia pe Manoilescu la 10 spre a-l duce la Belvedere să-și dezvolte pledoaria (ce urma să fie continuată apoi prin sentința și un dejun!), el nu vine decît la 2!! (dejunul fixat la 2,40). Propun eu noi, românii, să refuzăm a participa la dejun. Manoilescu socotește că ar fi a jigni pe nemți, mai ales că nu știm care va fi sentința. Manoilescu și Valer Pop pleacă livizi cu Fabricius. Se pare că Manoilescu voia să rămînă acasă, nesiințîndu-se în stare a suporta zbuciumul sufletesc, dar Valer Pop l-a îmbărbătat. Plecăm și noi la Belvedere pentru afuri-

situl dejun. Așteptăm într-un salon ca lingă o odaie mortuară. Doar la 4 suntem introduși într-un alt mare salon cu invitații germani, italieni și unguri (cu care schimbăm saluturi reci). Șeful protocolului german, Dörnberg, îmi spune că Manoilescu a leșinat și că un medic i-a făcut o injecție (ca Hacha !). Cerem să-l vedem. Ni se spune că este bine acum și că Ribbentrop este cu el. Nîdi trece «en coup de vent». A văzut pe Manoilescu care i-a dat noua notă pe care el o va duce regelui cu avionul. Nu vrea să spună nimic. Îl întreb atîta : «Este catastrofal ?». Răspunde : «Nu-i chiar așa». Mackansen se apropie de mine. Se scuza că, prea ocupat, nu m-a putut vedea, nici ieri, nici azi. Îmi spune că sentința arbitrală a fost dată. Întrucît este publică, îl rog să mi-o comunice. Pare stînjedit și ezită : «Ich kann mir die Namen alle nicht merken !» Insist, dar el «ia pe nu știu în brațe». Îl întreb cîți kilometri pierde Manoilescu care i-a dat noua hartă pe care el o va duce regelui cu dem. Mă întreabă la rîndul său : «Auf wieviel würden Sie es schätzen ?». Răspund că nu am nici o putință de apreciere. Atunci se eschivează și el. Îi spun : «Ich verstehe. Sie sollen nicht die Rolle des traurigen Biten spielen». Suride ușor. Am înțeles. În sfîrșit, se deschid ușile și apar protagoniștii dramei : Ribbentrop, Ciano, Manoilescu, Valer Pop, Telaki, Csáky. Manoilescu e alb ca varul. Trecem la dejun. Continui a fi în completă neștiință a celor petrecute. Mă aflu între un general și Fabricius. Cer acestuia să-mi arate asupra căreia linii de demarcație s-au oprit arbitrii. Îmi indică linia blestemată care trebuie să spintece trupul țării mele : «[...] Sie verlieren das Szeklerland [...] Lieber verlieren Sie Cluj [...] Aber es bleibt Ihnen die Garantie, die soll man nicht unterschätzen [...] Ja, ich hatte es vorgezogen, das Tătărescu das heutige Protokoll unterzeichnet, statt des armen Manoilescu !» (Dv. pierdeți țara secuilor... Mai bine pierdeți Clujul... Dar vă rămîne garanția pe care nu trebuie s-o subapreciați... Da, eu aș fi preferat ca Tătărescu să semneze protocolul de azi în locul bietului Manoilescu). Îmi vorbește și el de pretenziile declarații ale lui Gafencu : Ar fi spus că, în ciuda aparenței sale *volteface*, România așteaptă momentul cînd, alături de Iugoslavia și Grecia și sprijinită de Rusia și Turcia, să coopereze cu Anglia. Observ. că trebuie să fie vorba de intrigi ungurești. Neagă. Este vorba de o conversațiune cu ministrul Iugoslaviei și s-a aflat prin iugoslavi. Frumoși aliați avem ! După dejun ne întorcem în marele salon, unde Ribbentrop și Ciano adună într-un mic cerc pe delegații noștri amîndoi și pe Csáky. Mi se spune apoi că Ribbentrop ar fi declarat : «Vreau în fața d-lui Csáky să declar că problema națiunii române ce va trece acum la Ungaria privește direct Germania și Italia». Ungurul s-ar fi înclinat, spunînd : «Iau act și garantez că nu va fi nici o plîngere». Întorși la hotel, vedem ziaristi unguri care distribuiau «noua hartă», dovadă că ungurii știau de mai înainte rezultatul ! Manoilescu și Valer Pop au lacrimi în ochi, ne povestesc drama. Li s-a spus că nu mai au de pledat cauza neamului lor, arbitrii cunoscînd perfect situația. Sunt introduși într-un salon și așezați la masă cu Ribbentrop și Ciano. Apoi vine Teleki și Csáky și iau și ei loc. Ribbentrop se scoală spre a citi sentința. Manoilescu vrea să vorbească. I se răspunde : «După sentință». În timp ce se citește sentința, lui Manoilescu îi vine rău. Ribbentrop întrerupe și se dă un pahar cu apă lui Manoilescu. Apoi se continuă. Se arată harta. Manoilescu se clatină, am impresia că va cădea. Cere

cuvîntul spre a face o declarație (ii pregătisem o formulă de protest pentru orice eventualitate : «Adînc amărit de cruda soartă pe care împrejurările o impun României, mă tem că istoria va demonstra că soluțiunea de azi nu este de natură a statornici liniștea în Sud-Est», pe care el o mai atenuase). I se spune că întîi se semnează protocolul, apoi se fac declarațiile. Are forța de a semna, de a nu le arunca o călimară în cap. Apoi cere cuvîntul cum i se făgăduise. Dar acum i se comunică inutilitatea declarațiilor după faptul împlinit. Manoilescu leșină, este dus într-o altă odaie pe o canapea, unde i se face o injecție. Astfel, mișelește, prin surprindere și violență, ca de tîlhari în miez de codru este ucisă România Mare de Hitler și Mussolini, de Ribbentrop și Ciano. Dar nu este adevărat ! ea n-a murit. Mai falnică și mai măreață ca oricînd, ea va învia ca Mîntuitorul. Și tot ce s-a petrecut azi nu va fi decît un vis urît. Căci Dumnezeu e veșnic și peste chinuri vremelnice, menite a purifica neamul nostru, ne va da Dreptatea care este a Lui și pentru care sîngerăm din moși strămoși. Trăiască România Mare !“

(Hoover Archives, Stanford University, Palo, Alto, USA, Collection Raoul Bossy, Reel No. 1).

BĂTĂLIA PENTRU ARDEAL

Delegația română a sosit la Viena (în 29 august) la ora 13,20, fiind primită de Ribbentrop, W. Fabricius, de suita lor și cu tot alaiul protocolar. De la gară a fost condusă la Grand Hotel. Masa a luat-o în apartamentul lui Manoilescu, împreună cu Romalo, Bossy, (Radu) Crutzescu (ministrul României la Budapesta). Către sfârșitul mesei a venit șeful protocolului, von Dörnberg să-l conducă pe Manoilescu pentru o convorbire cu von Ribbentrop...

Manoilescu s-a întors la ora 16, zdrobit, aruncînd vorba despre un dezastru neașteptat pentru România. Se cere acceptarea unui arbitraj între 25—67 000 km pătrați, acordîndu-se termen pentru răspuns pînă seara. În caz de neacceptare, România va fi distrusă. După obținerea acestor prime informații, au chemat la telefon Palatul Regal din București. Nu a fost găsit decît col. Rusescu ; i s-a dictat o notă pentru rege în care acesta (Manoilescu) arăta că situația e extrem de critică și cerea convocarea imediată a Consiliului de Miniștri și a Consiliului de coroană...

Manoilescu a început între timp să dicteze întîiul raport cifrat. Pe neașteptate a sosit Fabricius pe care V. Pop l-a poftit în apartamentul său, unde l-a însoțit și Romalo. V. Pop i-a arătat surprinderea sa în ce privește arbitrajul și condițiile preliminară ale arbitrajului... Fabricius răspunde că Manoilescu pare a fi fost prea zguduit de situația neașteptată și astfel nu-și dă bine seama de ceea ce i s-a comunicat ; pretinde că von Ribbentrop ar fi vorbit în alt sens. V. Pop îl întreabă dacă are autorizația formală pentru a da interpretarea exactă a vorbelor lui von Ribbentrop. Răspunde că nu, dar o va cere și o va aduce. V. Pop cere o întrevvedere urgentă cu von Ribbentrop pentru a lămuri personal lucrurile. Fabricius pleacă cu propunerea de a veni cu răspunsul lui von Ribbentrop...

Manoilescu, pus la curent cu spusele lui Fabricius, se arată surprins și pretinde că așa i s-a vorbit cum i-a informat și cum a relatat în telegrama redactată între timp. Fabricius a revenit... A transmis totodată și invitarea lui von Ribbentrop la o întrevvedere, adăugînd că,

deși conversațiile preliminare sunt (considerate) terminate prin contactul luat cu cei doi miniștri de externe, se face o excepție pentru V. Pop, deoarece guvernului german nu i s-a adus la cunoștință calitatea sa și vrea să repare lipsa de politețe involuntară.

V. Pop pleacă însoțit de Fabricius la Hotel Imperial. Pe drum face apel la Fabricius să-i destăinuie confidențial formula la care s-a oprit Axa. (Fabricius) ezită. (V. Pop) promite că nu va face nici o indiscreție, vrea să știe soluția numai pentru a putea da sfat Bucureștilor. (Fabricius) ezită (iarăși); pe urmă îi spune că nu poate comite nici o indiscreție, avînd cel mai sever consemn în această privință, dar îl sfătuiește insistent, ca prieten al României, să accepte arbitrajul, deoarece, pînă la urmă, lucrurile nu vor ieși rău pentru România.

La intrarea în hotel, au fost întâmpinați de von Dörnberg.

Von Ribbentrop și contele Ciano l-au primit într-un salon mare. Asista și ministrul plenipotențiar Schmidt. Întreaga conversație s-a desfășurat între von Ribbentrop și V. Pop. Ciano nu a luat parte la discuție...

Von Ribbentrop a început prin a exprima scuze în numele său și al contelui Ciano pentru neinvitarea lui V. Pop la conversația preliminară cu M. Manoilescu: invitarea la Viena a fost făcută numai pentru cei doi miniștri de externe, al României și al Ungariei, despre calitatea de delegat al României a lui V. Pop a aflat abia după-amiază; acum lucrurile nu se mai pot schimba. V. Pop va putea fi numai observator, ca și Teleki.

V. Pop intră fără înconjur în miezul chestiunii, arătînd că (delegații români) nu au mandat de a accepta un arbitraj, mandatul lor fiind pentru a negocia. Timpul acordat pentru răspuns este absolut insuficient (fie) și pentru informarea Bucureștilor, necum pentru luarea unei hotărîri la București. De altfel, el crede că România nu va putea accepta un arbitraj care ar urma să se pronunțe pentru o pierdere de teritoriu între 25 000 și 67 000 km pătrați. Acceptarea însăși a arbitrajului ar însemna deci pierderea cu anticipație a 25 000 km pătrați: România nici nu a cerut arbitraj. România nu are un litigiu teritorial cu Ungaria, dar a fost dispusă să facă sacrificiile necesare pentru o soluție etnică definitivă.

Von Ribbentrop arată în rezumat următoarele:

România a cerut arbitrajul, există hîrtie în privința asta. Arbitrajul nu este condiționat de cedarea unui minimum de 25 000 km pătrați, oferit la Berchtesgarden de România, și a unui maximum de 67 000 km pătrați, cerut de Ungaria, la Turnu Severin. A fost greșit înțeles. Arbitrajul trebuie acceptat fără condiții și fără rezervă de ambele părți, însă este evident că hotărîrea nu va depăși cererile formulate de Ungaria la Turnu Severin. Repetă că nu poate discuta fondul problemei româno-ungare, aceasta ar fi împotriva obiectivității și imparțialității rolului său de arbitru. De aceea, cu delegații celor două state nu a discutat în prealabil fondul. Îl asigură pe V. Pop că cunoaște toate aspectele problemei, are la dispoziție tot materialul documentar, între care și pe cel de la Turnu Severin. România are putința să aleagă între perspectiva distrugerii sale totale ca stat și națiune, de-o parte, și între păstrarea statului, redus teritorialicește, și a ființei etnice a neamului românesc, pe de altă parte...

Pentru pierderea teritorială ce o va suferi România prin arbitraj, Germania oferă o compensație esențială și anume garanția militară pentru toate frontierele României. Garanția este oferită de cele mai mari puteri militare ale lumii și nu va fi o garanție pe hirtie, ci una efectivă. Garanția oferită de Germania este excepțională și epocală ; nu pentru că România este întâia țară căreia i se oferă din partea Germaniei o garanție militară, ci pentru că ea înseamnă o piatră de hotar în orientarea externă a Germaniei...

V. Pop a contestat că România a oferit cedarea a 25 000 km pătrați Ungariei, iar la observațiunea lui V. Pop că amenințările Ungariei nu ne sperie și că Ungaria agresivă va vedea prompt consecințele actului ei nesocotit, von Ribbentrop a ripostat că „Soluția în diferendul româno-maghiar nu poate fi o soluție etnică, ci o sinteză între etnic și teritorial (schimbul de populație nu va fi obligator, dar posibil). România și Ungaria trebuie să înțeleagă că după arbitraj vor mai rămâne în România un număr însemnat de unguri, dar și Ungariei îi vor aparține un număr oarecare de români. Vina este a României care a scăpat toate ocaziile ce i s-au oferit, situându-se consecvent în rîndul dușmanilor Axei, chiar și mai recent prin anumite manevre ostile ale lui Grigore Gafencu la Moscova.

Dacă România schimbă sincer și definitiv orientarea sa externă și se alătură Axei, ceea ce numai cu prețul acceptării arbitrajului este posibil, situația va fi cu totul alta, deoarece Germania niciodată nu și-a părăsit prietenul“.

Guvernul român s-a arătat dispus a ceda 25 000 km pătrați cu ocazia întîlnirii de la Berchtesgaden ; von Ribbentrop persistă în această afirmațiune, deși V. Pop îi răspunde că nu are cunoștință despre o astfel de concesiune și o contestă.

Von Ribbentrop i-a adus la cunoștință lui V. Pop că Ungaria a acceptat între timp arbitrajul.

După o oarecare rezistență a lui Clano s-a prelungit termenul de răspuns pînă la ora 24.

Fabricius nu a fost de față la această întrevvedere. În drum spre Grand Hotel, el l-a sfătuit din nou în modul cel mai stăruitor pe V. Pop ca România să accepte arbitrajul.

V. Pop a dictat un raport sumar despre convorbirea avută. A redat sumar și vag mai ales perspectivele de viitor pentru a nu exercita o influență excesivă la București...

Prima informație directă de la București a avut-o între orele 19—20, într-o conversație telefonică cu Urdăreanu, care i-a comunicat lui V. Pop că consilierii regali au fost convocați și li s-au pus la dispoziție mijloace de locomoție pentru a putea sosi în cursul nopții... Urdăreanu nu părea să-și dea seama de gravitatea situației și credea că luarea hotărîrii va putea întîrzia pînă a doua zi. V. Pop i-a atras încă o dată atenția asupra gravității situației și a accentuat că hotărîrea trebuie să se ia în timp util, fie că ar fi afirmativă, fie că ar fi negativă.

Fiind convins că înainte de întrunirea Consiliului de coroană, regele va cere părerea celor de la Viena, s-a întrunit o consfătuire la care au fost convocați miniștrii plenipotențari care veniseră la Viena și genera-

lul Dragalina și i-a rugat să-și dea avizul cu privire la acceptarea arbitrajului. Romalo s-a pronunțat motivat pentru acceptare, Crutzescu pentru acceptare, Bossy pentru acceptare, generalul Dragalina pentru acceptarea arbitrajului... Hiott s-a pronunțat pentru acceptare. V. Pop a expus următoarea părere : „Chestiunea care se pune României nu este de natură pur politică, ea este politico-militară. Hotărîrea României este deci, în primul rînd, în funcție de capacitatea militară a armatei. Dacă armata, prin glasul șefilor săi responsabili, s-ar declara că este în stare să facă față amenințărilor generalizate pe toate frontierele, cu perspectivă de rezistență pentru a durată mai lungă de timp, România trebuie să respingă arbitrajul, contrar urmează să-l accepte, salvînd astfel existența statului, a armatei și a neamului, cheazășia redobîndirii în viitor a tot ceea ce s-ar fi pierdut“. Părerea celor de la Viena nu a fost însă cerută.

La ora 22, Fabricius a venit din nou aducînd precizări cu privire la garanția și ajutorul armat pentru România. Termenul de răspuns a fost prelungit pînă la ora 2, iar el — Fabricius — a acordat la stăruință o nouă păsuire pînă la ora 3. La observațiile mele făcute în privința imposibilității tehnice de a se lua o hotărîre într-un timp așa de scurt, Fabricius răspunde brutal că dacă regele s-a făcut șef de stat totalitar, el singur să-și ia răspunderea hotărîrii ; Consiliul de coroană este alcătuit din lumea perimată, ostilă Germaniei ; Germania nu poate avea nici o înțelegere pentru forme constituționale inexistente sau cel puțin perimate...

După 2 noaptea, a venit iarăși Fabricius ca să stăruie pentru un răspuns imediat : von Ribbentrop veghează, este nervos și nu poate fi făcut să aștepte din cauza „capriciilor constituționale“ ale regelui. Se mai obțin amînări de 10—15 minute în mod succesiv, pînă cînd Bucureștii comunică la telefon răspunsul. Consiliul de coroană a acceptat arbitrajul cu 21 voturi contra 10, condiționînd acceptarea de acordarea concomitentă a garanțiilor militare pentru România. Romalo se duce să facă cuvenita comunicare lui von Ribbentrop, iar Fabricius anunță că va veni la ora 10 pentru îndeplinirea formalităților în vederea arbitrajului...

În cursul serii — pentru orice eventualitate — am schițat cu Manoilescu expunerea amplă și documentată a punctului de vedere românesc.

Menționez că de aseară M. Manoilescu era zdrobit și fizicește, aproape să-l părăsească puterile și se tira cu greu chiar și pînă la telefon — din cînd în cînd — pentru a vorbi cu Bucureștii. Aveam temeri de îmbolnăvire serioasă...

În ziua de 30 august, coborii la 8,30 la Manoilescu, pe care îl găsiî obosit, agitat și vădit suferind. Această stare se accentuă pe măsură ce vremea trecea, așteptînd zadarnic pe Fabricius. Căzusem de acord asupra împărțirii materialului. Manoilescu, din cauza stării de suferință, lăsa în sarcina mea de a face expunerea mai lungă. În sfîrșit, Fabricius își făcu apariția aducînd proiectul scrisorii de garanție și al celei privitoare la situația germanilor din România. L-am informat că la arbitraj punctul de vedere al României va fi susținut de Manoilescu și de mine. Fabricius crede că nu vom putea vorbi amîndoi, că expunerea ar trebui să fie scurtă și rezumativă pentru a nu da ocazia la polemici, dar că,

în definitiv, totul depinde de von Ribbentrop care nu i-a comunicat încă nici lui programul...

Dându-ne seama că pentru expunerea documentată a celor două teze nu s-a rezervat timp suficient, deci nu ni se va da ocazia pentru o apărare corespunzătoare a cauzei românești, pregătim cu Manoilescu un protest care să fie ridicat de Manoilescu în ședință...

La ora 13,30 întreaga delegație, însoțită de Fabricius, a plecat la Palatul Belvedere. Primirea s-a făcut potrivit programului. Delegația a fost condusă în apartamentul rezervat, apoi numaidecât Manoilescu și eu am fost poftiți în Salonul de aur. Erau de față von Ribbentrop și Ciano, împreună cu suitele lor. La masa rotundă erau așezate opt scaune. După câteva secunde, au fost introduși conții Teleki și Csäky. Luaram loc la masă; von Ribbentrop, Ciano, ministrul Schmidt și un italian, la dreapta și stînga lor cei doi miniștri de externe, Manoilescu și Csäky, în calitate de reprezentanți ai României și Ungariei, iar în fața lui von Ribbentrop și Ciano, Teleki și eu, ca observator.

Von Ribbentrop a deschis ședința cu un salut călduros la adresa contelui Ciano, apoi salută amabil pe reprezentanții României și Ungariei. Numaidecît, după aceea, dă cuvîntul ministrului Schmidt pentru a citi hotărîrea de arbitraj. Manoilescu cere cuvîntul pentru a face declarația de protest, von Ribbentrop mai îl amină pînă la semnarea procesului verbal. Se citește hotărîrea în limba germană, apoi în limba italiană, ni se înmînează textul și cite o hartă. Aruncînd o privire asupra hărții și a noii frontiere, vedem cu adîncă durere soluția nedreaptă, imposibilă care s-a dat. ...Lui Manoilescu, care dăduse semne de agitație și mare indispoziție, i se face rău, cere apă, rezistă însă cu greu pînă la urmă. La un semn al lui Ribbentrop, intră reprezentanții presei. Ribbentrop rostește o scurtă cuvîntare, Ciano una ceva mai lungă, apoi ședința se ridică. Totul s-a petrecut fulgerător...

(Marian Ștefan, ed., în *Jocul periculos al falsificării istoriei*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986, pp. 229—235).

ORIGINEA CARACTERULUI ARBITRAR AL DICTATULUI DE LA VIENA

„Arbitrajul“ de la Viena, rostit la 30 august 1940 de cele două puteri ale Axei — Germania lui Hitler și Italia lui Mussolini —, care mutila în mod dezonorant Transilvania, ar fi fost cerut de România : aceasta este cea mai recentă și, totodată, cea mai uimitoare afirmație pusă în circulație de o delegație din Ungaria în observațiile ei prezentate la Conferința de la Paris în legătură cu proiectul Tratatului de Pace.

Pentru persoanele care s-ar putea lăsa înșelate de aceste afirmații, vom aminti pe scurt în rindurile de mai jos împrejurările care au precedat și care au stat la baza elaborării acestui act.

La 15 iulie 1940, adică într-un moment în care Franța fusese înlăturată din cîmpul de bătălie, Hitler adresa suveranului României o scrisoare din care redăm cîteva pasaje și care vor arunca o lumină inedită asupra a ceea ce urma să se întîmple șase săptămîni mai tîrziu :

„Există două posibilități — se spune în această scrisoare — pentru rezolvarea problemelor care neliniștesc Maiestatea Voastră, precum și întreaga Românie :

1) Calea tactică : încercarea, printr-o abilă adaptare la situația actuală, de a salva ceea ce se poate salva ;

2) Calca unei hotărîri de principiu : căutarea unei soluții definitive. A doua soluție presupune riscul anumitor sacrificii.

În ceea ce privește prima cale, sire, eu nu pot exprima nici o opinie.

Eu însumi am fost în tot cursul vieții mele omul deciziilor de principiu și nu aștept decît de la ele succese definitive. Orice tentativă de evitare a pericolelor care amenință țara dumneavoastră prin manevre tactice — oricare ar fi acestea — trebuie să eșueze, și va eșua. Sfîrșitul ar fi, mai devreme sau mai tîrziu, probabil chiar pe termen foarte scurt, distrugerea României.

În opinia mea, a doua cale rămîne singura posibilă. Nu neg dificultățile de ordin extern și intern care trebuie depășite. Totuși, cred că, cel puțin pentru viitor, s-ar putea obține următoarele : 1) o pace durabilă ; 2) o prosperitate tot mai mare pentru toți partenerii.

A doua cale, singura pe care aş putea-o propune Maiestăţii Voastre, este înţelegerea loială cu Ungaria şi Bulgaria. Menţionez aceste două state, deoarece aş considera fatal un raţionament în baza căruia s-ar putea crede că, acordînd concesiuni unui singur stat, acestea ar putea fi dezbinat şi în felul acesta s-ar putea opune o rezistenţă mai bună celui alt. Prin aceasta, sire, s-ar putea obţine cel mult un scurt răgaz. Dar este cît se poate de limpede că de aici ar decurge o nouă încordare şi că la primul prilej s-ar declanşa imediat o nouă criză. Acest prilej nu va lipsi să se prezinte, şi s-ar prezenta în cel mai scurt răstimp tocmai din cauza unei asemenea aminări a soluţiei...". Şi mai departe

„Ea (Germania) are prietenii, printre care prietenia cu Ungaria şi Bulgaria este de dată veche şi a fost cultivată. O atitudine amicală a României faţă de Germania, pentru viitor, va fi cu siguranţă agreată de Germania cu atît mai mult cu cît, din nefericire, în trecut şi pînă în ultima vreme — după cum reiese în mod limpede din documentele găsite recent —, atitudinea, cel puţin aceea a politicii oficiale româneşti, faţă de Reich a fost nu numai puţin amicală, ci chiar fătăş ostilă...“.

Ameninţările mai mult decît transparente ale lui Hitler pentru a aduce România la masa tratativelor împreună cu cei doi vecini ai ei — Ungaria şi Bulgaria —, în vederea unor concesiuni pe care trebuie să le facă, nu se opresc aici. O acţiune diplomatică intensă desfăşurată la Bucureşti de cei doi ambasadori ai Axei imediat după aceea vine să sprijine ideile expuse de Führer în scrisoarea sa către Rege. Preşedintele Consiliului şi ministrul afacerilor externe român din perioada respectivă au fost invitaţi, la sfîrşitul lunii iulie, la Salzburg şi Berchtesgaden mai întîi, şi la Roma imediat după aceea. De ambele părţi, Hitler şi Ribbentrop, pe de o parte, Mussolini şi Ciano, pe de altă parte, s-au arătat extrem de severi faţă de politica dusă de România pînă atunci şi au insistat în favoarea unei reglementări rapide şi definitive a situaţiei cu Ungaria şi Bulgaria. Insistenţa lor, al cărei caracter ameninţător era abia voalat (notele luate imediat de miniştrii români sînt o dovadă), a determinat guvernul român din epoca aceea să înceapă negocieri cu guvernul ungar. Reprezentanţii celor două guverne s-au întîlnit la 10 august 1940 în oraşul român Turnu-Severin, pentru a se despărţi două săptămîni mai tîrziu fără alt rezultat decît acela de a constata că punctele lor de vedere nu coincid. Ungurii cereau o cedare pur şi simplu de teritoriu, de aproximativ 67 000 kmp, în timp ce românii intenţionau să subordoneze orice reglementare între cele două ţări principiului etnic, realizabil printr-un schimb de populaţii respective.

Cererea Ungariei ar fi avut drept rezultat trecerea sub dominaţia ungară a peste 2 200 000 de români, faţă de numai 162 000 de unguri care ar fi rămas în partea Transilvaniei lăsată României, în timp ce propunerea românească urmărea să facă din România şi Ungaria două ţări cu populaţie omogenă din punct de vedere al acestor două naţionalităţi.

Cele două delegaţii s-au despărţit, după cum am spus, la 24 august 1940 pentru a permite delegaţiei ungare să reconsidere punctul ei de vedere. Au căzut de acord să se întîlnească data următoare pe teritoriul ungar. Or, trei zile mai tîrziu, la 27 august, ministrul Reichului la Bucureşti s-a prezentat la ministrul afacerilor externe, informîndu-l despre o comunicare primită de la Ribbentrop, redactată astfel :

„Binevoii a invita neîntârziat, în numele Guvernului Reichului, pe ministrul afacerilor externe la convorbiri în legătură cu problemele ungaro-române cu Guvernul Reichului și cu guvernul italian, reprezentat de contele Ciano, pentru joi la prînz, la Viena. Este recomandabil ca ministrul afacerilor externe să fie împuternicit pe deplin pentru negocieri asupra relațiilor ungaro-române. Guvernul român are dreptul să aprecieze dacă este cazul să trimită un al doilea delegat, eventaul pe președintele Consiliului“.

Această invitație a surprins Guvernul român deoarece în tot cursul săptămînilor precedente, atît la Roma, cît și la Berlin, agenții diplomatice români din cele două capitale au fost asigurați că nici Germania, nici Italia nu intenționează să se amestece în negocierile româno-ungare, vînd să le lase în întregime în grija părților în cauză, iar cei doi reprezentanți ai Axei la București au folosit un limbaj identic la Ministerul Afacerilor Externe.

De altfel, tot la 27 august, directorul cabinetului contelui Ciano îl asigura pe atașatul României la Roma că la Viena nu va putea fi vorba în nici un fel de un arbitraj, intenția lui Ribbentrop fiind doar aceea de a permite delegaților români să-și expună încă o dată și în detalii punctul lor de vedere. Acceptînd invitația formulată în termenii mai sus-amintiți, ministrul român al afacerilor externe, însoțit de un delegat, în persoana unui ministru de stat, a plecat spre Viena, unde a sosit la începutul după-amiezii de 29 august. El dusesese cu sine un bogat material documentar, în ideea expunerii pe care credea că va fi solicitat s-o facă.

Imediat după servirea dejunului, Ribbentrop i-a transmis că dorește să-i vorbească. În cursul acestei conversații, precum și al altora care au avut loc în aceeași după-amiază, în prezența contelui Ciano, delegații români au aflat că ceea ce li se cerea era să semneze dinainte un arbitraj care urma să fie pronunțat a doua zi, în cursul dimineții, de Ribbentrop și Ciano.

În fața protestelor delegaților români, care spuneau că nu se poate pune problema unui arbitraj pe care România nu l-a cerut și la care în consecință ea nu ar fi subscris, li s-a răspuns printr-un ultimatum în stil hitlerist : ori România va accepta pur și simplu arbitrajul celor doi miniștri ai Axei chiar în ziua aceea pînă la miezul nopții, ori va fi sfîrșitul României, care va fi atacată imediat din toate părțile. S-a mai adăugat și faptul că dacă România se va arăta docilă și va accepta arbitrajul, Germania și Italia vor garanta noile frontiere ale României împotriva oricui.

Sub imperiul unei amenințări atît de limpede formulate și al cărei caracter serios nu putea fi pus sub semnul îndoielii, avînd în vedere concentrările militare la granițele române, delegații români au intrat în comunicație telefonică cu Bucureștiul.

Consiliul Coroanei a fost convocat pentru aceeași seară sub președinția Regelui. A durat toată noaptea. De la Viena, ultimatumul — care a expirat la miezul nopții — era prelungit, la telefon, nu cu ore, ci cu minute. În sfîrșit, la ora 3,30 dimineata, sub această presiune de nesuportat, Consiliul Coroanei s-a pronunțat cu 21 de voturi, față de 11 împotrivă, pentru acceptarea unui arbitraj (Ungaria l-a acceptat deja în cursul zilei precedente).

În cursul dimineții, adică la 30 august, au fost depuse la Legația Germaniei din București **puterile depline** care autorizau pe cei doi delegați români să accepte în numele României arbitrajul Germaniei și Italiei în problemele pendinte cu Ungaria, precum și sentința pe care o vor rosti arbitrii.

Un comunicat oficial difuzat în aceeași zi de presa română anunța că „Consiliul Coroanei, ținând seama de comunicările cu caracter de ultimatum transmise de guvernele german și italian, a hotărât acceptarea arbitrajului Puterilor Axei cu privire la negocierile româno-ungare“.

La ora 14,00, în aceeași zi, la Palatul Belvedere din Viena, în prezența delegaților români și unguri, cele două personalități care s-au erijat în „arbitri“, în condițiile pe care le-am văzut, au rostit sentința pe care o cunoaștem. Astfel, dintr-un singur condei, mai bine de 42 243 kmp, cu o populație de 1 314 654 români get-beget, au trecut sub dominație ungară.

În momentul citirii sentinței și cînd a văzut hîrtia care o consfințea, ministrului afacerilor externe român i s-a făcut rău și a leșinat. Medicii au trebuit să intervină pentru a-l reanima.

În aceeași seară, delegații români părăseau Viena. Puțin înaintea plecării lor, un eveniment demn de a fi menționat urma să încheie o zi atît de tragică.

Comunicatul oficial, apărut în dimineața respectivă în presa română reamintind „comunicările cu caracter de ultimatum“ din partea Germaniei și Italiei, fusese transmis de agențiile de presă, deci înmînat și lui Ribbentrop. Furia și indignarea lui nu au cunoscut margini. El a cerut din partea delegației române rectificarea imediată a unui text „atît de jignitor pentru Puterile Axei“. Dar Bucureștiul și-a menținut punctul de vedere. Comunicatul nu a fost nici abrogat, nici amendat. El a rămas ceea ce era — expresia unui adevăr incontestabil.

Trebuie adăugat faptul că sentința de la Viena nu a fost semnată de al doilea delegat român, deși **puterile reale depline** prevedeau semnăturile celor doi delegați; în plus, ea nu a fost ratificată niciodată, nici publicată în Buletinul Oficial. Deci nu putea exista din partea României o recunoaștere de drept acolo unde dreptul fusese inexistent.

Este inutil să adăugăm că această decizie, profund nedreaptă și care constituie prin originea și consecințele ei o insultă gravă la adresa demnității și sentimentului poporului român, nu a fost acceptată de acesta. Fără să piardă din vedere o singură clipă soarta teritoriului furat fraților de sînge care-l locuiau, poporul român a profitat de primul prilej pentru a distruge acest act nedrept cu sprijinul Puterilor Aliate, care, ele însele, au recunoscut încă din primul moment constrîngerea și violența care l-au determinat.

Afirmația guvernului ungar potrivit căreia „Dictatul“ de la Viena s-ar fi datorat unei inițiative românești constituie deci o sfidare la adresa adevărului istoric și a logicii elementare.

Și dacă dorim să avem dovezi suplimentare, nu avem decît să recitim Memoriile contelui Ciano referitoare la această problemă și reproduse în anexă.

Adevărata natură a acestui monstruos „arbitraj“ apare aici în plinitudinea sa. Afară doar de cazul în care această mărturisire a unuia din cei doi autori ai Actului este, la rîndul ei, nerelevantă pentru delegația ungară.

25 august 1946

Anexă

EXTRASE DIN JURNALUL CONTELUI CIANO

(Vol. I. Ed. „Presa franceză și străină“ — Paris)
(pag. 284—286)

26 august — Ribbentrop telefonează de mai multe ori. Este îngrijorat de întorsătura pe care o ia controversa dintre Ungaria și România. Germania vrea să evite cu orice preț o criză în Balcani. În consecință, fără a vorbi încă de arbitraj, Ribbentrop propune convocarea la Viena a celor doi miniștri ai afacerilor externe pentru a le da sfaturi prietenești din partea Axei în vederea găsirii unei soluții. Firește, această ofertă ar trebui însoțită de un avertisment: cel care nu acceptă sfatul își asumă întreaga răspundere pentru consecințele ulterioare. Eu îmi dau acordul, iar Ducele aprobă. Îi chem la Roma pe Ghigi și Talamo (atașatii Italiei la București și Budapesta) pentru a obține informații mai ample. Ne vom duce la Viena peste două sau trei zile.

27 august — Eu hotărâsc faptul că întîlnirea va avea loc mîine la Viena. Ungurii și românii vor veni joi. După un telefon de la Ribbentrop, Führerul apreciază că românii ar trebui să cedeze 40 000 kmp Ungariei, care cere 60 000. Mussolini nu are idei precise în această problemă și îmi acordă deplina libertate de acțiune.

28 august — Hitler dorește să-mi vorbească înaintea reuniunii de la Viena. Astfel, ne ducem la Salzburg... Vorbim puțin despre problema maghiaro-română. Ne lasă nouă, mie și lui Ribbentrop, latitudinea de a găsi o soluție; singurul lucru care-l interesează cel mai mult este ca pacea să fie menținută în acest sector și ca petrolul român să continue să curgă în rezervoarele sale.

Plecarea cu avionul spre Viena

29 august — Noi decidem cu Ribbentrop să rezolvăm problema printr-un arbitraj, fiindcă dacă începem să discutăm nu vom mai termina niciodată. Vorbim mai întîi cu ungurii. Csaky este rezonabil; Teleki ostil. Atunci Ribbentrop îl insultă (bunele maniere nu au fost niciodată partea lui tare) și acuză Ungaria că a dus o politică ostilă Germaniei în repetate rînduri. El folosește expresii destul de amenințătoare. Întrevederea cu Românii este mai calmă. Manoilescu nu știe ce să facă, nici ce să spună. Este îngrozit pentru țara lui și pentru el însuși. Încercăm să

vindem scump garantarea frontierelor ; este convins el însuși că acesta este un lucru excelent, dar consideră prețul foarte ridicat.

Ungurii acceptă în cursul după-amiezii. Românii ne vor face să așteptăm răspunsul pînă la ora 4.00 dimineața. Între timp, eu și Ribbentrop trasăm noua graniță și *dictăm termenii arbitrajului*. Este o problemă greu de rezolvat, chiar imposibilă, dacă vrem să fie absolut echitabilă.

30 august — Ceremonia semnării la Palatul Belvedere. Ungurii, văzînd harta, nu își pot stăpîni bucuria. Apoi se aude un zgomot surd. Este Manoilescu, care s-a prăbușit pe masă, leșinat. Doctor, masaje, spirt camforat. Își revine, în sfîrșit, dar acuză cu înverșunare lovitura.

1 septembrie : Revenirea la Roma. Întrevedere cu Ducele, care este mulțumit de rezultat.

5 septembrie : Mussolini s-a întors la Roma. El este alarmat de situația din România, așa cum este ea descrisă de atașatul nostru militar.

(Hoover Archives, Stanford University, Palo Alto, USA, Collection. Al. Cretzianu, Box No. 1).

ABDICAREA REGELUI CAROL AL II-LEA

În seara zilei de 3 septembrie 1940 generalul Antonescu, care „evadase“, după cum s-a arătat, de la mănăstirea Bistrița, a fost „găsit“, pînă la urmă, de agenți ai Prefecturii Poliției Capitalei și poftit la Palatul regal, unde-l aștepta regele Carol. În memoriile sale Ioan Mocsonyi-Stircea (mareșalul curții regale sub regele Mihai) relatează că între Carol și Antonescu a avut loc atunci o lungă discuție, desfășurată într-o atmosferă de extraordinară tensiune. Ca și la întrevvederea din iulie, generalul l-a acuzat pe rege că era principalul vinovat pentru situația gravă, internă și externă, în care adusese țara. Cu amabilitatea-i recunoscută în conducerea discuțiilor de acest gen, Carol a reușit însă să-l potolească pe Antonescu, acceptînd cererile sale de importanță minoră — înlăturarea de la palat a unor membri ai camarilei mult prea compromiși în ochii poporului — și chiar cerîndu-i „sfatul“ asupra orientării politicii externe a țării. Nu este mai puțin adevărat că Antonescu, în dorința de a ajunge în fruntea guvernului — etapă neapărat necesară pentru înlăptuirea planurilor sale — nu s-a arătat prea intransigent în tratativele cu regele. Ca urmare, după miezul nopții s-a putut ajunge la un proiect pentru formarea unui nou guvern, avîndu-l în frunte pe general. Înțelegerea Carol — Antonescu constituia, de fapt, un compromis potrivit căruia generalul urma să primească puterea, în schimbul obligației de a garanta tronul și siguranța regelui.

În timp ce la Palat se desfășurau aceste conciliabule, Garda de Fier, socotind că sosise momentul să preia puterea și să instaureze dictatura fascistă în România, a trecut la atac împotriva însăși a dictaturii regale și a lui Carol. În seara zilei de 3 septembrie și în noaptea de 3/4 septembrie la București, Brașov, Constanța, Bod și în alte localități, legionarii au atacat principalele instituții de stat, posturile de radioemisie etc. încercînd să le ocupe. A fost lansat un manifest care cerea abdicarea regelui Carol. Legionarii s-au adresat cercurilor germane din România (Legăției, consulatelor) solicitîndu-le să sprijine cererea lor de abdicare a regelui.

Riposta poliției și jandarmeriei a fost însă deosebit de promptă, făcînd ca acțiunile Gărzii să eșueze lamentabil; o parte a legionarilor au fost arestați, alții se aflau baricadați în diferite instituții în care reușiseră să pătrundă prin surprindere în primele momente ale atacurilor. Se

demonstra astfel, extrem de clar, că Mișcarea legionară era incapabilă să organizeze o insurecție propriu-zisă pentru preluarea puterii. Cu toate acestea, activitatea desfășurată de „cămășile verzi“ în acele zile nu a rămas fără un rezultat imediat. „Dacă ea (Garda — n.n.) nu se sprijinea pe un curent popular, dacă ea era incapabilă să mobilizeze masele, dacă nu putea impune guvernarea ei printr-o revoltă populară, ea se bucura totuși de un sprijin și încă de unul puternic — relevă Lucrețiu Pătrașcanu. La spatele ei stătea de astă dată Germania hitleristă, care prin emisarii ei, în frunte cu ministrul plenipotențial de atunci, dezlănțui o adevărată ofensivă în culisele palatului și în mijlocul cercurilor politice din țară, în favoarea unei guvernări legionare, ca înlocuitoare a regimului personal al lui Carol“. Într-adevăr, știind că legionarii erau susținuți de hitleriști, regele și oamenii politici care-l înconjurau — inclusiv guvernul — au fost cuprinși de panică.

În ziua de 4 septembrie 1940 ora 12, generalul Antonescu a primit din partea lui Carol, în mod oficial, mandatul pentru formarea noului guvern. În cursul aceleiași zile el a încercat să ia legătura cu Horia Sima în vederea realizării unei înțelegeri. Negăsindu-l, deoarece Sima stătea ascuns la Brașov, el a dus tratative cu alți conducători ai Gărzii. Știind că Garda de Fier se bucura de sprijinul nemijlocit al Berlinului, Antonescu a căutat să ajungă la un compromis cu conducătorii ei, arătându-se dispus să le satisfacă pretențiile.

În aceeași zi, Antonescu a avut două întrevederi cu Wilhelm Fabricius, ministrul Germaniei la București, cu care „s-a sfătuit“ asupra modului de rezolvare a crizei politice. Dealtfel, trebuie precizat că toate acțiunile lui Antonescu din zilele de 4—6 septembrie 1940, ca și acelea ale Gărzii de Fier, au fost dirijate de Legația Germaniei din București, fie prin „consultări“ directe, fie prin intermediul unor emisari. După întrevederile mai sus amintite dintre Antonescu și Fabricius, ministrul Germaniei raporta, în aceeași zi, Berlinului: „Generalul Antonescu m-a chemat de două ori pentru a discuta situația. Planul său tinde spre formarea unui guvern cu Garda de Fier și cu câțiva miniștri acceptabili pentru noi, cu excluderea regelui și a clicii sale, dar fără a cere încă abdicarea lui... În înțelegerea cu colegul meu italian și având în vedere că numai mîna forte a generalului și o hotărîre rapidă pot salva țara de haos, l-am sfătuit pe Antonescu să-și asume drepturile dictatoriale, să înlăture anturajul regelui, urît de către țară, și să ordone miniștrilor și secretarilor de stat să rămîină la posturile lor pînă la rezolvarea definitivă a problemei cabinetului și a problemei eventualei abdicări a regelui, iar el să guverneze în mod autoritar“. Criza de guvern era rezolvată astfel prin intervenția fățișă a Germaniei hitleriste, care a impus lui Antonescu, cu acel prilej, și acceptarea unor condiții prin care Berlinul urmărea înfeudarea economică, politică și militară a României. Este semnificativ în acest sens că Reichul nu a acordat sprijinul său generalului Antonescu decît după ce acesta s-a angajat în mod ferm față de Fabricius că era pregătit pentru „executarea arbitrajului (dictatului — n.n.s.) de la Viena, pentru chemarea misiunii militare (germane), pentru cererea ajutorului militar german în legătură cu garanția și pentru o legătură economică strînsă cu Germania“. Faptul că Antonescu promisese să îndeplinească cererile formulate de Legația germană l-a deter-

minat pe Fabricius ca într-o telegramă expediată Berlinului să facă următoarea mențiune: „Cred că în persoana lui (a lui Antonescu — n.n.) am găsit un om în fruntea guvernului român, care este ferm hotărât să execute importante cereri aici... Armata el o are în mină și noi putem fi siguri că el va înscăuna din nou ordinea și va efectua, conform programului, arbitrajul (dictatul — n.n.) de la Viena. El menține cererea în ce privește trimiterea misiunii militare și dorește cea mai strânsă colaborare cu Germania. Acesta este cuvântul său, pe care ne putem baza“.

Așa cum convenise cu ministrul Germaniei, în seara zilei de 4 septembrie, la ora 21, generalul Antonescu s-a prezentat în audiență la regele Carol, cerînd să i se acorde puteri depline pentru conducerea statului. Cererea sa a fost sprijinită și de Valer Pop. După îndelungi ezitări, după consultarea unor demnitari și generali, sub presiunea directă a legionarilor și a Legației Germaniei hitleriste, care în timpul nopții a repetat; prin intermediul lui Valer Pop, „sfatul“ de a se acorda puteri depline lui Antonescu, regele a semnat, în dimineața zilei de 5 septembrie, la ora 4, decretele prin care suspenda *Constituția*, dizolva Parlamentul și încredința generalului conducerea guvernului cu puteri dictatoriale. Regele își presemnase de fapt abdicarea și, prin acest act, deschidea cale liberă instaurării dictaturii fasciste, dominației Germaniei hitleriste în viața economică și politică a României.

În cursul zilei de 5 septembrie, Antonescu a continuat consultările cu conducătorii partidelor politice burgheze democratice și cu șefii ai Gărzii de Fier în vederea rezolvării crizei de guvern. Toți cei consultați, atît conducătorii P.N.Ț., și P.N.L., cît și șefii Gărzii de Fier cereau abdicarea lui Carol, venind astfel în sprijinul propriilor intenții ale generalului. „[...] Avînd viziunea clară că regele Carol al II-lea nu mai are prestigiu și autoritatea necesară pentru a continua să domnească — mărturisirea Iuliu Maniu — în perfectă înțelegere cu dl. C. I. C. Brătianu am declarat domnului general I. Antonescu, care între timp fusese însărcinat să formeze guvernul și care cunoștea de mai înainte vederile mele, că primul lucru pe care trebuia să-l facă este să propună regelui să abdice, declarîndu-i că nu voi da sprijin nici unui guvern ce s-ar forma sub domnia regelui Carol“.

Pentru a contracara eventualele încercări ale regelui de a-și salva tronul, Antonescu a căutat să-l izoleze de persoanele care ar fi putut să-l sprijine. În acest scop, generalul Gheorghe Mihail, șeful Marelui Stat Major, a fost chemat la Președinția Consiliului de Miniștri unde, sub diferite pretexte, a fost reținut toată ziua de 5 septembrie. La fel s-a petrecut și cu generalul David Popescu, ministrul de interne, în timp ce generalul Gheorghe Argeșeanu, cunoscut ca un dușman înverșunat al legionarilor, și devotat regelui, care cumula funcțiile de comandant militar al Capitalei și comandant al Frontului de sud, a primit ordin să plece imediat în Dobrogea, la comanda Frontului de sud. Îndată ce a ajuns la punctul său de comandă, la Constanța, el a fost arestat de un magistrat militar, din ordinul personal al lui Antonescu. Comanda militară a Capitalei, devenită vacantă, a fost încredințată generalului Coroamă, care l-a asigurat pe Antonescu de sprijinul său. „Dacă Argeșeanu era aici — avea să mărturisească Antonescu chiar a doua zi după abdicarea lui Carol — făcea baie de sînge, dar îl trimisese

cu 24 de ore înainte în Dobrogea, iar generalul (David) Popescu dormea aici (la Președinție) într-o cameră, în pijama, spunându-i că trebuie să fie aici ; îl căuta Palatul și nu-l putea găsi“.

Problema soluționării crizei de guvern a intrat, astfel, într-o nouă fază. În momentul cînd în fruntea guvernului se afla de acuma generalul Antonescu, „cămășile verzi“ au reluat demonstrațiile împotriva lui Carol. Cerîndu-i-se directive cu privire la atitudinea ce trebuia luată de aparatul represiv al statului față de mișcările de stradă ale legionarilor, regele s-a grăbit să dea ordin ca autoritățile să nu intervină împotriva lor decît în cazuri extreme, și atunci numai defensiv. Încurajați, deoarece nu mai întîlneau rezistență aparatului de stat, legionarii au trecut la noi demonstrații. Ca urmare, Carol a făcut noi concesii. În dimineața zilei de 5 septembrie, la ora 9, după ce-i încredințase puteri depline, Carol a adus la cunoștință lui Antonescu că era de acord cu aducerea legionarilor la guvern. Dar, manevrați din umbră de naziști, gardiștii nu se mulțumeau doar cu venirea la putere, ci insistau pentru abdicarea lui Carol. În după-amiaza zilei de 5 septembrie, ei au devenit tot mai agresivi : din diferite puncte ale Capitalei se auzeau focuri de armă. Spre seară, grupuri de legionari, dintre care unii erau înarmați, se îndreptau spre palatul regal.

Profitînd de tulburările provocate de legionari, la 5 septembrie ora 21,20, Antonescu i-a solicitat lui Carol o nouă audiență și, după o îndelungată și dramatică discuție, i-a cerut să abdice și să părăsească țara. Antonescu a invocat motivul că nu i-ar mai fi putut asigura securitatea. Cererea sa a fost susținută, ca și în alte rînduri, de Valer Pop.

Audiența lui Antonescu s-a terminat la ora 23. Regele Carol a fost somat să dea răspunsul pînă la ora 4 dimineață, permițîndu-i-se ca în acest interval de timp să se consulte cu persoanele din anturajul său.

În cursul nopții au fost convocați la palatul regal cîțiva dintre cei mai apropiați colaboratori, militari și civili, ai lui Carol. Părerile celor convocați au fost contradictorii : unii au arătat că singura soluție era abdicarea, în timp ce alții l-au sfătuit pe Carol să nu abdice și să ia măsuri pentru pedepsirea lui Antonescu și restabilirea liniștei în țară. În acest sens istoricul german Andreas Hillgruber arată că generalii Gheorghe Mihail și Paul Teodorescu chiar s-au oferit „să aresteze pe Antonescu și să restabilească liniștea în țară prin măsuri draconice“. Afirmția lui Hillgruber este confirmată parțial și de fostul secretar al lui Mihai Antonescu, Gheorghe Barbul, autorul lucrării *Mémorial Antonescu*, care relevă că generalul Gheorghe Mihail se arătase gata „să pedepsească pe rebelul Antonescu“. Dealtfel, atitudinea procarlistă a celor doi generali le-a atras din partea lui Antonescu, chiar în dimineața zilei de 6 septembrie, destituirea din funcțiile ce le dețineau și arest la domiciliu.

Mihail Manoilescu, prezent și el la palat în noaptea respectivă, a sugerat că, înainte de a se lua o hotărîre, să se ceară sfatul Legăției germane, oferindu-se să îndeplinească chiar el această misiune. Primind consimțămîntul regelui, el l-a vizitat, imediat, pe reprezentantul Reichului. Fabricius — de altfel bine informat asupra evoluției crizei și a atmosferei de la palat — a simulat că, în calitatea pe care o avea, nu se putea amesteca în treburile interne ale României. În același timp

însă, el a precizat că personal „nu pune preț” pe rămânerea regelui Carol. De altfel, a adăugat ministrul german, în acel moment tocmai „studiază mersul trenului” cu care regele urma să părăsească țara. Întors la palat după discuția cu Fabricius, convins că soarta regelui era pecetluită, Mihail Manoilescu i-a expus lui Carol concluziile sale : „Majestate, să abdicăți !”. Într-un raport înaintat ulterior Berlinului, ministrul Germaniei la București avea să recunoască faptul că intervenția sa constituise factorul hotărîtor care-l determinase pe Carol să abdice. „Prin aceasta (prin atitudinea adoptată — n.n.) — remarca Fabricius — am contribuit la abdicarea regelui care, în lipsa intervenției mele, ar fi format un cabinet al generalului Mihail și l-ar fi împușcat pe Antonescu”. Antonescu însuși avea să releve situația periculoasă în care se găsea înainte de intervenția lui Fabricius, declarînd la ședința Consiliului de Miniștri din 7 septembrie 1940 : „...Am fost pe muchie de cuțit să fiu omorît la ora 3—4 dimineața, cînd chestiunea era aproape eșuată”.

Deoarece Carol încă mai ezita, dimineața, la ora 4, Antonescu i-a trimis un ultimatum : ori abdică imediat, și în acest caz îi asigură securitatea pentru a părăsi țara, ori, în caz contrar, va urma un „război civil” și ocuparea României de către „o putere străină”. La ora 6 și 10 minute, în dimineața zilei de 6 septembrie, dîndu-și seama că partida era pierdută, regele Carol a abdicat în favoarea fiului său Mihai, iar a doua zi a părăsit țara.

(Regimul politic din România în perioada septembrie 1940 — ianuarie 1941, Cluj-Năpoca, Editura Dacia, 1976, pp. 23—31).

MAREȘALUL ANTONESCU – CONȘTIINȚA ÎNTREAGĂ A UNUI NEAM

Poporul român nu a fost un popor răsăfat de destin. De patru mii de ani, el a trăit numai zile grele.

Născut și așezat de soartă acolo unde azi stă răstignit, neamul nostru are rădăcinile adânc înfipite pe locurile unde sufletul românesc își plînge nenorocul și blestemul istoric.

Datorită așezării geografice, neamul românesc a trăit, în sufletul lui curat, toate frământările, tot sbuciumul furtunos al istoriei universale.

El a pătit și s-a rugat.

El a pătit, dar nu s-a frînt, deoarece a fost călit în focul sacru al unei conștiințe naționale puternice și s-a pătruns de misiunea sa istorică, de drepturile sale asupra pămîntului vremelnice cotropit de dușmani.

Ca stîncile de granit ale Carpaților, neamul românesc a înfruntat cu bărbăție toate loviturile nedrepte ale destinului. El nu s-a clintit și n-a îngenunchiat, cu toate că a fost lovit mișelește și pus în lanțuri.

Conștient de valoarea sa națională și de chemarea sa universală, poporul român a fost sentinela curajoasă a Europei creștine, civilizate și ingrate, în fața pericolului ce o amenința de la Răsărit.

Cotropitorii ce amenințau libertatea, cultura și civilizația acestei Europe, secole de-a rîndul și-au rupt lănciile în pieptul eroic al popoului român.

Și această Europă a trăit și a prosperat.

Despărțiți politicește și geografic, românii au supraviețuit ca popor. În fața cotropitorilor vremelnici, unitatea conștiinței lui naționale a rămas neclintită.

Plămădită de secole și păstrată vie de dascăli, de preoți, de cărturari și de fruntași politici, conștiința românească a rămas vie. Unirea românilor și-a găsit o primă expresie geografică la 24 ianuarie 1859, cînd s-a făcut Unirea Principatelor. Era un început, pe urmele pașilor măreți și nobili ai lui Mihai Viteazul.

Primul război mondial, în care poporul român a sîngerat și suferit ca nici un alt popor, ne-a adunat frații aceluiași cămin istoric, în casa noastră strămoșească, legitimă.

Frunтариile întregite ale României Mari erau trasate de limba, de singele și de mormintele poporului român.

După secole de lupte, de jertfe, soarele cald al regisirii noastre naționale, al unirii și libertății, strălucea pe cerul românesc, încălzind sufletele și anunțînd zile mai bune.

După ce a pierdut aproape un milion de oameni în primul război mondial, poporul român și-a vindecat rănila și s-a apucat să-și repare casa.

Era o muncă grea, uriașă, pentru un popor regăsit după două mii de ani.

Dar conștiința națională și patriotismul neamului s-au afirmat și în timp de pace, ca și în timp de război. Încet dar sigur, România reîntregită a făcut noi legi, noi instituții. S-au ridicat noi frunțași în viața culturală, religioasă, economică, științifică și politică. S-au făcut eforturi pentru mai multă dreptate socială. Tînăra democrație românească își făcea ucenicia, aștepta maturitatea. Trecînd prin crize, prin greutăți, România Mare se afla pe drumul bun al progresului. Ea nu visa decît să trăiască în pace și bună vecinătate cu toate popoarele ce-i înconjurau fruntariile.

Dar blestemul istoric a lovit-o din nou.

Lupta națională dusă de-a lungul a două mii de ani a trebuit să reînceapă. Visul milenar s-a spulberat în cîteva luni.

Neamul românesc este din nou lovit mișelește, împărțit, fărîmitat, rănit și umilit.

Legat prin unitatea de simțire și afinitate intelectuală cu Franța, cu Anglia și Statele Unite, alături de care soldatul român a luptat și a murit în primul război mondial contra nemților, România se sprijinea pe aceste alianțe, ca să trăiască pașnica sa existență. Tratate solemne ne legau de frații noștri latini, de francezi ca și de englezi. Noi credeam în ele, în puterea și cuvîntul lor.

Dar, în cîteva luni totul s-a spulberat, totul a fost aruncat la pămînt, cu o putere nemaipomenită, de furtuna deslănțuită de Germania hitleristă.

Mica Înțelegere și Pactul Balcanic, două organisme de menținere a păcii în această parte a Europei, s-au prăbușit ca un castel de cărți de joc. Garanțiile solemne date de Franța și Anglia în aprilie 1939, consfințind existența noastră națională și fruntariile țării, au dispărut. Franța a fost îngenunchiată în cîteva zile sub năvala tancurilor naziste. Anglia, după Dunkerque, supraviețuia anevoie.

România se găsea singură. Singură în fața a doi dictatori fără scrupule, a două puteri ce puteau s-o zdrobească dintr-o singură lovitură : Germania lui Hitler și Rusia lui Stalin.

Prin acordul Ribbentrop—Molotov (articolul 3 al protocolului secret), România era dată pe mîna rușilor încă de la 23 august 1939. Prima victimă a acestei înțelegeri dintre Hitler și Stalin a fost Polonia, iar după ea a venit rîndul României. În urma ultimatumului de la 26 iunie 1940,

sub amenințarea războiului și sub presiunea hitleristă, România a cedat Basarabia și Bucovina de Nord, străvechi provincii românești, locuite de români. Peste trei milioane și jumătate de români sunt înstrăinați. 51 000 kmp sunt smulși din teritoriul românesc.

Citeva săptămîni mai tîrziu, prin Tratatul de la Viena, dictat de Hitler și Mussolini, România pierde Transilvania de Nord și o parte din Dobrogea (Cadrilaterul). România pierde din nou peste două milioane de români și 108 000 kmp din Transilvania * în favoarea Ungariei, precum și 400 000 de locuitori români și 7 000 kmp de pămînt străbun, călcat de marele poet Ovidiu în exilul său, în Dobrogea, în favoarea Bulgariei.

România Mare rănită de moarte, lovită mișelește din toate părțile, deși era legată de Franța și Anglia prin „tratate de oțel“, rămîne singură, plîngîndu-și frații pierduți și nenorocul și făcînd eforturi desnădăjduite pentru a păstra un echilibru intern, rupt și el de domnia unui rege autoritar, corupt și vicios, Carol al II-lea.

România privea cu groază spre Răsărit, spre dușmanul ei secular, spre nesățioasa Rusie. Fiindcă de la Petru cel Mare la Stalin cel Roșu, Rusia a dus neconținut o politică de agresiune imperialistă. Sub țari, sub haina panslavismului ; sub Stalin, sub masca ideologiei comuniste.

România privea cu groază spre Răsărit, fiindcă știa că pericolul nu trecuse. Răpirea Basarabiei și Bucovinei nu era decît începutul. O știa prea bine, fiindcă invazia rusească de la 26 iunie 1940 reprezenta a douăsprezecea invazie și ocupație suferită de România din partea Rusiei.

România își amintea cutremurată de ocupațiile rusești din anii 1711, 1739, 1769—1774, 1778—1798 ; din anii 1806—1812, 1828—1834, 1848—1851 ; din 1853—1854, 1877—1878, din 1916, în total, douăsprezece invazii, douăsprezece ocupații cu cea din 1940. A treisprezecea invazie și cea mai cumplită abia acum urma să se producă, la 23 august 1944.

Iată de ce poporul român privea încremenit spre Răsărit. România, țară creștină, latină, democratică și occidentală, ea știa că Întunericul vine de la Răsărit.

În aceste condiții, România a intrat alături de Germania, la 22 iunie 1941, în războiul contra U.R.S.S.-ului. România a intrat în acest război de legitimă apărare, pentru a-și recuceri teritoriile căzute sub stăpînirea rusească. România a intrat în acest război ca să-și elibereze frații căzuți în grea robie.

Războiul declanșat la 22 iunie 1941 era, pentru România, un război de legitimă apărare națională, un război impus neamului românesc.

Poporul român își apăra existența fizică și națională. El lupta pentru ca țara, căminul său să nu fie șterse de pe harta țărilor independente.

Victimă a lui Adolf Hitler și Stalin, poporul român a trebuit să lupte alături de unul împotriva celuilalt. Să lupte alături de armatele germane, alături de dușmanii din primul război mondial.

Dar ce altceva putea să facă poporul român, cînd întreaga Europă era la pămînt și tremura sub cizma nemiloasă a lui Adolf Hitler ?

* Exact : 42 243 km².

Dorind să evite pe cât posibil o polemică între români, autorul își propune să nu aprofundeze unele subiecte care au dezbinat și otrăvit, de aproape patruzeci de ani, și țara, și exilul românesc.

Unele subiecte însă nu pot fi evitate. De aceea voi relata faptele, în lumina documentelor ce le-am găsit și analizat, lăsând uneori ca dreapta judecată, ultimul cuvânt să-l aibă poporul român. Judecata de miine îi aparține.

Pentru a pune mai bine în lumină unele fapte și evenimente, trebuie să semnaliez cetitorilor unele reproșuri făcute Mareșalului Ion Antonescu, conducătorul de fapt al poporului român în această teribilă perioadă din istoria sa. Unele sunt poate întemeiate, altele nu. Eu nu le voi analiza, ci le voi enumera, punându-le în lumina și în perspectiva evenimentelor legate de ele.

Astfel, s-a reproșat Mareșalului Antonescu că s-a proclamat Dictatorul României, dizolvând partidele politice și Parlamentul. Că a suspendat Constituția țării și rolul constituțional al regelui.

Cei care îi reproșează aceste fapte pretind că un guvern de uniune națională și un parlament ar fi fost de dorit, punând la dispoziția Mareșalului colaboratori și sfetnici buni, în locul celor ce a fost nevoit să-și aleagă singur. Că, în felul acesta, unele greșeli puteau să fie din vreme evitate.

Dar nimeni nu a pus în discuție nici inteligența sa superioară, nici pregătirea sa militară, nici cinstea lui morală și materială, nici onoarea și nici patriotismul său.

Opoziția românească a reproșat Mareșalului Antonescu că nu s-a oprit cu trupele pe Nistru, după dezrobirea Basarabiei și Bucovinei, așa cum această opoziției i-o ceruse de la bun început. Asupra acestei chestiuni voi reveni la timpul oportun.

Un alt reproș ce i s-a adus : că l-a lăsat pe cel mai apropiat colaborator al său, pe Mihai Antonescu, să vorbească despre războiul din Rusia ca despre o „cruciadă contra comunismului“.

Evident, acest fapt este o greșeală, o mare greșeală politică.

România lupta pentru existența sa națională, și ca națiune, și ca popor. Ea nu ducea nici o „cruciadă“ ideologică, după cum, la drept vorbind, nu o ducea nici Hitler.

Un alt reproș adus Mareșalului a fost proclamarea precipitată și curioasă a unui stat legionar român, imediat după venirea la putere.

Legionarii nu reprezentau decît o minoritate în țară.

Conștient de acest lucru, după rebeliunea din ianuarie 1941, Mareșalul Antonescu a revenit asupra „statului legionar“, ba a intrat chiar în conflict direct cu legionarii.

Dar, curioasă a fost scurta lui colaborare cu Legiunea — Garda de Fier. Ea a lăsat — pe drept sau pe nedrept — impresia că Antonescu ar fi fost oarecum „fascist“, mai ales în străinătate. În loc să se profileze ca un comandant militar român, patriot, ce trebuia să ducă războiul investit — cum era și firesc — cu puteri dictatoriale, datorită colaborării lui inițiale cu Garda de Fier, Mareșalul a fost calificat drept „fascist“ și judecat ca atare.

Desigur, o greșeală politică — deși a fost o simplă formalitate, care însă a constituit obiect de critică și act de acuzare — a fost declarația de război împotriva Statelor Unite ale Americii. Mareșalul (sau Mihai Antonescu de unul singur) s-a precipitat să declare război Statelor Unite. Era necesar ?

Mulți îl acuză pe Mareșal că nu a ieșit din război încă din anul 1943, încheind un armistițiu care ar fi salvat și țara, și propria sa viață. În felul acesta — zic criticii — nici țara nu ar fi fost ocupată și supusă tratamentului psihiatric comunist, și nici Mareșalul nu ar fi căzut ucis de gloanțele unui pluton de execuție, improvizat din membri ai poliției civile.

Se prea poate ca unele reproșuri să sublinieze greșeli grave.

Dar dacă toate aceste greșeli ar fi fost evitate, e sigur că soarta României ar fi fost alta ? Oare, ducînd un război de legitimă apărare națională, Mareșalul Antonescu nu se bucura de aprobarea întregului neam ? Nu reprezenta el, în acest război de dezrobire a fraților de sub jugul rusesc, conștiința întreagă a unui neam ?

Putea Mareșalul, evitînd greșelile ce i se atribuie, să facă o altă politică și să modifice destinele României ?

(Nicolae Baci, *Yalta și crucificarea României*, Roma, Editura Europa, 1983, pp. 17—22).

PARTEA A DOUA

1941 – 1944

ROMÂNIA ÎN RĂZBOIUL MONDIAL (1941—1944)

Dictatura militară. — Născut într-o familie de burghezi munteni, viitorul Conducător jucase un rol important în cursul primului război mondial, fiind principalul autor al planurilor de apărare a Moldovei în fața ofensivei lui Mackensen (1917). Adversar hotărât al nemților, el se opusese atunci încheierii păcii separate cu puterile centrale și ceruse continuarea rezistenței pînă la capăt. Atașat militar la Londra, apoi Șef al marelui stat major (1934), critic vehement al politicii lui Carol al II-lea, el a fost totuși chemat de acesta în guvernul Goga/Cuza ca ministru al apărării (1937—1938); arestat în iulie 1940, era din nou chemat de rege după pierderea Transilvaniei de nord, la sugestia lui I. Maniu și C. Brătianu, încredințându-i-se puterea. Bun patriot și bun militar, nu era totuși din punctul de vedere al abilității politice la înălțimea nevoilor momentului; nu era nici nazist, nici fascist, nici măcar filo-german, dar ca soldat a crezut în victoria Reichului și această credință l-a împins să-și arunce țara, dincolo de limitele firești ale recuceririi teritoriilor pierdute, într-un război din care nu avea decît de pierdut; a crezut cu naivitate că în acest fel îl va convinge pe Hitler să-i redea Ardealul de nord și nu a scăpat nici o ocazie pentru a aminti Führerului că dictatul de la Viena fusese nedrept și că aștepta revocarea lui. Hitler i-a întreținut dealtfel cu abilitate iluzia în privința posibilității de redesenare a frontierelor după victoria finală tot așa cum întreținea și speranțele lui Horthy în menținerea lor.

Antonescu a ordonat trecerea Prutului (22 iunie), singur, fără nici o consultare cu factorii politici ai țării și fără a încheia un tratat sau o convenție cu Germania care să stipuleze condițiile și limitele colaborării. La 27 iulie, după lupte grele, Basarabia și Bucovina de nord erau în întregime eliberate, Conducătorul, urma acum să decidă fie continuarea războiului peste Nistru, o acțiune pe care Hitler nu i-o ceruse, fie oprirea armatei pe vechea frontieră reîntregită. Spre deosebire de Mannerheim, care se opri după recucerirea Careliei, Antonescu a ales să continue ofensiva înlăuntrul Rusiei sovietice alături de nemți „pentru salvarea credinței, ordinii, civilizației”; la 6 august, Antonescu primea de la Hitler administrația Transnistriei, la 15 octombrie trupele sale cucereau, cu

mari pierderi, Odessa, continuînd apoi înaintarea ca parte a dispozitivului militar german; alături de Wehrmacht, diviziile românești au luat parte la bătălia pentru Crimeia, (1941—1942), la cea pentru cucerirea Stalin-gradului și Caucazului (1942—1943), la luptele din Cuban (1943) apoi, în defensivă, la apărarea Crimeii (1943—1944); au murit în aceste lupte, 147 000 de soldați și ofițeri, au căzut prizonieri la ruși, 180 000.

Dacă recucerirea Basarabiei și a Bucovinei de nord au fost acțiuni fără îndoială populare, acceptate de marea masă a românilor, continuarea războiului dincolo de Nistru a fost întâmpinată cu ostilitate; regele Mihai i s-a opus cu hotărîre, la fel unii din generali, în frunte cu șeful marelui Stat Major, I. Iacobici; Maniu, care scrisese Conducătorului încă de la 27 februarie 1941, că steagul românesc a ajuns să fluture „deasupra unui lagăr de sclavi pentru a le indica naționalitate“, a protestat și el în termeni foarte aspri: „armatele române nu trebuie să invadeze teritorii care nu le-au aparținut“ ... „nu este admisibil să ne prezentăm astăzi ca agresori împotriva Rusiei, aliata de acum a Angliei... nu este admisibil să ne legăm soarta cu Axa prin războaie de agresiune și cucerire“. Cererile lui Maniu de a se retrage armata din Rusia, memoriul din ianuarie 1942, de pildă, au stîrnit furia lui Hitler care l-a întrebat pe mareșal de ce tolerează activitatea unui om care „acționează conștient pentru slăbirea rezistenței frontului intern“.

Campania din răsărit complica în chip evident relațiile României cu Anglia și Statele Unite, deși Antonescu a susținut multă vreme cu nai-vitate că „sînt aliatul Reichului contra Rusiei, sînt neutru în conflictul dintre Marea Britanie și Germania. Sînt pentru America împotriva japonezilor“ (decembrie 1941); cu toate acestea, la cererea rușilor, Anglia a trimis un ultimatum (1 decembrie 1941), asemănător celui pe care-l adresase Finlandei, cerînd retragerea trupelor înapoi peste Nistru în termen de cinci zile. Întrucît mareșalul Antonescu, care se înaintase în grad după cucerirea Odessei, nu a dat curs cererii, Anglia a declarat război la 7 decembrie 1941. Cît privește Statele Unite, ele nu vor răspunde declarației de război românești (decembrie (1941), decît în iunie 1942, subliniînd însă și atunci că România participa la un război nu din liberă voință ci numai din constrîngere și sub controlul Germaniei.

Opoziția țărănistă și liberală se afla dealtfel în contact cu comandamentul britanic din Orientul Mijlociu încă din vara anului 1941, grație unui aparat de radio-emisie lăsat la București de legația engleză înainte de a părăsi capitala. La începutul anului 1942, Maniu comunica anglo-americanilor că este dispus să organizeze o lovitură de stat și să obțină de la armată întoarcerea armelor împotriva Germaniei, dacă aliații vor recunoaște independența statului român, îi vor garanta frontierele existente și vor trimite un corp expediționar în Balcani. Către primăvară, englezii au încercat să asocieze Kremlinul la aceste discuții, dar Stalin nu a manifestat nici un interes pentru planurile lui Maniu, deși acesta se arăta acum dispus să renunțe la cererea privind frontierele. Opoziția își comunica propunerile prin diplomații elvețieni și turci de la București și prin guvernul cehoslovac în exil, condus de Beneș, dar englezii, ale căror planuri de debarcare în Balcani și de ofensivă spre centrul Europei prin Iugoslavia, fuseseră definitiv respinse de americani (ianuarie 1943),

adoptaseră acum poziția că evenimentele din România nu se pot desfășura fără participarea sovieticilor : „politica noastră față de România este subordonată legăturilor noastre cu Uniunea Sovietică... nu sîntem dornici să acceptăm vreo obligație sau să întreprindem vreo acțiune, decît cu știința deplină și consimțămîntul guvernului sovietic“ declara Eden, în martie 1943. Tot în martie, Stalin își schimba mult atitudinea de indiferență față de Maniu acceptînd să discute cu el deoarece, spunea ministrul de externe sovietic, lui Eden, Maniu reprezintă „singura opoziție serioasă din România“. Cîteva luni mai tîrziu, cu evidenta dorință de a face pierderea Basarabiei mai acceptabilă, Molotov îi declara lui Beneș că problema Transilvaniei „nu a fost rezolvată într-un mod just pentru români“.

În țară, semnele de opoziție erau tot mai numeroase ; la 1 ianuarie 1943, regele declarase public, în fața întregului corp diplomatic venit să-l felicite, că spera într-o „pace bazată pe dreptate, libertate și înțelegere“. Îngrijorare și un început de neîncredere arată acum și Conducătorul care făcea în octombrie 1942, după ce se împotrivise în zadar planurile de atacare a Stalingradului, surprinzătoarea mărturisire că „Germania a pierdut războiul. Trebuie să ne preocupe acuma... să nu-l pierdem și pe al nostru“.

Acestui nou punct de vedere i se datorește desigur începerea unor prudente sondaje privind ieșirea țării din război, întreprinse de Mihai Antonescu prin italieni, spanioli, portughezi, elvețieni și trimiterea la Ankara a unui nou ministru în persoana lui Al. Cretzianu (septembrie 1943). Inițial, Mihai Antonescu sperase să poată juca un rol de mediere între Anglia și Germania și-si expusese planurile într-un memoriu adresat lui Ribbentrop ; furia lui Hitler a pus însă repede capăt acestor visuri de mediere, obligîndu-i pe români să acționeze pe cont propriu, în spatele aliatului hitlerist.

Tratativele principale s-au desfășurat la Ankara (septembrie 1943—martie 1944), Stockholm (noiembrie 1943—iunie 1944) și Cairo (martie—iunie 1944), atît în numele mareșalului cît și în cel al opoziției.

Misiunea lui Cretzianu s-a încheiat cu un eșec, românii dorind să capituleze numai în fața anglo—americanilor, englezii cerînd o capitulare necondiționată la care să fie asociați și rușii ; pînă la urmă, singurul cîștig a fost renunțarea la capitularea fără condiții și acceptarea de către ruși a unor discuții directe cu Antonescu (martie 1944).

Între timp însă, teama mareșalului de a împărtăși soarta lui Horthy trecuse, iar planul Margarethe, de ocupare a României, nu se pusese în aplicare așa cum se pusese în Ungaria. Ca urmare, Bucureștiul se apropiase din nou de Hitler ; aliații au așteptat răspunsul lui Antonescu pînă la 2 aprilie, după care s-au adresat lui Maniu, înștiințîndu-l că-i vor sprijini acțiunea de răsturnare a regimului și îndemnîndu-l să organizeze acțiuni de partizani.

Între timp, la Stockholm, după tatonarea ambasadorului american, care nu făcuse însă decît să repete vechile cereri de capitulare necondiționată (noiembrie 1943), F. Nanu a fost contactat de diplomații sovietici care i-au sugerat începerea unor tratative referitoare la ieșirea României din război. Antonescu a aprobat începerea discuțiilor, dar în ianuarie ele au fost întrerupte din pricina românilor care mai sperau să se poată înțelege numai cu anglo—americani și evita tratative di-

recte cu Kremlinul. În acest scop, tot cu acordul mareșalului, care declarase de altfel încă de la sfârșitul anului 1943 lui Maniu că este gata să se retragă dacă în felul acesta s-ar putea obține condiții mai bune de armistițiu, a fost trimis la Cairo prințul Barbu Știrbei (martie 1944), fost prim-ministru și cumnat al lui Ion I. C. Brătianu.

Între timp situația militară se schimbase însă în mod radical, frontul II ucrainean recucerind nordul Basarabiei și atingând linia Prutului (martie 1944); la 2 aprilie, Molotov declara, foarte abil, că sovietele nu intenționează să modifice regimul politic și ordinea socială din România și că nu au nici o pretenție teritorială față de ea. Peste câteva zile, la 12 aprilie, ambasadorul Novikov înmână prințului Știrbei proiectul unei convenții de armistițiu care prevedea ieșirea țării din război, întoarcerea armelor împotriva germanilor, acceptarea frontierei din iunie 1940, plata unor despăgubiri de război, eliberarea și repatrierea prizonierilor. În același timp, Kremlinul declara dictatul de la Viena nedrept și promitea ajutor pentru eliberarea Transilvaniei de nord. Antonescu a respins aceste condiții la 15 mai, deși a continuat discuțiile cu rușii la Stockholm pînă în iunie. Opoziția în schimb a continuat să ducă tratative la Cairo și după ezitări care au durat pînă la 10 iunie, a acceptat condițiile de armistițiu în întregime. Aliații au fost înștiințați că regele Mihai va lua măsurile necesare pentru răsturnarea guvernului și întoarcerea armelor.

Răspunsul aliaților nu a mai venit niciodată; rușii se aflau din luna mai în Moldova de nord, ocupaseră Suceava, Rădăuții, Botoșanii și în aceste condiții nu se mai arătau grăbiți să obțină un armistițiu; anglo-americanii pe de altă parte, ocupați cu planurile de debarcare în Normandia, renunțaseră definitiv la planurile de debarcare în Balcani și propuseseră rușilor demarcarea temporară a unor zone militare după care România era lăsată în seama Rusiei, Grecia în cea a Angliei; după oarecare opoziție, americanii au acceptat acest aranjament în iunie cu condiția ca el să fie valabil pentru numai trei luni. În aceste împrejurări, cu mina lăsată liberă și cu perspectiva victoriei apropiate, lipsa de interes a rușilor într-un armistițiu era de înțeles; aceasta cu atât mai mult cu cît fracțiunea moscovită a partidului comunist din România nu vedea cu ochi buni auto-eliberarea țării, preferînd o ocupație sovietică care ar fi adus-o repede și fără complicații, la putere.

Comuniștii români nu se manifestaseră pe toată durata războiului decît prin răspîndirea de manifeste, tipărirea de proclamații și alte forme benigne asemănătoare de opoziție. B. Ștefanov fusese înlocuit la ordinul Moscovei din funcția de prim-secretar cu I. Foriș (1940), un muncitor ungur care va rămîne în funcție pînă în aprilie 1944 cînd va fi debarcat, apoi executat, tot la ordinul lui Stalin; conducerea și-a asumat-o atunci un triumvirat compus din C. Părvulescu, I. Rangheț și E. Bodnăraș, acesta din urmă fost ofițer în armata regală trecut la ruși și parașutat acum înapoi ca om al Kremlinului. Marea majoritate a conducătorilor comuniști fiind închiși în lagărul de la Tirgu-Jiu, principalul lor reprezentant în afară rămăsese L. Pătrășcanu, un intelectual de origine burgheză înrudit cu colonelul Ulea, mareșalul Palatului. Această înrudire explică de ce opoziția și palatul i s-au adresat lui, ca reprezentant al comuniștilor, în momentul în care și-au dat seama de

necesitatea includerii în discuțiile de armistițiu cu rușii și a unui delegat al partidului comunist. Sugestia apropierii de comuniști fusese dealtfel făcută lui Maniu și regelui și de către Londra.

Socialiștii și comuniștii au fost cei dinții care s-au unit într-un Front Unic Muncitoresc (aprilie 1944) promițind să-și coordoneze acțiunile împotriva regimului antonescian; apoi, în iunie, cele două partide au alcătuit împreună cu liberalii și țărăniștii, cu știința regelui, Blocul Partidelor Democratice. În acel moment, devenise limpede și la București că anglo-americanii nu puteau sau nu voiau să oprească trecerea țării în zona de influență sovietică și că ieșirea din război trebuia negociată direct cu Moscova. Programul Blocului prevedea acceptarea condițiilor aliate de armistițiu, adică întoarcerea armelor, răsturnarea marelui, instaurarea unui regim democratic.

Lipsite de o reală bază de putere, partidele politice nu aveau nici un mijloc practic pentru a-și pune planurile în aplicare. Antonescu acceptase, în principiu, la 5 august, să încheie armistițiul, o va face din nou în ajunul lui 23 august, dar fără convingere și probabil în intenția de a câștiga timp, încrezător în bomba atomică despre care îi vorbise Hitler. În aceste condiții, inițiativa și răspunderea acțiunii au trecut asupra tânărului rege Mihai, care-și arătase deschis, în mai multe rânduri, ostilitatea față de politica marelui. Dornic să încheie armistițiul înainte ca rușii să pătrundă și mai adinc în Moldova, regele a sondat în luna mai opinia citorva generali, comandanți de mari unități pe front, primind asigurări de fidelitate, dar și sfatul de a aștepta retragerea unor divizii motorizate germane, care urmau să fie trimise în Polonia; la 13/14 iunie reprezentanții palatului, ai armatei și ai partidelor politice se întâlneau în speranța stabilirii unui plan comun de colaborare. Partidul comunist nu era în acel moment la curent cu tratativele de la Cairo și nici nu putea fi de mare ajutor în declanșarea operațiilor neavând o organizație clandestină puternică care să sprijine o eventuală mișcare de rezistență. Asocierea comuniștilor la discuții avea în ochii conspiratorilor importanță numai în măsura în care ea putea îndulci pretențiile Moscovei și face Kremlinul mai îngăduitor față de țară.

Întirzierea răspunsului aliat la acceptarea condițiilor de armistițiu, incapacitatea opoziției de a se hotărî să treacă la acțiune, au făcut să se mai irosească încă două luni, pînă cînd noua ofensivă sovietică, declanșată la 20 august, a arătat limpede tuturor că nu există decît două soluții: ori ieșirea imediată din război, ori ocuparea iminentă a țării de către armata roșie, care se oprise în seara zilei de 22 august pe linia Tîrgu-Neamț, Iuși, Chișinău. Întors de pe front, unde promisese generalului Freissner continuarea rezistenței pe linia Focșani—Galați, mareșalul s-a întîlnit în seara aceleiași zile cu Maniu, iar în dimineața următoare cu Gh. Brătianu, acceptînd în cele din urmă să demisioneze dacă liderii țărăniști și liberali îi vor da o scrisoare arătînd că sînt de acord cu condițiile armistițiului; Gh. Brătianu i-a promis că va aduce îndată scrisoarea și ca urmare Antonescu a solicitat o audiență la rege pentru după amiaza zilei de 23 august. Între timp, atît Maniu cît și Brătianu au refuzat să mai trimită scrisoarea promisă. La palat, unde mareșalul a sosit la orele 5 după amiază, pregătirile pentru lovitura de stat erau încheiate pentru cazul în care Antonescu nu ar fi acceptat să încheie

armistițiul imediat. Ceea ce s-a și întâmplat, mareșalul sperînd să poată continua rezistența pe linia Focșani—Galați și să obțină de pe urma ei condiții mai bune. Ca urmare, regele a ordonat arestarea Conducătorului și a ministrului său de externe, apoi a principalilor miniștri. În seara zilei de 23 august, la orele 22, proclamația regală anunța țării schimbarea de regim, iar trupele române primeau ordinul să înceteze ostilitățile împotriva rușilor și să se retragă cît mai repede cu putință la sud de aliniamentul Focșani—Galați ; rușii, fără instrucțiuni încă de la Moscova, au profitat de confuzia creiată pentru a lua prizonieri circa 130 000 de soldați și ofițeri români, deportați imediat în interiorul Uniunii Sovietice.

Inițial, data loviturii de palat fusese fixată de rege și de cei patru lideri ai Blocului Național Democratic — I. Maniu, C. Brătianu, T. Petrescu, L. Pătrășcanu — pentru ziua de 26 august, dar plecarea iminentă a mareșalului pe frontul din Moldova l-a obligat pe rege să devanseze data loviturii cu trei zile ; hotărîrea a fost luată de rege singur ; Maniu a fost înștiințat de schimbare în ultima clipă, dar reprezentanții comuniștilor nu au aflat de lovitură decît de la radio, ascultînd difuzarea proclamației regale. Imediat, la orele 23, Pătrășcanu și Bodnăraș s-au prezentat la palat cu întrebarea „Majestate, de ce ați fost atît de grăbit ? Toate planurile noastre se vor prăbuși“.

În zorii zilei de 24 august, după ce-i încredințase generalului Sănătescu conducerea unui guvern format aproape numai din militari, Mihai lua drumul Olteniei de nord pentru a evita o eventuală capturare de către nemți ; se va întoarce în capitală la 10 septembrie. Îndată după plecarea regelui, temîndu-se de un atac german asupra palatului în scopul eliberării mareșalului, Sănătescu l-a predat împreună cu Mihai Antonescu lui Bodnăraș. La intrarea rușilor în București (31 august), fostul dictator lua drumul Rusiei de unde va fi întors în 1946 pentru judecată și execuție.

Greu de definit, personalitatea generalului Antonescu ridică încă numeroase semne de întrebare ; nimeni nu-i poate nega patriotismul și dorința de a scoate țara din greaua situație în care se afla în 1940 ; dorința reîntregirii frontierelor este și ea de înțeles. A adoptat însă, în problema evreiască, de pildă, o linie pe care nu s-ar fi angajat nici un om politic al vechii României. În același timp, este adevărat că Antonescu a rezistat cu hotărîre presiunile germane de a aplica și în România „soluția finală“ advocată de Hitler, salvînd astfel de la moarte un mare număr de evrei. În lipsa unor statistici de încredere se poate doar spune că un număr neîngăduit de mare de evrei români și-au pierdut totuși viața în perioada septembrie 1940—august 1944 *.

Cu toate acestea, fără Antonescu, numărul victimelor ar fi fost cu mult mai mare ; în vara lui 1942, G. Richter, reprezentantul lui Eichman la București, a obținut promisiunea deportării tuturor evreilor români la Auschwitz. La cererea regelui, a reginei-mamă, a lui Maniu, a bisericii ortodoxe, mareșalul a anulat însă ordinul. El urmase dealtfel încă din 1940 o politică atît de contradictorie în problema evreiască încît direcția ei adevărată este greu de înțeles ; inițial, Conducătorul a ordonat închiderea sinagogilor, apoi a revenit asupra hotărîrii luate (1940) ; în septembrie 1940, la cererea lui Richter, el a acceptat să introducă steaua galbenă, dar după cîteva luni, la presiunea patriarhului Nicodim, a retras

decretul ; la sfârșitul anului 1942, guvernul a acceptat propunerea organizațiilor sioniste și a oficiului palestinian de la București de a facilita emigrarea evreilor în Palestina, inclusiv a copiilor orfani din Transnistria. În acest fel, Bucureștiul a devenit, sub ochii nemților, o placă turnantă pentru emigrarea evreiască din Europa centrală, Ungaria, Slovacia, Polonia, România, spre Eretz Israel.

Hacha sau Mannerheim ? Conștient de fragilitatea poziției sale, Antonescu și-a pus singur această întrebare în ianuarie 1941, fără să-i găsească însă răspunsul. Capitularul precum președintele Cehoslovaciei nu a fost, dar i-a lipsit în același timp abilitatea cu care mareșalul finlandez a știut să se împotrivească atît rușilor cît și nemților. Încăpățînîndu-se să urzeze pînă la capăt interese care nu erau românești și să rămînă la putere pînă în clipa în care rușii ajunseseră în Moldova de mijloc, Antonescu a ipotecat fără îndoială, greu, viitorul țării. Din nefericire, în cele din urmă, rezultatele cîrmuirii sale seamănă totuși mai mult cu cele ale lui Hacha decît cu cele ale lui Mannerheim.

(Istoria Românilor, pp. 259—270).

* Între numeroasele statistici privind numărul victimelor — multe fanteziste — cea mai aproape de adevăr este probabil cea alcătuită de W. Filderman, fost președinte al Comunității evreiești din România și S. Manuilă, fost director al Institutului Central de Statistică ; conform acestei statistici, față de anul 1930, numărul evreilor era după război cu 15 000 mai redus în vechiul regat, Transilvania de sud și Bucovina de sud ; cu 103 919 în Basarabia și Bucovina de nord ; cu 90 295 în Transilvania de nord cedată ungarilor prin dictatul de la Viena. Aceasta nu înseamnă că toți aceștia au pierit în timpul războiului, un număr relativ însemnat, dar imposibil de stabilit, emigrînd din România înainte de 1939, alții între 1941—1944 ca urmare a înțelegerii dintre organizațiile sioniste și guvern. În martie 1944, de pildă, au părăsit Transnistria îndreptîndu-se spre Palestina cca. 2 000 de copii evrei. În același timp, un procent însemnat dintre evreii basarabeni au fost fie deportați de ruși înlăuntrul Uniunii Sovietice, fie au emigrat de bună voie din Basarabia la revenirea administrației românești în 1941. Cît privește Transnistria, conform aceluiași cifre, între septembrie 1941 și iulie 1942, cînd deportările au fost oprite, au fost deportați — pe criterii mai ales politice — cca. 40 000 de evrei dintre care cca. 30 000 s-au reîntors în România. Evreii din Transilvania de nord au fost în majoritate exterminați după martie 1944 de guvernul lui Szalasi. (V.G.).

MAREȘALUL ANTONESCU ȘI ARMATA

Provenit dintr-o familie de militari, și-a deschis ochii pe uniformă militară pe care a îmbrăcat-o de mic copil, devenind la vârsta de 10 ani elev al „Gimnaziului fiilor de militari“ din Craiova.

A purtat, cu primii pași din viața de școlar militar, această uniformă, cu demnitate gravă, cu mândrie firească și cu multă distincție. Ca elev al Gimnaziului și pînă la sfîrșitul studiilor sale, a fost premiantul întîi, înscris cu litere de aur pe tabla de onoare a tuturor institutelor de învățămînt prin care a trecut.

Încă din Gimnaziul de la Craiova, a fost remarcat de ministrul de război, generalul Lahovary, care a luat pe acest elev sub protecția sa.

După patru ani petrecuți la Craiova, trece la Școala militară din Iași și după alți doi ani, intră la Școala de ofițeri de cavalerie, pe care o absolvă tot primul la clasificație. În anul 1904 termină cu succes Școala specială de cavalerie, fiind clasificat „Șef de promoție“. Apoi urmează cursurile Școlii Superioare de Război, intrînd în cariera de ofițer de stat major.

La comandă de mici unități s-a distins în mod răsunător. Astfel, în calitate de comandant de pluton, participă la înăbușirea revoluției de la 1907. Unitatea sa a fost singura unitate pe armată care și-a îndeplinit misiunea de restabilire a ordinii fără vărsare de sînge.

În calitate de comandant de escadron de elevi ai Școlii de ofițeri de la Tîrgoviște, se distinge prin suflul nou introdus în formarea ofițerilor, care erau destinați să conducă în curînd unitățile lor pentru înfăptuirea idealului național.

„Sus capul elev ! Privirea înainte peste Carpați ! Acolo vă cheamă împlinirea visului milenar al neamului!“ erau cuvintele folosite pentru formarea caracterelor și educației patriotice.

Odată cu începerea războiului (primul război mondial), contactul direct cu trupa începează și o carieră strălucită de ofițer de stat major i se deschide înainte.

Ca șef al Biroului de operații la Cartierul general al armatei, sub comanda generalului C. Prezan, apoi la Armata de Nord și în sfîrșit la Marele Cartier General, el își pune parafa semnăturii sale pe cele mai

mari acțiuni de război, începînd cu pătrunderea adîncă pe teritoriul Transilvaniei de Nord, cu planul de manevră al marei bătălii de pe Neajlov, cînd puțin a lipsit ca armata română să nu înregistreze o strălucită victorie. Vine la rînd retragerea în Moldova și refacerea armatei, urmate de seria bătăliilor din vara lui 1917, cu Mărăști, Mărășești, Oituz, apoi evacuarea trupelor rusești anarhizate și unirea Basarabiei cu România.

Perioada acestei activități desfășurată de căpitanul și maiorul Antonescu în cursul războiului, pînă la pacea de la Buftea, din primăvara lui 1918, este caracterizată de către șeful de stat major al Armatei ruse, generalul-prinț Galitzin, astfel :

„Maiorul Antonescu este un om de onoare în cel mai nobil înțeles al cuvîntului. Succesele lui, care au salvat România în situațiuni critice, se datoresc nu numai calităților lui de eminent strateg, ci celor înnăscute de viitor om de stat.

Nu știu cum se va pronunța Istoria țării sale despre el.

Vitejia inimii sale și calitatea stoicismului său nu vor putea fi egale de nimeni !

Am absoluta convingere că maiorul Antonescu este un mare soldat“.

Prințul Galitzin nu se înșelase în aprecierea sa !

Dacă în prima parte a războiului, numele generalului Averescu a constituit coloana vertebrală a moralului armatei și a țării, numele căpitanului, maiorului și lt. colonelului Ion Antonescu privind spiritul de organizare, al conceptului acțiunilor operative, dinamismul care a impulsionat cu vigoare și încredere nezdruincată succesiunea de eforturi care au dus la victorie, se impune ca cel de al doilea nume important din istoria acestui război, iar în partea a doua a campaniei din Transilvania, se situează pe prim plan.

La reluarea ostilităților, după Pacea de la Buftea, întocmirea planului și conducerea operațiunilor campaniei din Transilvania îi revin direct lt. col. Antonescu, care este numit delegat al Marelui Cartier General pe teren, cartier care rămăsese în București.

Intervenția promptă și succesivă a armatei române în Transilvania, dă siguranță și libertate de acțiune românilor transilvăneni și înfăptuirea unirii de la 1 Decembrie 1918, eliberînd teritoriul de trupele și gărzile ungare potrivnice, iar la Solnok, respinge ofensiva trupelor lui Bela Kuhn peste Tisza, împingînd trupele române pînă la Budapesta. El de joacă toate intervențiile Comisiei Aliate de la Paris, care intenționa să limiteze pătrunderea noastră în Transilvania mai întîi pe Mureș, apoi pe Munții Apuseni, pe linia orașelor de pe frontieră, pe Tisza.

Toate aceste încercări au fost dejucate de lt. col. Antonescu care a impulsionat trupele noastre pentru asigurarea unei victorii totale : stăpînirea întregii Transilvanii, merit ce revine lt. col. Antonescu.

Odată cu sfîrșitul primului război mondial, contactul direct cu unitățile este reluat, el fiind numit comandant al Școlii speciale de ofițeri de cavalerie.

Avînd gradul de lt. colonel, păstrează acest contact timp de doi ani — 1920—22 — în mijlocul realității conducerii unei unități militare.

Trecerea sa prin comanda acelei instituții a marcat instaurarea unui nou proces de învățămînt militar, care aducea un suflu de modernizare în armata română și în lupta cavaleriei.

Alți patru ani îl separă din nou de realitățile comenzii de unitate, cînd îndeplinește funcția de atașat militar la Londra și la Paris (1922—26).

Alături de marele Nicolae Titulescu, care se afla ca ministrul României la Londra, colonelul Antonescu ia parte la cele mai importante acțiuni diplomatice desfășurate de Titulescu în acea perioadă, în scopul îngrădirii și întăririi, prin tratate, a drepturilor României asupra provinciilor sale istorice.

Anul 1926 marchează data reluării definitive a legăturii colonelului Antonescu cu unitățile, venind în fruntea lor, începînd cu regimentul 9 Roșiori de la Giurgiu, apoi comanda Școlii superioare de război, apoi Brigadă, Divizie, Corp de armată, Șef al Marelui stat major, Ministru și în sfîrșit conducătorul statului și Comandant de căpetenie al armatei.

Iată trasată pe fugă o carieră și o viață de ostaș, desfășurată asemenea unei „săgeți îndreptate drept spre soare“. Pentru că într-adevăr orbitoare a fost strălucirea acestei cariere! Atît de orbitoare, încît mulți, foarte mulți nici nu au văzut-o! Pe cît de orbitoare a fost, privită de la distanță, pe atît de discretă a fost privită de aproape. Pentru a fi putut să ne dăm seama de valoarea acelei activități, trebuia sau să fi fost în imediata lui apropiere și să-l observe direct, sau să ai răbdarea să cercetezi sutele de dosare cu ordine și instrucțiuni operative, cu referate, studii și dări de seamă, cu proiecte operative, care toate poartă semnătura șefului de operații ale Corpului de armată, Armatei, Cartierului general, în intervalul 1916—1920 — căpitan, maior, lt. col. Ion Antonescu, pentru a putea să-ți dai seama de valoarea contribuției aduse de el la conducerea de căpetenie a războiului.

Fără a exagera, putem spune că pe timpul războiului de reîntregire, ofițerul de stat major Antonescu, a fost creierul armatei. Aceasta justifică gestul regelui Ferdinand, care la trecerea Tisei, în vara anului 1919, îl decorează cu „Mihai Viteazul“, dîndu-i propria sa decorație. Dar aceasta spune multe, dar nu spune tot. Ne arată în cel mai înalt grad valoarea profesională a Mareșalului și îl așează într-un raport valoric de imens potențial față de armată.

Armata a avut multe valori profesionale, poate la egal sau chiar superioare Mareșalului Antonescu, dar ceea ce a fost unic în cazul său, a fost îmbinarea optimă a valorii profesionale cu aceea a puterii morale.

Deși cunoscător al teoriei artei și științei militare, el nu a fost un teoretician. El a fost un spirit practic prin excelență, grefat pe o vastă gamă de cunoștințe, pe care, printr-un simț practic, ieșit din comun, știa să le aplice la fiecare caz concret, cu rezultate foarte bune. El a intuit și a trăit viața militară în întregul ei aspect, începînd de la soldatul din cazarmă și pînă la soldatul de pe cîmpul de luptă, cu toate nevoile lui, aspirațiile, ridicări sau scăderi. El a iubit soldatul și i-a purtat de grijă pînă la pînă. Deși rupt de contactul direct cu trupa, pentru el niciodată, liniile sau punctele însemnate pe hartă nu erau numai niște semne convenționale. Pentru el, aceste semne erau forțe vii, trupuri de oameni care luptau, singerau și care triumfau sau erau învinși. Gîndul și sufletul său

erau nedesprinse de chipul ostaşului din linie, pe care-l avea totdeauna înaintea ochilor săi, atunci cînd trasa linia de front sau cînd fixa o misiune. Sufletul aceluia care era chinuit la gîndul că „nişte biete animale trebuiau să sufere de foame şi de frig din cauza nemerniciei oamenilor“ (din scrisoarea colonelului Antonescu ataşat militar la Londra către vărul său Marius Tormaide), sigur că nu putea cu atît mai mult avea linişte la gîndul că ostaşul român suferă de foame şi de frig şi era neînarmat, făcea totul pentru a-i uşura traiul şi a-i completa dotarea.

Şi aceasta deoarece Mareşalul Antonescu, înainte de toate a fost un soldat, primul soldat al ţării, rămas la datorie cînd întreaga oştire trecuse pe picior de pace.

El a iubit cu pasiune armata şi în esenţă pe ostaş, pentru că în ostaş se iubea pe sine însuşi, iar respectul ce-l avea pentru sine era desăvîrşit. Pe timpul cînd comanda regimentul, el recomanda :

„Soldatul venit să-şi facă armata trebuie educat şi consolidat pentru a fi redat societăţii ca element solid pe care să se poată rezema în viitor. El vine în cazarmă la o vîrstă cînd începe să se consolideze creşterea lui prin trecerea de la adolescenţă la tinereţe. Această perioadă critică de dezvoltare fizică a unui organism nu trebuie oprită sau pusă în condiţii dezavantajoase în timpul stagiului militar. Viaţa în cazarmă va trebui să-i asigure condiţii bune pentru această consolidare fizică prin hrană substanţială, program raţional, asigurarea timpului de repaus, tratament omenos“.

Ca măsuri concrete el a asigurat zilnic două feluri de mîncare la trupă, iar sărbătoarea un dulce şi vin.

Ca repaus, a introdus repaus obligatoriu o oră după masa de prînz, pentru refacerea forţelor.

Întocmai unui bun constructor, pentru a-şi realiza construcţia în cele mai bune condiţiuni, îşi asigură materialul de bună calitate : ostaş bine hrănit, odihnit, echipat şi bine înarmat.

Pornind de la ostaş, toată activitatea desfăşurată de Mareşal pe timpul unei cariere, care la el a fost de-a lungul unei vieţi încheiată eroic — era orientată către soldatul de front, temelia oricărei acţiuni militare, a celor mai savante planuri de război, deoarece în esenţă totul se reducea la valoarea combativă a soldatului de front.

Acest adevăr care e realizat în teorie de obicei, în conceptul militar al Mareşalului, a făcut parte integrantă din fiinţa lui, a intrat în structura sa.

Mareşalul Antonescu s-a născut soldat şi a trăit viaţa unui soldat, în cea mai înaltă concepţie a noţiunii.

În toate gradele militare prin care a trecut, el a rămas un soldat. Acesta este supremul titlu de nobleţe pe care l-a purtat cu demnitate în viaţa sa.

În conceptul său, comportamentul său, noţiunea de „soldat“ cuprinde în sfera înţelesului ei, pe aceea de „cavaler“. Mareşalul a fost şi s-a comportat totdeauna ca un soldat-cavaler, încălzit ca un templier la suflul credinţei, la spiritul împlinirii datoriei în onoare, adevăr şi cinste exemplară.

Void să abordăm personalitatea complexă a Mareșalului, nu o putem face decît căutînd să ajungem la inima și conștiința lui de soldat și cavalier. Sudarea acestor două noțiuni, oferă prin ele inelele cele mai largi atribute ale virtuții omenești, căci ce poate reprezenta mai perfect noțiunea de : împlinirea datoriei față de Patrie, spiritul de disciplină, ordine, jertfă, decît noțiunea de „soldat“. Ce poate reprezenta mai concret decît cuvîntul de „cavalier“, spiritul de adevăr, de dreptate, de abnegație, de credință, de respectarea cuvîntului dat ! Toate aceste însușiri, Mareșalul le-a posedat și le-a cultivat, aplicîndu-le cu pasiune de-a lungul carierei, de-a lungul vieții sale.

Dar faptul caracteristic care trebuie remarcat la Mareșalul Antonescu, a fost acela că el aproape prin nimic nu exterioriza această însușire primordială, de „soldat“. Nimic din aspectul rigid, distant, arrogant uneori, al manifestărilor unui soldat. În mod nedrept la noțiunea de soldat s-a asociat și aceea de asprime, de duritate și chiar aceea de lipsă de sensibilitate.

Nimic mai necorespunzător ar fi dacă aceste idei ar fi asociate de calificativul de soldat atribuit Mareșalului.

Suflet de elită, cu sensibilități artistice, cu comportamentul de om educat, trăit și dezvoltat în medii culte, în ambasade, cabinete ministeriale, curți regale. În relații cu ilustre personalități din țară și de peste hotare, simțindu-se în saloane ca și în cazarmă sau pe cîmpul de luptă în largul lui, răspîndind în jurul său un aer de om superior, care împunea de la primul contact.

În relații strînse, unele prietenești, cu marile personalități ale timpului, era un obișnuit în familiile Brătianu, Știrbey și la Palat. Prieten intim cu Titulescu, admirator al lui N. Filipescu, Take Ionescu, Octavian Goga, aceasta i-a înlesnit familiarizarea cu marile probleme naționale la soluționarea cărora a contribuit.

Stagiul celor patru ani în diplomatie a lăsat urme adînci în comportamentul său. Însuși prin ținuta militară el arăta că este un european, un om civilizat și aceasta s-a menținut în toate manifestările lui de la gest, vorbire, scris.

Deși temperamental, manifesta o stăpînire de sine remarcabilă, iar atunci cînd se manifesta, vocabularul său nu devenea vulgar, ci ales, găsind expresiile prin care să-și încadreze gîndul și simțămîntul fără să înjosească sau să scoboare interlocutorul.

În exprimare era volubil și pitoresc. Cu timbrul vocii clar și plăcut, își capta interlocutorul, convingîndu-l. Cu înclinații oratorice, folosea metafore care dădeau culoare și căldură pasională vorbelor sale.

Unul din exemplele strălucite ale oratoriei sale ni-l oferă discursul ținut la dîneul oferit de Mussolini cu ocazia vizitei sale în Italia.

„...Suntem născuți dintr-un vechi și răsunător triumf peste veacuri, mărturie vie și indispensabilă este astăzi și va fi de-a pururi Columna lui Traian ! De 20 de veacuri stăm înfiți în stîncile Carpaților, după cum de 20 de veacuri stă Traian înfipt în stîncă Romei... Nimeni și nimic nu ne va smulge din Dacia Traiană. Mulți au trecut pe acolo în 2000 de ani, noi am rămas...“.

Astfel a înțeles să apere drepturile Neamului, soldatul-diplomat. Și exemple din acestea ne oferă cuvântările sale.

Un alt exemplu de elocință ni-l oferă un extras din cuvântarea rostită de general la Alba-Iulia, la 1 Decembrie 1940, prima aniversare a României cu granițele sfîșiate :

„...Pe umerii voștri stă apărarea sfîntă a îndatoririlor strămoșești, în această clipă de ingenunchere, ingenunchiați ca să auziți trosnetul de trupuri pe roată a lui Cloșca și a lui Crișan ; să simțiți în sînge clocotul de viață ardelenescă a lui Avram Iancu și ritmul de redeșteptare românească a lui Andrei Șaguna. Plecați urechea la brazda strămoșească și aplecați în cuget icoana gândului lui Lazăr și Șaguna și cutremurați-vă de biruința veșnică a lui Mihai Viteazul. Ne-am născut aici, suntem cei dinții așezați și vom pleca cei din urmă. Vom muri aici frați ardeleni, pentru că nu putem părăsi ceea ce nu se poate părăsi...

„Ostași din cetatea biruinței lui Mihai Viteazul, îmi îndrept gândul către voi toți spre a vă reaminti toată iubirea, toată nădejdea și toată siguranța pe care neamul întreg o pune în voi...”.

La Sibiu, cu altă ocazie, după 70 de zile după Diktatul de la Viena, se adresa întregii Transilvanii spunînd :

„Ardeleni, frați dragi, români smulși din glia sfîntită de sudoarea muncii strămoșești, vouă vă închin astăzi toată durerea și toată nădejdea mea... Ca ostaș care a luptat pentru graniță și pentru înălțarea Armatei, care am primit prigoana și umilirea închisoarei, stau astăzi cu fruntea sus în fața voastră, ardeleni, și stau astăzi cu fruntea sus și în fața celor care pîdesc din umbră. Prin credința noastră și dreptatea lumii noi, care va veni, să ridicăm neamul și să-i redăm onoarea...”.

Cu ocazia serbării Sfinților Mihail și Gavril la Iași, tot din 1940, adresîndu-se regelui spune :

„...Sire, în numele Țării și al Armatei, vă dăruiesc de ziua Arhanghelului Mihai, această spadă istorică, purtată pe plaiuri românești la începutul veacului al XVII-lea de Mihai Viteazul.

Voința Țării este ca această spadă să n-o încingeți decît în ziua de Sf. Mihail, iar în restul anului să stea la Muzeul Armatei. Să nu fie a voastră pe de-a întregul și să nu o încingeți în orice zi, decît atunci cînd Arhanghelul Mihail vă va vrednici să redați Neamului toată bucuria dreptății și toată intruparea nouă pe care o merită : cînd Neamul va ispăși se va izbăvi și va izbîndi, cînd regele și Țara, trecînd prin suferință, jertfă și muncă, vor înălța din nou gloria neamului și tronului”.

Cuvîntarea ținută la mormîntul Eroului Necunoscut oferă un act exemplar de oratorie patriotică.

„Iubiți și încercați prieteni de luptă și de biruință !

Ați ales ca loc de întîlnire, răscruce de suferință și de nădejdi, insulă de alinare și îmbărbătare : mormîntul Eroului Necunoscut.

Era o datorie să o faceți, fiindcă numai Neamurile care brăzdează cu destinul lor Istoria și înroșesc cu singele lor viața, sunt acelea care știu să-și dureze din credința temple și din jertfe eroii.

Lespedea aceasta sfîntită, flacăra aceasta veșnică, mormîntul acesta de legendă este mai mult decît un templu și mai presus decît o credință.

De aceea am datoria să mă îndrept întâi către el, fiindcă în el sălăşluieşte şi tot tezaurul destinului nostru şi drepturile noastre veşnice.
Erou Necunoscut !

Ție îți închinăm astăzi smeriți toată sărbătoarea cugetelor noastre unite.

Prin tine și pentru tine s-au aprins azi din nou în piepturi, flăcările de credință românească și ostășească.

Prin tine care ai intrat pe veci în Istorie fără nume, dar ai dat pentru vece Istoriei un nume ;

Ne adresăm și trecutului și viitorului și mărturisim că ani de-a rândul am uitat jertfa ta dăruitoare și măreață și nu ne-am gândit decât la interese...

Lspede nepieritoare, mormânt de înviere, erou de legendă renăsătoare.

Neamul românesc se întoarce la întîmpinarea adevăratelor lui destine.

Azi suntem gata să-ți împlinim legea.

Nu mai cerem nimic, ci dăm totul.

Nu mai vrem vorbe, pretindem jertfă.

Nu mai improșcăm cu ură, ci ne înfrățim cu iubire.

Nimic pentru noi. Totul pentru patrie.

Fii cu noi, alături de noi, Erou Necunoscut, puterea noastră.

Flacăra ta veșnică să ne lumineze calea și să ne încălzească inimile numai pe această dreaptă și nouă linie.

Trecutul tău să ne despice viitorul nostru.

[...] Camarazi de toate vîrstele și de toate categoriile, Neamul românesc trebuie să se întoarcă la izvoarele lui eroice.

Fapta lui trebuie să oglindească toate virtuțile strămoșești.

Fiindcă aceste virtuți există, aceste virtuți sunt nepieritoare.

Rovinele, Vasluiul, Cetatea Neamțului, Codrii Cosminului, Călugărenii, Șelimberul, Grivița și Plevna și atîtea altele vorbesc destul.

Ele sunt nu numai gloria morților noștri, dar și legămîntul celor vii..."

Cu ocazia înfringerii Rebeliunii legionare din ianuarie 1941, Mareșalul s-a adresat Armatei cu următoarele cuvinte :

„Români, trebuie să știți adevărul întreg.

Armata a pus ordine și prin jertfa ei a salvat Statul.

Siguranța noastră este întreagă.

Cel dintîi gînd de recunoștință și mîndrie a Țării și a mea, o merită armata !

Ofițeri și soldați de pe întreg teritoriul, unde nici unul dintre voi nu s-a ferit de jertfă, vă strîng mîna ostășește și vă mulțumesc în numele Patriei !

Ați salvat-o.

Prin fapta voastră iute și dirză, ați reșezat ordinea, liniștea și siguranța vieții și a camarazilor voștri. În același timp, ați curmat primejdiile de la granițele sfîșiate, să nu fie cوتropite de cei care nu așteaptă decât umiltoarea noastră prăbușire. V-ați cîștigat dreptul de a da exemplul întregii națiuni !

Români ! Voi pregăti o nouă așezare în politica Statului. Vă voi spune-o spre a o judeca. Vă voi chema pe toți să înfăptuiți marea chemare istorică. Nimic pe lume nu mă va abate.

Dați Patriei ce e mai bun în voi. Regele și Statul așteaptă de la toți înfăptuirea datoriei !"

În scris, Mareșalul se manifesta ca un scriitor talentat, cu înclinații poetice. Avea un stil vibrant pînă la pasional, folosind frecvent figurile de stil. El scria cu aceeași ușurință și repeziciune cu care vorbea.

Era uimitoare puterea fanteziei și rapiditatea redactării unui text, adeseori complet și nefolosind documentarea.

Avînd cunoștințe vaste, universale și în special istorice și geografice românești, plus vasta sa experiență, inteligența scripitoare adeseori aceste redactări au rămas antologice.

Ca exemplu să ne referim la ordinele de zi în care găsim trăsături asemănătoare proclamațiilor lui Bonaparte. De pildă în ordnului de zi dat către Armată la 1 ianuarie 1944, cînd armatele noastre, înglobate în frontul german rămas pe aripa de sud, frontul de est, se aflau în apărare pe linia Bugului și în Crimeea :

ORDIN DE ZI :

„...În lunga și încercata noastră viață de popor nu este nici un exemplu doveditor că suntem un neam de cuceritori. Mircea cel Bătrîn, trecînd prin valuri, a luptat dincolo de falnicul fluviu, numai pentru a închide soarta Neamului între Dunăre și Mare.

Ștefan cel Mare, purtînd gloriosul și legendarul său paloș din poarta Pocuției în poarta Dunării, a străjuit de atunci pentru veacuri Moldova, prin cetățile înșirate în lungul Nistrului, din șesul Podoliei, pînă la marginea Mării.

Mihai Viteazul a despicat Carpații și a căzut în Cimpia Turzii pentru a arăta românilor și tuturor de atunci și de-a pururea unde este dreptul nostru și care este datoria noastră.

Fondatorul dinastiei și marele nostru Rege Carol I a trecut de două ori Dunărea, în lunga și glorioasa lui domnie, pentru a smulge independența noastră și a întări dreptul nostru între Dunăre și Mare.

Ferdinand I-iul a aruncat punți peste Tisa, a împins forțele sale peste Budapesta și a pus străjile sale la cealaltă margine a unui vecin care nu a avut măsura drepturilor sale după cum nu a avut-o și nici nu o are, pe cea a firii și a laudelor sale.

Ostași !

Sunteți astăzi întrebați ce ați căutat la Stalingrad și ce căutați în Odessa și Crimeea ?

În fața Istoriei și în fața poporului și a dușmanilor, răspund eu pentru voi. Răspund la învinuire nu cu fapta mea, răspund chiar cu faptele învinuitorului.

În zilele trăite de voi, de noi și de părinții noștri ÎN ULTIMII 120 DE ANI, de la 1829 la 1940, Țările Românești au fost de nenumărate ori invadate și ocupate, dominate și exploatare, sărăcite și umilite, jefuite și ciuntite de oștile rusești [...]

Noi nu am fi atacat niciodată pe nimeni dacă 3 milioane de frați nu ar fi fost luați în robie și dacă Basarabia și Bucovina noastră nu ne-ar fi fost smulse într-un moment când Europa s-a găsit la o răspîntie fatală, când nimeni nu ne-a putut sări în ajutor“.

Un alt model de stilistică și demnitate națională ni-l oferă răspunsul Marelui Măreșal la Declarația de război a Angliei din decembrie 1941 :

Declarație.

„Marea Britanie ne-a declarat război. Regret împreună cu micul dar bunul și neconținut brav — încercatul și pe nedrept lovitul popor român, că atîta de puțin i s-a înțeles zbuciumul și tragedia în care de secole se zbate, numai pentru a-și apăra ființa și drepturile sale de viață și libertate, la liniște și la unire.

Marea Britanie nu a cunoscut de secole tragedia și umilintele ocupației străine. Noi am trecut de două mii de ani nu numai în cursul veacurilor, dar și în cursul aceluiași veac, din ocupație în ocupație, din umilință în umilință, din tragedie în tragedie.

Marea Britanie se bate de secole pentru a cuceri: noi ne batem pentru a ne apăra. În această titanică și totdeauna neegală luptă, am fost de multe ori înfrinți, dar niciodată nu am cedat și nu am renunțat.

Azi, ca și în trecut, avem credința în izbîndă și lăsăm ca, conștiința oamenilor și Istoria să judece și să ne judece“.

(ss) Mareșal Antonescu

Toate aceste însușiri îi dădeau dreptul să treacă la conducere. Era cel mai bine pregătit care spre sfîrșitul carierei să fie socotit de regele Carol II ca „singura sa rezervă“ cu privire la conducerea Statului.

Într-adevăr, urcînd treptele ierarhiei militare, trecuse prin toate posturile de comandă care să-i permită a cunoaște nevoile țării, nevoile armatei.

Ca cel ce contribuise efectiv la înfăptuirea României Mari, ca unul aflat în contact direct cu șeful diplomației românești, Nicolae Titulescu, era la curent cu amenințările revizioniste.

Soldatul din el nu-i permitea să rămînă inactiv cînd edificiul Statului era amenințat și astfel chiar din momentul înapoierii sale în țară, după încheierea stagiului de atașat militar și-a deschis campania de ridicare a armatei, pentru a o instrui, dota și pregăti pentru apărare.

Această campanie inaugurată în 1926 prin venirea la comanda regimentului 9 Roșiori de la Giurgiu, are ca prim efect realizarea unei unități exemplare în timp de un an și continuarea și intensificarea acesteia prin trecerea sa la comanda Școlii de Război și a Marelui Stat Major.

Ajuns aici, vrea să pună în aplicare planul său general de dotare, instruire și reorganizare a armatei, dar se izbește de zidul intereselor personale și al delăsării. Intrînd în luptă, el e învins și marginalizat. Revenirile sale la comanda de Corp de Armată și la Ministerul Apărării Naționale sunt de scurtă durată și încercările făcute de a se reveni la măsurile de dotare a armatei sunt obturate, iar războiul surprinde țara dezarmată.

Cedările de teritorii fără luptă au trezit în generalul „soldat și calaler“, reacțiile corespunzătoare. El acuză Coroana, guvernul, șefii responsabili... „trebuia să se lupte, să se reziste...“.

În sfârșit, ceea ce era scris să se întâmple se întâmplă, și ceasul lui a sunat.

Primind conducerea țării din mîna lui Carol II, el a primit-o „smerit ca pe o împărțășanie“.

Luînd în primire o țară sfîșiată prin pierderea a 3 provincii, cu o armată slab instruită și dotată, demoralizată, deși prevenise contra acestei stări cu 15 ani mai devreme. Armata era împărțită : 1/3 carliști, carieristi, oportuniști și simpatizanți legionari, restul armatei era animat de adevărate sentimente patriotice. Deci înainte de a porni la reunificarea țării, trebuia să unifice armata. Ion Antonescu dedicîndu-se credinței în dreptatea Neamului, se înhamă la munca uriașă de redresare și întocmai cum într-un an ridicase valoarea combativă a regimentului 9 Roșiori, tot astfel, într-un an, reface o armată, redîndu-i moralul, instruind-o la nivel european și ascuțindu-i spiritul de revanșe, trimițînd-o în luptă pentru recucerirea teritoriilor sale luate sub amenințarea forței.

„Armata nu a fost de partea mea în întregime“ afirmase la proces. „Ea a trecut de partea mea cînd legionarii au stropit cu benzină și au ars un soldat“.

Mareșalul a procedat progresiv, mai întîi anihilînd pe partizanii lui Carol al II-lea, întrebînd pe generali și pe aghiotanți ce părere au despre situație. Generalul Coroamă, comandantul Diviziei de gardă, a declarat : „Nu apăr pe rege, nu trag în popor“. În felul acesta Carol al II-lea a trebuit să abdice. Grupul oportuniștilor nu a putut fi lichidat decît odată cu Rebeliunea. Iar astfel, după un an de la luarea conducerii, armata se găsea instruită, dotată, și în întregime în mîna lui, înainte de a porni la recucerirea teritoriilor răpite.

Că aceasta a fost preocuparea lui constantă, avem mărturie Ordinul de Zi din ianuarie 1941.

„...Am dorit și am visat, am luptat și am îndurat, fiindcă am vrut să pun în mîinile tale vînjoase cea mai bună armă ; în sufletul tău cînstit cea mai înflăcărată credință ; în inima ta curată cel mai vișoros avînt ; pe corpul tău trudit cea mai simplă dar mai nepătată haină ; în credința ta nelimitată în destinele neamului, cele mai înflăcărate aripi și în privirea ta, scrutătoare și caldă, cea mai vie dintre icoane“.

Mareșalul adus în fruntea țării nu era o figură populară, lupta lui nu era cunoscută de mase, el nu fusese un șef care să caute să-și cultive popularitatea. Multe din căpeteniile armatei, în cap cu regele, nu-l iubeau. Totuși Carol II nu ezită să-l aducă la putere, socotindu-l ultima sa rezervă. De altfel acest gest regal este și ultimul act patriotic cu care acesta și-a încheiat domnia. Antonescu s-a impus maselor prin acțiunile lui curajoase și întreprinse de unul singur : obține abdicarea regelui ; înfrînge Rebeliunea ; declară război. În special după Rebeliune popularitatea sa a obținut cea mai ridicată cotă, aceasta în primul rînd revărsîndu-se asupra Armatei, desemnîndu-l ca cel mai competent și autoritar comandant al ei.

Dar odată cu instruirea și dotarea profesională avută, această armată este înzestrată și cu spiritul cavaleresc al omeniei.

Iată cum i se adresa în același Ordin de zi din 1.I.1944 :

„Iubiți Ostași !

Stați cu fruntea sus în fața faptelor voastre, a acelor care amenință și a celui care de sus ne judecă, ne pedepsește drept și la timp pe toți.

Lupta noastră este dreaptă.

Fapta voastră în ținuturile ocupate și prin locurile călcate a fost blândă și omenească.

Nimeni, pe unde ați trecut, nu a fost jefuit și nu a fost lovit.

Omul pentru noi este om, orice relație ar fi între noi, ori din ce nație ar fi ei și oricât rău ne-ar fi făcut ei.

Toți cei care au fost găsiți în calea noastră au fost ajutați și ocrotiți ca oameni. Copiii lor au fost îngrijiți ca și copiii noștri, bătrînii lor au fost ajutați după cum ajutam bătrînii noștri ; familia rusească a fost considerată ca și familia românească, nu facem nici o deosebire între soldații lor prizonieri la noi și soldații noștri...”

Și, într-adevăr, acesta a fost comportamentul armatei române atît pe teatrul de operații din Est, cît și pe cel din Vest, comportament dirijat de spiritul cavaleresc al omeniei, cu care trebuia tratat un inamic dezarmat.

Infinite au fost numărul proceselor de conștiință avute de Mareșal pe timpul guvernării sale pline de paradoxuri. Pe toate acestea le-a tratat și soluționat, trecute prin filtrul conștiinței drepturilor neamului și al onoarei cavaleresti.

Dar procesul cel mai adînc și cel care s-a desfășurat pe o perioadă lungă de timp, a fost procesul desprinderii de Axă și încheierea unui pact separat.

Onoarea „soldatului-cavaler“ a fost pusă la grea încercare, găsindu-și soluționarea prin sacrificiul său suprem.

Prins în menghina unui angajament luat față de aliatul său, de a merge pînă la sfîrșitul războiului alături și de interesele țării care-i arătase limpede și din timp că nu mai corespundea cu cel ale aliatului său, s-a învins pe sine (noi știm ce valoare da el unei promisiuni) și a hotărît să se despartă de aliat, dar... nu printr-o lovitură pe la spate, cum i se pretindea, ci printr-un procedeu cavaleresc : să-și anunțe aliatul și să-i faciliteze separarea forțelor.

Odată această idee fixată, el o urmărește cu strășnicie punînd o condiție „sine qua non“ inamicului.

În această situație ambiguă caută ca onoarea militară și cavaleriească să nu sufere. Astfel în răspunsul la cererea generalului Maitland Wilson de a se preda rușilor, el se prezintă ca un cavaler „sans peur et sans reproche“ așa cum era natura lui integrală.

Redăm mai jos scrisoarea :

„Am primit mesajul dumneavoastră.

Vă rog să nu cereți unui popor mic dar viteaz, care de două mii de ani luptă pentru viață, credință și libertate, să se dezonzoreze pe sine.

Vă rog să nu cereți unui soldat cinstit și unui om bătrîn să-și sfirșească zilele în umilință.

Așa cum dumneavoastră luptați pentru Anglia, tot așa și eu lupt pentru Patria mea, dar de suferințele, lupta și amenințările sub care noi trăim, dumneavoastră nu vă puteți da seama. Noi am fost atacați, deși nu am atacat pe nimeni. Ceea ce a fost al nostru și a fost al nostru de secole, ei ne-au luat.

Aliații și prietenii noștri au fost obligați de evenimentele din 1940, să ne abandoneze total, lăsîndu-ne astfel să fim jefuiți de lașii noștri vecini. Nici unul din marii noștri aliați de atunci nu putea să ne garanteze frontierele noastre reduse, ca răspuns la strigătul nostru de alarmă. Alături de Germania am fost nevoiți să ne opunem Rusiei, care zilnic ne umilea și ne amenința.

Singura țară din lume care, la cererea noastră, a fost de acord în împrejurări dificile, să garanteze existența durabilă a națiunii, a fost Germania.

Vă rog să nu cereți astăzi, cînd poporul nostru va trebui să moară, să accepte disgrația și dezonorarea.

Mare și glorios soldat ce sunteți, sunt sigur, veți înțelege. Ajutați-mă să salvez un popor și nu mă forțați să-l arunc în prăpastia fără de sfîrșit a distrugerii și rușinii.

Noi suntem prietenii dumneavoastră și nu dușmanii dumneavoastră. Nici un popor, sunt sigur, cu forțele aproape intacte, cum sunt ale noastre, nu ar putea să capituleze și să se retragă din acțiunea în care însăși libertatea și existența lui sunt în joc, fără o garanție serioasă pentru zilele ce vor veni.

Că nu se va comite nici o indiscrețiune în legătură cu acest mesaj, mă bizui pe dumneavoastră, ca soldat". Mareșal Antonescu.

Și după cele știute, armistițiul care era pe punctul de a fi fost realizat de Mareșal cu rușii, îi este furat pe motiv că intenționa să anunțe pe germani mai întîi.

Astfel dintr-un punct de onoare pentru armată și pentru țară și pentru Mareșal, se face un act incriminator care are drept consecință sacrificarea sa.

Dar Mareșalul știe să moară în legile cavalerismului, așa după cum știuse să trăiască sub aceleași legi. Ținuta sa pe timpul prizonieratului la ruși, pe timpul procesului, declarațiile sale și ultimul cuvînt, constituiesc chintesența comportamentului și ostășesc și cavaleresc.

În primul rînd cere să fie condamnat la moarte, nu pentru că se considera vinovat, ci pentru că soarta îi fusese potrivnică.

Acoperă atitudinea de desolidarizare a colaboratorilor săi declarînd : „Colaboratorii mei s-au desolidarizat de mine. Eu nu mă desolidarizez de ei. Tot ce a fost bun în guvernarea mea, las țării. Ce a fost rău iau asupra mea, în afară de crimă“.

Acesta excelează cînd, din prag de mormînt, acordă iertare regelui Mihai, iar la execuție ordonă focul strigînd „Trăiască România !“

Exclamarea : „Nu m-ați nimerit, domnilor, ochiți vă rog bine și terminați odată !“, exclamație făcută cu curaj, avînd gloanțele ucigașilor în-

fapte în trupul lui, înalță pe cea mai de sus treaptă a cavalerismului unui soldat.

Sfîrșindu-și viața prin glonț, el o sfîrșește soldățește, integrat în armata pe care a iubit-o și slujit-o cu sfințenie privind-o ca pe icoana Patriei.

Și, astfel, se încheie traectoria unei vieți eroice trăite de un soldat, care în tot comportamentul său a respectat legile cavalerismului. Această viață se oferă astăzi ca cel mai strălucit exemplu al unui exponent al armatei noastre, care poate sluji drept pildă și model de urmat pentru Armata de azi.

Acum și de-a pururi această figură de oștean părăind desprinsă din galeria eroilor clasici ai lui Plutarh, va constitui un sumum al virtuților ostășești și patriotice românești, cu care nu numai armata se va mindri, ci și întreaga țară, și cu care s-ar mindri și marile armate de pretutindeni.

Următoarele cuvinte ce pot sluji drept o mărturisire de credință, a unui crez ostășesc sfințit prin nimbul martirajului, pot să fie săpate cu litere de aur pe placa de marmoră a sufletului actualei Armate. Ele au zăcut cenzurate 46 de ani în rezoluția pusă de Mareșalul Antonescu pe o scrisoare de a mea, adresată Mareșalului, în semn de omagiu la 24 ianuarie 1944, cînd se împlincau 3 ani de la înfringerea Rebeliunii :

„...Armata a fost și a rămas garanția de temelie care străjuiește viața Neamului și prin ea ordinea lui internă.

Pe ea bizui viitorul și existența noastră.

Pe ea o servesc și prin ea trăiesc viața mea de român“.

Lt. Col. George Magherescu
din Vechea Armată

ROMÂNIA ÎNAINTEA CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL ȘI CAMPANIA SA ÎN RUSIA PÎNĂ ÎN 1943 — SUGESTII PENTRU VIITORUL EUROPEI

(1943 martie 15). Memorandum purtînd acest titlu elaborat în limba engleză și pregătît de fostul diplomat acreditat în anii anteriori în S.U.A. sau în Portugalia spre folosul emigrației române antiantonesciene din capitalele aliate.

Cursul pe care evenimentele militare îl pot lua în acest an face ca poziția României să fie de un interes particular.

Nici o încercare de a descrie această poziție și aceste schimbări ce pot surveni nu sînt de pătruns fără o rememorare a evenimentelor ce au condus aici.

I

Partea României la prezenta tragedie comună nu poate fi clar definită fără a ține seama de contribuția ei la ceea ce pe drept s-a numit armistițiul de 20 de ani dintre cele două războaie. Faptele referitoare la această contribuție sînt destul de bine cunoscute pentru a impune mai mult decît o rapidă trecere în revistă a cîtorva puncte :

(1) De-a lungul întregii perioade interbelice, România a fost un ardent susținător al Ligii Națiunilor. Succesivele guverne românești au fost cu toate în fruntea oricărei încercări de consolidare a Ligii și de devenire a ei ca instrument efectiv de menținere a păcii.

În ciuda slăbiciunii politicii anglo-franceze, România a susținut puternic cauza securității colective în două teste cruciale ale politicii anti-agresiune : sancțiunile contra Italiei (1935—1936) și remilitarizarea de către Germania a Renaniei (1936).

(2) Luînd în considerație fisurile sistemului Ligii Națiunilor, România a procedat cît mai bine pentru a-și întări obligațiile ca membru al Ligii prin subscrierea la o mai precisă înțelegere a securității colective : un tratat de alianță defensivă cu Polonia, acordurile Miciei Înțelegeri și ale Antantei Balcanice, un pact de prietenie cu Franța.

(3) Cînd creșterea netulburată a puterii germane a condus la anulara a două decade de eforturi în direcția securității colective, România s-a aflat printre ultimele state ce au susținut politica Ligii Națiunilor. Ea a fost, astfel, singura Putere care să exprime dispoziția de a-și îndeplini înțelegerile asumate dată de Cehoslovacia în clipa celei mai fatidice ore ale acestei țări. Desigur, nu mai tîrziu decît în sep-

tembrie 1938 guvernul român a informat Praga că, dacă Ungaria va coopera la orice act de agresiune contra Cehoslovaciei, România nu va întârzia să-și îndeplinească obligațiile militare.

(4) Chiar după Munchen, cînd promotorii politicii britanice și franceze au fost intimidați să accepte pretenția Germaniei la supremație în Europa Centrală și de Est, România a continuat să privească spre Londra și Paris pentru sprijin și direcție.

Cea mai bună dovadă a destoiniciei și direcției sigure asumată de politica României — în anii ce au prefătat izbucnirea războiului și chiar în primele zece luni de după aceea — a constatat în faptul că oamenii de stat germani și italieni au precizat că, prin pierderea unei părți a teritoriului ei, România și-a cules fructele pentru atașamentul ei încăpățînat la politica anglo-franceză. Mai mult, chiar neîntîmpinînd rezistență la cererile lor militare și economice, Germania și Italia au evidențiat credința lor că România trebuia să plătească pentru prejudiciile pe care le-a cauzat prin politica sa „greșită“ din trecut.

II

[...] Cînd în primăvara anului 1939 Marea Britanie și Franța au optat finalmente pentru a nu mai continua politica de conciliere, România s-a aflat de partea lor, deși guvernul ei nu se simțea asigurat din cauza lipsei de pregătire a Puterilor Occidentale pentru a-și onora garanțiile date și, de asemenea, din cauza nesiguranței atitudinii Rusiei.

În primele zece luni ale războiului, lipsită de asistență materială din toate părțile, România a făcut mari eforturi pentru a-și întări apărarea. Avînd în vedere poziția sa geografică, puterea militară a României s-a dovedit suficientă pentru a-i îngădui să lupte simultan contra Ungariei și Bulgariei ori să se opună — pentru un timp — Rusiei.

III

[...] Rezultatul colaborării între Germania, Ungaria și Uniunea Sovietică a fost *înfrîngerea României* din vara anului 1940. Faptul că tot ceea ce s-a întîmplat fără mari pierderi de vieți omenești și că, în loc de-a pierde războiul său, România a pierdut simplu o campanie — prin cedarea teritoriului pentru a se prezerva forța armată —, aceasta nu schimbă *realitatea fundamentală* că ea a suferit o înfrîngere din partea Germaniei, Ungariei și U.R.S.S. [...].

V

Cînd, ca rezultat al acceptării de către Regele Carol a dictatului de la Viena Generalul Antonescu a succedat în asumarea puterilor dictatoriale, prima sa încercare a fost aceea de a forma un guvern al tuturor partidelor. Această încercare a eșuat, în parte datorită presiunii germane, în parte datorită incapacității — foarte de neînțeles — a partidelor democratice de a accepta orientarea politicii interne și externe fixată de către Generalul Antonescu.

Finalmente s-a format un guvern incluzînd Garda de Fier, sponso-
rată de naști.

Încurajînd ambiția acestei grupări de a controla pozițiile-cheie în
Armată, Poliție și în departamentele economice, naștiții au fost fonda-
torii reali ai revoluției Gării de Fier ce a izbucnit în ianuarie 1941.
Însă doar ce-a izbucnit, că ei s-au dat deoparte și n-au întreprins ni-
mic pentru a se opune suprimării protejaților lor.

În ajunul războiului contra Rusiei un guvern militar — lipsit de
experiență politică — le-a urmat. Pe de altă parte, prin transforma-
rea Gării de Fier într-o forță violentă opusă noului guvern militar
și prin găzduirea liderilor ei în Germania, naștiții și-au făurit un instru-
ment de presiune adițional și foarte efektiv. La cel mai mic semn de
rezistență manifestat de către guvernul Antonescu, amenințarea restau-
rării Gării de Fier își făcea apariția. Prin aceasta, naștiții nu au fost
capabili să obțină audiența guvernului Antonescu, ci ei au asigurat
acesta din urmă un anume sprijin din partea claselor cele mai in-
fluente — ale acelor pentru care spectrul revenirii la putere a Gării
de Fier era de-a dreptul îngrozitor.

Cu asistența diviziilor și cu această teamă creată, Germania si-a
asigurat dominația asupra industriilor-cheie ale României și a obți-
nut, contra unor plăți amînate și la prețuri foarte joase, surplusul
producției țării la petrol și alimente.

Prezența unităților militare germane și exploatarea sistematică a
economiei românești a condus la creșterea generală a simțămîntelor
antinaziste. Aceste simțăminte au fost depășite numai de intensa teamă
provocată de Rusia Sovietică — în care fiecare român vedea pe incul-
patul principal pentru înfrîngerea României fără vărsare de sînge [din
1940] și pentru instalarea situației de adîncă umilire morală.

VI

Poporul român era oricum nerăbdător în așteptarea zilei cînd
circumstanțele îi vor permite să ridice armele împotriva oricărei na-
țiuni căreia ar fi dorit să-i reziste la prima transgresiune a indepen-
denței și integrității teritoriale a României.

Războiul dintre Germania și Rusia Sovietică a oferit prilejul de
a începe cu țara care, cea dintîi, s-a înfruptat din teritoriul României :
Rusia Sovietică.

Poporul român și armata sa au intrat în războiul contra Rusiei
pentru singurul scop al recîștigării a ceea ce fusese furat prin ame-
nințarea cu forța. Pentru a pune capăt umilirii pe care au suportat-o
în urma deciziei guvernului lor de a capitula fără vărsare de sînge,
românii au resimțit moralicește necesitatea de-a lupta pentru recîști-
garea pămîntului ce aparținea de drept României. Procedînd astfel, ei
nu s-au gîndit nicicînd să participe la vreo cruciadă ori la vreo cam-
panie mondială de asemenea natură ; ei au conceput războiul lor con-
tra Rusiei ca o acțiune militară purtată pentru recîștigarea celor două
provincii românești — pe care ei fuseseră gata să le apere prin forța
armelor cu un an mai devreme — și, de asemenea, pentru eliberarea

a două milioane de țărani români a căror viață, sub ocupația sovietică, fusese o lungă serie de persecuții, deportări și ucideri în masă. (Într-un singur an de ocupație, peste 300 000 de români din Basarabia dispăruseră prin forță).

Poporul român a fost convins că, pentru el, războiul va înceta a doua zi după eliberarea Basarabiei și a Bucovinei de Nord — iar Armata a fost informată că ea va depăși riul Nistru, granița legală între România și Uniunea Sovietică, numai pentru o foarte limitată extensiune dictată de necesități militare : în principal de nevoia de a fi distruse bazele construite de Uniunea Sovietică de-a lungul întregii frontiere cu România. Un acord semnat cu Germania chiar stipula că armatei române nu i se va cere să înainteze dincolo de riul Bug.

Decizia de a continua lupta peste Bug a fost luată de guvernul Antonescu fără cunostința ori consimțământul poporului român. Întrucât avansul unor unități militare românești dincolo de acest riu s-a realizat gradual a fost nevoie de timp pentru ca poporul român — lipsit de orice mijloace de expresie ori de a-și impune efectiv voința — să fi fost informat că o parte a armatei sale luptă încă în Rusia, O asemenea participare — pentru guvernul Antonescu singur poartă întreaga responsabilitate — a fost, oricum, pînă în vara anului 1942, mai degrabă simbolică — consistînd în mai puțin de cinci divizii cu efective complete. Această participare a fost prețul plătit pentru ca să se asigure supraviețuirea armatei acasă.

Pînă la începutul verii anului 1942 Germaniei i-a fost imposibil să obțină — din partea unui guvern slab și lipsit de experiență —, printr-un amestec de amenințări și promisiuni vagi privind retrocedarea Transilvaniei de Nord ocupată de unguri, un număr mai mare de divizii. Această sporire a ajutorului militar al României în războiul contra Rusiei a fost iarăși atinsă «puțin cîte puțin» și, astfel, poporul român s-a aflat în necunoștință de cauză în privința proporției participării armatei sale la război. Poporului român nu i s-a revelat adevărul în această privință înaintea dezastrelor din ultima iarnă [...].

(*Hoover Archives, Stanford University, Palo Alto-California, USA, Collection Brutus Coste, Box No. 1*).

POLITICA EXTERNĂ A ROMÂNIEI ȘI CRIZA EUROPEANĂ, 1920—1940

(1943) Amplu studiu (45 pagini dact.) întocmit de către șeful Direcției «Cifru» din cadrul Ministerului Afacerilor Străine din București. Studiul, redactat în cursul verii anului 1943, stăruie — așa după cum desprindem și din precizarea făcută pe manuscrisul inedit pînă în prezent — „cu priviri speciale asupra relațiilor cu U.R.S.S.“

[...] Agresiunea sovietică din iunie 1940 a fost actul de naștere al orientării României către o politică de colaborare cu Axa. Era îndoielnic că Sovietele nu considerau ocuparea Basarabiei și Bucovinei de Nord decît ca o etapă a politicii lor de expansiune în Balcani. Ostilitatea ce rușii continuau să manifesteze la adresa României, chiar îndată după criza Basarabiei, era un indiciu că furtuna nu făcuse decît să atingă frontierele românești și că ea amenința să se întoarcă în orice moment, într-o formă încă și mai violentă. Deja cînd ungurii și bulgarii, încurajați de atitudinea sovietică, ce paraliza complet România interzicîndu-i orice posibilitate de rezistență, au început să agite pretențiunile lor teritoriale, U.R.S.S. s-a grăbit să provoace pe granițele Moldovei o serie de incidente care nu lăsau nici o îndoială asupra intervențiunii lor într-un conflict româno-ungar. Această amenințare simultană a României din cel puțin trei părți, de îndată ce apărea o neînțelegere cu oricare din vecinii ei, fără nici o speranță de ajutor din partea nimănui, era o primejdie ce putea să recidiveze pînă la disparițiunea totală a țării. O înțelegere cu Germania a apărut, în aceste condițiuni, ca singura scîndură de salvare. În izolarea totală a României, Germania era singura forță care, în acel moment, ar fi putut asigura existența țării, impunînd respectul atît Rusiei, cît Ungariei și Bulgariei.

Dar Reichul punea ca o condițiune esențială a acestei înțelegeri un aranjament cu Ungaria și cu Bulgaria. În ce privește Bulgaria, cu care România nu ar fi refuzat a se înțelege direct, un adevărat ultimatum al D-lui Hitler a impus cedarea întregului Cadrilater (Dobrogea de Sud), cedare consfințită prin Tratatul de la Craiova. Cu Ungaria înțelegerea s-a dovedit imposibilă din cauza pretențiunilor sale enorme. Asociindu-și, Italia, Germania a decis atunci să taie acest nod gordian. Ea era interesată să evite, în Europa Centrală, un conflict care ar fi atras și o participare sovietică și care nu-i convenea în acel moment, — dar și să creeze între România și Ungaria o situațiune permițînd

îmixtiunea continuă a Berlinului în regiunea dunăreană precum și favorizarea nemăsurată a elementului minoritar german. Astfel s-a produs mai întâi ultimatumul, iar apoi ceea ce s-a numit arbitrajul, dar ar fi mai corect să se numească dictatul de la Viena. Jumătate din Transilvania era atribuită Ungariei. În acest teritoriu viețuiau 1 350 000 de români și 950 000 de unguri.

Este un fapt că România ar fi putut negocia mai bine înțelegerea sa cu Germania. Regele Carol era în realitate o fire slabă sub aparențe de energie și de autoritate. În fața gravității pericolului care pîndea România, el s-a aruncat cu precipitare către soluțiunea germană în care vedea singura salvare. Cu mai multă fermitate și cu mai mult calm este probabil că România și-ar fi putut reglementa raporturile cu Germania cu sacrificii mai puțin tragice.

Aceste evenimente s-au produs în decursul câtorva zile. Opinia publică nu a fost consultată înainte de a se accepta soluțiunea de la Viena. Actul nu a fost supus Parlamentului și nici, cel puțin, nu a fost publicat în „Monitorul Oficial”. Rezultatul se știe: tulburările care au condus la abdicarea Regelui Carol și prin care poporul român a arătat că nu înțelegea politica alături de Germania în orice condițiuni. Este ultimul cuvînt, pe care opinia publică a putut să-l pronunțe cu privire la politica externă a României, și trebuie recunoscut că a fost un limbaj de demnitate și de onoare prin care poporul român a depus o răsunătoare mărturie asupra modului în care el concepea politica de apropiere de Germania. De acum încolo, el nu va mai putea să-și exprime liber voința, iar tot ce a urmat nu-i mai angajează răspunderea în fața istoriei.

Omul care-și asumă sarcina de a conduce destinele României nu era un necunoscut opiniei publice. Generalul Antonescu se semnalase deja atențiunii generale prin rezistența curajoasă pe care o depusese în trecut tendințelor despotice ale Regelui Carol. Dar dacă opinia publică cunoștea curajul incontestabil al omului, ea ignora cu desăvîrșire concepțiunile sale asupra politicii externe. De altfel, trebuie subliniat că Antonescu nu a fost impus, de mișcările populare care au urmat arbitrajului de la Viena, la conducerea statului. El fusese însărcinat cu formarea guvernului de către Regele Carol, care a considerat potrivit să recurgă la energia fostului său adversar tocmai pentru a domina acele mișcări. Dîndu-și însă seama că potolirea spiritului public n-ar fi fost altfel posibilă, Antonescu nu a ezitat să se pună în fruntea mișcărilor cerînd abdicarea Regelui. Faptul rămîne însă că desemnarea lui nu a fost un act spontan al poporului român, ci că era datorată însuși fostului Suveran.

Opinia publică a acceptat la început cu încredere prezența lui Antonescu la conducerea țării. Avea, de altfel, toate motivele s-o facă. Datorită împrejurărilor, Antonescu fusese, într-adevăr, executorul voinței poporului român care înțelesese să formuleze un mandat limitat în ce privește politica față de Germania. Opinia publică nu avea nici un motiv să creadă că Antonescu va depăși acest mandat esențial de politică externă. Trebuie spus că, puțin timp după aceea, opinia publică a fost viu surprinsă de a vedea că Antonescu își constituia guvernul sprijinindu-se pe o singură grupare politică, și anume mișcarea legionară (fosta Gardă de Fier). Această grupare politică fusese, desigur,

prima care preconizase o politică alături de Germania, așa încît participarea sa la guvern nu ar fi trebuit să apară ca un fenomen anormal. Dar tocmai din cauza înfeudării ei totale Germaniei, poporul român, care nu concepea decît o colaborare limitată cu această țară, nu vedea cu ochi buni o participare excesivă la guvern a mișcării legionare. Totuși, opinia publică a făcut credit lui Antonescu. Ea și-a spus că, prin energia sa, el va ști să-și păstreze controlul exclusiv al afacerilor și să nu tolereze o prea mare influență a elementelor legionare asupra politicii externe. Opinia publică s-a complăcut, deci, a considera asocierea mișcării legionare ca o manevră tactică destinată a obține maximum de concesiuni din partea Germaniei care vedea în această mișcare principalul său exponent în România. Ceea ce a urmat a dovedi că Antonescu a izbutit, într-adevăr, să domine mișcarea legionară de care s-a separat după rebeliunea provocată de aceasta în ianuarie 1941. Aceasta nu înseamnă însă că politica sa externă a fost în acord cu sentimentul general.

Puțin timp după aceea, se producea un eveniment de cea mai mare importanță: intrarea în România a unor unități germane invitate de guvern pentru a instrui armata română, ceea ce aducea de fapt România sub un regim de ocupație militară. O profundă divergență nu a întârziat a se manifesta în felul acesta între politica externă a regimului Antonescu și sentimentele adevărate ale poporului român. Această divergență s-a agravat după izbucnirea conflictului cu Sovietele. Ideea fundamentală a politicii lui Antonescu era că o colaborare efectivă cu Germania constituia cea mai sigură cale către recuperarea Transilvaniei care gemea sub dominațiunea Ungariei. El nu credea, de asemenea, nici în victoria Germaniei, pe care nu o dorea. Nimeni nu se îndoaie că «ordinea nouă» ce Puterile Axei rezervau micilor popoare nu avea să fie pentru acestea decît un regim de sclavie și de exploatare. În victoria Aliatilor România vedea singura speranță a unei păci de libertate și de dreptate. Această victorie poporul român o considera, deci, ca garanția cea mai sigură a restituirii drepturilor sale. El nu vedea prin urmare în politica sa externă decît o acomodare temporară la care fusese constrins, din vina altora, pentru a evita prăbușirea totală și definitivă a țării. Poporul român nu înțelegea, deci, cîtuși de puțin să se alătore Germaniei în conflictul general. Este motivul pentru care atunci cînd a izbucnit conflictul germano-rus, după consensul general, participarea României la acel conflict ar fi trebuit să se mărginească la recuperarea provinciilor răpite de Soviete cu un an mai înainte. În repetate rînduri, șefii politici cei mai reprezentativi ai opiniei românești, Maniu și Brătianu, au protestat pe lângă Mareșalul Antonescu, cerînd retragerea armatei române din Rusia după reluarea Basarabiei și Bucovinei de Nord. Nici ei și nici opinia publică nu puteau face mai mult. Căci împotriva armatei germane, favorabilă regimului, nici o luptă nu era posibilă.

Odată cu intrarea armatei germane în România, politica externă a țării s-a oprit într-o sincopă care durează încă. Cei ce vor să judece cazul României trebuie să țină seama de acest fapt. Politica de cooperare activă cu Germania, războiul împotriva Sovietelor — sau, cel puțin, participarea peste anumite limite, considerate exagerate, a României la acest război — nu aparțin poporului român și nu-i pot fi

atribuite. Una din puținele mărturii neconstrinse despre adevăratele sentimente ale poporului român poate fi găsită în discursurile ținute, cu prilejul Anului Nou, de către M. S. Regele Mihai, a cărui inimă bate la unison cu cea a poporului său, a cărui răspundere nu este întru nimic angajată în evenimentele ce au urmat suirii sale pe tron și către care se îndreaptă aspirațiunile și speranțele României. Răspunzînd Nunțiu-lui Papal pentru felicitările sale, Regele formula urările cele mai călduroase pentru «o pace de justiție, de libertate și de concordie, o pace inspirată din credința în Dumnezeu și în destinul omenirii». Adresîndu-se poporului său, Suveranul îl asigură că poate aștepta cu încredere viitorul «atita vreme cît va rămîne credincios spiritului creștin și virtuților pe care și-a întemeiat viața în decursul istoriei sale ; atita vreme cît nu va dori bunul altuia, mulțumindu-se cu ce e al său, atita vreme cît va ști să trăiască în bună înțelegere cu cei ce-i respectă drepturile». Și Regele constată că, «în adîncul sufletului său, poporul român a rămas credincios acestui spirit și acestor virtuți».

(*Hoover Archives, Stanford University, Palo Alto, U.S.A., Collection Brutus Coste, Box No. 1*).

URSS A PROVOCAT INTRAREA ROMÂNIEI ÎN RĂZBOI ÎN 1941

— Pagini inedite din „Jurnal” —

10 iunie

Raport nr. 14

Domnule ministru,

A trecut o lună de la raportul meu din 15 mai, în care m-am străduit să lămuresc elementele trecătoare și elementele permanente ale crizei germano-sovietice (...). V-am scris, la 24 mai, despre „de-~~p~~na ignoranță în care se află toate misiunile străine de la Moscova, începînd cu ambasada Germaniei și cu ambasada Italiei, cu privire la cele ce se petrec, sau s-ar putea petrece între Germania și U.R.S.S.” (...). Guvernul sovietic, prezidat de Stalin, se străduiește, mai departe, să dea Puterilor Axei și statelor apropiate de aceste Puteri, dovezi de bunăvoință și intenții pașnice. Gestul de prietenie al lui Stalin, față de Paasikivi, fostul ministru finlandez la Moscova, prin care U.R.S.S. livrează Finlandei, de îndată, douăzeci de mii tone de grâu, cu toate că Finlanda a rămas în urmă cu livrările la care se obligase prin tratatul de comerț cu Rusia, dezvăluie interesul pe care guvernul sovietic îl poartă unei țări care alunecă din ce în ce mai mult sub înfriurirea Germaniei.

Raporturile pe care legația noastră le întreține cu Comisariatul pentru Afacerile Străine ne-au îngăduit să observăm că, și față de noi, atît în problemele mai însemnate privind raporturile, cît și în chestiuni mai mărunte, de gospodărire, autoritățile sovietice caută să se arate prevenitoare și bine intenționate. Cifra de repatrieri care în fiecare lună, e modestă, în proporție cu cererile noastre. Ea dovedește însă dorința autorităților de a ține seamă de stăruințele noastre și de a da, în șir, o dezlegare neînteruptă unei probleme, pe care, acum două luni, printr-o adresă oficială ce v-am comunicat-o, guvernul sovietic o considera „lichidată”.

Intențiile cele mai împăciuitoare se manifestă, firește, față de germani. Comisariatul pentru Afacerile Externe a dus un adevărat „Blitz-

kreig“ împotriva legațiilor micilor țări ocupate de germani. Trei dintre aceste legații au și fost închise. Ministrul Belgiei și ministrul Iugoslaviei au plecat la 3 iunie. Ministrul Norvegiei plecase mai înainte. Ministrul Belgiei a fost înștiințat că nu mai are ce căuta la Moscova, chiar a doua zi după căderea insulei Creta. Nici un reprezentant oficial nu însoțește la gară pe diplomații țărilor învinse. În schimb, ministrul Slovaciei, Tisso, care a fost rechemat la Bratislava, acum două zile, a primit la gară toate onorurile cuvenite, ca și cum țara sa nu s-ar fi desprins, acum doi ani, din trupul Cehoslovaciei, țară odinioară prietenă și aliată. (În timp ce unii pleacă, alții vin. Se așteaptă un ministru al Siamului, stat protejat de Japonia. Se așteaptă de asemenea, un reprezentant al guvernului din Irak, prieten cu Axa. Întimplările din Irak au deranjat, deocamdată, această din urmă socoteală).

Mai însemnate, firește, decît aceste chezășii de prietenie, pe socoteala altora, sînt dovezile de bună înțelegere pe care guvernul sovietic e dispus să le dea direct — fie în domeniul economic, fie chiar în cel politic, — guvernului german.

Se pune însă întrebarea dacă guvernul german cere, sau mai acceptă, asemenea dovezi. La Moscova nu se duc și nu s-au dus în timpul din urmă negocieri germano-sovietice, — nici politice, nici economice. Ce se petrece la Berlin? S-a vorbit mult despre convorbirile, pe care le-ar avea acolo Dekanozov, în vederea limpezirii situației. S-a pomenit și de unele rezultate la care s-ar fi ajuns.

Ambasadorul italian m-a asigurat însă că nu a primit nici o informație serioasă despre asemenea negocieri. Conte Schulenburg declară categoric că nu știe nimic. Nu este total exclus ca Dekanozov, care-i un prieten personal, și om de încredere al lui Stalin, să fi stabilit un contract direct cu Hitler. Faptul însă, că Schulenburg, care a condus pînă acum cele mai multe negocieri germano-sovietice, nu e infirmat, naște presupunerea că, la Berlin, nu au loc negocieri oficiale între Ministerul Afacerilor Străine și ambasada sovietică. Ignoranța în care sînt ținute cele două ambasade cu privire la intențiile reale ale guvernului german a mărit din nou nervozitatea diplomaților cu răspundere, nervozitate ce se potolise întrucîtva în cursul lunii trecute.

Știu că nu e nici în puțința, nici în dorința țării noastre, ca Germania să fie oprită pe o asemenea cale. Cred de datoria mea să atrag atenția, cum am făcut-o în toate rapoartele mele, asupra caracterului atît de complex al legăturilor dintre Germania național-socialistă și Uniunea Sovietică. Oricît de potrivnice ar putea părea uneori, interesele politice ale celor două state și ideologiile celor două regimuri, există, totuși, între cele două cîrmuiri o asemănare atît de mare în ce privește metodele și mijloacele politice folosite, încît toate surprinderile și întorsăturile cele mai senzaționale sînt cu puțință. După cum tovărășia de ieri poate duce, mîine, la o luptă necruțătoare, tot astfel criza de azi poate duce mîine la o nouă tovărășie. Cunoașterea acestui fapt trebuie să îndemne toate statele — după cum îmi spunea, luîndu-și rămas bun de la mine, Paasikivi, înțeleptul fost ministru al Finlandei la Moscova — și îndeosebi acele state care au mai slujit ca obiect de tranzație între cele două mari puteri, ca fără să renunțe la năzuințele lor naționale, să păstreze totuși, în toate împrejurările, cea mai desăvîrșită prudență.

Îmi dau seama de consecințele pe care le poate avea pentru țara noastră o asemenea întorsătură, pe care nu o putem de altfel nici determina, nici împiedica.

Nimeni nu se îndoieste azi, că guvernul sovietic e gata să dea asemenea dovezi. *Nimeni însă nu știe nimic precis* despre negocierile care se duc, la Berlin. (La Moscova nu se duc, și nu s-au dus negocieri de acest fel) pentru a se ajunge la un nou acord economic sau politic, germano-sovietic. Circulă tot soiul de zvonuri. V-am semnalat unele dintre ele prin telegrama mea nr. . . . Se spune astfel că sovieticii au și consimțit să primească în unele centre industriale, experți, tehnicieni și economiști germani, pentru a dovedi dorința și putința lor de a produce și de a livra toate alimentele și materiile prime făgăduite. Legația suedeză crede chiar a ști că asemenea experți se află de pe acum la Kiev. Se afirmă că germanii se gîndesc să ceară și alte garanții pentru a se feri de primejdia ca nu cumva livrările rusești să fie întrerupte tocmai atunci cînd ar putea fi mai necesare. (Ce „garanție“ poate împiedica însă pe sovietici, atîta vreme cît sînt stăpîni la ei acasă, să-și satisfacă interesele, cum și cînd vor voi?).

Ambasadorul italian m-a asigurat că nu a primit însă vreo informație serioasă despre asemenea negocieri. Părerea celor doi ambasadori este că Germania se va mulțumi să urmărească foarte de aproape modul cum U.R.S.S. își îndeplinește angajamentele, fără a mai cere sau primi garanții, care nu ar putea fi decît iluzorii, și fără a slăbi presiunea exercitată asupra Uniunii Sovietice pentru a împiedica tendința și manifestațiile prea puțin prietenești față de țelurile politice și războinice ale Axei, ca de exemplu cele din luna aprilie.

Ignoranța însă în care sînt ținute cele două ambasade, cu privire la intențiile reale ale guvernului german, ca și faptul, că nici la Moscova, nici la Berlin, nu se duc negocieri pentru a limpezi raporturile germano-sovietice (cu toată dorința vădită a Sovietelor de a ajunge la o înțelegere) îndreptătesc și unele concluzii mai puțin pașnice.

Contele Schulenburg s-a întors de la Berlin, la sfîrșitul lunii aprilie, cu anumite nedumeriri, din pricina discreției păstrate față de el asupra planurilor răsăritene ale Fîhrerului, și fiindcă aflase că unii dintre sfătuitoarii lui Hitler voiau și cereau un război, cu Rusia. Asigurarea pe care i-a dat-o cancelarul german, cum că pregătirile militare la hotarele sovietice nu au decît un caracter defensiv, — deoarece evenimentele neașteptate din Iugoslavia au îndemnat Germania să fie cît mai prudentă, nu a liniștit deplin pe ambasadorul german. Temperaturile sale s-au potolit însă, în timpul lunii mai, dat fiind că nu s-a mai produs nici un fapt îngrijorător, iar atitudinea guvernului sovietic a fost tot mai limpede și mai binevoitoare. Toți șefii de misiuni au împărtășit, de altfel, în acest timp, unii cu bucurie, alții cu supărare, simțămîntul că criza germano-sovietică e pe cale de a se potoli. V-am comunicat declarațiile categorice, făcute în această privință de Paasikivi, care trece drept unul din cei mai buni cunoscători ai stărilor din Europa răsăriteană.

La începutul acestei luni, unele cercuri din Berlin au început din nou să vorbească stăruitor, și nu fără însuflețire, de un război împotriva Rusiei. Un demnitar al partidului național-socialist a adus la Moscova știrea că guvernul german nu a luat încă nici o hotărîre pri-

vind atitudinea sa față de U.R.S.S., și că sorții războiului sînt deopotrivă, de mari, ca și sorții unei soluții pașnice. Singurele știri pozitive referitoare la posibilitatea unui război iminent au venit însă de la București. Măsurile noastre militare, luate după părerea generală, la cerea comandamentului german, au stîrnit în ciuda comunicatului liniștitor al guvernului român, surprindere și neliniște, în cercurile diplomatice. Înștiințarea dată legațiilor italiene și japoneze de la București despre pregătirile făcute de guvernul nostru în vederea unei eventuale revocări a corpului diplomatic, a fost comunicată ambasadelor respective de la Moscova, provocînd, firesc, cele mai vii comentarii.

În lipsa unor informații directe din partea guvernelor respective, ambasadele Axei au dat o deosebită atenție acestor știri venite din țara noastră. Nu au lipsit desigur și unele tălmăciri liniștitoare. După unii, pregătirile militare române au scopul să acopere spatele armatelor germane, care vor porni prin Turcia spre Egipt. Pentru alții, mișcările la hotarele răsăritene au drept scop să mascheze încercarea de a invada insulele Britanice. Părerea cea mai răspîdită este că, dat fiind că Führer-ul nu împărtășește nimănui, nici chiar intimilor săi colaboratori, hotărîrile sale, înainte de a le da un început de realizare, pregătirile militare din România sînt, — în stare de ignoranță generală în care sînt ținute ambasadele —, un indiciu serios despre ceea ce s-ar putea întîmpla. Persoane care pînă mai ieri, păreau convinse că raporturile germano-sovietice nu trebuie și nu pot fi rupte, admit azi posibilitatea unui război (...).

Autoritățile sovietice nu par să fi fost înrîurite pînă acum de asemenea temeri. La Comisariatul pentru Afacerile Străine, atmosfera e limpede și pașnică. Birourile respective cercetează probleme diferite, — lichidarea repatrierilor germane din fostele state baltice, raporturile economice cu Italia, schimburi de deținuți politici cu România, ca și cum nimic nu se întîmplă, și nici nu s-ar putea întîmpla. Sînt pozitiv informat că guvernul sovietic nu a încercat, pînă acum, să strîngă legăturile cu Anglia și cu Statele Unite, — cel puțin prin mijlocirea ambasadelor acestor două Puteri de la Moscova, — cum ar fi fost firesc, dacă s-ar teme de o agresiune germană. Steinhardt, cu toată dorința lui de a ști cît mai mult, nu a primit nici o „confidență“ din partea lui Vișinski, sau Lozovski, și e convins că Cripps nu a aflat mai mult decît el. Nu e deci de presupus, cum se zvonea, în unele cercuri de ziariști germani, că ambasadorul Angliei, chemat de guvernul său „spre informare“ duce cu el, în avionul care-l poartă prin Stockholm, — peste liniile germane din Norvegia și din Marea Nordului —, un important mesaj din partea guvernului sovietic.

Știrile „alarmante“ cu privire la intențiile guvernului de la Berlin au început să sosească, în cele dintîi zile ale acestei luni, adică atunci cînd după ocuparea insulei Creta, armatele germane intraseră în stăpînirea întregului nostru continent.

Victoria Germaniei e strălucită, dar nu e desăvîrșită. Un continent e ocupat. Mai rămîn de ocupat patru continente și cam tot atîtea oceane. Războiul, după fiecare victorie, s-a întins mai departe. A luat sfîrșit în Europa, și s-a întors în lume.

Frontul apusean a fost împins, de la Somme și Champagne, pînă la Atlantic. Franța a fost ștearsă din rîndurile inamicilor germani. Nu mai apasă dinspre Vest presiunea primejdioasă a unor trupe terestre.

La Răsărit, în locul armatelor dușmane ale țarului, și mai în urmă ale bolșevicilor, se află acum, un stat, deocamdată prieten și dornic să livreze cît mai multe alimente și materii prime... Și totuși, datorită poziției ei centrale, Germania e prinsă în aceeași încheștare.

În Apus, supremația pe mare a Puterilor anglo-saxone îngăduie Angliei să mențină blocusul alimentar, în timp ce Statele Unite își pregătesc uriașele lor posibilități militare, navale, aeriene. La Răsărit, din Golful Finic, pînă la Gurile Dunării, se întind „trupele de acoperire“ ale Uniunii Sovietice. Moscova a învățat să înainteze și să se întindă : știe să aștepte și e hotărîtă să profite.

Cuvîntarea din urmă a lui Roosevelt a dovedit nu numai o hotărîre de nezdruccinat, dar și o putere de imaginație imperialistă. E o fatalitate pentru imperialismul german, care se înalță pe victoriile unor trupe motorizate, că a trezit două imperialisme, năvalnice ca și el : imperialismul sovietic, care are la îndemînă mase de oameni fără număr și imperialismul american, care construiește motoare fără sfîrșit.

Străpungerea frontului din Atlantic pare tot atît de iluzoriu aici, cum părea iluzoriu, acum 24 de ani, străpungerea frontului anglo-francez. Nimic, nici chiar o invazie a Insulelor Britanice nu poate hotărî soarta războiului, dacă se încheagă blocul de rezistență și de luptă anglo-american.

Victoria la Vest, însemna în 1918, cucerirea Europei. Azi, înseamnă cucerirea lumii. E firesc, în aceste condiții, că Germania caută o ieșire care să ferească victoriile ei de pînă acum de soarta victoriilor dobîndite în cei dintîi ani ai războiului trecut. Ea este silită să-și revizuiască obiectivele politice și militare, înlăuntrul spațiului ocupat de trupele ei, și în afară.

[...] O unire a acestor popoare în cuprinsul unui organism politic unitar nu poate fi concepută decît pe temeiul unei ordine de drept care să limpezească și să frîneze stările de fapt atît de tulburi ale zilelor de azi...

În afară, probleme de care atîrnă soarta Europei și pacea lumii, este de asemenea o problemă de măsură, de cumpănă dreaptă, de autoîngrădire a puterii, azi încă victorioase. Grija, de altfel îndreptățită, de a nu juca soarta întregului continent pe o singură carte, și anume pe lupta îndîrjită, și pînă la capăt, cu lumea anglo-saxonă, poate îndemna Germania să caute o ieșire în altă parte. Alarma de azi de la Moscova e datorită — cine știe ? — știrilor prevestitoare a unor hotărîri de acest fel (...).

Străduințele care se fac, deoparte și de alta, sub ochii noștri, spre a înlătura criza, care în aceste zile, pare mai amenințătoare, măresc îngrijorările pe care le împărtășeam cu Paasikivi, cînd auzeam răspîndindu-se vestea că statele limitrofe sînt acelea care vor, și împing la război“. Gr. G.

10, 11, 12 iunie

Aceste zile au fost tulburate de știrile și de zvonurile privitoare la o acțiune militară a Germaniei și a țărilor limitrofe, îndreptată împotriva Uniunii Sovietice [...].

Comunicatul TASS oferă un prilej de frământare, de chibzuire, de socoteli, tălmăcilor gândirii oficiale sovietice. Niciodată o situație mai ciudată nu a dat naștere unui document mai straniu.

Așadar, amenințatii iau apărarea amenințătorilor, și declară, în gura mare, că sint liniștiți, mulțumiți cu tot ce se întâmplă, lămuresc cu nevinovăție și candoare, de ce din întâmplare, 300 de divizii se află față în față la hotare, — și înjură pe... englezi, care nu au nici o vină, și care la caz de nevoie, ar putea da un ajutor.

Teamă ? Slăbiciune ? Șiretenie ?

Un proverb georgian spune : „Cind nu poți să stringi de gît pe vrăjmaș, îmbrățișază-l“. (Un alt proverb din aceeași țară sfătuiește : „Dacă un vrăjmaș vrea să te sugrume, cade-i în brațe, și strînge-l la piept!“).

Telefenez la București : „Comunicatul TASS a avut deocamdată două efecte : a liniștit publicul sovietic și a limpezit o problemă care frământa corpul diplomatic. Se știe acum că Germania nu a făcut noi cereri, ca cele despre care v-am pomenit în telegrama mea. Se pune însă întrebarea dacă desmintirea TASS a fost dată după o prealabilă înțelegere cu guvernul german, sau dacă este un act spontan și unilateral din partea guvernului sovietic, dornic să descopere, pe această cale, intențiunile adevărate ale Germaniei. Surprinderea constatată la ambasada Germaniei, imediat după ce s-a dat publicității comunicatul, constituie o mărturie că, cel puțin la Moscova, nu a intervenit nici o înțelegere de acest fel, între germani și sovietici. E greu de admis, pe de altă parte, că guvernul sovietic dacă s-ar simți într-adevăr amenințat și în primejdie, s-ar grăbi să risipească toate temerile publicului sovietic, și să nu indispuină Anglia, aruncînd în sarcina „propagandei inamice“ toate știrile „minci-noase“ despre o tensiune între Germania și U.R.S.S.

Vom afla din reacțiunile presei și oficialității germane dacă dezmințirea agenției TASS înseamnă un punct final, sau un punct de întrebare, în prea ciudata criză germano-rusă, unde se vorbește atît de prietenie și se fac atîtea pregătiri de război“ — *Gafencu*.

17 iunie

Zile de așteptare și de nesiguranță. Germanii tac.

18 iunie

De la București, nici o informație și nici o instrucțiune [...].

19 iunie.

Toate doamnele italiene au părăsit Moscova. Ieri seară, Rosso îmi mărturisește că „de data aceasta“, s-a înșelat. Situația este foarte gravă. Printr-o telegramă, a oprit pe soția sa la Tokio... Sîmbătă pleacă, poate cel din urmă avion.

20 iunie

Facem bagajele. Legația se golește. Bergery se oferă să-mi păstreze unele lucruri. Lichidarea avutului nostru din Moscova e o ruină, asemănătoare cu lichidarea avutului nostru din București.

Telegrafiez la București că așteptăm deznodămîntul crizei, duminică sau luni, dar spun că nu știm nimic. Bucureștii nu telegrafiază nici un cuvînt. Încerc totuși să distrug dosarele.

Moscova își păstrează fizionomia obișnuită. Lumea nu se așteaptă la război. Timpul frumos atrage bărbați și femei pe străzi, pe bulevarde, în grădini.

22 iunie

Un telefon al lui von Walther mă scoală din somn: nemții au părăsînd în cursul nopții în Rusia, pe toată întinderea frontierei, de la Marea Baltică, la Marea Neagră. Aflu că guvernul român ne-a așezat sub oblăduirea ambasadei germane. Ce instrucțiuni aveți?, mă întreabă von Walther. — Niciuna. Curios! Atunci, cere numaidecît. Nu putem să vă luăm cu noi, dacă nu știm cînd și cum veți rupe legăturile.

Schulenburg a fost azi dimineață la Molotov ca să-și ceară pașapoartele. Molotov a fost, pare-se, foarte liniștit.

Telegrafiez la București, direct, prin italieni și prin francezi. Dar nu-mi fac nici o iluzie. Toate telegramele sînt oprite. La radio: obișnuitul mare discurs al lui Hitler: de ce a fost nevoie să atace; și răspunsul lui Molotov.

Pledoarii de apărare și de acuzare din partea unor cîrmuitori, care în împrejurări asemănătoare, întrebuintează aceleași cuvinte și aceleași metode. Războiul a început fără ultimatum, fără negocieri, fără declarație. O „simplă operație militară“.

Țara noastră va urma, — e un prilej de a recîștiga o parte din pămîntul pierdut și de a se reface sufletește după prăbușirile morale din anul trecut. Prindem cîteva crîmpeie la radio, din discursul lui Antonescu, și din manifestațiile publice din București. Sîntem deci în stare de război cu U.R.S.S.

Îmi strîng toți oamenii, la legăție. Vor locui și mîncă împreună cu mine. Sîntem 17, — zece diplomați și 7 auxiliari. Legăția e lăsată fără pază, cu porțile deschise. Putem circula în oraș și telefona. Pînă cînd? Nemții au fost izolați, în cursul zilei, fiecare acasă la el. Contele singur. Tippelskirch singur. Ambasada înconjurată și închisă.

Cum vor fi evacuați? Prin cine urmează să se facă negocierile de evacuare? Păstrăm contactul cu italienii, în aceeași situație de libertate provizorie, ca și noi. Rosso socotește că deoarece nu am fost avizați de nimic, nu e cazul să ne prezentăm autorităților sovietice, ci trebuie să așteptăm: pînă cînd?

Francezii vin să mă vadă, în mai multe rînduri. Bergery, Luguett și Luguette, și un vice-consul care îmi cumpără mașina.

Americanii s-au retras la o „dacia“ depărtată, de teama bombardărilor. Singurii în primejdie de a fi bombardați din avioane, sîntem noi, fiind așezați între cîmpul de aviație și cea mai însemnată gară de cale ferată.

Nici o telegramă din afară.

23 iunie

Moscova nu a fost bombardată în astă noapte. Am putut dormi puțin, deși tancurile grele au trecut, fără întrerupere, pe șoseaua Leningradului.

Nu putem stabili nici un contact cu nemții. Firele telefonice tăiate, casele înconjurate. Merg la Rosso. Îl găsesc liniștit, zîmbitor. „—Il faut attendre! Il n'y a rien à faire“ (Trebuie să așteptăm. Nu e nimic de făcut). Îi dau lista românilor ce trebuiesc evacuați : „Cîți dintre ei joacă bridge ?“, mă întreabă cu interes.

Tovarășii mei stau strînși în jurul aparatelor de radio (avem trei) și urmăresc cu emoție știrile contradictorii de pe noul front.

Zi lungă de inacțiune și de așteptare. Din cînd în cînd, un telefon de la italieni, care nici ei nu știu nimic [...].

24 iunie

[...] Ascult la radio discursurile înflăcărâte ale propagandiștilor germani, pline de neadevăruri istorice. Față de statele mici, metodele totalitarilor, de orice nuanță, au fost la fel : aceeași lipsă de scrupule, aceeași poftă de stăpînire. Nu e adevărat, cum pretind nemții, că Kremlinul ar fi conspirat cu Cripps. Dimpotrivă. Stalin și Molotov se fereau de englezi, ca să nu dea de bănuît nemților. Nu urmăreau o politică „de încercuire“, nu se gîndeau să intervină în luptă, și așteptau sfîrșitul. Singurul succes al lui Cripps la Moscova, unde a cunoscut atîtea dezamăgiri și ofense, este datorit lui Hitler. Și chiar acest succes nu a fost deplin, deoarece ambasadorul britanic, scîrbit de experiențele sale moscovite, se afla de zece zile la Londra cînd a izbucnit conflictul germano-sovietic.

Totuși, Churchill pare să fi îmbrățișat cu însuflețire cauza rușilor. Prin discursul său de ieri seara, el le făgăduiește sprijin economic și financiar. Mă întreb : de ce atîta grabă ? De cealaltă parte, germanii reîmpropătînd campania lor anti-bolșevică, amorfă de atîta vreme, caută să înjghebe un front european pentru... salvarea civilizației ! Era și timpul !...

La ora două, primesc un telefon de la Kremlin. Molotov dorește să mă vadă.

La orele patru fără un sfert, sînt în curtea de onoare a cetății, odinioară sfîntă. Sînt primit cu același ceremonial ca la vizita mea cea dintîi. Un ofițer mă așteaptă pe peron, se prezintă, îmi strînge mîna, mă întovărășește pînă în apartamentele de primire.

În sala de așteptare, doi secretari mă întîmpină cu multă amabilitate. Sînt introdus în biroul cel lung, cu ușa din fund deschisă, a vicepreședintelui comisarilor.

Molotov vine spre mine. Pare obosit. Îmi întinde mîna cu un gest simplu, liniștit. Îmi vorbește apoi pe un ton domol, cu îndurerare, uneori aproape cu blîndețe :

— Aș vrea să știu, domnule ministru, care e situația dintre noi. Trăiam, pînă mai ieri, în pace. Azi, trupele dv. sprijină atacul banditesc al nemților împotriva noastră. Aș vrea să știu, dacă îmi puteți da o lămurire.

— Domnule vicepreședinte, nu am primit nici o informație și nici o instrucțiune. Îmi închipuiam că legația dv. de la București a trebuit să vă dea lămuririle cuvenite.

— Legația noastră nu cunoaște decît faptele : participarea dv. la agresiunea împotriva noastră. Din partea guvernului român, nu a primit nici o înștiințare, nici o cerere, nici o declarație de război.

În cazul acesta, trebuie să ne lămurim după faptele pe care le cunoaștem. Aceste fapte implică o ruptură a legăturilor diplomatice dintre țările noastre. Sînt convins că membrii legației sovietice din București vor primi toate înlesnirile pentru a părăsi România. La rîndul nostru, v-am fi recunoscători dacă ați da dispozițiile convenite pentru ca să ni se remită pașapoartele. Țin să adaug două cuvinte, nu cu privire la evenimentele politice, ci referitoare la misiunea pe care am împlinit-o aici. Vă vorbesc, deci, în numele meu personal. Acum zece luni, cînd am avut onoarea să vă văd pentru întîia oară, v-am spus că voi lucra cu toată hotărîrea și cu toată lealitatea pentru normalizarea și întărirea raporturilor pașnice dintre țările noastre. Socotesc în conștiința mea că mi-am împlinit întocmai angajamentul pe care l-am luat. Sînt cu atît mai îndurerat, personal, că străduințele mele nu și-au atins țelul.

Sînt că Molotov ar mai vrea să adauge ceva. După cîteva clipe de tăcere, el se hotărăște să-mi spună următoarele : „România nu avea dreptul să rupă pacea cu U.R.S.S. Știa că, după reluarea Basarabiei, nu mai aveam nici o pretenție împotriva ei. Am declarat în mai multe rînduri, în termeni categorici, că doream o Romînie pașnică și independentă. Voința noastră pe care am dovedit-o prin fapte, era să întărim raporturile dintre noi. Cînd Germania v-a dat așa-zisa garanție, am protestat împotriva acestei garanții fiindcă presimțeam că e menită să tulbure raporturile dintre U.R.S.S. și România. Această garanție însemna sfîrșitul independenței dvs. Ați intrat sub dependența Germaniei. Cîteva luni mai tîrziu, ați și fost ocupați de fapt, de trupele germane. Nu era nevoie să vă asociați la agresiunea bandiților împotriva noastră. Sîntem siliți să tragem toate consecințele acestor fapte. (Molotov pare să lege ideea de „consecințe“ nu numai de fapta agresiunii, dar de caracterul ei „banditesc“. Acest cuvînt rostit de altfel fără nici o pornire, cu voce cît mai potolită, revine de altfel de mai multe ori în declarațiile sale).

Răspund că nu mi se cade, în acest clipă și în aceste împrejurări, să intru într-o discuție de politică generală. Vîltoarea războinică în care sînt atrase toate popoarele, unul după altul, e atît de uriașă, masele ce stau față în față cu interese potrivnice, vrăjmașe, sînt atît de numeroase, încît pare să fie o tristă fatalitate ca statele mici, ca și cele mari, oricît de dornice ar fi de pace, să nu poată scăpa de urgia războiului. În ce mă privește, nu pot avea față de evenimentele de azi, pe care numai istoria le va putea judeca, decît o atitudine de diplomat, adică de soldat al țării mele. Să-mi fie îngăduit, în această calitate, să-mi exprim părerea de rău că prin politica ei urmată în timpul din urmă, U.R.S.S. nu a făcut nimic pentru a împiedica, între țările noastre, durerosul desnodămînt de azi. Prin brutalul ultimatum din anul trecut, prin care ni s-a cerut nu numai Basarabia, dar și Bucovina, și un colț din vechea Moldovă, prin încălcările teritoriului nostru, care au urmat atunci, prin actele de forță ce au intervenit pe Dunăre, — chiar în timpul negocierilor pentru stabilirea liniei de demarcație —, Uniunea Sovietică a distrus în România orice sentiment de încredere și de siguranță și a trezit îndreptățita teamă că

însăși ființa statului român e în primejdie. Am căutat atunci un sprijin în altă parte. Nu am fi avut nevoie de acest sprijin, și nu l-am fi căutat, dacă nu am fi fost loviți, și dacă nu ne-am fi simțit amenințați.

Îmi îngădui să amintesc aceste fapte fiindcă am avut prilejul, cu ministrul de externe al țării mele, să atrag în mai multe rânduri, prin discursuri și declarații publice, atenția guvernului sovietic, față de care am urmat totdeauna o politică leală de pace și de bună vecinătate, că „*O Românie independentă în cuprinsul hotarelor ei neatinse este o cheazășie de siguranță pentru U.R.S.S., ca pentru toate celelalte state vecine*”.

Lovitura cea dintâi care a zdruncinat temeliile unei asemenea Români, cheazășie de siguranță și de pace. acoperire firească și atât de folositoare unui hotar întins și însemnat al Rusiei, a fost dată, din nefericire, de guvernul sovietic. Urmărilor acestei nenorociri, pe care le deplîngem astăzi, mă mîhnesc cu tit mai mult cu cît poporul român nu a dus niciodată, pînă azi, război cu poporul rus, și nu există simțăminte dușmănoase între cele două neamuri.

Molotov a ascultat în tăcere traducerea interpretului. Apoi, cu aceeași liniște, cu același glas potolit, puțin mai apăsător, și căutînd în mai multe rînduri privirea mea, a răspuns: „Înce privește Basarabia, am părerea mea. Dacă ați fi vrut, am fi putut găsi, din vreme, o înțelegere cu privire la ea, care ne-ar fi scutit de multe neplăceri. Azi însă, problema e alta. Vă gîndiți la teritorii. Și nu vă dați seama că sînt în joc independența și însăși ființa dumneavoastră de stat. Noi nu v-am pus niciodată independența în primejdie. Dimpotrivă. Am luptat odată pentru ea. Ne datorăm existența statului român liber. De atunci, pînă în zilele de azi, cele din urmă, v-am asigurat neconținut că sîntem hotărîți să vă respectăm țara și neatîrnarea. Totuși, v-ați supus nemților. V-ați alăturat atacului lor banditesc. Vă veți căi. Germania a dovedit cu prisosință cît de puțin îi pasă de ființa și de voința statelor mici. Chiar în cazul unei victorii germane, sînteți pierduți. România e în primejdie de a nu mai fi”.

Apoi, sculîndu-se de pe un scaun, se îndreptă spre mine, cu mîna întinsă, se înclină ușor, foarte simplu, și trebuie să mărturisesc, mișcător.

Îmi voi aminti toată viața, acest din urmă rămas bun pe care l-am luat de la Molotov.

Ofițeri în uniformă de campanie, deosebit de curtenitori, mă însoțesc pînă la porțile Kremlinului.

Seara, în legația noastră pustie, golită de mobilă și de tablouri, în care stăm închiși, așteptînd hotărîrile ce se vor lua cu privire la noi, primesc vizita soților Bergery. Sînt mișcat de gentilețea pe care acești prieteni mi-o arată, la clipele de singurătate și de frămîntare. (Regret însemnările mele răuvoitoare despre Bergery).

Istorisesc lui Bergery, întrevăderea istorică pe care am avut-o cu Molotov.

— „E surprinzător, observă francezii, cît de mult țin totalitarii la drepturile și libertățile statelor mici. Molotov e întristat fiindcă România își pierde neatîrnarea. Hitler a intrat în luptă ca să salveze statele balcanice și să libereze popoarele oprite !... Și ce e mai curios, e că ei sînt, poate, de bună credință“...

— Poate. . .

(Institutul de Istorie „A. D. Xenopol“ — Iași,
Colectivul de istorie a celui de-al doilea război mondial.
fond Documente) •

PRELUDII POLITICO-DIPLOMATICE ALE LOVITURII DE STAT DE LA 23 AUGUST 1944

România a trecut, la sfîrşitul deceniului al treilea, prin cea mai nefastă perioadă din istoria sa interbelică. Germania hitleristă, antrenată într-un război total de cuceriri îşi continua marşul ei triumfal de înge-nunchiere a Europei. Stalin statornicise cu Hitler un pact senzaţional de neagresiune şi colaborare, precum şi o înţelegere secretă de împărţire a spaţiilor răsăritene (23 august 1939). Cehoslovacia era dezmembrată şi cotropită (15 martie 1939). Polonia era desfiinţată (27 septembrie 1939). Mica Înţelegere era destrămată, iar Înţelegerea Balcanică era practic inexistentă. Aliata tradiţională a ţării noastre, Franţa, avea să cunoască o înfringere umilitoare (17 iunie 1940), iar Marea Britanie, nimicitor bombardată, se pregătea febril să înfrunte, cu curajul disperării, ameninţarea debarcării germane.

În urma presiunilor ameninţătoare ale Germaniei, România fusese constrinsă să abandoneze : la Sud, Cadrilaterul, în favoarea Bulgariei (7 septembrie 1940), iar, la Vest, jumătate din Transilvania românească,

* Autorul prezentei relatări, în calitate de secretar politic al lui Iuliu Maniu (1936—1947), a fost martor al desfăşurării evenimentelor preliminare armistiţiului din 1944 şi al pregătirii loviturii de stat de la 23 august 1944. L-a însoţit pe preşedintele Partidului Naţional-Tărănesc la întrevederile, întîlnirile şi discuţiile purtate cu Regele Mihai, cu diplomaţii occidentali din Bucureşti, cu conducătorii partidelor politice anti-hitleriste şi anti-dictatoriale, cu generali români şi fruntaşii civili angajaţi în conspiraţie, cu grupul de diplomaţi români anti-fascişti de la Ministerul de Externe, cu conducătorii misiunilor aliate paraşutaţi în ţară, cu radio-telegrafiştii britanici. A păstrat ascuns aparatul de emisiune încredinţat lui Maniu în 1941. A scris, după dictare, textele memoriilor şi scrisorilor întocmite de Iuliu Maniu. A cifrat şi descifrat telegramele trimise la şi primite de la Liverpool, Cairo şi Stockholm, prin care s-a negociat ieşirea României din război. A fost prezent la întîlnirile lui Iuliu Maniu cu Dinu Brătianu, Titel Petrescu, delegaţii partidului comunist şi fruntaşii politici filoaliţi. A ţinut permanent legătura cu Grigore Niculescu-Buzeşti, care a coordonat întreaga acţiune. A găzduit întrevederile secrete dintre Iuliu Maniu şi Lucreţiu Pătrăşcanu (1943—1944). În această calitate se consideră obligat şi îndreptăţit să aducă o modestă contribuţie la elucidarea evenimentului atît de controversat. Ne face o deosebită plăcere să publicăm în ţară prima parte a manuscrisului (în total 71 pagini dact.) pe care autorul a binevoit să ni-l pună la dispoziţie încă în anul 1988.

în favoarea Ungariei (30 august 1940), — după ce, în urma unui ultimatum sovietic, cedase, fără rezistență, puternicei vecine din Est, străvechile provincii românești, Basarabia și Bucovina de Nord (26 iunie 1940).

Anglia și Franța, care garantaseră (la 13 aprilie 1939) independența și integritatea teritorială a României, notificaseră (la 14 decembrie 1939) că garanțiile contractate ar putea funcționa numai în condițiuni care depindeau de atitudinea altor state (neutralizarea Italiei și intrarea Turciei în război).

Izolată de toate țările Europei, România de atunci, înconjurată exclusiv de state inamice revendicative și încăpută sub oprîmarea unei dictaturi, nu avea altă cale de urmat decît o subordonare docilă în fața Germaniei. (Drumul acestei subordonări fusese pregătit de diplomația oportunistă a guvernelor anterioare ale fostului rege Carol al II-lea, prezidate de agenții fideli ai ex-suveranului, Gheorghe Tătărescu și Ion Gîlgurtu). Guvernul de dictatură al generalului Antonescu, instaurat la cîrma țării cu concurs german, dar împotriva voinței obștești, a promovat înlănțuirea României în orbita de interese ale Germaniei (care voia să-și asigure, pentru planurile ei de expansiune, cerealele și petrolul românesc), anihilînd facultatea de opțiune liberă a națiunii.

Intrarea țării noastre în războiul antisovietic, ca aliată militară a Germaniei (22 iunie 1941) a fost inițial justificată de obligația morală și patriotică de a recupera provinciile de răsărit ale țării, ocupate în mod samavolnic cu un an în urmă, provincii care altminteri ar fi fost expuse cruntelor devastări hitleriste. România nu a intrat în război ca un stat agresor. Războiul României, pînă la Nistru, a fost un război just, care s-a bucurat de acordul și aprobarea opiniei publice românești. Continuarea ofensivei, peste granițele etnice ale neamului, alături de *Wermachtul* german, s-a făcut însă împotriva voinței naționale, care și-a manifestat, prin exponenții ei reprezentativi, dezacordul și dezavuarea și a cerut, prin aceiași exponenți, ca guvernul militar care se instalase la putere să înceteze imediat ceea ce numea : „urmărirea inamicului pînă la distrugerea lui“ și să retragă armata română din teritoriul străin invadat. (Acest comandament moral era susținut și de unele căpetenii ale armatelor : generalii Iacobici, Ciupercă, Constantinescu-Klaps și alții, care au tras mai tirziu consecințele atitudinii lor).

În memoriile de protest adresate guvernului dictatorial, Iuliu Maniu și Constantin (Dinu) I. C. Brătianu au cerut insistent ca armata română să fie oprită la Nistru. În același timp, în solicitări adresate în scris Aliaților, prin intermediul guvernului britanic și al legațiilor țărilor neutre, au cerut ca România să fie considerată țară ocupată de nemți, iar guvernul ei de dictatură militară să fie socotit nereprezentativ și să nu se facă confuzie între România și respectivul guvern. Teza unei Româнії aflate sub ocupație hitleristă, susținută de opoziție, a fost parțial însușită ca atare de către unele cancelarii occidentale.

Guvernul Marii Britanii a pus în vedere guvernului român că depășirea Bugului (de către armata română) va avea drept consecință declararea stării de război, avertisment de care generalul Antonescu (care nu se putea desprinde de angrenajul militar german) nu a ținut seamă.

Continuarea războiului din Est a determinat declarația de război a Angliei (6 decembrie 1941) iar, mai târziu (6 iunie 1942), la insistența guvernului sovietic, a Statelor Unite (cărora România le declarase război la 12 decembrie 1941), care s-au considerat și ele în stare de război cu țara noastră. România și-a atras, ca urmare, calificarea gravă de „stat satelit al Germaniei” și „stat agresor”. Această calificare a adus țării nenumărate daune la Conferința de pace. (Dacă România ar fi fost considerată, așa cum a cerut opoziția, țară ocupată de armata germană, desigur că ar fi beneficiat de alt statut și de alt tratament).

Începînd cu primăvara anului 1941 și mai apoi pe toată durata războiului (început în vara aceluiași an), exponenții autorizați ai opiniei publice românești, Iuliu Maniu și Dinu Brătianu, în numele partidelor politice pe care le conduceau și care polarizau majoritatea masivă a adeziunilor românești, au depus străduințe remarcabile și neostenite pentru contracararea acțiunilor guvernamentale, pentru desprinderea României din alianța politică și militară încheiată de guvern cu Germania, împotriva adeziunii la Pactul Tripartit, apoi pentru încetarea campaniei din răsărit și pentru restaurarea așezămintelor democratice, înăbușite violent de restricțiile practicate de regim. Concomitent cu desfășurarea unei ample acțiuni propagandistice, pentru alimentarea încrederii românești în victoria Aliatilor, dar și împotriva fascismului și a dictaturii, acești exponenți au militat, asumîndu-și toate riscurile, pentru consolidarea opoziției, pentru pregătirea unui viitor regim democratic, pentru restaurarea alianțelor tradiționale românești și, în final, pentru răsturnarea dictaturii interne și ieșirea țării din război. Între 6 septembrie 1940 și 21 martie 1944, Iuliu Maniu a adresat lui Antonescu 14 scrisori de protest, iar Dinu Brătianu — 6 (împotriva măsurilor administrative și a celor cu caracter economic, împotriva persecuțiilor rasiale, împotriva restricțiilor civile și politice, împotriva continuării războiului).

„Opoziția unită” din România, constituită inițial din Partidul Național-Țărănesc și Partidul Liberal (1941), a fost amplificată la sfîrșitul anului 1942 (28 decembrie 1942) prin adeziunea Partidului Socialist, condus de Titel Petrescu. În primăvara anului 1944 s-a realizat și integrarea partidului comunist, în organizația intitulată „Blocul Național Democratic” (20 iunie 1944). Colaborarea secției din România a partidului comunist, care era tributară „Komintern-ului”, a fost refuzată în mod constant în perioadele premergătoare autodizolvării „Komintern”-ului (15 mai 1943), deoarece orientarea respectivei secții românești era întemeiată pe hotărîrile Congreselor III, IV și V ale partidului comunist, care cuprindeau postulate absurde și inacceptabile ce lezau integritatea teritorială și suveranitatea României. (Aceste postulate au fost ulterior, în mod explicit, abandonate).

În iarna anului 1942 (la 24 ianuarie 1942) Maniu a început o operație internă de atragere a Palatului în acțiunea pe care o pregătea. Regele Mihai și Regina-Mamă Elena, ale căror reticențe față de Antonescu și guvernarea lui erau cunoscute, s-au integrat cu discreție dar cu hotărîre în politica anti-hitleristă. Ionel Mocsoni-Styrcea (mareșalul de mai târziu al Palatului), adversar hotărît al lui Antonescu, a fost conspiratorul de căpetenie din preajma Regelui, cu merite deose-

bite în reușita acțiunii. El s-a asigurat de colaborarea devotată a lui Mircea Ioanițiu, secretarul Regelui, și de fidelitatea adjutanților regali (generalul Lazăr, coloneii Emilian Ionescu și Gherghel și maiorul Udrișchi, precum și de concursul dat de Iorgu Ghica, Ionescu—Bălăceanu și o parte din personalul civil al Palatului).

Între timp s-a întreprins o acțiune insistentă de prelucrare și de cîștigare a ofițerilor superiori din armată pentru planurile opoziției (generalii : Sănătescu, Racoviță, Potopeanu, Iosif Teodorescu, Gh. Niculescu, I. Boițeanu, Vasiliu-Rășcanu, V. Dombrovski, I. Crețulescu, I. Șteflea, amiral Gheorghiu, general Anton, coloneii : D. Dămăceanu, Șelescu, Cristea, Niculescu, Mocanu, Anton (aviație), Leonida, Teodorescu, Locusteanu). Din cadrele de rezervă ale armatei se conta pe ofițerii superiori, îndepărtați de Antonescu, al căror devotament pentru cauza aliată era verificată (generalii : Aldea, Mihail, Rădescu, Constantinescu-Klaps, Liteanu, G. Negrei, Gheorghiu-Oituz, Stoica, P. Teodorescu, V. Boeru, H. Cihoski, N. Rujinski, I. Marcovici, V. Barbu, I. Zorzor, N. Ciupercă, I. Iacobici, T. Ilcus și coloneii de rezervă : Stoika, Mihăilescu, Bucur, Șerbănescu și alții).

Pe plan extern au fost stabilite legături strînse cu foștii diplomați români aflați peste hotare, adversari ai regimului și devotați cauzei. În vederea amplificării propagandei întreprinse de opoziție în Occident s-a asigurat colaborarea lui Gr. Gafencu (Geneva), Constantin Xenii (Bernă), V. Cornea (Londra), C. Davilla (New York), Brutus Coste (Lisabona), I. Dianu și Al. Ghika (Paris), Ed. Ciuntu (Tokio), iar, mai tirziu, a lui V. V. Tilea și I. Rațiu (Londra). Au fost trimiși reprezentanți peste graniță să susțină adevăratele interese românești (Cornel Bianu, Pavel Pavel și Șt. Nenitescu la Londra, George Beza la Istanbul și Cairo). Aceștor li s-au adăugat numeroși patrioți români, care au colaborat la acțiunile antifasciste și la promovarea propagandei românești în străinătate (Marcu Beza, George Iliescu, amiral G. Dumitrescu, D. Dimăncescu în Anglia, frații Burcă în Franța, Petre Vulpescu, Mihai Solomon, H. Marcus, Liviu Artemie, George Horia, Otto Schäfler, Alex. Stelescu, în Orient).

Un sprijin deosebit de important a fost asigurat de diplomații de carieră, în funcție la Ministerul Afacerilor Străine de la București și la legațiile României din capitalele europene care s-au integrat în grupul de conspirație organizat de directorul Cabinetului și al Cifrului, Grigore Niculescu-Buzești : Constantin Vișoianu, Alexandru Cretzianu, Victor Rădulescu-Pogoneanu, Camil Demetrescu, E. Opreșan, E. Lăzărescu, Fl. Roiu, Em. Ciurea, Neagu Djuvara, Florica Spirescu, Alina Economu și alți funcționari din Centrală, apoi G. Duca, T. Rădulescu-Pogoneanu, N. Ciotori, N. Caranfil, Gh. Caranfil, G. Anastasiu, Paul Zănescu, N. Hiott, Liviu C. Pop și alții, din străinătate. Grigore Niculescu-Buzești a fost centrul de legătură al conspirației, care asigura contactul cu Palatul și partidele de opoziție precum și legăturile, prin cifru și curieri, cu străinătatea.

La 6 octombrie 1940 s-a întemeiat, sub președinția lui Iuliu Maniu, Asociația „Pro-Transilvania“, al cărei scop era „dezrobirea românilor aruncați sub stăpînire străină“. La 28 decembrie 1940, Maniu a adresat memorii de protest lui Hitler și Mussolini, în dezvoltarea energicel telegramme de dezaprobare, trimisă aceluiași, la 2 septembrie 1944, în urma

„arbitrajului“ de la Viena. După scrisoarea de reproș pentru nerespectarea acordului verbal stabilit la 2 septembrie 1940 cu Antonescu, la Ploiești, — trimisă noului șef al guvernului român la 12 septembrie 1940, — Iuliu Maniu adresează lui Antonescu (la 23 noiembrie 1940, la 27 februarie 1941, la 6 iulie 1941, la 18 iulie 1941, la 12 august 1942, la 10 iulie 1943, la 10 august 1943, la 22 august 1943, la 21 martie 1944) mesaje de protest împotriva aderării guvernului la Pactul Tripartit, împotriva plebiscitului, împotriva continuării războiului dincolo de Nistru, pentru retragerea României din război, împotriva măsurilor cu caracter rasial, violențelor și abuzurilor comise de regimul de dictatură, împotriva înrobirii economice a țării la economia de război germană.

La 8 februarie 1941 și în zilele următoare, prin îndelungi tratative confidentiale cu miniștrii plenipotențari ai Statelor Unite și Marii Britanii la București, Franklin Mott Gunther și Sir Reginald Hoare, — după consultarea de către aceștia a guvernelor lor, — Maniu a obținut asigurări formale, din partea respectivelor guverne, că țările aliate vor respecta integritatea, independența și suveranitatea României, iar în toamna aceluiași an — asigurări că Aliații vor pune în aplicare prevederile Chartei de la Newfoudland (din 11 august 1941) și că vor infirma dictatul de la Viena (din 30 august 1940). Guvernele anglo-saxone au primit, la rândul lor, din partea opoziției României, asigurări solemne în ce privește devotamentul neclintit al poporului român pentru cauza aliată și angajamente ferme pentru respectarea principiilor democratice, continuarea politicii tradiționale a țării și, în același timp, confirmarea categorică a ostilității opiniei publice împotriva fascismului, împotriva regimurilor totalitare și a dictaturilor. S-a contractat angajamentul de restaurare a orînduirilor constituționale și a instituțiilor democratice. Guvernul Antonescu a fost considerat nereprezentativ, iar activitatea lui necorespunzătoare cu sentimentele și opțiunile populației. Tratativele, îngreunate de maladia ministrului american, au fost continuate în vara anului 1941 cu Cloyce Kenneth Houston, consilierul legației. După intrarea României în războiul antisovietic s-a concretizat angajamentul opoziției de a scoate țara din alianța cu Germania și de a pune capăt, cât mai curînd cu putință, războiului din răsărit.

Asigurările allate, care au stat la baza acțiunilor întreprinse în timpul războiului au fost confirmate prin schimburi de mesaje verbale confidentiale între opoziție și guvernele aliate și prin comunicări telegrafice cifrate (decembrie 1941 — iunie 1943).

S-a vehiculat ideea potrivit căreia adeziunea opoziției din România la acțiunile politice și militare ale Aliaților ar fi avut un substrat de atașament sentimental al fruntașilor români tradiționaliști. Nu se poate contesta existența acestui atașament. De asemenea, nu poate fi pusă la îndoială încrederea fermă a lui Iuliu Maniu și Dinu Brătianu în vic-

toria Aliatilor și în înfringerea categorică a Germaniei hitleriste (manifestată în mod temerar chiar și în momentele în care mersul războiului a avantajat tabăra hitleristă și a făcut să se clatine multe opinii în privința victoriei finale). Dar, în afară de devotamentul pro-aliat și neclintita credință în victorie, conducătorii opoziției din România își sprijineau poziția adoptată pe asigurări și texte concrete și pe logica strânsă care determina perspectivele așezămintelor postbelice, rezultate din ideologia și realizarea intereselor politice ale Statelor Unite și ale Marii Britanii în viitor.

Între țările anglo-saxone și Uniunea Sovietică stăruiau interese politice divergente și un antagonism ideologic care au persistat, chiar și după asocierea forțată a statelor, care, determinate de agresiunea germană, au constituit (la 12 iulie 1941) coaliția sovieto-anglo-americană a „Marilor Aliiați”. Era cunoscut interesul anglo-saxonilor de a împiedica penetrația sovietică în Europa și ocuparea Sud-Estului european de către Uniunea Sovietică. În condițiunile orientărilor politice de dinainte de război era imposibil de prevăzut că Marea Britanie și Statele Unite ale Americii se vor alătura atât de intim intereselor sovietice (indiferent de justificarea concretă a respectivei atitudini) și că, pentru menajarea acestor interese, vor fi nesocotite, cu destulă seninătate, drepturile fundamentale ale Poloniei (pentru apărarea cărora a fost declarat al doilea război mondial) și independența și suveranitatea țărilor mici din răsărit. Considerațiunile publicate de premierul Churchill în cartea sa epocală intitulată *Mari contemporani*, cu referire la politica agresivă a Uniunii Sovietice și tendințele expansioniste ale lui Stalin, dar și opiniile politice ale personalităților politice promovate în demnități de decizie, din Marea Britanie și Statele Unite ale Americii, determinau concluzii diametral opuse. În schimb, considerațiunile obiective ale lui Churchill, proclamate în faimosul său discurs din 5 octombrie 1938, prin care a învinovat politica nocivă a guvernelor occidentale (englez și francez) față de tendințele lui Hitler, cu consecințele ei dezastruoase și inevitabile pentru țările din Sud-Estul Europei, îndreptăteau speranța acelor țări la înțelegerea (de către Aliții victorioși) a situației fără ieșire, provocată de evoluția negativă a situației internaționale.

România își întemeia politica ei externă față de vecinii săi pe tratatul de la Moscova (februarie 1929) de recunoaștere a *statu-quo*-ului teritorial, pe tratatul de la Londra (iulie 1933) pentru abținerea de la acte de agresiune, pe pactul Saavedra-Lamas (din 10 noiembrie 1933). Într-adevăr, prin protocolul de la 9 februarie 1929 semnat la Moscova de guvernul român cu guvernul sovietic s-a convenit ca pactul Kellogg-Briand din 27 august 1928 să fie pus în aplicare imediat; la 4 iulie 1933 a fost semnată convenția de definire a agresiunii, care prevedea obligativitatea reglementării diferendelor prin tratative. Aceste tratate internaționale (care n-au fost niciodată denunțate de către părți) ar fi trebuit să pună România la adăpost de presiuni militare, ultimatumuri și „arbitraje”. Tratatul de la Paris (octombrie 1920) a recunoscut alipirea Basarabiei la România. Tratatul de la Saint-Germain a recunoscut alipirea Bucovinei la Patria-Mamă. Tratatul de la Trianon (4 iunie 1920) a recunoscut integrarea Transilvaniei dimpreună cu Banatul, Crișana, Maramureșul și părțile ungurene locuite de români la România. Aceste tratate nu au constituit decizii postbelice de acordare a unor teritorii străine,

ci o confirmare a hotărârilor luate în adunările plebiscitare de auto-determinare a provinciilor desprinse din trupul țării noastre, în decursul vremii, prin vitregia împrejurărilor. Aliații victorioși din primul război mondial au recunoscut, prin semnarea tratatelor internaționale, frontierele României întregite.

Primul ministru al Marii Britanii, Winston Churchill, a declarat (la 4 septembrie 1940): „Nu vom recunoaște nici o schimbare teritorială care s-a produs în timpul războiului“. Secretarul de Stat american Cordell Hull a declarat (la 15 ianuarie 1941): „Această perioadă a războiului a văzut invadarea și ocuparea Danemarcei, Norvegiei, Olandei, Belgiei și Luxemburgului, invadarea și ocuparea parțială a Franței, dezmembrarea României și ocupația germană în restul țării. Aceste ocupații au fost duse la îndeplinire prin uzul forței armate, aplicate din exterior, combinat cu o aproape de necrezut de mare activitate în interior. Fiecare din țările invadate și ocupate au fost supuse unui regim de teroare și despotism“.

Guvernul Marii Britanii, prin liderul Afacerilor Externe, a condamnat, cu fermitate, așa-zisul „arbitraj de la Viena“, socotindu-l aprioric nul și neavenit (septembrie 1940).

Încă înainte de iminenta declarare a stării de război dintre România și Aliații din Occident au fost luate măsuri eficiente pentru menținerea legăturilor constante între opoziția filo-aliată din țară și guvernele anglo-americeane, prin reprezentanța britanică de la Liverpool. În acest scop, Maniu a organizat două rețele independente de telecomunicații, puse sub conducerea lui Augustin Vișa și Valeriu (Rică) Georgescu. Rețelele au fost înzestrate cu aparatură tehnică de emisie și recepție cu cifru și cu fonduri, de către Direcțiunea Operațiilor Speciale (S.O.E.) a armatei britanice. (Din aceste grupuri de comunicații, în afară de dr. A. Vișa și ing. Georgescu, făceau parte: dr. Corneliu Radocea, Jean Beza, ing. I. Popovici, M. Iaroslavici, ing. I. Bălan, Alex. Klammer, ing. C. Mircea, Ștefan Cosmovici). Prin respectivele rețele au fost transmise prin cod cifrat 101 telegrame și receptionate 49 telegrame, până la descoperirea emisiunilor de către „Gestapo“, prin radio-goniometrie (30 august 1941). Au fost organizate două rețele de rezervă (conduse de ing. N. Ciupercescu din Direcția C.F.R. și A. Simșa). Totodată a fost constituit un grup clandestin de propagandă, care a răspândit literatură pro-aliată, anti-fascistă și anti-antonesciană (din care făceau parte Iosif Păsătoiu, comandor Gheorghe Mocanu, Amedeu Bădescu și scriitorul Ion Vineanu). Începând cu vara anului 1943, comunicațiile telegrafice cu Aliații au fost asigurate de membrii „comando“-urilor britanice, intrați clandestin în România.

Pentru asigurarea legăturilor cu guvernele anglo-americeane, opoziția din România a beneficiat și de concursul prețios al miniștrilor plenipotențieri ai unor țări neutre, aflați la București (Réné de Weck — Elveția și Suphi Tanriörer — Turcia).

Un rol deosebit de important, în cursul preliminarilor armistițiului, l-a avut diplomatul român Alexandru Cretzianu, rechemat (din poziție de demisionar) în ministerul de Externe și numit (la insistența lui Maniu) ministru plenipotențiar al României la Ankara, — prin intermediul căruia opoziția a menținut contactul cu diplomații aliați și, mai târziu, cu reprezentanța Aliată de la Cairo.

La cererea lui Maniu, guvernul britanic a încuviințat trimiterea în România, succesiv, la îndemina opoziției, a două comandouri de legătură, înzestrate cu echipament și utilaj tehnic, pentru asigurarea corespondenței și apoi a tratativelor. Prima misiune, numită „Reginald“, parașutată în Jugoslavia, în teritoriul controlat de armata generalului Mihailovici (în 31 mai 1942), a fost compusă din maiorul David Russel și locotenentul radio-telegrafist de origine română Nicolae Anton Vella-Turcanu. Maiorul englez a fost prins și împușcat de *Gestapo*, dar locotenentul Turcanu a reușit, după multe peripeții, să treacă Dunărea în România și să se prezinte la Maniu (în 18 august 1943). Instalat în palatul Știrbey, el a transmis, prin cod cifrat, 110 telegrame și a recepționat 55, asigurând legătura dintre Maniu și emisarii săi de la Cairo pînă la arestarea lui de către nemți (28 iulie 1944). A doua misiune, „Autonomous“, care a fost plasată pe teritoriul României (Com. Plosca) din avion, constituită din colonelul Gardyne Alfred de Chastelain, căpitanul Ivor Porter și căpitanul I. Mețianu, a fost capturată de jandarmii români imediat după parașutare (21/22 decembrie 1943) și încarcerată (în condițiuni bune) la Inspectoratul General al Jandarmeriei. Șeful misiunii (col. de Chastelain) s-a întîlnit la cererea lui (aprobată de generalul Piky Vasiliu) în două rînduri cu Iuliu Maniu în secret în pădurea „Rîioasa“, mai întîi la 24 decembrie 1943 sub escorta colonelului Mădirjeac și, apoi, la 2 aprilie 1944, în prezența generalului Tobescu. În urma consimțămîntului generalului Tobescu, grupul de legătură („Autonomous“) a transmis din închisoare, cu aparatele proprii, mesajele lui Maniu pentru S.O.E. și comandamentul din Istanbul și pentru generalul Henry Maitland Wilson, comandantul armatelor britanice din Mediterana (desemnat de guvernul britanic să elaboreze condițiunile de armistițiu cu România) și a recepționat, de la acesta, mesajele.

În acțiunea de răsturnare a regimului dictatorial din România și de pregătire și realizare a armistițiului, opoziția din România a beneficiat de colaborarea și aportul unor fruntași încadrați în partidele politice „interzise“, care „din ilegalitate“ au dat concurs acțiunilor organizate de conducerea respectivelor partide. Pentru contribuția lor importantă, se cuvine să fie menționate următoarele nume: Ion Mihalache, Ghiță Popp, Ion Hudită, Virgil Solomon, Ilie Lazăr, Aurel Leucutiă, Augustin Popa, Vasile Serdici, Mihai Popovici, Nicolae Lupu, Nicolae Penescu, Aurel Dobrescu, Emil Ghițezan, Cezar Simionescu, N. Popescu-Zorica, Gh. Zane, Sever Bocu, Ștefan Mihăescu, Gh. Măcărescu, Dumitru Căpățineanu, Ionel Pop, V. Anca, Romul Pop, Ion Jovin, Constantin Hagea, Nicolae Carandino, Zaharia Boilă, Vasile Lăpădatu, A. I. Mureșeanu, Ella Negruzzi, Liviu Venetu, Ion Livianu, Șerban Ghica (național-tărăniști), Gheorghe I. I. C. Brătianu, Constantin (Bebe) Brătianu, C. Zamfirescu, Dr. Danielopolu, C. Anghelescu, R. Vălsănescu, (liberali), Ștefan Voitec, Iosif Jumanca, Ion Flueraș, Șerban Voinea, dr. V. Schineanu (socialiști), Lucrețiu Pătrășcanu, Const. Pîrvulescu I. Gh. Maurer, P. Constantinescu-Iași, V. Precup, E. Bodnăraș, H. Zilber, T. Bugnariu, M. Magheru, P. Iordache, C. Agiu, N. Torossian, G. Safian (comuniști). De asemenea au avut contribuția lor, de mare însemnătate, Barbu Știrbey, Sabin Manuilă (directorul Institutului de Statistică), Veturia Manuilă, Ion Cristu, V. Ionescu (directorul Radio-difuziunii), ing. Papadache (de la S.A.R. de Telefoane), Nerva A. Elekeș (directorul fabri-

cil „Standard“), ing. Ștefănescu („Româno-Fir“), Eugen Bălan (Imprime-
rile Statului), ing. Feith, de la postul german de emisiune „Ilse II“. (Lista
nu este exhaustivă).

La 2 ianuarie 1943, Maniu a trimis un mesaj prietenului său, preșe-
dintele Cehoslovaciei, Eduard Beneș, aflat în exil, pe care l-a solicitat
să mijlocească, prin conversații directe, de la guvernul sovietic, în inte-
resul României, condiții acceptabile de armistițiu și colaborare. După
călătoria făcută la Moscova, Beneș, care își îndeplinisese mandatul dat
prin procură, a trimis, la 29 ianuarie 1943, un răspuns, considerat favo-
rabil, la cererea opoziției din România. Urmare a convorbirilor avute cu
Stalin și Molotov, Beneș a comunicat acordul sovietic de a trata cu opozi-
ția română încheierea unui armistițiu în condiții mai bune decât cele
enunțate de Aliții occidentali (care pretindeau „capitularea fără con-
diții“). Guvernul sovietic însă a refuzat categoric să discute problema
frontierei româno-sovietice, stipulând că acceptarea graniței impuse în
1940 este o condiție prealabilă oricăror tratative. La 6 februarie 1943,
Maniu a adresat din nou un mesaj lui Beneș cu solicitarea ameliorării
condițiilor preconizate de Molotov și cu cererea ca delimitarea frontierei
să fie lăsată pe seama Conferinței de pace, — mesaj care a rămas fără
răspuns. În schimb, s-a obținut în scris confirmarea expresă, făcută de
guvernul cehoslovac din exil, la cererea lui Maniu, că declarația de război
adresată României de către guvernul respectiv este îndreptată împotriva
guvernului român agresor și nu împotriva națiunii române prietene,
care este anti-hitleristă și anti-dictatorială.

La 8 august 1943, Maniu a trimis, în secret, prin consilierul de
ambasadă G. Duca, plecat la legația României din Stockholm, două me-
morii, adresate guvernului britanic și guvernului american, în care a
enumerat condițiile în care opoziția din România ar putea determina ieși-
rea țării din război. Memoriul, predat la 15 august 1943 prin diplomații
respectivelor guverne din capitala Suediei, a fost apreciat și comentat
favorabil, atât la *Foreign Office* cât și la Casa Albă.

La 2 noiembrie 1943, Maniu a adresat, prin intermediul comanda-
mentului S.O.E. de la Istanbul, pe filiera legației din Ankara, un memoriu
guvernului britanic în care se solicita agreementul guvernelor britanic,
sovietic și american pentru primirea unui negociator al opoziției din
România, în vederea discutării și stabilirii unor condiții concrete pentru
ieșirea României din război.

La 9 noiembrie 1943, Maniu a trimis un nou memoriu guvernului
britanic, prin intermediul ministrului plenipotențiar René de Weck, în
care a insistat asupra trimiterii unui negociator al opoziției din Româ-
nia, invocând apropierea unui moment favorabil pentru realizarea obiec-
tivului. În urma consultării între cele trei guverne aliate și a acordului
dat de către acestea, Maniu a fost înștiințat, printr-un mesaj secret, tri-
mis prin intermediul lui Alexandru Cretzianu (la data de 24 noiembrie
1943), că guvernele aliate au acceptat primirea negociatorului român.
Printr-o comunicare ulterioară, respectivul negociator a fost dirijat spre
Cairo. La Cairo urma să fie constituită o reprezentanță plenipotențiară
a celor trei guverne, investită cu facultatea de a negocia cu opoziția din
România. După ce situația României a fost analizată într-o conferință

aliată, la nivel înalt, s-a decis începerea tratativelor la Cairo. (Acordul guvernului sovietic a fost dat la 18 noiembrie 1943). Comandamentul politic aliat de la Cairo s-a constituit la 10 ianuarie 1944, din diplomatul sovietic Nicolai Vasilievski Novikov, reprezentantul Statelor Unite, Lincoln Mac Weagh, și Walter E. Guinness, Lord Moyne, ministru în guvernul britanic. Printr-un mesaj trimis lui Maniu a fost împărtășită satisfacția Aliaților pentru abordarea realistă cuprinsă în propunerea opoziției din România. Șefii misiunilor de la Cairo erau asistați de consilierii D. S. Selod, Christopher E. Steel și T. Masterson. Delegatul opoziției a fost Barbu Știrbey.

Într-o discuție prealabilă tratativelor, care a avut loc la 27 noiembrie 1943), că guvernele aliate au acceptat primirea negociatorului român. ministrul plenipotențiar de la București, Suphy Tanriörer, că ministrul de externe al Angliei, Anthony Eden, ar fi declarat (în martie 1943) la Moscova, lui Veaceslav Molotov, că Marea Britanie consideră situația României ca subordonată intereselor U.R.S.S. Informația, considerată, alarmantă, fusese transmisă de un diplomat turc de la Moscova. Tot Tanriörer a pretins că știe că în urma acordului de la Casablanca (24 ianuarie 1943) toți aliații au stabilit că nu vor aborda nici un fel de tratative cu „sateliții Germaniei“ decât în condițiile unei capitulări fără condiții.

La 28 noiembrie 1943, Lucrețiu Pătrășcanu (aflat în domiciliu supravegheat de la Poiana Țapului) solicită (fără încuviințarea factorilor de decizie ai secției comuniste „interne“) o întrevvedere cu Iuliu Maniu (prin „tehnica“ sa, Edith Marcovici). Acceptînd propunerea, Maniu se întâlnește cu Pătrășcanu, succesiv, în locuința lui Corneliu Coposu (str. Dr. Marcovici nr. 9, etaj 6) și în locuința lui Emil Ghilezan (str. Ion Ghica nr. 5, etaj 4) de trei ori, în cursul anului 1943, și de două ori la începutul anului următor și analizează împreună cu el modalitățile răsturnării situației interne din România și a încetării războiului din răsărit. Cu acel prilej, Pătrășcanu îi aduce la cunoștință lui Maniu că o parte din comuniștii cu care este în contact au abandonat tezele considerate inacceptabile ale congreselor III, IV și V și că erau gata să colaboreze cu opoziția românească în baza unui program minimal privind independența, suveranitatea și integritatea teritorială a țării și restaurarea instituțiilor democratice și a orînduirii constituționale, cu regim parlamentar pluralist și alegeri libere. Se recapitulează convorbirile anterioare care au avut loc în 1942 și 1943 cu delegații comuniști P. Iordache, V. Bigu, P. Iosif, și M. Magheru și perspectivele unei colaborări concrete în cadrul „Opoziției Unite“. Pătrășcanu contractează angajamentul de a antrena grupul comuniștilor patrioți, emancipați de sub directivele Kominternului, într-o colaborare efectivă și eficientă cu marile partide democratice antifasciste și aliatofile.

Pînă la sfîrșitul anului 1943, opoziția din România lega încă speranțe de deschiderea celui de-al doilea front european antihitlerist în Balcani,

prin debarcarea anglo-americană în Turcia (care urma să intre în război) și ofensiva îndreptată prin Marea Neagră, pe cursul Nistrului și pe linia Curzon. Această inițiativă strategică (pe care conta Maniu) era susținută cu multă vigoare de Churchill și era socotită drept soluția optimă pentru interesele României. Conferința de la Teheran (1 decembrie 1943) a spulberat nu numai planurile britanice, dar în același timp și iluziile optimiste românești. Președintele Roosevelt, solidarizându-se categoric cu teza susținută de Stalin (debarcarea în Normandia), a înclinat cumpăna în favoarea planurilor sovietice. România antihitleristă a trebuit să renunțe la nădejdea că va avea în preajma frontierelor sale armate anglo-saxone și să caute cu disperare soluții care să amortizeze perspectiva îngrijorătoare de a înfrunta, singură, iminenta ocupație sovietică.

•

La 25 decembrie 1943, corespondentul de presă bulgar (în slujba N.K.V.D.) Goranov, contactează legația română din Stockholm, pentru a transmite, ca „sondor” acoperit al guvernului sovietic, interesul Uniunii Sovietice de a trata cu oficialitățile române încheierea unui armistițiu, în condiții ameliorate, în raport cu decizia de la Casablanca. Pe firul tatonărilor întreprinse din inițiativa sovietică, se orînduiesc succesiv diplomații sovietici Spicikin și V. Semenov și, în cele din urmă, ambasadoarea Alexandra Kollontay. Ministrul României în Suedia, Fred Nanu, raportează Ministerului Afacerilor Străine conținutul întrevederilor prilejuite de oferta sovietică, însă mareșalul Antonescu, socotind condițiile avansate inacceptabile, după recomandări de temporizare, la 10 mai 1944 respinge propunerea. Sesizînd reticența cercurilor oficiale românești, ambasadoarea Kollontay, cunoscînd legăturile consilierului de legație George Duca cu opoziția din România, transmite prin respectivul consilier, fără știrea șefului ierarhic al acestuia, aceeași ofertă lui Maniu (la 26 martie 1944). Maniu, angajat în tratative la Cairo, cu reprezentanța Aliaților, recomandă consilierului Duca să prelungească discuțiile, fără să respingă oferta, în așteptarea rezultatului de la Cairo, unde se negocia cu toate guvernele aliate (care stabiliseră procedura, pe care guvernul sovietic o nesocotea, de a nu se întreprinde tratative unilaterale cu „inamicii”). De altfel, ambasadoarea sovietică a întrerupt contactele, pentru o lună de zile în luna mai 1944 și pentru aproape două săptămîni în luna august 1944, în așteptarea instrucțiunilor de la guvernul pe care îl reprezenta.

•

Ministrul de externe român, Mihai Antonescu, cu prudența și discreția pe care o impuneau situația României și angajamentele ferme ale țării, contractate de guvernul Antonescu față de nemți, începuse, după Stalingrad, sondaje care urmăreau retragerea țării din război, prin diplomații români de la Madrid, Lisabona, Ankara, Roma și Cetatea Vaticanului. Toate aceste demersuri au rămas în stadiu de sondaj. Cele mai intense și mai temeinice tratative au fost purtate la Madrid, cu ambasadorul american Carlton Hayes, care a inițiat un demers și a acceptat să transmită, în cel mai mare secret, guvernului său, poziția lui Mihai Antonescu, comunicată inițial prin secretarul de legație Scarlat Grigoriu, apoi

prin diplomatul de la București, Camil Demetrescu, împuternicit să avanseze angajamente ale guvernului român și, în cele din urmă, prin secretarul lui Antonescu, Gheorghe Barbul (aprilie 1944). Scarlat Grigoriu, chemat la București, pentru instrucțiuni suplimentare, i-a vizitat pe Maniu și Brătianu (la 8 martie 1944), cărora le-a împărtășit confidențial stadiul tratativelor. Diplomații români au obținut în cursul tratativelor de la ambasadorul Hayes garanția Statelor Unite privind independența și suveranitatea României, pentru cazul cînd s-ar realiza imediat „capitularea fără condiții” (care putea fi ameliorată) și a dat asigurări că America nu va îngădui stabilirea unor zone de influență în Europa. Negocierile de la Madrid au fost ulterior blocate de tratativele de la Cairo.

La 2 martie 1944, emisarul „Opoziției Unite” din România, Barbu Știrbey, pleacă spre Istanbul, însoțit de fiica sa Eliza B. Boxshall, pentru „soluționarea unor interese comerciale”. *Gestapoul*, care privea cu suspiciune această deplasare, încearcă să o obstaculeze, în Bulgaria, arestînd pe fiica lui Știrbey, care avea cetățenia engleză. Știrbey însă își continuă singur călătoria și ajunge la Istanbul, unde Alexandru Cretzianu îi pune la dispoziție documentele de călătorie pentru Cairo și îi predă mesajul lui Iuliu Maniu și scrisoarea trimisă din închisoare, către S.O.E., de către colonelul G. de Chastelain, — expediate în prealabil la legatie, prin curier diplomatic. La 13 martie 1944, Știrbey sosește la Cairo, unde reprezentanța plenipotențiară, a celor trei mari aliați era constituită. Negocierile încep la 17 martie. Știrbey prezintă mesajul lui Maniu, trimis în numele opoziției din România. În mesajul respectiv se anunță obiectivul urmărit, și anume: ieșirea României din *Axă* și din război, răsturnarea guvernului Antonescu, colaborarea cu Aliații și organizarea de măsuri militare și economice împotriva Germaniei și se solicită de la guvernele aliate asigurări pentru respectarea independenței și suveranității României, a drepturilor sale teritoriale, aplicarea principiilor stabilite prin Charta Atlanticului, anularea „arbitrajului” fascist de la Viena și o comprehensiune generoasă pentru situația specială a României democratice, antihitleriste și antidictatoriale. În același timp, se cerea să se acorde României statutul de „cobeligeranță”, să se asigure de către Aliați contracararea eventualelor atacuri care ar putea fi întreprinse de către Bulgaria și Ungaria împotriva țării. De asemenea, se cerea să fie sprijinită prin măsuri militare lovitura de stat preconizată, împotriva tendințelor represive ale armatei germane. Asupra conținutului respectivului mesaj, Cloyce Kenneth Huston (de la Divizia aliată pentru afaceri europene) raportează (la 21 martie 1944) că propunerile lui Maniu „sînt mult mai încurajatoare decît ne-am așteptat și nu trebuie să fie minimalizate, ele oferind o posibilă teză de discutat”.

La 26 martie 1944, comisarul sovietic pentru externe, Molotov, comunică miniștrilor de externe aliați că Uniunea Sovietică este interesată să angajeze tratative cu opoziția din România pentru încetarea războiului din Est. La 2 aprilie 1944, Molotov anunță oficial prin emisiunile postului de radio Moscova că U.R.S.S. „nu urmărește dobîndirea vreunei părți a

teritoriului românesc sau schimbarea orînduirii de stat existentă în România". O asemenea declarație publică, din partea guvernului sovietic, fusese cerută de Maniu, prin mesajul său trimis lui Beneș (la 6 februarie 1943), cu scopul de a se amortiza panica populației românești, profund îngrijorată de perspectivele unei ocupații sovietice.

La 8 aprilie 1944, guvernul sovietic (care era pe cale a dobîndi de la ceilalți aliați prioritate în raporturile cu România) stabilește condițiile de armistițiu, care condiții, după aprobarea lor de către parteneri, sînt comunicate (prin Știrbey) lui Maniu la 12 aprilie 1944. Concomitent, aceleași condiții sînt comunicate de Alexandra Kollontay, prin Fred Nanu, atît marelui Antonescu cît și, prin G. Duca, opoziției din România. Aceste condiții inițiale sînt: predarea trupelor române de pe frontul de răsărit; ruperea relațiilor cu Germania și întoarcerea armelor române împotriva *Wehrmachtului*; restabilirea frontierei româno-sovietice din 1940; despăgubirea de către România a daunelor cauzate în U.R.S.S.; înapoierea prizonierilor; asigurarea libertății de mișcare a armatelor sovietice pe teritoriul României și punerea la dispoziția comandamentului sovietic a tuturor mijloacelor de comunicație române. După acceptarea respectivelor condiții, guvernul sovietic declară că va accepta emisarii militari și civili români la comandamentul sovietic pentru a elabora planul de punere în aplicare a măsurilor preconizate. Guvernul sovietic se declară de acord să considere nul arbitrajul de la Viena și să nu se opună la restituirea Transilvaniei „în întregime, sau în cea mai mare parte”, României. În punctul 3, aliniatul 1 al documentului se menționează că „guvernul sovietic nu pretinde ca teritoriul României să fie ocupat de trupele sovietice”.

În conformitate cu nota șefului de stat major al armatei americane, G. C. Marshall, acceptarea condițiilor respective de către România ar duce la situația că România ar primi statut de cobeligeranță cu Aliații.

Condițiile de armistițiu cu România, elaborate de Divizia Externă a Marii Britanii, au rămas fără obiect. Guvernul englez s-a declarat de acord cu teza sovietică. Washingtonul a manifestat inițial reticențe în privința problemelor teritoriale, pe care diplomația americană dorea să le lase în competența Conferinței de pace.

Primind respectivele condiții, mareșalul Antonescu le respinge la 23 aprilie 1944, considerîndu-le nesatisfăcătoare.

La 5 aprilie 1944, secretarul de stat american Cordell Hull, printr-o telegramă cifrată trimisă ambasadorului său de la Moscova, Harriman, ține să precizeze că „viitorul națiunii române nu este lăsat în mîinile singurei puteri cu care România se află angajată în luptă” și că „pătrunderea forțelor sovietice pe teritoriul românesc are un caracter esențialmente militar”. Opoziția română ia cunoștință de aceste asigurări, pe linia legăției din Ankara, la 17 aprilie 1944.

La 20 aprilie 1944, Maniu confirmă, printr-o lungă telegramă cifrată, transmisă de Turcanu la Cairo, recepționarea propunerii aliate și o acceptă ca bază de discuție, urmînd ca prin negocierile angajate să se elaboreze condiții acceptabile pentru opoziția română. În acest scop anunță dorința de a trimite încă un negociator român, care să-l secondeze pe Știrbey, în discuțiile cu Reprezentanța Aliaților de la Cairo.

După înregistrarea refuzului lui Antonescu, Reprezentanța de la Cairo propune formula unui guvern al opoziției, prezidat de Maniu, care

să fie constituit pe teritoriul românesc controlat de armata sovietică. Maniu respinge formula. Guvernul britanic își comunică acordul, însă secretarul de stat Cordell Hull se opune, cu motivarea că Statele Unite nu socotesc definitive măsurile dictate de interesul războiului în problemele teritoriale și zonelor de influență și consideră valabile doar hotărârile luate cu acordul deplin a celor trei părți (29 aprilie 1944).

Reprezentanța Aliată decide continuarea tratativelor conduse de Maniu și acceptă să primească un al doilea negociator român, în persoana lui Constantin Vișoianu (18 mai 1944), care sosește la Cairo la 24 mai 1944 și participă, începînd cu ziua următoare (25 mai 1944), la reuniunile plenare ale delegațiilor. La cea dintîi ședință, Vișoianu prezintă Reprezentanței contrapropunerile lui Iuliu Maniu. Acestea pot fi rezumate în următoarele deziderate : Să se asigure suveranitatea și independența României ; să se asigure și să se garanteze structura social existentă a României ; să se infirme dictatul de la Viena și să se restaureze frontiera româno-maghiară, trasată la Trianon, în conformitate cu hotărîrea plebiscitară a poporului român ; problema frontierei româno-sovietice să fie lăsată spre soluționare în grija Conferinței de pace ; teritoriile românești, eliberate de ocupația germano-maghiară, să fie trecute exclusiv sub administrația românească, numită de guvernul român ; Capitala României, precum și zonele care nu intră în operațiile militare să fie scutite de ocupația armatelor aliate ; fondurile românești confiscate sau controlate de Germania să fie înapoiate României, iar fondurile românești sechestrate sau blocate în țările aliate să fie deblocate și puse la dispoziția guvernului român ; România să fie despăgubită pentru daunele de război cauzate de Germania și Ungaria de către țările respective ; despăgubirile de război pretinse de U.R.S.S. să fie reduse pînă la limita reală a daunelor cauzate ; armata sovietică să părăsească România în 60 de zile de la încheierea războiului ; să nu se introducă pe teritoriul României ruble de război, guvernul avînd grija să pună la dispoziția trupelor sovietice în trecere monedă românească, cazare, întreținere și mijloace de transport ; România să fie considerată stat aliat sau cel puțin cobelligerant ; pentru reușita loviturii de stat, România să fie ajutată de trupe anglo-americane aero-purtate, cu arme și muniții ; semnalul de declanșare al loviturii de stat să fie dat de reprezentanța aliată de la Cairo, în funcție de ofensiva sovietică anti-germană din Est, coroborată cu o debarcare maritimă la Constanța și cu parașutarea de trupe la București (Parte din aceste revendicări au fost acceptate la Cairo, dar refuzate ulterior la Moscova).

La 29 mai 1944 este discutat din nou, în ședință plenară, memorandumul cu contra-propunerile lui Maniu. În cursul negocierilor, emisarii români au prilejul să sesizeze primatul acordat de reprezentanții anglo-americani celui sovietic în problemele ridicate de revendicările românești.

La 1 iunie 1944, după o nouă rundă de negocieri, emisarii români sînt anunțați că „Opoziția Unită“ trebuie să accepte condițiile sovietice și să trimită pe front un ofițer, care urmează să stabilească, în contact direct cu comandamentul sovietic, detaliile de aplicare a clauzelor.

La 11 iunie 1944, printr-un mesaj cifrat, trimis la Cairo, Iuliu Maniu, în numele „Opoziției Unite“, comunică Reprezentanței Aliate că acceptă

încheierea armistițiului în baza condițiilor formulate de Aliți și își exprimă speranța că se vor obține ameliorările solicitate.

La 22 iunie 1944 este trimisă o telegramă cifrată, expediată prin Direcția Cabinetului și a Cifrului din Ministerul Afacerilor Străine (fără știrea ministrului) pe linia canalului Ankara, care cuprinde comunicarea „Opoziției Unite” din România că au fost luate toate măsurile preliminare pentru punerea în aplicare a loviturii de stat și că se așteaptă semnalul operațiunii. Totodată, se cere ca în momentul răsturnării situației din România să fie declanșată o ofensivă puternică anti-germană care să rețină trupele hitleriste pe front și să se trimită în Capitală 2 000 de parașutiști și armament pentru 3 000 de oameni, spre a se asigura reușita loviturii. În subsidiar se cere ca, în cazul în care răsturnarea din România ar determina atacuri din Ungaria și Bulgaria, să fie bombardate de către Aliți punctele de pătrundere ale trupelor invadatoare. (Reprezentanța Aliată trimite la 27 iunie 1944 copia mesajului guvernului sovietic).

În perioada următoare, și anume la 18 iulie 1944 și la 7 august 1944, Maniu repetă, prin telegrame cifrate trimise la Cairo, cererea pentru comunicarea semnalului de declanșare a acțiunii, dar nu se primește răspuns. În sfârșit, la 20 august 1944, comunică Reprezentanței Aliate de la Cairo că „Opoziția Unită” din România a hotărât să nu mai aștepte de la Cairo semnalul, conform stipulațiunilor anterioare, ci să treacă la acțiune, în momentul pe care îl va socoti oportun, fără să mai aștepte vreun alt mesaj.

Cauzele care au determinat tăcerea Reprezentanței Aliate de la Cairo între 12 iunie 1944 și 20 august 1944 sînt : Sectorul românesc al frontului anti-hitlerist se afla pe planul al doilea, datorită operațiunilor de mare amploare din Normandia ; aliații anglo-americani își delimitaseră interesele față de statele sud-est europene, lăsînd Uniunii Sovietice întreaga latitudine pentru soluționarea problemei românești. (La 2 mai 1944, răspunzînd unui mesaj a lui Molotov, Churchill precizase : „Vă considerăm liderii noștri în politica față de România”). La 22 mai 1944, *Foreign Office*-ul comunicase principalului delegat britanic de la Cairo, Lord Moyne, că „britanicii încetează de a lua inițiativa în afacerile românești”. La 5 mai 1944, Eden își declarase acordul față de ambasadorul F. T. Gusev că U.R.S.S. trebuie să conducă problema României, iar englezii — chestiunile grecești“. Este adevărat că secretarul de stat american Cordell Hull s-a opus categoric „sferelor de influență” și că (la 11 iunie 1944) Roosevelt (în lipsa lui Hull) a acceptat tirgul sovieto-britanic privind prioritățile teritoriale, însă i-a plafonat valabilitatea, justificată de interese de război, doar pentru o perioadă de trei luni. (Acceptul a fost apoi reînnoit la 17 octombrie 1944, dar numai pentru perioada războiului !).

U.R.S.S., care inițial accelerase declanșarea evenimentelor și dovedise un interes deosebit pentru încetarea ostilităților cu România, după obținerea priorității față de țara noastră, de la aliații săi și mai cu seamă dușă începutul ofensivei din zona Chișinău—Iasi, de către fronturile 2 și 3 ucrainene, își schimbase de manieră nemărturisită atitudinea. La 27 decembrie 1943 (călcînd agreementul inter-aliat de a nu

întreprinde tratative unilaterale cu statele beligerante), a inițiat negocierile de la Stockholm, fără a preveni pe anglo-americani ; apoi a manifestat permanent suspiciuni, referitoare la sondajele britanice și a protestat împotriva lor ; în cele din urmă se pare că a revenit asupra dorinței exprese de a face armistițiu cu România. Probabil că, dintr-un ascuns interes de ordin politic, și anume, acela de a pătrunde, fiind în stare de război, într-o Românie inamieă, lăsată (de către ceilalți aliați) la totala ei discreție, a preferat să temporizeze negocierile și să continue războiul pe teritoriul românesc. Desigur că înaintarea peste Carpați și străpungerea liniei defensive Focșani — Nămolosa — Galați ar fi însemnat o prelungire a războiului cu 7—8 luni de zile ; ar fi însemnat foarte mari sacrificii în oameni și materiale, pentru armata aflată în ofensivă. În schimb, acceptînd cu bună știință aceste riscuri inevitabile, guvernul sovietic și-ar fi putut asigura realizarea unor proiecte expansioniste, pe plan teritorial sau numai ideologic și, în cel mai dezavantajos caz, dictarea, de pe poziția unei victorii militare incontestabile, a unor schimbări structurale ale regimului social-politic din România, care la ora respectivă nu puteau fi prevăzute în condiții normale. Încheierea armistițiului ar fi stîrjenit, cel puțin în prima fază, asemenea proiecte. **(De altfel, la 9 septembrie 1944 exponenții politici sovietici i-au reproșat lui Lucrețiu Pătrășcanu prezența comuniștilor, alături de „burghezie”, la tratativele de armistițiu).**

În sfîrșit, tot printre cauzele care ar putea explica temporizarea, în ultima lor fază, a negocierilor de la Cairo, se poate identifica o acțiune întreprinsă de Gheorghe Tătărescu. Fostul prim-ministru al lui Carol II, pârtaș principal la dezastrul țării, în calitate lui de servitor devotat al dictaturii regale, cu vinovăție certă în tragedia de dezmembrare a României, în ultima fază a războiului din răsărit a început să se agite în vederea retușării blazonului său compromis. În preajma ocupării României, a inițiat încheierea unei alianțe interne anti-hitleriste ; apoi prin intermediul amicului său Franasovici a căutat să se infiltreze pe firul tratativelor românești și a reușit să transmită, prin Eduard Beneș, oficialităților sovietice, o ofertă de colaborare care preconiza organizarea de măsuri neîntîrziate pentru încetarea războiului și abținerea de la orice negocieri a condițiilor sovietice. Este cert că la 12 august 1944 ambasadoarea sovietică Kollontay de la Stockholm, răspunzînd la mesajul „Opoziției Unite” din 27 iunie 1944, prin care i se cerea să mijlocească acceptarea generalului Aldea, care urma să fie trimis peste linia frontului pentru a lua contact cu comandamentul militar sovietic, a răspuns (la 12 august 1944) că, înainte de a-și da acordul, guvernul sovietic dorea să cunoască în concret poziția și posibilitățile de acțiune ale grupării Tătărescu ! ...

Acestea par a fi cauzele pentru care demersurile „Opoziției Unite”, făcute între 12 iunie și 20 august 1944, nu au fost urmate de răspuns și pentru care semnalul de declanșare a acțiunii preconizate, care intra în atribuțiile Reprezentanței Aliate de la Cairo, a întîrziat.

S-au întreprins pregătiri secrete pentru organizarea loviturii de stat, cunoscute de un număr infim de conspiratori. S-a stabilit ziua de 26

august 1944 pentru declanșarea acțiunii, perfectându-se toate măsurile organizatorice pe care le îngăduia situația, fără însă să se renunțe la ultimele tentative și presiuni exercitate asupra mareșalului Antonescu pentru a-l determina să-și asume neîntârziat el însuși răspunderea armistițiului.

Devansarea datei cu trei zile a fost determinată de două motive importante : planul mareșalului Antonescu de a pleca (la 23 august 1944) pe Frontul Moldovei și intenția lui de a intra în legătură cu autoritățile germane spre a obține dezlegarea lui Hitler pentru ieșirea României din război. Amîndouă perspectivele ar fi determinat eșuarea tentativei. Era cunoscută intervenția brutală a Germaniei (de la 19 martie 1944) din Ungaria, declanșată în momentul cînd s-a sesizat o vagă intenție de schimbare de front la conducătorii unguri. Există certitudinea că încercarea lui Antonescu de a face apel la cavalerismul „aliaților“ germani, pentru a permite retragerea țării noastre din război, ar fi provocat ocuparea militară imediată a țării. Pe de altă parte, consiliile date lui Antonescu de a renunța la planul lui de a obține acordul german pentru respectivul obiectiv s-au dovedit infructuoase, ca și insistența ce s-a depus pe lângă el, pînă în ultima zi, pentru a-l convinge să încheie armistițiul imediat. În consecință, singura cale de urmat, cu oarecare șansă de reușită, era arestarea lui Antonescu și realizarea răsturnării înainte ca nemții să poată lua măsuri pentru anihilarea ei.

Măsura a fost hotărîtă chiar în cursul dimineții de 23 august 1944, cu multă temeritate, prin consensul factorilor decisivi. Riscurile asumate au fost deosebit de mari, deoarece pregătirea operațiunii era incompletă și probabilitățile de reușită destul de limitate.

Elementul surpriză a jucat rol hotărîtor, iar fidelitatea și eroismul trupelor române (puține și slab înzestrate) a suplinat lacunele de pregătire.

Mareșalul Antonescu era interlocutorul preferat al guvernului sovietic și, în parte, și al guvernelor de la Londra și Washington, care aveau (cu justă apreciere) îndoieli asupra șanselor de reușită ale regelui și opoziției de a realiza lovitura de stat preconizată împotriva lui Antonescu și împotriva nemților, fără concurs din afară, dată fiind prezența masivă de trupe germane în România. (Guvernele aliate nu au făcut un secret din această opțiune). Mareșalul Antonescu exercita autoritatea în stat și controlul asupra administrației ; era șeful necontestat al unui guvern obedient, al armatei române (a cărei loialitate față de Suveran și aversiunea față de fascism nu erau pe deplin cunoscute de către exponenții guvernelor aliate) ; el cunoștea, la perfecție, forțele *Wehrmachtului* din țară și de pe front ; el beneficia de toate șansele de a putea realiza schimbarea de front, cu cele mai puține riscuri de eșec. În schimb, pentru opoziție realizarea obiectivului urmărit avea un învederat caracter de aventură. Tocmai de aceea, atît regele cît și opoziția întreagă (fără nici o excepție) erau inițial de acord să ofere întregul lor concurs mareșalului Antonescu, în cazul în care acesta ar fi putut fi convins, în timp util, să procedeze neîntârziat la încheierea armistițiului. Toate pregătirile pentru lovitura de stat erau însă făcute și pentru varianta (care se preconiza) că Antonescu va refuza să se desprindă din alianța Germaniei sau va încerca să

negocieze cu Hitler ca România să iasă din război. În acest caz fiecare ceas de întârziere ar fi putut compromite definitiv și iremediabil reușita și ar fi condus, la ocuparea țării de către nemți.

•

La 23 august 1944, ora 17, la Palatul regal, mareșalul Antonescu, care a respins categoric îndrumarea cominatorie a regelui de a înceta imediat războiul din Est și de a încheia armistițiul, a fost arestat, dimpreună cu vice-președintele consiliului, Mihai Antonescu, și principalii factori de decizie din guvern.

Noul guvern (de armistițiu) s-a constituit din militari, sub conducerea generalului adjutant Constantin Sănătescu. (Iuliu Maniu, solicitat în prealabil, cu insistență, de către rege și toți exponenții partidelor politice din blocul antifascist să prezideze noul guvern, a declinat această sarcină, cu motivarea că nu poate prezida un cabinet căruia i se impune să accepte amputarea teritoriului național prin acceptarea frontierei româno-sovietice din 1940, care îngloba în granițele U.R.S.S. Basarabia și Nordul Bucovinei; de asemenea, socotea că armistițiul este o convenție cu caracter militar și trebuie să fie încheiată de către un guvern militar). Tot Maniu a recomandat formula ca reprezentanții partidelor politice ale Blocului Național Democratic să participe în calitate de miniștri de stat în guvern, pentru a oferi opiniei publice din țară și din străinătate garanția politică indispensabilă guvernului militar.

După realizarea răsturnării politice, regele a citit o proclamație redactată de Grigore Niculescu-Buzești, iar guvernul s-a adresat românilor printr-o declarație solemnă, cerându-le să se solidarizeze în jurul regelui pentru a urma noul destin al țării. Ministrul Afacerilor Străine a informat Aliații și guvernele străine despre schimbarea survenită și a invitat pe reprezentanții germani să părăsească România.

HITLER, REGELE CAROL AL II-LEA ȘI MAREȘALUL ANTONESCU

Prezentăm *Încheierea* solidei și clasicei monografii consacrată de reputatul și regretatul istoric vest-german evoluției raporturilor germano-române între 1938 și 1944. De remarcat faptul că lucrarea lui Hillgruber s-a bucurat de două ediții (1954 și 1965)

Dacă privim încă odată în retrospectivă relațiile germano-române din perioada celui de-al doilea război mondial în domeniul politic, militar și economic se poate susține că raportul dintre cele două țări nu poate fi redat prin sloganul atât de larg răspândit al dependenței de satelit a României. Trebuie să spunem de la început că, fiind așezată la Gurile Dunării, România nu a putut niciodată să practice „o politică a mîinii libere“, fiind nevoită să se sprijine pe una din grupele de puteri. Noțiunea de satelit se folosește doar pentru acele state care își orientează structura politică internă și mai ales economia conform intereselor străine — ca, de exemplu, România de astăzi aflată sub totală influență sovietică. Se relevă deci cu claritate : România regelui Carol și a Mareșalului Antonescu nu a fost în nici o fază a războiului un satelit al Reichului. Prezentarea a arătat în mod amănunțit modul în care politica românească se străduiește peste tot cu succes să apere independența țării. Fără îndoială, că acest lucru nu ar fi fost posibil dacă partea germană, mai ales odată cu preluarea puterii de către generalul Antonescu, nu ar fi dovedit dorința, din considerente real-politice, ca printr-o strînsă colaborare să respecte independența de stat a României.

Încercarea întreprinsă între anii 1934 și 1938 de secția de politică externă a lui Rosenberg de a obliga România prin intervenții în politica sa internă să se apropie de Germania constituie o dovadă pentru faptul că nu se practica presiunea politică și nu se utiliza intriga. După eșuarea acestui plan diletantist a început să cîștige teren la Hitler concepția conform căreia relațiile dintre cele două țări trebuie să devină de la sine tot mai strînse și în domeniul politic, ca urmare a legăturii economice și a creșterii puterii germane în Europa. Această recunoaștere s-a împletit în prima fază a războiului cu necesitatea economiei de război și strategice pentru Reich de a păstra în orice condiții liniștea în Europa de sud-est. Pe de altă parte, guvernul român încerca să-și

continue politica externă tradițională, conform căreia sprijinirea din punct de vedere politic pe Marea Britanie și Franța mergea mină în mină cu legătura economică cu Germania și securitatea militară față de Uniunea Sovietică.

Justețea așteptărilor germane s-a confirmat în 1940, atunci cînd regele Carol s-a hotărît, după victoria germană din vest și sub amenințarea provenită din partea Rusiei Sovietice, să se apropie și din punct de vedere politic de Germania. Cedarea forțată a Basarabiei și a Bucovinei Uniunii Sovietice a determinat ca România să se apropie și mai mult de Reich, mai ales că Marea Britanie și Franța au decăzut, nemaifiind considerate factori ai politicii de forță în Europa de sud-est. Pentru a se asigura în privința unor noi surprize ale politicii sovietice, la începutul lui iulie 1940 regele Carol a solicitat garantarea granițelor României și expedierea unei misiuni militare germane.

Dezvoltarea favorabilă care ar fi determinat o amplificare a relațiilor germano-române în toate domeniile a fost pusă din nou sub semnul întrebării în urma trasării granițelor din Dictatul de la Viena de la 30 august 1940, hotărît de însuși Hitler. Alături de fărîmitarea teritorială de mai tirziu a Iugoslaviei, Dictatul de la Viena a reprezentat hotărîrea cea mai funestă a politicii germane în Europa de sud-est și cea mai grea împovărare a relațiilor româno-germane. Prăpastia deja existentă între România și Ungaria a devenit prin aceasta insurmontabilă. Pe cît de secundar era considerat Dictatul de la Viena de către conducerea germană, pe atît de central era el pentru politica celor două state afectate. Energiile României și ale Ungariei s-au anihilat reciproc în Transilvania. fiind astfel orientate în altă direcție de către lupta marilor puteri, luptă care a hotărît și soarta acestor ambe țări.

Cea mai dificilă criză de stat din România după Dictatul de la Viena a putut fi depășită numai atunci cînd regele Carol i-a conferit generalului Antonescu puterea deplină și a abdicat în favoarea fiului său, Mihai. În amenințătorul haos, Antonescu vedea o singură cale: aceea de a aplica mai întîi Dictatul de la Viena și de a evacua Transilvania de Nord. Însă orientarea politicii sale externe a fost fermă de la început: redobîndirea Transilvaniei pierdute. Pentru a îndeplini acest țel, el trebuia să colaboreze în mod loial cu Germania — aceasta a fost ferma sa convingere. Prima sa vizită la Hitler, la 22 noiembrie 1940, a hotărît asupra relațiilor germano-române din viitorii patru ani. Însă nici relația de încredere între Hitler și Antonescu intervenită aici pe baza respectului reciproc nu a putut fi lărgită peste limitele obișnuitei intrări a ambelor țări în război de partea coaliției spre care năzuia la început conducătorul statului român. În fond, ambele țări purtau doar un „război paralel“, la fel ca Germania și Finlanda. Adevăratele intenții politice și planuri militare ale lui Hitler i-au rămas ascunse lui Antonescu. Pe de altă parte, cercurile conducătoare ale economiei românești care doreau să salveze economia României pentru perioada de pace care va urma se opuneau unei epuizări totale a forțelor economice ale țării pentru conducerea comună a războiului.

Încercarea de a realiza o colaborare de încredere între Germania și România a fost îngreunată și de amintirea perioadei pactului de neagresiune germano-sovietic, de ajutorul pe care cercuri germane l-au

acordat din septembrie 1940 și pînă în ianuarie 1941 Gărzii de Fier și atitudinea conducătorilor radicali ai grupurilor etnice germane din România.

Lupta împotriva Uniunii Sovietice care, la început, a fost dusă ca un „război sfînt“ pentru eliberarea Basarabiei și a Bucovinei de Nord s-a încheiat prin epuizarea forțelor țării și armatei române, fără scop și limite, deoarece conducătorul statului a greșit enorm crezînd că Uniunea Sovietică ar fi deja învinsă după primul an de război.

Doar catastrofa de la Stalingrad în care au intrat două armate române a determinat partea română să chibzuiască mai bine. Mareșalul Antonescu și-a dat seama că nu este suficientă puterea Germaniei pentru a constrînge deznodămîntul în Răsărit, iar soarta României ar fi fost pecetluită pentru o lungă perioadă de timp dacă i-ar fi reușit armatei roșii să pătrundă spre Europa de sud-est. Pentru a preîntîmpina pericolul amenințător, el s-a hotărît să continue lupta de partea Germaniei, însă în același timp a căutat să cîștige sprijin din partea puterilor occidentale, mai ales Marea Britanie.

În cadrul legăturilor strînse între Marile Puteri aliate din Est și Vest, care au dus în mai 1944 la o împărțire a Europei de sud-est în sfere de interese, au eșuat toate eforturile guvernului român și ale grupurilor de opoziție de a găsi înțelegere pentru țara lor la Aliții occidentali. România, care încerca să se desprindă în mare măsură de Germania, era prin aceasta obligată să se apropie mereu de Reich.

În pofida tuturor împovărilor, relațiile economice, politice și militare germano-române au rămas de neclintit, căci Hitler a manifestat încredere în Antonescu, refuzînd pînă în cele din urmă orice amesteș în politica internă românească.

Atunci cînd în august 1944 fronturile au eșuat, iar sfîrșitul războiului era iminent, însă Mareșalul, în pofida clarei înțelegeri a situației fără ieșire, nu a luat o hotărîre, puterea a căzut în mîinile opoziției. Ea credea că va putea scăpa de o dictatură sovietică; la 23 august l-a înlăturat pe conducătorul statului și a format un guvern „democratic“. Însă și lui i-a rămas doar capitularea — teoretic în fața celor trei puteri aliate, de fapt, în fața Uniunii Sovietice. Trebuie să fie negativ răspunsul la întrebarea dacă România ar fi avut posibilitatea să iasă din război la fel ca Finlanda, fără să cadă pradă sovietizării, în pofida anexelor la oferta oficială de armistițiu recunoscute la început de guvernul sovietic. Făcînd abstracție de situația strategică a României ea țară de acces spre Balcani, Ungaria și Austria, politica sovietică în cazul României, în opoziție față de Finlanda, a avut posibilitatea de a renunța să țină seama de puterile occidentale și de cele neutre, căci aliații occidentali au recunoscut în acordul din mai 1944 România ca „zonă sovietică de operațiuni“.

În această fază tîrzie a războiului lipseau în România premisele militare pentru o contralovitură eficientă împotriva cotelor. Acțiuni singulare care nu aveau nici o legătură una cu alta au fost folosite în noul regim ca un pretext plauzibil pentru a declara război Germaniei, lucru care, avînd în vedere presiunea sovietică, ar fi fost oricum greu de evitat în timp.

În timp ce ambițiile naționale ale României în Transilvania au fost utilizate de politica sovietică în lupta împotriva Germaniei și și-au găsit o realizare tîrzie și în cele din urmă lipsită de sens, în toamna anului 1944 nu s-a încheiat doar istoria relațiilor germano-române, ci și istoria României ca stat independent. În locul echilibrului labil între Germania, Rusia și Marea Britanie, care a oferit premise politicii externe în trei direcții și, astfel, independența României, în Europa de sud-est s-a impus hegemonia sovietică.

(Andreas Hillgruber, *Hitler, König Carol und Marschall Antonescu. Die deutsch-rumänischen Beziehungen, 1938-1944*, ediția a II-a, Wiesbaden, Franz Steiner Verlag, 1965, pg. 232—235).

ACTUL DE LA 23 AUGUST 1944 ÎN MARILE CAPITALÉ

Evenimentele din România din august 1944, survenite într-un context intern și internațional bine precizat, s-au impus din primul moment atenției și prețuirii opiniei publice naționale și mondiale, care a întrezărit în cotitura de la București încă unul dintre faptele majore ale celui de-al doilea război mondial, menit să apropie și mai mult victoria Națiunilor Unite asupra statelor fasciste și militariste și a ultimilor lor sateliți. Această coordonată a revoluției române a fost examinată în detaliu și cu atenție de către istoricii români și străini¹, astfel că în acest cadru, nu vom insista asupra aspectelor respective, Ne vom preocupa, în esență, de modul în care cotitura României a surprins capitalele principalelor state angajate în conflict, de gradul în care guvernele marilor puteri beligerante, centralele diplomatice, comandamentele militare superioare și serviciile de informații și contra-informații au recepționat știrile despre doborîrea dictaturii antonesciene, retragerea țării noastre din Axa fascistă și înrolarea ei în tabăra Națiunilor Unite, insistînd, cum este natural, și asupra reacției organismelor menționate față de decizia istorică a României în raport, bineînțeles, cu consecințele sale militare, politico-diplomatice, economice, psihologice etc. etc., întrevăzute ori nu pe moment, pentru evoluția ostilităților generale. Studiul evenimentelor din august 1944 dintr-o asemenea perspectivă, realizat pe temeiul unor noi documente descoperite în arhivele române și străine, ne îngăduie o integrare mai justă, mai armonioasă a unor pagini memorabile ale istoriei naționale recente în istoria universală, înlesnindu-ne noi precizări relativ la rolul și locul românilor în ampla desfășurare a istoriei lumii².

¹ Vezi de exemplu Eddy Bauer, *The History of World War II*, London, Galliey Press, 1984 ; Gh. Buzatu, coordonator, *Actul de la 23 August 1944 în context internațional. Studii și documente*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984.

² Pentru considerații metodologice relativ la acest aspect, cf. *România în istoria universală*, I, Iași, 1986, p. XLVII—XLVIII.

Pentru autoritățile de la *Berlin* evenimentele din România au constituit o *totală surpriză*. După ultima întrevvedere Hitler-Antonescu din 5 august 1944 și în ciuda unor dezacorduri manifestate atunci³, încrederea Führerului în mareșal a rămas neclintită, fiind întărită de rapoartele sosite de la București și care, aproape fără nici o excepție, relevau trăinicia regimului antonescian. „Nu este de așteptat [în România] — declarase la 1 august 1944 ministrul german la București, Manfred von Killinger, generalului Hans Friessner, noul comandant al Grupului de armate german „Ucraina de Sud“ — vreo criză de guvern“⁴. Iar, la 14 august 1944, von Killinger supervizase concluzia înserată de atașatul militar german la București, dr. Spalcke, în raportul său destinat O.K.H.-ului: „După întoarcerea mareșalului de la Cartierul General al Führerului se observă în cercurile militare și civile o îmbunătățire a stării de spirit“⁵. Declanșarea, la 20 august 1944, a mării operațiuni Iași-Chișinău de către Armata Roșie a pus *Wehrmachtul* și pe aliații săi într-o grea situație militară⁶, dar, evident, pentru Hitler și Cartierul General german nu apărea vreo problemă insolubilă atita timp cât România nu abandona *Axa* fascistă. O eventuală stăvilire a ofensivei sovietice, posibilă pe linia Focșani-Nămoloasa-Brăila, era avută în modul cel mai serios în vedere, iar la 23 august 1944, orele 19,45, Agenția „Transocean“ dădea asigurări că în zona Iași-Chișinău „poziția germană a fost restabilită prin folosirea sistematică a rezervelor locale“⁷. De reținut că precizarea survenea la câteva ceasuri *după* doborârea dictaturii antonesciene, în privința căreia Berlinul *încă nu fusese informat*! De altfel, în acele momente, nici organele hitleriste de la București nu erau edificate în privința faptelor petrecute, astfel că planul forțelor patriotice și democratice române de a înfăptui coticura țării în război *de-o manieră totalmente surprinzătoare, mai ales pentru tabăra germană*, se putea considera ca o reușită deplină. După mai multe luni, în ianuarie 1945, inginerul Kurz, fost agent informator al Legației germane din București, consemna relativ la cele petrecute: „Miercuri, 23 august 1944, ora 12,00, am auzit în oraș (subl. ns.) că mareșalul ar fi fost arestat la Palatul regal [...] Am anunțat o stație radio germană, care a promis că va transmite știrea O.K.W.-ului“⁸. Să reținem în context că Legația germană însăși era, în momentele de referință, departe de-a fi știut ceva concret despre cele petrecute la Palatul regal din București. Potrivit constatărilor noastre⁹, primele știri sosite la Legație în legătură cu destituirea guvernului antonescian au putut fi încadrate între orele 18 și 18,30. Istoricul vest-

³ Vezi Andreas Hillgruber, Hrsg., *Staatsmänner und Diplomaten bei Hitler*, II, 1942—1944, Frankfurt am Main, 1970, p. 484 și urm.; *Antonescu despre ultima întrevvedere cu Hitler*, în „Magazin istoric“, nr. 7—8/1968, p. 38 și urm.

⁴ Hans Friessner, *Verratene Schlachten*, Hamburg, Holsten Verlag, 1956, p. 53.

⁵ Arhivele Statului București (în continuare se va cita: Arh. St. Buc), fond *Microfilme SUA*, rola 59, cadrul 5631430.

⁶ Cf. John Erickson, *The Road to Berlin, Stalin's War with Germany*, vol. 2, London, Weidenfeld and Nicolson, 1983, p. 356 și urm.

⁷ Arh. St. Buc., fond Ministerul Propagandei Naționale (buletine radioinformative), dosar 245/1944, f. 211.

⁸ Cf. Gh. Buzatu și colab., *Din istoria unei zile*, Iași, 1979, p. 45.

⁹ *Ibidem*, p. 51.

german Hans Kissel, extrem de optimist, a fixat în jurul orei 17, deci adică *concomitent* cu arestarea Antoneștilor, faptul inițierii unei consfătuiri la Legație, imediat *după ce* Eugen Cristescu, șeful S.S.I.-ului, l-ar fi informat personal pe dr. Steltzer, secretarul de Legație¹⁰. Oricum, cei prezenți la Legație deciseră *abia după orele 19,00* să-l convoace și pe Manfred von Killinger, în prezența căruia s-a căzut de acord ca ministrul să solicite o audiență regelui Mihai pentru a se interesa de soarta Antoneștilor și, *abia după aceea*, să fie înștiințat Berlinul¹¹. Ce a însemnat acest *după aceea* deducem din următoarele: la ora 20,50, generalul Gerstenberg a transmis Statului Major al Grupului de armate „Ucraina de Sud”: „Amîndoi (Antoneștii — n.ns.) au mers azi după-amiază la rege, fără să se fi întors pînă acum...”¹² În ceea ce-l privea, von Killinger s-a adresat lui Friessner cu începere de la ora 22,25¹³, adică cu numai cinci minute înainte ca dr. Spalcke să fi înștiințat telefonic — a fost o șansă a sa să afle o linie liberă! — secția „Atașați” din cadrul O.K.W. Comunicarea atașatului militar era *prima relatare detaliată* receptată în acea seară de Berlin, deși ea cuprindea multe lucruri inexacte, inclusiv precizarea că mareșalul Antonescu ar fi prezentat, din proprie inițiativă, el însuși... demisia cabinetului său regelui Mihai¹⁴. La Cartierul General al lui Hitler însă de la Rastenburg, *prima informație* care a sosit despre evenimentele de la București s-a interceptat — după mărturiile cele mai demne de încredere¹⁵ — în jurul orei 22,25, adică atunci cînd și în „birlogul lupilor” a fost înregistrată cea dintîi transmisie a proclamației regale. În clipele următoare¹⁶, a sosit — dacă mai era nevoie?! — o nouă confirmare: comunicarea telefonică a generalului Werner Kreipe, șeful Statului Major al *Luftwaffe*i, care transmitea din Berlin. Avînd în vedere poziția și rolul lui Kreipe în zilele din august 1944, postura sa de memorialist, supunem atenției cititorului notele sale surprinzînd comportamentul cercurilor politice și militare hitleriste în primele ceasuri și zile după declanșarea insurecției naționale în România și în raport direct cu memorabilul eveniment ce a agravat considerabil situația generală a celui de-al III-lea Reich¹⁷:

„[...] 23.8.1944. Raport de dimineață: la Iași, mai ales, situația nefavorabilă. Raport la Führer. Hitler amabil cu mine, retras reproșurile

¹⁰ Hans Kissel, *Die Katastrophe in Rumänien 1944*, Darmstadt, 1964, p. 108.

¹¹ Gh. Buzatu și colab., *op. cit.*, p. 51—52.

¹² *Ibidem*, p. 61.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ Arh. St. Buc., fond *Microfilme SUA*, rola 59, cadrul 5631408. Cf. și Gh. Buzatu, și colab., *op. cit.*, pp. 61, 84. Acest document în Ion Ardeleanu, Mircea Mușat, coordonatori, *23 August 1944. Documente*, II, 1944, București, Editura Stiințifică și Enciclopedică, 1984, pp. 419—420.

¹⁵ Andreas Hillgruber, Hitler, *König Carol und Marschall Antonescu. Die deutsch-rumänischen Beziehungen, 1938—1944*, 2. Auflage, Wiesbaden, 1965, p. 218.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ Aceste note le-am desprins dintr-o anexă a lucrării lui Hermann Jung consacrată bătăliei din Ardeni (cf. *Die Ardennen-Offensive 1944/45. Ein Beispiel für die Kriegführung Hitler*, Zürich-Frankfurt, 1971, pp. 207—216). Vezi și Gh. Buzatu, ed., *Din arhiva istorică a României* (I), în *România în istoria universală*, III, Iași, 1988, pp. 783—786.

de ieri, nu a vrut să mă atace personal. După-amiază, convorbiri cu Stedemann, Burckhard și Kripfer despre organizarea artileriei anti-aeriene. Eu sînt împotriva noilor comandamente în patrie.

Raport de seară. Primele informații despre lovitura de stat din România. Convorbirile telefonice cu von Killinger (ambasadorul) și Gerstenberg la București. Amîndoi închiși în ambasadă, von Killinger e distrus de tot, transmite salutări pentru Führer. Propunerile lui Gerstenberg pentru atac cu Stuka și angajarea diviziei antiaeriene la Ploiești; vrea să ocupe orașul! Telefoane cu Hitler, care aprobă propunerile lui Gerstenberg, cere capturarea regelui. Legătura cu Bucureștii încă o dată restabilită, apoi întreruptă.

La ora 2,00 raportul lui Koller, înapoiat din Franța. Foarte pesimist. Patru ani de putere ocupantă și viața dumnezeiască din Franța se răzbună. Dar aceleași porcării și la armată. La ora 4 în pat.

24.8.1944. Orientarea *Reichsmarschall*-ului [Goering] despre evenimentele române și dispozițiile date; [Goering] este de acord. El s-a amuțit pentru 26.

Raport la Führer, toți se ocupă de România. Hitler foarte optimist, injură SD și Ministerul de Externe (Auswärtiges Amt), inițiază pe von Ribbentrop. Goebbels și Bormann la raport. În continuare, o conversație lungă cu amîndoi. Goebbels îngîndurat din cauza României. Mi-a promis, în sfîrșit, acest atît de mult dorit film de propagandă pentru aviația militară.

Raport de seară. Ordine pentru România. Încă nici o legătură cu Gerstenberg. Informații contradictorii.

25.8.1944. Mare haos în România. Raport la Führer, lung. Von Ribbentrop prezintă situația într-o lumină favorabilă, von Killinger și Gerstenberg ar putea restabili situația. Hitler se raliază la această părere. Imediat după, invitația lui Ribbentrop, renunț și mă scuz cu lucrul.

După-amiază, mare supărare cu improvizația pentru România. Telefoane cu Budapesta și Bratislava. Grijă din cauza evoluțiilor de acolo.

27.8.1944. Raport de dimineată. Grupul de armată nord ca și izolat, în vest totul în mers, în România și Slovacia totul neclar.

8.9.1944. Raport de dimineată. Chemarea Fütterer, general de armată aeriană [= der Luftwaffe] în Ungaria. Situația în Budapesta încărcată, se teme de o situație ca aceea din România [...]“

Între documentele ce redau elementul surpriză cu care s-a confruntat cel de-al III-lea Reich prin decizia României din 23 august 1944 se remarcă și expunerea pe care profesorul Ernst Gamillschegg, fost director al Institutului German din București, a ținut-o în decembrie 1944 în fața un cerc restrîns de colaboratori ai Institutului de Relații Externe din Berlin. Textul incomplet al respectivei expuneri, intitulată *Răsturnarea din România de la 23 august 1944. Premisele și desfășurarea*, a fost numai recent tipărit și reține suficiente elemente ce pun în cauză nemijlocită incapacitatea serviciilor secrete naziste politice și militare, a Legației din București de a depista stadiul preparativelor forțelor patriotice și democratice române și de-a intercepta corect evo-

luția evenimentelor în direcția răsturnării dictaturii antonesciene și abandonării simultane a *Arei* de către România¹⁸.

Nu la mult timp după cotitura României, evenimentele de la București și consecințele lor politico-militare au revenit în atenția lui Hitler și a colaboratorilor săi reușiți la *Wolfsschanze*. Astfel, la 31 august 1944, Führerul, fără a face vreo apreciere asupra situației din România, s-a referit la continuarea războiului de către cel de-al III-lea Reich, și aceasta „pînă cînd se va fi ivit posibilitatea unei păci acceptabile pentru Germania”¹⁹. A doua zi, la 1 septembrie 1944, în schimb, Hitler și colaboratorii săi militari prezenți (dintre care menționăm pe Keitel, Doenitz, Guderian, Jodl, Buhle, Warlimont, Burgdorf, Kreipe, Westphal, Wenck, Voss, Fegelein) au stăruit asupra evoluției evenimentelor pe teritoriul României în perioada ce a succedat actului de la 23 august 1944²⁰.

O relatare dintre cele mai interesante, precisă și nuanțată, a celor constatate „în interiorul” Cartierului General al lui Hitler la aflarea primelor știri despre „dezertarea” României din *Axa fascistă* datorăm istoricului britanic *David Irving*. Acesta, în baza unei documentații extrem de bogate și sistematice, a reconstituit întreaga istorie a Germaniei naziste²¹, devenind o autoritate științifică internațională în domeniul respectiv. În ultimul volum al trilogiei sale, *Irving* surprinde „scena” Cartierului General hitlerist din cursul nopții de 23—24 august 1944 :

„...Iarăși, el [A. Hitler] a fost luat prin surprindere de violența evenimentelor. Își lua ceaiul cu cei apropiați în bunkărul său, tîrziu în această zi de 23 august [1944], cînd adjunctul său, Amsberg, l-a chemat la telefon. O voce anunța că mareșalul Antonescu tocmai fusese arestat după o audiență la rege. Hitler a lăsat receptorul și a comentat față de Amsberg : «De ce naiba el [Antonescu] nu m-a ascultat ! Eu știam că aceasta se va întîmpla !» La scurt timp după aceasta, postul de radio român difuzează o proclamație a regelui Mihai : «Guvernul român a acceptat armistițiul oferit de Rusia și de Națiunile Unite». Aliații promisese războiul Transilvaniei [de Nord] României, garantîndu-i independența ca și posibilitatea de-a lupta umăr la umăr împotriva dictaturii ungare. Oricum, regele a ordonat forțelor sale să nu deschidă ostilitățile cu Wehrmachtul german. Aceasta era o mîngîiere rece pentru Hitler, pentru că multe din necesitățile sale curente de petrol erau satisfăcute de puțurile românești. Dar oamenii săi la București nu erau oameni de acțiune, desigur, precum cei din Varșovia ori Paris, agențiile

¹⁸ Vezi Gh. F. Anghelescu, ed., *Din arhiva istorică a României* (IV), în *România în istoria universală*, III, 1, p. 812 și urm.

¹⁹ Hoover Institution Archives, Stanford University, Palo Alto-California, SUA, Collection Germany, Wehrmacht (Oberkommando), Führerhauptquartier, *Stenographische Dienst im F.H.Qu.*, vol. 3, stenograma reuniunii din 31. 8. 1944 (fragmentul nr. 46). Cf. și Helmut Heiber, ed., *Hitler parle à ses généraux*, Paris : A. Michel, 1964, pp. 277—280.

²⁰ Hoover Institution Archives, Collection Germany..., *Stenographische Dienst im F.H.Qu.*, vol. 3, stenograma reuniunii din 1. 9. 1944 (fragmentul nr. 43.).

²¹ Vezi David Irving, *The War Path Hitler's Germany, 1933—1939*, London, Macmillan, 1983 ; idem, *Hitler's War, 1939—1942*, London, Macmillan, 1983, idem *Hitler's War (1942—1945)*.

germane fiind răspindite pretutindeni în capitala României și în localitățile din împrejurimi, cu un dispreț hazliu față de pericole potențiale precum acesta; stația radio a ambasadei [legației] era într-o suburbie îndepărtată, ceea ce l-a lăsat pe Hitler dependent de vechiul serviciu telefonic român. Kreipe²² a notat în această seară [...]

De la orele 9,45 p.m.²³ pînă tîrziu în cursul nopții Cartierul General al lui Hitler a emis ordine destinate Grupului de armate [«Ucraina de Sud»] al lui Friessner și generalului Hansen, care încă era reprezentantul militar german la Legația din București²⁴. Friessner trebuia să se pregătească pentru a capturare germană a zonelor petrolifere și planul însemna asigurarea petrolului pentru Reich. Oricare german în uniformă din România era plasat la dispoziția sa. Hansen era însărcinat să înăbușe puciul, Divizia a 5-a anti-aeriană de la Ploiești trebuia să ocupe capitala, după cum sugerase Gerstenberg, iar amiralul Brinkmann urma să captureze portul Constanța la Marea Neagră. Un general român pro-nazist trebuia să fie numit șef al guvernului. Friessner, prompt, l-a demis pe Hansen și l-a însărcinat pe Gerstenberg să execute ordinele lui Hitler.

Hitler și-a început conferința sa de război tîrăgănată la ora 2 a.m. [în ziua de 24 august 1944] și, după aceea, a discutat iarăși situația alterată din întreaga arie a Balcanilor cu feldmareșalul von Weichs. El se decisese să abandoneze Grecia în mîinile inamicului în momentul cînd acesta ar fi atacat, în mod special Peloponezul. El urma să-și mute punctul de rezistență în nordul Greciei. Aceasta făcea ca vitală să fie prevenirea ca bulgarii — a căror defecțiune devenise clară numai cu cîteva ceasuri mai devreme — să fi ocupat linia ferată dintre Niș și Skoplje în folosul Aliatilor, întrucît ea era unica legătură cu Grecia.

La ora 3,30 a.m., Gerstenberg a înformat prin radio, de la Ploiești, Cartierul General al lui Hitler: «Am răzbătut prin luptă și am luat comanda la Ploiești împreună cu generalul S.S. Hoffmeyer». Dar deja Hansen cit și von Killinger și-au pierdut speranța. Mesajul lor telefonic ajunsese în Prusia Orientală o oră mai tîrziu: «Acesta nu este un puci înfăptuit de camarila de la Curte, ci o lovitură de stat bine condusă și avînd sprijinul complet al armatei și poporului». Nici un general român cu simpatii pentru Germania nazistă nu a putut fi găsit. Românii controlează mijloacele de comunicație. «Dată fiind balanța de forțe, nu se poate întrezări pe moment un succes militar sau politic». Oricum, Hitler a repetat ordinele sale și l-a împuternicit pe von Ribbentrop să difuzeze o proclamație către români; Horia Sima, liderul Gărzii de Fier care, cu sprijinul clandestin al lui Heydrich, încercase fără succes să răstoarne pe Antonescu în 1941, după ce-l ajutase să preia puterea în 1940, trebuia scos din exilul său german²⁵, unde el fusese ținut la insistența lui Antonescu și numit succesorul acestuia.

²² Urmează un extras din jurnalul de război al lui W. Kreipe și care a fost reprodus de noi mai sus (n.ns. — Gh. B.).

²³ Ora Berlinului, pentru București — orele 22.45 (n.ns. — Gh. B.).

²⁴ În fapt, șeful Misiunii militare terestre a Wehrmachtului din România (n.ns. — Gh. B.).

²⁵ În realitate, dintr-un lagăr de concentrare nazist (n.ns. — Gh. B.).

Hitler a ordonat lui Gerstenberg să înainteze spre București la ora 6,30 a.m., iar cinci ceasuri mai târziu 2 000 de oameni din trupele Anti Aeriene erau la periferia nordică a capitalei. Gerstenberg, stăruitor, ignora avertismentul lui Hansen și a ordonat trei atacuri aeriene asupra centrului orașului. Dar el era depășit cu 4 la 1 în privința forțelor; românii minaseră drumurile și adunaseră tancuri și artilerie. Gerstenberg a capturat stația radio, dar, neavînd forțe proaspete de luptă, nu a putut înainta mai departe. Hitler a ordonat să i se trimită mai multe trupe. «Conferința de război cu Fűhrerul — nota un general al Luftwaffe la orele prinzului²⁶. Fiecare era ocupat cu România. Hitler foarte optimist, ocărăște Serviciul de informații al S.S.-ului [S.D. VI] și ministrul de externe, imită pe von Ribbentrop. Goebbels și Bormann sînt, de asemenea, prezenți». Dar noi trupe sosesc puține la număr, iar românii sînt încă stăpîni pe capitala lor.

Conferința de la prînz din ziua următoare [25 august 1944] a fost lungă și violentă. «Von Ribbentrop pledează pentru circumstanțe atenuate, este sigur că von Killinger și Gerstenberg vor restaura situația. Hitler acceptă punctul de vedere»²⁷. La 25 [august 1944], apelînd ca pretext la atacurile aeriene, românii declară război Germaniei...»²⁸

Alături de David Irving, un alt reputat specialist britanic, John Erickson, a consacrat evenimentelor de pe frontul de Est dintre 1941 și 1945 o monografie în două volume, ambele primite foarte bine, mult apreciate pentru temeinicia și acuratețea reconstituirii istorice. Erickson, se oprește mai puțin decît colegul său menționat la surprinderea atmosferei de la Cartierul General al Fűhrerului în urma actului de la 23 August 1944, însă subliniază mai pregnant semnificația cîștigării României. „23 August 1944 — afirmă răsPICat autorul — s-a dovedit a fi fost una dintre zilele decisive ale întregului război...”²⁹ Iar în alt loc „Defecțiunea României de la 23 August (din punctul de vedere al Germaniei — n.ns.) a schimbat înfrîngerea militară a Germaniei într-o catastrofă”³⁰, evenimentele de la București surprinzînd Berlinul — în stadiile pregătirilor, declanșării și desfășurării lor — în cel mai înalt grad³¹.

Jurnalul de război (Kriegstagebuch) al O.K.W.-ului pentru anii 1940—1945 intră în seria documentelor militare fundamentale ale istoriei ultimei conflagrații mondiale, iar în privința valorii științifice de excepție a acestui document specialiștii și-au spus deja cuvîntul, astfel că nu mai socotim necesar să insistăm. Editat în mai multe rînduri (1961, 1982), prin grija unor specialiști precum Percy Ernst Schramm, Hans-Adolf Jacobsen, Andreas Hillgruber sau Walter Hubatsch, *Jurnalul de război cuprinde* mărturii dintre cele mai elocvente despre gradul în care „șocul” cîștigării României din 23 august 1944 a afectat însuși „epicentrul” conducerii militare germane — am numit *Înaltul Comandament al Wehrmachtului* (O.K.W.) Una dintre sintezele ce însoțeau *Jurnalul* se oprea asupra situației militare generale la mijlocul anului 1944, abordînd în context

²⁶ W. Kreipe (n.ns. — Gh. B.).

²⁷ Același W. Kreipe (n.ns. — Gh. B.).

²⁸ David Irving, *Hitler's War, 1942-1945*, pp. 692—694.

²⁹ Vezi John Erickson, *op. cit.*, vol. 2, p. 360.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Ibidem*, p. 362.

și evenimentele din sud-estul continentului european, prilej de-a se consemna cu exactitate că :

„...El [Hitler] nu a luat măsurile de urgență ce decurgeau din aver-tismențele primite pe diverse căi, unele ascunse — este adevărat — de către anturajul său. De aceea, căderea lui Antonescu (23 august) nu a fost surprinzătoare numai pentru mareșal, ci și pentru Hitler. Armata română a încetat lupta contra Armatei Roșii, iar diviziile Grupului de armate „Ucraina de Sud” (16 în total), staționate în sudul Basarabiei și în Moldova, după ce au depus o rezistență disperată, au căzut în prizonierat la ruși (aproximativ 150 000 de oameni). Această pierdere, împreună cu ieșirea din luptă a diviziilor românești, din care unele s-au verificat mai apoi în luptă, a însemnat o nouă catastrofă de proporția celei care s-a produs în cadrul Grupului de armate „Centru”, caracterizată ceva mai sus. Din punctul de vedere al istoriei războiului este un miracol că la frontiera ungară și sîrbă s-a mai putut înjgheba un nou front defensiv, deși foarte inconsistent.”³²

Cu referire directă la declanșarea și consecințele insurecției naționale, aflăm în Jurnalul O.K.W.-ului următoarele aprecieri :

„...În România, evenimentele au evoluat în mod cu totul surprinzător. Printr-o lovitură de stat, ambii Antonești au fost imediat destituiți și s-a declanșat armistițiul. La început se mai credea încă că era vorba de un puci al cercurilor Palatului ; la 24 august s-a dovedit că proclamația regelui corespundea stării de oboseală în război a poporului și armatei, din care cauză nu se mai putea conta pe o continuare a luptei alături de Germania (comunicarea adjunctului Șefului Statului Major al Wehrmachtului din 26 august)³³...

...La 24 august, generalul german³⁴, de acord cu ministrul plenipotențiar german, a repetat că este vorba de o lovitură de stat bine pregătită, în înțelegere cu armata și cu întreaga opoziție. Poporul și trupele, fiind informate prin radio, își exprimă acordul. Împotriva regelui și a noului guvern nu se poate găsi nici un general pentru formarea unui contraguvern”³⁵.

În raport cu Cartierul General al Wehrmachtului situat la Rastenburg unde se afla și Hitler, Statul Major al Grupului de armate „Ucraina de Sud”, surprins de revoluția română din august 1944 la Tg. Ocna, era cu adevărat în epicentrul evenimentelor din România. El avea în grijă trupele germane aflate pe frontul din zona operației Iași—Chișinău, iar, după doborîrea dictaturii antonesciene, va primi misiunea — după cum se știe prea bine — să „coordoneze” acțiunea forțelor hitleriste vizînd înăbușirea insurecției române, situație în care toate unitățile Misiunii militare germane, care pînă atunci depindea direct de O.K.W., i-au fost subordonate³⁶. Se înțelege, în atare situație, că însemnările reținute în

³² Percy Ernst Schramm, Hrsg., *Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmacht (Wehrmachtsführungsstab)*, Band IV₁, 1. Januar 1944 — 22. Mai 1945, München, Bernard und Graefe Verlag, 1982, p. 15 (în continuare, se va cita : *KTBJ*).

³³ *Ibidem*, p. 805.

³⁴ Erik Hansen (n.n.s. — Gh. B.).

³⁵ *KTBJ*, IV₁, p. 808.

³⁶ Potrivit ordinului nr. 0010259/24. 8. 1944 al OKW-ului (vezi Gh. Buzatu și colab., *op. cit.*, p. 97—98).

Jurnalul de război ale Grupului de armate «Ucraina de Sud» excelează, în funcție de *locul și rolul* Comandamentului lui Friessner în primele ore ale insurecției, tocmai pentru bogăția de informații și promptitudinea, exactitatea detaliilor inserate, totul executându-se cu o conștiințiozitate tipic germană. Avind în vedere cele precizate, supunem atenției cititorului extrase mai largi din *Jurnalul de război*³⁷ al Grupului comandat de generalul Friessner³⁸.

În vara anului 1944, un loc important în ierarhia militară germană și conducerea operațiunilor pe continent revenea Comandamentului superior al teatrului de război Sud-Est (*Oberbefehlshaber Südost*), de sub comanda lui Maximilian von Weichs. Sediul Comandamentului era la Belgrad, iar după 23 august 1944 O.K.W.-ul, de care von Weichs depindea nemijlocit a dispus implicarea forțelor din sud-est într-o măsură în desfășurările militare din România ori interesînd România³⁹. După cum s-a arătat, cotitura României l-a surprins pe von Weichs la Cartierul General al Fűhrerului, cu care s-a întretinut la 24 august 1944, răstimp în care în *Jurnalul de război* al Comandamentului său de la Belgrad oamenii săi au notat cu grijă toate comunicările primite relativ la desfășurarea faptelor la București⁴⁰.

Între documentele germane descoperite și publicate în ultimii ani de istoricii români, o serie surprind reacția Berlinului, a Cartierului General hitlerist față de decizia României ori evidențiază imposibilitatea *Wehrmachtului* de-a „controla” evenimentele de după 23 august 1944, cu alte cuvinte de-a restabili o situație avantajoasă celui de-al III-lea Reich. Insistînd asupra acestei categorii de documente o facem pentru a releva, o dată mai mult, starea de confuzie, surpriza, nehotărîrea reflectată în deciziile pripite luate la cel mai înalt nivel al ierarhiei naziste. Să reamintim pasajele esențiale ale unora dintre documentele din această categorie :

— „*Ordinul Fűhrerului* :

Arestați imediat — transmitea la 24 august 1944, ora 1,55, generalul Friessner lui Gerstenberg — *camarila trădătorilor ; înăbușiți o eventuală răscoală. Formați un nou guvern, prezidat de un general filogerman.*”⁴¹

— „*Secret. Deoarece guvernul român* — indica W. Keitel, la 24 august 1944, ora 7, adresîndu-se Comandamentului Grupului de armate „Ucraina de Sud” — *se consideră ca fiind în stare de război cu Germania, [...] se ordonă :*

³⁷ Valoarea informațiilor cuprinse în acest document a fost investigată cu atenție de către Eugen Bantea, *Insurecția română în «Jurnalul de război» al Grupului de armate german «Ucraina de Sud»*, București, Editura Militară, 1974, *passim*.

³⁸ Vezi Anexa II.

³⁹ Cf. în acest sens, Eugen Bantea, *Operația română de acoperire. Septembrie 1944 în sud-vestul României*, București, Editura Militară, 1985, *passim*.

⁴⁰ Vezi Arh. St. Buc., fond Microfilme SUA, rola 529, cadrul 761 și urm. (O.B. Südost, *Kriegstagebuch*, Nr. 3, 1. 7. — 31. 12. 1944); *ibidem*, cadrul 986 și urm. (*Umsturz in Rumänien*).

⁴¹ 23 August 1944. Documente, II, p. 452.

— O relatare primită la 2 august 1944 de secția *Ausland* (Străinătate) din partea M.A.E. al Reichului și semnată I.A. Burian, despre împrejurările în care s-a produs doborârea dictaturii Antoneștilor la București :

[...]

5. *România*

a) Guvernul (format în urma) puciului, condus de generalul Sănătescu, este format din național-tărâniști, liberali, social-democrați și comuniști ;

b) În dimineața zilei de 24 august, Legația a primit ordin telefonic să pună capăt puciului prin formarea imediată a unui contra guvern național român.

c) Ministrul plenipotențiar Clodius și generalul Hansen, împreună cu personalul, s-au adunat la Legație, care este lipsită de comunicații cu tabăra din afara orașului.

d) Ministrul plenipotențiar Clodius și generalul Hansen, împreună cu Situația lui Mihai și cea a mareșalului nu sînt întru totul clare.

În seara zilei de 22 august, mareșalul, în prezența lui Mihai și a ministrului de război, ar fi declarat ministrului plenipotențiar Clodius, în ciuda faptului că frontul nu poate fi menținut, după retragerea diviziilor germane, el va arunca în luptă ultimele rezerve, pentru a opri pe sovietici la sud de Iași și pe Bug. Din situația dată rezultă însă și o problemă politică. După ce el a respins, din loialitate condițiile lui Wilson de la Cairo, frontul de sud — contrar supozițiilor lui — a fost în continuare în mod considerabil slăbit. De aceea, el ar trebui să-și recapete libertatea de acțiune politică.

Impresia ministrului plenipotențiar Clodius a fost că mareșalul, numai în caz de prăbușire a frontului, vrea să aibă mînă liberă pentru încercarea disperată de a ieși din război [...]⁴³

— „*Situația în București* — citim într-o radiogramă expediată de generalul Gerstenberg serviciului „Atașați militari“ din cadrul O.K.W.-ului, la 25 august 1944, ora 12,30 — *este foarte gravă. Ne aflăm, doar cu forțe insuficiente, la marginea de nord a Bucureștilor, în linie cu aeroportul Băneasa (3 km sud-este de Mogoșoaia) și pînă la marginea de nord a aeroportului Otopeni...*“⁴⁴

În noianul de ordine și contraordine, plecate de la Cartierul General hitlerist un loc aparte a revenit, la 1—2 săptămîni după cotitura României, *relatărilor directe* — mai mult ori mai puțin exacte — datorate unor martori ai evenimentelor din România. Din acest punct de vedere, nu pot fi ignorate îndeosebi următoarele documente :

— Informarea redactată de dr. Henrik Klugkist, colaborator economic al Legației germane din București între 1936 și 1944 și transmisă M.A.E.

⁴² *Ibidem*, p. 531.

⁴³ *Ibidem*, p. 448.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 476.

al Reichului prin intermediul dr. Edmund Veessenmayer, plenipotențiarul german din Budapesta, la 30 august 1944 (orele 21,30) :

„Prin înaintarea Aliatilor în Franța (la timpul respectiv) a sporit în România tendința de a pune capăt printr-un compromis războiului, care nu mai putea fi câștigat alături de Germania. Mareșalul Antonescu, într-o lungă și aprinsă discuție, a informat despre această situație pe directorul ministerial Clodius și a rugat să se trimită îndărăt trupele germane re-trase și să i se aducă la cunoștință linia de apărare germană definitivă din România. El a adăugat că, dacă nu primește un răspuns satisfăcător, trebuie să-și rezerve deplină libertate de acțiune, căci poziția lui în România a devenit mult mai slabă datorită ultimelor evenimente. În același timp devenise cunoscut că prin mijlocirea mareșalului Curtii, Sănătescu, șefii de partid democrați propuseseră regelui să înlocuiască cabinetul Antonescu printr-un cabinet de coaliție liberal-democratic-socialist. Directorul ministerial Clodius reușise, prin intermediari români, să-l determine pe rege să respingă propunerile și să promită că nu va schimba politica României fără ca (în prealabil) să ia contact cu noi. Citeva zile după aceea a urmat pătrunderea rușilor prin sectoarele de baraje de la Iași și Tighina, deși Legația «germană», pe baza comunicatelor zilnice ale forurilor militare, asigura în continuare guvernul român că rușii n-au concentrat forțe, de aceea nu poate fi vorba decât de mici înaintări locale lipsite de importanță. Atunci a început o activitate politică febrilă la București. Cererea privind schimbarea politicii românești a devenit generală. Speranțele germane se bazau pe încăpăținarea mareșalului Antonescu și pe puterea lui de comandă asupra armatei române. Antonescu a fost chemat la 23 august după amiază la rege, la palatul din București, unde regele i-a făcut cunoscut că, având în vedere situația complet schimbată, dorește retragerea sa. Antonescu s-a opus. Regele a replicat : Eu nu mai sînt un copil, eu numesc pe președintele Consiliului de Miniștri, armata este sub comanda mea. Dacă mareșalul Antonescu a fost arestat singur sau împreună cu tot cabinetul său dacă a cedat — acest fapt n-a putut fi stabilit la București.

Plenipotențiarul Killinger, la «aflarea» știrii că Sănătescu a fost numit președinte al Consiliului de Miniștri, s-a anunțat imediat la rege, care l-a primit în prezența acestuia din urmă, precum și a noului ministru de externe Niculescu-Buzești (pînă acum consilier de legăție în Ministerul de Externe român). Plenipotențiarul a făcut regelui violente reproșuri și a declarat că Germania nu poate accepta o schimbare a politicii externe românești. Regele a replicat că trupele germane nu mai apără țara și de acum el trebuie să încerce să atenueze dezastrul inevitabil prin intrarea în contact cu inamicii. Împotriva trupelor germane din România și împotriva cetățenilor Reichului din România, guvernul român nu va întreprinde, desigur, nimic. El roagă ca Germania să aibă înțelegere pentru situația de forță majoră în care a ajuns România. Ea a împlinit cu mari sacrificii obligația ei de aliat, însă acum ea însăși a fost abandonată de Germania [...]»⁴⁵

— La 14 septembrie 1944, ora 00,20, același Veessenmayer informa telegrafic Berlinul în privința știrilor capturate de la Edwin Konnerth,

⁴⁵ *Ibidem*, p. 614.

cețean român aparținând Grupului etnic german și care la 1 septembrie reușise să dispară din București :

„[...] Proclamația regelui s-a difuzat la orele 22,20, imediat după știrile transmise de postul român de informații. Ea a fost primită de populație cu mare bucurie, deoarece se spera că prin aceasta se va ajunge la pace. Au avut loc manifestații pe străzile Bucureștilor, în fața palatului regal și pe bulevarde. La orele 23 cea mai mare parte a membrilor Legației germane era adunată în clădirea Legației. Eu am avut impresia că evenimentele i-au surprins pe toți cei prezenți, deși în cercurile politice ale Capitalei se vorbea de mult timp de «posibilitatea» răsturnării guvernului. Se pare că ministrul plenipotențiar (Killinger) a fost informat, cu titlu de zvon, miercuri după-amiază, de către fostul subsecretar de stat Brandsch, asupra evenimentelor ce urmau să aibă loc în perspectiva imediată, dar ar fi considerat aceste temeri ca fiind absolut neîntelese, tot astfel, termenul «pentru declanșarea acțiunii», anume 23 august, era deja cunoscut în cercurile bine informate.

Joi către orele 2 dimineața au fost trase primele focuri de armă în capitală. Spre orele 6 dimineața a început asupra Capitalei atacul dinspre Băneasa, condus de generalul Gerstenberg. Cea mai mare parte a trupelor germane a rămas în București, deoarece nu se emisesse nici un ordin către acestea. Comenduirea garnizoanei pînă la ora 3 dimineața încă nu primise vreun ordin de sus. Eșaloanele superioare ale Wehrmachtului care să găseau la București au fost dezarmate în cursul zilei de joi de trupele române și conduse pe străzile Bucureștilor sub pază slabă. Nu-mi sînt cunoscute cazuri de atitudine ostilă față de soldații germani dezarmați. Spre orele 10 dimineața a început un bombardament groaznic asupra orașului București, care a distrus complet cea mai mare parte a centrului orașului. Seara, porțiuni întregi de străzi erau în flăcări. Populația orașului a crezut la început că e vorba de anglo-americani. Cînd s-a constatat că erau bombe germane, ură generală contra germanilor a atins punctul culminant. În cercurile românești, bombardamentele aeriene germane au fost considerate ca temei pentru schimbarea generală de atmosferă din România. Atacurile aeriene au ținut toată ziua de joi. Pînă la orele 6 seara, armata generalului Gerstenberg a ajuns, prin luptă, pînă la Arcul de Triumf, deci pînă aproape de limita centrului orașului. La legație, unde în cele din urmă se adunase aproape toată colonia germană, în plus și vreo 60 soldați germani și transmisioniste, domnea cel mai mare optimism. Dar în cursul nopții trupele germane au fost respinse. În cursul zilei de vineri au avut loc lupte slabe. În cele din urmă, generalul Gerstenberg a fost luat prizonier la Otopeni, în «tabăra de pădure», la 6 km distanță de București [...]»⁴⁶

Ce a însemnat pentru Germania nazistă retragerea României din *Axa* fascistă ? Istoricii români și străini au acumulat în ultimele decenii numeroase informații și demonstrații în privința consecințelor grele suportate de Reichul hitlerist în urma „șocului“ de la 23 august 1944. Nimeni altul decît Sir Basil H. Liddell Hart, cel mai reputat istoric militar al veacului, a calificat defectiunea *Wehrmachtului* în România

⁴⁶ *Ibidem*, p. 713.

după declanșarea insurecției ca fiind *de proporțiile Stalingradului*⁴⁷. Cine altul — ne întrebăm — putea să aprecieze mai bine consecințele militare grele cauzate, în primul rînd, pentru cel de-al III-lea Reich de gestul României *decît însuși Adolf Hitler*, care, la 18 septembrie 1944, primindu-l în „birlogul lupilor“ de la Rastenburg pe Ante Paveliĉ șeful statului marionetă croat, a recunoscut că în cursul anului 1944 *Wehrmachtul* traversase „*trei crize majore* — prăbușirea Grupului de armate „Centru“ în Bielorusia, „trădarea“ României și eșecurile succesive din Franța după debarcarea aliată din Normandia⁴⁸. Iar în noiembrie 1944, tot Fûhrerul se va destăinui generalului A. Jodl⁴⁹ că, în urma acestor trei eșecuri de proporții, al III-lea Reich „ratase“ cu siguranță victoria în cel de-al doilea război mondial ! Vom consemna, de asemenea, că la momentul oportun doi dintre colaboratorii militari cei mai apropiați ai Fûhrerului, W. Keitel și H. Guderian, șeful O.K.W.-ului și, respectiv, cel al Marelui Stat Major al forțelor terestre germane, i-au prezentat un raport strict-secret și descoperit după război în arhivele române ; decizia României de-a abandona *Axa*, relevau Keitel și Guderian în documentul menționat, ce a fost adesea examinat de către istorici, „*pe lîngă consecințele imediate de ordin militar, a produs în același timp și o răsturnare de fronturi extrem de periculoasă, ce va duce la pierderea teritoriului nu numai al României, ci și al Bulgariei, Iugoslaviei și Greciei, punînd în pericol toată armata germană din Balcani. Deosebit de pierderea pozițiilor în Carpați, pierderea grînarului și petrolului românesc constituie o altă mare și grea lovitură*“. În consecință, față de imensul prejudiciu provocat Reichului, autorii raportului sugerau Fûhrerului o măsură tipic nazistă, cerînd să se ia — nici mai mult, nici mai puțin ! — „*toate măsurile ca România să dispară de pe harta Europei și poporul român să dispară ca națiune (sub)ns.*“⁵⁰ Albert Speer, fostul ministru al Armamentului al Reichului, condamnat la Nûrnberg în lotul marilor criminali de război naștiți și „reabilitat“ ulterior ca memorialist al epocii hitleriste⁵¹, s-a destăinuit, cu șase ani înainte de moarte (1981), cunoscutului istoric francez al conflagrației mondiale dintre 1939 și 1945 Jacques de Launay : „*În primăvara anului 1944, toți se minunau de progresele înregistrate de Reich în domeniul producției industriale. Dar eu nu mă lăsam păcălit; aveam convingerea că războiul era pierdut. Din iunie pînă în decembrie 1944, am înaintat lui Hitler 12 memorandumuri, prin care îl avertizam despre iminenta înfrîngere. Știu că Fûhrerul le-a citit pe toate, dar, de cite ori îl întilneam, eluda subiectul. La 30 iunie 1944, l-am înștiințat în scris că pierdusem cea mai mare parte din rezervele de carburant pentru aviație și că urmările erau catastrofale. Începînd din iunie 1944, nu puteam asigura decît sub 50 000 tone de benzină lunar, iar din august, cînd trupele noastre au trebuit să părăsească România, cifra a scăzut sub 20 000 tone. Era clar că mergeam*

⁴⁷ B.H. Liddell Hart, *History of the Second World War*, London, Cassell, 1971, p. 585.

⁴⁸ Cf. Andreas Hillgruber, Hrsg., *Staatsmänner und Diplomaten bei Hitler*, II, p. 511.

⁴⁹ Cf. Gh. Buzatu, *Din istoria secretă a celui de-al doilea război mondial*, I, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988, p. 190.

⁵⁰ Vezi Gh. Buzatu, coordonator, *Actul de la 23 August 1944...*, p. 307—308.

⁵¹ Cf. Albert Speer, *Au coeur du IIIe — Reich*, Paris, Fayard, 1971.

spre dezastru. Aceasta a fost cauza înfrîngerii. Ea a apărut nu ca urmare a bombardamentelor strategice aeriene executate de britanici și americani, întrucît producția continua să sporească la sondele din Vest, ci prin pierderea, după 23 august 1944, a surselor de aprovizionare din România...⁵² Recunoașteri ca aceasta îngăduie o apreciere veridică și globală a semnificației internaționale de excepție a cotelurii României pentru determinarea cursului ultimei faze a celui de-al doilea război mondial, consolidează puncte de vedere deja expuse în documente fundamentale mai vechi sau recent descoperite în arhivele române și străine, spre avantajul incontestabil al progresului cercetărilor istoriografice contemporane.

Evenimentele din august 1944 din România, cu toate consecințele surprinse pentru cel de-al III-lea Reich nazist, au avut, *cu atît mai mult*, repercursiuni asupra ultimelor state „aliate” (în fapt satelite) ale Berlinului — Finlanda, Ungaria, Bulgaria etc. Fără a ne propune să intrăm în detalii, ne vom limita în a aduce cîteva mărturii în acest sens. Astfel, referitor la Finlanda, încă la 25 august 1944 (orele 16) Ministerul Afacerilor Externe al Reichului sesiza secția *Ausland* a O.K.W.-ului despre ecourile cotelurii României la Helsinki: *„Evenimentele din România au produs o impresie profundă în Finlanda. Dacă și cit de mult au fost încurajate prin aceasta, năzuințele de pace, încă nu ne putem da seama. Cercurile politice sînt conștiente de deosebirea de principiu a poziției sovietice față de Finlanda și față de România...”*⁵³ De altfel, posturile de radio străine și agențiile de presă internaționale au stăruit, în primele zile și săptămîni după doborîrea dictaturii antonesciene și înrolarea țării noastre în rîndul Națiunilor Unite, asupra efectelor politico-diplomatice și psihologice ale exemplului României pentru ceilalți sateliți ai Reichului nazist, semnalîndu-se cu justificat temeii posibilitatea „repetabilității” faptelor istorice, în condițiile și la proporțiile specifice fiecărui stat vizat. *„Gestul României — aprecia la 24 august 1944, ora 7, Postul de radio Londra — va fi un exemplu de urmat pentru Bulgaria, Finlanda și Ungaria”*⁵⁴. Tot la 24 august (ora 5,15), Agenția „Reuter” comenta prin glasul autorizat al lui Randal Neale: *„Capitularea României”*⁵⁵ *și eliberarea Parisului marchează pagina neagră a războiului dus de Germania [...] Întregul edificiu nazist din Balcani începe să se năruie, iar efectul capitulării României asupra Bulgariei și Ungariei va fi ca acela al unui șoc electric de o deosebită violență, de el chiar Finlanda se va resimți. Consecințele pentru viitorul mers al războiului sînt incalculabile*⁵⁶. Cercetările de specialitate ale unor istorici străini au condus la concluzia că insurecția română, prin toate consecințele sale, a reprezentat

⁵² Apud „Magazin istoric”, nr. 11/1982, p. 60.

⁵³ Vezi 23 August 1944. Documente, II, p. 479.

⁵⁴ Arh. St. Buc., fond Ministerul Propagandei Naționale (Serviciul presa externă), dosar 140/1944, f. 2.

⁵⁵ În primele zile de după 23 August 1944, acest termen, cu totul impropriu pentru a se clarifica fapta României, s-a folosit de presa scrisă și vorbită din țările aliaste. România, după cum este cunoscut, nu a capitulat față de Națiunile Unite, ci li s-a alăturat, după doborîrea dictaturii antonesciene și abandonarea Axei fasciste, printr-un act de voință al întregii națiuni.

⁵⁶ Arh. St. Buc., fond MPN (Serviciul presa externă), dosar 140/1944, f. 216.

„o puternică lovitură pentru Germania“⁵⁷. „A fost — sublinia în același sens Nicolette Franck — o lovitură de trăsnit care, pleacă de la București, zgudui Balcanii. Fortăreața Europa se prăbuși [...]. Trupele Reichului din Iugoslavia și Bulgaria au fost izolate prin acțiunea română de la 23 august și trupele britanice pătrunseră cu atât mai lesne în Grecia“⁵⁸. Mai recent, în sfârșit, istoricul american Michael M. Bohl a demonstrat că „răsturnarea“ de la București, conjugată cu ofensiva forțelor Armatei Roșii spre Dunăre, a prevestit că și pentru Bulgaria „ceasul deciziei“ sosise, Sofia trebuind să definitiveze ultimele contacte pentru a se desprinde de Axă⁵⁹.

În numeroase alte țări, cu predilecție în cele ale Europei est-centrale aflate sub dominația nazistă, efectele coterorii României au fost deopotrivă resimțite cu vigoare. Studiile și documentele editate au surprins evoluțiile înregistrate la nivelul mișcărilor de rezistență antifascistă, antihitleristă din Polonia⁶⁰ sau Cehoslovacia⁶¹. Așa, de pildă, „Armia Ludowa“, organ al armatei populare antrenată în august 1944 în insurecția varșoviană, exprimându-și satisfacția și solidaritatea cu lupta poporului român, considera la numai patru zile după declanșarea revoluției la București — că, prin acțiunea României cu multiplele ei consecințe politico-diplomatice, economice și îndeosebi militare, se putea întrezări „un vestitor al înfringerii definitive a blocului hitlerist“⁶². După noile grave complicații ivite în fața Wehrmachtului în România, s-au intensificat brusc acțiunile mișcării de rezistență pe întreg teritoriul Cehoslovaciei mai ales în Slovacia și, lucru cât se poate de semnificativ, în acea porțiune a Slovaciei care, în 1938, prin cel dintâi dictat de la Viena, fusese „integrată“ Ungariei horthyste prin „voința lui Hitler și Mussolini. În această zonă a Slovaciei populația și-a sporit încrederea în apropierea eliberării definitive de sub jugul dublu al ocupanților horthyști și hitleriști, apreciind cu realism că, prin fapta sa din 23 august 1944, România amenința direct sistemul de dominație al Berlinului și Budapestei din centrul Europei⁶³, noile autorități de la București făcând cunoscut prin documente difuzate prin radio după doborârea regimului antonescian că nu recunoșteau defel cel de-al doilea dictat de la Viena din 1940, ordonând în consecință armatei române intrarea în acțiune pentru eliberarea nordului Transilvaniei.

La Budapesta, după cum și la Berlin, coterura României a avut efectul uni șoc. Examinând, în temeiul unor documente descoperite în arhivele ungurești și străine și al presei budapestane, istoricul Csátári

⁵⁷ Dr. Paul D. Quinlan, *Clash over Romania: British and American Policies towards Romania, 1938—1947*, Los Angeles, 1977, p. 102—103.

⁵⁸ Nicolette Franck, *La Roumanie dans l'engrenage*, Paris-Bruxelles, Éditions Elsevier Sequoia, 1977, p. 63—64.

⁵⁹ Cf. Michael Boll, *Cold War in the Balkans. American Foreign Policy and the Emergence of Communist Bulgaria, 1943—1947*, The University Press of Kentucky, 1984, p. 44.

⁶⁰ Milică Moldoveanu, *Reflectarea situației României și a stării de spirit a societății românești în presa conspirativă poloneză în anii celui de-al doilea război mondial*, în *Actul de la 23 August 1944...*, p. 369 și urm.

⁶¹ Vasile Pușcaș, *Efectele evenimentelor din România în Europa est-centrală*, în *Actul de la 23 August 1944...*, p. 341 și urm.

⁶² Cf. Milică Moldoveanu, *op. cit.*, p. 388.

⁶³ Cf. Vasile Pușcaș, *op. cit.*, p. 344—345.

Dániel a surprins mai demult realitatea că „*revirimentul României* (de la 23 August 1944 — n.n.s.) *avu o foarte mare influență asupra vieții politice ungare*“⁶⁴. Autorul citează, spre ilustrare, un raport secret al poliției horthyste din 31 august 1944, care insistă asupra faptului că știrile sosite de la București „*zguduiră*“ toată Ungaria, ele devenind „*alimentul preferat*“ al opiniei publice și avînd „*un efect dezastruos asupra spiritelor... căci el făcea să apară inexorabil în fața ochilor cetățenilor unguri spectrul unei eventuale posibilități de-a urma exemplul românesc*“⁶⁵. S-au înăsprit măsurile polițienești⁶⁶ s-au concentrat trupe și s-au dictat noi directive militare în perspectiva unei acțiuni comune germano-horthyste contra trupelor române și sovietice în Transilvania. Guvernul Sztójay Döme, ale cărui ceasuri au devenit cu adevărat numărate după evenimentele de la București, fiind demis de Horthy la 24 august 1944⁶⁷, și-a propus — se exprimă același istoric ungar — „*să oprească progresul efectelor produse de exemplul României*“⁶⁸. Noul guvern al generalului Lakatos Géza, instalat la 28 august 1944, nu avea menirea de-a înfăptui o *volte-face* în raporturile cu Germania, ci de-a o prepara: în context, la 31 august 1944, amiralul Horthy i-a exprimat generalului Heinz Guderian dorința Ungariei de-a abandona sistemul alianței cu Reichul⁶⁹. În zilele care au urmat, însă, pentru regimul horthyst va predomina dorința de-a păstra neatins odiosul dictat de la Viena din 30 august 1940, astfel că în deciziile luate s-a mizat esențialmente pe concursul Wehrmachtului în încercarea de a stăvili ofensiva trupelor sovietice și române în Transilvania⁷⁰, mai ales că în teritoriul românesc ocupat acțiunile anti-horthyste și anti-naziste s-au intensificat brusc după 23 august 1944⁷¹. O serie de documente publicate de istoricii unguri încă în urmă cu 30 de ani surprind starea de spirit ce domnea în rîndul cercurilor guvernamentale și militare horthyste în urma prăbușirii regimului antonescian. Astfel, la 25 august 1944, s-a întrunit în ședință de urgență cabinetul ungar, iar ministrul de finanțe, îndeplinind sarcina de premier ad-interim după revocarea lui Sztójay, a propus — după cum desprindem din protocolul reuniunii respective, cu caracter extraordinar — dezbateră în detaliu și pe toate planurile a „*situației excepționale*“ rezultate în urma deciziei României de-a rupe alianța cu Germania⁷². Cu acel prilej, un cuvînt greu de spus l-a avut generalul Vörös, șeful Marelui Stat Major ungar, care tocmai discutasese situația cu omologul său german, generalul Guderian. S-a exprimat, în consecință, punctul de vedere autorizat german în sensul că se întrevedea retragerea progresivă a *Wehrmachtului* din Balcani, într-un moment cînd situația pe teatrul de Vest era critică; Hitler personal aprecia drept „*grea*“ evoluția

⁶⁴ Csátári Dániel, *Dans la tourmente. Les relations hungaro-roumains de 1940 à 1945*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1974, p. 345.

⁶⁵ *Ibidem*. Vezi, de asemenea, *Histoire de la Hongrie*, Paris, 1974, p.573.

⁶⁶ 23 August 1944. Documente, II, p. 478.

⁶⁷ Cf. László Sütő, *La politique interalliée et la Hongrie pendant la Deuxième Guerre mondiale*, Bruxelles, Presses Universitaires, 1983, p. 176.

⁶⁸ Csátári Dániel, *op. cit.*, p. 346.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 348—349.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 349.

⁷¹ *Ibidem*, pp. 349—351.

⁷² Adám Magda et al., eds., *Vengriia i vtoraja mirovaia voina*, Moskva, 1962, p. 329 (ediția originală — Budapesta, 1959).

ostilităților, punându-și mari speranțe în folosirea armelor secrete. Pentru moment, în sud-estul Europei — informa Vörös — „*sarcinile cele mai arzătoare*“ proclamate de O.K.W. erau : dezarmarea trupelor române și zăgăzuirea ofensivei Armatei Roșii⁷³. „*Trecerea României de cealaltă parte [a Axei fasciste]* — a opinat, în continuare Vörös — *va avea o mare influență asupra cercurilor politice ale Finlandei. În ce-i privește pe bulgari, nemții sînt convinși că ei se vor alia cu Națiunile Unite și că Bulgariei îi va urma Finlanda*“⁷⁴. S-a admis că, dacă în termen de două zile, *Wehrmachtul* nu avea să reușească a „stăpîni“ situația din România, atunci consecințele vor fi grele pentru Ungaria, calificîndu-se drept un „pas fatal“ continuarea luptei alături de Germania⁷⁵. Ministrul finanțelor, avînd în vedere că România încă din startul evenimentelor declarase caduc dictatul de la Viena, a propus chiar atacarea României⁷⁶. Cabinetul, în final, a recomandat ca trupele germane și ungare să fie astfel concentrate în dispozitivul de luptă ca să le permită „apărarea“(!) graniței stabilite la 30 august prin voința lui von Ribbentrop și Ciano⁷⁷.

Urmărind evoluțiile politice de la Budapesta (instalarea unui nou guvern, decizia de-a lupta alături de Germania, declanșarea la 5 septembrie 1944 a atacului contra trupelor române din Transilvania în speranța de-a zăgăzui ofensiva sovieto-română asupra „graniței“ stabilite la Viena în 1940, eșecul operațiunii și, apoi, soluția Consiliului de Coroană din 7 septembrie 1944 de-a se solicita armistițiul Națiunilor Unite și toate faptele de pînă la 15 octombrie 1944, soldate cu îndepărtarea lui Horthy de către hitleriști⁷⁸), istoricul de origine ungară László Sütö conchidea mai demult că : „*Cererea de armistițiu de către România, la 23 August 1944, avu o foarte mare importanță pentru Ungaria, atît din punct de vedere militar cît și din punct de vedere politic. Concepția militară ungară după care armata ar fi putut rezista față de forțele sovietice pe linia Carpaților pînă cînd situația Ungariei ar fi devenit mai favorabilă, adică pînă la sosirea trupelor Occidentalilor*⁷⁹, *s-a prăbușit căci calea spre Ungaria pentru forțele armate sovietice și române era de-acum deschisă dinspre sud. Din punct de vedere politic, cererea de de armistițiu a românilor avea încă o importanță și mai mare pentru Ungaria ; cursa contra cronometru*⁸⁰ *pentru Transilvania fusese cîștigată de către România...*“⁸¹

Pericolul ce plana după 23 august 1944 asupra Ungariei horthyste punea în discuție, concomitent, întreg sistemul de dominație politică sau cel de apărare militar-strategică al celui de-al III-lea Reich din centrul Europei. A fost motivul pentru care Cartierul General al lui Hitler s-a preocupat în cel mai înalt grad, la confluența lunilor august-septembrie

⁷³ *Ibidem.*

⁷⁴ *Ibidem*, p. 330.

⁷⁵ *Ibidem.*

⁷⁶ *Ibidem*, p. 332.

⁷⁷ *Ibidem.* Pentru diverse aspecte, vezi și László Sütö, *op. cit.*, p. 176—177.

⁷⁸ *Ibidem*, pp. 175—189.

⁷⁹ Cercurile horthyste sperau pe dezbinarea politică și militară a Marilor Aliați, respectiv sovieticii și anglo-americanii (n.ns. — Gh. B.).

⁸⁰ Purtată de horthyști pentru a smulge acceptul Națiunilor Unite în privința valabilității... dictatului fascist de la Viena din 1940 (n.ns. — Gh. B.).

⁸¹ László Sütö, *op. cit.*, p. 175—176.

1944, de a-și salva situația în zonă, recurgînd la o suită de măsuri și dictînd acțiuni militare care, toate, s-au dovedit ineficace după decizia României de-a elibera pămîntul sfînt al Transilvaniei de Nord și în fața ofensivei comune sovieto-române. A fost și motivul pentru care, de la Budapesta, prin plenipotențiarul său Edmund Weesenmayer, Reichul nazist a urmărit îndeaproape desfășurările de forțe din România, intențiile guvernelor și comandamentele române și sovietic, mutațiile politice, militare și sociale survenite în Ungaria⁶².

Pentru Axa fascistă, actul istoric al doborîrii dictaturii antonesciene nu s-a soldat pur și simplu cu pierderea unui aliat de bază, avînd în vedere poziția sa în momentul cîntuirii⁶³, cît mai ales cu „cîștigul unui nou inamic! Intrarea României în război contra Axei a fost corolarul răsturnării regimului de dictatură al lui I. Antonescu. „România — aprecia la 25 august 1944 (orele 19) Postul de radio Londra — n-a capitulat, ci luptă mai departe alături de Aliați. Noul guvern român a hotărît mobilizarea tuturor forțelor naționale pentru noua luptă împotriva germanilor și alături de Aliați...”⁶⁴ Asemenea cuvinte exprimau cu fidelitate deplină faptele, cunoscut fiind că cele dintîi unități ale armatei române au inițiat acțiuni contra *Wehrmachtului* încă în cursul nopții de 23-24 august și că, în urma represaliilor dictate de Adolf Hitler și generalii săi împotriva forțelor insurecționale din București și din restul țării noastre, guvernul C. Sănătescu a dispus difuzarea proclamației ce făcea cunoscută *intervenția oficială a stării de război* între România și Reichul nazist, la 24 august 1944 (orele 16,30)⁶⁵. În ceasurile următoare, Postul de radio comenta: „*Prin ruperea relațiilor sale cu Germania și prin declararea războiului împotriva acestei țări, România a zdrobit zidul Balcanilor ce fusese ridicat acum cinci ani de Hitler*”⁶⁶.

De remarcat un fapt cu totul semnificativ, și anume că România insurecțională nu a menținut relații diplomatice cu niciunul dintre ultimele state „aliato” ale Reichului hitlerist, mai precis: la 30 august 1944 a rupt raporturile oficiale cu Ungaria horthystă⁶⁷. De asemenea, România a făcut cunoscut la 30 august 1944 că nu recunoștea pe niciunul dintre „aliații” marionetă ai Reichului — Croația, Slovacia sau „republica” fascistă a lui Mussolini⁶⁸; pentru ca, exact peste două luni, să procedeze la

⁶² Vezi, îndeosebi, 23 August 1944. *Documente*, II, p. 478 (telegramă din 24. 8. 1944 către secția *Ausland* a OKW-ului); *Ibidem*, p. 626—627 (telegrama lui Weesenmayer către von Ribbentrop, Budapesta, 30. 8. 1944); *ibidem*, p. 726 și urm. (telegrama lui Weesenmayer către MAE german. Budapesta, 14. 9. 1944); *ibidem*, p. 622 și urm. (Raport asupra evenimentelor de la București pînă la 25. 8. 1944).

⁶³ *Ibidem*.

⁶⁴ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe al R. S. România, București (în continuare, se va cita: Arhiva MAE), fond 71/1939. E 9, vol. 383, f. 62.

⁶⁵ *Ibidem*, f. 58.

⁶⁶ Arh. St. Buc., fond MPN (Serviciul presa externă), dosar 140/1944, f. 13.

⁶⁷ Arh. MAE, fond 71/1939. E 9, vol. 383, f. 76; idem, vol. 352, f. 222. După agresiunea trupelor hitleriste și horthyste în Transilvania împotriva armatelor române și sovietică s-a produs *declarația de război* a României contra Ungariei, la 8.9.1944 (idem, vol. 383, f. 95).

⁶⁸ Idem, dosar 352, f. 173. S-a stabilit ca termen pentru schimbul reprezentanților oficiilor diplomatice ale Ungariei, Slovaciei, Croației și „republicii” lui Mussolini ziua de 7 septembrie 1944 (*ibidem*, telegrama nr. 29 a lui Gr. Niculescu-Buzești din 30.8.1944 către Legația din Berna).

ruperea relațiilor diplomatice cu ultimul membru marcant al Axei fasciste — Japonia⁸⁹.

În felul acesta, s-a confirmat nu numai *de facto*, ci și *de jure* retragerea României din Axa fascistă, care *din interior* a primit una dintre loviturile fatale ce-i vor grăbi dezagregarea.

*
* *

Evenimentele din România au fost receptate cu satisfacție și urmărite cu interes de către *marile capitale aliate*, și nu numai atât. Din informațiile noastre, Postul de radio Londra (în limba română) a fost cel dintîi care, în seara zilei de 23 august 1944, orele 23, a difuzat știrea referitoare la faptele survenite la București în ceasurile imediat următoare: „*România a acceptat condițiile de pace ale Aliatilor. Regele Mihai a adresat o proclamație către țară anunțînd încetarea ostilităților împotriva Puterilor Aliate și începerea luptei alături de Națiunile Unite împotriva inamicului comun. Din noul guvern (român) fac parte domnii Iuliu Maniu și (C.I.C.) Brătianu*“⁹⁰. Puterile Aliate, ca și statele Axei fasciste, au fost de asemenea surprinse în privința momentului cînd s-a declanșat revoluția română, apoi și în privința *amplorii și consecințelor imediate sau îndepărtate* ale cîștigării României. Faptul este relevat de *reacția marilor capitale* față de noutățile sosite de la București, în sensul că *oficial nu s-a luat act imediat* de decizia României de-a abandona Axa, cu toate că, în răstimp, presa internațională scrisă și vorbită i-a consacrat spații importante⁹¹. Documentele descoperite de istoricii români în arhivele străine și publicate în ultimii ani, ca și unele nevalorificate încă ne îngăduie să surprindem cu exactitate în primul rînd pozițiile și reacțiile Washingtonului, Moscovei sau Londrei față de hotărîrea istorică a României de la 23 august 1944.

*
* *

Potrivit informațiilor noastre, în cursul anului 1944 Administrația Roosevelt, Casa Albă au fost — grație unor surse din cele mai competente — la curent cu evenimentele din România, mai cu seamă cu acelea din zilele insurecției. În consecință, Casa Albă a putut aprecia în mod corespunzător și la timp semnificația particulară și generală a retragerii României din Axa fascistă și a trecerii sale de partea Națiunilor Unite, înscrîindu-se, în „asaltul“ decisiv asupra Reichului nazist, pe locul al IV-lea, după U.R.S.S., S.U.A. și Marea Britanie. O serie de rapoarte ale faimosului *Oficiu al Serviciilor Strategice (Office of Strategic Services — O.S.S.)*, cel mai important organism de informații al Washingtonului în anii conflagrației secolului și unul dintre cele mai mari ale beligeranților de ambele părți, ca și corespondența diplomatică pe

⁸⁹ *Ibidem*, f. 162—163. Pentru alte detalii, cf. Ion Enescu, *Politica externă a României, 1944—1947*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979, pp. 59—61.

⁹⁰ Arh. St. Buc., fond MPN (buletine radioinformative), dosar 245/1944, f. 202.

⁹¹ Vezi, mai ales, Gh. Buzatu și colab., *Din istoria unei zile*, p. 88 și urm.

canalul Cairo — Washington/Departamentul de Stat atestă cu prisosință o „luare de contact“ promptă cu realitățile românești din primele ceasuri după actul istoric de la 23 august 1944⁹². Imediat după declanșarea insurecției, de pildă, diplomații americani erau deja în posesia unor informații în sensul că forțele patriotice din România stăpîneau „ferm“ situația la București și că, în întreaga țară, sentimentul popular era „puternic în favoarea unei acțiuni imediate împotriva naziștilor“⁹³. Știri similare au parvenit președintelui Roosevelt și colaboratorilor săi mai cu seamă din partea unor organisme de informații și contrainformații din Washington. Astfel, de o mare precizie și promptitudine au fost sintezele întocmite și prezentate de către *Comitetul reunit al informațiilor (Joint Intelligence Committee — J.I.C.)*. Sinteza prezentată șefului executivului american a doua zi chiar după izbucnirea insurecției la București debuta cu aceste precizări ce fixau locul evenimentelor din România în contextul general al ostilităților:

*„În această săptămînă, Germania a suferit o serie de răsturnări militare și politice descumpănitoare. Armatele germane în nordul Franței au luptat cu disperare să scape de încercuire și nimicire de către forțele aliate... În final, România a pus în pericol poziția germană din Balcani“*⁹⁴.

Insistînd asupra situației militare din estul Europei, sinteza respectivă furniza detalii referitoare la ofensiva Fronturilor 2 și 3 ucrainene în zona Iași-Chișinău după 20 august 1944, apreciindu-se că, în general, în sectorul menționat, operațiunile nu depășiseră, înainte de cotelura României, stadiul lor „relativ static“⁹⁵.

Un capitol al sintezei din 24 august 1944 a J.I.C. era consacrat special României și deciziei sale. Se reține, înainte de toate, că gestul României, conjugat cu decizia manifestă pe atunci a Bulgariei de-a încheia armistițiul cu Aliații, a „deteriorat“ rapid pozițiile Germaniei în Balcani. România era prima țară care „dezerta“ din Axa fascistă și care-și făcuse cunoscută voința, tradusă deja în acel moment în viață, de a sprijini Națiunile Unite în efortul lor de război contra Reichului nazist. Numirea guvernului condus de generalul C. Sănătescu — preciza documentul în discuție — exprima coeziunea forțelor patriotice interne, în cabinet fiind reprezentate toate partidele politice importante, prin Lucrețiu Pătrășcanu, C. Titel Petrescu, Iuliu Maniu și C.I.C.Brătianu⁹⁶.

Sinteza prezentată de J.I.C. la 31 august 1944 cuprindea evaluări mai revelatoare despre importanța internațională a acțiunii României, căreia îi erau consacrate unele capitole speciale și referințe numeroase în celelalte compartimente ale materialului⁹⁷. Comentariul pe marginea

⁹² F. D. Roosevelt Library, Hyde Park, New York — USA, Safe File, boxes nos. 6, 167; USA, National Archives, Washington, DC, Record Group 59, box no. 381 (în continuare, se va cita: NAW).

⁹³ NAW (740.00119 E.W./8 — 2744).

⁹⁴ F. D. Roosevelt Library, Map Room Papers, Container no. 233, *JIC Weekly Summary*, no. 85/24.8.1944).

⁹⁵ *Ibidem*.

⁹⁶ *Ibidem*.

⁹⁷ Idem, *JIC Weekly Summary*, no. 86/31.8.1944.

faptelor era în deplină concordanță cu realitățile imediate militare și politice:

„...Ajutată de cotitura României, Armata Roșie, a cuprins, în decurs de o săptămână(...) Moldova și cea mai mare parte a Dobrogei, a pătruns prin poarta Galaților și a atins Ploiești. Forțele române controlează zona Bucureștilor și se raportează că ele dețin, de asemenea, Brașovul“⁹⁸.

O atare evoluție rapidă a operațiunilor militare făcea să se anticipeze „prăbușirea“ pozițiilor Reichului în Balcani ca fiind inevitabilă⁹⁹. Nu lipseau, din sinteză, unele amănunte despre pregătirea și declanșarea insurecției la București¹⁰⁰. Un capitol, intitulat *Evoluții românești*, conchidea că ieșirea României din tabăra dirijată de Germania conducea obligatoriu la „dezintegrarea completă“ a sistemului de apărare hitlerist din tot sud-estul Europei¹⁰¹. Pe deasupra, dacă sinteza din 24 august 1944 insistase asupra consecințelor deciziei României asupra Bulgariei, determinînd-o să se gîndească la abandonarea *Arei*, sinteza din 31 august 1944 vorbea pentru prima dată de „influența“ gestului țării noastre și asupra Ungariei¹⁰².

Un alt capitol al acestei ultime sinteze a *J.I.C.* avea în vedere aspectele economice ale cotelurii României în războiul mondial, precizîndu-se că nemții primiseră o grea lovitură prin pierderea regiunii petrolifere Valea Prahovei, care, anterior, asigurase în proporție de cel puțin 28% consumurile de combustibil lichid ale *Arei* pe fronturile europene. Așadar, se concludea, Reichul nazist pierdea, odată cu cele aproximativ 30 de divizii puse la dispoziție de Antonescu, și sursa sa petroliferă „cea mai serioasă“¹⁰³.

Atunci cînd „distanța“ între evenimentele din România și redactarea sintezelor de către *J.I.C.* va deveni mai confortabilă, consecințele multiple și profunde ale actului istoric de la 23 August 1944 se vor impune cu atît mai mult atenției analiștilor de la Washington. La 7 septembrie 1944, de exemplu, *J.I.C.* cunoștea că: diviziile române erau deja în lupta contra Germaniei și Ungariei horthyste, pe teritoriul străvechi al Transilvaniei; că, după cotelura României, Armata Roșie avansase fulgerător spre granițele țării noastre cu Bulgaria și Iugoslavia, fiind la Porțile de Fier și că, în fine, *Wehrmachtul* începuse retragerea forțelor sale din Grecia. Totodată, Finlanda, satelitul cel mai nordic al lui Hitler, resimțise efectele pasului României, grăbindu-se să solicite U. R. S. S. încheierea armistițiului¹⁰⁴. Peste alte șapte zile, *J.I.C.* stăruia asupra evenimentelor militare din nordul Transilvaniei, pentru ca la 21 septembrie 1944 să anunțe prăbușirea „întregii poziții germane în Balcani“. Mai apoi, sinteza din 28 septembrie 1944 a *J.I.C.*-ului vorbea

⁹⁸ *Ibidem*.

⁹⁹ *Ibidem*.

¹⁰⁰ *Ibidem*.

¹⁰¹ *Ibidem*, f. 6—8.

¹⁰² *Ibidem*, f. 6.

¹⁰³ *Ibidem*, f. 18—19.

¹⁰⁴ Idem, *JIC Weekly Summary*, no. 87/7.9.1944.

în termeni clari despre eșecul Germaniei în al doilea război mondial, desigur și ca urmare a cotelurii României în August 1944¹⁰⁵.

Comitetul reunit al informațiilor (J.I.C.) își întemeia sintezele pe informațiile culese de către toate serviciile secrete ale S. U. A. și între care s-a impus, sub raportul eficacității, *Biroul de spionaj naval* (*Office of Naval Intelligence — O.N.I.*). Sintezele acestui organism, de asemenea săptămânale, ajungeau și ele pe biroul personal al președintelui Roosevelt¹⁰⁶ 49 în 1942, cite 53 în 1943 și 1944, 15 între 3 ianuarie și 11 aprilie 1945¹⁰⁸. Nu mai puțin interesante decât sintezele J.I.C.-ului, acelea ale O.N.I.-ului au completat imaginea Casei Albe în privința evenimentelor din România. Una din aceste sinteze era datată chiar la 23 august 1944 și, dată fiind diferența de fuse orare între București și Washington, a putut include comentarii pe marginea actului istoric din acea zi :

„România a acceptat condițiile de pace ale Aliaților. Decizia a fost anunțată la 23 august într-o emisiune radio — difuzată din București de către regele Mihai, care și-a chemat concetățenii să se ralieze noului cabinet democratic și să ia armele împotriva Germaniei. După defectiunea Italiei în urmă cu aproape un an, România, în virtutea poziției ei strategice și a resurselor economice, devenise cel mai important dintre sateliții Germaniei. Modificarea bruscă de către ea a taberei militare constituie o gravă înfrângere pentru Germania“¹⁰⁷.

„Acțiunea României — se aprecia, de asemenea — deschide o largă breșă în frontul balcanic al lui Hitler. Ea poate grăbi deliberările guvernului bulgar (de-a semna armistițiul cu Aliații — n. ns.) Ea pune în pericol garnizoanele germane din insulele egeene, din Grecia și Iugoslavia. Pentru poporul german însuși, care-și amintește cum capitularea Bulgariei a constituit începutul sfârșitului în anul 1918, știrile de la București vor fi la fel de amenințătoare ca și celelalte aflate în această tragică vară“¹⁰⁸.

Specialiștii O.N.I.-ului au întrevăzut că Germania va pierde neîntârziat zona petroliferă¹⁰⁹. Capitolul *Frontul răsăritean* din sinteza datată 23 august 1944 amintea că, după decizia României, aici se mutase după mai multe luni de inactivitate, interesul pentru soarta ostilităților¹¹⁰.

La 30 august 1944, O.N.I. a revenit asupra „*avantajelor*“ obținute de Armata Roșie în sud-estul Europei după cotelura României¹¹¹. *Wehrmachtul* se confrunta cu noi și mari „*dificultăți*“, acestea rezultând din luptele angajate în acele zile de Armata Roșie, care eliberase singură Bucureștii, prima capitală de pe continent din care hitleriștii fuseseră

¹⁰⁵ Idem, *JIC Weekly Summary*, no. 90/28.9.1944.

¹⁰⁶ Idem, *Containers* nos. 221—224.

¹⁰⁷ Idem, *The ONI Weekly*, vol. III, no. 34/23.8.1944, p. 2611.

¹⁰⁸ *Ibidem*.

¹⁰⁹ *Ibidem*, p. 2613.

¹¹⁰ *Ibidem*, p. 2628.

¹¹¹ Idem, *The ONI Weekly*, vol. III, no. 35/30.8.1944, p. 2685.

alungați de către forțele rezistenței naționale fără nici un ajutor din partea Aliatilor. Nemții — preciza sinteza menționată — se băteau „*neobișnuit de feroce*” în regiunea petroliferă, unde totuși succesele forțelor patriotice române erau lesne previzibile¹¹². Serviciul de spionaj al Marinei americane descoperea și el că faptele românilor din August 1944 se repercutaseră deopotrivă asupra comportamentului Sofiei și Budapestei, silindu-l totodată pe Hitler să-și retragă în grabă forțele din Grecia și Iugoslavia, pentru a nu le pierde definitiv după ce Armata Roșie ar fi stabilit contactul cu unitățile marelui Tito¹¹³. Descrindu-se operațiunile de pe teatrul de est, se recunoștea fără rezerve că ofensiva trupelor sovietice în zona Iași—Chișinău permisesese Uniunii Sovietice, în condițiile victoriei române, să repurteze un succes „*de proporțiile Stalingradului*” pe plan militar și cu mari consecințe politico-diplomatice și teritoriale¹¹⁴. În același context, fapta României era cu atât mai mult apreciată cu cât era comparată cu succesul Aliatilor în Vest în cursul aceleiași săptămîni — eliberarea Parisului. Pentru Germania perspectivele continuării războiului deveniseră, în consecință, sumbre: pierderea „*aproape sigură*” a petrolului românesc reprezenta o altă „*serioasă lovitură fizică și morală*”. Importanța „*enormă*” a petrolului românesc pentru Axă în acel moment a făcut să sporească — citim într-o altă sinteză a O.N.I.-ului — prețul cotiturii României în cel de-al doilea război mondial la 23 august 1944¹¹⁵.

Concluzia ce se impune din examinarea acestor documente străine întărește rezultatele cele mai recente ale studiilor de specialitate ce însciu insurecția română din August 1944 între *marile cotituri* ale celui de-al doilea război mondial în ansamblu.

Așa după cum se știe, ieșirea României din Axa fascistă și înrolarea ei în tabăra Națiunilor Unite în războiul contra Germaniei și a sateliților ei a avut un larg ecou în presa internațională, ce a sesizat imediat consecințele pozitive ale acțiunii pentru desfășurarea ostilităților în ansamblu. Cercetarea atentă a unor ziare occidentale prestigioase¹¹⁶ atestă că în perioada 24—31 august 1944 respectivele cotidiene au consacrat, pe spații ample, comentarii de substanță faptelor din țara noastră. Astfel, la numai câteva ceasuri după doborîrea dictaturii antonesciene, „*The New York Times*” considera că: „*Din punct de vedere politic și militar, dezertarea României din Axă reprezintă un triumf major pentru Aliți*”¹¹⁷. În continuare, se prezentau consecințele „logice” ale acțiunii României pe plan strategic: deschiderea drumului Armatei Roșii spre Bulgaria, Iugoslavia și Ungaria, pe de o parte, iar pe de alta, prăbușirea „spatelui” german bazat pe linia Marea Neagră — Carpați¹¹⁸. În ziua următoare, revenind cu noi detalii asupra însemnătății insurecției pentru continuarea ostilităților împotriva Germaniei, același ziar considera: „*Istoria poate foarte bine să consemneze defecțiunea Româ-*

¹¹² *Ibidem*, p. 2686.

¹¹³ *Ibidem*, pp. 2687, 2704.

¹¹⁴ *Ibidem*, p. 2705.

¹¹⁵ *Idem*, *The ONI Weekly*, vol. III, no. 36/6.9.1944, p. 2785.

¹¹⁶ Cf. Gh. Buzatu, coordonator, *Actul de la 23 August 1944...*, p. 442 și urm.

¹¹⁷ „*The New York Times*”, no. 31 624 din 24.8.1944, p. 11.

¹¹⁸ *Ibidem*.

niei (din punctul de vedere al taberei naziste¹¹⁹ — n.n.s.) ca unul dintre evenimentele decisive ale întregului război¹¹⁹. Cu alt prilej, se aprecia că reorientarea României în conflict provocase o „serioasă slăbire“ *Axei*, fiind previzibile imediate „rezultate de o mare semnificație politică“ și „prăbușirea întregii poziții germane în Balcani“¹²⁰. În sfârșit, în aceeași zi, titlul unui articol datorat lui S. L. Sulzberger spunea totul despre însemnătatea gestului României: *Pentru Germania se profilează dezastul în Balcani. Numai pierderea petrolului românesc ar putea fi fatală planurilor ei de război*¹²¹. În același spirit, „The Evening Star“ s-a referit la „marea importanță“ a acțiunii României¹²² iar „The Washington Post“, remarcând că decizia țării noastre surprinsese pe Aliați, a prevăzut „pofunda influență“ a ei asupra celorlalți sateliți ai Germaniei, concomitent cu depozitarea Reichului de perimetrele petrolifere de pe Valea Prahovei ce acopereau pe atunci 1/3 din nevoile sale¹²³.

Istoricii americani, mai demult ori mai recent, au insistat asupra semnificației politico-diplomatice, militare, economice și psihologice a actului de la 23 august 1944 pentru determinarea evenimentelor la nivelul continentului european ori pentru precizarea raporturilor între Marii Aliați¹²⁴. Paul Quinlan a calificat gestul României drept „o lovitură majoră“ pentru Germania¹²⁵.

Documentele descoperite în arhivele americane publice și particulare, în mare măsură publicate, oferă cititorului o imagine și mai completă despre rostul actului de la 23 august 1944 în desfășurarea ultimei faze a conflagrației mondiale. Rezervându-ne dreptul de-a reveni asupra conciliabilelor diplomatice inițiate imediat după doborârea dictaturii antonesciene îndeosebi pe „canalul“ Washington — Londra — Moscova București — Ankara / Istanbul — Stockholm — Cairo, să reținem că faptul trecerii României în tabăra Națiunilor Unite a fost luat în considerație, în planurile sale militare, și în corespondența sa secretă, de către generalul Dwight („Ike“) Eisenhower, comandantul forțelor expediționare aliate de pe teatrul din vestul Europei¹²⁶. Anterior zilei de 23 august 1944, S.U.A., prin reprezentanții oficiali la Stockholm¹²⁷, Ankara / Istanbul¹²⁸ sau Cairo¹²⁹, au urmărit eforturile României de-a se degaja din *Axa* fascistă, după cum Cordell Hull, șeful *Departamentului de Stat*, s-a implicat personal pentru a bara calea realizării unui

¹¹⁹ Idem, no. 31 625 din 25.8.1944, p. 12.

¹²⁰ Idem, no. 31 627 din 27.8.1944, Section 4, p. 3.

¹²¹ *Ibidem*, Section C, p. 5.

¹²² Idem, no. 36 641 din 26.8.1944, p. A—6.

¹²³ Idem, no. 24 906 din 24.8.1944, p., 2.

¹²⁴ Cf. îndeosebi Herbert Feis, *Churchill-Roosevelt-Stalin. The War They Waged and the Peace They Sought*, Princeton, Princeton University Press, 1957, p. 413 și urm.

¹²⁵ Dr. Paul D. Quinlan, *op. cit.*, p. 103.

¹²⁶ Alfred D. Chandler, Jr., et. ay., eds., *The Papers of Dwight David Eisenhower. The War Years*, IV, Baltimore—London, The Hopkins Press, 1970, p. 2094 (D. D. Eisenhower către G. C. Marshall, 24.8.1944).

¹²⁷ Vezi, în mod special, *Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers. 1944*, IV, Europe, Washington, 1966, p. 133 și urm.

¹²⁸ *Ibidem*.

¹²⁹ *Ibidem*. Cf. și *Ambassador Mac Veagh Reports/Greece, 1933—1947*, ed. by John O. Iatrides, Princeton, Princeton University Press, 1980, p. 462 și urm.

acord bilateral (apoi trilateral) anglo-sovieto-american privind împărțirea Europei est-centrale în sfere de influență¹³⁰. La 23-26 august 1944, *Departamentul de Stat* a fost „alertat” din diverse direcții cu știri despre evenimentele de la București și implicațiile lor, precum: detalii de la Cairo despre comunicarea primită din București în sensul că la 26 august 1944 opoziția se decisese „să treacă la acțiune”¹³¹; informație tot din Cairo invocând un răspuns oficial la demersul noului ministru român al afacerilor externe, Grigore Niculescu-Buzești, de a se semna *imediat* un armistițiu între România și puterile Națiunilor Unite¹³²; telegrama ambasadorului A. Harriman de la Moscova către Cordell Hull cu notații relativ la reflectarea actului de la 23 August 1944 în presa sovietică¹³³; telegrama ambasadorului Steinhardt de la Ankara cu detalii despre pregătirea și înfăptuirea acțiunii de doborâre a regimului antonescian¹³⁴; raportul O.S.S.-ului din 2 octombrie 1944 referitor la stadiul raporturilor româno-germane în momentul declanșării insurecției și la întoarcerea armelor de către trupele române împotriva *Wehrmachtului*, cum și considerații din cele mai interesante: „... *Luptele terestre care au avut loc între forțele germane și române după 23 august au fost mai înverșunate decît probabil au realizat cei din afară. Există toate dovezile că în această luptă armata română a făcut față în mod excelent și a făcut serioase pierderi germanilor*...”¹³⁵; raportul nr. 31 din 25 octombrie 1944 al lui Frank G. Wisner, șeful unei unități a O.S.S.-ului prezente la București¹³⁶; întocmirea, la 25 august 1944, pentru uzul președintelui Roosevelt, a unui *memorandum* secret cuprinzînd „schita cronologică” a demersurilor secrete ale delegaților români în vederea unui armistițiu cu Națiunile Unite în perioada noiembrie 1943 — iulie 1944¹³⁷. După terminarea ostilităților, cea mai înaltă prețuire oficială ce s-a dat gestului României din 23 August 1944 se regăsește în ordinul (*Citation*) semnată de președintele Harry Truman pentru acordarea *Legiunii de merit* Șefului Statului român. Se aprecia faptul că, la 23 August 1944, s-a adus la știința națiunii române decizia privind eliberarea României de sub jugul nazist și angajarea armatei contra trupelor germane de pe teritoriul național; răspunsul armatei și națiunii române a fost entuziast și prompt; astfel că, „în decurs de numai cîteva zile, cea mai mare parte a teritoriului României a fost eliberat de sub controlul nazist și linia principală de rezistență germană pe frontul de Sud-Est a fost retrasă cu peste 500 km spre nord-vest”. Acțiunea în sine a României a însemnat — conchidea șefului executivului american — „o contribuție remarcabilă pentru cauza libertății și democrației”¹³⁸. Recunoaștem în

¹³⁰ Cf. Cordell Hull, *The Memoirs of...*, New York, Macmillan, 1948, p. 1451 și urm.

¹³¹ Gh. Buzatu, coordonator, *Actul de la 23 August 1944...*, p. 517.

¹³² *Ibidem*, p. 517—518.

¹³³ NAW (740.00119 E.W./8 — 2544 — telegrama nr. 3152 din 25.8.1944).

¹³⁴ Idem (740.00119 E.W./8 — 2944 — telegrama nr. 1592 din 29.8.1944).

¹³⁵ 23 August 1944. *Documente*, II, p. 772.

¹³⁶ NAW, R.G. 84 (871.00/11 — 144).

¹³⁷ Gh. Buzatu, coordonator, *Actul de la 23 August 1944...*, pp. 523—525.

¹³⁸ Apud Arthur Gould Lee, *Crown against Sickle. The Story of King Michael of Rumania*, London—New York, Hutchinson and Co., 1950, p. 137.

cuprinsul acestui document roadele acțiunii pozitive de informare desfășurate de către reprezentanții S.U.A. la București, iar, între ei, Burton Y. Berry, care în primăvara anului 1945 a primit un memoriu din partea lui Iuliu Maniu și din care cităm : „... Prin actul de la 23 august [1944], ea [România] s-a situat de partea Aliaților, aducând cauzei lor servicii incontestabile : frontul mutat dintr-o dată cu peste 500 km spre Vest, o întreagă armată germană capturată sau forțată să abandoneze cea mai mare parte a materialului său, obstacole serioase precum Carpații, care ar fi putu îngădui armatei germane ridicarea unei linii de rezistență depășită aproape fără dificultăți de către Armata Roșie, Balcanii — ocoliți, totul conducând în sfârșit la o veritabilă prăbușire a sistemului german din Sud-Est [...] Nu se poate nega faptul că actul de la 23 August n-a fost unul dintre episoadele importante ale războiului în Europa...”¹³⁹.

*
* *
*

Londra — după cum s-a menționat deja — a fost prima capitală aliată care a luat act de cotitura României, adoptînd o atitudine în raport cu semnificația majoră a evenimentului. După ce, la orele 23, în seara zilei de 23 august 1944, B.B.C.-ul s-a adresat direct ascultătorilor români¹⁴⁰, la orele 23,15 el își informează ascultătorii unguri, presărînd în contextul știrilor-brute captate de la București și cele dinții comentarii sau evaluări demne de a fi cunoscute la Budapesta : „O știre foarte importantă ne sosește din Răsărit : regele Mihai al României a acceptat armistițiul propus de Rusia Sovietică, alăturîndu-se Aliaților. În proclamația dată de către Majestatea Sa regele Mihai I nu se recunoaște dictatul de la Viena prin care s-a răpit României o mare parte din Ardeal ; guvernul este format din lideri democrați, în frunte cu domnii Maniu și Brătianu. Ultima știre sosită din București anunță că noul președinte al guvernului român este generalul Constantin Sănătescu”¹⁴¹. În cursul nopții de 23-24 august 1944, B.B.C.-ul și diverse agenții de presă britanice, americane, sovietice se vor concentra treptat asupra gestului României¹⁴², formulîndu-se aprecieri din cele mai interesante în privința consecințelor. La 24 august 1944, ora 4,30, Agenția „Reuter” a difuzat probabil primul comentariu mondial pe această temă : „Capitularea României¹⁴³ trebuie să aibă urmări importante asupra războiului din Europa de Est [...] Două mari grupuri de armată sovietice [fronturile 2 și 3 ucrainene] sînt acum libere pentru alte mișcări. Acest fapt înseamnă că 30—40 divizii sovietice sînt disponibile pentru un alt teatru de război. [...] Drumul spre Bulgaria, Iugoslavia de Est și Ungaria este deschis. De asemenea, Dunărea este nu mai puțin deschisă Armatei Roșii, iar Cimpia Ungară și Budapesta sînt acum direct amenințate...”¹⁴⁴

¹³⁹ NAW, Box 6838/871.00 4 — 1945 (telegrama nr. 243 din 19.4.1945, Berry către Stettinius, secretarul de stat al SUA).

¹⁴⁰ Vezi, mai sus, p. 232.

¹⁴¹ Arh. St. Buc., fond MPN (buletine radioinformative), dosar 245/1944, f. 202.

¹⁴² Gh. Buzatu și colaboratorii, *op. cit.*, p. 92 și urm.

¹⁴³ Vezi nota 55.

¹⁴⁴ Arh. St. Buc., fond MPN (buletine radioinformative), dosar 245/1944, f. 213—214.

În acele momente, Londra a fost informată ori s-a informat în primul rând prin captarea, înregistrarea și traducerea simultană a documentelor difuzate după ora 22 de către posturile române de radio. În arhivele britanice am avut, în 1986, plăcuta surpriză de-a afla textele următoarelor documente captate de monitoarele B.B.C.-ului : — proclamația regelui (orele 22,20 ; 24,00 și 01,00)¹⁴⁵ ; textul integral al decretului-regal stabilind componența guvernului român condus de C. Sănătescu (orele 22,25)¹⁴⁶ ; un extras din declarația guvernului român (24 august 1944, ora 01,00), întreruptă în final, dar precizând că dictatura a fost doborâtă și că „poporul reintră în drepturile sale. Regimul politic pe care-l vom urma va fi un regim democratic că libertatea publică și drepturile cetățenilor vor fi garantate și respectate.”¹⁴⁷ ; declarația noului guvern român, semnată de generalul C. Sănătescu (24 august 1944, ora 03,13), care, în final, preciza imperativele momentului : „siguranța păcii și restaurarea unui regim democratic”¹⁴⁸.

Evenimentele din România l-au surprins pe premierul britanic Winston S. Churchill în Italia, iar în memoriile sale, ce aveau să se bucure de o celebritate mondială după terminarea războiului, el va reține că gestul României a provocat „o răsturnare completă a situației militare”¹⁴⁹. Prăbușirea frontului german survenită în sud-estul continentului îngăduia Armatei Roșii să vizeze de-a dreptul Viena ca obiectiv¹⁵⁰. În istoria oficială britanică consacrată celui de-al doilea război mondial s-a reținut și această recunoaștere esențială a premierului Churchill : „Trecerea României de partea cauzei aliate a dat sovieticilor un mare avantaj și acesta poate fi că ei vor intra în Belgrad și Budapesta și, posibil, în Viena, înainte ca Aliații occidentali să ji străbătut Linia Siegfried. Oricât de dorită ar fi o asemenea incursiune sovietică, efectul său politic asupra Europei Centrale și Sudice poate fi formidabil în cel mai înalt grad”¹⁵¹. La 29 august 1944, în Napoli fiind, premierul a expediat președintelui Roosevelt unul din obișnuitele mesaje din vremea războiului, prilej de a-și împărtăși impresiile provocate de ultimele două succese militare aliate de anvergură — eliberarea Parisului și abandonarea Axei de către România : „... Glorioasele evenimente din Franța și din Balcani au modificat complet întreaga perspectivă a războiului și cu un popor ca cel german se poate petrece [în consecință] orice”¹⁵². Că Churchill era într-o bună dispoziție, determinată de condițiile precizate, o deducem și din jurnalul lui Harold Macmillan, care, la 28 august 1944, l-a vizitat pe premier la Pomigliano, unde l-a găsit într-o „excelentă stare de spirit, datorată mai

¹⁴⁵ Great Britain, Public Record Office, London — Kew Gardens, Foreign Office — 371/44005 (în continuare, se va cita : PRO, FO).

¹⁴⁶ *Ibidem*.

¹⁴⁷ *Ibidem*.

¹⁴⁸ *Ibidem*.

¹⁴⁹ Winston S. Churchill, *Mémoires sur la Deuxième Guerre mondiale*, VI, *Triomphe et tragédie*, Paris, Plon, 1953, p. 86.

¹⁵⁰ *Ibidem*.

¹⁵¹ Apud John Ehrman, *History of the Second World War: Grand Strategy*, vol. 5, London, HMSO, 1956, p. 402.

¹⁵² Warren F. Kimball, ed., *Churchill and Roosevelt. The Complete Correspondence, III, Alliance Declining (February 1944—April 1945)*, Princeton, Princeton University Press, 1984, p. 299.

cu seamă ultimelor știri de pe cîmpurile de bătălie și evenimentelor surprinzătoare din România...”¹⁵³

Documentele depistate în arhivele londoneze conduc pe istoric și cititor, deopotrivă, în tainele conducerii militare britanice din epoca celui de-al doilea război mondial, fiind posibil, de exemplu, să pătrundem considerentele care au stat la baza strategiei și tacticii forțelor imperiale angajate pe diverse teatre de luptă, iar, în context, intențiile și deciziile interesînd România. Un rol aparte — ca să nu spunem determinant — în direcționarea eforturilor de război ale Marii Britanii a revenit Comitetului Șefilor Statelor Majore (*Chiefs of Staff Committee* — C.O.S.) depindea nemijlocit de Cabinetul de război (*War Cabinet*). În perioada aflată în discuție, acest comitet reunea pe șefii statelor majore generale ale armatei terestre, forțelor aeriene și navale, respectiv feldmareșalul Sir Alan F. Brooke, mareșalul Sir Charles F. A. Portal și amiralul de flotă Sir Andrew B. Cunningham, asistați de un secretariat; pentru orice problemă specifică, înaltul for militar putea convoca și audia persoanele care erau cel mai în măsură să furnizeze informații ori să sugereze măsuri ce să apropie trupele imperiului de victoria deplină asupra forțelor statelor Axei fasciste. În august 1944, mai cu seamă după abandonarea Axei de către România, C.O.S.-ul a dezbătut în mai multe rinduri situația țării noastre și a dispus directivele de rigoare. Astfel, la 10 august 1944 el a avut în atenție o scrisoare a liderului diplomației britanice, A. Eden, și care făcea diverse propuneri relativ la „reprezentarea” Angliei în România, Ungaria și Bulgaria, după ce aceste țări ar fi „capitulat” (sic !); titularul *Foreign Office*-ului insista ca, cel puțin în prima fază, să se aibă în vedere o participare la o comisie de control tripartită (anglo-sovieto-americană), reprezentarea fiind „pre-dominant unilaterală”¹⁵⁴. La 26 august 1944, orele 11, C.O.S.-ul stăruia pentru prima dată asupra evenimentelor din România, astfel că minuta ședinței respective reține, sub titlul *Armistițiul cu România* (punctul 4), următoarele: „Comitetul ia notă de cele trei telegrame de la Cairo¹⁵⁵ privind situația din România și solicitînd să se bombardeze anumite obiective în România”¹⁵⁶. După două zile, la 28 august 1944, C.O.S.-ul, confruntat cu evoluțiile din sud-estul continentului, a luat în considerație solicitarea generalului Henry Wilson, comandantul suprem al forțelor aliate din Mediterana, de a i se extinde atribuțiile „în legătură cu situația din România și Bulgaria”¹⁵⁷. O atenție aparte s-a dat pregătirii și trimiterii la București a misiunilor militare britanică și americană, acțiune ce cădea în sarcina generalului Wilson și punea în discuție reglementarea unor probleme cu autoritățile militare sovietice¹⁵⁸. Am putea spune că obligatoriu s-a instalat în atenția C.O.S.-ului problema efectelor dezertării României din Ară asupra consumului de produse petroliere de

¹⁵³ Harold Macmillan, *War Diaries. Politics and War in the Mediterranean. January 1943—May 1945*, London, Macmillan, 1985, p. 510.

¹⁵⁴ PRO, Cabinet 80/86, f. 188—189 [COS (44) 720(0)].

¹⁵⁵ Adresate *Foreign Office*-ului (sub numerele 1955, 1965 și 1966) (n.ns. — Gh. B.).

¹⁵⁶ PRO, Cabinet 79/80, f. 47 [COS (44) 288 the Meeting (4)].

¹⁵⁷ *Ibidem*, f. 56 [COS (44) 289 th Meeting (7)].

¹⁵⁸ *Ibidem*, f. 72—73 [COS (44) 290 th Meeting (11) — 29.8.1944].

către Germania purtind un război total¹⁵⁹. La 2 septembrie 1944, Comitetul a revenit asupra realităților post-insurecționale românești atunci cînd a examinat corespondența diplomatică schimbată în ultimele zile între Londra și Moscova, stăruind asupra *proiectului convenției de armistițiu* cu România avansat de U.R.S.S. și a comentariilor propuse pe seama lui de către *Foreign Office*¹⁶⁰; cei prezenți au propus inserarea în proiect a unei mențiuni speciale privind navele maritime, în rest însușindu-și opțiunile *Foreign Office*-ului, în sensul că: va fi un singur semnatar militar al convenției de armistițiu, și anume un general sovietic (Sir Archibald Hye și Sir Douglas Evill, adjuncții șefilor statelor-majore generale ale trupelor terestre și aeriene); sovieticii căpătau dreptul de-a se pronunța „în aproape orice problemă”, ceea ce s-a apreciat ca fiind „politiceste acceptabil” (Sir Douglas Evill)¹⁶¹. În continuare, la 11 septembrie 1944, adică în momentul cînd la Moscova se desfășurau negocierile de armistițiu între delegații aliați și cei români¹⁶², C.O.S.-ul, ascultîndu-i pe Sir Orme Sargent și D. F. Howard din cadrul *Foreign Office*-ului, a admis — cercetînd situația politico-militară a Greciei — că penetrația sovietică în Balcani putea să diminueze „influența noastră [britanică] în această zonă”¹⁶³.

Dependent direct de C.O.S., dar tot în cadrul *War Cabinet*-ului, statul major reunit al planificării militare (*Joint Planning Staff — J.P.*) pregătea rapoartele în baza cărora Sir Alan Brooke și colegii săi au decis în perioada investigată trimiterea unei mici misiuni militare în România, independent de o misiune de control mai largă care trebuia expediată ulterior pentru a coopera cu sovieticii la aplicarea condițiilor convenției de armistițiu¹⁶⁴. Tot în subordinea C.O.S.-ului și a cabinetului de război se afla un alt organism deosebit de eficace la vremea respectivă ca și în tot cursul războiului — *Subcomitetul reunit al informațiilor* (*Joint Intelligence Sub-Committee — J.I.C.*), care, adunînd pe șefii/reprezentanții faimoaselor servicii secrete britanice (*Intelligence Service*-ului — *M.I. 6.*, birourile armatelor terestră, navală și aeriană etc.), a ajuns cu adevărat să reprezinte nucleul activității de spionaj-contraspionaj militar, politic, economic a Imperiului. Din rațiuni diverse, însă mai ales dat fiind că pentru Aliați prezenta un mare interes evaluarea capacității de rezistență a Germaniei în război, *J.I.C.*-ul și-a aplecat privirile asupra statelor *Axei*, a Reichului nazist în chip cu totul special. Un exemplu ni-l oferă chiar minuta reuniunii *J.I.C.*-ului din 18 august 1944, cînd s-au apreciat cu realism posibilitățile de prelungire a ostilităților de către Hitler și ultimii săi „aliați”: țelul fundamental al Berlinului — citim din minuta respectivă — era acela „*de a cîștiga timp*”, căci, în ceea ce-i privea pe neutralii și sateliții europeni ai Reichului, lucrurile erau cît se poate de clare; aceștia realizaseră că „*înfrîngerea Germaniei nu*

¹⁵⁹ *Ibidem*, f. 129 [COS (44) 292 th Meeting (12)].

¹⁶⁰ *Ibidem*, f. 205 [COS (44) 236 th Meeting (6)].

¹⁶¹ *Ibidem*, f. 206.

¹⁶² Pentru detalii, cf. Gh. Buzatu, *Din istoria secretă...*, I, pp. 336—346.

¹⁶³ PRO, Cabinet 79/80, f. 340 [COS (44) 304 th Meeting (11)].

¹⁶⁴ *Ibidem*, ff. 98—102 [JP (44) 228 (Final) — 28.8.1944]; *ibidem*, ff. 105—103 [JP (44) 229 (Final) — 29.8.1944].

mai poate fi amînată multă vreme“ și exemplificările date în privința Finlandei, Bulgariei, Ungariei și României erau pe deplin concludente¹⁶⁵. Despre România, de exemplu, se știa că mareșalul Antonescu, în urma retragerilor de trupe germane de pe frontul staționar din nord-estul țării, ar fi făcut cunoscut Berlinului „cu claritate“ că se considera „liber“ să negocieze armistițiul cu Aliații¹⁶⁶. Totuși, nefiind în cunoștință de cauză cu decizia și posibilitățile de acțiune ale forțelor patriotice și democratice din România de-a doborî dictatura antonesciană și cu eventuale consecințe, J.I.C.-ul, în ciuda eficacității informative și a prestigiului de care se bucura, nu a putut, la 21 august 1944, să intuiască cotitura de la București, preocupîndu-se în consecință de posibilele evoluții politico-diplomatice și militare în sud-estul continentului. Decizia luată în atare condiții reclama cu claritate continuarea bombardamentelor asupra țărilor din Sud-Est, cu mențiunea specială că : „obiectivele petroliere prezintă încă prioritate de vîrf“¹⁶⁷. O altă reuniune din aceeași zi a J.I.C.-ului a analizat stadiul producției de țitei a României, interesul pentru Germania și recente bombardamente aliate asupra rafinăriilor de pe cuprinsul celui de-al III-lea Reich¹⁶⁸. Concluzia subcomitetului era cu totul optimistă din punctul de vedere al Aliaților : „In final — cităm din raportul prezentat de către reprezentanții serviciilor secrete britanice la nivelul J.I.C.-ului — este evident că politica aliată de atacare a producției petroliere, stocurile etc. ale Germaniei o amenință pentru prima dată cu o potențială situație fatală și că aceasta este pentru ea cea mai serioasă problemă economică cu care se confruntă în prezent“¹⁶⁹. În ziua următoare, la 22 august 1944, Comitetului șefilor statelor majore i-au parvenit concluziile J.I.C.-ului, sancționîndu-le prin însușirea recomandării : că „obiectivele petroliere trebuie să rămînă cea mai înaltă prioritate pentru operațiunile aeriene împotriva Europei sud-estice“¹⁷⁰. De remarcat că, simultan, C.O.S.-ul, cu numai aproximativ 31 de ore înaintea declanșării insurecției române care a condus la prăbușirea întregului front balcanic al-lui Hitler, a luat act și de sugestiile J.I.C.-ului privitoare la o „posibilă“ retragere a Wehrmachtului din Balcani¹⁷¹.

La 23 august 1944, C.O.S.-ul s-a întrunit cu începere de la ora 11, astfel că nu a putut cum să stăruie asupra evenimentelor din România¹⁷², aflate, în acele momente, la stadiul de dare a *startului*. Convocat iarăși după aproape 24 de ore (24 august 1944, ora 10,30), Comitetul șefilor de state majore a avut înscris ca *punct special* pe ordinea de zi *Armistițiul cu România*, impunînd în consecință J.I.C.-ului „să pregătească de urgență un scurt raport asupra implicațiilor — din punct de vedere german — ale armistițiului românesc“¹⁷³. Comitetul reunit al informațiilor s-a conformat dispozițiilor primite și, în zilele ce au urmat, a ținut la

¹⁶⁵ Idem, Cabinet 79/79, f. 352—353 [JIC (44) 354 (0) Final].

¹⁶⁶ Ibidem, f. 353.

¹⁶⁷ Ibidem, f. 343 [JIC (44) 367 (0)].

¹⁶⁸ Ibidem, f. 349—350 [JIC (44) 365 (0) Final].

¹⁶⁹ Ibidem, f. 351.

¹⁷⁰ Ibidem, f. 338 [COS (44) 283 rd Meeting (2)].

¹⁷¹ Ibidem, f. 339.

¹⁷² Ibidem, f. 193—194 [COS (44) 285 th Meeting (0)].

¹⁷³ Idem, Cabinet 79/80, f. 20 [COS (44) 285 th Meeting (14)].

curent oficialitățile londoneze cu știri semnificative atât despre pregătirea și declanșarea insurecției naționale la București, cât și despre urmările ei politice și militare la scara sud-estică a bătrânului continent. Într-un asemenea cadru, la 28 august 1944 J.I.C.-ul a întocmit o amplă și pertinentă sinteză intitulată *Situația Germaniei în Balcani*¹⁷⁴, semnată de E. G. N. Rushbrooke, J. A. Sinclair, F. F. Inglis și A. N. Noble. Nefiind posibil să reproducem aici întreg documentul, vom preciza că examenul situației militare a Reichului nazist la momentul indicat are aproape exclusiv la bază determinările rezultând din „*recentele evenimente*” din România, planificate inițial pentru 26 august 1944 însă survenite cu trei zile mai devreme în urma unei „împrejurări neașteptate” ce a avantajat forțele patriotice; doborârea dictaturii antonesciene și retragerea României din Axă erau dorite de națiune și armată, care se situează „*temeinic*” în spatele guvernului și a șefului statului român¹⁷⁵. Dintre informațiile și aprecierile cuprinse în sinteza J.I.C.-ului, mai reținem:

— faptul că guvernul generalului C. Sănătescu a încercat să obțină ca forțele germane să se retragă ele însele din țară, dar că forțele *Wehrmachtului* au ignorat acordul, atacând și bombardând Bucureștii, ceea ce a provocat declarația de război a României la 25 august 1944¹⁷⁶;

— Că sovieticii și-au reconfirmat dorința de a negocia condițiile de armistițiu oferite României în aprilie 1944, cu unele modificări „*minore*”¹⁷⁷;

— că situația trupelor germane aflate în România a devenit „*fără speranțe*”¹⁷⁸;

— că situația Ungariei horthyste s-a complicat foarte mult după retragerea României din Axă, mai ales că noul guvern de la București a declarat hotărît că va lupta pentru eliberarea teritoriului transilvan pierdut prin dictatul de la Viena, fiind susținut în această privință de către puterile aliate, de către U.R.S.S. în mod special¹⁷⁹;

— că Bulgaria, de asemenea, s-a resimțit de pe urma evoluțiilor politice și militare din România¹⁸⁰;

— că era posibil ca, în urma „*recentei serii de dezastru*” militare și a „*pierderii petrolului românesc*, să se producă „*o schimbare fundamentală în strategia germană*”: renunțarea de către Cartierul General la strategia de pînă atunci, de-a se evacua teritoriile ocupate în Europa „*numai sub presiune aliată*”, pentru a se recurge la evacuări cu scopul „*de a se crea forțe disponibile pentru eventuala apărare a Reichului*”¹⁸¹. În atare condiții, abandonarea Balcanilor, a întregii Europe est-centrale de către forțele *Wehrmachtului* apărea ca sigură, deși, în cazul cînd înaltul comandament hitlerist se decidea pentru o „*retragere prin luptă*” se putea întrevădea „*un proces lent și costisitor*” pentru cel de-al III-lea Reich¹⁸².

¹⁷⁴ *Ibidem*, ff. 140—143 [JIC (44) 379 (0) Final].

¹⁷⁵ *Ibidem*, f. 140.

¹⁷⁶ *Ibidem*.

¹⁷⁷ *Ibidem*.

¹⁷⁸ *Ibidem*, f. 141.

¹⁷⁹ *Ibidem*.

¹⁸⁰ *Ibidem*, f. 142.

¹⁸¹ *Ibidem*.

¹⁸² *Ibidem*, f. 142—143.

O problemă de mare însemnătate luată în studiu de către J.I.C. în vara anului 1944 în genere, după cotelura României îndeosebi, a fost aceea referitoare la capacitățile Reichului de a se aproviziona cu produse petroliere și, în consecință, efectele penuriei acute de combustibili lichizi asupra strategiei *Wehrmachtului*. La 26 august 1944, Subcomitetul reunit al informațiilor din Londra a făcut noi recomandări privind prioritățile bombardării unor obiective din sud-estul european, admitând ca — după recente evenimente din România și Bulgaria¹⁸³ — cele două țări să nu mai figureze în atenția aviației strategice anglo-americane, pe listă rămânând, la prima ordine, obiectivele petroliere din Ungaria, Austria și Cehoslovacia¹⁸⁴. Situația propriu-zisă a Germaniei la capitolul aprovizionărilor cu produse petroliere făcea, o dată la două săptămîni, obiectul cite unui *raport* al J.I.C.-ului, astfel că, după ultimul document de acest gen, din 21 august 1944¹⁸⁵, decizia României a impus o reevaluare a datelor fundamentale ale problemei. *Raportul* din 26 august 1944, întărind concluzia celui precedent, evidenția o dată în plus că lipsa de produse petroliere devenise „un factor major ce limita strategia germană și eficiența operațională” a trupelor *Wehrmachtului*¹⁸⁶. În ce privește criza resurselor de combustibili lichizi pentru Reich, ea decursese din atacurile aviației anglo-americane, la care se adăugase faptul cu totul recent că „Germania este confruntată cu pierderea iminentă și definitivă a tuturor aprovizionărilor din România”¹⁸⁷; se estima că lipsa „rezervorului” românesc diminuea cu aproximativ 15% capacitățile Reichului în domeniul resurselor petroliere¹⁸⁸.

Un nou *raport* al J.I.C.-ului, consacrat în mod special *Efectului capitulării României*¹⁸⁹ asupra poziției petroliere a Germaniei, s-a întocmit și prezentat forurilor britanice la 30 august 1944¹⁹⁰. Din documentul respectiv, întemeiat pe realități și cifre concrete simbolizînd locul și semnificația resurselor de „aur negru” ale României în funcționarea economiei de război germane, desprindem concluzia finală în sensul că retragerea Bucureștilor din *Axa* fascistă „a sporit imens dificultățile petroliere ale Germaniei”¹⁹¹. Un *raport* ulterior al J.I.C.-ului va întări această concluzie, menționîndu-se, la 4 septembrie 1944, că producția de produse petroliere a Reichului scăzuse cît se poate de drastic datorită bombardamentelor aliate și „defecțiunii României”¹⁹². Pentru luna septembrie 1944 se estima ca nivelul producției de petrol să atingă doar 43 de procente față de perioadele considerate „normale”¹⁹³. Avînd în vedere consecințele unei atare degingolade a unuia dintre produsele fundamentale pentru conducerea războiului, șefii serviciilor secrete britanice

¹⁸³ Era vorba de decizia guvernului de la Sofia de-a cere unităților *Wehrmachtului* să evacueze teritoriul bulgar.

¹⁸⁴ PRO, Cabinet 79/80, f. 76 [JIC (44) 381 (0)].

¹⁸⁵ *Ibidem* [JIC (44) 365 (0)].

¹⁸⁶ *Ibidem*, f. 77 [JIC (44) 371 (0) Final].

¹⁸⁷ *Ibidem*, f. 78.

¹⁸⁸ *Ibidem*.

¹⁸⁹ Vezi nota 55.

¹⁹⁰ PRO, Cabinet 79/80, ff. 145—147 [JIC (44) 382 (Final)].

¹⁹¹ *Ibidem*, f. 147.

¹⁹² *Ibidem*, f. 236 [JIC (44) 390 (0) Final].

¹⁹³ *Ibidem*, f. 238.

aveau toate motivele să se declare optimiști, asigurând ¹⁹⁴ în încheiere organismele de profil londoneze că „situația militară a Germaniei va deveni chiar mai rea decât este în prezent“ !

Rămânând în domeniul serviciilor secrete britanice, aici este locul nimerit să consemnăm că evenimentele din august 1944 din România, cu preludiile, desfășurările și consecințele lor și-au aflat ecoul cuvenit și în buletinele de informare pe care departamentul de „cercetări“ din cadrul *Foreign Office*-ului (*Research Department*) le imprima săptăminal și le difuza la nivelul forurilor politice și militare londoneze. Natural, aceste documente aveau un caracter *secret*, ele fiind declassificate în urmă cu mulți ani. Situația dificilă a celui de-al III-lea Reich pe toate fronturile, dificultățile colaborării Berlin-București, posibilitatea unei desprinderi a României de Axă au fost repertoriate de către *Research Department (R. D.)* la 2 august 1944, când se considera că decizia României poate surveni „în orice moment“ ¹⁹⁵. Într-un alt moment s-au surprins dificultățile organizării unui sistem defensiv româno-german în nord-estul României ca urmare a retragerii unor unități ale *Wehrmachtului* din dispozitiv pentru a fi trimise pe alte fronturi ori „entuziasmul“ manifestat de români față de decizia Turciei de-a rupe raporturile oficiale cu Axă fascistă ¹⁹⁶. Buletinul *R. D.*-ului tipărit chiar în ziua de 23 august 1944 cuprindea de asemenea știri despre România, cele mai semnificative stăruind asupra evenimentelor militare din cadrul operației Iași-Chișinău declanșată cu trei zile mai devreme de către fronturile 2 și 3 ucrainene ale Armatei Roșii ¹⁹⁷. Cel dintâi buletin în care s-au putut reține știri și comentarii despre actul de la 23 august 1944 a fost imprimat exact după șapte zile și putem afirma, fără teama de a greși, că este dominat de semnificația gestului României. Astfel, *R. D.*-ul este tranșant în a susține că prin „defecțiunea“ României s-a „prăbușit frontul politic al Germaniei în sud-estul Europei“ ¹⁹⁸, situația fiind similară și pe plan militar ¹⁹⁹. Pe de altă parte, România a creat mari avantaje Națiunilor Unite, trupelor sovietice în rindul întâi căci le-a oferit „succese ieftine“ în cadrul operației Iași-Chișinău ²⁰⁰. Valoarea faptei României era evidențiată de dovezile aduse surprinzând „impulsurile“ resimțite de Cehoslovacia ²⁰¹, U. R. S. S. ²⁰², Ungaria ²⁰³, Iugoslavia ²⁰⁴, Grecia ²⁰⁵, Albania ²⁰⁶, Bulgaria ²⁰⁷, Turcia ²⁰⁸ ori S. U. A. ²⁰⁹ Se

¹⁹⁴ *Ibidem*.

¹⁹⁵ Hoover Institution Archives și PRO, *Weekly Political Intelligence Summary*, no. 252/2.8.1944, p. 15 (în continuare, se va cita : WPIS).

¹⁹⁶ WPIS, no. 253/9.8.1944, p. 15.

¹⁹⁷ WPIS, no. 255/23.8.1944, p. 13.

¹⁹⁸ WPIS, no. 256/30.8.1944, p. 2.

¹⁹⁹ *Ibidem*.

²⁰⁰ *Ibidem*.

²⁰¹ *Ibidem*, p. 3.

²⁰² *Ibidem*, p. 5—6.

²⁰³ *Ibidem*, p. 14.

²⁰⁴ *Ibidem*, p. 15—16.

²⁰⁵ *Ibidem*, p. 16.

²⁰⁶ *Ibidem*, p. 16—17.

²⁰⁷ *Ibidem*, p. 17.

²⁰⁸ *Ibidem*.

²⁰⁹ *Ibidem*, p. 21.

Înțelege că, în contextul dat, *Research Department* a avut în centrul atenției evenimentele de la București, deciziile noului guvern român și natura raporturilor inaugurate între România și Puterile Națiunilor Unite²¹⁰. O graduare a ultimelor fapte decisive din desfășurarea războiului era deja posibilă, din moment ce sinteza datată 30 august 1944, relevind „*optimismul exuberant*” ce cuprinsese S. U. A., indica și cauzele sale reale: „*eliberarea Parisului, avansurile (Aliatilor) în sudul Franței, volte-face-ul României, defectiunea Bulgariei din Ară*”, toate petrecute în limitele săptămânii imediat precedente²¹¹. Sintezele următoare ale R. D.-ului au reconfirmat aceste aprecieri în ce privește restul și locul actului de la 23 August 1944 pentru determinarea cursului celui de-al doilea război mondial în ultima sa fază²¹².

Evenimentele din România, consecințele lor pentru desfășurarea conflagrației secolului au putut fi urmărite cu atenție și promptitudine de către opinia publică din Marea Britanie, grație presei scrise și vorbite, care s-a dovedit deosebit de receptivă și obiectivă în interpretarea evoluțiilor politico-diplomatice, militare, psihologice și economice de după 23 august 1944²¹³. La 25 august 1944, ambasadorul american la Londra, John Winant, informa Departamentul de Stat cu un noian de știri ce surprindeau reacția presei engleze față de cotitura României²¹⁴, tonul fiind dat chiar de către celebrul cotidian londonez „*The Times*” ce aprecia — în aceeași zi — că cele petrecute la București aveau semnificația „*unui eveniment de cea mai mare importanță militară și politică*”²¹⁵. Și în zilele următoare, același cotidian, stăruiind asupra urmărilor militare imediate ale deciziei României, anunța „*sfârșitul*” în sud-estul Europei al „*aventurii dezastruoase*” a celui de-al III-lea Reich²¹⁶.

Un aspect ce trebuie luat în considerație serioasă privește *politica* pe care guvernul britanic a promovat-o în 1944 — 1945 față de statutul României ca țară beligerantă de partea Axei, apoi co-beligerantă în rândurile Națiunilor Unite, și anume: ignorarea completă a realităților românești și, în dezacord complet cu impulsurile resimțite de Londra imediat după actul de la 23 august 1944, continuarea eforturilor diplomatice ce au condus, în octombrie 1944 la Moscova și în februarie 1945 la Yalta, la divizarea Europei de sud-est în „*sfere de interes*” ale marilor puteri ce se profilau ca învingătoare sigure în al doilea război mondial — Marea Britanie, S. U. A. și U. R. S. S.²¹⁷

²¹⁰ *Ibidem*, p. 14—15.

²¹¹ *Ibidem*, p. 21.

²¹² WPIS, no. 257/6.09.1944, p. 15—16, *idem*, no. 268/13.09.1944, p. 15; *idem*, no. 859/20.09.1944, p. 15; *idem*, no. 261/4.10.1944, p. 15; *idem* no. 262/11.10.1944, p. 14; *idem*, no. 263/18.10.1944, p. 15.

²¹³ Cf. Gh. Buzatu, Al. Pascu, *Romanian Insurrection of August 1944 and the British Press, in Anglo-Romanian Relations after 1821*, Iași, 1983, p. 275 și urm.

²¹⁴ NAW, R.G. 59 (740.00119 E.W./8 — 2544).

²¹⁵ Cf. *Romania's Choice*, în „*The Times*” din 25.8.1944, p. 5.

²¹⁶ Cf. *Satellites in Revolt*, în „*The Times*” din 25.8.1944, p. 5.

²¹⁷ Pentru detalii și bibliografia problematicii, vezi Gh. Buzatu, *Din istoria secretă...*, I, p. 305 și urm.

Cotitura României a interesat în gradul cel mai înalt U. R. S. S., ale cărei forțe armate — în speță fronturile 2 și 3 ucrainene — erau deja angrenate, cu începere din zorii zilei de 20 august 1944, într-una din cele mai mari operații desfășurate în vremea celui de-al doilea război mondial — *operația Iași — Chișinău* ²¹⁸. Mareșalul Rodion Malinovski, comandantul Frontului 2 ucrainean va relata după război ce însemnătate deosebită a acordat *Stavka* sovietică pregătirii și conducerii cu succes a bătăliei din zona Iași — Chișinău, de încheierea victorioasă a căreia avea să depindă, după cum s-a și întâmplat „*modificarea radicală a situației politice și strategice în Balcani*” și de o manieră generală, pe întreaga aripă de sud a frontului sovieto-german ²¹⁹. Pe de altă parte, pregătind declanșarea insurecției naționale, forțele patriotice și democratice din România au avut în vedere că era *preferabil* ca doborârea dictaturii antonesciene și întoarcerea armelor contra Reichului nazist și a Ungariei horthyste *să se producă simultan* cu o ofensivă a Armatei Roșii, cu trimiterea unor brigăzi aeropurtate anglo-americane la București. Dar, cum în cursul negocierilor secrete angajate de delegații opoziției democratice cu reprezentanții aliați, îndeosebi la Cairo și Stockholm nu s-au realizat *la timp* perfectările corespunzătoare, iar, cum și sosirea unor unități aeropurtate și declanșarea ofensivei sovietice în nord-estul României întârziiau, forțele democratice deciseră *să treacă la acțiune* indiferent de planurile militare ale Aliaților dar cu o serioasă supraveghere și *pregătire a condițiilor interne*. Curînd după 15 august 1944 *s-a stabilit cu precizie momentul* — *sîmbătă, 26 august 1944*, dată în privința căreia, după unele eșecuri de transmisie, Iuliu Maniu a reușit în final, la 20 august 1944, să informeze pe Aliați la Cairo ²²⁰. În aceeași zi, se știe, a început ofensiva fronturilor 2 și 3 ucrainene, punînd în mare dificultate trupele germano-române din zona Iași—Chișinău. Condițiile interne și externe de a trece la acțiune de către forțele patriotice de la București au devenit *cu atît mai favorabile*, astfel că, față de ivirea unor factori neprevăzuți, s-a hotărît în prima parte a zilei de 23 august 1944 devansarea cotiturii cu trei zile. Devansarea orarului a făcut ca *ziua Z și ora H să survină* chiar la 23 august 1944, orele 17, cînd s-a produs arestarea Antoneștilor, semnalul declanșării insurec-

²¹⁸ Despre pregătirea și desfășurarea acestei operațiuni militare, vezi, mai ales, R. I. Malinovski, ed. *Iassko-Kišinevskii Kanny*, Moskva, 1964 ; *Istoriia Velikoi Otečestvennoi voini Sovetskogo Soiuzu 1941—1945*, tom 4, Moskva, 1962 ; Hans Friesner, op. cit., *passim* ; Hans Kissel, op. cit., *passim*, Andreas Hillgruber, *Hitler König Carol und Marshall Antonescu*, *passim* ; S. S. Biriuzov, *Sovetskii soldat na Balkanah*, Moskva, 1963 ; *Istoriia vtoroi mirovoi voini v 12 tomah*, tom 9, Moskva, 1978, p. 97 și urm. ; M. V. Zaharov, ed., *Osvoboždeniie iugo-vostočnoi i tentralnoi Evropi voiskami 2-go i 3-go ukranskih frontov, 1944—1945*, Moskva, 1970 ; A. A. Greciko, ed. *Osvoboditelnaia missiia Sovetskikh Voorujennih Sil vo vtoroi mirovoi voine*, Moskva, 1974 ; A. A. Antoseak, *V boiax za zvobodu Ruminii*, Moskva, 1974, *passim*.

²¹⁹ Vezi *Les maréchaux soviétiques racontent la Seconde Guerre mondiale*, Moscou, 1985, p. 113.

²²⁰ Hoover Institution Archives, Collection D. G. Popescu, box no. 5 (telegrama nr. 3 din 19.8.1944, semnată Maniu, către Ankara).

ției²²¹. Despre acestea, Aliții nu au mai fost — din lipsă de timp, de mijloace și pentru a se asigura succesul deplin al acțiunii — înștiințați. Desprinderea României de Axa fascistă și doborârea dictaturii antonesciene au constituit, în felul acesta, și pentru Aliți ca și pentru tabăra hitleristă o *veritabilă surpriză*. Istoricul american Paul D. Quinlan, menționat deja, o afirmă cit se poate de răspicat²²². Această derulare a evenimentelor interne și externe, politico-diplomatice și militare, ne-a condus mai demult la concluzia că *după actul de la 23 august 1944 evoluțiile din România și ofensiva Armatei Roșii, desfășurate simultan și practic în același spațiu, s-au condiționat reciproc; acțiunile victorioase ale trupelor sovietice au constituit prilejul iar nu cauza revoluției române din august, rolul precumpănitor revenind indiscutabil factorului intern*²²³. Este indiscutabil că, după ziua Z, ora II, presiunea militară sovietică a limitat capacitatea de reacție a *Wehrmachtului* împotriva forțelor insurrecționale din România, tot așa după cum prin doborârea dictaturii antonesciene, prăbușirea în consecință a frontului germano-român și abandonarea Azei de către România, s-au creat condiții deosebit de favorabile pentru avansul fronturilor 2 și 3 ucrainene²²⁴ pe spații și în timpuri nebănuite chiar de *Stavka*, înainte de declanșarea operației Iași — Chișinău. Ca rezultat direct al acțiunii României, Înaltul Comandament Sovietic, la 24 august 1944, a revizuit ordinele pentru conducerea mai departe a ofensivei de către fronturile 2 și 3 ucrainene aflate sub dispoziția mareșalilor Malinovski și, respectiv, Tolbuhin²²⁵. Întreg frontul german din sud-estul continentului s-a prăbușit, după cum s-a expus deja la locul cuvenit, iar Postul de radio Moscova nu a întârziat (la 27 august 1944, ora 11,15) să înregistreze un asemenea rezultat²²⁶.

Din cite cunoaștem, prima mărturie ce atestă luarea în considerație de către U. R. S. S. a gestului României a reprezentat-o un scurt comunicat al Postului de radio Moscova difuzat la 24 august 1944, ora 2,50 : „După cum transmite Agenția «Reuter», Postul de radio București a anunțat astă-seară că în România a fost format un nou guvern în frunte cu generalul Constantin Sănătescu”²²⁷. La 25 august 1944, ora 2,00, V. M. Molotov, Comisarul poporului pentru afacerile externe al U. R. S. S., i-a convocat pe ambasadorii americani și britanici la Moscova pentru a le citi textul unei *declarații* pe care guvernul sovietic avea s-o difuzeze peste 60 de minute²²⁸. Declarația sovietică reiterea punctul de vedere exprimat de Moscova în condițiile de armistițiu prezentate României în aprilie 1944, conținând și un angajament de nedezarmare a trupelor române de pe front în cazul în care ele se angajau să lupte alături de Ar-

²²¹ Vezi Gh. Buzatu și colab., *Din istoria unei zile*, p. 38—39.

²²² Dr. Paul D. Quinlan, *op. cit.*, p. 102.

²²³ Gh. Buzatu, coordonator, *Actul de la 23 August 1944...*, p. 293—294.

²²⁴ Roger Gheysens, *La contribution de la Roumanie à la victoire finale sur le III-e Reich*, în „Memo. Revue historique”, Bruxelles, no. 23/1987, p. 19.

²²⁵ John Erickson, *op. cit.*, vol. 2, p. 362—363. Vezi și Gh. Buzatu, coordonator, *Actul de la 23 August 1944...*, p. 308 și urm.

²²⁶ *Ibidem*, p. 318—319.

²²⁷ Arh. St. Buc., fond MPN (buletine radioinformative), dosar 245/1944, f. 204.

²²⁸ PRO, FO — 371/43984 (telegrama nr. 2235 a lui Sir A. Clark Kerr către Foreign Office, Moscova, 25.8.1944); *Foreign Relations of the United States...* 1944, IV, Europe, p. 193 (telegrama nr. 3147 a lui Harriman către Hull, Moscova, 25.8.1944).

mata Roșie pentru eliberarea Transilvaniei de sub jugul horthyst²²⁹. După aproape 24 de ore, mai precis la 26 august 1944, ora 1,30, Molotov s-a reîntîlnit cu A. Harriman și Sir Clark Kerr, admițându-se că în proiectul convenției de armistițiu ce avea să fie prezentat Bucureștilor să fie incluse și unele condiții convenite între delegații români și sovietici în cursul negocierilor lor secrete din vara anului 1944 de la Stockholm²³⁰. La cererea șefului diplomației sovietice, s-a convenit totodată, ca negocierile de armistițiu cu România să se desfășoare la Moscova²³¹, ceea ce Londra sugerase în ajun²³² iar Washingtonul va admite în curînd²³³. Să reținem că, între timp, la Ankara ori la Cairo, delegații români, Al. Cretzianu și, respectiv, Barbu Știrbey și C. Vișoianu, intraseră deja în discuții cu diplomații sovietici, americani și britanici pentru precizarea datei și locului tratatelor pentru încheierea convenției de armistițiu între România și marile puteri ale Națiunilor Unite²³⁴. Poziția opiniei publice sovietice față de evenimentele din august 1944 se desprinde în mod convingător din articolul *Hotărîrea României*, apărut la 1 septembrie 1944 sub semnătura N. Sergheeva în revista „Voina i rabocii Klass” din Moscova : „...*Infrîngerile suferite de nemți pe flancul de sud și trecerea României de partea Aliatilor sînt evenimente de o mare importanță pentru tot mersul războiului. Reacția presei străine demonstrează adîncă impresie pe care au produs-o în lumea întreagă comunicatele despre victoriile Armatei Roșii în sud și despre hotărîrea României. «The New York Times», de exemplu, scrie că «ruperea României de Germania constituie unul din evenimentele hotărîtoare ale războiului»...*”²³⁵

Din examinarea noilor documente descoperite în arhivele române și străine pe tema impactului loviturii de stat de la 23 august 1944 asupra marilor puteri beligerante desprindem încheierea că doborîrea dictaturii lui I. Antonescu — cu corolarul ei inevitabil : retragerea României din Axa fascistă și angajarea luptei în tabăra Națiunilor Unite împotriva forțelor naziste și horthyste — s-a impus indiscutabil între marile cotituri ce au marcat cursul celui de-al doilea război mondial.

²²⁹ *Ibidem*.

²³⁰ *Ibidem*, p. 196—197 (telegrama nr. 3159 a lui Harriman către Hull, Moscova, 26.8.1944).

²³¹ *Ibidem*.

²³² Dr. Paul D. Quinlan, *op. cit.*, p. 105.

²³³ *Foreign Relations of the United States...* 1944, IV, Europe, p. 197 (telegrama nr. 2043 a lui Hull către Harriman, Washington, DC, 26.8.1944).

²³⁴ Gh. Buzatu, coordonator, *Actul de la 23 August 1944...*, pp. 314, 318.

²³⁵ Cf. Gh. Buzatu, și colab., *Românii în scrieri și documente străine*, Iași, 1987, p. 138.

ROMÂNIA DE LA DICTATURA LUI ANTONESCU LA DICTATURA TOTALITARĂ COMUNISTĂ (1944-1947)

13. De la autoritarism la totalitarism (1944-1947).

Contextul internațional. — Deși generalul Gerstenberg promisese să respecte propunerea regelui de a-și retrage armata din România în mod pașnic, la 24 august, în urma ordinului dat de Hitler de a lichida pe „trădători“, aviația și trupele germane din jurul Bucureștiului au atacat capitala, provocând daune materiale. Ca urmare, din subsolul Băncii Naționale, unde își găsisese adăpost, guvernul a declarat război Germaniei, solicitând în același timp aliaților să bombardeze concentrările inamice de trupe din zona Băneasa ; rezistența trupelor române precum și distrugătorul bombardament aliat din 26 august asupra concentrărilor respective au dus la eșecul operației de pedepsire ; la 26 august, cîteva mii de germani se predau în capitală, iar la 31 august Armata Roșie intra într-un București care fusese deja curățat de nemți.

Îndată după întoarcerea armelor, guvernul primise de la ambasadorul sovietic de la Cairo, Novikov, confirmarea condițiilor de armistițiu oferite în aprilie, cu adăugirile acceptate la Stockholm ; se prevedea, între altele, respectarea unei zone libere în care să funcționeze guvernul român, condiție necesară pentru asigurarea funcționării statului ca entitate independentă. Evoluția rapidă a evenimentelor au făcut însă caduce prevederile proiectului din aprilie ; la cererea Kremlinului, anglo-americanii au acceptat ca armistițiul să fie semnat la Moscova în loc de Cairo, numai de către români și ruși, aceștia din urmă în numele celor trei puteri aliate.

Delegația română, prințul Știrbey, C. Vișoianu, Pătrășcanu, Gh. Pop, D. Dămăceanu a sosit la Moscova la 4 septembrie [30 august], dar nu a fost primită de Molotov decît la 10 septembrie, cînd textul convenției de armistițiu era deja redactat, iar Armata Roșie controla întreaga țară. Nu a fost primită nici o sugestie românească, articolele aduse la cunoștința delegației fiind mult diferite de cele formulate la Cairo cu cîteva luni în urmă. În condițiile unei totale neutralități anglo-americane, rușii au retras promisiunea unei zone neocupate, au trecut guvernului român sarcina întreținerii armatei de ocupație și au impus reparații de război în valoare de 300 de milioane de dolari, plătibili în

curs de șase ani. Românii au cerut includerea unui articol prevăzând evacuarea țării după terminarea războiului, dar Molotov s-a opus cererii, iar ambasadorul american A. Harriman a sfătuit delegația să nu insiste deoarece era „de la sine înțeles că forțele sovietice vor părăsi România la încetarea ostilităților“. Nu a fost acceptată nici cererea de a se recunoaște țării statutul de cobeligerant, deși se prevedea participarea la război a 12 divizii românești, un număr care în practică a urcat pînă la 20. Pierderile suferite între august 1944 și mai 1945, presărate pe cîmpurile de luptă din Transilvania, Ungaria și Cehoslovacia s-au ridicat la peste 150 000; adăugate la cele suferite în răsărit, ele au însemnat deci, pe toată durata războiului, mai bine de jumătate de milion, morți și răniți.

Aplicarea convenției de armistițiu a fost încredințată unei „Comisii aliate de control“, în fapt o comisie sovietică în care reprezentanții anglo-americani au fost simpli figuranți, neavînd nici măcar dreptul de a călători prin țară fără acordul autorităților sovietice. Realist, A. Harriman prevedea îndată după semnarea armistițiului că el va da rușilor „un control nelimitat asupra vieții economice a României“ și „puterea polițienească pe durata perioadei de armistițiu“.

Fusese România abandonată cu bună știință rușilor? Am văzut că încă pe timpul discuțiilor de la Cairo, după ce devenise limpede că din considerente militare americanii nu vor accepta planul debarcării în Balcani, englezii recunoscuseră din realism politic rolul predominant al Moscovei în raporturile cu românii, pe durata războiului; în octombrie 1944, atunci cînd Armata Roșie ocupase deja Bulgaria și atinsese frontiera cu Grecia, temîndu-se de căderea întregii peninsule sub ruși — „nimic nu-i va putea opri să mărșăluiească în Turcia și Grecia“, declarase lui Churchill în august 1944 — el a propus lui Stalin cunoscuta împărțire a Balcanilor în zone de influență militară conform căreia rușii urmau să aibă un procent de 90% România, de 50% Iugoslavia și 10% Grecia, restul revenind britanicilor. Înțelegerea, socoteau englezii, urma să fie temporară, soarta întregii Europe de sud-est urmînd a se stabili mai tîrziu, la conferința de pace.

Aceste planuri nu erau nici cunoscute, nici măcar bănuite la București; românii nu erau la curent nici cu discuția Stalin-Tito (1944) în care dictatorul roșu declarase că „acest război nu este ca cele din trecut; cine ocupă un teritoriu își impune și propriul său sistem social“. Ei au salutat de aceea cu încredere întîlnirea de la Yalta (februarie 1945) punîndu-și multe speranțe în medierea anglo-americană. Chiar dacă puterile apusene nu au încheiat la Yalta tîrgul de care sînt pînă astăzi acuzate, nu este mai puțin adevărat că generalitățile cuprinse în „Declarația privind Europa eliberată“ nu putea reprezenta un obstacol în calea expansiunii sovietice, așa cum aveau s-o dovedească evenimintele de la 6 martie 1945 cînd Vișinski, venit să-și impună protejatul ca prim-ministru, declara regelui „Yalta... sînt eu“. Alături de evenimentele din Polonia, brutală încălcare a prevederilor constituționale la București a sfîrșit prin a pune capăt iluziilor occidentalilor, mai ales ale lui Roosevelt în privința politicii sovietice. Astfel, urmașul său la președinție, H. Truman a declarat la 9 august că „la Yalta, cele trei guverne s-au hotărît să asume sub o răspundere comună, instau-

rarea de regimuri... democratice în toate țările satelite. Această hotărâre a fost confirmată la Potsdam în ceea ce privește România, Ungaria și Bulgaria. Aceste țări nu vor cădea deci niciodată în sfera de influență a vreunei puteri⁴.

Această dorință nu a putut fi pusă niciodată în practică. Țelurile sovietice erau limpede înțelese la Londra și Washington, dar voința de confruntare a apusului și mijloacele de care dispunea erau mult prea slabe și limitate pentru a putea opri alunecarea continuă a estului Europei, deci și a României, sub pulpana Moscovei; după 11 luni de ezitări, occidentalii au sfârșit prin a recunoaște guvernul Groza, în ciuda felului abuziv în care acesta fusese impus de Vișinski; apoi, ei au acceptat să semneze tratatul de pace cu România (februarie 1947), un tratat care nu numai că impunea țării condiții mai grele decât cele prevăzute prin convenția de armistițiu, dar care legaliza în plus prezența militară sovietică pe teritoriul României, fără a prevedea nici un fel de termen de evacuare; imediat după semnarea păcii, Uniunea Sovietică și partidele est-europene comuniste, simțindu-se cu mâinile libere au trecut la lichidarea fizică a opoziției; în Ungaria și Bulgaria arestarea liderilor partidelor agrariene, echivalentul țărăniștilor români, a început încă din primăvară; peste tot, de la Elba la Vistula și Dunăre, preluarea puterii și dărîmarea lumii vechi se făcea prin teroare și violență, sub protecția nemijlocită a trupelor de ocupație și sub ochiul neputincios al observatorilor occidentali.

Etapele cuceririi puterii. — Lumea apuseană a crezut pe toată durata războiului că Uniunea Sovietică nu urmărea să obțină decât o influență indirectă asupra Europei de răsărit prin instaurarea unor regimuri prietene care să-i asigure o securitate ce fusese de două ori, într-o singură generație, pusă la încercare; oamenii ei politici, în special americanii, au ignorat sau s-au făcut că ignoră existența unui scop final la care sovieticii nu renunțaseră niciodată și a cărei realizare devenise acum posibilă datorită împrejurărilor internaționale. Acest scop, mărturisit nu o dată, era transformarea Europei de răsărit nu într-o zonă prietenă tampon ci într-una comunistă satelizată. Armata Roșie „eliberase” țările est-europene printr-un accident al istoriei care nu fusese previzibil înainte de război; odată prezentă însă în aceste țări, ea a jucat rolul principal în instaurarea regimurilor comuniste. Nu încapе indoiulă că fără aceste trupe comunistii locali ar fi rămas forțe politice periferice. Din acest punct de vedere, modelul cuceririi puterii de către comunistii români, mai puțini de o mie în 1944, se încadrează perfect în tiparul general est-european.

Nici celelalte tactici nu au variat prea mult; partidul comunist a sprijinit inițial politica guvernelor de coaliție în care și-a mărit treptat influența și ponderea pînă ce, prin protecție sovietică și intimidare, a reușit să-și înlătore adversarii și să rămînă singur stăpîn pe putere. În același timp, partidul a practicat un reformism demagogic care i-a atras o parte de sprijin popular, atît în țărănime cît și în muncitorime; ca și în celelalte țări est-europene, comunistii au avut de înfruntat o opoziție dezorientată și divizată care nu a opus decît o foarte slabă rezistență.

Dintre vechile formațiuni politice, liberalii și social-democrații au fost cei dintii care s-au sabotat, atât datorită slăbiciunii conducerii cît și existenței unor disidențe care au reușit să neutralizeze practic activitatea celor două partide. La liberali, Gh. Tătărescu, fostul prim-ministru, s-a despărțit de conducerea lui C. Brătianu încă din toamna lui 1944 acceptînd apoi să intre în guvernul Groza (martie 1945) în calitate de vice-premier și ministru de externe. Tătărescu, ales președintele unui nou partid național-liberal, cel vechi a continuat să funcționeze sub conducerea lui C. Brătianu, și-a făcut iluzia că poate tempera stîngismul comuniștilor și impune unele puncte ale programului liberal; el arată de pildă în iulie 1945 că partidul său rămînea monarhist, că se opunea naționalizărilor din industrie și exproprierii în agricultură și că-și punea speranțele în viitor în dezvoltarea unei monarhii parlamentare. În realitate, Tătărescu nu a făcut decît să contribuie la slăbirea și fărîmîțarea opoziției, fără ca prin aceasta să se salveze pe sine și partidul său; la 6 noiembrie 1947, atunci cînd partidul comunist nu a mai avut nevoie de „tovarăși de drum“, neoliberalii au fost înlăturați din guvern fără nici un menajament. Între timp, vechiul partid liberal, a cărui organizație de tineret fusese activă mai ales în organizarea demonstrațiilor anti-comuniste de la 8 noiembrie 1945, își suspendase singur activitatea, în vara lui 1947. C. Brătianu va fi totuși arestat în 1950, murînd după numai cîteva luni de grea închisoare, în vîrstă de 83 de ani.

Social-democrații au sperat și ei, asemeni lui Tătărescu, să poată modera pe comuniști făcîndu-le întrucîtva jocul. Astfel, Titel Petrescu a demisionat din primul guvern Sănătescu (18 octombrie 1944) împreună cu miniștrii comuniști, o acțiune care a dus la căderea guvernului. El a acceptat apoi o tot mai strînsă colaborare între social-democrați și comuniști, o situație de care aceștia au profitat pentru a infiltra partidul și a-l scinda în cele din urmă (martie 1946). Partizanii lui T. Petrescu au creat imediat un nou partid social-democrat, intitulat „independent“, rămas însă fără influență reală. T. Petrescu va împărtași soarta tuturor liderilor politici necomuniști ai vechii României, arest, închisoare (1948-1955), moarte prematură (1957).

Singurul partid politic care nu a putut fi decît prea puțin subminat din interior a fost cel țărănesc, ceea ce explică și înverșunarea cu care a fost combătut, iar liderii săi exterminați. La 16 octombrie 1944, național-țărăniștii și-au făcut cunoscut programul de reforme care urma în linii generale pe cel adoptat la congresul din 1935; partidul era în favoarea exproprierii proprietății rurale de peste 50 de hectare, o cerere expusă pentru prima dată de I. Mihalache în 1920; continua să susțină ca și în 1935 naționalizarea industriei grele la început, apoi și a altor industrii, încurajînd un oarecare dirigism de stat; era pentru crearea de cooperative agricole și pentru o industrializare bazată pe prelucrarea materiilor existente în țară. Față de programul din 1935, noul text folosea un ton și formule ceva mai radicale, ceea ce explică popularitatea de care s-au bucurat național-țărăniștii în mase. Greșeala principală a partidului, în primul rînd a președintelui său I. Maniu, a fost aceea de a fi ezitat să ia puterea în august 1944, atunci cînd i se oferea, și să o lase pe mina generalilor. Aceasta a lipsit țara

de singura conducere fermă și populară posibilă, care ar fi putut rallya poporul în jurul unui program cu adevărat democratic. Refuzând puterea, Maniu a arătat și în 1944 aceeași lipsă de hotărîre ca și în 1930, 1937-1938 și 1940. Urmarea a fost apariția unui vacuum de putere de care a profitat partidul comunist.

La adăpostul Armatei Roșii și cu ajutorul unei propagande abil întreținute, rîndurile partidului au crescut neîncetat, alimentate și de speranțele de mai bine ale unora și de oportunismul altora; le-au îngroșat în primul rînd reprezentanții ai minorităților conlocuitoare, maghiari, evrei, care fuseseră sau se socotiseră persecutați mai înainte și care se considerau îndreptățiți acum să aibe un rol important în viața politică. Compoziția etnică a partidului, a cadrelor de conducere mai ales, a continuat să fie mulți ani neromânească, în ciuda influxului de legionari primiți în partid în urma înțelegerilor dintre Ana Pauker și unii conducători ai Gărzii (noiembrie 1944 - august 1945), reprezentați în special de fostul secretar general al mișcării, N. Pătrășcu. În cifre absolute, partidul a crescut de la sub o mie de membri în 1944 la 35 800 în martie 1945, 256 863 în octombrie 1945, 717 490 în iunie 1946 și 803 831 în decembrie 1947. În aprilie 1944 I. Foriș a fost înlocuit din funcția de prim-secretar, conducerea revenind mai întîi unei troici compuse din C. Părvulescu, I. Rangheț, E. Bodnăraș, apoi, toamna, cuartetul A. Pauker, V. Luca, T. Georgescu, Gh. Gheorghiu-Dej.

Din motive tactice, Moscova l-a împins pe acesta din urmă pe prim plan, Gheorghiu-Dej fiind ales prim secretar în octombrie 1945. Puterea reală și influența în partid a rămas însă în continuare în mîna „moscoviților” — A. Pauker, V. Luca, E. Bodnăraș, I. Chișinevski, L. Răutu —, fracțiunea internă — Dej, Pătrășcanu, Chivu Stoica, Gh. Apostol — bucurîndu-se de mult mai puțină trecere în ochii lui Stalin. Nu era o reacție întîmplătoare, atît Dej cît și Pătrășcanu făcuseră unele declarații de natură a stîrni suspiciune la Moscova. Cel dintîi publicase în 1944 broșura *O politică românească*, neobișnuită pentru un comunist prin însuși titlul ei, cel de al doilea declarase la Cluj (1945) că înainte de a fi comunist se socotea român.

Gh. Gheorghiu-Dej și-a dat repede seama de greșeala tactică pe care o făcuse și a adoptat după 1945 o cumințe linie stalinistă care l-a ferit de complicații și la adăpostul căreia a putut lupta cu fracțiunea moscovită și, în cele din urmă, ieși învingător. Pătrășcanu pe de altă parte, lipsit de o capacitate similară de adaptare, a pierdut neconținut din influență fiind în cele din urmă înlăturat de la conducerea partidului (1948).

Drumul spre putere al partidului comunist a început îndată după 23 august 1944, favorizat de ezitarea lui Maniu de a forma guvernul de coaliție propus de rege; ca urmare, acesta a fost obligat să renunțe la ideea unui guvern civil și să încredințeze puterea generalului C. Sănătescu, cu Pătrășcanu ca interim la justiție, o poziție importantă care i-a permis să înceapă încă din septembrie 1944 epurarea din armată și din aparatul de stat a elementelor necomuniste; tot în septembrie au început să funcționeze și așa zisele tribunale ale poporului.

Guvernul Sănătescu nu s-a putut menține decît timp de două luni, forțat fiind să cîrmuiască în condiții cu totul nefirești. Constituția din

1923 fusese în adevăr repusă în vigoare, dar aceasta numai în teorie ; în realitate, Moldova era administrată direct de către armata sovietică care instalase peste tot prefecti și functionari comuniști sau comunizați. Cenzura sovietică fusese instituită la 12 septembrie în întreaga țară, orice tipăritură avînd nevoie de o autorizație prealabilă pentru apariție. La 12 octombrie, comuniștii și social-democrații au ieșit din Blocul Partidelor Democratice din proprie inițiativă, constituind apoi cu alte grupări de stînga Frontul Național Democratic, iar la 16 octombrie miniștrii comuniști, urmați de T. Petrescu, au demisionat și din guvern pentru a-i cauza căderea, în speranța preluării imediate a puterii. Noul guvern a fost format tot de generalul Sănătescu, dar participarea comuniștilor și a colaboratorilor lor a fost lărgită, ei fiind plasați în posturi cheie : P. Groza a devenit vice prim-minstru, Teohari Georgescu subsecretar de stat la interne, Gheorghiu-Dej ministrul comunicațiilor, socialistul comunizat Șt. Voitec ministrul educației. Pătrășcanu a păstrat justiția.

Reorganizarea ministerială nu a pus capăt agitațiilor care au continuat cu sporită intensitate, astfel încît cel de-al doilea guvern Sănătescu nu a durat decît pînă la 6 decembrie cînd regele, refuzînd din nou numirea unui prim ministru reprezentînd F.N.D., a încredințat formarea guvernului generalului N. Rădescu, un cunoscut anti-fascist care petrecuse doi ani într-un lagăr de concentrare. Nici acest guvern nu a avut parte de o funcționare normală ; la 13 noiembrie, sub pretextul menținerii ordinei, rușii au preluat administrația directă a Transilvaniei de nord folosind această delicată problemă pentru a face presiuni asupra regelui ; în ianuarie 1945 au început deportările de sași și șvabi spre Rusia ; în februarie demonstrațiile comuniste, cerînd un guvern F.N.D., au atins o intensitate necunoscută pînă atunci ; dîrz, primul ministru l-a destituit pe Th. Georgescu, adjunctul său de la interne și a declarat că nu se va da înapoi de la război civil pentru a face ordine. Nu-i stătea desigur în putere să cîștige un astfel de război cu un milion de soldați roșii în țară ; la 26 februarie, Vișinski, adjunctul lui Molotov sosea pe neașteptate la București, cerînd regelui capul lui Rădescu și constituirea unui guvern care să se bucure de încrederea Moscovei. După presiuni neconținute, care au inclus bătăi cu pumnul în masă, trîntirea de uși, scoaterea tancurilor sovietice pe străzile capitalei și amenințarea cu desființarea statului românesc independent, Vișinski l-a impus în cele din urmă regelui, la 6 martie, pe candidatul său în funcție de prim-ministru : P. Groza conducînd un guvern format numai din reprezentanți ai Frontului Național Democrat și ai grupului Tătărescu.

Regele Mihai s-a opus violentului amestec sovietic în treburile interne românești atîta vreme cît a crezut într-un sprijin diplomat apusean ; anglo-americanii i-au comunicat însă că declarația de la Yalta privind Europa eliberată nu va intra în vigoare decît după încetarea războiului ; „Yalta... sînt eu“ îi spusese Vișinski ; în aceste condiții, deși Maniu și Brătianu îl sfătuiseră să nu accepte pe candidatul Moscovei și să reziste presiunilor, regele s-a decis să cedeze cu gîndul că va putea totuși controla și pondera acțiunile guvernului comunizat. A fost o iluzie.

Administrația Transilvaniei de nord a fost într-adevăr redată românilor (9 martie), dar întreaga politică a guvernului Groza s-a îndreptat

rapid spre comunizarea țării. O haotică reformă agrară a fost adoptată la 23 martie, o lege privind epurarea aparatului de stat a fost adoptată la 30 martie ; s-a creat lagărul de deținuți politici de la Caracal, umplut inițial cu legionari apoi cu oponenți de toate felurile ; tribunalele poporului și-au întetit activitatea ; în vară au apărut și primele societăți mixte româno-sovietice, Sovromurile, formă mascată de jefuire a resurselor economice românești de către ruși.

În aceste condiții, regele s-a hotărît să ceară demisia guvernului Groza, dorind a-l înlocui cu unul într-adevăr reprezentativ ; anglo-americanii nu recunoscuseră încă guvernul Groza tocmai datorită faptului că nu reprezenta majoritatea populației ci numai pe comuniști și pe aliații lor. În iunie, președintele Truman îl înștiințase pe Stalin că America nu va semna tratatul de pace cu România și Bulgaria, deoarece erau conduse de guverne „care nu reprezintă toate elementele democratice ale poporului... și care prin modul lor de administrație nu sînt, după părerea mea, nici reprezentative, nici dornice să respecte voința poporului“. O declarație similară publicase și guvernul britanic.

În urma refuzului guvernului de a demisiona, un refuz nelegal din moment ce regele avea dreptul constituțional de a numi sau demite pe primul ministru, Mihai a declanșat în august așa zisa „grevă regală“, refuzînd să semneze decretele sau legile prezentate de guvern spre aprobare. Guvernul și-a continuat totuși nestingherit activitatea, insensibil la argumentele de natură juridică și constituțională, știindu-se sprijinit de armata de ocupație și de Moscova. Tensiunea politică era însă pe măsura acestei situații nefirești, iar la 8 noiembrie 1945, de ziua regelui, la București ciocnirile dintre circa 50 000 de demonstranți anti-comuniști și comuniștii sprijiniți de poliție s-au soldat cu 11 morți, sute de răniți și cu un număr și mai mare de arestați.

Greva regală și situația încordată din țară, precum și faptul că guvernul Groza nu fusese recunoscut de anglo-americani, ceea ce însemna că marile puteri nu puteau semna tratatul de pace cu România, au dus la începerea unor tratative între miniștrii de externe aliați, în decembrie 1945, la Moscova, pentru găsirea unei ieșiri din criză ; după ce hotărîrea a fost luată, cele trei mari puteri au trimis la București o comisie compusă din Vișinski, A. Harriman și A. Clark-Kerr, aceștia din urmă ambasadorii Americii și Angliei la Moscova ; guvernul Groza urma să fie lărgit prin includerea cite unui ministru fără portofoliu reprezentînd pe liberalii lui Brătianu și pe țărăniștii lui Maniu ; primul ministru a promis să respecte toate drepturile democratice cerute de apuseni și să organizeze alegeri cu adevărat libere. În zadar a căutat regele să explice ambasadorilor occidentali că nu se poate aștepta nimic bun de la alegeri „atunci cînd țara se află în mîna acestor oameni... Dacă nu veți supraveghea întreaga operație prin observatori răspinși în întreaga țară, listele și votul vor fi falsificate, iar guvernul va obține o mare majoritate falsă care va întări puterea comuniștilor“.

Londra și Washingtonul păreau însă decise să închidă capitolul împotririi românești ; englezii l-au anunțat pe rege că „nu doresc să dea nici un sfat sau încurajare... deoarece nu-l vor putea proteja pe rege și pe liderii opoziției de urmări“. Americanii au îndemnat și ei la moderație, spirit de colaborare și încredere în guvernul Groza ; în fața acestei situa-

Ții, regele a cedat, cei doi miniștri fără portofolii au intrat în guvern, fără nici un fel de putere de altfel, iar aliații satisfăcuți de rezolvarea crizei au recunoscut îndată guvernul Groza (4 februarie 1946).

Astfel legitimizat și cu mâinile libere, guvernul a trecut imediat la aplicarea măsurilor menite a pune capăt oricărei opoziții față de comunizarea țării. Între ele a fost judecarea (mai 1946) apoi executarea (iunie) a mareșalului Antonescu, adoptarea unei noi legi electorale și suprimarea senatului (iulie), și judecarea unui așa zis grup de 56 criminali de război (noiembrie), între care generalul Aldea, unul dintre organizatorii loviturii de stat din august 1944.

Între timp aveau loc în condiții de teamă și presiune pregătiri pentru alegerile parlamentare; ținute la 19 noiembrie 1946, ele au dat firește câștig de cauză F.N.D.-ului care a „câștigat” 79,86% din voturi, deși toți observatorii occidentali prezenți semnalaseră victoria cu cel puțin trei pătrimi din voturi a lui Maniu și Brătianu. Departamentul de Stat a declarat că „registrele electorale au fost falsificate, că procedura electorală și de despuiere a voturilor precum și presiunile exercitate prin metode teroriste... au împiedicat numeroși alegători să-și exercite dreptul de vot”. Londra a făcut și ea cunoscut că „alegerile n-au fost libere, nici reglementare”. Cu toate acestea, ambele guverne apusene au semnat la 10 februarie 1947 tratatul de pace cu România dînd astfel, din nou, ca și în februarie 1946, un gir de legitimitate guvernului și parlamentului despre care singure declaraseră că nu erau reprezentative. Ca urmare a semnării păcii, Comisia Aliată de Control, unul dintre ultimele obstacole în calea cuceririi puterii de către comuniști, a fost desființată. Peste numai cîteva luni, în iulie, principalii lideri național-țărăniști au fost arestați, iar partidul lor dizolvat; prudenți, liberalii își suspendaseră singur activitatea, ceea ce nu-l va feri însă de arestări și lungi ani de închisoare. Cît despre social-democrați, ei pășiseră încă din martie 1945 pe făgașul clar al colaborării cu comuniștii, un drum care va duce la înghițirea lor de către partidul comunist în februarie 1948. În noiembrie 1947, Maniu, în vîrstă de 75 de ani, era condamnat la închisoare pe viață împreună cu vice-președintele său, I. Mihalache; cu cîteva zile mai înainte Tătărescu și liberalii săi disidenți fuseseră înlăturați și ei din guvern. Democrația populară se afla la numai cîteva luni depărtare.

(Istoria Românilor, pp. 271—282)

CUM S-A „NEGOCIAȚ” ARMISTIȚIUL LA MOSCOVA

(1944 septembrie 10—13) Minuta integrală întocmită de diplomații români prezenți la reuniunile cvadripartite de la Moscova româno-sovieto-american-britanice prilejuite de stabilirea textului final al Convenției de armistițiu dintre România și U.R.S.S., în numele Națiunilor Unite. Pentru textul integral al delegației britanice la aceleași negocieri, la care s-a elaborat dictatul armistițiului impus României, cf. Gh. Buzatu, *Din istoria secretă a celui de-al doilea război mondial*, I, București, 1988, pp. 336—345).

MINISTERUL AFACERILOR STRĂINE

No. 115196

6 octombrie 1944

Domnule Ministru,

Am onoarea a vă trimite aci-alăturat Notele de ședințe ale Delegației Române în tratativele de la Moscova, rugându-vă să binevoiți a face corecturile ce veți crede de cuviință și a le restitui apoi Direcțiunii Politice din acest Departament.

Primiți, vă rog, Domnule Ministru, asigurarea înaltei mele considerații.

p [entru] MINISTERUL AFACERILOR STRĂINE

Eug[en] Filotti
Secretar General

Domniei Sale

Domnului Ministru [Constantin] VIȘOIANU

Membru în Comisia Română pentru Aplicarea Armistițiului
Moscova, 11 Septembrie 1944

Ș E D I N Ț A I *)

În sala de ședințe sînt introduse delegația română compusă din domnii : Lucrețiu Pătrășcanu, Ministru de Stat, General Adjunct Dămăceanu, Subsecretar de Stat al Afacerilor Interne, Principele Barbu Știrbey, fost Președinte al Consiliului de Miniștri, Domnul Gheorghe Pop, Domnul

*) Desfășurată în noaptea de 10—11 septembrie 1944.

Gheorghe Gussi, Consilier de Legație, Secretar General al Delegațiunii (această primă ședință era numai o ședință de comunicare și prezentare de texte, Comisariatul Poporului al Uniunii Sovietice pentru Afacerile Străine ceruse telefonic să nu ia parte decât o Comisiune a delegației române).

În sală se găseau delegațiunea sovietică compusă din Domnii Molotov, Comisarul Afacerilor Străine al Uniunii Sovietice, Domnii Vișinski, Manuilski și Maiski, comisari adjuncți, generalul Vinogradov și amiralul [Bogdenko] ; Comisiunea Marii Britanii compusă din Sir Archibald Clark Kerr, ambasadorul Marii Britanii la Moscova, doi consilieri ai Ambasadei, din care unul servea de interpret și secretar stenograf ; Comisiunea Americană compusă din D. A. Harriman, ambasadorul Americii la Moscova, doi consilieri din care unul servea de interpret și secretar stenograf.

Se fac prezentările. Se ia loc la masă, care este prezidată de Dl. Molotov, avînd în fața lui pe Dl. Pătrășcanu.

Dl. Molotov deschide ședința. Dl. Pătrășcanu răspunde cu cîteva cuvinte. Dl. Molotov înmînează textul Convenției de Armistițiu, anunțînd că va conține și un protocol anexă care nu a fost încă redactat. Dl. Pătrășcanu cere 24 ore pentru a lua cunoștință de text. Dl. Molotov fixează în consecință a doua ședință pentru a doua zi, 12 septembrie 1944, ora 10 seara.

Ș E D I N Ț A II *)

Iau parte Dl. Molotov, Comisarul pentru Afacerile Străine al U.R.S.S., Dl. Manuilski, Președintele Consiliului de Miniștri și ministru al Afacerilor Străine al Ucrainei, Dl. Vișinski, Vice-comisar al Afacerilor Străine... Ambasadorul Statelor Unite, Dl. Harriman, însoțit de delegația americană, ambasadorul Marii Britanii, Sir Archibald Clark Kerr, însoțit de delegația Marii Britanii și delegația României.

Dl. Molotov declară ședința deschisă și exprimă nădejdea că delegația română a luat cunoștință de textul armistițiului.

Dl. Pătrășcanu răspunde printr-o mică alocuțiune (vezi anexa 1) și prezintă în scris obiecțiunile române la textul prezentat.

Dl. Molotov cere să se citească nota românească.

Dl. Ministru Christu dă citire notei.

Dl. Molotov : În cursul discuțiunilor se va delibera asupra argumentelor prezentate de delegațiunea română, dar declară de pe acum că o serie de argumente sînt neacceptabile. Este de la sine înțeles că nu trebuie să reamintim cum a început războiul și cum românii au tratat teritoriile ocupate în Ucraina, Crimeea, bazinul Donetului și Stalingradul. Nu putem uita că Guvernul Român a fost alături de Hitler și armata germană și pentru acest fapt România rămîne responsabilă. Din cele ce preced se vede că armistițiul se resimte. Am dat atenție trecutului dar să încercăm să privim spre mîine și mai departe. Trebuie să spun că condițiile de astăzi nu uită ce a fost ieri, dar privesc spre viitor. Vreau să pun concluziuni generale. Fiind dat că delegațiunea a cunoscut pro-

*) Desfășurată în noaptea de 11—12 septembrie 1944.

punerile prealabile, afirm că nu sînt înrăutățite. Condițiunile corespund în spirit, declarațiunilor prealabile. Vedeți că documentul prezentat este scurt, precis și definit. Nu conține amănunte tehnice, care de altfel vor fi examinate de către tehnicienii militari. În afară de aceste condițiuni se va face un protocol special (11 documente). Proiectul va fi remis mîine.

N-a fost timp să fie redactat încă. Textul de astăzi fiind redactat pe puncte, vom examina fiecare punct în parte.

Ambasadorii Aliați fiind întrebați, răspund că sînt de acord.

Dl. Molotov : Propun deci să începem discuțiunea pe puncte.

Se dă citire observațiunilor delegațiunei române, cu privire la preambul.

Dl. Molotov : Este dreptul legitim al Rusiei ca țară învingătoare să mențină redactarea propusă.

Dl. Pătrășcanu : România era gata să accepte armistițiul cu cîteva luni mai înainte și opoziția de fapt l-a acceptat deja din 20 iunie, așa că termenii „România recunoaște că a pierdut războiul...” ar putea fi sărite din redactarea preambulului.

Dl. Molotov : De trei ani însă România a făcut război Rusiei și ar fi bine să nu se susțină alt punct de vedere, căci Rusia are mai multe argumente decît România în această privință. De altfel, este suficient să se menționeze că teritoriul român era în parte deja ocupat de trupele rusești și România nu a cerut armistițiul în acel moment, ci a așteptat noua ofensivă din sud. Propun deci să nu se mai discute și să se mențină textul propus, completîndu-se cu numele Mareșalului Marinovski care va semna armistițiul.

Dl. Pătrășcanu : Dar armistițiul s-a cerut de opoziție la 20 iunie.

Dl. Molotov : Da, dar nu s-a realizat. Propun trecerea la articolul 1.

Se dă citire articolului 1 împreună cu observațiunile Delegației române.

Dl. Molotov : Cred că s-au ridicat mai multe chestiuni. Lucrul principal este însă sfîrșitul ostilităților cu U.R.S.S. Cred că militarii vor fi însărcinați să precizeze colaborarea militară și nu cred că vor fi divergențe. Ei vor discuta chestiunile militare. După cîte am înțeles este vorba de 12 divizii și 2 blindate. Numărul de 12 divizii nu ridică obiecțiuni ?

Dl. Pătrășcanu : Nu.

Dl. Molotov : În orice caz baza discuțiunilor este formată de lupta comună contra Germaniei. Recunosc în principiu necesitatea armării diviziilor române, dar nu este cazul să se precizeze acest lucru în armistițiu. Tehnicienii vor preciza.

Dl. Pătrășcanu : Aș dori ca acest principiu, recunoscut, să fie confirmat în scris ca să pot telegrafia la București pentru cele necesare.

Dl. Molotov : Este de la sine înțeles. România este obligată a o face. Aceasta a fost ideea ei. Aliții sînt interesați ca armata română să participe activ în lupta contra Germaniei și Ungariei. Este de la sine înțeles că România trebuie să facă tot posibilul ca să-și armeze armata. Aliții și U.R.S.S. în primul rînd vor face ce este în posibilitatea lor pentru a ajuta România, conform cererii sale.

Dl. Gen. Dămăceanu : Nu avem decît o singură divizie armată. Celelalte sînt organizate pentru interior și fără armament, adică numai cu

armament individual, iar la diviziile retrase din **Moldova**, armamentul lor a fost capturat de U.R.S.S. Corpurile de Armată 5, 6 și 7 au fost dezarmate după 24 August, adică după încetarea focului. Propun soluția de a se restitui armamentul acestor mari unități pentru a se arma cele 12 divizii.

Dl. Molotov : Voi supune propunerea reprezentanților celor două armate.

Ambasadorii întrebați nu au de făcut obiecțiuni.

Dl. Molotov : Cere să se citească art. 2 (se citește împreună cu observațiunile delegațiunii române).

Dl. Molotov : Cred că în ceea ce privește pe evreii unguri, nu încap aici o îndoială. Observațiunea se va trece însă în protocol ca amănunt.

Art. 3 trece fără obiecțiuni.

Se citește art. 4 împreună cu observațiile delegațiunii române.

Dl. Molotov : Acest lucru nici nu se poate discuta. A fost primită de la început și stă în baza armistițiului. Trecem la art. 5.

Se citește art. 5 împreună cu observațiile delegației române.

Dl. Molotov : Cred că nu ar fi prudent să se atragă atențiunea asupra acestei chestiuni. Comandamentul sovietic și român vor examina în amănunt (concret) rolul pe care armata română îl va avea în război, se va cădea desigur de acord. Pentru moment redacția art. 5 este suficientă. Propun să se supună celelalte chestiuni examinării unei comisii de militari.

Dl. Molotov propune să se mai citească odată articolul.

(Se citește încă odată art.)

Dl. Molotov : Cred că s-au indicat mai multe chestiuni. Principala este sfârșitul ostilităților între România și U.R.S.S. Militarii vor fi însărcinați de a preciza colaborarea militară între armatele sovietice și române și nu cred că vor fi divergențe. Vom însărcina pe un militar de chestiunea înarmării a 12 divizii și 2 divizii blindate. Numărul de 12 divizii nu ridică obiecțiuni ?

Dl. Pătrășcanu : Nu.

Dl. Molotov : Baza discuțiilor este lupta comună contra Germaniei. Recunosc în principiu necesitatea înarmării diviziunilor române, dar nu este momentul de a preciza condițiunile armistițiului. Tehnicienii vor preciza.

Dl. Pătrășcanu : Principiul este recunoscut. Doresc să telegrafiez la București pentru a începe preparativele necesare.

Dl. Molotov : Este de la sine înțeles. România este de la sine obligată să o facă. De altfel a fost ideea ei. Aliații sînt interesați ca armata română să participe activ contra Germaniei și Ungariei. Este de la sine înțeles că România trebuie să facă tot posibilul pentru a-și arma oștirile. Aliații și U.R.S.S. au să facă de partea lor posibilul pentru a ajuta România în cererea ei.

Dl. Gen. Dămăceanu : *Dl. Molotov* este deci de acord în principiu.

Dl. Molotov : Este greu să se soluționeze fără avizul militarilor. Trebuie cunoscută situațiunea exactă a cifrelor, pentru a decide, dar nu este nici momentul nici locul pentru a discuta chestiunea acum.

Ambasadorii Marii Britanii și Americii, fiind întrebați, răspund că sînt de acord.

Dl. Molotov : Trecem dar la art. 6.

Se dă citire art. 6 și contrapropunerilor românești la acest art.

Dl. Molotov : Cred că este de ajuns că trei mari puteri aliate au decis astfel.

Dl. Pătrășcanu : Dar legile discriminatorii au fost deja desființate.

Dl. Molotov : Insist asupra acestui punct. Timp de ani de zile România a activat împotriva acestui principiu. Numai de cîteva zile Guvernul Român acționează conform acestui principiu. De la 24 August sînt numai două săptămîni. Este cunoscut că bunele intenții sînt greu de realizat și în mod practic a fost pînă acum contra acestei bune intenții. Înțelegem că românii care au simpatizat mai mult de trei ani cu Națiunile Unite să fie protejați.

Dl. Pătrășcanu : Dar sînt liberi.

Dl. Molotov : *Dl. Pătrășcanu* a părăsit România de două săptămîni, poate că nu cunoaște exact situația de atunci. Guvernele alite nu au alte intenții decît de a jura Guvernul Român în această politică. Pentru aceasta este util să garantăm realizarea acestui principiu. În orice caz luăm notă de declarația *Dlui. Pătrășcanu*.

Dl. Pătrășcanu : Le-am executat chiar eu în cele 5 zile cît am stat în țară.

Dl. Molotov : Am vrea noi, guvernele alite, să garantăm acest principiu și nu vād ce are guvernul român în contra.

Dl. Christu : Din punct de vedere moral are totuși importanță.

Dl. Molotov : Cred că articolul nu mai prezintă obiecțiuni. Să se publice situația în România că s-au executat cele prevăzute de acest principiu. Propun trecerea la art. 7.

Se dă citire art. 7 și a contrapropunerilor românești la art.

Dl. Molotov : Cer ca acest articol să fie acceptat fără discuțiuni. Armata sovietică consideră ca trofee de război orice fel de capturi, dar se vor considera necesitățile armatei române.

Dl. Gen. Dămăceanu : La 27 august, cînd armatele sovietice erau în apropiere de București, armata română a capturat depozitele germane de la Turnu-Severin, aș dori...

Dl. Molotov ; întrerupînd : Ar fi fost mai bine să le fi luat mai înainte. Trecem la art. 8.

Se dă citire art. 8 și contrapropunerilor românești.

Dl. Molotov : Bineînțeles vasele nu trebuiesc să fie reparate, dar nici stricate mai mult. Trecem la art. 9.

Art. 9 trece fără discuțiuni.

Dl. Molotov : Trecem la art. 10.

Se dă citire art. 10 și la contra-propunerile românești.

Cred că este o identitate de principiu între art. 10 și 14.

Dl. Christu : Cred că este o identitate de principiu între art. 10 și 14.

Dl. Vișinski : Consider ca o neînțelegere, confuzia aparentă între art. 10 și 14. Art. 14 prevede prestațiuni de marfă și servicii iar nu înțelegerea uzinelor, fabricilor etc., găsindu-se pe teritoriul român, pe care de altfel România însăși trebuie să le folosească pentru războiul

comun. În ceea ce privește paragraful 2, chestiunea comandamentului vaselor române se va acționa conform cu instrucțiunile ce se vor primi, dar dacă delegațiunea română insistă ca să unim aceste două articole, delegațiunea aliată admite faptul în principiu.

Dl. Christu : Nu ridic nici o obiecțiune în principiu, dar cred totuși că ar fi mai bine să unim art. 10 și 14.

Dl. Molotov : Cred în acest caz că delegația română are un text pe care să-l propună.

Dl. Christu : Textul îl vom supune miine. Este necesar să fie redactat în astfel de manieră încît să nu apară că efortul de război român este împiedicat, ceea ce cred că este și în spiritul guvernului sovietic.

Dl. Molotov : Ultima Dvs. declarație este unilaterală. Războiul nu este sfîrșit încă.

Dl. Christu : Recunosc că nu am înțeles prea bine cuvintele Excelenței Sale Dl. Molotov. Este natural ca guvernul Uniunii Sovietice să colaboreze cu armatele române și efortul să fie comun.

Dl. Molotov : Condițiunile actualului proiect sînt redactate astfel că este bine înțeles că nu vrem să stingherim nimic. Totuși obiectez contra propunerii Dlui Christu. S-a văzut că Comandamentul sovietic se conformă intereselor românești și se va conduce conform spiritului acordului. Rezerve în aceste chestiuni sînt inacceptabile. Spiritul textului are tendința la moderațiuni. Dacă Germania ar fi dictat armistițiul României ar fi fost desigur mult mai grav.

Dl. Christu : Sînt de acord. Dar rezerva este necesară. Este de altfel o chestiune de redacțiune.

Dl. Molotov : Sînt gata să accept propunerea Dlui Christu. Cu condițiunea ca și românii să asigure reconstrucție pe toate teritoriile ocupate de armatele române. Propun că ar fi mai bine să ne abținem de la rezerve. Dacă doriți să unim art. 10 cu 14, le vom uni, fără însă să schimbăm nimic din conținutul lor. Dl. Vișinski și Dl. Christu le vor redacta. Trecem la art. 11.

Se dă citire art. 11 și contrapropunerilor românești.

Dl. Molotov : Textul este punctul de vedere al celor trei guverne aliate, iar trupele Uniunii Sovietice găsindu-se pe teritoriul său, ar putea să spună mai mult. 300 milioane dolari nu este decît o parte a despăgubirilor. Ar fi ușor să prezint argumente destul de tari pentru menționarea acestei cifre. Guvernul sovietic are la dispoziția sa destule dovezi pentru a arăta că 300 milioane dolari este o sumă mică și nu reprezintă decît 1/3 a pagubelor. Nu vorbesc de oamenii pierduți, de femeile bătrîne și copiii dispăruți. Îmi îndrept însă privirile către viitor. Mă gîndesc că România duce război contra Germaniei și Ungariei împreună cu Uniunea Sovietică și aliații săi. Pentru aceasta cred că cele 300 milioane dolari nu reprezintă decît acest punct de vedere. Popoarele vecine trebuie să se gîndească la viitor. 50 de milioane de dolari anual este o mică parte a pagubelor și mică față de bogățiile naționale ale României. Acestea sînt motivele care stau la baza acestui articol. Sînt mindru că aliații noștri apreciază justiția noastră.

Dl. Christu : Recunosc valabilitatea documentelor și sint recunoscător Dlui Molotov pentru frumoasele lămuriri, dar mă întreb cum se va face plata și în orice caz vom putea plăti și pentru aceasta cer inegalitatea uni-tăților. Adică, anuitățile din ultimii ani să fie mai mari decit primele. România va ieși din acest război foarte slăbită și cu foarte mari sarcini economice, așa că este natural ca în primul an să fie chiar dispensată de plată, în anul al doilea anuitatea să fie mică și corespunzătoare posi-bilităților ei de plată ca restul plăților să apese mai mult în anii din urmă cînd este de așteptat o reluare mai normală a activității generale a țării.

Dl. Molotov : Recunosc argumentele D. Christu, mai ales și reamin-tesc acest fapt că România va plăti despăgubiri și celorlalți aliați dar argumentele D. Christu sint unilaterale și se ignorează multe fapte. Pot să adaug că nici un cetățean sovietic nu va înțelege vreo rectificațiune în această privință. D. Maiski poate să spună care este venitul fiecărei națiuni. Venitul României este socotit la 2 miliarde dolari anual.

Dl. Christu : Nu recunosc această sumă de 2 miliarde dolari anual și nu știu de unde Dl. Maiski a găsit-o. Bazîndu-mă pe studiile și textele oficiale ale Societății Națiunilor, venitul național al României nu se ridică la mai mult de 600 milioane dolari anual.

Dl. Molotov : Să lăsăm discuțiunea economică pe miine. I se vor da D. Christu datele necesare, dar consider că suma trebuie fixată. Stipu-lațiunile acestui articol în ceea ce privește anuitățile sint luate de acord cu cele trei guverne aliate.

Dl. Christu : În orișice caz cer să se introducă redacțiunea textului acestui articol, clauza interpretării favorabile și în general dacă nu se admite inserarea acestei clauze în cuprinsul art. 11 cer inserarea acestei clauze pentru întreaga convenție.

D. Molotov : Ar fi defavorabil pentru Uniunea Sovietică și favorabil pentru România. Ce este această interpretare defavorabilă. Pentru mine este o șaradă.

Dl. Molotov după o discuție de una oră și jumătate cu Dl. Christu respinge obiecțiunile românești.

Dl. Christu : Cer preciziuni cu privire la despăgubirile cerute de la ceilalți aliați.

Ambasadorii Marii Britanii și Americii, întrebați de Dl. Molotov, afirmă că nu sint preparați pentru a răspunde acestei chestiuni.

Dl. Molotov : Să trecem la art. 12.

Se dă citire art. 12. Delegația română nu are contrapropuneri.

Art. 12 se trece fără discuțiuni.

Dl. Molotov : Trecem deci la art. 13.

Se dă citire art. 13.

Dl. Christu : Declar că nu înțeleg despre ce este vorba.

Cei doi ambasadori, întrebați, dau explicațiuni scurte și încălceite.

Dl. Molotov : Trecem deci la art. 14.

Articolul 14 fiind contopit cu art. 10 este acceptat.

Dl. Molotov : Trecem la art. 15.

Se dă citire art. 15 și contrapropunerilor românești.

Dl. Molotov : Nu contest dreptul României. Dar Comandamentul militar sovietic poate să ia măsuri unilaterale. Trec asupra acestui subiect, acordul este perfect. Ce este practic se va vedea într-o convenție specială. Sau practica va arăta ce este necesar de făcut.

Dl. Pătrășcanu : Comandamentul sovietic poate semna arestările de făcut și autoritățile române vor proceda la aceste arestări.

Dl. Molotov : Toată administrația română este în picioare și deci va activa, în caz de întârziere Comandamentul militar sovietic va acționa el.

Dl. Pătrășcanu : Este de o mare importanță politică ca toți criminalii să fie arestați.

Dl. Manuileski întrerupe, rămâne însă vechea administrație care pînă acum a pus cîteva obstacole.

Dl. Pătrășcanu : Neglijențe nu vor fi posibile, eu sînt Ministrul Justiției.

Dl. Vișinski : Totuși vrem să vă ajutăm.

Dl. Pătrășcanu : Dacă este vorba de o convenție specială, nu mai este nevoie să insist.

Dl. Molotov : Ar putea să meargă și fără un acord special.

Dl. Pătrășcanu : Toți criminalii de război vor fi pedepsiți așa cum merită.

Dl. Molotov (întrerupînd) : Foarte bine, să mergem mai departe.

Se dă citire art. 16. Redacțiunea este primită fără obiecțiuni.

Se dă citire art. 17 și a contra-propunerilor românești.

Dl. Molotov : Să mi se arate care este pasajul care intră în discuțiune.

Dl. Vișoianu face o declarație de principiu cu obiecțiunile române.

Dl. Molotov : Este sigur că guvernul român v-a însărcinat cu acestea. Dar Comandamentul militar sovietic are dreptul să aibă controlul asupra acestei propagande, de altfel așa este și în Italia. În România se înțelege numai de limitarea foarte restrînsă conform cu declarațiunile făcute.

Dl. Vișoianu : Nu mi se pare tocmai conforme. România are toate dezavantajele unei țări ocupate și toate obligațiunile unei țări eliberate. Era de așteptat, față de sinceritatea României, la mai multă încredere.

Dl. Molotov : Să se citească textul declarațiunilor care este în contradicție cu convenția de armistițiu. Am aici textul armistițiului. (Se dă citire declarațiunii D. Molotov).

Dl. Molotov (în continuare) : Independența României nu este atinsă. Măsurile prevăzute nu sînt luate decît în timpul ostilităților. Trebuie să se țină cont că sînt mai ales trupele sovietice care duc războiul, orîșice control incumbă deci Comandamentului sovietic. Cum războiul se termină măsurile dispar. Sînt măsuri temporare care rezultă din necesitățile războiului, dar trebuie ca aceste măsuri să fie luate de acord cu guvernul român.

Dl. Vișoianu : Lăsați mai multă libertate. Faceți mai mult credit tinărului guvern democrat român.

Dl. Molotov : Faptul că pe teritoriul român se găsesc trupe sovietice în proporție de 1 la 10 *Dl. General Dămăceanu* a spus el singur că România, în timpul de față, nu posedă decît o singură divizie. Războiul

nu așteaptă și nu înțelege întârzieri. Nu înțeleg pentru ce guvernul român face obiecțiuni asupra concordanței acțiunii. Trebuie să fie concordanță între autoritățile militare și civile române și cele sovietice în conducerea războiului. Priviți Italia, acolo oare nu există control? De altfel toate aceste măsuri, trebuie să fie luate în urma unui acord între cele două comandamente. Nu putem cere mai puțin. Căci Comandamentul sovietic trebuie să fie sigur de "Hinterland" și cred că cererea noastră este legitimă. Acestea sînt exigențele situațiunei militare și vor dura cît va dura această situațiune. Cred că nu este greu să se susțină legitimitatea acestei redacțiuni. Acesta este sensul ei și îl înțelegem cu toții astfel.

Dl. Vișoianu : Cer totuși să se ia în considerare colaborarea.

Dl. Molotov : Nu este vorba decît de colaborare. Dacă era ocupațiune nu vorbeam de colaborare. Să trecem la art. 18.

Se dă citire art. 18 și contra-propunerilor românești la acest articol.

Dl. Molotov : este vorba de o zonă de 50 km. Se prevede pînă la 100 km dacă necesitățile terenului o cer, dar din fericire trupele sovietice avansează repede și în urma lor rămîne teritoriul liber. Practica Marelui Stat Major Sovietic este ca în timp de război să se evacueze toată populațiunea pe o zonă de 20 km. Acestea sînt exigențele frontului și îi sacrificăm totul. În România nu propunem nimic similar. Pe măsură ce trupele sovietice avansează, teritoriul eliberat trece în administrația românească.

Dl. General Dămăceanu : 100 km este puțin pentru Rusia dar e mult pentru România.

Dl. Molotov : Poate că 100 km vor fi necesari în cazuri rare, dar totuși ele trebuie prevăzute. Norma însă este 50 km. Trecem la art. 19.

Se dă citire art. 19 și controproponerilor românești la acest art.

Dl. Molotov : Foarte bine, comisiunea interbelică va dura pînă la semnarea păcii.

Dl. Christu : Fac obiecțiuni asupra duratei.

Dl. Molotov : Vă asigur că ne vom înțelege asupra acestei chestiuni. Comisiunea Interaliată de Control poate fi lichidată îndată ce nu va mai fi nevoie de ea.

Dl. Christu : Să se adauge atunci că această Comisiune nu va funcționa cel mult pînă la semnare.

Dl. Molotov : Sînt de acord să se facă această adăogire.

Ambasadorii Americii și Marii Britanii sînt întrebați și răspund că sînt de acord și ei.

Dl. Molotov : Să trecem deci la art. 20.

Se dă citire art. 20 și contrapropunerilor românești la acest articol.

Dl. Molotov : Sînt amănunte ce nu pot fi fixate în prezenta Convențiune de Armistițiu. Dar sînt de acord să se dea altă redacțiune.

Dl. G. Pop : Propun o clauză militară oglindind buna voință a Uniunii Sovietice.

Dl. Pop : Este singurul cîștig al acestui armistițiu și țin să exprim recunoștința noastră ardelenilor pentru ajutorul făgăduit. Am remis o scrisoare a Dl. Maniu către Mareșalul Stalin. Propun miine și un text.

Dl. Molotov : Cererile D. Pop se vor insera în cadrul Convențiunei iar propozițiunile le vom discuta.

Ambasadorul Marii Britanii și al Americii : art. 20 este acceptat fără discuție.

Dl. Molotov face bilanțul ședinței și constată că unele articole trebuie să fie corectate.

Dl. Novikov, care a luat notă de cele discutate, rămîne să ia contact cu Comisiunea română, orele fiind prea înaintate pentru a fi redactate în această ședință și se fixează ședința viitoare în ziua viitoare, marți, la orele 10 seara. Propozițiunile scrise ale Delegațiunii române vor fi remise de Novikov la ora 2 p.m.

Ș E D I N Ț A III *)

Dl. Molotov deschide ședința.

Se începe prin o explicație a acordului și a anexei. S-a crezut că se va face un protocol special, dar s-a renunțat după consultarea celorlalți aliați. Acest text a fost trimis Domnului Pătrășcanu. Se acceptă ordinea de zi ?

Dl. Pătrășcanu : Da.

Dl. Molotov : Se trece la propunerile suplimentare ale Delegației românești. Am în vedere art. 2 al Notei românești. În acest punct 2 se spune că este de dorit ca România să devie aliată sau cobeligerantă. Într-un anumit timp guvernele aliate vor fi de acord să acorde României cobeligeranța. În acest scop guvernele aliate au făcut convenitele schimburi de vederi.

Dacă nu este altă declarație de făcut să examinăm proiectul de ieri punct cu punct.

Dl. Vișoianu : Care este punctul de vedere asupra punctului 19 ?

Dl. Molotov : Este prematur să vorbim acum ; Domnii Ambasadori sînt de acord ?

Ambasadorii Angliei și Statelor Unite aprobă.

Dl. Vișoianu : Cînd am redactat modificările la art. 19 ne-am gîndit ca, atunci cînd războiul se va fi terminat, să nu mai avem trupe aliate în România.

Dl. Molotov : Să înscriem sau nu această propoziție ? Este prematur. Scopul prezenței trupelor aliate (sovietice) este continuarea luptei contra Germaniei. Este prematur acum ; să ne ocupăm de aceste chestiuni, cînd vom fi mai liberi.

Dl. Vișoianu : Dacă Domnul Molotov afirmă că prezența trupelor aliate (sovietice) este provocată de lupta comună contra Germaniei și Ungariei, atunci se va înscrie principiul că aceste trupe vor părăsi țara cînd va înceta războiul.

Dl. Molotov : Este prematur să abordăm detalii acum.

Dl. Vișoianu : Nu abordăm detalii, ci principii.

Dl. Molotov : Aceasta rezultă din sensul acordului și nu mai este nevoie să vorbim acum.

Dl. Vișoianu : Nu mi-am permis să cer ceva nou, ci numai principii. Nu cerem detalii, ci numai principii, detaliile se vor fixa ulterior (*Dl. Vi-*

*) Desfășurată în noaptea de 12—13 septembrie 1944.

șoianu citează o frază a lui Talleyrand, în care acesta spunea că un lucru subînțeles este cu atât mai clar cînd este scris).

Dl. Molotov : Mulțumim pentru cele spuse de Talleyrand. Propunerea făcută de delegația română are în vedere detalii, nu principii. În ce privește acest principiu, el este înscris în art. 1 care spune că se va lupta pentru independența și suveranitatea României.

Dl. Vișoianu : Să se scoată acest articol și să se fixeze principiul.

Dl. Molotov : Sensul articolului este clar, nu trebuie să-l modificăm — dacă am face astfel, ar trebui multe precizii care ne-ar îngreuna, anexele sînt necesare.

Ambasadorul Marii Britanii găsește situația României similară cu cea a Franței plină cu trupe fără acord special. România este îngrijorată fără motiv.

Ambasadorul Statelor Unite declară că Domnul Molotov a exprimat corect punctul de vedere al Aliatilor, este prematur să vorbim de aceasta; trupele vor fi retrase.

Dl. Vișoianu : Vom lua act de această declarație, că este inutil să mai spunem ceva, dat fiind această declarație.

Dl. Molotov : De acord. Să examinăm articolele. În preambul s-a trecut mareșalul Malinovski. Obiecții ?

Dl. Pătrășcanu : Nu.

Dl. Molotov : În articolul 1 este trecut ca data încetării ostilităților între România și Națiunile Unite 24 August ora 4. (Se citesc articolele în continuare, cu corespondențele lor din anexă, care se aprobă fără nici o modificare. Se modifică, la cererea Dlui. Molotov, articolul 8 în sensul că nu se mai face mențiune de Bulgaria și naționalii ei). *Dl. Molotov* : Delegația română propune o redactare nouă a art. 10 care să fie unit cu 14 ; există și o referire la anexă. Articolul 10 cel nou :

Dl. Christu : O explicație.

Dl. Molotov : Da. Dar să citim și anexa.

Dl. Christu : Anexa nu este o explicație a articolului, ci ceva nou. Să nu amestecăm două chestiuni.

Dl. Molotov : Nu vreau să spun că sînt explicații în anexă, ci pur și simplu să-l citim. (Se citește anexa).

Dl. Christu : Art. 10 înlocuiește vechiul 10 și 14.

Dl. Molotov : Da.

Dl. Christu : Art. 14 dispare ?

Dl. Molotov : Da.

Dl. Christu : Anexa cuprinde ceva nou. Textul așa făcut riscă să ne producă dezavantajii. Nu se referă desigur la rublele puse în circulație de trupele sovietice, dar vor veni și particulari care au depozite de ruble.

Dl. Molotov : Nu știu ce propune.

Dl. Christu : Propunem ca adunarea rublelor să nu se facă acum, ci mai tîrziu.

Dl. Molotov : Rușii au fost obligați, neavînd convenție cu România, să facă emisiuni de lei de ocupație și ruble. Dacă semnăm acordul nu mai este nevoie de noi emisiuni. Dar ce vom face cu rublele emise, ele

sînt devize internaționale ; nu este nevoie de ele în România. Aceasta explică de ce se propune să se strîngă rublele. Se înțelege că după semnare nu se vor mai emite noi monede. Nu este nevoie să fii expert ca să înțelegi asta.

Dl. Christu : Pentru ruși nu este nevoie să emită lei de ocupație, Guvernul român fiind gata, mai demult, să dea lei rușilor. Să se înscrie că rușii nu vor mai pune în circulație lei și ruble.

Dl. Molotov : Această idee rezultă din armistițiu, dacă semnăm azi, nu se mai pune problema.

Dl. Christu : Modalitățile și montantul rublei să se fixeze la București.

Dl. Molotov : Cred că *Dl. Christu* își iubește meseria și vrea detalii, în armistițiu nu este nevoie.

Se citește art. 11 și anexa.

Dl. Christu : O mică observație.

Dl. Molotov : Da.

Dl. Christu : Se socotește valoarea dolarului în momentul semnării.

Dl. Molotov : *Dl. Christu* este un expert, clauza acoperirii în aur este un respect față de dolar. Cred că chestiunea este clară.

Dl. Maiski intervine și răspunde *Dlui. Christu* la observațiile făcute de *Dsa* în ședința anterioară. *Dl. Christu* arătase că, dat fiind starea economică a României, 300 000 000 dolari reprezintă și mai ales pot reprezenta la sfîrșitul războiului — cînd este de presupus că situația României va fi mult mai proastă — o sarcină mult prea grea. Cerea în consecință să se insere clauza că „dacă se va constata la sfîrșitul războiului că situația economică a României este așa de proastă încît suma cerută reprezintă o sarcină prea grea, ea să fie micșorată“. I se răspunsese că experții economiei sovietice făcuseră constatarea că, dat fiind că venitul anual al României este de aproape 2 000 000 000 anual, suma de 300 000 000 cerută drept despăgubire, va putea fi în orice caz plătită. *Dl. Christu* contestase această afirmație, arătînd că venitul anual este numai de 600 000 000 dolari anual.

Dl. Maiski aduce acum documente (comunicări ale secțiunei economice a Societății Națiunilor și lucrarea *Dlui. Slăvescu*) care arată că, într-adevăr, venitul anual al României este de 2 miliarde dolari anual. *Dl. Christu* mulțumește *Dlui. Maiski* pentru onoarea care îi face de a-i răspunde cu date ; arată că, neașteptîndu-se la aceasta, nu poate aduce și *D-Sa* date oficiale; promite *D-lui Maiski* să-i trimită de la București un studiu documentar și continuă să conteste că venitul României ar fi atît de mare. *Dl. Christu* argumentează că veniturile anuale ale României sînt mult mai mici (600 milioane) și aduce în sprijinul afirmațiilor trei argumente : 1) lucrările citate de *Dl. Maiski* se referă la România „pe cari eram atît de mîndri să o numim România Mare“ și care nu mai există astăzi ; 2) România a dus un război care i-a cauzat atîtea distrugerii ; 3) România continuă războiul. Toate aceste fapte fac ca venitul României să nu poată fi mai mare decît 600 000 000 dolari anual. „Dar, continuă *Dl. Christu*, dacă experții economiei sovietice sînt atît de convinși că într-adevăr venitul anual al României este atît de mare și că deci, oricare ar fi starea economică a țării mele la sfîrșitul războiului, ea tot

va putea plăti suma impusă, este cu atât mai simplu ca să se însere clauza cerută de noi, care, dată fiind convingerea acestor experți, nu va avea obiect. Prin înscrierea clauzei de scădere a sumei impuse (dacă se va constata că România nu va putea plăti), nu va face altceva decât să ni se dea o oarecare satisfacție“.

Dl. Molotov : Să-mi dați voie să consider acest duel fără importanță. Să trecem mai departe.

Se continuă cititul articolelor care sînt aprobate fără modificări.

Dl. Vișoianu : Referindu-se la anexa 16. „Ce înseamnă după ordinele Înaltului Comandament Aliat Sovietic ?“

Dl. Molotov : Fiind dat că situația militară există în România și că trupele sovietice sînt responsabile de această situație, trebuie ca toate transmisiunile să fie folosite, în interesul aliaților. Diplomații străini nu au voie să cifreze... Corespondența diplomaților cu guvernele lor și cu guvernul român se va face sub control. Acest lucru se face deja în România. Situația militară cere ca în spatele trupelor să fie ordine. Este și interesul României care duce războiul. Acesta este sensul.

Dl. Vișoianu : Deci și Guvernul Român.

Dl. Molotov : Da.

Dl. Vișoianu : Vor fi greutăți cu țările neutre.

Dl. Molotov : În Italia nu s-au creat greutăți, unde există aceeași situație. Interesele Aliaților vă sînt mai aproape decât cele ale neutrilor.

Se continuă citirea articolelor.

Dl. Molotov : Dat fiind cele spuse de *Dl. Pop* în ședința anterioară, credem posibil să modificăm art. 19 după cum urmează :

Dl. Molotov : se interesează dacă redactarea este satisfăcătoare.

Dl. Pop : (Referindu-se la acțiunea trupelor sovietice alături de trupele românești). În text se spune „trupele sovietice iau parte“ sau „trupele sovietice sã ia parte“ ?

Dl. Molotov : Fără îndoială „iau parte“. Se poate constata că s-a sfîrșit examinarea textului și a anexelor. Acum se pot prezenta textele definitive spre semnare. Se acceptă ?

Dl. Pătrășcanu : Da.

Gh. Buzatu, ed., în România în istoria universală, III, Iași, Tip. Universității, 1988, pp. 773—785).

SEMNAREA CAPITULĂRII NECONDIȚIONATE

Semnarea acestui document [convenția de armistițiu] s-a făcut, după cum se știe, la 12 septembrie 1944. De la 23 august, cînd guvernul Sănătescu a acceptat condițiile de armistițiu, trecuseră 20 de zile. De ce această întîrziere? Evident, pentru ca rușii să ocupe întreaga țară, înainte de începerea discuțiilor.

Ce era de discutat în fond? Condițiile armistițiului formulate de Aliați, la 12 aprilie, fuseseră acceptate formal de Iuliu Maniu, la 12 iunie. Guvernul Sănătescu acceptase aceleași condiții. Nimeni nu a negociat altceva, dar rușii nu s-au grăbit. Aliții discutau între ei, potrivit documentelor ce le am la îndemină, dacă condițiile inițial stabilite rămîn aceleași. Cum rușii aveau ultimul cuvînt în România, ei urmau să dispună în voie asupra proiectului de armistițiu. Acest proiect a fost înmînat de Molotov ambasadorilor englez și american la Moscova abia la data de 31 august. Englezii și americanii au răspuns la 3 septembrie 1944, îngăduindu-și unele sugestii cu privire la propunerile lui Molotov. În felul acesta, chestiunea se tergiversa și mai mult, deoarece sugestiile urmează a fi discutate din nou între cei trei.

Delegația română sosește la Moscova în ziua de 30 august. Ea e compusă din Lucrețiu Pătrășcanu, Ionel Pop, Christu, generalul Dămăceanu, colonelul Focșăneanu. Li se adaugă principele Știrbey și Vișoianu, veniți de la Cairo, via Teheran.

Pînă la 10 septembrie 1944 nu se întîmplă nimic. Putem presupune că vor fi fost discuții între cei trei, dar nu găsim nimic important în documentele consultate. Sugestiile engleze erau cunoscute (rezerve asupra recunoașterii frontierelor românești în Transilvania înainte de Conferința Păcii) și daune de război mai reduse. Ei făcuseră aceste sugestii încă dinainte de 12 aprilie.

Ședința comună s-a deschis (conform proceselor-verbale ce am putut consulta și fotocopia) la 10 septembrie 1944, cu participarea ambasadorilor Kerr și Harriman. Molotov a înmînat proiectul de armistițiu lui Pătrășcanu și l-a întrebat dacă românii vor să-l discute imediat sau au nevoie de timp pentru a-l studia. Românii cer timp și ședința se amînă pe-a doua zi.

La şedinţa din 11 septembrie discuţiile sunt urbane. Molotov nu ridică tonul, cum s-a susţinut. Delegaţii români participă la discuţii, făcând sugestii sau propuneri şi cerind explicaţii. Ionel Pop spune că România vrea o lungă frontieră cu Cehoslovacia. Vişoianu obţine ca o remarcă a lui Molotov, privind retragerea trupelor ruseşti, să fie inserată în procesul verbal. Christu vorbeşte de situaţia economică, Pătrăşcanu despre prizonierii politici, Dămăceanu şi Focşăneanu de problemele militare. Toţi delegaţii au putut să spună câte ceva. Dar a doua zi, la cea de-a treia şedinţă din 12 septembrie, armistiţiul a fost semnat fără modificări, aşa cum fusese prezentat în prima zi. Farsa se terminase.

Din partea Aliaţilor n-a semnat decât Malinovsky, atît în numele Rusiei cit şi al Statelor Unite şi Angliei, deşi ambasadorii acestor state, Harriman şi Kerr erau prezenţi şi participaseră la discuţii. Cei trei erau desemnaţi ca „Înaltul Comandament Sovietic (Aliat)“. După cum se vede, „aliaţii“ erau în paranteze, ca să nu fie nici o confuzie cu privire la rolul minor (mai bine zis, inexistent) atribuit acestora.

Condiţiile armistiţiului erau mult mai grele decît cele oferite la 12 aprilie, la Cairo, şi cu mult, mult mai apăsătoare decît cele oferite mareşalului Antonescu la Stockholm, la 3 iunie 1944.

„Liberul transport“ pe întregul cuprins al ţării trebuie asigurat de Comandamentul Armatei Române. Întreaga armată de ocupaţie trebuia întreţinută de România. Banca Naţională trebuia să pună la dispoziţia ruşilor orice sume de bani cerute de Comandamentul Sovietic. Ruşii puteau să ia ca pradă de război sau sub forma de despăgubiri orice uzine şi instalaţii industriale din România.

Nici independenţa ţării şi suveranitatea ei nu mai erau respectate, fiindcă trupele sovietice se aflau pe tot cuprinsul ţării. Nici despăgubirile de război nu erau limitate la cele 300 000 000 de dolari din convenţie. Transportul şi menţinerea trupelor militare pe timp de doi ani a costat economia românească, împreună cu „fondul“ lichid luat de la Banca Naţională şi prada de război, nu 300 de milioane, ci aproape două miliarde de dolari la cursul anilor 1944—1945.

Din toate punctele de vedere, documentul nu reprezenta o convenţie de armistiţiu, ci un dictat, o capitulare necondiţionată. Redactarea propriu-zisă a convenţiei de armistiţiu reprezenta cea mai diabolică maşinaţie realizată vreodată de un jurist. Scris intenţionat în termeni vagi, generali, cu dublu sens, actul putea fi interpretat oricînd în favoarea intereselor sovietice. Juriştii nu aveau ce să caute aici, semnificaţiile juridice erau ordonate de comandamentul militar rus sau de şeful misiunii ruse.

Iată de ce, aşa cum relatează principesa Alice Sturdza, în amintitul proces de la Paris (1952), Iuliu Maniu mărturisea decepţia şi drama ce o trăia după 23 august 1944 : „Acesta este un armistiţiu ? Era mai bine să nu-l fi semnat. Este o ocupaţie militară şi nicidecum un armistiţiu“.

(*Nicolae Baci*, Yalta şi crucificarea României, Roma, Editura Europa, 1983, pp. 140—142).

CONVENȚIE DE ARMISTIȚIU

între

*guvernul român, pe de o parte, și guvernele Uniunii Sovietice,
Regatul Unit și Statele Unite ale Americii, pe de altă parte*

Guvernul și Înalțul Comandament al României, recunoscînd faptul înfrîngerii României, în războiul împotriva Uniunii Republicilor Socialiste Sovietice, Regatul Unit și Statele Unite ale Americii și celorlalte Națiuni Unite, acceptă condițiunile armistițiului prezentate de către Guvernele susmenționatele trei Puteri Aliate, lucrînd în interesele tuturor Națiunilor Unite.

Pe baza celor de mai sus, reprezentanții Guvernului și Înalțului Comandament Român, Ministru de Stat și Ministru de Justiție L. Pătrășcanu, Ministru Subsecretar de Stat al Afacerilor Interne, Adjutant al Majestății Sale Regelui României, General D. Dămăceanu, Princepela Știrbey și d-l G. Popp, avînd depline puteri, pe de o parte, — și reprezentantul Înalțului Comandament Aliat (Sovietic), Mareșal al Uniunii Sovietice R. I. Malinovski, deplin împuternicit pentru aceasta de către Guvernele Uniunii Sovietice, Regatul Unit și Statelor Unite ale Americii, lucrînd în interesul tuturor Națiunilor Unite, pe de altă parte, au semnat următoarele condițiuni :

Cu începere de la 24 August 1944, ora 4 a.m., România a încetat cu totul operațiunile militare împotriva Uniunii Republicilor Socialiste Sovietice, pe toate teatrele de război, a ieșit din războiul împotriva Națiunilor Unite, a rupt relațiunile cu Germania și sateliții săi, a intrat în război și va duce războiul alături de Puterile Aliate împotriva Germaniei și Ungariei, cu scopul de a restaura independența și suveranitatea României, pentru care scop va pune la dispoziție nu mai puțin de 12 divizii de infanterie, împreună cu serviciile tehnice auxiliare.

Operațiunile *militare* din partea forțelor armate române, cuprinzând forțele navale și aeriene, împotriva Germaniei și Ungariei, vor fi purtate sub conducerea generală a Înalțului Comandament Aliat (Sovietic).

2. Guvernul și Înalțul Comandament al României se obligă să ia măsurile pentru dezarmarea și internarea forțelor armate ale Germaniei și Ungariei, aflate pe teritoriul României, ca și pentru internarea cetățenilor celor două State menționate, care își au reședința acolo (vezi anexa la art. 2).

3. Guvernul și Înalțul Comandament al României vor asigura forțelor sovietice, și ale celorlalți Aliați, înlesniri pentru libera lor mișcare pe teritoriul României, în orice direcție, dacă este cerut de către situația militară, Guvernul și Înalțul Comandament al României acordând orice concurs posibil pentru o astfel de mișcare, prin mijloacele lor proprii de comunicație și pe cheltuiala lor, pe pământ, pe apă și în aer (vezi anexa la art. 3).

4. Se restabilește frontiera de stat între Uniunea Republicilor Socialiste Sovietice și România, stabilită prin acordul sovieto-român, din 28 iunie 1940.

5. Guvernul Român și Înalțul Comandament al României vor preda imediat Înalțului Comandament Aliat (Sovietic), pentru înapoierea în țara lor, pe toți prizonierii de război sovietici și aliați, aflați în mâinile lor, precum și pe toți cetățenii internați și pe cei aduși cu sila în România.

Din momentul semnării condițiilor de armistițiu (pace) și pînă la repatriere, Guvernul și Înalțul Comandament Român se obligă să asigure, pe socoteala sa, tuturor prizonierilor de război, sovietici și aliați, precum și cetățenilor internați sau aduși cu sila, persoanelor strămutate și refugiaților, hrană potrivită, îmbrăcăminte și asistență medicală, conform cu cerințele sanitare, cum și mijloacele de transport pentru reîntoarcerea acestor persoane în țara lor proprie.

6. Guvernul Român va elibera imediat, fără distincție de cetățenie sau naționalitate, pe toate persoanele arestate din cauza activității lor în favoarea Națiunilor Unite, sau pentru simpatiile lor pentru cauza Națiunilor Unite, sau din cauza originii lor rasiale, și va desființa orice legislație discriminatorie și restricțiunile impuse din această cauză.

7. Guvernul și Înalțul Comandament Român se obligă să remită ca trofee în mâinile Înalțului Comandament Aliat (Sovietic) orice material de război al Germaniei și al sateliților ei, aflat pe teritoriul român, inclusiv vasele flotei germane și ale sateliților ei, aflate în apele românești.

8. Guvernul și Înalțul Comandament Român se obligă să nu permită exportul sau exproprierea a oricărei forme de proprietate (inclu-

siv obiecte de valoare și bani) aparținînd Germaniei, Ungariei sau naționalităților lor, sau persoanelor cu reședința în teritoriile lor, sau în teritoriile ocupate de ele, — fără autorizația Înalțului Comandament Aliat (Sovietic). Guvernul și Înalțul Comandament Român vor păstra aceste bunuri în condițiile ce urmează a se stabili de Înalțul Comandament Aliat (Sovietic).

9. Guvernul și Înalțul Comandament Român se obligă să remită Înalțului Comandament Aliat (Sovietic), pentru folosința acestuia, pe întreaga perioadă de război, împotriva Germaniei și Ungariei, și în interesul general al Aliaților, toate vasele, care aparțin sau au aparținut Națiunilor Unite aflate în porturile românești, indiferent la dispoziția cui s-ar afla ; ulterior aceste vase urmează să fie restituite proprietarilor lor.

Guvernul Român poartă întreaga răspundere materială pentru orice stricăciune sau distrugere a bunurilor susmenționate, pînă în momentul predării lor Înalțului Comandament Aliat (Sovietic).

10. Guvernul Român trebuie să facă, în mod regulat, în monedă românească, plățile cerute de către Înalțul Comandament Aliat (Sovietic), pentru îndeplinirea funcțiilor sale, și în caz de necesitate va asigura folosința, pe teritoriul românesc, a întreprinderilor industriale și de transport a mijloacelor de comunicație, stațiunilor generatoare de energie, întreprinderilor și instalațiilor de utilitate publică, depozitelor de combustibili, petrol, alimente și alte materiale sau servicii, în acord cu instrucțiunile date de către Înalțul Comandament Aliat (Sovietic).

Vasele de comerț românești, care se găsesc atît în apele românești, cît și în cele străine, vor fi supuse controlului operativ al Înalțului Comandament Aliat (Sovietic), pentru folosirea lor, în interesul general al aliaților (vezi anexa la art. 10).

11. Pierderile pricinuite Uniunii Sovietice prin operațiunile militare și prin ocuparea de către România a teritoriului sovietic vor fi despăgubite de către România față de Uniunea Sovietică, însă, luînd în considerare că România nu numai că s-a retras din război, dar a și declarat război și în fapt duce război contra Germaniei și Ungariei, Părțile sînt de acord ca compensațiile pentru pierderile menționate să nu fie plătite în întregime de România, ci numai în parte, și anume în sumă de 300 milioane dolari ai Statelor Unite, plătibili în curs de 6 ani, în mărfuri (produse petrolifere, cereale, materiale lemnoase, vase maritime și fluviale, diverse mașini etc.)

România va plăti despăgubiri pentru pierderile pricinuite în România proprietăților celorlalte State Aliate și naționalităților lor, pe timpul războiului, despăgubiri a căror sumă va fi fixată la o dată ulterioară (vezi anexa la art. 11).

12. Guvernul român se obligă ca în termenele indicate de către Înalțul Comandament Aliat (Sovietic) să restituie Uniunii Sovietice, în desăvîrșită bună stare, toate valorile materiale luate de pe teritoriile ei, în timpul războiului, aparținînd Statului, organizațiilor publice și co-

operative, întreprinderilor, instituțiilor sau cetățenilor particulari, precum și utilajul fabricilor și uzinelor, locomotive, vagoane de căi ferate, tractoare, auto-vehicule, monumente istorice, valori de muzeu și orice alte bunuri.

13. Guvernul Român se obligă să restabilească toate drepturile legale și interesele Națiunilor Unite și ale naționalilor lor, pe teritoriul român, așa cum existau înainte de război, și să le restituie proprietatea în desăvârșită bună stare.

14. Guvernul și Înalțul Comandament Român se obligă să colaboreze cu Înalțul Comandament Aliat (Sovietic), la arestarea și judecarea persoanelor acuzate de crime de război.

15. Guvernul Român se obligă să dizolve imediat toate organizațiile pro-hitleriste de tip fascist aflate pe teritoriul românesc, atît cele politice, militare sau paramilitare, cît și orice alte organizații care duc propagandă ostilă Națiunilor Unite și în special Uniunii Sovietice, nepermițînd în viitor existența unor organizații de acest fel.

16. Tipărirea, importul și răspîndirea în România a publicațiilor periodice și neperiodice, prezentarea spectacolelor de teatru și a filmelor, funcționarea stațiunilor de T.F.F., poștă, telegraf și telefon vor fi efectuate în acord cu Înalțul Comandament Aliat (Sovietic) (Vezi anexa art. 16).

17. Administrația civilă românească este restabilită pe întregul teritoriu al României, pînă la o distanță de linia frontului, de minimum 50—100 km (depinzînd de condițiile terenului), organele administrative românești obligîndu-se să aducă la îndeplinire, în interesul restabilirii păcii și securității, instrucțiunile și ordinele Înalțului Comandament Aliat (Sovietic), lucrînd în numele Puterilor Aliate (vezi anexa la art. 18).

19. Guvernele Aliate socotesc hotărîrea Arbitrajului de la Viena, cu privire la Transilvania, ca nulă și neavenită și sînt de acord ca Transilvania (sau cea mai mare parte a ei) să fie restituită României sub condiția confirmării prin Tratatul de Pace, și Guvernul Sovietic este de acord ca forțele sovietice să ia parte în acest scop, în operațiuni militare, conjugate cu România, contra Germaniei și Ungariei.

20. Prezentele condițiuni intră în vigoare în momentul semnării lor.

Făcut la Moscova, în patru exemplare, fiecare în limbile română, rusă și engleză, textele rus și englez fiind autentice.

12 septembrie 1944

Din însărcinarea Guvernului și Înalțului Comandament al României.

(ss) LUCREȚIU PĂTRĂȘCANU
(ss) G-RAL ADJ. DĂMĂCEANU
(ss) B. ȘTIRBEY
(ss) G. POPP

Din însărcinarea Guvernelor Statelor Unite ale Americii, Uniunii Republicii Socialiste Sovietice și Regatului Unit.

(ss) MALINOWSKI

la Convențiunea de Armistițiu între Guvernul Român pe de o parte și Guvernele Uniunii Sovietice, Regatului Unit și Statelor Unite ale Americii pe de altă parte

A. Anexă la art. 2

Măsurile prevăzute la art. 2 al Convenției referitoare la internarea cetățenilor germani și unguri, actualmente aflându-se în teritoriul român, nu se aplică cetățenilor de origine evreiască ai acestor țări.

B. Anexă la art. 3

Prin cooperarea Guvernului Român și a Înaltului Comandament Român, menționată în art. 3 al acestei Convențiuni, se înțelege punerea la dispoziția Înaltului Comandament Aliat (Sovietic), pentru deplina folosință, cum va socoti de cuviință, pe durata armistițiului, a tuturor construcțiilor și instalațiilor românești, militare, aeriene și navale, porturi, cheiuri, cazărmi, magazii, cîmpuri de aviație, mijloace de comunicație, stațiuni meteorologice, care ar putea fi cerute pentru nevoi militare, în desăvîrșită bună stare și cu personal necesar pentru îndeplinirea lor.

C. Anexă la art. 10

Guvernul Român va retrage și răscumpăra, în limitele de timp și potrivit condițiilor pe care Înaltul Comandament Aliat (Sovietic) le va specifica, toate monedele deținute în teritoriul românesc și emise de Înaltul Comandament Aliat (Sovietic) și va înmîna moneda astfel retrasă fără plată Înaltului Comandament Aliat (Sovietic).

D. Anexă la art. 11

Baza pentru aranjamentul plăților de compensații prevăzute la art. 11 al prezentei Convenții va fi dolarul american la paritatea sa aur din ziua semnării acestei convenții, adică 35 de dolari pentru o uncie de aur.

E. Anexă la art. 16

Guvernul Român se obligă ca transmiterile fără fir, corespondența telegrafică și poștală, corespondența cifrată și prin curier, precum și comunicările telefonice cu țările străine ale Ambasadelor, Legațiunilor și Consulatelor aflate în România să fie dirijate potrivit modului stabilit de Înaltul Comandament Aliat (Sovietic).

F. Anexă la art. 18

Controlul cu privire la exacta execuțiune a clauzelor de armistițiu este încredințat Comisiunii Aliate de Control, care va fi stabilită în conformitate cu art. 18 al Convenției de Armistițiu.

Guvernul Român și organele sale vor îndeplini toate instrucțiunile Comisiunii Aliate de Control care decurg din Convenția de Armistițiu.

Comisiunea Aliată de Control va instaura organe sau secțiuni, **împu-**ternicindu-le respectiv cu executarea de diferite funcțiuni.

În plus, Comisiunea Aliată de Control va putea să aibă funcționari în diferite părți ale României.

Comisia Aliată de Control va avea sediul său în București.

Moscova, 12 septembrie 1944

(„Monitorul Oficial“, nr. 219 din 22 septembrie 1944 — cu erori ; retipărire în *idem*, nr. 264 din 14 noiembrie 1944).

DIN PRACTICA SOVIETIZĂRII ORI COMUNIZĂRII ROMÂNIEI

Pe măsură ce ostilitățile din cursul anilor 1939—1945 se apropiau de sfârșit în Europa ori, mai cu seamă, imediat după aceea sau în actualul deceniu evoluția generală a regiunii est-centrale a bătrînului nostru continent s-a aflat insistent în focarul atenției comentatorilor politici și militari, a oamenilor de stat și, nu mai puțin, a cercetătorilor — istorici, politologi, economiști etc. A apărut o știință nouă — *kremlinologia*, al cărei obiect s-a precizat treptat dar sigur : studiul inter și multidisciplinar, de manieră totală și globală al realităților pe care le-a traversat, cu care s-a confruntat ori pe care le-a fomentat, după revoluția din 1917, regimul moscovit. Bibliografia lucrărilor apărute pe plan mondial consacrate temei este impresionantă, iar materialul factual ce se oferă analizei și re-analizei este de-a dreptul imens, cu atît mai important dacă se iau în vedere documentele nepublicate găzduite în marile arhive specializate din lume, precum în mod deosebit la faimoasa *Hoover Institution Archives* din cadrul lui Stanford University, Palo Alto, S.U.A. În context, de cel mai mare interes s-a bucurat politica Kremlinului — dirijată în esență de un Stalin, Molotov, Vișinski sau Beria — de sovietizare a țărilor din Europa est-centrală și situate în spatele așa-numitei „cortine de fier“ fie prin simpla lor ocupare de către forțele Armatei Roșii în 1944—1945, fie recunoscute în „sfera de interese“ a U.R.S.S.-ului prin acorduri în toată regula cu ceilalți mari parteneri din cadrul Națiunilor Unite (S.U.A. și Marea Britanie) în etapa finală a conflagrației mondiale, mai precis în temeiul acordurilor super-secrete din iunie și octombrie 1944, de la Yalta și Potsdam în 1945. Pentru unele state din zonă (cazul României, în rîndul întîii) trecerea s-a făcut brusc — de la statutul de țări „satelite“ și, deci, aflate *sub dominația* Reichului nazist, la statutul de *țări ocupate, de facto și de jure*, și aceasta fie prin forța cruntelor realități, fie prin litera tratatelor de pace din 1947 (România sau Bulgaria). U.R.S.S. a devenit ceea ce reputatul istoric britanic Hugh Seton-Watson, prieten și admirator al românilor, a calificat *Noul Imperiu*, desigur pe ruinele / în locul fostului imperiu al țărilor (cf. *The „Sick Heart“ of Modern Europe. The Problem of the Danubian Lands*, Seattle-London, University of Hashington Press, 1975, p. 51 și urm.), iar țări precum

Polonia, România, Cehoslovacia, Ungaria sau Bulgaria au intrat — potrivit mentalității liderilor de la Kremlin — în însăși „zona internă” de dominație sovietică (cf. Geir Lundestad, *The American Non-policy towards Eastern Europe, 1943—1947*, Tromsø-Oslo-Bergen, 1978, *passim*; Sir John Wheeler-Bennett, Anthony Nicholls, *The Semblance of Peace. The Political Settlement after the Second World War*, London, Macmillan, 1972, *passim*; G. Kolko, *The Politics of War: The World and United States Foreign Policy, 1943—45*, New York; Harper and Row, 1972, *passim*; J. and G. Kolko, *The Limits of Power; The World and United States Foreign Policy, 1945—54*, New York, Harper and Row, 1972; C. J. Bartlett, *The Global Conflict. The International Rivalry of the Great Powers, 1880—1970*, London—New York, Longman, 1984, p. 245 și urm.; Walter Lafeber, *America, Russia, and the Cold War, 1945—1975*, ed. a III-a, New York—London, John Wiley and Sons, Inc., 1976, pp. 9—49; A. W. DePorte, *Europe between the Superpowers. The Enduring Balance*, New Haven — London, Yale University Press, 1979, p. 92 și urm.) Rezultatul? Nu putea fi altul decât sovietizarea / comunizarea forțată a zonei în atenție, iar metoda mai mult sau mai puțin identică: declararea țărilor din regiune în zodia „revoluțiilor populare” și descoperirea în partidele comuniste din țările est-europene drept forțe politice interne — în fapt agenturi ale Moscovei — cele mai mult în măsură să asigure desfășurarea neîntreruptă a proceselor revoluționare (vezi, de exemplu, A. G. Mileikovskii, ed., *Mejdnarodnîie otnoşeniia posle vtoroi mitorvoi voini*, I, 1945—1949 g.g., Moskva, 1962, p. 128 și urm.). În fond, pentru fiecare dintre țările Europei răsăritene s-au pregătit „scenarii” distincte, cu etape și obiective concrete în direcția sovietizării / comunizării, înfăptuite sub directa supraveghere a comuniștilor locali, care — dacă nu existau — au trebuit să fie — și au fost! — inventați... Un imens și sofisticat aparat a stat la dispoziția ocupantului, care, în plin „război rece”, de care a profitat nemijlocit și necondiționat, și-a pus în mișcare forțele armate, serviciul diplomatic și — în cele din urmă dar nu cel mai puțin important — organele NKVD/KGB-ului (cf. Malcolm Mackintosh, *Stalin's Policies towards Eastern Europe, 1939—1948: The General Picture*, în Thomas T. Hammond, ed., *The Anatomy of Communist Takeovers*, New Haven — London, Yale University Press, 1975, p. 229 și urm.). Așa după cum ni se impune în retrospectivă istorică, au funcționat cu adevărat o tactică și o strategie ale accesului la putere al comuniștilor (*communist takeover*) în perioada 1944—1948 pentru Polonia și România, Bulgaria și Ungaria, Cehoslovacia și zona sovietică de ocupație a Germaniei, lucru evidențiat de rezultatele cercetărilor de specialitate (Thomas T. Hammond, ed., *op. cit.*, *passim*; Bennett Kovrig, *The Myth of Liberation. East-Central Europe in US Diplomacy and Politics since 1941*, Baltimore — London, The Johns Hopkins University Press, 1973; John A. Lukacs, *The Great Powers and Eastern Europe*, New York, American Book Co., 1953; Vladimir Dedijer, *Interesne sfera*, Beograd, Prosveta, 1980; Vojtech Mastny, *Russia's Road to the Cold War*, New York, Columbia University Press, 1979; François Fejtö, *A History of the People's Democracies. Eastern Europe since Stalin*, New York, Penguin Books, 1977, introducerea — *Stalinism at its Apogee and in Decline*, pp. 7—25; John Lewis Gaddis, *The Long Peace. Inquiries into the History of the Cold War*, New York — London, Oxford University Press, 1987; J. F. Brown, *Eastern*

Europe and Communist Rule, Durham — London, Duke University Press, 1988 ; Geir Lundestad, *op cit.*, iar, pentru România, vezi, mai ales, Alexandre Cretzianu, ed., *Captive Rumania. A Decade of Soviet Rule*, New York, Praeger, 1956 ; Ghiță Ionescu, *Comunism in Rumania, 1944—1962*, London — New York — Toronto, Oxford University Press, 1964 ; David Floyd, *Rumania — Russia's Dissident Ally*, New York — Washington — London, Praeger, 1965 ; Stephen Fischer-Galați, *Twentieth Century Rumania*, New York London, Columbia University Press, 1970, p. 70 și urm. ; Paul D. Quinlan, *Clash over Romania. British and American Policies towards Romania : 1938—1947*, Los Angeles, ARA, 1977, p. 105 și urm. ; Robert R. King, *A History of the Romanian Communist Party*, Stanford, Hoover Institution Press, 1980 ; Andrzej Koryn, *Romania w polityce Wielkich Mocarstw 1944—1947*, Wrocław — Warszawa, Ossolineum, 1983).

Dacă ne înșelăm cumva, Hugh Seton-Watson, menționat deja, a fost cel dintâi care a identificat în istoriografia postbelică, imediat după conflagrația din 1939—1945, deci aproape concomitent cu derularea evenimentelor, trăsăturile fundamentale ale „anatomiei“ cuceririi puterii de către comuniști în țările Europei de Est (vezi *Eastern Europe between the Wars, 1918—1941*, New York, Cambridge University Press, 1945 ; *The East European Revolution*, New York, Praeger, 1956 ; *The Patern of Communist Revolution. A Historical Analysis*, ed. a II-a, London, Methuen and Co., 1960 ; *The „Sick Heart“ of Modern Europe...*, ed. citată). Acestea ar fi, înainte de toate următoarele : 1. Suprimarea tuturor partidelor politice necontrolate direct ori deplin de către comuniștii locali ; 2. Tratarea ca trădătoare a atitudinii cetățenilor de admirație față de politica puterilor occidentale ori prietenia cu cetățenii din țările apusene ; 3. Obligatorietatea pentru noile guverne impuse imediat după război să facă „côpii la indigo“ în privința instituțiilor și administrației proprii după modelele sovietice ; 4. Asemenea „procese“ au trebuit să fie dirijate de către persoane alese, educate ori controlate direct de către sovietici ; 5. De îndată ce ordinea politică de „tipul sovietic“ s-a stabilit în mod ferm, atunci s-au introdus/aplicat politica economică, socială, culturală ori instituțiile URSS-ului : colectivizarea, industrializarea rapidă, mobilizarea forței de muncă etc. etc. (Hugh Seton-Watson, *The „Sick Heart“ of Modern Europe...*, p. 53—54). Surprinderea procesului sovietizării / comunizării forțate a României, în contextul general al mutațiilor din Europa est-centrală, a fost semnalată și examinată în importante contribuții diseminate de-a lungul întregii epoci postbelice, situație relevantă printr-o incompletă inventariere strict cronologică a acestora (vezi Reuben H. Markham, *Rumania under the Soviet Yoke*, Boston, Meador and Co., 1949 ; Henry L. Roberts, *Rumania. Political Problems of An Agrarian States*, New York, Archon Books, 1951, pp. 142—273 ; Barry Brannen, *The Soviet Conquest of Rumania*, în „Foreign Affairs“, April 1952, pp. 466—487 ; Camil Ring, „Staline m'a dit...“, Paris, Éditions Creator, 1952 ; Anonimus, *How Did the Satellites Happen ? A Study of the Soviet Seizure of Eastern Europe*, London, The Batchworth Press, 1952, p. 175 și urm. ; Alexandre Cretzianu, ed., *op. cit.*, *passim* ; Ghiță Ionescu, *op. cit.*, pp. 94—106 ; Stephen Fischer-Galați, *The New Rumania : From People's Democracy to Socialist Republic*, Cambridge, Mass., 1967, pp. 16—25 ; Kenneth Jowitt, *Revolutionary Breakthroughs and National Development : The Case of Romania, 1944—1965*, Berkeley — Los Angeles, University of California

Press, 1971 ; Stephen Fischer-Galați, *The Communist Takeover of Rumania : A Function of Soviet Power*, în Thomas T. Hammond, ed., *op. cit.*, pp. 310—320 ; Robert R. King, *op. cit.*, pp. 39—58 ; Nicolas Penesco, *La Roumanie. De la démocratie au totalitarisme, 1938—1948*, Paris, Éditions Contrepoint, 1981 ; I. C. Butnaru, *Holocaustul uitat*, Boston — Tel Aviv, Editura autorului, 1985 ; Vladimir Tismăneanu, *Ceaușescu's Socialism*, în „Problems of Communism“, Washington, January-February 1985, pp. 55—57 ; Hugh Thomas, *Armed Truce. The Beginnings of the Cold War, 1945—46*, New York, Atheneum, 1987, pp. 281—289 ; Dennis Deletant, *Some Considerations on the Implementation of the Allied-Romanian Armistice Agreement of 12 September 1944 : A Soviet-Romanian Exchange of Letters in Spring 1946*, în *Românii în istoria universală*, III, Iași, 1988, pp. 399—419 ; Harry Hanak, *The Politics of Impotence : The British Observe Romania, 6 March 1945 to 30 December 1947*, în *Românii în istoria universală*, III, pp. 421—443). Larry L. Watts, *From Antonescu to Groza : Implicit Factors in American — Romanian Relations 1944—1946*, în „Südost Forschungen“, XLVIII, 1989, pp. 141—160).

Fără a oferi cititorului un „inventar“ al punctelor de vedere exprimate, reținem — spre ilustrare — demonstrația americanului Robert R. King expusă categoric în sinteza critică consacrată istoriei PCR, în sensul că drumul comuniștilor români spre putere a fost categorisit în chip universal ca fiind «derivat» ori «împus» de „revoluția“ dirijată de către URSS, beneficiară a poziției dominante în România după sosirea Armatei Roșii în 1944 (Robert R. King, *op. cit.*, p. 39). După Hugh Thomas, criza politică din prima parte a anului 1945, finalizată prin instalarea guvernului dr. P. Groza, a fost „decisivă“ pentru istoria contemporană a României, ea fiind regizată cu măiestrie de Kremlin și de comuniștii locali (*op. cit.*, p. 285), opinie îmbrățișată fără rezerve și de către Stephen-Fischer-Galați: sovietizarea României s-a planificat prin aducerea la putere, sub oblăduirea Armatei Roșii, a „clienților politici“ ai Kremlinului membrii PCR-ului aflați la Moscova în anii războiului, îndeosebi (cf. *The Communist Takeover of Rumania...*, p. 311) și realizată *de facto* în martie 1945 (*ibidem*, p. 316).

Abordarea problemelor fundamentale ale epocii imediat postbelice presupune, mai îndeaproape și mai intens decât pînă acum, apelul la documentele din arhivele române ori străine ce sînt în măsură să elucideze o serie de aspecte, înlesnind apropierea cititorului de adevărurile înseși ale trecutului recent. Cu acest gînd, reproducem în anexă cîteva documente depistate de noi în arhivele străine. Astfel, pentru început, cititorul ia cunoștință de lungi extrase din memorandumul întocmit și datat 15 martie 1945 de către Alexandru Cretzianu, pe atunci ministru al României la Ankara, document ce a fost trimis la 29 martie 1945, cu o lungă scrisoare „introdactivă“, lui Viorel Virgil Tiles la Londra. Destinatarul, fost titular al Legației române în Anglia (1939—1940), s-a preocupat de îndată ca textul integral al memorandumului să parvină centralelor diplomatice de la Londra și Washington, aceasta din motive lesne de înțeles în raport cu chestiunile aflate la ordinea zilei pe atunci. De asemenea, în anexele II și III reproducem „portretele“ sumare ale principalilor „actori“ comuniști pe care a mizat Kremlinul în prima etapă postbelică în înlăptuirea planurilor sale expansioniste și ideologice totalitare la București — Ana Pauker, Emil Bodnaraș, Gh. Gheorghiu-Dej și P. Groza.

Comuniștii sabotează sistematic orice încercare de constituire a unui Guvern de Uniune Națională

(...) Această aplicare de rea credință a Armistițiului nu putea să producă în România decât descurajare, dezorganizare și haos. Totuși, scopurile urmărite de Uniunea Sovietică în România nu păreau să realizeze că există încă un guvern român din care făceau parte oameni politici independenți care se sprijineau pe o mare parte din opinia politică.

Primul Guvern Sănătescu, constituit la 23 august, avea ca miniștri de stat pe șefii celor două mari partide românești — partidul național-tărănesc și liberal — și pe șefii celor două partide de extremă stînga : partidul social-democrat și partidul comunist.

Aceste ultime două partide nu aveau decât un număr minim de aderenți. Ele nu jucaseră nici un rol efectiv în favoarea cauzei aliaților, nici în pregătirea Actului de la 23 august.

Partidele național-tărănesc și liberal reuniseră — cu ocazia diferitelor alegeri legislative din ultimii zece ani de viață parlamentară română (1927—1937) — mai mult de 60% din sufragii de fiecare dată. Domnii Maniu și Brătianu ar fi putut deci să reclame puterea doar pentru ei. Într-un acces de imparțialitate, ei au vrut totuși să-și asocieze la guvernare și partidele de extremă stîngă, în speranța că acestea vor face dovada unui minim de patriotism și de bună credință.

După lungi parlamentări, făcute dificile de tactica de obstrucție a comuniștilor, s-a constituit, la 4 noiembrie 1944, un al doilea guvern Sănătescu, în care portofoliile erau distribuite între diferitele partide.

Comuniștii luaseră parte activă la parlamentările în vederea constituirii acestui guvern. Ei acceptaseră distribuirea portofoliilor așa cum se convenise în cursul acestor parlamentări.

Dar, chiar a doua zi după constituirea guvernului, miniștrii comuniști au început să-și atace colegii din partidul național-tărănesc și, mai ales, pe Ministrul de Interne.

Pe de altă parte, ei instigau la tulburări în țară. Bande comuniste înarmate luau în posesie anumite prefecturi. Tentativele făcute pentru pedepsirea autorilor acestor acte de rebeliune erau exploatate, ca fiind acte împotriva poporului. Presa comunistă a început să atace cu cea mai mare violență și cea mai nedemnă rea-credință pe oamenii politici care aparțineau partidelor național-tărănesc și liberal. Domnilor Maniu și Brătianu li se atribuiau titlurile de „fascist“ și „hitlerist“. Cînd aceștia au încercat să riposteze în ziarele lor, tipografii au primit de la partidul comunist ordinul de a refuza imprimarea oricărui text de polemică cu partidele de extremă stîngă.

Tactica comuniștilor devenea evidentă. De altfel, tocmai sosiseră de la Moscova doi străini, cetățeni sovietici, Laszlo Luca și Ana Pauker, care conduceau în mod deschis partidul comunist.

Care este autoritatea morală a partidului comunist român ?

Se poate deschide aici o paranteză pentru a ne întreba care este dreptul partidului comunist român și al aliaților săi de a se erija în cenzori ai vieții politice române.

Ei nu au pentru aceasta nici o autoritate morală, deoarece nu au făcut nimic contra dictaturii sau contra germanilor. Nici un comunist nu și-a riscat viața pentru a comite acte efective de sabotaj material. Nici un comunist nu a luat calea rezistenței și nici nu a luptat contra germanilor.

De altfel, trebuie amintit că, între 24 august 1939 și 21 iunie 1941, partidul comunist român, conform instrucțiunilor pe care le-a primit de la Moscova a doua zi după semnarea Acordului româno-germano-sovietic, s-a abținut de la orice acțiune ce ar fi putut afecta interesele Germaniei. Mai ales, el nu a combătut sub nici o formă acțiunea Gărzii de Fier. *De altfel, mulți dintre comuniștii români au luat parte la activitatea Gărzii de Fier.* Actualmente, partidul comunist a primit în rîndul cadrelor sale un foarte mare număr de foști aderenți ai Gărzii de Fier.

În ajunul schimbării guvernului în România, în 22 august 1944, fuseseră date arme partidului comunist pentru a fi distribuite muncitorilor, cu scopul de a permite o rezistență mai eficace contra reacției trupelor germane. Totuși, nici un comunist nu a luat parte la luptele din 24—30 august 1944 contra germanilor. Ei au rămas cu toții ascunși și și-au păstrat armele pentru a le folosi nu contra dușmanilor patriei lor, ci contra partidelor democratice.

Partidul comunist nu reprezintă în România decît o infimă minoritate care nu vizează decît distrugerea prin violență a tuturor libertăților democratice.

De asemenea, de sus în jos, poporul român nu manifestă decît dispreț și ură față de această bandă de teroriști.

Dacă ar fi necesară o dovadă în plus asupra nepopularității lor, am putea cita opoziția sistematică a comuniștilor, sub guvernele Sănătescu și Rădescu, față de orice fel de alegeri, fie ele și comunale. Ei știau foarte bine că imensa popularitate a partidelor național-țărănesc și liberal ar fi sărit în ochii tuturor cu ocazia alegerilor libere.

Partidul comunist a împiedicat chiar și alegerile pentru Comitetele sindicatelor profesionale și muncitorești. Acestea sînt conduse de către Comitete provizorii, numite de extremă stînga. Cînd muncitorii de la Malaxa au vrut să procedeze la alegerea Comitetului lor sindical și cînd această alegere a semnificat triumful elementelor moderate și înfrîngerea extremiștilor de stînga, Ministrul comunicațiilor, comunistul Gheorghiu-Dej, a adus o echipă de muncitori comuniști de la Căile ferate, înarmați cu mitraliere sovietice, care au brutalizat pe muncitorii care au avut îndrăzneala de a vota contra comuniștilor.

Formarea Guvernului Rădescu

În dorința lor de pacificare, partidul național-țărănesc și partidul liberal au încercat să facă totul pentru a ajunge la o înțelegere cu extremiștii de stînga. În afară de criza provocată sub al doilea guvern Să-

nătescu, ei s-au declarat gata să accepte un nou Președinte al Consiliului de Miniștri, care să se bucure de întreaga lor încredere.

Partidele de extremă stînga au propus atunci, ca Președinte al Consiliului de Miniștri, pe generalul Rădescu, care fusese numit înainte — tot la propunerea lor — ca Șef de Stat major al armatei române:

Deși nu era înscris în nici un partid politic, generalul Rădescu era o personalitate marcantă bine cunoscută în România în urma scrisorii pe care o adresase Baronului Killinger, Ministru al Germaniei la București, în septembrie 1941 — scrisoare în care îl ataca cu curaj pe reprezentantul lui Hitler de a se fi amestecat în viața politică internă a României și de a fi făcut reproșuri oamenilor politici români care criticaseră continuarea războiului contra Rusiei. Numeroase copii ale acestei scrisori fuseseră difuzate în public. Ca urmare a acestui act, generalul Rădescu fusese arestat și internat în lagărul de concentrare de la Tîrgu-Jiu.

Partidul național-tărănesc a făcut un sacrificiu cu ocazia constituirii Guvernului Rădescu. El a renunțat la portofoliul de Interne, care-i fusese atribuit în guvernul precedent ca un omagiu legitim dat partidului care dusesese cea mai puternică luptă contra dictaturii Mareșalului Antonescu. Generalul Rădescu, care nu aparținea nici unui partid, devenea ministru de Interne în guvernul pe care-l formase.

Începuturile guvernului Rădescu au fost marcate de o oarecare destindere politică interioară. Aceasta urma să fie de scurtă durată.

Moscova dă ordin partidului comunist de a prelua puterea

În luna ianuarie 1945, unul din reprezentanții partidului comunist în guvern, Ministrul Comunicațiilor, Gheorghiu-Dej, a plecat la Moscova pentru negocieri privind Căile Ferate Române. El era însoțit de doamna Ana Pauker.

La întoarcerea sa de la Moscova, spre sfîrșitul lunii ianuarie, domnul Gheorghiu-Dej a dat următoarele directive partidului comunist și micilor partide afiliate lui :

1) Declanșarea unei acțiuni pentru răsturnarea guvernului Rădescu și pentru formarea unui guvern compus doar din reprezentanți ai frontului de extremă stînga.

2) *Eliminarea prin orice mijloace a domnului Maniu din viața politică.*

3) Agitație în vederea realizării imediate a reformei agrare.

4) Agitarea problemei cobeligeranței României, a Transilvaniei de Nord și a prizonierilor români de război aflați în Rusia, promițînd că aceste probleme vor fi imediat rezolvate conform dorințelor românilor și chiar că România ar fi primită în rîndul Națiunilor Unite, de îndată ce guvernul român ar fi încredințat frontului de extremă stînga.

Declanșarea amenințărilor anarhice

Instrucțiunile aduse de dl. Gheorghiu-Dej și d-na Ana Pauker au fost imediat puse în aplicare. Încă de la începutul lunii februarie a început o serie de manifestații publice organizate de frontul de extremă stînga pentru a reclama puterea, atacînd în modul cel mai infam pe domnii Maniu și Brătianu.

Aceste manifestații au coincis cu acte anarhice și arbitrare comise de către reprezentanții frontului de extremă stînga. Astfel, se pot cita :

— acte de forță comise contra prefecturilor districtuale pentru a instala prefecți numiți nu de către Ministrul de Interne care, după legile române numește autoritățile administrative, ci de către frontul de extremă stînga. În unele orașe mari aceste acte anarhice au fost susținute pe față de către autoritățile locale sovietice.

— atacuri violente ale miniștrilor de extremă stînga în presă și reuniuni publice față de colegii lor. De exemplu, declarațiile publice ale subsecretarilor de stat de la Ministerele de Interne și agricultură, care aparțin frontului de extremă stînga, față de titularii acestor departamente, generalul Rădescu, ministru de Interne și dl. Huditză, ministru al agriculturii.

Trebuie precizat că tactica acestor subsecretari de stat consta în a ataca pe șefii acestor departamente, ferindu-se, totuși, de a demisiona. Aceasta pentru a crea o situație anarhică, care ar putea fi ulterior folosită ca pretext de către guvernul sovietic.

Astfel cînd, după atacuri violente și de rea credință pe care le-a proferat împotriva lui dl. subsecretar de stat Teohari-Georgescu, generalul Rădescu a suprimat acest post, dl. Teohari-Georgescu a refuzat să părăsească localul ministerului în care se baricadase și de unde trimitea telegrame prefecților, incitîndu-i la acte de rebeliune contra Președintelui Consiliului, Ministrul de Interne.

— în numeroase localități, reprezentanții „Frontului plugarilor” (partid minuscul de creație recentă, afiliat la partidul comunist) au instigat țărani la a face împărțirea terenurilor fără dispoziții legale, fără cea mai elementară procedură și fără a ține cont de eventualele drepturi ale țăranilor aflați pe front sau ca prizonieri în Rusia.

— provocarea sistematică de agitații și tulburări în administrații, societăți private, fabrici și uzine.

— manifestații de stradă la care luau parte cîteva mii de persoane recrutate fie dintre muncitori, prin teroarea Comitetelor provizorii ale sindicatelor, fie din drojdia mahalalelor, plătind 2 000 de lei și dînd cîte 3 pîini la fiecare manifestant.

Comuniștii, ajutați de autoritățile sovietice, suprimă libertatea presei democratice

Agitațiile partidelor de extremă stînga din luna februarie au fost caracterizate, mai ales, de reluarea unei acțiuni sistematice de suprimare a libertății presei. Jurnalele liberale „Viitorul” și „Dreptatea” au trebuit să-și întrerupă în mai multe rînduri apariția, deoarece tipografii primiseră ordin de la partidul comunist de a nu le mai tipări atîta vreme cît publicau articole care nu erau pe gustul său.

Cînd generalul Rădescu a vrut să se ridice, la 11 februarie, într-un discurs public, contra unor astfel de procedee antidemocratice, comuniștii au încercat întîi să-l împiedice să vorbească prin ocuparea sălii în care el trebuia să ia cuvîntul. El a reușit însă să-și țină discursul într-o altă sală. Atunci tipografiile au primit ordinul de a nu tipări discursul Președintelui Consiliului de Miniștri — lucru care se pare că nu are precedent în întreaga istorie.

Pentru a împiedica cenzura ilegală care se exercita față de ziarul său „Viitorul“, partidul liberal a făcut apel la unii din membrii săi care, în condiții tehnice imperfecte, au tipărit ziarul în format redus.

Astfel s-a putut vedea în ce măsură era completă înțelegerea dintre autoritățile sovietice și partidul comunist. Ziarul „Viitorul“ a fost suprimat de către Comisia de Armistițiu zisă interaliată sub pretextul — ridicol și de evidentă rea credință — de a fi imprimat un text în limbaj cifrat (era vorba de rezumatul unei recepții date în onoarea delegației britanice, în care numele unor ofițeri britanici erau urmate de inițialele decorațiilor lor D.S.O., O.B.E. etc.).

Comisia de Armistițiu zisă interaliată suprimase, de altfel, și ziarul „Dreptatea“ al partidului național-țărănesc.

În ceea ce privește acțiunea de cenzură ilegală exercitată de către muncitorii tipografi, e sigur că aceștia n-au acționat astfel decât pentru că erau terorizați de comitetele sindicale provizorii ale sindicatelor lor. Dacă n-ar fi astfel ne-am putea întreba de ce aceiași muncitori au tipărit fără să murmure timp de patru ani proza oficială impusă presei sub guvernul Antonescu, cupletele de adulare față de Cancelarul Hitler și față de „noua ordine“ și articolele infame ale lui Pamfil Șeicaru, jurnalist vândut germanilor ?

Acțiunea comuniștilor ia o turnură mai violentă după Conferința de la Yalta

Acțiunea începută de partidul comunist și afiliații săi la începutul lunii februarie s-a intensificat la maximum după publicarea comunicatului de la Yalta.

Atacurile contra generalului Rădescu și a d-lui Maniu au luat forma evidentei rele-credințe și a celei mai mari violențe. Trebuia, evident, să se acționeze cu toată graba astfel încât să ne găsim în fața unui fapt împlinit înainte de a fi venit momentul de a pune în aplicare principiile proclamate la Yalta. În cazul în care ar fi avut loc alegeri, trebuia ca pozițiile-cheie să se găsească în mâinile comuniștilor. Trebuia ca toți adversarii politici să fie sau reduși la tăcere sau suprimați. În acest scop ziarurile comuniste și afiliate s-au grăbit să facă apologia proceselor politice din Bulgaria și a numeroaselor execuții care au avut acolo loc, proclamând că în România ar fi trebuit de zece ori mai multe condamnări și execuții, dat fiind faptul că România, spre deosebire de Bulgaria, a dus război activ contra Uniunii Sovietice.

Minciunile comuniștilor în problema criminalilor de război

Problema „criminalilor de război“ a fost de altfel sistematic exploataată de către comuniștii români pentru a acuza guvernele Sănătescu și Rădescu de a nu fi aplicat Armistițiul deoarece nu-și masacraseră încă toți „colaboratorii“.

Or, Convenția de Armistițiu se mărginește să prevadă în articolul 4, că „guvernul român și Marele Comandament Român vor colabora cu Marele Comandament Aliat(Sovietic) pentru arestarea și judecarea persoanelor acuzate de „crime de război“.

Guvernul român a arestat toate persoanele din România care au fost acuzate de el sau de Guvernele Aliate de „crime de război“. Ele trebuiau să fie judecate după o procedură stabilită de comun acord între diferitele partide care colaborau în sinul guvernului Rădescu.

În ceea ce privește persoanele asupra cărora planau acuzații de natură *politică*, dar nu din categoria „crimelor de război“, fusese, de asemenea, prevăzută o procedură. Aceasta nu implica în nici un fel aplicarea Convenției de Armistițiu care nu se ocupa — și nu putea să se ocupe — de problema responsabilităților politice.

Cu perfidia și reaua credință care le sînt caracteristice, comuniștii au confundat totuși aceste două probleme și i-au acuzat pe generalul Rădescu, dl. Maniu și dl. Brătianu de a fi „sabotat“ Armistițiul, deoarece nu s-au pretat la execuții în masă, după simulacre de proces, ca în Bulgaria.

Sprijinul dat comuniștilor români de Radio Moscova

Trebuie subliniată o altă dovadă a faptului că acțiunea micului grup de comuniști români era încurajată și dirijată de Moscova; cele mai infame articole ale ziarelor comuniste române erau reproduse cu fidelitate din cap în coadă de emisiunile în limba română ale postului Radio Moscova. Auditorii puteau avea ușor iluzia că atacurile violente contra d-lor Maniu, Brătianu și generalului Rădescu — considerați fasciști și hitleriști — emanau de la guvernul sovietic. A doua zi după fiecare din aceste emisiuni ziarele comuniste române publicau: „Radio Moscova spune...“, reproducînd încă o dată articolele lor de calomnie și injurii, ca și cînd acestea ar fi provenit de la Moscova.

Ziarul Armatei sovietice publicat la București în limba română, „Graiul Nou“, care se menținuse mult timp rezervat, au luat în timpul ultimelor săptămîni ale guvernului Rădescu categoric poziție contra guvernului și în favoarea insurecției.

Guvernul sovietic, cu ajutorul emisarilor săi, a pregătit categoric actul de violență care urma să survină în curînd.

Guvernul sovietic își impune voința prin amenințarea cu forța

Sîmbătă, 24 februarie au fost din nou organizate de partidul comunist manifestații la București și în alte orașe. De această dată era vorba de a crea pretextul necesar pentru o intervenție a guvernului sovietic.

La București cîteva mii de manifestanți, recrutați în maniera obișnuită au defilat toată ziua pe străzi încercînd să dea naștere la incidente. Era nevoie de victime pentru a justifica intervenția sovietică.

Trupele care apărau Palatul Regal, Ministerul de Interne, Prefectura de Poliție au menținut cordonul abținîndu-se de a trage pînă în ultimul moment. Doar cînd s-a tras asupra lor, la Palatul Regal și la Ministerul de Interne, soldații au primit ordinul de a trage în aer.

Manifestanții fugind în dezordine, un mic număr din ei au fost ușor răniți în busculadă.

Autoritățile sovietice au intervenit imediat la generalul Rădescu pentru a protesta contra intervenției armatei.

La Craiova, unde un grup de comuniști înarmați asaltase Prefectura, autoritățile sovietice au interzis forței publice române de a se apăra. Astfel, rebelii puteau să pună mâna pe prefectură.

Seara, în timp ce un grup de persoane făcea o manifestație de simpatie în onoarea generalului Rădescu, în fața Ministerului de Interne, a trecut un automobil din care s-au tras focuri de armă asupra acestui grup de persoane, din care mai multe au căzut atinse de gloanțe.

În aceeași seară, generalul Rădescu a vorbit la radio pentru a denunța autorii acestor tulburări. Încă de a doua zi presa comunistă îl considera criminal și călău și îi cerea moartea. Aceste articole care incitau la crimă au fost, ca de obicei, reproduse de emisiunea română de la Radio Moscova.

Pe de altă parte, Comisia zisă interaliată a luat controlul direct asupra stației de radio române, pentru a împiedica orice nouă declarație a Șefului Guvernului.

La 27 februarie sosea la București dl. Vișinski, Comisar Adjunct al Afacerilor Externe ale Uniunii Sovietice. El s-a dus la Rege și, în timp ce tancurile sovietice și camioanele încărcate cu soldați ruși patrulau în fața Palatului, i-a cerut Regelui, sub formă de ultimatum, demiterea imediată a generalului Rădescu și constituirea unui guvern în care posturile de comandă să fie încredințate comuniștilor și afiliaților lor.

Comandamentul Sovietic proceda, în același moment, la ocuparea imobilelor Statului Major român și a altor instituții. Trupele române în afara celor de pe front erau în totalitate dezarmate, la fel ca și o parte a jandarmeriei.

Regele României era obligat să cedeze în fața violenței.

Guvernul sovietic a încercat să justifice actul brutal de violare a Convenției de Armistițiu și a înțelegerii de la Yalta prin necesitatea de a salva căile de comunicație ale trupelor sale și prin faptul că generalul Rădescu nu a știut să mențină ordinea.

Mai e nevoie să amintim că frontul rus din Ungaria este la mai mult de o mie de km de București ?

Și cine nu-și dă seama, pe de altă parte că tulburările au fost inițiate de comuniști, agenți ai guvernului sovietic ?

Cine poate ignora că generalul Rădescu a făcut tot ceea ce era omeneste posibil din partea unui om cinstit și curajos pentru a menține ordinea, dar că autoritățile sovietice sînt cele care au încurajat sistematic actele anarhice din România și care au împiedicat orice măsură represivă ?

Guvernul Groza

Guvernul Groza, constituit la 6 martie, este de fapt un guvern Vișinski. Pentru moment România a pierdut orice fărîmă de independență. Declarația Molotov și Convenția de Armistițiu au fost tratate ca simple foi de hîrtie.

Organele administrative, armata, jandarmeria, poliția, justiția, comunicațiile, propaganda sînt în mîinile miniștrilor care aparțin partidului comunist condus de cetățenii sovietici Ana Pauker și Laszlo Luca [...].

(U.S.A., National Archives, Washington, D. C., Record Group 43, Box No. 123).

ANA PAUKER

Numele de familie este *RABINSOHN*. Născută la Bălți, în Basarabia, acum 58 de ani, fiind fiica hahamului *RABINSOHN*, care în urma pogromurilor teribile organizate de „Rușii adevărați“ (în fruntea cărora se afla *PURISKIEVICI*) în Rusia și în special în Basarabia (1904—1905), se refugiază cu familia la Iași. În ajunul războiului (din) 1914, Ana Rabinsohn intră în mișcarea socialistă (extremă) din România. *RAKOVSKI*, *CRISTESCU PLĂPUMARUL* (cărui Carol II, când era moștenitor, i-a adresat cerere de înscriere în partidul socialist) *FRIMU*, *PÎTURCĂ*, *ALFRED MOȘOIU* (adept al lui Bakunin), *N. D. COCEA*, *Dr. PARHON* formau statul major al Partidului Socialist Român, care, bineînțeles, era afiliat la Internaționala a II-a ai cărei șefi erau *ADLER* la Viena, *KAUTSKY* la Berlin, *VANDERVELDE* la Bruxelles, *Jules GUESDE* la Paris etc.

Venind la București (prin 1913), Ana *RABINSOHN* intră în legătură directă cu șefii socialiști români moderați, care însă o suspectau ca agent țarist (după spusele d-nei Nina Arbore, fiica scriitorului basarabean *Zămfir Arbore*). Întrunirile intime aveau loc mai totdeauna la *Prof. PARHON* la Facultatea de Medicină. La izbucnirea războiului *RACOVSKY* a fost internat ca pacifist, iar șefii socialiști puși sub strictă observație. În 1915 (în timpul neutralității noastre), agentul *CĂTĂRAU*, basarabean, organizează faimosul atentat cu bombe împotriva Episcopiei ungare de la Hajdudoros (catolică), cu scopul de a provoca un conflict cu Austro-Ungaria, forțând România să iasă din neutralitate. Ana Rabinsohn și câțiva basarabeni erau implicați în acest atentat. După unire, Ana Rabinsohn organizează, împreună cu *GOLDSTEIN*, atentatul de la Senat (1920), ucigînd pe *Dimitrie GRECIANU*, președintele Senatului, și pe un episcop ardelean. *GOLDSTEIN* e prins și condamnat la ocnă, iar Ana scapă și se refugiază în Elveția. Acolo întâlnește pe tînărul *PAUKER*, care studia ingineria și cu care se căsătorește, devenind Ana *PAUKER*.

Între timp, *CHRISTIAN RAKOVSKY*, fiind eliberat din închisoare la Iași și predat rușilor revoltați, care îl reclamasera amenințător către *Ionel BRĂTIANU*, devenise guvernatorul Ucrainei. Soții *PAUKER* au fost aduși la Odessa pentru a organiza campania bolșevică împotriva României, în special în Basarabia. Cînd au început luptele interne în partidul bolșevic, Ana *PAUKER* a repudiat pe *Rakovsky*, denunțîndu-și bărbatul ca troțchist pentru a fi împușcat. După reluarea relațiilor diplomatice cu Uniunea Sovietică (1934), Ana *PAUKER* revine în România, unde întreprinde o intensă agitație bolșevică. Este judecată și condamnată la 10 ani închisoare, de unde este eliberată în urma intervenției ministrului Germaniei la București, *FABRICIUS* (alianța germano-rusă, după pactul din 23 august 1939), și, de ochii lumii, schimbată cu *Moș Ion Codreanu* pe care îl luaseră rușii la ocuparea Basarabiei. Ana *PAUKER* este lipsită de cultură, n-are nici talent oratoric, nici aparență fizică atrăgătoare; este însă un agent de execuție extraordinar, ca o mașină infernală. Este va-

nitoasă, de o ambiție fără limită, luxoasă, de o cruzime animalică, isterică și imitează pe Caterina a II-a chiar în aventurile amoroase.

PETRU GROZA

Originar din Deva (Hunedoara), unde posedă importante proprietăți și o casă monumentală. Este un om cultivat (avocat, adică Dr., cum zic, transilvănenii), vorbește bine nemțește, ungurește, puțin englezește și franțuzește. A fost scos la iveală de către GOGA în 1921, când făcea parte din guvernul Averescu. Groza a fost numit atunci, pentru câteva luni, subsecretar la Agricultură. A părăsit partidul lui Averescu după căderea acestuia de la putere și s-a înscris în Partidul lui MANIU, unde însă n-a fost luat în serios. A trebuit să-l părăsească și, prin 1936—37, a format un grup minuscul, Partidul (Frontul) Plugarilor. A intrat în conflict cu nemții — în timpul războiului — pentru acapararea de bunuri evreiești și altor minorități, făcându-și o avere imensă. A fost scăpat din ghiarele nemților de către MANIU.

GROZA constituie un caz patologic clasic : suferă de mania grandorii și de obsesie sexuală. Este absolut iresponsabil. A fost atras în organizația comunistă prin intermediul uneia dintre amantele lui, unguroaica din Cluj (căreia i-a clădit un adevărat palat la Cluj, iar acum un an i-a măritat fata, înzestrînd-o cu mare dărnicie).

Toată acțiunea lui politică îi este dictată de agenții politici ai Moscovei și sunt cazuri cînd GROZA află din ziare de declarațiile pe care le făcuse el însuși ori de anumite decizii luate în Consiliul de Miniștri. Deciziile, adică punerea în execuție a ordinelor de la Moscova, sunt luate de către Ana PAUKER, BODNĂRAȘ și VASILE LUCA, în Comitet intim, la care a început să asiste, în ultimul timp, și Iosif CHIȘINEVSCHI. Groza e menținut la putere pentru că Ana PAUKER ridică ura poporului împotriva ei în primul rînd, ca uneltind distrugerea bisericii și a tot ce vine de la Dumnezeu. Toți străinii, indiferent de părerile lor politice, sunt de acord că PETRU GROZA este, într-adevăr, cel mai iresponsabil supus al Moscovei. MARKHAM (Reuben H. — ziarist american, prezent în România la „alegerile parlamentare“ din 1946), care l-a cunoscut bine, scrie : „Ca actor politic, Groza are oarecare farmec, inima bună, ambiții nemăsurate și posedă o imensă traistă de cele mai scîrboase glume și anecdote. N-are nici o morală și nici un fel de prestigiu ; e socotit momîia momîilor... În timpul lui ANTONESCU a fost trimis de cîteva ori la Budapesta“. Observațiile lui MARKHAM explică, în parte, pentru ce GROZA a fost propus ca prim-ministru de către D-na Kollontay cînd ANTONESCU făcea sondaje pentru o înțelegere cu rușii (februarie 1944, în fapt după luna mai 1944). Unii medici cred că GROZA a fost supus unui tratament cu Penthatol și, de aceea, personalitatea lui morală și echilibrul intelectual sunt complet descompuse. Pe lîngă aceasta, GROZA nu face parte din grupul celor aduși de la Moscova pentru a fi instalați la guvern și care, de fapt, guvernează țara și de aceea poate fi o perfectă etichetă de „adevărat român“.

Este un fost lucrător la Căile Ferate, născut în orașul Dej din Transilvania¹. Este ignorant și fanatic. A fost format de comuniștii unguri (nuanța BELA KUHN) și a organizat, după ordinul și instrucțiunile Kominternului, tulburările de la Căile Ferate (Atelierele Grivița), (1933), silind guvernul național-tărănist să ia măsuri energice, care de atunci sunt trimbițate ca „masacrul de la Grivița“ de către partidul comunist. A căzut pentru cîtva timp în dizgrație, din cauza legăturilor lui cu Malaxa — în casa luxoasă a căruia se instalase și, mai ales, a fost bănuț că a ajutat familia lui Malaxa să scape peste hotarele țării (primăvara 1948). Este reabilitat și, în cazul cînd s-ar întîmpla să dispară GROZA, va fi prim-ministru. Este crud, de un fanatism feroce, ignorant, lipsit de orice sentiment uman și un instrument perfect al Moscovei.

¹ Eroare (Birlad).

EMIL BODNĂRAȘ

Cel mai feroce instrument al Moscovei. E străin complet de neamul românesc : tatăl său, Bodnariuk, este rutean din Nordul Bucovinei (lîngă satul Cristura), iar mama lui, nemțoaică. A devenit român cînd s-a alipit Bucovina la România. A fost descoperit că făcea spionaj în serviciul rușilor și — nu se știe de ce n-a fost arestat la timp — s-a refugiat la Moscova, unde a urmat cursurile Academiei Marxiste pentru formarea agenților revoluționari sovietici. A stat în Rusia pînă în primăvara anului 1944, cînd a fost parașutat în jurul Bucureștilor. BODNĂRAȘ a arestat pe ANTONESCU — la ieșirea de la Palatul Regal (în fond, B. a condus echipa ce a „scos“ din Palat, în noaptea de 23/24. 8. 1944 pe Antonescu și colaboratorii săi pentru a-i transporta la adresa „sigură“ a P.C.R. din Vatra Luminoasă) — și l-a transportat imediat la Moscova (închisoarea Lubianka). El a distrus complet armata română, a arestat și deportat o mare parte din elitele militare și este acela care, în caz de mișcări anti-ruse, va proceda la masacre fără precedent. (În 1936 a fost condamnat, în lipsă, ca trădător, la moarte).

Este inteligent, extrem de ambițios, complet imoral, setos de lux și de petreceri și adevărat maestru în tehnica de propagandă, corupție și dominație sovietică. Ana PAUKER și toată banda comunistă din România tremură înaintea lui BODNĂRAȘ.

(Hoover Archives, Stanford University, Palo Alto, U.S.A.,
Collection G. Caranfil, Box No. 1).

ÎN SPATELE CORTINEI DE FIER

— PRIMA FEMEIE MINISTRU DE EXTERNE :
ANNA PAUKER, AȘA CUM AM CUNOSCUȚ-O —

de MARIE COSTIN

La începutul lunii noiembrie 1947, Anna Pauker, „Pasionaria” româncă, a fost numită Ministru al Afacerilor Externe al României (era pentru prima dată în istoria politică a lumii cînd o femeie ocupa o funcție de o asemenea importanță). Ea îi succeda d-lui Gheorghe Tătă-răscu, care fusese constrins să demisioneze ca urmare a revelațiilor din procesul Maniu, ultimul capitol al unei îndelungate lupte între cele două personalități politice, timp de 11 ani.

În mai 1936, la Craiova, capitala provinciei Oltenia, din România, căldura era sufocantă în acea sală prea mică a tribunalului militar care judeca unul dintre cele mai răsunătoare procese comuniste de după răz-boi. Eroii acestuia erau principalii conducători ai partidului comunist, avînd în fruntea lor o femeie cu părul scurt cărunț și ochi albaștri ex-trem de pătrunzători : era Anna Pauker, simplă învățătoare de pro-vincie.

Pe atunci nu o cunoșteau decît inițiații partidului, care îi apreciau în mod deosebit rîvna și zelul puse în slujba cauzei marxismului. Par-tidele comuniste din întreaga lume erau alertate și au trimis în Româ-nia cei mai buni avocați pe care îi putuseră angaja. Pretutindeni aveau loc adunări de protest. Protestau chiar și numeroși necomuniști, animați de spiritul liberal de după război. Avocați voluntari se precipitau în sprijinul acuzaților. S-au făcut chiar și presiuni diplomatice pe lîngă guvernul român, prezidat pe atunci de Gheorghe Tătărăscu, în favoarea comuniștilor. Parisul și Londra ar fi dorit atunci o destindere în rapor-turile româno-sovietice, iar o măsură de clemență ar fi aplanat multe dificultăți. Dar d-l Tătărăscu era intransigent și considera că pericolul comunist amenința țara, care are frontieră comună cu Uniunea Sovie-tică. Ordinul transmis judecătorilor era formal ; era nevoie de un exem-plu și condamnări maxime. Anna Pauker și tovarășii ei din boxa acuza-ților au fost condamnați la ani grei de închisoare.

Lumea liberă era consternată. În 1936 nu era încă cunoscută, așa cum avea să fie 10 ani mai tîrziu, puterea propagandei comuniste, iar lumea a fost uimită de această severitate. Numeroși oameni de bună credință, situîndu-se de partea Annei Pauker, glorificau viața acestei victime politice. Născută în nordul Moldovei, Anna Rubinstein a aban-donat la vîrsta de 16 ani studiile de medicină pentru a se consacra în exclusivitate politiciii. De atunci, viața ei a fost împărțită între închisoare, exil și lupta în ilegalitate. În 1920, în Elveția, s-a căsătorit cu Marcel Pauker, un „camarad” pe care mai tîrziu l-a denunțat, considerîndu-l

trotzkist. Marcel Pauker a fost împușcat iar moartea sa considerată o dovadă de loialitate ce a favorizat ascensiunea politică a soției sale la Kremlin.

Anii au trecut. A urmat pactul germano-sovietic care a precedat cu câteva zile izbucnirea războiului. Mai 1940. Franța era silită să capituleze. O lună mai târziu, Moscova transmitea României, lipsită de protecția sa Franța, un ultimatum de 24 de ore cerându-i cedarea Basarabiei și a Bucovinei, conform acordurilor dintre Ribbentrop și Molotov. După o dramatică dezbatere nocturnă a Consiliului de Coroană și a Consiliului de Miniștri, România s-a supus. Pe lângă cedarea Basarabiei și a Bucovinei, guvernul a mai acceptat și propunerea unui schimb de prizonieri, deținuți politici și spioni. Anna Pauker figura pe lista schimburilor. A fost trimisă rușilor în schimbul unui vechi militant socialist, Moș Ion Codreanu (a nu se confunda cu fostul șef al „Gărzii de Fier”), cunoscut pentru cărțile sale de povești pentru copii. Dealtfel, acesta nu avea să se bucure decît foarte puțin timp de libertate, căci, în timpul războiului, considerîndu-l prea „de stînga”, regimul dictatorial al lui Antonescu l-a internat într-un lagăr de concentrare.

Instalată la Moscova, Anna Pauker a obținut cetățenia sovietică (fapt dezmințit actualmente de către guvernul român al dr. Petru Groza). A ocupat o funcție importantă în Komintern, a cărei membră era, și în comitetul central al partidului comunist sovietic. Cu titlu de înaltă considerație, Stalin i-a conferit gradul de colonel al armatei roșii. Conlucrînd cu Dimitrov la planul de expansiune sovietică în Europa de Est, a legat o strînsă prietenie cu actualul președinte al consiliului de stat al Bulgariei, erou al procesului incendierii Reichstag-ului, în 1933. Ceva mai târziu, li s-a alăturat și Iosip Broz Tito.

August 1944. Armata roșie intra triumfal în România. Înainta ca putere cuceritoare în regiunile pe care armata română le eliberase singură de sub trupele germane. Cu toate acestea, în ciuda înaintării fără dificultăți a acestor trupe în regiuni care le întîmpinau cu prietenie, Moscova anunța că trupele sale „eliberau” România. Însă, odată cu aceste horde de înfometați și de jefuitori care era armata roșie, o primejdie și mai mare s-a abătut asupra României. Alături de armata roșie, Anna Pauker se întorcea în țară. Imediat după sosire, care fusese dealtfel extrem de discretă, a început reorganizarea politică și tehnică a partidului comunist român. Lucra încă din umbră; dar nimic nu se hotăra înainte de a fi fost și ea consultată. Cea care fusese condamnată de Tătărescu a fost prima care a cerut ca acesta să fie ales vice-președinte al Consiliului de Miniștri și Ministru al Afacerilor Externe. La acea vreme, Iuliu Maniu avea încă un cuvînt de spus în țară, care îl asculta orbește, și, în calitate sa de adevărat reprezentant al democrației românești, s-a opus numirii lui Tătărescu. Dar voința Annei era deja lege în țară, iar lui Lucrețiu Pătrășcanu, pe atunci ministru comunist al justiției (și teoretician al partidului aflat actualmente în închisoare ca „idealist indezirabil”), nu i-a fost ușor să-l apere pe Tătărescu în Consiliul de Miniștri. Pătrășcanu a înțeles jocul mîrșav care era pus la cale, dar nu a îndrăznit să se opună ordinelor Annei Pauker, eminența cenușie despre care se spunea că era singura care putea comunica direct prin telefon cu Stalin.

Cit despre Tătărăscu, acesta nu avea de ales decât între tribunalul popular care judeca criminalii de război și acel portofoliu pe care comuniștii i-l ofereau cu atîta generozitate. Anna Pauker era perfect stăpînă pe situație. De fapt, ea nu putea uita procesul și condamnarea sa datorită „protejatului” partidului comunist. Tătărăscu trebuia să joace un rol bine determinat. Dizident al partidului liberal, el avea să liniștească burghezia și în același timp să inspire încredere puterilor occidentale. Pe de altă parte, relațiile lui Tătărăscu în Occident aveau să fie utilizate pe timpul Conferinței de Pace la care el a prezidat delegația României, iar experiența sa de vechi diplomat cunoscător al jocurilor de culise avea să folosească noii României comuniste. Dar odată cu încheierea rolului său, Tătărăscu a fost înlăturat ca un instrument inutil. Anna Pauker s-a răzbunat cu cea mai cumplită răzbunare. Înainte de a distruge omul, s-a folosit de el pînă la totala sa epuizare. Condamnat în planurile ei încă din 1936, el și-a cunoscut sentința în 1947. Pentru Anna, răzbunarea era ca o mîncare rece !

Odată cu numirea sa la Afacerile Externe, Anna Pauker a părăsit culisele pentru a deveni „Prima Doamnă a României”. Cu armata sovietică în țară și cu poliția organizată în manieră teroristă, nu avea de ce să se teamă și putea trece în mod deschis la acțiune. Putea demonstra, prin politica sa, faptul că era înainte de toate patrioată sovietică și că U.R.S.S.-ul și expansiunea acesteia erau mai importante decât teoriile comuniste și mai ales decât aspirațiile românilor pe care îi ura în mod deschis, fapt pe care nu căuta să-l ascundă. Singele rece și lipsa de loialitate în politică, așa cum și le-a manifestat în atitudinea sa față de Tătărăscu, nu sînt decât un exemplu dintr-o mie. Ea acționa conform „materialismului” politic al școlii Kominternului. Sentimentul care a dominat intrigile sale politice a fost ura, acea ură care servea atît de bine scopurilor sovietice de expansiune prin forță și care îi plăcea atît de mult în calitate de „dictator delegat”. Dar, să încercăm să dezvăluim, dincolo de „Pasionaria” politică, omenescul din sufletul Annei Pauker care, sub înfățișarea sa brutală, trebuia în mod normal să ascundă totuși o umbră de sensibilitate !

Atunci cînd Anna Pauker l-a denunțat pe soțul ei drept trozkist cruzimea de care a dat dovadă i-a înspăimîntat pe unii, dar i-a atras admirația celor care considerau că idealul este mai de preț decât sensibilitatea afectată a căminului. Dar ce a făcut Anna din acest ideal al său în ziua cînd, stăpînă a României investită de către Moscova, s-a instalat acolo ca o regină ? Ce a făcut ea pentru săracii cărora atîția ani le deplinsese mizeria ?

Am văzut-o pentru prima dată la o recepție oferită de către ARLUS (Asociația pentru Consolidarea Relațiilor Sovieto-Române). Invitații erau toți comuniști ori simpatizanți. Aceasta se întîmpla la puțin timp după război, în vremea cînd cei cîțiva idealisti din mișcarea comunistă nu zăceau încă în închisori pentru a ceda locul lor oportuniștilor. Majoritatea invitaților erau oameni nevoiași, unii de curînd eliberați din închisori ori lagăre de concentrare germane, alții epuizați de războiul care le răpise banii și entuziasmul. Deodată, printre aceștia, și-a făcut apariția Anna. M-a surprins : era urîtă și greoaie. Îmbrăcată ca cea mai înstărită

„burgheză“, Anna șoca de două ori prin eleganța ei : nici silueta sa și nici cadrul nu se potriveau cu capa de vulpe argintie pe care o purta aruncată neglijent pe umeri. Comuniștii mi-au explicat : ea, care suferise atât de mult, odată ajunsă la putere, voia să compenseze. Nu m-am putut abține să nu remarc faptul că idealul unei femei așa cum se pretindea ea a fi nu putea fi atins prin simpla accesiu ne la putere și că ar fi trebuit să aștepte ca întreg poporul să trăiască în bunăstare, conform promisiunilor sale de odinioară, înainte de a începe ea însăși să profite de viață !

Este adevărat că la recepții, lalegații și ambasade, chiar atunci cînd invitația specifică „ținuta de seară“, Anna Pauker nu venea decît modest îmbrăcată într-o rochie de după-amiază întotdeauna confecționată la cele mai mari case de mode și mereu îmbrăcată în manieră „proletară“ în mătase naturală. Nu se despărțea niciodată de minunatul său automobil american, importat din S.U.A. atunci cînd o secetă cumplită amenința viața multor români. Alte douăsprezece automobile au fost aduse pentru puternicii zilei, în timp ce Anna le explica muncitorilor, în aprige cuvîntări, că nu se putea importa grîu datorită lipsei de valută.

Luxul său desfrînat a scandalizat pe mulți dintre prietenii Annei Pauker, ca să nu mai vorbim de restul poporului care, renunțînd la totul, chipurile pentru a „construi viitorul“, nu putea să nu observe totodată viața seniorială pe care o ducea Anna. Rochii, cîini de rasă, automobile... iată ce mai rămăsese din idealul femeii care înduioșase, nu cu mult timp în urmă, pe oamenii de bună credință !

Însă Freud descoperise de mult explicația modului dezlănțuit în care această femeie se năpustea asupra plăcerilor vieții. Indiscutabil de o extraordinară inteligență, totuși Anna ceda totul în fața plăcerilor ușoare. Hidoasă, femeia din ea s-a trezit la viață atunci cînd, datorită puterii, putea să cumpere tot ceea ce nu putuse niciodată atinge prin farmecul personal. Slăbiciunea ei pentru tineri era batjocura tuturor românilor care începeau să afle despre viața ei particulară. Cum s-o ierți pe severa Anna Pauker care considera „fasciști“ pe toți cei care își permiteau să critice oricît de puțin regimul, cum să uiți că secretarul ei particular, prietenul său inseparabil era frumosul Vojen, fost ministru în cămașă verde al României la Roma pe vremea dominației Axei ?

Moscova închidea ochii asupra acestor slăbiciuni. Ca întotdeauna, Kremlinul nu se împiedica de un fapt atât de neînsemnat ca ura unui întreg popor. Și nici de ridicolul „cauzei“ reprezentată de o femeie care, spre sfîrșitul vieții, căuta plăcerile ușoare. Poate tocmai datorită acestor slăbiciuni, Anna nu era decît un pion în jocul Sovietelor. Nu era ea cea care să-și riște funcția și odată cu ea avantajele procurate de putere femeii averse de viață ușoară, cea care să-și permită să infrunte, ca Tito, Kominformul. Dealtfel, nu ar fi găsit nici un român care s-o urmeze !

Tiran al României, amantă corpolentă, Anna reamintea de viața decadentă a stăpînilor Bizanțului. Iar Moscova nu a avut decît de profitat...

(Hoover Archives, Stanford University, Palo Alto, USA,
Collection Brutus Coste, Box No. 2)

OPINIA PUBLICĂ ÎN ROMÂNIA

(1945 ianuarie) Extras din conferința *Public Opinion in Romania* pe care fostul director al Institutului Central de Statistică din București, emigrat după al doilea război mondial în S.U.A., a fost invitat s-o țină în fața reputatului *Institute of World Affairs*.

ROMÂNIA DUPĂ AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

În 1944 dictatura nazistă a fost răsturnată printr-o *lovitură de stat*, organizată de către partidele democratice, cu aprobarea și cooperarea directă a Regelui Mihai. Pentru această faptă, Regele Mihai a primit Medalia Congresului din partea Președintelui Statelor Unite F. D. Roosevelt¹. Și a primit-o pe drept.

O puternică Armată Germană, îndeosebi trupe SS, ținea România sub ocupație nazistă, Armata ei fiind angajată într-o amplă bătălie cu Armata Roșie a Sovietelor la frontierele estice ale României. România era confruntată de ambele părți cu armate germane, pe Frontul de Est și cu armata nazistă de ocupație, fără nici un fel de ajutor din vreo parte, Est sau Vest.

Lovitura de stat a reprezentat un mare succes și, prin curățarea de forțe naziste din România, întreg sud-estul Europei a fost deschis înaintării Armatei Roșii, fără nici un fel de luptă. România a declarat imediat război Germaniei și Ungariei și, atunci când Hitler a sucombat, Armata Română nu era departe de-a întâlni Armata generalului Patton în Cehoslovacia.

Deși Aliții nu au acceptat nici un moment România ca o țară cobeli-gerantă, armata ei — ce a înregistrat pierderi de peste 150 000 de oameni, a fost tratată ca o armată de mercenari, ducând o luptă voluntară și avînd, pînă în ultima zi a războiului, forțe la nivelul de 16—20 de divizii. Desigur, Armata Roșie a luat peste 70 000 de prizonieri de război nazisti făcuți de către armata română în luptele sale cu Hitler și a atacat în chip laș forțele române de pe Frontul de Est, luîndu-le în lagărele de concentrare din Rusia cu scopul de a le îndoctrina de comunism și, apoi de a le retrimite ca forțe de ocupație sovietice pentru «eliberarea» României.

¹ Eroare, în fapt fiind vorba de președintele Harry Truman.

Acesta a fost un fapt în privința căruia democrația română și-a dat dovada plenară a maturității. Finalmente, ea s-a dovedit atât de puternică că Sovietele s-au văzut constrinse să distrugă toate partidele democratice, trimițând în închisori și în lagăre de muncă forțată pe toți aceia care au fost membri ai organizațiilor democratice sub acuzația de fascism. Astăzi, toți cei care au acționat pentru răsturnarea nazismului în România sînt exterminați, în închisori ori în exil, iar foștii naziști reprezintă coloana vertebrală a fostului inexistent partid comunist din România.

(Hoover Archives, *Collection Sabin Manuilă*, Box No. 3)

VĂ ROG SĂ ASCULTAȚI VOCEA NAȚIUNII ROMÂNEI

(1945 ianuarie 24) În memorabila zi de 24 Ianuarie, ce reamintea tuturor românilor de Unirea Principatelor, regele Mihai I s-a adresat direct președintelui SUA, F. D. Roosevelt, prezentându-i o amplă *Notă* (în limba engleză, 36 pagini dact.) ce sublinia, în contrast total cu contribuția României de după 23 august 1944 la victoria cauzei Aliaților în Europa, tratamentul de țară ocupată aplicat de trupele sovietice țării, cu tot cortegiul de nenorociri ce decurgea în consecință. În continuare, se publică extrase din această *Notă*, precum și memorandumul generalului William Donovan, directorul faimosului serviciu secret nord-american din anii războiului — OSS, prin intermediul căruia documentele semnate de regele Mihai I au ajuns la Casa Albă; nu lipsește nici telegrama expediată de secretarul de stat Stettinius Misiunii SUA la București în legătură cu respectivele documente.

Către

PREȘEDINTELE STATELOR UNITE ALE AMERICII

Casa Albă

Washington D.C.

S.U.A.

Dragă Domnule Președinte,

În cursul ultimilor patru ani, împrejurări nefericite și conducători nedemni au forțat România să urmeze o politică și să ducă un război care au fost contrare tradițiilor sale și intereselor sale vitale, în opoziție cu voința Mea și cu credința mării majorități a poporului Meu.

La 23 august 1944, cu ajutorul lui Dumnezeu, Eu am reușit să-Mi aduc înapoi țara pe drumul cel drept, pe drumul care duce la triumful dreptății, al libertății națiunilor și al respectului demnității umane, alături de aliații săi firești și tradiționali.

Eu am avut convingerea, îndeplinind acest act în modul în care am făcut-o, că am servit nu numai interesul poporului Meu, ci și pe acela al popoarelor tuturor Națiunilor Unite. Avînd în vedere aceste fapte, Eu vă rog să ascultați vocea Națiunii Române. Este vocea unei Națiuni a cărei istorie, suferințe și calități o fac demnă de a fi luată în considerație. Este vocea unei Națiuni ce nu a avut alt ideal decît acela de a se debarasa el însuși, prin mari sacrificii, de teribila povară a unui trecut recent și, prin

aceasta, să-și recapete locul modest dar onorabil pe care-l merită în rîndul tuturor țărilor iubitoare de pace.

Dacă sacrificiile făcute ar putea fi evaluate la adevărata lor valoare și dacă drumul pe care noi am pornit ar putea fi făcut ceva mai ușor, atunci, fiind pe deplin convins că eu Mi-am datoriat căreia l-am fost destinat, Eu aş putea aştepta cu conștiința curată ziua de mîine.

Dar, din nefericire, Eu îmi dau seama că acest lucru nu este posibil în momentul de față. Eu am exprimat mulțumirile Mele glorioasei Armate Roșii pentru ajutorul pe care ni l-a acordat pentru redobîndirea Transilvaniei de Nord, care a fost întotdeauna atît de scumpă inimii tuturor Românilor adevărați.

În prezent, Eu sînt deosebit de îngrijorat în privința viitorului nostru, observînd atitudinea diversilor reprezentanți ai U.R.S.S. în România care, în multe cazuri, nu au înțeles deloc problemele noastre.

Eu doresc să Vă rețin atenția asupra notei anexate și care expune unele dintre motivele îngrijorării Mele. Rămîne ca Dv. să judecați dacă aceste motive sînt întemeiate, cunoscut fiindu-Mi spiritul de înaltă justiție care V-a călăuzit în toate acțiunile Dv. din trecut. Dacă Dv. sînteți de acord cu cele exprimate în notă, Eu sper că Dv. Veți fi inspirat să acționați în forma și în momentul pe care Dv. singur le Veți decide.

Eu sper că în viitor România va putea aştepta cu încredere efectele fericite și influențele benefice ale unei judecăți drepte a Președintelui Marilor State Unite ale Americii.

Eu vă rog, prin urmare, să primiți asigurarea celei mai înalte considerații din partea Mea și a celor mai sincere urări pentru țara Dv.

MIHAI REGE

24 ianuarie 1945 București

SECRET

OFICIUL SERVICIILOR STRATEGICE

WASHINGTON, D.C.

5 martie 1945

MEMORANDUM PENTRU PREȘEDINTE

Vă transmit scrisoarea anexată din 24 ianuarie a Regelui Mihai al României către Dv. Este atașat, de asemenea, un memorandum pregătit de către Secretariatul Regelui și făcînd o estimare a sa a situației în România.

Regele Mihai a înmînat scrisoarea unui ofițer OSS la București cu precizarea că el era bucuros să aibă ocazia de-a vă transmite — neoficial — opiniile sale.

William J. Donovan
Director

TELEGRAMĂ EXPEDIATĂ
DEPARTAMENTUL DE STAT

SECRET

21 aprilie 1945

Către

MISIUNEA AMERICANĂ,

BUCUREȘTI (ROMÂNIA)

Președintele Roosevelt a primit prin canale OSS o scrisoare personală de la Regele Mihai datată 24 ianuarie 1945. Scrisoarea se referea la opoziția Regelui față de participarea României la războiul împotriva Națiunilor Unite și la aducerea țării sale CITAT *înapoi pe drumul cel drept* ÎNCHEIAT CITATUL la 23 august și menționa îngrijorarea serioasă a Regelui în privința viitorului României, CITAT *după ce a observat atitudinea diverșilor reprezentanți ai URSS în România* ÎNCHEIAT CITATUL. Împreună cu scrisoarea era un memorandum, care este o listă de date împotriva politicilor și acțiunilor sovietice în România (reducerea armatei române, menținerea prizonierilor de război, tăgăduirea statutului de cobeligeranță, refuzul de-a înapoia Transilvania de Nord, deportarea basarabenilor, deportarea germanilor, sprijinirea comuniștilor români etc.)

Nu este recomandabil să se trimită un răspuns formal la scrisoarea Regelui, avînd îndeosebi în vedere tonul și conținutul memorandumului însoțitor, într-un moment în care noi sîntem în căutarea unui teren comun cu guvernul sovietic pentru abordarea situației din România. Oricum, noi nu dorim ca, ignorînd scrisoarea regelui, să-i întărim impresia pe care s-ar putea să o aibă în sensul că Statele Unite dovedesc neînțelegere față de problema românească. În consecință sînteți autorizat să spuneți Regelui că ați fost instruit să-l informați că Președintele Roosevelt a primit scrisoarea sa și că acest guvern (al SUA — n. ns.) are simpatie față de dorința României de a-și recîștiga locul între națiunile independente iubitoare de pace ale lumii. Trebuie să evitați orice exprimare a vreunei opinii pe marginea memorandumului, spunînd mai bine, dacă se va pune problema, că documentul a fost prezentat spre studiu Departamentului (de Stat al SUA).

Stettinius

SE : JCCampbell : LLM

SE : CWCannon : BJS

4/21/45

Prezentăm extrase din memorandumul la care trimit documentele reproduse, cu mențiunea că acest memorandum — așa după cum rezultă și din corespondența diplomatică americană din 1945 — era cît se poate de complet și de elocvent prin datele și situațiile surprinse. Supunem atenției cititorului cele 11 capitole ale memorandumului :

- I — Căderea României de la 23 august 1944, prezența armatei române pe frontul antihitlerist, aplicarea convenției de armistițiu ;
- II — Menținerea prizonierilor de război români în URSS ;
- III — Refuzul de-a se recunoaște cobeligeranța României ;
- IV — Refuzul autorităților de ocupație sovietice de-a reinstaura administrația română în Transilvania de Nord ;
- V — Comportamentul forțelor armate sovietice pe teritoriul României ;
- VI — Deportarea în URSS a etnicilor români din Basarabia și Bucovina de Nord ;
- VII — Deportarea în URSS a etnicilor germani din România ;
- VIII — Regimul de ocupație sovietic din România ;
- IX — Obligațiile enorme decurgând din aplicarea convenției de armistițiu
- X — Plățile efectuate de România URSS-ului ;
- XI — Deținerea în URSS a diplomaților germani, unguri și italieni surprinși de evenimentele de la 23 august 1944 la București.

*Extrase din Nota anexată la scrisoarea din 24 ianuarie 1945
adresată de regele Mihai I președintelui
F. D. Roosevelt*

I

România a lansat primele operațiuni militare împotriva Germaniei și Ungariei pe data de 24 august 1944, la ora 4 a.m.

Între 24 august și 23 septembrie 1944, ziua când armatele sovietice au încheiat acțiunea de concentrare în Transilvania și Banat, trupele noastre au îndeplinit cu succes următoarele două misiuni, ambele la fel de importante pentru desfășurarea ulterioară a acțiunilor militare :

— Lichidarea rezistenței germane și dezarmarea forțelor germane staționate pe teritoriul românesc la data de 24 august 1944 ;

— Asigurarea acoperirii necesare pentru concentrarea forțelor sovietice în centrul Transilvaniei, pe cursul superior al Mureșului și în Banat ; trebuie, de asemenea, remarcat faptul că în timpul primei luni de mișcare ale trupelor sovietice sub protecția oferită de trupele române (23 august — 20 septembrie 1944) au fost realizate înaintări de pînă la 1 000 km.

După ce a asigurat protecția pentru concentrarea forțelor sovietice, Armata Română a participat la ofensivă în strînsă colaborare cu forțele sovietice, pentru eliberarea Transilvaniei și pentru penetrarea pe teritoriul ungar.

Trupele române au cooperat în cadrul ofensivei cu destinația Budapesta și, în acest moment, colaborează la asaltarea capitalei ungare (Corpul de armată 7) ; în același timp, alte unități au cucerit regiunea Munților Bükk (Corpul de armată 4) și, în colaborare cu forțele sovietice, au cîștigat bătălia în ansamblu.

În acest singur sector, trupele române — luptînd la o distanță de 150 km de frontierele țării și acoperind 120 km din frontul revenind

Frontului 2 ucrainean, au cucerit singure 130 de localități, între care mai multe orașe.

Trupele române puse la dispoziția Înalțului Comandament Sovietic depășesc minimul cerut de Articolul I al Convenției de Armistițiu, după cum urmează :

— În cursul lunii septembrie și pînă la 16 octombrie 1944 : 19 divizii ;

— De la 16 octombrie pînă la 1 noiembrie 1944 : 16 divizii ;

— Începînd cu 1 noiembrie 1944 : 14 divizii ;

— Forțele aeriene române în întregime susțin forțele sovietice și române ;

— Toate vasele și orice mijloace de transport și comunicație lucrează acum pentru a asigura avansul operațiilor purtate de către armatele sovietice.

Pierderile suferite de forțele române, în timpul operațiilor militare desfășurate între 24 august și 10 decembrie 1944, au fost de 79 566 de morți (dintre care : 2 357 de ofițeri, 1 930 de subofițeri și 75 297 soldați). Pierderile suferite după aceea încă nu pot fi evaluate cu precizie.

România a început operațiunile de dezarmare și capturare a forțelor germane și ungare — în conformitate cu obligațiile impuse de Articolul 2 al Convenției de Armistițiu semnată la 12 septembrie 1944 — cu începere din ziua de 24 august 1944, obținînd un complet succes și lichidînd întreaga rezistență germană de pe teritoriul românesc, acțiune încheiată în opt zile și soldată cu :

56 080 de prizonieri

5 000 de morți (cifră aproximativă).

Ignorînd acest efort de război și nerespectînd stipulațiile Convenției de Armistițiu, Comisia Aliată de Control a impus guvernului român, sub forma unui ultimatum, să desființeze pînă la data de 1 decembrie 1944 mai multe comandamente și mari unități (10 divizii de infanterie, 1 divizie motorizată, 3 divizii de cavalerie etc.) și să demobilizeze alte cîteva mari unități, să reducă masiv numărul serviciilor necombatante, să reducă și mai drastic numărul cadeților din școlile militare și să le limiteze activitatea, să desființeze centre de pregătire militară și, finalmente, să reducă cu 18 și, respectiv, 20% numărul, deja insuficient, al grănicerilor și al corpului de jandarmi.

Aceste constrîngeri, în contradicție flagrantă cu spiritul și litera Convenției de Armistițiu, au avut următoarele consecințe :

a) Unitățile necombatante sînt atît de drastic reduse încît ele nu pot asigura protecția instalațiilor și depozitelor militare care aprovizionează frontul.

b) Serviciile necombatante și școlile militare, reduse sub necesități, nu pot pregăti instructorii și experții de care are nevoie armata.

Toate aceste consecințe ar putea cu ușurință pune Înalțul Comandament Român în imposibilitatea de a mai desfășura efortul de război prevăzut de Articolul 1 al Convenției de Armistițiu.

Contradicția materială existentă între obligațiile impuse de către Convenția de Armistițiu — de a duce războiul cu un minim de forțe —

și constrîngerile suplimentare conduce inevitabil la anularea posibilității de executare și la anumite repercursiuni morale inerente.

Starea de spirit a unei unități militare, ale cărei pierderi sînt înlocuite cu oameni și instructori deficitari ca pregătire și număr, are toate șansele să se deterioreze.

Orice armată care luptă cot la cot cu o armată străină, după patru luni de cooperare și sacrificii, nu ar putea avea un moral prea ridicat dacă ar ști că tovarășii ei de arme înnăbușe chiar temelia organizării țării sale și dacă ar ști că grănicerii nu au voie să-și ocupe posturile de-a lungul frontierelor pentru care ea luptă, sau că Administrația românească nu și-a intrat încă în drepturi pe acel teritoriu care reprezintă idealul însuși pentru care ea a luptat și continuă să lupte.

Din același punct de vedere este foarte important să menționăm cele ce urmează: starea de spirit a trupelor este inextricabil legată de situația din țară și, prin urmare, desființarea unor unități însoțită de prelungirea șederii pe teritoriul național a unor unități sovietice considerabile va avea în mod sigur un efect deplorabil asupra populației. Faptul că aproximativ 150 000 de oameni, făcuți prizonieri în Moldova după 24 august 1944, sînt încă reținuți de către armata sovietică, deși nu pot fi considerați legal prizonieri de război, constituie o lovitură dată stării morale și care nu poate fi ignorată. Este foarte greu de explicat situația unei familii românești avînd un fiu ce luptă pe front alături de armata sovietică în Ungaria, în timp ce un alt fiu este deținut în condițiile deja menționate de către armata sovietică.

Și, în final, trebuie menționat faptul că de mai bine de trei luni Înalțul Comandament Sovietic nu menționează în niciun comunicat de-al său operațiunile trupelor noastre.

În plus, Comisia Aliată de Control cere — depășind încă odată prevederile Convenției de Armistițiu — ca armata română să predea întregul armament de proveniență rusească folosit de ea, indiferent dacă armamentul a fost achiziționat în 1918, cumpărat de la germani în cursul actualului război sau capturat direct în 1941—1944, punînd astfel în pericol aprovizionarea și armamentul pentru front.

Dacă, la toate acestea, adăugăm faptul că cea mai mare parte a industriei metalurgice grele, a arsenalelor și atelierelor armatei, a industriei textile și pielăriei execută exclusiv comenzi pentru armata sovietică (de exemplu 50% din producția normală de postav necesară armatei române, 66% din producția de cizme pentru armată etc.), ca și preluarea de către Comandamentul Sovietic a unor bunuri strict indispensabile armatei române și care nu pot fi înlocuite azi (50% din stocul de medicamente al armatei române, dintre care întregul stoc de novocaină, făcînd astfel imposibilă orice anestezie, aproape întregul stoc de produse din cauciuc, numeroase aparate de transmisiune, telegrafie sau telefoane), ajungem la concluzia finală că:

A. Obligațiile suplimentare impuse de către Comisia Sovietică (Aliată) de Control asupra echipamentului de război al armatei române și a mijloacelor sale de reparare și de întreținere constituie nu numai o violare a stipulațiilor Armistițiului ci chiar contrazicerea lor.

Această contradicție este evidențiată de faptul că aceste obligații privează armata română de posibilitatea de a desfășura propriul său efort militar, în conformitate cu Articolul 1 al Convenției de Armistițiu.

B. Dacă admitem faptul că nici Marile Puteri nu pot face față, cu propriile forțe, cerințelor efortului de război, cu atât mai mult România, care dispune de un echipament de luptă învechit, de o industrie insuficientă și de o mică cantitate de armament, nu trebuie să fie lipsită de echipament și de mijloacele de reparare și de întreținere.

C. În această conflagrație în care materialele de război sînt atât de importante armata română, care este actualmente redusă exclusiv la mijloacele sale proprii și care are deja o lipsă sensibilă de materiale, nu poate fi privată de aceste resurse fără ca aceste obligații să capete aspectele unei dezarmări forțate.

D. Consecințele acestor injuste obligații ce sînt contrare Convenției de Armistițiu se vor releva curînd, mai precis : prin imposibilitatea de a aproviziona de-o manieră satisfăcătoare acțiunile trupelor noastre în cadrul războiului comun. Reducerea întregului armament de război și a echipamentului trupelor noastre va avea inevitabil consecințe morale nedorite.

Trebuie să adăugăm că întreaga noastră marină militară acționează sub steagul sovietic și cu echipaje sovietice, deși o asemenea obligație nu este stipulată în Convenția de Armistițiu, fiind în contradicție cu Articolul 1 care prevede că operațiile militare ale forțelor române împotriva Germaniei și Ungariei vor fi purtate sub comanda generală a Înaltului Comandament Sovietic.

III

Comparativ cu alte state europene — cu excepția celor trei Mari Puteri, adică : Rusia, Marea Britanie și SUA — România, după cum este deja cunoscut, și-a trimis pe front unitățile cele mai puternice și mai numeroase și care sînt, continuu, reechipate, astfel ca să fie ținute la un nivel constant. Aceasta reprezintă, în consecință, cea mai de seamă contribuție militară la război a oricărei alte țări europene. România a ținut permanent pe front 14 divizii.

Diviziile românești au intrat în războiul contra Germaniei și Ungariei chiar în momentul declarării (voinței de a semna) Armistițiul (care fapt este statuat în Convenția de Armistițiu) și a început acțiunea sa militară — pentru lichidarea forțelor germane și pentru acoperirea concentrării trupelor sovietice — la 24 august 1944, la ora 4 dimineața, reușind astfel să elibereze o mare parte a teritoriului românesc.

În prezent, armata română a depășit deja teritoriul ungar și luptă în Cehoslovacia, alături de armata sovietică. Operațiile militare din aceste cinci luni în cooperare cu armata sovietică — în ordinea importanței

și luînd în considerație spațiul și rezultatele deja obținute — nu pot fi comparate cu acelea ale armatei italiene, care, după un an și jumătate de la data semnării Armistițiului și pînă în prezent, nu s-a distins ea însăși în nici un fel de luptă pe frontul italian. Cu toate acestea, Italia, a cărei contribuție a fost de pe departe mai mică decît aceea a României, a fost recunoscută ca un stat cobeligerant la două luni numai după semnarea Armistițiului cu SUA.

În opoziție cu toate celelalte națiuni care duc războiul alături de Marile Puteri Aliate, România a purtat și poartă războiul chiar și azi exclusiv cu resursele materiale proprii, fără a primi nici o asistență de undeva din partea Aliatilor. În plus, România a fost constrinsă să cedeze o importantă parte a propriului material de război.

Pe de altă parte, România a constituit și continuă să formeze o bază de aprovizionare și alimentare de mare importanță pentru trupele sovietice care au luptat și luptă în Balcani și în Ungaria. Astfel, chiar și sub aspectul economic contribuția ei de război este de departe mai mare decît aceea a altor state europene.

Deja la Moscova, la ultima reuniune a comisiei pentru semnarea Armistițiului, Delegația română a cerut ca statutul unui stat aliat ori, cel puțin, al unei puteri cobeligerante să fie recunoscut României, luînd în considerație faptul că ea luptă împotriva trupelor germano-ungare din 24 august 1944 și, prin semnarea Armistițiului, ea se angajează să coopereze în chip complet în toate sferile cu Aliții. D-l Molotov a replicat cu o declarație în numele URSS, Marii Britanii și Statelor Unite, precizînd că cele trei Mari Puteri sînt — în ansamblu — de acord să recunoască României statutul unui cobeligerant și că această recunoaștere va trebui să devină un fapt de îndată ce acțiunile armatelor române vor fi resimțite ca o realitate a războiului.

Comunicatele de război din septembrie și octombrie trecute, date de către Înalțul Comandament Sovietic ce acționează cu armata română, sînt — în convingerea noastră — cea mai bună probă că acțiunile trupelor române au devenit o realitate a războiului.

România are, astfel, dreptul să speră că — luînd în considerație toate acestea — reprezentanții Statelor Unite vor recunoaște României — cu un moment mai curînd — calitatea unui cobeligerant, la care ea se crede îndreptățită. Pentru poporul român, atît de încercat în cursul celor patru ani de război ce i-a fost impus (și împotriva sentimentelor sale), recunoașterea acestei calități astăzi va avea un considerabil efect moral și-l va ajuta să suporte mai lesne marile sacrificii de care este nevoie pînă la victoria finală.

(USA, *National Archives*, Washington, D.C.
740.00119 Control (Rumania) 3 - 545)

O copie după originalul documentului ne-a fost încredințată, cu deosebită amabilitate, de D-l prof. Constantin Brîncoveanu (Anglia).

MALTA, YALTA, BUCUREȘTI...

...Și în prezent, la mai bine de 45 de ani de la sfârșitul Conferinței din Crimeea a celor „Trei Mari“ (Stalin, Roosevelt, Churchill), problema continuă să preocupe pe istorici, politologi, ziariști și, îndeosebi, pe oamenii de stat și popoarele înseși : CE A FOST YALTA ? A fost — așa cum s-a subliniat cu insistență în presa țărilor înregimentate între Națiunile Unite, în frunte cu U.R.S.S., S.U.A. și Marea Britanie — un triumf al politicii Moscovei, Washingtonului și Londrei de racordare a intereselor și drepturilor legitime ale tuturor popoarelor europene și extra-europene angrenate în etapa finală a războiului purtat contra Germaniei hitleriste și a ultimilor ei aliați ? Or, dimpotrivă, a fost o iluzie pe care MARIÎ ÎNVINGĂTORI din 1945 căzură de acord între 4 și 11 februarie 1945 s-o ofere popoarelor pentru a-și dovedi în vorbe atașamentul față de faimoasa *Chartă a Atlanticului*, în baza principiilor căreia se realizase larga coalitiție politico-diplomatică și militară a tuturor națiunilor împotriva *Axei* fasciste Berlin — Roma — Tokyo și a sateliților ei, în vreme ce de facto U.R.S.S., S.U.A. ori Anglia trecuseră sau aveau de gînd să nu lase „liber“ vacuumul creat prin eliminarea adversarilor, atît de apropiată și de sigură în acel moment ? Dacă nu ne înșelăm, cea mai plastică comparație în privința *sensului real* al Yaltei o datorăm unui prestigios cotidian francez atunci cînd compara (în 1955) Conferința din Crimeea cu o... bombă cu explozie întîrziată. Faptul survenea, așadar, exact la „aniversarea“ unui deceniu de la consumarea dosarului Yalta și cînd consecințele deciziilor dictate de către cei „Trei Mari“ se resimțeau din plin pe scena politicii mondiale și, cu atît mai evident și mai grav, pe seama popoarelor Europei est-centrale rămase în zona de brutală dominație a Kremlinului ; atunci și, mai cu seamă, *după* aceea ! Devenise, atunci, de domeniul evidenței că în totalitate dosarul Yalta închidea în el O TRAGEDIE și O TRĂDARE a popoarelor și recomandate cu sînge rece și cinism de către Stalin, Roosevelt sau Churchill. Cum de a fost posibil : respectul realităților brutale ale momentului februarie 1945 ? dorința de dominație și de expansiune ? calcule greșite ? sacrificarea aspectelor esențiale

pe altarul amicitiei tolerante molipsitoare pentru cei „Trei Mari“ după Teheran? Astăzi, după cercetarea documentelor tipărite și a arhivelor române și străine, se poate afirma cu convingere că au fost de toate, dar, înainte de orice, că trădarea drepturilor și intereselor popoarelor sud-est europene a fost PLANIFICATĂ și că toată TRAGEDIA ce-a urmat pentru ele a rezultat ca un corolar! Profesorul Zbigniew Brzezinski, fost asistent al președintelui american Carter pentru problemele securității naționale (1977—1981), afectat el însuși ca polonez de urmările deciziei celor „Trei Mari“, releva la împlinirea a patru decenii de la fatidicul eveniment, că „Yalta reprezintă un business neîncheiat“ (cf. „Foreign Affairs“, Washington, vol. 63, no. 2/1984—1985). Evenimentele ce au bulversat Europa est-centrală în cursul ultimelor luni îl confirmă integral pe D-l Brzezinski, inclusiv ori mai ales în ce privește opinia D-sale că „Yalta... se dovedește de o mare semnificație geopolitică pentru că simbolizează lupta neterminată pentru viitorul Europei“ (ibidem, p. 279).

Ce a fost, prin urmare, Yalta? Americanul Arthur Funk, care a consacrat o lucrare specială Conferinței dintre 4 și 11 februarie 1945 (cf. *De Yalta à Potsdam. Des illusions à la «guerre froide»*, Paris, Editions Complexe, 1982, 251 pag., inclusiv o bogată și temeinică bibliografie), întreprinzând un tur de orizont al părerilor exprimate în privința rostului Yaltei, a concluzionat că, departe de-a se confunda cu ceea ce era de așteptat — „cea mai bună ocazie din Istorie de-a instaura Pacea“, Yalta a agravat conflictul dintre Moscova, pe de o parte, și Washington și Londra, pe de altă parte, contribuind decisiv la „încălzirea“ a ceea ce s-a chemat războiul rece (ibidem, pp. 8—9, 84—185). Astfel, de la entuziasmul general provocat de Comunicatul din 11 februarie 1945 și în privința căruia premierul britanic Winston Churchill, Senatul american ori amiralul sovietic Kuznețov nu găseau superlative pentru a-și exprima satisfacția, și pînă la revizuirea totală a concepțiilor istoricilor, politologilor și diplomaților marcată de celebra *Yalta sau împărțirea lumii*, datorată lui Arthur Conte (1964), nu a fost un lung drum în timp. Yalta a devenit sinonimă cu ratarea ocaziei de instalare a unei păci generale, exprimînd, în schimb, dispozițiile clare ale superputerilor de după cel de-al doilea război mondial de-a parafa acorduri fragile capabile să delimiteze „sfere de interese“ pe mapamond (cf. C. J. Bartlett, *The Global Conflict, 1889—1970. The International Rivalry of the Great Powers*, London — New York, Longman, 1984, p. 249; A. W. DePorte, *Europe between the Superpowers. The Enduring Balance*, New Haven — London, Yale University Press, 1979, p. 95 și urm.). Astfel, vrînd-nevrînd, sîntem siliți să cădem de acord cu Arthur Funk în sensul că, înainte de orice, Yalta înseamnă istorie!

Problema României a ocupat un loc distinct în cursul reuniunilor celor „Trei Mari“ din februarie 1945. Faptul rezultă în primul rînd din Comunicatul dat publicității la 11 februarie 1945 și care, la capitolul al V-lea, cuprindea faimoasa Declarație asupra Europei eliberate. Documentul reafirma voința semnatarilor de a ajuta statele europene (cele eliberate de sub ocupația fascistă ori cele foste „satelite“ ale Axei Berlin — Roma — Tokyo) de a redeveni ele însele, libere, independente și suverane, democrate și restabilite pe plan economic; el punea în dis-

cuție, de asemenea, susținerea oricăror eforturi ale statelor respective cu scopul de a se ajunge la instalarea unor guverne reprezentînd voința populară, prin organizarea, la nevoie, a unor alegeri libere. Numai că, imediat după 11 februarie 1945, confruntate cu deciziile celor „Trei Mari“, evoluția faptelor și-a spus în chip hotărîtor cuvîntul. A apărut, potrivit documentelor de care astăzi dispunem în legătură cu dosarul Yalta, o disproporție flagrantă între angajamentele asumate în Crimeea și politicile promovate de Kremlin, Londra sau Washington. Marii Aliați, aflați în mod cert în fața victoriei lor totale asupra Germaniei naziste, vor dovedi pînă la urmă că au putut cîștiga războiul mondial din 1939—1945 dar au știut să rateze pacea! Și această realitate cruntă s-a realizat și pe seama României. La numai cîteva săptămîni după Yalta, mai precis la sfîrșitul lunii februarie — începutul lunii martie 1945, vorbind în numele (?!) înțelegerii dintre cei „Trei Mari“, reprezentanții Kremlinului vor impune la București primul guvern comunist din istoria României, inaugurîndu-se, în acest fel, în umbra asigurărilor pornite din Crimeea și în prezența trupelor sovietice pe teritoriul național, nu atît epoca unor cabinete conduse de Groza, Gheorghiu-Dej sau Ceaușescu, ci un regim, un sistem comunist, ce s-a prelungit pînă la victoria Revoluției din Decembrie 1989. Luînd în considerație aceste consecințe ale reuniunii din Crimeea din 1945, înțelegem cit se poate de bine succesul internațional reputat de către unul dintre compatrioții noștri, NICOLAE BACIU, fost avocat al baroului Ilfov și care în urmă cu mai mulți ani a tipărit în românește și în diverse limbi de circulație memorabila sa carte-rechizitoriu *Yalta și crucificarea României*. Yalta, dovedește autorul, a pecetluit soarta României în cadrul sistemului totalitar sovietic, iar aceasta a fost posibil grație „înțelegerii“ manifestate de Marii Aliați occidentali pe parcursul războiului față de pretențiile Kremlinului vizavi de statele europene (între ele, Polonia și România în ordinea întîia), fie în 1941 sau 1943 — la Moscova, fie în 1944 — tot la Moscova (acordul Churchill — Stalin relativ la sferele procentuale de interese sovietic și occidentale în Europa est-centrală), fie în 1943 — la Teheran. Într-un asemenea context, Yalta a reprezentat, obligatoriu, un capăt de drum — acela al trădării popoarelor europene, iar formulei sub care s-a ascuns adevărul „rețetei“ propusă de către cei „Trei Mari“ i s-a aflat o denumire liniștitoare, falsificatoare.

În istoria postbelică a Europei capitolul Yalta a rămas strîns legat de evenimentele ce au survenit în România la confluența lunilor februarie-martie 1945. Ele s-au petrecut — cel puțin acestea au fost „explicațiile“ date pe atunci de către cei „răspunzători“ de destinul Europei — în numele, în „spiritul“ Yaltei (!). Reîntorși tocmai de la Moscova, Ana Pauker și Gh. Gheorghiu-Dej declanșează neîntîrziat acțiunile menite să deschidă comuniștilor porțile puterii. Față de diversele provocări, presiuni, intervenții ale trupelor speciale sovietice etc., la 24 februarie 1945 premierul N. Rădescu se adresează prin radio națiunii, acuzînd pe cei care, „o mină de oameni fără țară și fără Dumnezeu“, încercau să arunce România în haos. Au urmat torente de manifestații, toate manipulate de către comuniști și forțele sovietice prezente în țară, „admonestarea“ generalului Rădescu de către so vietici, intervenții ale diplomaților americani și britanici, la București

ca și la Moscova. În final, la 26 februarie 1945, guvernul S.U.A. se adresează direct Kremlinului, iar replica liderului diplomației sovietice, V. M. Molotov, nu mai întârzie : imediat adjunctul său a fost expedit „la fața locului“, adică la București !

Asupra împrejurărilor în care s-au produs, în februarie — martie 1945, „demersurile“ diplomatului sovietic la București nu se pot recomanda cititorului alte surse mai autorizate decât cele provenind de la „actorii“ dramei consumate și concretizată cu impunerea dr. P. Groza și a aliaților săi comuniști, prin voința U.R.S.S., la conducerea României, în speță : Regele Mihai I și Constantin Vișoianu, ministrul de externe în guvernul N. Rădescu, cu care Vișinsky a discutat problema demiterii imediate a cabinetului în funcție și asupra cărora el a făcut presiuni, s-a lansat în amenințări, nepermise în nici un cadru oficial din lume. Împrejurările sînt, în general, cunoscute în literatura istorică mondială consacrată epocii, cu specificarea că, pînă acum, nu știm ca A. I. Vișinsky să fi venit cu relatări demne de încredere, dimpotrivă ; în schimb însă fostul rege Mihai a insistat asupra faptelor în interviurile acordate în exil unor militari și ziariști (A. Gould Lee sau Nicolette Franck, de pildă). În consecință, mărturiile lui Constantin Vișoianu sînt categorice și lipsite de orice umbră de îndoială. Documentul pe care-l anexăm este o probă în acest sens, el fiind o copie după scrisoarea adresată în decembrie 1949 de fostul lider al diplomației române din 1944—1945 reprezentantului permanent al S.U.A. la O.N.U., W. R. Austin. Demersul lui Vișoianu survenea în replică la o intervenție a lui A. I. Vișinsky în fața Comitetului Politic al O.N.U. și prin care el respingea necondiționat informațiile vehiculate pe atunci referitoare la maniera ilegală și brutală în care, la 6 martie 1945, contribuise decisiv la instalarea regimului comunist la București. Precizările lui Vișoianu respingeau aserțiunile falsificatoare ale diplomatului sovietic și au fost difuzate, sub nr. 780, la 14 decembrie 1949, ca document oficial al O.N.U. O ultimă și necesară precizare : documentul pe care-l tipărim pentru prima dată a fost depistat de noi în arhiva personală a lui C. Vișoianu în cursul cercetărilor noastre la Hoover Institution Archives (Stanford University, Palo Alto, California, S.U.A.).

Evenimentele de acum 45 de ani ne conduc la analogii cu schimbările istorice survenite în Europa de răsărit în ultimele luni și, în context, nu în ultimul rînd cu originile, desfășurarea și consecințele lor. După cum se știe, Roosevelt și Churchill s-au prezentat la Yalta după ce încercaseră a stabili o „strategie comună“ față de problemele războiului mondial din 1939—1945 și față de Stalin, aliatul lor, se întîlniseră la... MALTA. YALTA a reprezentat, așadar, treapta următoare a unei înțelegeri la nivel de superputeri (U.R.S.S., S.U.A. și Marea Britanie) în privința Europei de est, după ce, în fapt, zarurile fuseseră aruncate la Moscova în octombrie 1944 în cursul întîrvederilor Churchill — Stalin. Și, în continuare, se știe, prima aplicare a acordurilor de la Yalta a survenit la BUCUREȘTI, atunci cînd Andrei Vișinsky s-a prezentat la regele Mihai I !

Ce încheiere putem propune ? Și-n 1945 ca și după aceea traseul preferat al mai marilor lumii a fost identic : MALTA — YALTA — BUCUREȘTI ! ISTORIA SE REPETĂ ORI NUMAI SE PROFILEAZĂ ?

Ambasadorul Warren R. Austin a primit următoarea comunicare din partea d-lui Constantin Vișoianu, cu privire la ultimele dezbateri ale Comitetului Politic al Adunării Generale (a O.N.U. — n.n.); la cererea d-lui Constantin Vișoianu, scrisoarea are autorizație de publicare.

„Excelenței sale, stimatul Warren R. Austin, reprezentant permanent al S.U.A. la Națiunile Unite,

New York

Sir :

Excelența voastră a avut de curind ocazia să discute din nou, în fața Comitetului Politic al O.N.U., câteva din cele mai flagrante violări ale acordurilor internaționale și ale independenței popoarelor, violări comise de Uniunea Sovietică.

Cu acea ocazie, i-ați amintit d-lui Vișinsky de ultimatumul de două ore pe care el însuși l-a dat Regelui României, în februarie 1945, cerînd, cu amenințări, înlocuirea guvernului democratic existent atunci cu unul dominat de comuniști.

Ca răspuns, în fața aceluiași Comitet Politic, d-l Vișinsky a respins orice afirmație că ar fi înaintat un ultimatum Regelui României și că ar fi impus cu forța un guvern dominat de comuniști, la București. D-l Vișinsky a adăugat :

— «Oricum, unde ați auzit basmele astea ? Aș vrea să știu cine le-a scornit. Aduceți martorul, puneți-l în fața mea și lăsați-l să afirme în prezența mea că am dat un ultimatum Regelui României și că i-am permis două ore și cinci secunde pentru a se hotări. Hai, aduceți-l aici. Să-l aud spunînd tot, iar apoi vom avea o discuție — eu și cu el. De ce aș discuta cu dumneavoastră ? Nu sînteți direct implicați în această problemă ; nu cunoașteți fapte concrete ; ați fost informați în această privință de către Departamentul d-voastră — poate de trei departamente. Ce s-a întîmplat ? Nu a fost nici un fel de ultimatum...»

Ei bine, Sir, eu sînt martorul invocat de d-l Vișinsky. Sînt gata să procedez așa cum pretinde el și astfel să arăt, sub jurămint, întregii lumi maniera în care d-l Vișinsky a impus Regelui României un guvern condus de comuniști. Prin depozitia mea și cu stenograma luată atunci, pot dovedi oricărui om de bună credință că d-l Vișinsky a prezentat Regelui României un ultimatum cu termen de două ore.

Fiind în acea perioadă ministru de externe, am participat la toate întîlnirile pe care d-l Vișinsky le-a avut cu Regele. Am luat parte la discuții. Am fost prezent atunci cînd d-l Vișinsky a prezentat ultimatumul exprimînd cererile guvernului sovietic.

Regret imposibilitatea de a fi fost invitat la Națiunile Unite. Însă sper că voi avea această ocazie cînd, conform cererii d-lui Vișinsky, voi putea da depozitie în fața reprezentanților tuturor țărilor despre felul în care Uniunea Sovietică a violat independența țării mele.

Fiindcă au trecut cîțiva ani, cred că este bine să relatez Excelenței Voastre evenimentele, pe scurt.

Vă amintiți, Sir, că pe timpul intervenției d-lui Vișinsky, România avea un guvern format din reprezentanții celor patru partide : Național-Tărănesc, Liberal, Socialist și Comunist. Pe atunci, partidul comunist era

aproape inexistent în România. Ana Pauker, unul dintre conducători a afirmat că partidul număra abia o mie de membri. Oricum, pentru a dovedi o dată în plus Uniunii Sovietice bunele intenții ale României, cu un zel exagerat în înțelegerea cererilor de „securitate” formulate de sovietici, marile partide democratice au acceptat colaborarea cu comuniștii pe bază de egalitate. Uniunea Sovietică nu era foarte interesată de această problemă, știind că marile partide își dovediseră convingerile democratice și, de asemenea, orientarea pro-aliată. Aceste partide au dus lupta împotriva regimului dictatorial; ele au fost cele care, sub conducerea regelui, au realizat lovitura de la 23 august 1944, România intrând astfel în tabăra aliată. În acest caz, alături de aceste partide democratice, însuși regele și întregul popor român au acceptat să-și dovedească bunele intenții față de Uniunea Sovietică.

De asemenea, aș dori să amintesc Excelenței Voastre că pe timpul intervenției d-lui Vișinsky România era sub ocupația trupelor sovietice, în timp ce, pe de altă parte, 14 divizii române luptau cot la cot cu Armata Roșie împotriva Germaniei.

Însă ce probabil Excelența Voastră nu știe este că, tot atunci, autoritățile sovietice au impus reducerea unităților noastre militare din interior pînă la simpla structură de bază, dezarmîndu-le complet; au luat pînă și armele slabei forțe polițienești care trebuia să păstreze ordinea în țară. Scopul acestei acțiuni era de a permite unor bande de o sută, două de „desperado”, organizați de comuniști, să ia în stăpînire unele clădiri publice nepăzite, „spre binele poporului”.

La începutul lui februarie 1945, doi dintre conducătorii de partid, Ana Pauker și Gheorghiu-Dej, au fost invitați la Moscova. În mod sigur, acolo s-a decis dizolvarea guvernului român (condus de generalul N. Rădescu), înlocuirea lui cu un regim comunist și, de asemenea, tactica de urmat.

Într-adevăr, venit de la Moscova, Gheorghiu-Dej m-a informat că Kremlinul nu mai are încredere în guvernul român și că ar dori să-l vadă schimbat cu unul orientat mai mult spre stînga. Cu aceeași ocazie mi-a arătat viitoarea compoziție a guvernului preconizat și mi-a oferit să-mi păstrez în continuare portofoliul în ministerul de externe.

Aproape imediat a fost lansată împotriva administrației o violentă campanie comunistă de presă, fără a omite faptul că înșiși comuniștii participau la administrație. Așa-numitele „fronturi democratice” și „organizații patriotice” apăreau ca ciupercile după ploaie și se înmulțeau peste noapte. Acum toată lumea știa că astfel de grupări nu erau nimic altceva decît formațiuni comuniste camuflate, la care au aderat și cîțiva intelectuali — din credulitate sau interes.

Aceasta era atmosfera cînd d-l Vișinsky a sosit în București. La 26 februarie 1945, ambasada sovietică mi-a anunțat sosirea d-lui Vișinsky și dorința lui de a se întîlni cu regele în aceeași zi, la ora 3 p.m. Cu toate că nu corespundea procedurii obișnuite L-am sfătuit pe rege să primească pe reprezentantul sovietic la ora indicată. Am luat parte la întîlnire. D-l Vișinsky a început printr-o expunere generală a situației din România, din punctul său de vedere, și a sugerat ca Regele să înlocuiască guvernul condus de generalul Rădescu (la care participau toate partidele) cu „un guvern mai democratic”. Această sugestie, făcută în numele guvernului

sovietic, nu era încă pe tonul violent pe care urma să-l folosească mai târziu.

În ziua următoare, 27 februarie, d-l Vișinsky a cerut o nouă audiență și a fost primit la rege la ora 9 p.m. Am fost din nou prezent. De această dată, tonul d-lui Vișinsky a devenit mai autoritar iar cererile sale — în numele guvernului sovietic — mai clare. După o nouă prezentare a situației, d-l Vișinsky a spus : «De aceea sînt obligat să declar — exprimînd poziția guvernului sovietic — că această situație nu poate continua. Majestatea Voastră trebuie să intervină și să ia măsuri urgente pentru a pune capăt acestei situații intolerabile». D-l Vișinsky a continuat : «Majestatea Voastră trebuie să dispună imediat demiterea guvernului Rădescu și să formeze alt guvern din reprezentanții partidelor cu adevărat democrate și din persoane fără apartenență politică».

Regele a explicat că în România există cea mai bună formă de guvern democratic, format din reprezentanții tuturor partidelor democrate și avînd sprijinul întregului popor. În plus, a adăugat Regele, guvernul este în deplină conformitate cu hotărîrile de la Yalta, așa cum au fost formulate în comunicatul oficial.

Cu toate acestea, d-l Vișinsky a insistat «asupra a două probleme esențiale : demiterea guvernului Rădescu și crearea unuiia compus din reprezentanții partidelor democratice și din persoane fără apartenență politică». Și a adăugat : «În hotărîrile de la Yalta nu se specifică nimic despre guvernul Rădescu».

În acest moment al discuției am intervenit eu, pentru a explica d-lui Vișinsky mecanismul nostru constituțional și pentru a-l face să înțeleagă că Regele României este un rege constituțional, deci nu are împuternicirea de a desemna miniștri ; acest lucru privește doar partidele politice, care își aleg proprii reprezentanți și îi propun regelui.

Restul discuției s-a axat pe situația internă și pe dificultățile pe care, în opinia d-lui Vișinsky, guvernul le avea în relațiile cu „poporul”.

În ziua următoare, 28 februarie, d-l Vișinsky a cerut din nou o audiență la Rege. A fost primit la 3,30 p.m., iar eu am fost din nou prezent. El a început : «Am venit la Majestatea Voastră pentru a afla ce ați decis în problemele discutate ieri seară». Regele a răspuns că a adus la cunoștința guvernului Rădescu opiniile guvernului sovietic și că deja sînt în curs de desfășurare consultările între reprezentanții partidelor democratice, în vederea constituirii unui nou guvern cu delegați din toate partidele democratice.

D-l Vișinsky a spus : «Nu este destul. Noi considerăm guvernul și pe generalul Rădescu drept fasciști sau cel puțin susținători ai fascismului». Și a continuat : «... Am impresia că nici Majestatea Voastră, nici poporul român nu înțelegeți gravitatea situației. Lucrurile nu pot continua astfel, iar noi considerăm necesară schimbarea imediată a guvernului. Chiar astăzi, pînă la ora șase, trebuie anunțată demiterea guvernului și, imediat după aceea, să faceți public numele persoanei căreia i s-a încredințat formarea noului guvern. Dacă guvernul nu va fi schimbat imediat, noi nu răspundem pentru libertatea poporului român».

Am intervenit din nou pentru a-i atrage atenția d-lui Vișinsky asupra imposibilității practice de a forma un nou guvern într-un timp atît de scurt. Cu politețea sa binecunoscută, d-l Vișinsky a răspuns : «Rog pe d-l

Vișoianu să nu se amestece. Nu discut aceste probleme cu d-l Vișoianu. Am venit aici să discut doar cu Majestatea Sa». Apoi, adresându-se Regelui, pe un ton violent a spus : «Pînă la ora șase demiterea guvernului Rădescu trebuie anunțată, iar apoi, în maxim două-trei ore, trebuie să faceți cunoscut numele persoanei desemnate să alcătuiască noul guvern. Aștept răspunsul Majestății Voastre !»

— «Trebuie să mă consult cu conducătorii partidelor politice», răspunse Regele.

La aceste cuvinte d-l Vișinsky s-a ridicat, a lovit cu pumnul în masa Regelui și cu o violență neobișnuită a spus : «Vreau răspunsul Majestății Sale chiar acum».

După alte cîteva observații, făcute pe același ton categoric, prin care i-a cerut Regelui să anuleze un decret dat cu o zi înainte, d-l Vișinsky a încheiat : «Asta e tot ! Aștept știrea demiterii generalului Rădescu !» Apoi a plecat, trîntind ușa cu atîta forță încît tencuiala din jurul ei s-a crăpat.

Astfel am fost prezent la scena cea mai umilitoare din viața mea și la cel mai tragic amestec în treburile interne ale țării mele.

În aceeași zi a început desfășurarea trupelor și unităților sovietice de tancuri pe străzile Bucureștilor. Regele a început să primească tot felul de amenințări venite de la sediile comuniste și sovietice. Controlul sovietic asupra administrației României a devenit din ce în ce mai puternic ; știrile și emisiunile obișnuite din presă și radio au fost cenzurate mai mult decît înainte ; toate comunicațiile care nu aveau aprobarea autorităților sovietice au încetat ; nici un articol de ziar nu apărea fără autorizația sovieticilor.

Eu am avut convorbiri cu reprezentanți ai S.U.A. și Marii Britanii, membrii ai Comisiei de Armistițiu (în numele căreia autoritățile sovietice pretextau că acționează). Le-am atras atenția atît în privința amestecului brutal în afacerile interne ale României, cît și asupra faptului că hotărîrile de la Yalta au fost flagrant încălcate. De fapt, chiar pe 11 februarie, în același an, domnii Roosevelt, Churchill și Stalin au făcut cunoscute lumii întregi deciziile lor luate la Conferința de la Yalta. Printre altele, acolo se afirmă :

„Este un principiu al Chartei Atlantice — dreptul popoarelor de a-și alege forma de guvernămînt, restituierea independenței și propria guvernare a popoarelor care prin forță au fost private de aceste drepturi de către națiuni agresoare.

Pentru a supraveghea condițiile în care popoarele eliberate își exercită aceste drepturi cele trei guverne vor acorda împreună sprijin oricărui popor eliberat sau fost component al Axei, din Europa, acolo unde, după părerea lor, condițiile impun :

- a) restabilirea păcii în interior ;
- b) măsuri de urgență în ajutorul sinistraților ;
- c) constituirea autorităților guvernamentale provizorii, reprezentînd pe larg toate elementele democratice și stabilirea unei date cît mai apropiate pentru alegerea guvernului, prin alegeri libere, potrivit dorinței maselor ;

d) să faciliteze, acolo unde este necesar, desfășurarea alegerilor“.

Am aflat, cu acea ocazie, că d-l Vișinsky a refuzat să se întilnească

cu cei doi reprezentanți politici ai Aliatilor pe care a acceptat să-i primească doar mult mai târziu.

În condițiile existente în țară și sub presiunea unor amenințări atât de violente, din care am menționat doar câteva, Regele a fost obligat să cedeze. A cerut demiterea guvernului Rădescu și l-a desemnat pe d-l Știrbey să alcătuiască noul guvern compus din reprezentanții tuturor partidelor democratice. Conform uzajului, Mareșalul Palatului a dat publicității un comunicat în această privință. Oricum, autoritățile sovietice au împiedicat publicarea comunicatului în presă și la radio. Doar mai târziu, la insistențele noastre, a fost posibilă difuzarea lui. Însă în text a fost făcută o schimbare, fără înștiințarea Palatului ; fraza „reprezentanții tuturor partidelor democratice“ fiind transformată : „reprezentanții unor partide democratice“.

D-l Știrbey a început convorbirile, cerind în primul rând colaborarea partidului comunist. Acesta, fără a motiva, a refuzat categoric.

Puțin mai târziu, la 1 martie, la ora 10 p.m., d-l Vișinsky s-a prezentat în audiență la Palat, declarând Regelui că a luat la cunoștință demiterea guvernului Rădescu și a dorit să-l pună la curent pe Rege cu unele incidente care, chipurile, au intervenit în spatele frontului. Nu mai este nevoie să spun că erau închipuite. Ceea ce urmărea în realitate d-l Vișinsky, la această întâlnire, era să-i impună Regelui noul șef al guvernului. Spre finalul audienței, el a spus Regelui :

— «Trebuie să vă informez că sint împuternicit de guvernul sovietic să declar că omul care nouă ne inspiră încredere este Petru Groza, și pe el îl vrem prim-ministru ! Bineînțeles, aceasta este o problemă confidențială pe care o spun doar Majestății Voastre. Astăzi i-am întâlnit pe reprezentanții S.U.A. și ai Marii Britanii, care m-au întrebat care este persoana pe care eu o cred potrivită să vină la putere. Le-am răspuns că această problemă privește doar pe Majestatea Voastră».

Odată ce s-a ajuns la varianta sovietică, guvernul a fost alcătuit în ambasada sovietică, cu ușile închise.

Mi-e teamă că este imposibil pentru Excelența Voastră să înțelegeți, din această scrisoare succintă, toată brutalitatea pe care Vișinsky a folosit-o în discuțiile cu Regele. Și fără îndoială că e greu să vă imaginați, ca reprezentant al unei țări libere și civilizate, toate măsurile frauduloase și violente folosite în această situație de autoritățile sovietice.

În orice caz, aș ruga pe Excelența Voastră să-și amintească faptul că atunci România aderase la tabăra aliată cu toate forțele sale militare, economice și morale. Și, în timp ce continua să participe la război, în țară se făceau toate eforturile pentru a respecta condițiile foarte împovărătoare impuse de convenția de armistițiu. Eliberată de sub un regim dictatorial și de ocupația străină, România spera că instituțiile sale democratice vor fi repuse în drepturi, conform asigurărilor foarte solemne primite ; România privea cu încredere spre viitor în privința recăpătării independenței naționale. Încrederea noastră se baza pe declarațiile de la Yalta și pe cele făcute de Aliți înainte.

Dar, în loc de aceasta, țara mea și-a văzut independența confiscată clar, chiar de una dintre marile puteri aliate.

Astfel, România a fost subjugată de Rusia Sovietică, cu ajutorul unui guvern condus de comuniști, instalat la putere de Kremlin prin constrângere — un guvern condus acum de trei cetățeni sovietici (Emil Bodnăraș, Ana Pauker, P. Nikolski — n.ns.).

*
* *

Cele mai sus menționate constituie doar o simplă schiță a evenimentelor intrate în istorie. Aceste fapte pentru care sînt gata să depun mărturie sînt mai mult decît suficiente pentru a răspunde pretenției d-lui Vișinsky. Cred că nu mai este nevoie să adaug că, în orice caz, rămîn la dispoziția Excelenței Voastre pentru orice altă informație în această privință.

Vă rog să acceptați, Sir, cea mai înaltă considerație din partea mea.

Constantin Vișoianu,
fost Ministru de Externe al României.

COMUNIȘTII CONDUC

(1945 martie 7 și 8) Comentarii inserate în *Jurnalul* diplomatului român de îndată după receptarea de la București a primelor știri în legătură cu constituirea guvernului P. Groza.

7 martie

În timp ce criza din țară era urmărită cu interes la Londra și la Washington, ea a fost rezolvată la București în acest timp : guvern Dr. Petru Groza — Guță Tătărescu ; cu miniștri comuniști la Interne, la Instrucție, la Comunicații, la Propagandă, la Justiție și la prezidenție.

8 martie

Așadar, amicul Guță Tătărescu e din nou la putere. S-a înclinat în fața realității sovietice, așa cum pe vremuri se înclinase în fața realității lui Carol și în fața realității Hitler. Și, ca întotdeauna, s-a folosit de greșelile lui Maniu. Tătărescu va rămîne, în istoria noastră politică, omul care a zis *da*, de cîte ori Maniu a zis *nu*. De pe lista „criminalilor“ a trecut în fruntea listei ministeriale, alături de „șeful nostru iubit“ : Petru Groza (cum l-a numit Tătărescu în primul său discurs). Rămîne de văzut dacă nu cumva adevărata „crimă“ o făptuiește acum. Dînd, prin prezența sa în guvern (alături de două nuliități liberale : o nulitate simpatică, Dimitrie Alimănișteanu, la Finanțe, și una suspectă, Bejan, la Industrie), o spoială burgheză guvernului comunist al lui Petru Groza, el zădărnicește jocul lui Maniu, care — prin rezistența lui — nădăjduia, se vede, să dobîndească un sprijin anglo-saxon, spre a statornici un echilibru în țară între vechile partide și forțele noi.

Acum, echilibrul a fost dat peste cap. Comuniștii conduc. (Nu Guță Tătărescu îi va putea împiedica să-și împlinească rosturile ; el va putea fi înlăturat oricînd !) Iar Aliații nu pot interveni, deoarece guvernul este alcătuit perfect legal, din toate punctele de vedere : numit de rege cu participarea tuturor păturilor sociale ale țării.

Dar să nu fiu prea nedrept cu Guță Tătărescu.

Ce-a făcut Maniu, de opt luni, de cînd tot „rezistă“ ? Era șeful, admis de toți, al Blocului Național. A respins pe carliști. S-a luptat cu stînga, pentru locurile în guvern. Nu a îndrăznit să ia singur, în mînă, puterea. A trimis, în guvernul de colaborare, niște nătărăi : pe dr. Gigi Solomon, pe Leucuția ; vai ! A încercat, prea pe față, jocul primejdios de a se propti pe anglo-saxoni pentru a rezista muscalilor (după cum în negocierile de pace s-a ferit de ruși, căutînd numai alipirea de anglo-saxoni) ; într-un cuvînt a făcut față vremurilor noi, care cer înțelegere

și mlădiere, cu un caracter de bronz, dar cu moravuri învechite. A pierdut astfel — ceea ce este foarte grav — încrederea rușilor. A pierdut-o prea devreme, cînd putea încă, datorită ei, să fie folositor țării; a pierdut-o degeaba, fiindcă azi nimeni nu-i mai poate veni în ajutor. Guță Tătărescu va juca în plin cartea rusească. Va căuta să fie campionul burghez al sovieticilor. Dacă va izbuti, cu atît mai bine pentru el. Dacă nu va face însă altă ispravă decît aceea de a fi cîștigat cîteva luni — tot este bine, pentru țară. În orice caz, o încercare trebuia făcută, în rîndurile burgheziei noastre, de a primi fără reticențe realitatea rusească și de a pregăti țării un loc cîștit și neatîrnat la hotarul marii împărății. Numai dacă această încercare ar fi făcută cu seriozitatea cuvenită! Sovieticii au multe cusururi, dar sînt *serioși*, cu mult mai serioși, decît politicienii noștri, îndeosebi cei de nuanța Guță Tătărescu. Oportunismul nu are trecere la Moscova. Nu-i nevoie de a îmbrățișa cauza comunistă. Este neapărată nevoie de a privi politica altfel decît sub unghiul portofoliilor ce trebuie ocupate.

Dacă Moscova nu ne-a pus gînd rău (ceea ce nu este exclus), o asemenea încercare ar putea reuși: sîntem datori s-o facem. Dacă ne-a pus gînd rău, sîntem datori să prelungim existența națională pînă la eliberarea acelor forțe internaționale care ne-ar putea veni în ajutor.

Guvernul constituit de Petru Groza cuprinde, în afară de comuniști, vechea cîrdășie Guță Tătărescu — Ralea — Petre Constantinescu-Iași (faimosul bloc pe care Franasovici l-a recomandat la Moscova!). Mîntea gînditoare și hotărîtoare o au comuniștii. Am ascultat, la radio, discursurile noilor miniștri. Petru Groza, măsurat și nu fără demnitate, a declarat că «poporul și monarhul s-au întîlnit pe același drum istoric de la 23 August». (Criza nu a slăbit monarhia; dimpotrivă, deocamdată. Dămăceanu a intrat în guvern. Generalii demiși au fost cu toții reîntrați și decorați; nu fuseseră — cum credeam noi — complicii lui Rădescu; ci adversarii lui.)

Guță Tătărescu a vorbit de uniunea sacră și de alte lucruri sacre. Din partea comuniștilor a vorbit Gheorghiu-Dej (ministrul Comunicațiilor), cu tile și cu mult miez. Politica externă: strîngerea legăturilor cu Aliații, pact de asistență cu Uniunea Sovietică; războiul: reorganizarea, înarmarea, echiparea armatei noastre naționale. Totul pentru armată! (Aceeasi notă ca și Thorez!) Agricultură: unelte pentru toți, mari și mici, pentru o producție sporită; industrie și comerț: *siguranță pentru toți, mari și mici, pentru că munca lor e productivă*; apoi *reîntraerea prizonierilor de război și reintroducerea administrației românești în Transilvania de Nord, provincie românească, pe care nimeni nu ne-o poate contesta*. A fost o cuvîntare *națională*, cu făgăduieli (autorizate, firește, de autoritățile sovietice) dintre cele mai însemnate. Moscova pare hotărîtă să sprijine conducerea comunistă, nu numai cu vorba, dar și cu fapte decisive: alimentarea industriilor cu materii prime, restituirea prizonierilor de război, eliberarea Ardealului de Nord. Însă, incontestabil, atît-urii puternice în mîinile lui Groza.

Numai să nu-i alunece printre degete... (Timeo Danaos)... Nu cumva toate aceste daruri făgăduite să fie săpunul de care vorbea Troțki menit să polciască panta pe care, împreună cu alții, vom aluneca spre bolșevism?

„ROMÂNIA NU ARE ALT DRUM DE URMAT. . .“

(1945 aprilie 1) O notă prezentată ministrului SUA la București de către un cunoscut de-al său, român, în anexa unei scrisori. Nota, prezentată mai departe Departamentului de Stat din Washington, poartă mențiunea celui dintii expeditor : «De la un autor român care este în prezent un membru proeminent al partidului comunist»

București, 1 aprilie [1945]

Situația politică din România poate fi caracterizată prin existența, pe de o parte, a unei majorități burgheze, haotice și divizate în diferite partide curente politice și, pe de altă parte, o minoritate extremistă disciplinată, care știe ce vrea și care este condusă de Confederația Generală a Muncii, adevărata organizație conducătoare cu peste un milion și jumătate de membri — comuniști, socialiști și „independenți“.

Maniu are mulți susținători, întreaga burghezie s-a strâns în jurul lui, dar lipsa sa de simț politic, ezitățile sale și lipsa puterii de decizie îl vor împiedica, cu siguranță, să profite de aceste împrejurări favorabile.

Până acum, partidul socialist a reușit să cîștige multă simpatie. Dar conducătorul său, Titel Petrescu, a făcut greșeala de a se înconjura cu o camarilă de miliardari din industria textilă, fapt ce a temperat devotamentul extremiștilor din partidul său. A urmat o ruptură, marea majoritate a comitetului executiv a aderat la frontul guvernamental, fapt ce a îndepărtat masele de simpatizanți burghezi ; organul oficial al partidului — „Libertatea“ — a pierdut un număr mare de cititori *.

Primul ministru Groza este o persoană decorativă, fără nici o autoritate în guvern. El trebuie să respecte ordinele comuniștilor și ale Confederației Generale a Muncii. Grupul lui Tătărescu a acaparat departamentele economice și, în această situație temporară în care au nevoie de numele lui Tătărescu, extremiștii trebuie să sprijine, fără trageri de inimă, tranzacțiile lui Bejan et Co.

În cadrul partidului comunist se pot discerne două curente : marea majoritate, condusă de Gheorghiu-Dej și Teohari Georgescu, conducătorii muncitorilor, și o minoritate de intelectuali, grupată în jurul lui Lucrețiu Pătrășcanu, care, deși un vechi comunist, nu este membru al

* Inexact. Membrii Confederației sînt toți salariați, înregistrați obligatoriu și automat ca membri. Problema Titel Petrescu nu este încă clarificată. (Remarcă făcută de un non-comunist care mi-a trimis această scrisoare).

Comitetului Directorial [al p.c.r.]. Aceasta înseamnă că intelectualii nu se pot aștepta la prea mult în cazul unei eventuale veniri la putere a comuniștilor, fapt care va duce la o sciziune în cadrul partidului, Pătrășcanu fiind urmat de toți intelectualii. Dar comuniștii, deși pretutindeni sînt în minoritate, prin disciplina, spiritul lor ofensiv și acel element psihologic de teamă pe care-l inspiră, conduc sectoare întregi. Sînt întreprinderi în care 4—5 comuniști conduc 400 sau 500 de angajați.

Numirile de diplomați s-au făcut neglijîndu-se total diplomații de carieră. Un număr mare de profesori universitari, considerați ca fiind favorabili regimului, au fost trimiși în străinătate, deși sînt toți burchezi camuflați, de frică sau din oportunism, în extremiști. Ei nu s-au temut să afirme că nu se vor mai întoarce acasă. Există un curent general *sauve qui peut*, începînd cu familia lui Tătărescu care a părăsit țara.

Numirile în posturile diplomatice s-au făcut de o comisie de selecție compusă din Tătărescu, Pătrășcanu (comunist), Ștefan Voitec (socialist) și Ralea (frontul plugarilor). Dar, în ultimă instanță, Emil Bodnăraș este cel care ia hotărîrea finală și care dă aprobările pentru toate călătoriile în străinătate. El este o personalitate deosebită, secretar general al biroului primului ministru, un fel de eminentă cenușie a regimului.

În general, opinia publică așteaptă pacea cu tulburare. Sînt speranțe pentru tot felul de îmbunătățiri, care nu sînt decît iluzii însă. România, inclusă pentru totdeauna în sfera de influență a Rusiei, nu are alt drum de urmat decît acela al unei adaptări încete dar sigure la realitatea geopolitică.

(USA, National Archives, Washington, D.C., Record Group 43,
Box No. 80)

GREVA REGALĂ

Bag de seamă că încă nu am vorbit de greva regală, ajuns la alegeri. Așa că las de-o parte umplerea dis de dimineată a urnelor cu buletine false și pe votanții cu cîte patru, cinci buletine F.N.D. Cu tot furtul urnelor, rezultatele din primele două județe date publicității, ca întotdeauna, a doua zi de dimineată, după alegeri, deși și ele furate, n-au fost satisfăcătoare și s-a suspendat calculul încă cu o zi, pentru ca pînă la urmă să se dea rezultatul definitiv, recurgîndu-se la inversarea lui pur și simplu. Am avut confirmarea faptului de la Schreier și de la Titel Petrescu și, peste un timp, la anchetă de la Bunaciu, care m-a întrebat cine ne-a dat rezultatul alegerilor. Nu l-am divulgat pe Schreier, deși auzisem că fugise în Argentina. Dar tot nu am vorbit despre greva regală. Alegerile au fost rezultatul cotropirii țării și a vecinilor ei datorită unui joc deja stabilit între marii aliați care, fie în colaborare, fie în război rece, au ajuns pînă la urmă tot la colaborare în coexistența pașnică !

În dimineata alegerilor îmi telefonează Nadeje Flondor de la Buftea și-mi spune ce se petrece rugîndu-mă să vin cu cineva de la americani „să constate“ ! Telefonez la misiunea americană și mi se răspunde că sunt deja informați. Îi comunic doamnei Flondor : „Inutil, Nadeje, sîntem abandonați, cu forme“. Era concluzia trasă de Gr. Niculescu-Buzești, încă la recepția oferită presei străine, cînd a parvenit știrea interzicerii de către Comisii (URSS) a adunării Partidului Național Țărănesc la ARO ; Buzești s-a prăvălit pe o sofa spunînd : „Am ajuns în situația Țărilor Baltice !“ Deși a obținut în cîteva zile anularea măsurii, ea venise să ne anunțe din timp că respectarea autonomiei interne era o vorbă în vînt !

Alegerile reprezentau ultimul act în acțiunea de dizolvare a prerogativelor regale ca factor ponderator și arbitru recunoscut de cele patru mari partide, care aveau să se reducă fulgerător la atotputernicia unuia însoțită de neputincioase proteste, parcă cu dinadinsul căutate ca să fie respinse, cele ale unor puteri care cîștigaseră războiul, dar adoptaseră o politică incorectă, cînd nu era de-a binelea cedată, fără a re-

cunoaște acest lucru. Dimpotrivă, fără excepție îndemneau la rezistență ; un exemplu : sfatul dat nu odată „să nu se retragă Domnul Maniu“ și „cedați economic ca să salvați politicul“. Actul care ilustrează din plin această comportare este greva regală. Las o parte proteste anterioare oficiale anglo-americane, în temeiul Yaltei, împotriva punctelor stabilite, proteste urmate de vizite oficiale la Parlamentul nou ales ale șefilor misiunilor diplomatice (Holmann în orice caz).

După capitularea Japoniei, în dimineața zilei de 18 august, cum cred, nu însă mai târziu de 19 august, sunt sculat din somn la telefon de Pichi Pogoneanu care-mi spune că se simte rău și că are nevoie de mine. Ce să mai spun în ce alarmă m-am îmbrăcat și m-am dus la el, la unchiul său în strada Arh. Louis Blanc, unde dau de un om vesel rîzînd de alarma mea, spunîndu-mi că n-avea cum să camufleze altfel chemarea urgentă — în fundul unei curți comune era o bucătăreasă agentă, iar în casa din față un post de supraveghere. Îmi comunică faptul că venise la el mai înainte consilierul american Roy Melbourne și-l trezise din somn ca să-i spună că Președintele Truman, liberat de capitularea Japoniei, declarase că guvernele României și Bulgariei, fiind nereprezentative, nu ar putea semna pacea. Venise să ne informeze din vreme, înainte să facă o comunicare oficială la Externe, pentru ca oamenii politici și Regele să cunoască faptul și să-și ia măsurile respective. Nu pot omite faptul că, de la început, această măsură de prevenire a fost anulată de o indiscreție americană. Noi urma să-i informăm îndată pe Buzești care era la Predeal, pe socialiști, bineînțeles pe Rege la Sinaia, lucru pe care l-ar fi îndeplinit Buzești, cum a și făcut-o. (Roy Melbourne venea în repetate rînduri la Pogoneanu cu care se consulta pentru o lucrare de istorie politică contemporană a regiunii noastre în ultimii ani. Se întîlneau în păreri cu privire la Antonescu, de pildă). Melbourne i-a arătat lui Pogoneanu că este „un ultim tren care ni se oferă“. Reieșea că Statele Unite redeveniseră parte răspunzătoare la armistițiu ; ni se spunea că trecuse faza „noi ne respectăm obligațiile, URSS nu și le respectă!“ Așa părea ; dar mai ales acum nimeni nu mai putea crede (...) M-am dus imediat la Vania Negroponte la Palat, i-am spus despre ce este vorba și am plecat pe loc la Sinaia și Predeal cu o mașină din colecția Palatului. Vania i-a raportat Regelui care a revenit la București. La rîndul meu i-am comunicat faptul lui Buzești la Predeal. Această intervenție americană a produs tuturor cea mai adîncă bucurie. Buzești m-a rugat să mă duc fără întîrziere la Pîrîiul Rece, să-i informez pe Gaston Boeue și să-l aduc la București pe loc, ca să-i vorbească lui Titel Petrescu ; urma să se reconstituie automat majoritatea șefilor de partide, care să-l susțină pe Rege în cererea ce-i va adresa lui Groza de a demisiona. L-am găsit pe Șerban Voinea destul de repede și a fost încîntat de vestea pe care i-o aduceam. L-am luat eu cu mașina, sau el pe mine, nu mai țin bine minte. Ceea ce îmi aduc bine aminte este că m-a rugat să pîndim automobilul cu care venea la Predeal Ștefan Voitec, să-l oprim și să-i spunem și lui. Am izbutit să-l oprim. L-am informat. A fost cuprins de o bucurie adîncă și ne-a spus : „De cînd așteptam vestea asta“ (!)

După masă în consfătuire la voievodul Barbu Știrbey : Barbu Știrbey, Titel Petrescu, Buzești, Pogoneanu, Titel Petrescu, fără nici o ezi-

tare, a fost de acord să accepte cererea Regelui ca miniștrii socialiști să demisioneze, ceea ce aceștia, după un comunicat a la Capra și Varza, n-au mai avut curajul să facă, în afară de Adrian Dimitriu care a demisionat. Când Regele l-a invitat în audiență pe Groza acesta a refuzat categoric să-și dea demisia, spunind că are de realizat mandatul încredințat. Regulile democrației erau de partea suveranului. Dar acesta pierduse fără să o știe încă, deși jucase frumos. Partida nu a fost lipsită de dramatism. Ea a fost precedată de o consfătuire a Regelui, în prezența Reginei, cu Maniu, Buzești și Savel Rădulescu, acesta din urmă fiind invitat de Regină; cu această ocazie s-a căzut de acord cu hotărîrea inspirată de Maniu și Buzești ca Suveranul să ceară demisia guvernului și în caz de refuz, să înceteze să mai funcționeze. Momentul de criză a fost provocat de primirea notei guvernului britanic care exprimîndu-și acordul teoretic cu punctul de vedere american, arăta că în fapt nu va fi în măsură să acorde vreun sprijin Suveranului român. Ne povestea Buzești cum au fost cîteva clipe de tăcere. Discuțiile sîtaseră. Și transpirația curgea pe fețele tuturor și încă mai mult pe fața bătrînului Iuliu Maniu care, pînă la urmă, a rupt tăcerea și a propus menținerea hotărîrilor luate, hotărîre ale cărei riscuri au fost clar exprimate regelui Mihai de generalul Susaikov. Regele Mihai a respectat cu strictețe greva pînă la arbitrajul ambasadorilor celor trei guverne cărora le încredințase rezolvarea crizei. Presiunile au fost numeroase și mari. Regele nu s-a lăsat intimidat și a procedat conștiincios și perseverent pînă la rezultatul arbitrajului. Nu mă refer la nașterea ridicolă a șoarecelui din ciocnirea munților. Nu. Dar nu pot înțelege nici pînă azi care a fost rostul acelei acțiuni americane care desigur nu a determinat altceva decît desființarea țării cu... acordul ei, în aparență. Maniu a refuzat să accepte arbitrajul. Foarte presant și plin de reproșuri de genul: „se poate să refuzați ceea ce ne-am străduit atît de mult să obținem?“, Harriman l-a întrebat pe Maniu: „Dar ce doriți ca garanții? Flota americană în Marea Neagră?“ — „D-apoi eu m-aș mulțumi cu miniștrii neutri la interne și cu observatori imparțiali“. În timpul precedînd arbitrajul N. Carandino a fost vizitat de generalul Susaikov și de maiorul Skoda care i-au comunicat în termeni categorici că atitudinea împotriva guvernului Groza înseamnă atitudine antirusă. Iar un ziarist american i-a exprimat convingerea că cele două mari sisteme se vor înfrunta relativ pașnic, pentru a se verifica pașnic.

Asupra procesului Antonescu trebuie să notez că s-a ținut împotriva și, deci, fără participarea partidelor istorice, în deplină opoziție cu ele. Spiritul public se transformase radical față de Mareșal datorită ocupației bolșevice și a guvernului Groza. De altfel, Mareșalul și Mihai Antonescu, neprocedînd la semnarea armistițiului, au fost declarați criminali de război, datorită legii lui Brennus și a slăbiciunii înfiorătoare a lui Roosevelt-Churchill. Mareșalul a păstrat pînă la urmă o atitudine pilduitoare și, în consecință, și-a acoperit toți colaboratorii. Iar la execuție a pășit demn și și-a apostrofat călăii. Zvonul public, care față de eroi contribuie la formarea adevărului, citeodată fără să fie nevoie de falsificarea lui, îi atribuie o ultimă comandă: „Mai trageți o dată! Nici asta nu știți să faceți!“ și o manifestare de dispreț. Bietul

Mihai Antonescu a protestat pînă la sfîrșit afirmîndu-și nevinovăția, ca și cum despre asta ar fi fost vorba. Nu se mai putea vorbi de nevinovăție, nu mai era vremea. El a dovedit o cumplită zăpăceală, afirmînd că la Stockholm obținuse, spre deosebire de Cairo, Transilvania întreagă. În lumea de răsturnări de atunci nevinovăția nu avea căutare, ci vinovăția. Multe note frumoase pot fi reținute și cu prilejul sinistru al acestui proces. Printre ele divergența a nouă consilieri de la Casație, intervențiile, mai ales cele ale șefilor de partide și al unor personalități ca Vișoianu și Gr. Niculescu-Buzești, care au cerut audiență Regelui înainte de execuție, audiență care nu le-a fost acordată. Este cu puțință ca Groza însuși să fi avut o criză de îndoială, cînd la prînz fiind în casa Barbul i-a răspuns respectabilei doamne Barbul: „Pe Antonescu eu îl scap“. La afirmațiile lui Tătărăscu că americanii nu sînt împotriva execuției, informație primită pe canal Negroponte ginere, relatîndu-i eu faptul lui Vișoianu, acesta m-a trimis să-l înștiințez pe Mircea Ioanițiu și să mă informez la americani. De reținut că Hullick mi-a răspuns că lucrul nu era adevărat. Și totuși era! Șefii misiunilor au primit dispoziții să nu intre în conflict cu rușii pentru un om care a determinat moartea de soldați americani. Răspunsul a fost provocat de întrebarea regelui dacă va fi susținut de anglo-americani în grațierea Antoneștilor. Faptul ne-a fost relatat de Vania Negroponte.

(„Memento“, București, nr. 3/1990, p. 8)

EHRENBURG SUBLINIAZĂ CONTRASTELE BUCUREȘTENE

(1945 septembrie 28) Telegramă către Departamentul de Stat din Washington expediată de Ambasada SUA la Moscova — rezumat și comentarii pe marginea articolelor publicate de scriitorul sovietic Ilya Ehrenburg în ziarul „Pravda” (din 26 și 27 septembrie 1945), după vizita sa în România

DEPARTAMENTUL DE STAT

ACTION — EE

TELEGRAMĂ INTRATĂ

DIVIZIA
SERVICIILOR CENTRALE
SECȚIA TELEGRAF
TELEGRAFIC

JW-961-M

Moscova — via Război
Datată : 28.IX.1945
Înregistrată 10 : 08 a.m.

Secretarul de Stat
Washington
3391 — Douăzeci și opt

„PRAVDA” din 26 septembrie publică prima parte din seria de articole intitulate „În România” de Ilya Ehrenburg.

Ehrenburg descrie la început ovațiile populare cu care a fost primit Groza la aeroportul din București la întoarcerea de la Moscova, cu regrete că la această scenă nu au fost de față observatorii străini, care repetă cu încăpăținare că guvernul Groza nu exprimă gândurile și simțămintele poporului român. Ehrenburg subliniază contrastele bucureștene dintre bogăție și sărăcie, modernitate și primitivitate, cultură și analfabetism. În ciuda unor mari bogății naturale, România a fost veșnic săracă pentru că conducătorii ei nu s-au preocupat decît de propria lor îmbogățire. Nu numai fasciștii și Antonescu, dar și așazișii „democrați” au fost răspunzători de prăbușirea României. Numai orbii pot afirma că democrația a existat în România înainte de venirea la putere a fascismului. „Partidele istorice” au pregătit triumful fascismului. România a plătit cu greu pentru miopia cercurilor politice ; dovadă sînt condițiile din Moldova și județele infometate din regiunea muntoasă a României.

Guvernul Groza, instalat acum șase luni, a fost deja confruntat cu mari dificultăți care încă persistă. Dar greul a fost trecut. Poporul a căpătat acum încredere în viitor și își dă seama de faptul că țara este condusă de oameni curajoși și demni, care nu îl decepționează și nici nu-l va decepționa.

Ajutorul URSS-ului joacă un rol enorm în salvarea poporului român; acest ajutor dovedește o mare noblețe spirituală din partea poporului sovietic. «Am întins o mână frățească acestui popor și ajutorul nostru pentru România va fi consemnat în istorie ca un model de umanitarism».

Guvernul Groza nu este pe placul tuturor Românilor. Nu este pe placul „partidelor politice”, pentru care istoria s-a oprit odată cu Imperiul habsburgic. Dar zarva nemulțumirilor face, în chip evident, o impresie mai puternică în străinătate decât în țară.

Ehrenburg afirmă că apar acum la București 22 de cotidiane, incluzându-le și pe cele 7 ale opoziției. S-au auzit plângeri din partea foștilor moșieri în privința reformei agrare, dar țăranii s-au bucurat. Speculanții sînt nemulțumiți de guvern și, totuși, restricțiile comerciale sînt mai puține decât în Anglia. Bursa neagră prosperă în Europa eliberată datorită lipsurilor și obiceiurilor generate din timpul ocupației germane. În ciuda privațiunilor uriașe, muncitorii se dovedesc, în mod frecvent, adevărați patrioți în România și refuză să lupte pentru salarii mai mari.

Groza este sprijinit de diferite straturi ale populației. Tătărescu este reprezentantul marelui capital. Ar fi stupid ca un astfel de guvern să fie numit organul muncitorilor. Dar un lucru este de netăgăduit: acesta este un guvern democratic, luptînd împotriva reacțiunii și dornic să ducă țara spre progres, libertate și fericire.

Al doilea articol din serialul publicat de „PRAVDA”, din 27 septembrie, începe cu caracterizări laudative la adresa personalităților din guvernul actual. Ministrul Comunicațiilor, Dej, este un om cu o voință puternică și foarte plăcut; este respectat chiar și de dușmanii săi, a fost închis 11 ani se distinge prin optimism și încredere și este un adevărat om al poporului. Groza, fiu al unui preot transilvănean, este un om erudit și integru, vorbește fluent ungurește și cunoaște cultura ungară; se bucură de o enormă popularitate. Ministrul Agriculturii, Zăroni, de asemenea transilvănean, este și el țăran și vine la minister în costum național, este organic legat de viața satului. Ministrul Sănătății Publice, Bagdasar, unul dintre cei mai buni neuropatologi europeni, reprezintă intelectualitatea română în tot ceea ce are ea mai bun. Ministrul Propagandei, Constantinescu-Iași, este istoric de artă, autorul cărții despre bisericile bizantine din sudul Bucovinei. Unii pot critica o măsură sau alta a guvernului, dar un observator imparțial trebuie să admită că guvernul lui Groza este singura soluție pentru poporul român fiindcă reunește toate forțele vitale ale națiunii.

Fasciștii au omorât aproape 500 000 din cei 800 000 de evrei ce trăiau în România¹. Guvernul lui Groza combate energic antisemitismul și a acordat evreilor adevărate drepturi egale.

Ehrenburg afirmă că el nu știe care sînt rațiunile unui om ca Maniu; mai mult decît probabil — o ambiție neîmplinită. Cei care îl sprijină pe Maniu sînt dușmanii României și ai libertății, oameni culți dar profund ignoranți. Ei speră că vor exista conflicte între Aliați. Opoziția își are zierele ei. Cînd străinii îi apără pe românii așa-zisi lipsiți de libertate, ei, de fapt, se gîndesc la petrol sau la oțel, dar nu la libertatea românilor.

Partea finală a articolului se ocupă de intelectualitatea română. O anumită parte a intelectualității române a fost otrăvită de anii de fascism. România s-a rupt mai demult de cultura rusă. *Război și pace* de Tolstoi se poate citi doar în franceză, limba a doua a clasei privilegiate. Mulți dintre intelectualii români au mai multă strălucire decît profunzime și sînt ruși de propriul popor. Cel mai bun segment al intelectualității combate vechea situație. Interesul pentru cultura rusă a crescut. Editura „Cartea rusă” publică traduceri din clasicii ruși. Poetul român Arghezi arată o dorință sinceră de a cunoaște cultura rusă.

Trimisă Departamentului sub nr. 3391, repetată la București 146.

MESAJ NESEMNAȚ

ED/

(USA, National Archives, Washington, D.C., Record Group 43,
Box No. 80)

¹ Cifra dată este cu totul exagerată, complet neconformă cu realitatea, dar, totuși, va fi reluată în istoriografia postbelică din multe țări occidentale.

ÎN FINAL SOVIETICII VOR ACȚIONA

(1946 martie 13) Memorandum întocmit de către Robert Coe, secretar II al Ambasadei SUA la Londra, pe marginea convorbirii unui coleg de-al său cu J. H. Le Rougetel, fostul ministru britanic la București și rechemat în legătură cu trimiterea sa ca ambasador la Teheran. Subiectul discuțiilor celor doi diplomați : statutul regelui Mihai I al României

AMBASADA STATELOR UNITE ALE AMERICII
22 MARTIE 1946
LONDRA

[Depeșă trimisă prin]
valiză diplomatică aeriană
SECRET

Londra, 13 martie 1946

Nr. 28 769

Subiect : «Regele Mihai al României»

Distinsului

Secretar de stat,
Washington, D.C.

Domnule,

Domnul J. H. Le Rougetel, ambasadorul britanic numit pentru Iran și fostul reprezentant politic în România, care tocmai a sosit la Londra de la București, a făcut câteva remarci interesante în fața unui membru al personalului ambasadei avînd ca subiect intențiile sovieticilor față de Regele Mihai al României. Domnul Le Rougetel a spus următoarele :

Fără îndoială că Regele Mihai a reușit să se impună ca rege, datorită faptului că a înțeles cu adevărat aspectele practice ale ocupării României de către sovietici, precum și datorită minții sale pătrunzătoare și capacității sale. El este, cu siguranță, figura cea mai proeminentă de pe scena politică din România. Caracteristicile mai ferme ale mamei sale și ale familiei ei predomină asupra superficialității tatălui său și a celorlalți copii ai Reginei Maria.

Scena Curtii din România este oarecum întunecată de comportarea mătușei Regelui Mihai, prințesa Elisabeta, sora Regelui Carol (al II-lea), care este o femeie încăpățînată, cu puțină minte dar cu o ambiție con-

siderabilă. Ea este în relații foarte bune cu Tătărescu, care este un susținător al fostului rege Carol. Rușii sînt conștienți de calitățile ei și s-au folosit de ele sau au încercat să se folosească de ele pentru a-și promova propriile lor scopuri. Acum cîteva luni, cînd regele Mihai se afla în conflict cu guvernul Groza și a refuzat să semneze decretul, s-a propus să se instituie o regentă cu prințesa Elisabeta ca unul dintre membri. Aceasta ar fi fost, desigur, o mare victorie pentru ruși, dar, din fericire, a eșuat.

Flirtul rușilor cu Carol al II-lea este o manevră mîrșavă. El este total discreditat și, în plus, neagreat de popor datorită comportării sale lipsite de gust și corupției care a înflorit sub regimul său și la care a participat el însuși. Ar fi fost un dezastru dacă [Regele] Carol ar fi reușit să ajungă în Europa și este cît se poate de necesar să se folosească toate mijloacele pentru a-l reține dincolo de Ocean, deoarece rușii nu vor ezita să-l detroneze pe Mihai și să-l reinstaleze pe Carol ca rege.

Prestigiul Regelui Mihai se bazează pe imensa sa popularitate în întreaga țară, dar este problematic cît timp îi vor permite rușii să rămînă rege. Ei sînt destul de abili să-și dea seama că, atîta timp cît el este popular, ar fi inoportun din punct de vedere politic să aranjeze detronarea lui și, în consecință, este foarte probabil ca ei să încerce să-i submineze popularitatea la un moment dat, în cursul acestui an.

O astfel de ocazie ar putea să apară cînd se va pregăti decretul necesar pentru organizarea alegerilor. Într-un astfel de decret s-ar putea include măsuri care ar repugna Regelui și el va refuza să-l semneze. S-a pretins că printre aceste măsuri s-ar putea număra instalarea urnelor de vot în comisariatele de poliție și în cazărmi, cu implicația inevitabilă a intimidării alegătorilor. Dacă Regele va refuza să semneze decretul de lege electorală, gestul său se va bucura de-o largă publicitate și tot blamul refuzului va fi îndreptat împotriva-i, iar Regele va fi incapabil să contreze pentru că nu are mijloace de-a face propagandă în folosul său. Refuzul său de a semna va fi stigmatizat drept un capriciu de rege sau intransigență regală și, în felul acesta, popularitatea lui va avea de suferit considerabil la nivelul întregii țări.

Domnul Le Rougetel a afirmat că această teorie a unei posibile manevre de către ruși pentru a-l detrona pe Regele Mihai este pur și simplu părerea lui personală, dar crede că, în final, sovieticii vor întreprinde vreo acțiune de acest fel.

Cu tot respectul, al Dv.

Pentru Ambasador :

Robert Coe

Secretar II al Ambasadei

Copie la Moscova

Copie la București

RDC/jr.

(USA, National Archives, Washington, D.C., Record Group 43,
Box No. 80).

**„EU AM CONSEMNASC « ULTIMUL CUVINT »
AL MAREȘALULUI!”**

[...] Am avut o fostă guvernantă elvețiancă al cărei soț era Remus Dragomirescu, din partea PNL, pus în grupul acelor care l-au judecat pe Mareșal... Și a venit într-o seară aici și m-a întrebat dacă m-ar interesa că avea două „intrări” la proces. Soțul meu a zis : că eu nu pot să văd pe Mareșal în boxă, mi-e imposibil să mă duc ! “ Și am spus : „Eu mă duc ! “ M-am dus, numai la două sau trei ședințe, dar la cele mai importante cred eu că am fost. Întii, cînd a venit Iuliu Maniu, în fața tribunalului, a venit și a strîns mîna Mareșalului, el s-a ridicat în picioare, a salutat și atunci lumea în sală “ „Huo ! Huo ! “ Era o situație, la tot acest proces, nemaipomenit de încînsă, de agitată. Era sala aceea mică, care mai există la tribunal, pe Știrbey Vodă, un tribunal mic care nu s-a demolat încă... Și acolo, în sala aceea mică, era arhi-, arhipclină ; era și luna mai cînd era deja cald în București, toată lumea țipa, toată lumea vocifera, toată lumea țipa : „La moarte ! “, huiduieli și așa mai departe... S-a terminat cu Maniu și astea nu le-am notat...

— Dar Ică cum s-a comportat la proces ?

— Era timorat, era timorat. Mareșalul ?... Mareșalul nu vorbea celor de acolo... El vorbea Istoriei ! Pe el nu l-a... Își băteau joc de el ; îi băgau reflectoarele alea în ochi și, deasupra, mai avea alte reflectoare... Era încîns de lumină și căldură. Își mai punea — avea o hirtiuță — ceva, mai ținea așa... Era foarte greu să se concentrez, să răspundă la toate întrebările, la toate acuzațiile ! Absolut a fost viteaz !... Și, pe urmă, a venit momentul, impresionant, cînd s-a adresat cu Ultimul cuvînt, pentru că el a spus că : „Testamentul politic nu știu dacă voi fi lăsat să-l scriu !... “ Nu știu dacă l-a scris, noi nu știm... Poate la Lubianka, unde a stat doi ani, poate acolo l-a scris, dar aicea nu s-a auzit... Îi curgeau lacrimile de emoție... În sală însă s-a făcut o liniște deplină, nu se auzeau decît aparatele : țac ! țac ! Magnetofone își aveau ziaristii străini, erau foarte mulți... Și am putut foarte bine să notez tot ce-a spus Mareșalul... Chiar, am mai verificat cu ce-a ieșit pe urmă și am văzut că este foarte bine luat... Eram și eu foarte bună la acest scris. Cum s-a terminat, a fost o pauză, iar Mareșalul a coborît la un lavoar, la toaletă, știu eu... Eu mi-am zis : „Mă duc să beau puțină apă “. Nu

mai puteam, știu eu, de emoție, de agitația care era. Am coborât și... în fața mea era Mareșalul ! Își tampona batista în apă și-și punea așa... la timp! Avea un costum bleumarin, frumos... S-a uitat la mine ; eu am vrut să spun ceva, dar un ofițer de jandarmi care făcea paza m-a luat de umeri, m-a întors : „Duduie ! mă nenorocești ! Ce cauți d-ta aici ? N-ai voie să vorbești cu...” Am plecat și a urmat terminația la Ultimul cuvînt, care a fost așa de înduioșător ! El plîngea... El vorbea și plîngea... Cînd a spus : „Ție, popor ingrât, nu-ți va rămîne nici cenușa mea !”, nici musca nu se mai auzea ; de unde era gălăgie, cînd a vorbit El a fost o liniște teribilă... Și am ieșit, m-am dus la soțul meu, care, cu colonelul Davidescu, cu toți, erau adunați pe Știrbey Vodă la un alt ofițer și eu repede am venit cu hîrtia... Dar cum am ieșit ? Ne mai căuta așa... Și eu am făcut sul toate hîrțile, le-am băgat în corsaj, în fine, și am venit... Nu era departe unde m-am dus, eram prăpădită... Ei : „Vorbește ! Spune !” Eu nu mai puteam să spun ceva, eram atît de emoționată... Ultimul cuvînt al Mareșalului a fost zguduitor !...

ULTIMUL CUVÎNT

Un om care fără nume, fără protecție, fără bani și partid, s-a urcat în stat la cel mai înalt loc de conducere și răspundere, acel om are datoria să se justifice , iar poporul și Istoria au dreptul să-l judece !

Am să expun faptele și acțiunile mele politice, economice și militare, dar acestea nu vor fi complete în momentul de față.

Poporul, prin Dv., își va da verdictul, iar mîine Istoria pe al său. Expun toate actele și faptele mele, ca poporul să ajungă la înțelegerea lor.

Dați Istoriei adevărul, și nu faceți față unei situații de moment !

Eu vă voi spune adevărul așa cum onoarea mea de soldat m-a făcut să-l respect toată viața. Considerați, vă rog, scăpările nu ca o ieșire și omitere intenționată ! Nu am fost omul unor astfel de calcule și nu voi fi, dar nu am văzut piesele dosarelor și miilor de rezoluții ce am dat în acești patru ani, în care se găsește imprimat sufletul meu !

Prima mare acuzare ce mi se aduce, aceea de a fi premeditat luarea puterii împreună cu Codreanu, vreau s-o șpulber acuma.

La instrucție am avut onoarea de a declara că primul contact cu legiunea a fost în 1933, cînd Regele [Carol al II-lea — n.ns.] mi-a cerut părerea cu privire la Garda de Fier. Știam că ei tulburau țara și că periclitau granițele. Am spus Regelui ce credeam atunci : „Prefer să mor în mocirlă într-o Românie Mare, decît să mor în paradisul unei Români mici”. Întrevederea de atunci a avut drept scop orientarea mea, ajungînd la concluzia că Codreanu nu va putea duce țara pe panta ascendentă la care spera, ci dimpotrivă.

Problema dinastiei o privea sub o lumină diferită decît a mea. Codreanu mi-a declarat că „în 24 de ore de la luarea puterii trece la Germania și că va cere abdicarea regelui”. Iar eu i-am răspuns : „Domnule Codreanu, cel dintîi pe care va trebui să-l împușcați atunci va fi generalul Antonescu”.

În politica internă, am arătat că a introdus din nou pistolul cu care știam că va aduce vărsare de sînge. În decembrie 1937, Garda de Fier

a făcut un mare pas în simpatia opiniei publice. Regele a încredințat formarea guvernului lui Octavian Goga. Am spus atunci Regelui Carol : «Formațiunea Goga nu va putea fi durabilă decît introducînd în formație legiunea și pe Dl. Dinu Brătianu».

De ce ? Pentru că am afirmat atunci regelui că : «niciodată ideea nu poate fi distrusă cu pistolul, mai bine s-o aducă la putere și să vadă dacă este o fericire pentru neam sau nu...» Eu știam însă că ea nu va avea sorti buni, deoarece toată pleava societății românești se află înscrisă în legiune.

Eu am dat Regelui această idee de a o aduce la putere și el m-a însărcinat cu formarea guvernului. Am refuzat, nevoind să trec peste Octavian Goga, pentru care aveam o mare stimă. Soluția Regelui a fost să intru în guvern ca ministru al Apărării Naționale, pentru că prezența mea în guvern era o mărturie și o cheazășie că politica externă a României nu se va schimba, știindu-se că programul lui Codreanu aducea schimbarea acelei politici în 24 de ore și va orienta țara către Germania. Atunci, forțat și contrar uzanțelor ca ministrul Armatei să facă declarații politice, eu am făcut-o ! Eram convins. Păstram față de Germania amintirea războiului trecut [din 1916—1918 — n.ns.] și mai ales m-a îndemnat structura mea intelectuală...

Guvernul Goga a ținut 40 de zile și omorurile începuseră. Regele, impanicat mi-a încredințat mie formarea guvernului. Am acceptat pentru că prea des se schimbau guvernele. Pentru ce ? Opinia publică știa prea bine cauzele.

Regele a voit să introducă în guvern două persoane pe care nu le puteam accepta. Am apelat la Codreanu, rugîndu-l să înceteze agitațiile. Cu ocazia acelei convorbiri, el a recunoscut că nu avea nici un program de guvernare.

Codreanu a fost arestat și eu m-am dus la proces, pentru că, după mine, atunci cînd vezi că un om se îneacă este omeneste să-i întinzi o mină de ajutor.

Pe Horia Sima l-am văzut în timpul cînd el era ministru în guvernul lui Gigurtu. La convorbirea avută, mi-a declarat : „Domnule general, spuneți drept am eu mutră de prim-ministru ?“

S-a petrecut ultimatumul rusesc (din 28 iunie 1940 — n.ns.). Cu acest grav eveniment am trimis o scrisoare de protest pentru cedarea fără luptă a două provincii românești. La două zile după aceasta am fost dus la Bistrița. Aici mi se impută că aș fi pregătit legătura cu Germania în vederea luării puterii. Eu nu cunosc limba germană și formația mea intelectuală și spirituală mi-am format-o la școala franceză. Nu am uitat odiosul tratat de la Craiova și de la București (din anul 1918 — n.ns.). Nu am uitat că în Alsacia și Lorena avem 2 000 de cruci și în 1915 jertfele noastre de pe front.

La Minăstirea Bistrița am aflat că și regele Carol II se îndreaptă cu fața către Germania... Granițele se prăbușiseră (în lunile iunie-august 1940 — n.ns.).

Eliberat de la Bistrița, regele mi-a încredințat formarea unui guvern de unitate națională. Am vizitat pe oamenii politici : Maniu, Brătianu, Stelian Popescu și alții, cerîndu-le să discutăm programul de guvernămînt, care consider că este o datorie sfîntă pentru omul destinat

să ia conducerea țării. Deci eu nu veneam nepregătit, după cum adeseori s-a spus. Deși nu aveam un program scris, eram completamente orientat.

Răspunsul tuturor oamenilor politici a fost : «Întii aduceți Abdicarea lui Carol II, apoi vom discuta». Cînd s-au prăbușit granițele, împreună cu Mareșalul Prezan, am hotărît să mergem la Rege și să formăm un guvern de colaborare cu oamenii politici. Oamenii politici însă nu au voit : toți s-au tras deoparte. Eu am rămas singur. Urmează apoi cele petrecute la 6 septembrie 1940 !

Regele mi-a spus : «Nu te las, nu pleca. Nu am pe altul. Tu ești un patriot...» Strada fierbea. Am întrebat pe Generalul Coroamă, comandantul Diviziei de Gardă, dacă va apăra pe Rege ?» Am cerut părerea aghiotanților regali. Toți, fără deosebire, mi-au spus că Regele trebuie să plece. Am chemat generalii. Toți, absolut toți, afară de Paul Teodorescu și Mihail, au spus că Regele trebuie să abdice !

Regele s-a consultat toată noaptea cu oamenii săi politici și s-a convins că țara cere abdicarea sa. A pus însă drept condiție ca să abdice să-mi iau eu asupra-mi parte din prerogativele regale, iar eu am promis Regelui Carol II să stau stîlp de veghe lîngă Voievodul Mihai, viitorul Rege și să-i păstrez tronul...

...Am primit din partea Regelui puterea, smerit, cum primește credinciosul sfința cuminecătură în fața altarului.

Deci iată, domnule Președinte și onorați judecători, actul premeditării de care am fost acuzat că l-am făcut pentru luarea puterii în stat ! Eu nu aveam nevoie de sprijin german pentru a veni la putere, deoarece însuși Regele țării mi-a încredințat-o !

Odată cu luarea conducerii a început adevăratul calvar al vieții mele !

Prima mea grijă a fost să iau contact cu forțele politice care reprezentau forțele de stat. Toate m-au refuzat. Domnul Maniu, orice ar spune astăzi, mi-a oferit atunci pe Mihail Popovici și pe Aurel Dobrescu. La această ofertă, i-am spus : «Domnule ministru, sunt timpuri prea grele pentru țară ca să glumim». De aceea, domnilor, în guvernarea mea nu au figurat persoane marcante.

A sosit Horia Sima, găsit deghizat în cioban la Brașov. El a venit pe baza unei mișcări slabe puse la cale de S.S.-ul german.

Horia Sima avea pretenții foarte mari. Am menționat de la început că o guvernare legionară ar fi fost dezastruoasă pentru țară, dacă ar fi fost lăsată singură. M-am situat pe această bază la acceptarea unui guvern cu elemente legionare. S-a spus că pozițiile dominante au fost ale lui Sima. Nu este adevărat. Armata o aveam eu, iar Internele generalul C. Petrovicescu, un bun, vechi și încercat prieten, ale cărui caracter și curaj se dovediseră. El a fost singurul care, atunci cînd eram surghiunit la Bistrița, mi-a adresat lungi felicitări și scrisori știind bine la ce se expunea în acel moment. Petrovicescu a întrecut cerințele lui Sima, însă a fost depășit. A greșit și a fost de mult pedepsit.

Cu privire la guvernarea împreună cu Horia Sima : Pe aceia care au fost duși la Jilava, am făcut-o ca să-i salvez. Acolo se afla o gardă militară pe care mă puteam bizui. Voiam să-i salvez de gloanțele pistoalelor celor care vroiau să se răzbune. Începusem să avem două ar-

mate în stat. — Eu îi lăsam să se uzeze, pentru că nu aveam încă armata în totalitate de partea mea. Ea ieșise din catastrofa granițelor. Armata a venit spre mine atunci când un soldat a fost stropit cu benzină și ars de legionari. A fost un moment hotărîtor pentru neamul românesc. Armata singură a hotărît atunci.

Partidele politice s-au retras definitiv din calea mea. Le-am arătat că un guvern de militari este ultima formă politică pentru un stat. România nu ajunsese în situația să aibă nevoie de el, ea avea rezerve. Dar politicienii s-au menținut în refuzul lor de a participa la conducere.

Țara își sprijinea frontierele pe Liga Națiunilor, pe Mica Înțelegere și pe forțele ei militare. Toate aceste edificii au fost prăbușite...

...Nu am premeditat și pus la cale primirea coloanei a V-a germane pe pămîntul țării, nu am avut sprijin german. După cum știu să-mi apăr demnitatea mea de om, am știut să mă situez pe o linie justă, pentru că nu sînt omul care să facă tranzacții cu demnitatea poporului român. Am sprijinit România pe Germania, pentru că ea era singura care oferea garanție frontierelor [la 31 august 1940 — n.ns.]. Am dat, conștient de situație, consimțămîntul la trecerea trupelor germane prin țară. Nu aveam de ales. Orice rezistență ar fi dus la prăbușire. Am fi avut soarta sîrbilor. Evreii, comuniștii, politicienii ar fi fost exterminați. Serbia a pierdut 800 000 de oameni. Generalul Nedici mi-a cerut ajutor : «Salvați-ne, ne omoară pe toți — croați, unguri, sîrbi și noi între noi !»

Am făcut războiul cu Uniunea Sovietică. Aceasta mi-au cerut-o onoarea poporului român și imperativul momentului. Nu puteam periclita viitorul Țării. Orice s-ar afirma astăzi, aici, nici un om politic nu ar fi luat puterea în acele momente.

În privința ororilor războiului se va cunoaște adevărata mea poziție și zilnicele eforturi ce le-am făcut pentru a-i ține pe toți pe calea omeniei. Nu cer nici o favoare, dar să se țină seama, cînd eu sunt judecat, de faptul că nu există război fără să se săvîrșească cruzimi peste capul șefilor. De exemplu, lăsînd la o parte războaiele din antichitate, să luăm războiul de 30 de ani, războiul de secesiune, războiul anglo-bur și altele. Mai mult, aviația a distrus, contrar legilor războiului ; a făcut zeci de mii de victime, ne-a omorît copii, studenți, a atacat spitale și biserici, distrugîndu-le. De aceea să nu se considere că soldații au trădat legile umanității ; toți le-au trădat.

În ceea ce privește aservirea bogățiilor Țării, mi se aduce pe nedrept această acuzație. Dacă mi-ați fi dat puțința, v-aș fi arătat legile economiei, v-aș fi arătat ce acoperire bună avea moneda. S-au găsit 49 de vagoane de aur, cînd România, în toți anii de pace, abia adunase 16. Da, în 1944, Banca Națională a României avea în seif 40 de vagoane de aur ! România nu a dat nimic și a primit totul pe bază de acorduri : petrol, bumbac, cereale. Creditul era de 3 la sută. Am salvat capitalul străin, telefoanele și chibriturile. Nu am avut legi de vasalitate față de Germania, ci de egalitate. Mareșalul Antonescu — mi-am zis — nu se compară cu generalul Nedici [din Serbia n.ns.]. Bugetul nostru de război a fost echilibrat față de bugetul războiului trecut.

Cu privire la muncitori : nu am scos niciodată armata contra muncitorilor. Nu am avut niciodată vreo grevă. Cred că nici un partid politic în această țară nu poate arăta o filă albă în această problemă.

De la toate instituțiile au fost retrase baionetele în cazărmi.

Am fost prezentat ca dictator. Știam că dictatorii îi extermină pe adversarii lor. Pe cine am exterminat eu ? Am suspendat Constituția care era teroristă. Am tins spre o democratizare a ei. Presa n-a fost liberă, era război. Permiteam să se publice numai evenimentele și faptele, fără polemici, care la noi ajung triviale. Nici un evreu fugit din Transilvania și judecat în țară nu a fost executat. Peste șapte mii de legionari au fost reabilitați pe front. În lagărul de la Tg. Jiu, cu o capacitate de 2 000 de paturi, erau internați doar 1 700. Acest lagăr, întocmit din timp de pace, a făcut parte dintr-un plan al Marelui Stat Major. Prin acel lagăr s-a pus capăt ori s-a pus frâu nebuniei îmbogățirii de război și speculei. Declar că lagărul nu a fost niciodată complet.

Despre comuniști : ei nu erau cu ȚARA. Le-am oferit posibilitatea să plece în Uniunea Sovietică, pe care o socoteau patria lor. Cui a vrut, i-am dat voie să plece. Pe cei notorii i-am găsit în lagăre sau în închisori, cu vechi condamnări. Nu i-am persecutat.

În testamentul meu politic, dacă voi mai avea timp să-l scriu, voi spune :

Scump popor român, sunt mîndru că am făcut parte dintr-o nație cu dublă ascendență română și dacă, a cărei istorie a fost luminată de strălucitoarea figură a lui Traian și de jertfa marelui Decebal !

Am luptat în două războaie pentru gloria ta !

Sunt fericit să cobor cu câteva clipe mai devreme lingă martirii tăi. Toți au luptat pentru dreptatea ta !

Foștii mei colaboratori au încercat să se desolidarizeze de mine. Eu nu mă desolidarizez de greșelile lor.

Las Țării tot ce a fost mai bun în guvernarea mea. Tot ce a fost rău iau asupra mea, în afară de crimă !

Acest război care s-a sfîrșit cu înfrîngerea Germaniei hitleriste, nu va pune capăt conflictului mondial deschis în 1914.

Prevăd un al treilea război mondial, care va pune omenirea pe adevăratele ei temelii sociale. Ca atare, Dv. și urmașii Dv. veți face mine ceea ce eu am încercat să fac astăzi, dar am fost înfrînt ! Dacă aș fi fost învingător, aș fi avut statui în fiecare oraș al României. Cer să fiu condamnat la moarte și refuz dinainte orice grațiere. În felul acesta voi muri pe pămîntul Patriei, în schimb voi, ceilalți, nu veți fi siguri dacă veți mai fi aici cînd veți fi morți.

Am terminat. Dar, înainte de a încheia, vreau să vă reamintesc :

Scipio Africanul a urmărit pe Hannibal peste cîmpiile Franței, ale Spaniei, ca să-l înfrîngă pe nisipurile fierbinți ale Africii, la Zama, răzînd de pe suprafața pămîntului marea Cartagină. Astfel, el a pus bazele strălucirii Romei. Ca și Temistocle și Vespasian, care și-au servit țara, și el a murit în exil.

Îmi vin în minte, în aceste clipe tragice ale vieții mele, fără să mă gîndesc că aș putea fi comparat cu ilustrul general roman, cuvintele pe care el, pornind în exil, le-a adresat, de pe puntea corăbiei, poporului său :

«Ție, popor ingrât, nu-ți va rămîne aici cenușa mea !»

Tribunalul Poporului din București, așa după cum prea bine se știe, l-a condamnat pe Mareșalul Antonescu la moarte. Pe el și încă cîțiva foști

colaboratori din anii 1940—1944. Toți condamnații au avut dreptul să prezinte cereri de grațiere. MAREȘALUL A REFUZAT SĂ SOLICITE GRAȚIEREA SA ! A FĂCUT-O, ÎN NUMELE SĂU, MAMA SA, DOAMNA BARANGA ; FĂRĂ NICI UN EFECT ! La 1 iunie 1946, Mareșalul Antonescu A FOST EXECUTAT !

Înainte de execuție s-a adresat soției, cu această scrisoare ce reprezintă, în fapt, un veritabil codicil la TESTAMENTUL SĂU POLITIC :

Am stat cu capul sus și fără teamă în fața judecății, după cum stau și-n fața Justiției Supreme ; așa să stai și tu !

Nimeni în această țară nu a servit poporul de jos cu atîta dragoste, pasiune, dezinteres cum am servit eu. I-am dat totul, de la muncă pînă la banul nostru ; de la suflet pînă la viața noastră, fără a-i cere nimic. Nu-i cerem nici azi.

Judecata lui pățimașă de azi nu ne înjosește și nu ne atinge.

Judecata lui de miine va fi dreaptă și ne va înălța.

Sunt pregătit să mor, după cum am fost pregătit să sufăr. După cum și viața mea, toată viața mea, mai ales în cei patru ani de guvernare, a fost un calvar ; a ta, de asemenea, a fost înălțătoare !

Împrejurările și oamenii nu ne-au îngăduit să facem binele pe care împreună am dorit cu atîta pasiune să-l facem țării noastre !

Suprema voință a decis altfel.

Am fost un învins, au fost și alții... mulți alții. După dreapta judecată, istoria i-a pus la locul lor. Ne va pune și pe noi !

Popoarele în toate timpurile și peste tot au fost ingrate. Nu regret nimic, la bine cu mîngiere, la nedreptate cu iertare.

Ultima mea dorință, e să trăiești. Retrage-te într-o mănăstire. Acolo vei găsi liniștea necesară sufletului și bucata de pîine, care azi nu o mai poți plăti.

Am să rog să fiu îngropat lingă ai mei, care mi-au fost străbuni și călăuzitori, acolo la Iancu Nou ! Voi fi între acei cu care am copilărit și am cunoscut și durerile și lipsurile. Împrejurările ne-au îndepărtat viața de ei, dar sufletul meu nu-i va uita niciodată. Poate vei gîndi că tot acolo, lingă mine, trebuie să fie și ultimul tău locaș.

Scoborînd în mormînt eu azi, tu miine, ne vom înălța, sunt sigur, acolo unde va fi singura și dreapta răsplată.

Te strîng în brațele mele cu căldură. Te îmbrățișez cu dragoste.

NICI O LACRIMĂ !

31 mai 1946 (Jilava)

IQON

(Gh. Buzatu și colaboratorii, Mareșalul Antonescu în fața Istoriei, II, Iași, 1990, pp. 354—363)

MAREȘALUL CADE CA UN MARTIR AL CAUZEI ROMÂNEȘTI

(1946 iunie 1) Extrase din *Jurnalul* reputatului diplomat român, aflat în continuare în Elveția, dar interesat îndeaproape de realitățile din țară, în cazul în speță — execuția Antoneștilor și a colaboratorilor lor (Piki Vasiliu și Gh. Alexianu), situația celorlalți membri ai cabinetelor antonesciene, politica lui Iuliu Maniu etc.

Radio București anunță că azi, la orele șase seara, mareșalul Antonescu, Ică Antonescu și alți patru (doi — n.ns.) demnitari au fost „executați“. Grația regală nu a putut, deci, interveni. Rușii au cerut moartea lor, „libertății“. Să nu fie cumva semnalul unei cumplite dezlănțuiri de patimi sângeroase.

Păcatele mareșalului au fost oarecum spălate prin abuzurile regimului de azi și prin primejdia de moarte pe care sovieticii o țin întinsă asupra țării. Întîmplările care au urmat prăbușirii sale au așternut uitarea peste campania nenorocită ce el a purtat-o în Rusia, ca și peste oarbă înverșunare cu care s-a aruncat în brațele lui Hitler. Ieri încă vinovat, mareșalul cade ca un martir al cauzei românești, pentru că România nu mai cunoaște decît o sigură amenințare : Rusia. În jurul lui se va naște o legendă care va îndulci judecata istoriei. Moartea ce i se trage din minia imperiului vecin îl apropie de sufletul unui popor care se simte, în întregime, amenințat de acea împărăție.

Bietul Ică este depășit de osîndă, după cum fusese depășit de menirea pe care s-a străduit s-o împlinească. A făurit un vis mare : acela de a stăpîni cu fapta și cu gura — mai ales cu gura — destinul unui popor. Nu era băiat rău ! S-a luptat să îndrepte greșelile, pe măsură ce le săvîrșea. A fost regizorul îndemînatec și nefericit al unei fatalități care nu putea să nu-l zdrobească pînă la urmă. Mai puțin vinovat decît șeful său, va fi, totuși, mai puțin bine slujit, în viitor, de legendă. Va trece ca un nedreptățit, dar îi va lipsi nimbul unui martir.

Ieri seară am întîlnit pe Liviu și Sanda Pop, sosiți din țară, unde au fost de față la sfîrșitul lui Costin Stoicescu. Liviu a văzut, la înmormîntarea socrului său, pe toți foștii miniștri și secretari de stat ai lui Antonescu (printre aceștia — George Crețianu și Mircea Cancicov), care, două zile mai tirziu, au fost arestați. Arestările s-au făcut la ora patru dimineața, provocînd o firească tulburare în oraș, unde unii dintre noii arestați erau stimați și iubiți. Personal sînt mîhnit și îngrijorat de soarta lui George Crețianu, prieten din copilărie, camarad de război (am dormit, luni de-a rîndul, în aceeași odăiță ca aviatori, în 1917), bărbat întreg și destoinic ;

a luptat cu disperare împotriva amicilor rău sfătuitori care au ținut morțiș să facă din el un vremelnic ministru de finanțe. Gheorghe Brătianu — care urma să fie și el arestat — a fost prevenit la vreme și a dispărut.

Pare vădit că, lărgind mereu cercul arestațiilor și numărul condamnaților, regimul caută să lovească în cadrele vechilor partide și să terorizeze fostele păături conducătoare. Este o metodă care ține seamă de opozițiile ce se ridică în calea comunismului sovietic și nu se atinge de adevăratele vinovații. Astfel, Manoilescu, Gigurtu ș.a., vinovați de schimbarea politicii noastre externe, trăiesc în libertate. Iar Guță Tătărescu, eliberat de toate răspunderile trecute, stă pe banca acuzatorilor, ba chiar în rîndul întii al acuzatorilor.

Liviu Pop a văzut pe Maniu, slăbit, îmbătrînit, dar vioi, care i-a vorbit cu simpatie și mulțumire de activitatea și de călătoriile mele. (Asigurări de prietenie, încurajări și vorbe bune din partea lui Vișoianu). Toți sînt foarte pesimiști cu privire la soarta țării ; *sînt convinși* că rușii tind la o „adaptare“ care va duce la anexare ; prevăd alegeri singeroase și măceluri mai întinse, mai „generale“ ; socotesc, în sfîrșit, că revoluția este în mers, înaintează pe etape și a început cu metode blajine dar înșelătoare și va isprăvi cu „realizări“ necruțătoare și totalitare. Românii din străinătate au, deci, datoria de a da alarma și a trezi neconținut spiritele în țările unde trăiesc. Ei trebuie să ceară intervenții neîncetate din partea anglo-saxonilor, mai cu seamă în vremea alegerilor [...]

IN ROMÂNIA LIBERTATEA CUVÎNTULUI ESTE ÎN PERICOL

(1946 iunie 7) Memorandum elaborat în cadrul Departamentului de Stat al SUA (Secția *Southern/Europe*), în baza unor informații demne de toată încrederea primite din partea diplomaților acreditați la București, în legătură cu situația politică generală din România — pregătirea alegerilor, presa și radioul, libertatea cuvîntului și de întrunire etc.

Southern
MEMORANDUM

CADRUL GENERAL
7 iunie 1946

SA—M
Dl. McDermott

Subiect : «Aspecte ale situației din România legate de nota americană din 27 mai [1946]»

La cererea Dv. am pregătit următorul rezumat al informațiilor cu privire la acele aspecte ale situației actuale din România de care este legată nota noastră de protest din 27 mai. Aceste date sînt strînse dintr-o varietate de surse considerate sigure.

1. *Alegeri*. În ianuarie 1946, guvernul român a dat garanții scrise și orale despre organizarea alegerilor legislative generale în timpul cel mai scurt posibil. În legătură cu această asigurare ca una din bazele în virtutea căreia noi am fost dispuși să recunoaștem guvernul Groza, în nota noastră de recunoaștere din 5 februarie [1946] se spunea că sperăm că va fi posibil ca alegerile să aibă loc în aprilie sau la începutul lui mai.

Pînă în prezent nu s-a stabilit o dată pentru alegeri. La 19 mai presa din București a publicat un proiect de lege electorală propus de blocul partidelor care fac parte din Frontul Național Democratic (ce predomină în guvernul român actual). Cu toate acestea încă nu s-a comunicat data nici pentru analiza oficială și nici pentru promulgarea legii electorale.

Nu s-au luat măsuri pentru înregistrarea alegătorilor, deși s-a recunoscut de la început că aceasta va fi o acțiune de amploare, avînd în vedere faptul că din decembrie 1937 nu au mai avut loc alegeri generale și că prevederea pentru înregistrarea trebuie să se facă prompt dacă există vreo speranță ca alegerile să aibă loc mai devreme.

2. *Presa și radioul*. Libertatea presei este una din asigurările date de guvernul Groza în luna ianuarie.

La scurtă vreme după aceea Partidul Național-Țărănesc a cerut permisiunea pentru tipărirea a 22 de publicații în întreaga țară. A primit autorizație pentru 9 care au putut să apară, însă numai într-un număr restrâns de exemplare din cauza imposibilității de a obține hîrtia de ziar care li se promisese în cantități echitabile. Guvernul controlează distribuirea hîrtiei de ziar.

Dintr-un total de 26 de ziare publicate în prezent la București partidele tradiționale (Național-Țărănesc și Național-Liberal) au putut să publice numai două cotidiane (fiecare cite unul). Niciunul din partidele istorice nu are cotidiane publicate în provincie. În prezent, ele apar neregulat, cînd este disponibilă hîrtia de ziar, iar lor li se adaugă opt săptămînale (toate, cu excepția unuia, apar în provincie); se pretinde că în realitate prin restricții s-a limitat publicarea săptămînalelor la numai trei sau patru.

Prin contrast, guvernul are la dispoziția sa 10 cotidiane și 9 săptămînale ori publicații bilunare numai în București. În plus există șase ziare, mai mult sau mai puțin independente.

Guvernul preferă să considere gazetele grupărilor dizidente ale partidelor istorice (subordonate însă Frontului Național-Democratic) [tot] printre publicațiile partidelor tradiționale propriu-zise. Pe această bază, se umflă numărul ziarelor de „opoziție” și [guvernul] le refuză [partidelor istorice] permisiunea pentru altele suplimentare. De asemenea el consideră așa-numitele ziare independente ca fiind de drept organe ale „opoziției”.

Partidele tradiționale emit acuzația că hîrtia de ziar este pusă în exces la dispoziția publicațiilor favorite de guvern dar de mai mică mărime și circulație, în timp ce altele, care primesc numai o fracțiune a cotelor promise, sînt obligate să cumpere surplusul de hîrtie de ziar la prețuri de speculă. Ele acuză că cenzura este exercitată prin difuzarea știrilor de către agenția de știri controlată de către guvern, prin refuzul sindicatului tipografilor aliniat guvernului de a organiza imprimările și prin reținerea cîopiilor prezentate cenzurii oficiale. Ziarele se confruntă încă cu pericolul de a fi suspendate pentru publicarea unor materiale sau comentarii neaprobate.

Declarații făcute de Președintele Statelor Unite și de către secretarul de stat sau de către oficialități importante ca senatorul Vandenberg sînt cenzurate în mod sistematic, eliminîndu-se toate paragrafele care ar putea ofensa Uniunea Sovietică, în vreme ce declarațiile premierului Stalin sau ale domnului Molotov sînt date publicității în întregime. Nota noastră din 5 februarie, în care se declara că asigurările guvernului român sînt o bază a recunoașterii noastre, s-a „bucurat” de o difuzare insuficientă și de nici o publicitate pe calea undelor.

Instalațiile de radiodifuzare sînt numai la dispoziția guvernului, care exclude partidele istorice de la folosirea lor și permite ca aceste partide să fie atacate în mod constant la radio ca fiind fasciste și anti-sovietice.

3. *Libertatea cuvîntului și de întrunire; punerea în libertate a celor arestați la 8 noiembrie [1945].* În ultimele săptămîni s-a raportat — nu numai de către partidele istorice, ci și de către reputați obser-

vatori sosiți din afară — o creștere a violenței fizice, mai ales în legătură cu întreruperea întrunirilor Partidului Național-Țărănesc și Partidului Național-Liberal. În majoritatea cazurilor, acestea par a fi inspirate și mușamalizate de către guvern. În mod uniform, guvernul aruncă responsabilitatea pentru aceste tulburări pe seama „opoziției“.

Deși în luna ianuarie premierul Groza a dat asigurarea că problema prizonierilor politici în România nu mai există și că persoanele arestate în legătură cu demonstrația ocazionată de ziua onomastică a Regelui (8 noiembrie) au fost puse în libertate, procesele împotriva acestor persoane continuă.

4. *Tratamentul oficial al miniștrilor [național-țărănist și național-liberal] incluși în guvern întru îndeplinirea hotărîrilor de la Moscova [decembrie 1945].* Cei doi reprezentanți ai partidelor tradiționale care au fost incluși în Cabinet ca urmare a reorganizării din ianuarie emit acuzația că ei sînt excluși constant de la participarea la lucrările guvernului. În ciuda protestelor lor repetate în această privință, ei susțin că sînt ignorați ; că reuniunile cabinetului sînt ținute fără ca ei să fie informați, iar deciziile sînt luate fără ca ei să fie consultați ; că legile (de exemplu, bugetul guvernului) sînt puse în vigoare fără a le fi prezentate ; că nu li s-au dat nicicînd textele americane și britanice de recunoaștere ; că nu au fost informați de recente note de protest [din 27 mai] ale SUA și Marii Britanii ; și că în mod evident, nu li s-a permis vreo părere în redactarea răspunsurilor la aceste note. Fiecare a fost, recent, victima unor atacuri personale de către bande de huligani de suporter ai guvernului și nu au primit încă nici un fel de reparații.

(USA, National Archives, Washington, D.C., Record Group 43,
Box No. 80)

EU L-AM SALVAT PE GENERALUL RĂDESCU

Memoriu al fostului secretar al premierului N. Rădescu (1944—1945) relativ la condițiile din România în urma instaurării regimului „democrat-popular“ al dr. P. Groza, sub protecția trupelor sovietice de ocupație. În extrasele reținute se oferă detalii despre apariția sistemului concentraționar încă din 1945 și despre împrejurările în care autorul a reușit să-l „scoată“ pe generalul Rădescu din țară

După 6 martie 1945, guvernul comunist din România prezidat de Petre Groza a procedat imediat la realizarea programului inspirat de Moscova. Ca primă acțiune, a fost înlocuirea organelor polițienești, a jandarmeriei și a tuturor elementelor administrative cu elemente comuniste de încredere. Pentru înlesnirea acestei operațiuni au procedat la arestări masive. Așa încît, într-o perioadă de mai puțin o lună, au umplut toate închisorile, lagărele de concentrare și chiar sediile organizațiilor comuniste de deținuți politici. Numeroase trenuri de marfă au luat drumul diferitelor lagăre și închisori, ca : Turnu Măgurele, Tg. Jiu, Mediaș, Caracal, Slobozia, Tecuci etc. Printre acești arestați am fost și eu în împrejurările următoare :

După plecarea de la guvern a D-lui General N. Rădescu (6 martie 1945), din cauza contactului ce-l aveau cu Domnia-Sa, am fost filat tot timpul de Siguranța Generală a Statului în scopul de a putea stabili legăturile și activitatea politică a D-lui General.

Între timp aflasem de toate arestările ce se efectuau, printre care erau și persoane cu care lucram la scoaterea unui ziar clandestin *Țara în lanțuri*.

În ziua de 5 iulie 1945, la ora 4 dimineață, am fost trezit de trei agenți ai Siguranței care doreau să-mi vorbească. Potrivită oră pentru a sta de vorbă ! Le-am deschis, cerîndu-le să se legitimizeze. În loc de legitimare au scos revolverele, spunîndu-mi că n-au timp de așa ceva. Odată intrați în casă au început să caute prin toată casa, scotocind prin toate lucrurile cu scopul de a găsi ceva material de propagandă anticomunistă. Descinderea a ținut aproape o oră și jumătate, în care timp am fost păzit tot timpul de un agent nepermițîndu-mi să vorbesc cu nimeni din casă și nici la telefon. Din precauție, îndepărtasem din timp orice material, acte, scrisori etc., din care ar fi reieșit legătura mea cu vreo activitate clandestină anticomunistă. De aceea s-au mulțumit să facă un proces-verbal de descindere foarte inofensiv. Pe urmă

m-au somat să-i urmez la Siguranță pentru a da o declarație, spuneau ei, nefiind nici o vorbă de arestare. Cunoscînd însă trucul lor, am vrut să-mi iau ceva lucruri personale, lingerie, realizînd că este vorba de o arestare pe un termen nelimitat. S-au opus la cererea mea, căutînd să-mi argumenteze că nu este nevoie deoarece într-o oră voi fi înapoi acasă. La ora 5,30 dimineata m-au transportat cu o mașină la Siguranță. Acolo am fost introdus în biroul comisarului Popa Ion, care, prezentîndu-se destul de civilizat, m-a pus la curent în legătură cu arestarea mea. Mi-a comunicat că sunt acuzat de a fi criticat politica guvernului comunist prin ziarul clandestin *Țara în lanțuri* și, deci, implicit și pe Marele nostru Aliat de la Răsărit — URSS. Acest fapt constituia, deci, după părerea guvernului un lucru odios ce merita în mod firesc să fie sancționat, în mod abuziv, bineînțeles, cu privațiunea de libertate; în mod abuziv, deoarece nu exista nici un text de lege, nici un articol care să interzică acest lucru. Ba, chiar mai mult, după încheierea armistițiului aceste legi de pe timpul dictaturii germane au fost anulate.

Eram acuzat, de asemenea, de a fi organizat și acționat efectiv în grupul clandestin „Orientări“, care — după informațiunile lor — avea ca obiect principal subminarea existenței statului prin acțiuni teroriste și de sabotaj, precum și spionaj în favoarea unei puteri străine.

Organizația clandestină „Orientări“ exista de fapt încă din anul 1941, care [și] lucrase efectiv contra regimului dictatorial din România din timpul războiului. Pe vremea aceea nu-mi amintesc să fi fost vreo organizație clandestină comunistă care să fi lucrat efectiv contra regimului Antonescu, lucru ce aș fi putut să-l știu din legăturile ce le aveam și cu alte organizații de acest fel. Comuniștii au scos capul imediat după armistițiu, ba unii chiar — care astăzi sunt mari personalități comuniste — s-au prezentat, la așa-zisul Partid Comunist, înjghebat la iuțeală, de-abia după 20—30 zile de la ruperea relațiilor cu Germania (după 23 august 1944).

Rugîndu-l pe comisarul Popa să-mi explice, totuși, mai pe larg în ce consta vina mea, a început să-mi înșiruie toate vizitele ce le făceam la Domnul General N. Rădescu (al cărui secretar eram și era, deci, normal), la Misiunea Americană și [la cea] Engleză de la București, la Partidele Național-Țărănist și Național-Liberal, fapte, deci, ce constituiau activitatea mea de conspirator. Apoi a continuat :

— De aceea, te rog prietenește și în binele D-tale să faci o declarație prin care să recunoști toate aceste acuzații, în plus că D-l General N. Rădescu, Iuliu Maniu și Dinu Brătianu lucrează pe ascuns la răsturnarea guvernului comunist prin incitarea la rebeliune a tinerețului și a tuturor elementelor reacționaro-fasciste din întreaga țară.

— Dacă vrei să-ți ușurezi situația, și asta este treaba noastră acum, trebuie să mai declari că ești în slujba Misiunilor Anglo-Americană, care ți-au oferit fonduri importante, cerîndu-ți în schimb să organizezi acte de sabotaj și de teroare. Mai bine zis — să declari în așa fel încît să reiasă clar amestecul anglo-american în treburile interne din România.

La refuzul meu a chemat un agent și i-a cerut să aducă de la celule pe un amic al meu care fusese arestat cu zece zile mai înainte. La apariția lui mi-am dat seama imediat ce mă așteaptă. Era un ade-vărat cadavru, aproape de nerecunoscut. Atunci comisarul mi-a spus :

— Vezi, Domnule Niculescu, ce te așteaptă dacă persisti în a nu declara ce vrem noi ?

Din privirile prietenului meu înțelesesem că, cu toate chinurile la care fusese supus, nu declarase nimic. Tot ce au putut obține de la patru prieteni arestați înaintea mea, care făceau parte din organizație, era numai numele unei alte persoane. Așa au ajuns — spune el — la arestarea mea. La fel au procedat și cu mine, cerindu-mi să divulg numele altei persoane din organizație. Rezistînd presiunilor lor, n-au putut afla de la mine nici atît, încît cercul cercetărilor s-a închis cu mine. Refuzînd mai departe de a face vreo declarație, am fost condus în al doilea subsol al Siguranței și închis într-o celulă unde nu pătrundea lumina zilei. Era numai lumină electrică ce ardea zi și noapte. În celulă era un pat și o măsuță de ciment, fără nimic pe ele. La un colț al celulei era un robinet de apă cu un lavabou și o gură de closet.

Înainte de a fi însă introdus în celulă mi s-au luat toate lucrurile personale : stiloul, creionul, cravata, cureaua, șireturile de la pantofi, portofelul cu banii, ceasul de la mînă, inelul etc.

Celula a fost închisă cu o ușă grilă, apoi cu alta de tablă de fier, găurită de un mic vizor, pentru a putea fi văzut din afară. Subsolul cu celule era păzit de patrioți — toate haimanalele de pe maidane sau tot felul de lucrători necalificați pe care D-l Teohari Georgescu îi îmbrăcase în uniforme militare și îi înarmase să facă pe zbirii cu dușmanii poporului. Acolo am fost ținut șase zile fără să văd pe nimeni, afară de un servitor ce intra în celulă la prînz și seara să-mi dea un sfert de piine uscat și o lingură mare de așa-zisă ciorbă, o apă caldă cu cîteva urme de zarzavat. Mi se lăsase acest timp pentru a realiza că n-am altă scăpare și că trebuie să declar ce voiau ei. Primele zile au fost infernale, rupt din mediul meu obișnuit și izolat în mod absolut, fără nici un fel de mijloc [...]

După studierea dosarului și după o instrucție oarecare s-a hotărît să fim dați în judecată, proces în care urma să ne judecăm în stare de libertate. După ce procesul s-a pus pe rol, ni s-a fixat un termen la interval de o lună de zile. Ulterior venise ordin de la Ministerul de Interne ca toate persoanele politice să nu se judece, ci să se amîne din lună în lună, *sine die*. În felul acesta țineau sabia lui Damocles deasupra capetelor celor acuzați, în care timp eram ținuți sub observație ; dacă se constata că tot mai continua cu activitatea anticomunistă, începea judecarea procesului și, evident, urma condamnarea. Ieșit din închisoare în luna februarie [1946], dorind să iau contact cu D-l General N. Rădescu, am aflat că și Domnia-Sa este ținut izolat de lume în casa în care locuia ; era ca și cum ar fi fost ținut la închisoare. Nimeni n-avea dreptul să-l vadă, după cum Domnia-Sa n-avea voie să iasă din casă. De jur-împrejur casa era păzită de agenții Siguranței, încît cineva putea intra numai cu autorizația Siguranței.

După multe insistențe din partea Misiunilor Anglo-Americane și a reprezentanților în guvern ai partidelor de opoziție s-a permis D-lui General să iasă din casă, însă urmărit de aproape de agenți.

Odată luat contactul cu Domnia-Sa, mi-a dat instrucțiunile necesare pentru pregătirea plecării din țară, ca o consecință a faptului că Partidul Comunist încercase în două rinduri să-l ucidă. Operația reușind, la 15 iunie 1946, ora 14, am părăsit țara cu un avion românesc, aterizând în Cipru în aceeași zi la ora 18,15 [...]

(Hoover Archives, *Stanford University, Palo Alto, USA, Collection G. Caranfil, Boc No. 2*)

ROMÂNIA ÎN FAȚA CONFERINȚEI DE PACE DE LA PARIS

(1946 octombrie 7) Extrase din *Observațiile generale* prefăcînd cel de-al doilea amplu memoriu prezentat Conferinței de pace de la Paris din 1946, în numele Românilor Liberi, de către un grup de foști colaboratori ai Ministerului Afacerilor Străine din București, în frunte cu Grigore Gafencu.

Poporul român a așteptat cu încredere încheierea Conferinței de la Paris ; el a dorit profund pacea și a voit să poată repara nedreptățile și pierderile provocate prin participarea sa la un război în care el s-a văzut angajat împotriva voinței sale.

El a sperat, în virtutea atitudinii loiale pe care a observat-o mereu față de vechea ordine europeană, ca responsabilitățile sale reale să fie judecate cu echitate și că nu va avea de suferit un regim punitiv. El a sperat, de asemenea, că după ce își va fi îndeplinit condițiile ce i-au fost impuse, ar putea să se reîntilnească cu pacea, cu independența sa politică și economică.

Astăzi, cînd proiectul Tratatului ce-l privește, revizuit de către Comisii (ale Conferinței păcii în perioada august-septembrie 1946 — n.ns.), ajunge în fața Adunării plenare (faptul se va petrece la 10—11 octombrie 1946 — n.ns.), poporului român i-ar fi dificil să-și ascundă dureroasa sa dezamăgire.

Tratatele actuale nu înțeleg să facă nici o discriminare între statele [satelite]. Dar cum să nu faci distincție între statele care s-au făcut instrumentele politicii germane și acelea contra cărora această politică a fost dirijată ? Cum să se uite că România n-a luat în nici un fel parte la pregătirea acțiunii «revizioniste» și belicoase a Germaniei hitleriste ?

Fidel atașată Ligii Națiunilor, România a opus o rezistență hotărîtă și activă acțiunilor *Axei*, pînă în ultimele zile al vechii ordini europene — adică la prăbușirea frontului occidental în Franța (mai-iunie 1940). Totuși, acordul de la Mîunchen deja divizase Continentul și izolase țările de Est. Totuși, acordul de la Moscova împărțise Europa orientală și, implicit, România.

În urma acestui ultim acord, România și-a pierdut teritorii, românești prin trecutul lor, prin sîngele și limba populației, teritorii cărora România le-a fost profund atașată. Această pierdere a cauzat o rană dureroasă poporului român ; ea a ridicat protestul său unanim. În clipa în care Uniunea Sovietică lua Basarabia, o mare parte din Bucovina și regiunea Herța, care au fost totdeauna parte integrantă a Regatului

României, restul țării era deschis influenței preponderente a Reichului hitlerist. Această împărțire, tot atât de contrară prevederilor vechilor tratate de pace și Pactului Ligii Națiunilor, precum și principiilor puse în valoare de către Charta Atlanticului, au situat România, înainte ca ea să fi fost antrenată în război, printre victime și nu printre culpabili.

Nu s-ar putea judeca responsabilitățile acestei țări, nici nu i s-ar putea fixa locul ce-i revine între națiuni *fără a ține seama de aceste fapte esențiale*.

Și aceasta cu atât mai mult cu cât poporul român, din momentul în care a putut să-și reia libertatea de acțiune, s-a situat de partea Națiunilor Unite și a luptat eroic alături de armata sovietică. El a făcut această redresare nu cu gândul de a se adapta unei situații noi, ci cu conștiința că servea noii politici, *care era a sa*, și pentru care el luptase deja în 1916.

Acest sentiment de continuitate, de perseverență într-un efort politic care nu a separat nicicând cauza română de aceea a libertăților Europei, permite poporului român să respingă în mod hotărît termenul de «satelit», care în chip injust i s-a atribuit. «Satelit» — el nu are conștiința de a fi fost, căci chiar în perioadele cele mai sumbre ale cuceririi germane el nu a ratificat nicicând politica conducătorilor săi efemeri : declarațiile de război ale României au fost făcute cu violarea legilor constituționale, fără aprobarea regelui, a poporului, nici a parlamentului. Singurul act la care regele și poporul au avut posibilitatea să-și manifeste din nou voința fu actul liberator de la 23 august 1944, care a reînnoit firul politicii românești.

Poporul român sperase că Conferința de la Paris va recunoaște poziția specială a României care nu s-a separat de Aliații săi decât prin consecințele funeste ale prăbușirii Ordinei europene. El a sperat, de asemenea, că Tratatul pe care-l va semna va ține cont de învățămintele desprinse din trecutul încă recent și va contribui la restabilirea unei ordini generale, excluzînd despărțirea, inegalitățile, încălcările politice și economice în defavoarea celor slabi, toate cauzele care au provocat războiul.

El ține să constate, mai întîi, că în privința unui punct important Tratatul de Pace i-a făcut dreptate. România a suferit amputări crude și injuste ale teritoriului ei și dintre care unele au fost menținute prin clauzele Armistițiului și celea ale Tratatului de Pace. De asemenea ea a fost profund sensibilă în urma faptului că Transilvania întreagă i-a fost redată. Poporul român exprimă cea mai vie gratitudine a sa Puterilor care au ajutat-o să-și regăsească frontiera occidentală ; acest act de justiție întărește voința sa de a face tot ce-i stă în putere în scopul întretinerii de raporturi pacifice și de amicitie încrezătoare cu toți vecinii săi.

Cînd va lua cunoștință de Tratat în ansamblul său, poporul român nu va găsi alte temeuri spre a se bucura. El va constata cu regret că tratamentul care i-a fost rezervat depășește în severitate pe acela rezervat altor state învinse ; și nimic nu-l pune la adăpost de amenințările ce apasă asupra independenței sale, — amenințări care — deja într-un rînd — l-au mai smuls cursului normal al politicii sale.

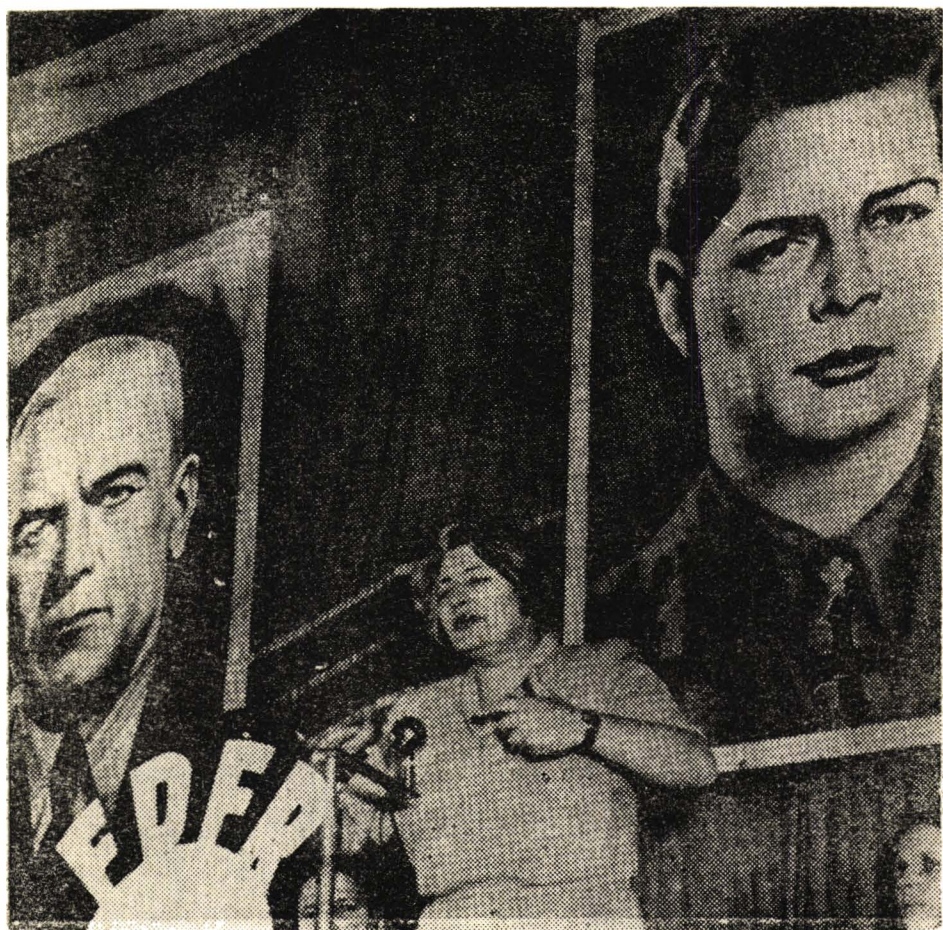
El își va reaminti atunci alte decepții : textul Tratatului, aprobat de către Comisii, este mult mai sever decît acela stabilit de către miniștrii afacerilor externe (ai URSS, SUA, Angliei și, apoi, Franței — n.ns.) ;

acest ultim text, la rîndul său, a fixat condiții mai dificile decît acelea stipulate prin Armistițiu ; Armistițiul, în sfîrșit, conținea clauze mai grave decît lăsau să se prevadă negocierile anterioare și declarațiile D-lui Molotov. Lui i se pare că, cu cît se străduia mai mult, prin grele sacrificii, să-și recîștige locul între Aliați, cu atîta în plus condițiile impuse de către aceștia din urmă au fost mai severe. Și aceasta contrar asigurărilor pe care delegații români le primiseră în cursul negocierilor de armistițiu la Cairo, — asigurări după care Tratatul de Pace ar fi trebuit să amelioreze condițiile Armistițiului, dacă România a făcut cauză cu Aliații [...]

(Observations sur le Projet de Traité de Paix avec la Roumanie, *II*, Paris, 1946, pp. 5—7)

Generalul I. Antonescu, conducător al Statului Român (1940).

Ana Pauker — „În umbra“ Regelui Mihai I și a dr. Petru Groza.

TRATAT DE PACE ÎNTRE PUTERILE ALIATE ȘI ASOCIATE ȘI ROMÂNIA

(1947 februarie 10 — Paris). Între dictatele impuse României în cursul anilor 1939—1947 un loc distinct l-a ocupat Tratatul de Pace de la Paris din care reproducem Preambulul, partea I (articolele 1—2), și, din partea a V-a, articolul 22, relativ la obligațiile de plată ale României față de U.R.S.S. În ce privește articolele 1—2, ele se referă la frontierele trasate de învingători statului român, tratat în mod necorespunzător ca un stat *invins* în al doilea război mondial, drept care dictatorii păcii din 1946—1947 au stabilit fruntarii nu peste tot în raport cu realitățile etnice și cu evoluțiile multiseculare ale provinciilor istorice desprinse din cadrul României Mari. Pentru textul complet al Tratatului (articolele 3—21 și 23—38, precum și cele 6 anexe) sugerăm cititorului să apeleze la „Monitorul Oficial”, nr. 199 din 30 august 1947.

PREAMBUL

Statele Unite ale Americii, Regatul Unit, U.R.S.S., Uniunea Sud-Africană, Australia, Republica Socialistă Sovietică Bielorusă, Canada, India, Noua Zeelandă, Cehoslovacia și Republica Sovietică Ucraina, ca state aflate în război cu România și care au participat la lupta contra statelor europene inamice cu forțe militare importante, desemnate în cele ce urmează sub numele de Puterile Aliate și Asociate, de o parte, și România, de altă parte :

Avînd în vedere că România, care a încheiat o alianță cu Germania hitleristă și a participat la război alături de ea împotriva U.R.S.S., Regatului Unit, Statelor Unite ale Americii și a celorlalte Națiuni Unite, are partea sa de răspundere în acest război ;

Ținînd seama, pe de altă parte, de faptul că, la 24 august 1944, România a încetat toate operațiunile militare împotriva U.R.S.S., că s-a retras din războiul contra Națiunilor Unite și că a rupt relațiile sale cu Germania și sateliții săi și, după ce a încheiat la 12 septembrie 1944 un Armistițiu cu guvernele U.R.S.S., Regatului Unit și Statelor Unite ale Americii, a participat activ la războiul contra Germaniei ;

Avînd în vedere că Puterile Aliate și Asociate și România doresc deopotrivă să încheie un tratat de pace care va constitui baza unor relațiuni amicale între ele și va rezolva chestiunile aflate în suspensie, rezultînd din evenimentele amintite mai sus, îngăduind astfel Puterilor Aliate și Asociate să sprijine cererile pe care România le va prezenta spre a deveni membră a Organizației Națiunilor Unite și spre a adera la orice convenție încheiată sub auspiciile Națiunilor Unite ;

Pentru aceste motive au hotărît să proclame încetarea stării de război și să încheie în acest scop prezentul Tratat de Pace și, în consecință, au numit pentru aceasta ca plenipotențari pe :

care, după ce au schimbat între ei deplinele lor puteri, găsite în bună și cuvenită formă, au căzut de acord asupra următoarelor dispozițiuni :

PARTEA I FRONTIERE

Articolul 1

Frontierele României, astfel cum sînt indicate pe harta anexată Tratatului de față (Anexa 1) vor fi cele existente la 1 ianuarie 1941, cu excepția frontierei româno-ungare care este definită în art. 2 din prezentul Tratat.

Frontiera sovieto-română este astfel fixată în conformitate cu dispozițiunile acordului sovieto-român din 28 iunie 1940 și cu ale acordului sovieto-cehoslovac din 29 iunie 1945.

Articolul 2

Hotărîrile sentinței de la Viena din 30 august 1940 sînt declarate nule și neavenite. Frontiera dintre România și Ungaria este restabilită prin prezentul articol astfel cum exista la 1 ianuarie 1938.

PARTEA A V-A REPARAȚII ȘI RESTITUIRI

Articolul 22

România va despăgubi Uniunea Sovietică pentru pagubele pricinuite prin faptul operațiunilor militare și ocupațiunii de către România a teritoriilor sovietice, dar, ținînd seama de faptul că România, nu numai că s-a retras din războiul contra acesteia ci și că a declarat război Germaniei și a dus efectiv război împotriva acesteia, Părțile convin că reparațiile pentru pagubele mai sus indicate vor fi efectuate de către România nu în totalitatea lor, dar numai în parte, anume, pentru o valoare de 300 000 000 dolari U.S.A. plătibili în 8 ani începînd de la 12 septembrie 1944, în natură (produse petrolifere, cereale, lemn, vase maritime și vase fluviale, utilaj divers etc.)

Baza de calcul pentru reglementarea prevăzută la prezentul articol va fi dolarul U.S.A. la paritatea lui în aur, la data semnării Convenției de Armistițiu, adică 35 dolari pentru o uncie aur.

(„Monitorul Oficial“, nr. 199, din 30 august 1947)

DECRETE REGALE
MINISTERUL JUSTIȚIEI
LEGEA Nr. 304

Mihai I

**Prin grația lui Dumnezeu și voința națională, Rege al României,
La toți de față și viitori, sănătate.**

Adunarea Deputaților a votat și adoptat, iar Noi sancționăm ce urmează :

LEGE

pentru ratificarea Tratatului de Pace între România și Puterile Aliate și Asociate

Articol unic : — Guvernul este autorizat a ratifica și a face să se execute Tratatul de Pace, semnat la Paris, la 10 februarie 1947, între România și Puterile Aliate și Asociate.

Textele autentice și traducерile sus-zisului Tratat se alătură la prezenta lege.

Această lege, dimpreună cu Tratatul și Anexele, s-a votat în Adunarea Deputaților în ședința de la 23 august, anul 1947, s-a aprobat în *unanimitate de două sute douăzeci și patru voturi.*

Vicepreședinte, Emanoil Tătărescu
(L.S.A.D.)

Secretar, Eduard Manolăscu

Promulgăm această lege și ordonăm ca ea să fie investită cu sigiliul Statului și publicată în Monitorul Oficial.

Dată în București la 25 august 1947

M I H A I

Președintele Consiliului de Miniștri
dr. Petru Groza

Ministrul Justiției
L. Pătrășcanu

Vicepreședinte al
Consiliului de Miniștri și
Ministrul Afacerilor Străine
Gh. Tătărescu

(„Monitorul Oficial”, Partea I-a, Anul CXVI, nr. 199, 30 august 1947, p. 7822).

TĂMĂDĂU

Fragmente din amintirile unuia dintre membrii Partidului Național-Tărănesc implicat în anul 1947 în tentativa unora dintre liderii respectivei grupări politici de-a părăsi România

Numărul plecărilor în străinătate creștea, iar proporția plecărilor clandestine era, la rindul ei, imprecionantă. După plecarea generalului Rădescu, au urmat plecările, tot clandestine, ale lui Niculescu-Buzești și Costel Vișoianu, toate trei cu ajutorul avioanelor americane. Iuliu Maniu, la început ostil oricărei idei de a părăsi terenul de luptă, oricât de grele ar fi devenit condițiile, s-a văzut obligat să examineze posibilitatea continuării bătăliei peste hotare. La repetatele mele plîngerî, privitor la dificultățile de apariție a ziarului, m-a întrebat într-o bună zi dacă aș fi dispus să plec în străinătate și să continui acolo tot ceea ce aici nu se mai putea înfăptui. Am răspuns afirmativ. A rămas să ne gîndim amîndoi la modalități și să acționăm cînd împrejurările ni se vor părea favorabile. În așteptare, dormeam rar pe acasă și căutam să mă familiarizez cu clandestinitatea. Nu era în fond o situație prea nouă, toată viața fusesem urmărit de agenți, mai mult sau mai puțin acoperiți. De astă dată, însă, se depășea măsura, simțeam nevoia imprevizibilului care să mă scoată afară din plasa în care eram încadrat. Investigațiile mele în vederea unei plecări erau foarte prudente. Îmi dădeam seama, cite odată din prima clipă, alături mult mai tirziu, de mașinații și izbuteam, de bine de rău, să mă degajez. Mi s-a oferit, astfel, perspectiva unei îmbarcări la Constanța, pe un vas străin, a unei îmbarcări clandestine, care, doar în largul mării, ar fi devenit publică. Am făcut în acest scop un drum de orientare la Constanța, un drum pe care, eventual, la fața locului, aș fi putut să-l transform, imediat, într-o plecare definitivă, dar am simțit capcana și m-am reîntors. Lucrurile mele, rămase la hotel, fuseseră, în lipsă, cercetate, iar portul era și foarte suspect și foarte pustiu.

Mă consultam, în acel timp, cu prietenul meu Leon Kalustian. Îmi aduc aminte și azi de înțeleapta lui părere, de care împrejurările m-au obligat să nu țin seama. Noi trebuie să plecăm singuri, fiindcă nu suntem urmăriți, pas cu pas, așa cum sunt urmăriți fruntașii partidului. Dacă mergem cu ei vom fi sigur prinși. Leon Kalustian avea perfectă dreptate. Dar greșea, ca și mine, într-o sigură privință : serviciile de securitate mă promovaseră între timp fruntaș, deci urmăribil pas cu pas.

Impotrivirile de care mă bucuram în sinul conducerii partidului, împotriviri la care nici Iuliu Maniu, nici Ion Mihalache nu se asociau, m-au încurajat pentru soluția plecării și, în acest scop, mi-am luat concediul legal de odihnă. Într-o lună de zile, îmi ziceam, voi izbui să găsesc o modalitate de plecare, iar plecarea mea să nu fie prin absențe din redacție și din paginile ziarului imediat detectată. Dar soluția nu se arăta la orizont.

Duminică, 13 iulie 1947, Lily m-a avertizat că se face curățenie în casă și că ar fi preferabil să mă țin în oraș. Am profitat de această vacanță suplimentară pentru a mă lăsa invitat de o prietenă recentă, pe care o neglijasem. Era o femeie agreabilă și cultivată. Am petrecut toată ziua împreună, cu interesante intermedii de eroism comentat. Eu i-am vorbit despre traducerea „Banchetului” lui Platon, ea despre izvoarele indiene ale amorului platonice. Timpul trecea pe nesimțite. Niciodată pînă atunci nu avusesem răgazul de a mai sta de vorbă și de a ne înțelege atît de bine. Viața de agitație, de luptă, ca și obligațiile strict profesionale, reduceau de obicei întîlnirile noastre la ceea ce numai spiritele vulgare consideră esențialul. Apusul soarelui a răspîdit umbră peste plantele din apartament. Erau multe și stufoase. Am auzit pentru întîia oară cele șase bătăi ale pendulei. Pînă atunci, atenția îmi fusese răpită de alte emoții sau de sunetul cuvintelor noastre împletite. M-am gîndit să telefonez acasă, la aparat a răspuns servanta noastră Lucreția și mi-a comunicat că de azi dimineață, într-una, sunt chemat de domnul Maniu, care are absolută nevoie de mine. Lily plecase în oraș să mă caute prin cafenele și prin restaurante.

Să telefonez, sau să nu telefonez pe strada Sfinților, la Maniu? Am avut un moment de ezitare. Intervenise între mine și Maniu un moment de răceală. Eu cel puțin eram nemulțumit de faptul că nu-mi luase apărarea cu mai multă fermitate în Delegația Permanentă, unde criticile la adresa mea se întetiseră. Pînă la urmă, m-am hotărît totuși să telefonez, să aflu despre ce era vorba. S-ar fi putut întîmpla lucruri mari care să depășească o iritație de moment, oricît ar fi fost ea de legitimă. Am aflat astfel de la Rimiți Boilă că șeful avea ceva foarte urgent să-mi comunice și să vin imediat. M-am îmbrăcat repede, anotimpul era încă răcoros. Ea m-a însoțit pînă la capul scării. Purta o robe de chambre cu frînghie drept centură, așa cum era atunci moda, iar eu coboram fluturînd trenul, deja furat de tot ceea ce dincolo de casă era lumea. I-am auzit vocea :

— „Surtout n'oubliez pas de me telephoner“.

— Bien entendu ! Bien entendu ! i-am răspuns eu. Nu ne-am închipuit atunci, nici unul, nici altul, că vor trece mulți, foarte mulți ani, fără să mai schimbăm o vorbă, să reluăm dialogul tandru al acelei zile.

La Maniu, am fost repede introdus și am aflat că voi pleca în chiar aceeași noapte, la ora 11, spre locul de decolare. Asta, bineînțeles, dacă-mi mențineam hotărîrea. Am menținut-o. Maniu a specificat că nu este indicat și nici măcar loc în avion să ne luăm nevestele. Mai mult, nu mi s-a spus cine vor fi ceilalți trei. În schimb, am cunoscut pe așa-zîșii pasageri civili care, din motive felurite, doreau să ajungă în Apus. Unul ca să facă o carieră de viorist, altul ca să devină inginer, al treilea fiindcă-l tenta aventura. L-am întrebat pe Maniu dacă-și luase

toate precauțiile, dacă-și verificase oamenii și materialele, fiindcă eu nu am timp să o fac fără să mă denunț. Mi-a răspuns cu o mare certitudine :

— „În măsura în care există în lucrurile omenești o siguranță, avem tot dreptul să nu ne îndoim“.

Maniu se bucura de o destul de serioasă reputație, recent confirmată prin abilitatea cu care condusesese lovitura de la 23 august, ca orice insistență din partea mea să nu pară neserioasă, dacă nu superfluă.

La ora 11 noaptea, trebuia să ne întâlnim cu toții la Maniu acasă, spre a porni spre locul dinainte fixat. Cu acest prilej, noi cei patru urma să ne recunoaștem, fiindcă pînă la acea oră nu puteam avea decît bănuiele, sau informații oblice, relativ la numele fiecăruia din expediție.

Acasă, Lily n-a fost deloc încîntată de știrea că o părăseam. Oricare ar fi fost relațiile dintre noi, și de multă vreme nu mai erau de o prea intensă cordialitate, alte multe considerente le legau. Tineretea noastră comună, copilul pe care-l pierdusem, teatrul, orientările politice. A început, femeiește, să plîngă, iar eu, bărbătește, am cedat. Deși Iuliu Maniu îmi spusese că nu e cazul să ne luăm cu noi nevestele, se făcuse o singură excepție, N. Penescu, care condiționase plecarea lui de plecarea simultană a soției sale. Fără să am vreo certitudine, ba chiar dimpotrivă, i-am spus că o iau și să-și facă bagajele. Le-a făcut într-o stare de exaltare care, mai tîrziu, examinată de securitate, urma să provoace legitime nedumeriri. Obiecte secundare, mănuși, fotografii, ziare înghesuite în cantitate, rochii indispensabile, în schimb, se împătureau puține și la întîmplare. Lily nu avea, firește, vocația politică, dar în momentul dat era alături de mine, iar eu bănuind ceea ce ar fi urmat în defavoarea ei, dacă o părăseam, m-am grăbit din bună voință să o îmbarc într-o aventură din care nu s-a mai putut degaja. Fiecare dintre noi pluteam în absurd, fără să ne dăm seama că, oricît de legitim, oricît de raționale ne-ar fi faptele, destinul își avea socotelile lui aparte, socoteli în măsură oricînd să răstoarne pe cele individuale. După peste 30 de ani, toate scenele mi se desfășoară în memorie, de parcă ar fi fost filmate și nici una nu mi se pare cu sens dacă o izolezi în desfășurarea mecanică a peliculei. Atunci, însă, nimeni dintre noi nu avea nici posibilitatea, nici mai ales dreptul să reflecteze. Erau în joc lucruri prea mari și pe care prea mult le prețuiam, ca securitatea noastră individuală să poată fi cîntărită separat.

Cînd ne-am întîlnit la 11 noaptea, la Maniu, mi-am dat seama că prietenii mei urmau să fie Ion Mihalache, N. Penescu și Ilie Lazăr, dintre care, cel din urmă singur, nu era de față. Eu adusesem pe Lily cu mine și fără să mai întreb pe Maniu, am aranjat cu călătorii particulari. Ei m-au asigurat că loc este destul și că „nu strică să fim mai mulți“. Nu mi-am dat seama de ironia subadiacentă a cuvintelor. Am înțeles-o mult mai tîrziu, cînd nu mai era operantă.

Maniu ne-a primit împreună, pe toți trei, și ne-a trasat programul general de acțiune, după ce, firește a rostit cîteva fraze istorice, așa cum le-ar fi rostit Simeon Bărnuțiu sau Avram Iancu. Apoi a stat de vorbă din nou cu fiecare în parte. După cele ce mi-a spus, am dedus ușor tema conversațiilor cu Mihalache și cu Penescu. Deocamdată, trebuia să aducem faptele din țară la cunoștința opiniei publice internaționale, grav înșelată. După aterizarea la San Stefano și o ședere de cîteva zile la Istanbul, urma să plecăm spre Occident, la Paris, la Londra,

ca etape ale drumului spre Statele Unite. Iuliu Maniu ne-a mărturisit că este prea bătrîn pentru a participa cu noi alături la călătorii și la lupta din străinătate. „De altfel, dragilor, trebuie să rămînă cineva și aici“. Din felul cum pronunța această simplă frază, ne dădeam seama că pe drept cuvînt nu se socotea arestabil și că voia să profite, politicește, de această împrejurare. Conversații nu puteau fi, în momentul dat, dacit de ordin general. Dispoziții eventuale, de detaliu, urmau să ne parvină în ipoteza în care ar fi fost necesar. Pînă atunci, să acționăm strîns uniți și cu dragoste de țară. Era întîia oară cînd eram promovat absolut pe primul plan al bătăliei politice. Trecusem de sarcina de propagandist și de luptător de presă, la aceea de factor hotărîtor, în acțiune.

Cîteva mașini au pornit, în noapte, unele cu noi, altele culegînd pe drum absenții. Am ajuns relativ repede la Tămădău, lingă Fundeni, unde urma să sosească la orele 6 dimineața avionul. Cele cîteva ore care ne mai despărteau de ora fatală le-am petrecut în conversații mai mult sau mai puțin glumețe. De vreme ce zarurile erau aruncate, nu credeam că ezitățile, melancolice, anxietățile și spaimele aveau vreun rost. De altfel, dintre noi toți, singură Lily avea presimțirea catastrofei care ne aștepta. Sensibilitatea ei de femeie și formația profesională i-au permis presimțiri ulterioare. În timp ce noi vorbeam în general despre viitor, ea examina cu ochi lucizi prezentul și descoperea că toți călătorii care ne însoțeau erau în realitate agenți, că intrasem într-o capcană îngrozitoare și că eram de o teribilă înconștiență, de vreme ce nu ne dădeam seama de adevăr. În aparență, și noi toți eram înclinați să considerăm numai aparențele, Lily lăsa impresia că joacă o scenă de isterie, așa cum i se întîmpla pe scenă, la cererea textului sau a regizorului. Cel mai jenat eram eu care făceam față cum puteam surisurilor de compasiune care înfloreau pe toate buzele. Primisem indicația de a aștepta apariția avioanelor, pitiți și nemișcați, lingă o perdea de pomi. Toate acestea ca să nu trezim suspiciunea sau curiozitatea vreunui trecător adus prin părțile locului de întîmplare.

Cînd s-a auzit însă zgomotul avioanelor, am constatat cu acest prilej că erau două, ne-am pregătit de imbarcare. Aterizarea a fost rapidă. Aparatele erau în mod vizibil minuscule, de exercițiu, dar în clipa aceea n-aveam de ales. Ne-am îndreptat să ne urcăm fiecare purtîndu-și bagajele, cînd, dintr-o vale înconjurătoare, de existența căreia n-aveam habar, a năvălit o ceată de oameni, slobozind în aer pistoale și înconjurîndu-ne. Somați să ne predăm, am ridicat miinile. A urmat o recunoaștere de persoane, lucru destul de anevoios la acea oră cînd ziua se îngîna cu noaptea și o stare de confuzie haotică din care toate inițiativele individuale păreau, dacă nu permise, în orice caz posibile. Aveam asupra mea însemnate pe cărți de vizită cîteva adrese de legătură. Majoritatea nici nu avuseseră timp să afle, necum să-și recunoască vreun angajament. Mi-am dat seama că, încăpînd pe mîna securității, aceste cărți de vizită ar fi nenorocit o serie de oameni absolut nevinovați. De aceea, profitînd de haosul de pe teren am luat-o la fugă spre o pădure apropiată. Pe drum am avut timpul necesar să rup în bucățele eventualul corp delict și apoi, auzind cum șuerau gloanțele în jurul meu, să mă întorc pe loc și să mă predau a doua oară.

Am aflat ulterior că gestul meu a provocat diferite interpretări, una mai puțin onorabilă decât alta, dar eu am fost încântat că am putut limita dezastrul și că am evitat să introduc în cauză pe cine n-avea ce căuta. De altfel, după o oră, am fost readuși de la Ministerul de Interne, pe același teren, pentru reconstituire și fotografiere. S-au depus eforturi ca să fim fotografiați în flagrant delict de lașitate, dar nu s-a izbutit fiindcă, în mod evident, nu era cazul.

(*File de istorie*, New York, Editura „Dreptatea“, 1987, pp. 54—59).

... AU ELABORAT UN PLAN ÎN VEDEREA UNEI LOVITURI DE STAT

(1947 octombrie 29) Extrase din Actul de acuzare
contrafăcut de către autoritățile comuniste de la Bucu-
rești pentru a obține condamnarea liderilor P.N.Ț. în
procesul ce le-a fost intentat în urma episodului Tămă-
dău (București, 29 octombrie — 11 noiembrie 1947).

Noi, col. mag. *Georgescu Alexandru*, prim procuror al Tribunalului
Militar al Regiunii II Militare :

Văzînd actele alăturate ce formează dosarul cercetărilor preliminare
adunate în contra lor :

1. *Iuliu Maniu*
 2. *Ion Mihalache*
 3. *Nicolae Penescu*
 4. *Nicolae Carandino*
 5. *Ilie Lazăr*
 6. *Grigore Niculescu-Buzești*
 7. *Grigore Gafencu*
 8. *Alexandru Cretzianu*
 9. *Constantin Vișoianu*
 10. *Victor Rădulescu Pogoneanu*
 11. *Emil Oprișan*
 12. *Florin Roșu*
 13. *Emil Lăzărescu*
 14. *Camil Demetrescu*
 15. *Vasile Serdici*
 16. *Radu Niculescu-Buzești*
 17. *Ion de Mocsony Styrcea*
 18. *Colonel Ștefan Stoika*
 19. *Lt. col. Dumitru Stătescu*
- Constatăm următoarele :

În fapt :

Din probele dosarelor, încheiate de organele de cercetare, privitor
la acuzarea lui *Iuliu Maniu*, *Ion Mihalache*, *Nicolae Penescu*, *Grigore
Niculescu-Buzești* și alții, rezultă cu evidență că Partidul Național-Țără-
nesc condus de ei, sub masca apărării intereselor naționale, în tot
timpul existenței sale, a fost un dușman al poporului român, un stîlp
al imperialismului și al reacțiunii internaționale.

Partidul Național-Țărănesc poartă răspunderea directă pentru instaurarea dictaturii fasciste a lui Antonescu și pentru intrarea în războiul criminal hitlerist, care a provocat cel mai mare dezastru național din istoria neamului românesc.

Maniu și partidul său, stînd în fruntea reacțiunii române, au fost și au rămas pînă la urmă slugi devotate ale capitalului străin, agenți ai imperialismului care au trădat suveranitatea, libertatea și independența națională a statului român.

După cum arată rezultatul cercetărilor, partidul lui *Maniu* și-a încheiat drumul său, transformîndu-se într-o organizație conspirativă de spioni și complotiști, care cu sprijinul direct din afară al cercurilor imperialiste ale unor state străine pregătea răsturnarea prin forță a regimului democrat din România.

Din cercetările făcute, din mărturisile personale ale majorității acuzaților, din declarațiile martorilor și numeroase probe scrise s-a stabilit că șefii Partidului Național-Țărănesc, acuzații *Maniu* și *Mihalache*, începînd din martie 1945 și pînă în ziua arestării lor, iulie 1947, au organizat și s-au pus în fruntea complotului contra statului, au condus activitatea subversivă și conspirativă a reacțiunii românești și, sprijinindu-se pe cercurile imperialiste din Statele Unite ale Americii și Marea Britanie, au pregătit răsturnarea prin violență a guvernului democratic instaurat legal, în conformitate cu Constituția țării.

Acuzații *Maniu* și *Mihalache* au atras în acest complot, atît pe cei mai apropiați colaboratori ai lor, fruntașii Partidului Național-Țărănesc, precum și un grup de funcționari superiori ai Ministerului Afacerilor Străine și au folosit cadrele partidului și o parte a aparatului Ministerului Afacerilor Străine în activitatea lor trădătoare și conspirativă îndreptată împotriva intereselor poporului român, împotriva independenței și suveranității statului nostru.

În vederea realizării acestor scopuri criminale :

I. În septembrie 1946, la București, din ordinul acuzatului *Maniu* au avut loc tratative secrete între reprezentanții Partidului Național-Țărănesc, acuzatul *Grigore Niculescu-Buzești*, special imputernicit de *Maniu*, și reprezentanții serviciului de spionaj al Statelor Unite ale Americii. În urma tratativelor ce au avut loc, acuzatul Gr. N. Buzești, împreună cu reprezentanții serviciului de spionaj al Statelor Unite ale Americii au elaborat un plan în vederea realizării unei lovituri de stat, conform căreia se crea în țară o organizație clandestină, înzestrată de către americani, cu armament, echipament și mijloace financiare ; de asemenea, se înființau sub controlul reprezentanților americani, în țară și în străinătate, organele de conducere ale complotului ;

II. În a doua jumătate a anului 1946, conform directivelor lui *Maniu* și *Mihalache*, a fost creat în străinătate un centru complotist, condus de ei și de acuzații *Grigore Niculescu-Buzești* și *Victor Rădulescu Pogoneanu*, cu scopul de a submina și de a discredita acțiunea externă a guvernului ; de a stabili legătura directă între șefii complotului și reprezentanții cercurilor imperialiste ale unor state străine ; de a organiza și a coordona întreaga activitate criminală a complotiștilor din străinătate.

În fruntea centrului din străinătate au stat acuzații *Grigore Gafencu* și *Alexandru Cretzianu*, iar de la sfîrșitul anului 1946 li s-au ală-

țurat acuzații *Gr. Niculescu-Buzești* și *Constantin Vișoianu*, plecați mișelește din țară cu ajutorul reprezentanților Misiunii Militare Americane, pe bordul avioanelor lor, la ordinul lui *Maniu* ;

III. Conform directivelor acuzațiilor *Maniu* și *Mihalache* și cu participarea directă a acuzaților colonel *Ștefan Stoika* și lt. col. *Dumitru Stătescu*, a fost creată, în 1946, organizația militară conspirativă a Partidului Național-Țărănesc, camuflată sub denumirea de „cerc profesional militar“, cu scopul de a o folosi drept forță armată în realizarea loviturii de stat, în curs de pregătire. Această organizație a încercat să ducă o activitate de descompunere a corpului ofițeresc și a trupei și a proiectat, de asemenea, să organizeze în străinătate unități înarmate, recrutate dintre legionari, criminali de război și alți trădători fugiți din țară ;

IV. Acuzații *Maniu*, *Mihalache* și *Ilie Lazăr* aveau legături cu mai multe organizații teroriste clandestine, care comiteau asasinate, acte de diversiune și de sabotaj, însuflețind activitatea criminală a acestor organizațiuni împotriva puterii legale de stat ;

V. Folosindu-se de posibilitățile legale oferite de guvern, Partidul Național-Țărănesc, acuzații *Maniu*, *Mihalache*, precum și acuzații *Ilie Lazăr*, *N. Penescu* și *N. Carandino*, ultimul în calitate de redactor al ziarului „Dreptatea“, au dirijat o intensă propagandă ostilă regimului democratic din țară, urmărind răsturnarea lui ; în același timp, făceau propagandă pentru un nou război imperialist împotriva Uniunii Sovietice și a altor țări prietene României ;

VI. Acuzatul *Maniu*, în complicitate cu acuzații *Serdici* și *Roiu*, a organizat adunarea sistematică a informațiilor cu caracter politic, economic și militar, constituind secrete de stat. Aceste informațiuni erau transmise reprezentanților Misiunilor Americane și Engleză din România, folosite de înșiși acuzații în scopuri criminale și trimise centrului complotist din străinătate ;

VII. În vederea creării în străinătate a unui „guvern“ de impositori, acuzatul *Maniu* s-a pregătit și a încercat să aducă la îndeplinire plecarea mișelească din țară a acuzaților *Mihalache*, *Penescu*, *Ilie Lazăr* și *Carandino* care, în ziua de 14 iulie 1947, au fost arestați chiar la locul crimei, în momentul imbarcării lor în avioane.

I

Evenimentele istorice de la 23 august 1944, în urma cărora a fost doborât regimul criminal al lui *Antonescu*, au răsturnat socotelile reacțiunii internaționale și a celei românești, precum și ale agenturii lor din țară — Partidul Național-Țărănesc. Din proprie mărturie a acuzatului *Iuliu Maniu* s-a stabilit că el nu a luat parte la actul de la 23 august 1944.

În calitate de martor la procesul lui *Antonescu*, *Maniu* a declarat în ziua de 11 mai 1946 :

„Nu știu ce s-a întâmplat în noaptea de 23 august.

N-am avut nici o cunoștință asupra desfășurării evenimentelor pînă a doua zi dimineata, în zorii zilei, cînd a venit la mine *Aurel Leucău* și mi-a comunicat ce s-a întîmplat“.

Totuși, îndată după răsturnarea regimului fascist, chiar în noaptea de 23—24 august 1944, după cum arată în declarațiile sale acuzatul *Florin Roiu*, reprezentanții reacțiunii s-au adunat pentru a examina situația creată și, după un schimb de opinii, au stabilit măsurile de luat în vederea organizării, prin toate mijloacele, atât în țară, cât și în străinătate, a luptei împotriva instaurării eventuale în România a unui regim democratic nou.

Acuzatul *Maniu* și complicii săi au desfășurat activitatea lor criminală și ilegală, atât în țară, cât și în străinătate.

În țară, *Maniu* sprijină și îndrumă activitatea antipopulară a unor membri din guvernele *Sănătescu* și *Rădescu*, căutând prin toate mijloacele să zădărnicească democratizarea aparatului de stat, să scape pe criminalii de război de judecata dreaptă și să saboteze Convenția de armistițiu. Condușă de *Maniu* și de partidul său, reacțiunea recurge la teroarea politică și la asasinarea mișelească a luptătorilor democrați.

Maniu și complicii săi poartă răspunderea pentru următoarele asasinate politice :

Asasinatele din comuna Apărătorii Patriei, de la 29 noiembrie 1944 ;

Asasinatele din Piața Palatului, de la 24 februarie 1945 și

Asasinatele din Piața Palatului, de la 8 noiembrie 1945, comise de adeștii lui *Maniu*.

În toamna anului 1944, Partidul Național-Țărănesc procedează la organizarea „Gărzilor Iuliu Maniu“, care se recrutează dintre național-țărăniști, legionari, criminali de război și alte elemente antidemocratice.

„Gărzile“ lui Iuliu Maniu, operind în spatele frontului trupelor sovieto-române, au comis asasinate bestiale, jafuri și alte fărâdelegi, pe teritoriul Ardealului, prigonind naționalitățile conlocuitoare și au provocat prin aceasta tulburări și agitații în rindurile populației din spatele unităților sovietice și românești care luptau împotriva cotropitorilor germano-fasciști.

Maniu, al cărui nume îl purtau aceste bande, poartă întreaga răspundere pentru faptele lor criminale.

În oficiosul Partidului Național-Țărănesc, „Dreptatea“, *Maniu* publică un „apel către camarazii gărzilor naționale“, în care mulțumește pentru patriotismul cu care s-au devotat acțiunii săvârșite și le urează : „deplină mulțumire sufletească în rezultatul final“.

În răspunsul său la cererea de primire în Partidul Național-Țărănesc a unuia dintre conducătorii grupurilor legionare, *Horațiu Comaniciu*, *Maniu* scrie :

„Aceste declarații ale fruntașilor conducerii dvs. erau de altfel în deplină consonanță cu declarația categorică pe care mi-a făcut-o întemeietorul acțiunii dvs., *Corneliu Codreanu*, cu ocazia penultimei întâlniri ce am avut-o cu el“.

După instaurarea în țară a regimului de libertăți democratice de la 6 martie 1945, *Maniu* și complicii săi trec la organizarea activității clandestine, crează grupuri de teroriști și diversioniști în diferite colțuri ale țării, le finanțează și le îndeamnă să comită și acte de sabotaj. Rolul de conducere în aceste grupuri clandestine îl au foștii membri ai „Gărzilor Iuliu Maniu“ : *Gavrilă Olteanu*, *Paleacu Nicolae*, *Steanță Dumitru* și alții.

Atițați de *Maniu* și de complicitii săi împotriva forțelor democratice ale țării, teroriștii și diversioniștii trec la acțiuni, constituiți în următoarele organizațiuni clandestine :

„Haiducii lui Avram Iancu“ ;

„Sumanele negre“ ;

„Graiul singelui“ ;

„Tineretul liber“ ;

„Vlad Țepeș“ ;

„Sarmisegetuza“.

Toate aceste organizațiuni subversive au fost descoperite, iar membrii lor arestați și condamnați.

Gavrilă Olteanu, unul din șefii organizației „Sumanele negre“, a declarat la cerțetări că în iunie 1945 el a prezentat lui *Maniu*, pe care îl considera șeful său, un raport asupra activității subversive, iar ulterior i-a prezentat și „planul de luptă“ nr. 1 și nr. 2.

În cursul dezbaterilor procesului organizațiilor teroriste „Haiducii lui Avram Iancu“ și altele, judecat de Curtea Marțială, *Steanță Dumitru* a declarat că prin intermediul unui membru activ al Partidului Național-Tărânesc, *Aurel Leucutia*, a avut două întrevederi cu *Maniu* de la care a primit îndrumări în legătură cu viitoarea sa activitate clandestină și că a avut legături cu unii din cei mai apropiați colaboratori ai lui *Iuliu Maniu* — *Ilie Lazăr*, *Bocșa Mălin* și *Ilorățiu Comaniciu*.

În manifestul celei de a treia organizații teroriste clandestine, ce se intitula „Tineretul liber“, scrie :

„Tineretul trebuie să se strângă în jurul lui *Maniu*“.

În toamna anului 1945, conducătorii Partidelor Național-Tărânesc și Național-Liberal hotărâsc să-și unească forțele în lupta împotriva regimului și a guvernului și să înființeze un „stat major“, care să conducă în mod competent activitatea clandestină din țară, în conformitate cu planurile politice și militare dinainte stabilite. În urma hotărârilor luate, a fost creată așa-zisa „Mișcare Națională de Rezistență“ (M.N.R.), sub comanda generalului *Aldea*, care, după cum s-a stabilit la proces, primea ordine de la *Maniu* prin unul din cei mai apropiați colaboratori ai săi, *Bocșa Mălin*. Organizația subversivă „M.N.R.“, după cum reiese din dezbaterile procesului, pregătea în întreaga țară asasinările politice și acte de sabotaj și a elaborat planul de activitate în vederea unui nou război imperialist a cărui inevitabilitate național-tărâniștii o proclamau mereu în toate manifestările lor scrise și, îndeosebi, în cele orale.

În vederea răsturnării puterii de stat legale, *Maniu* și complicitii săi nu s-au limitat la organizarea unei activități clandestine în țară îndreptată împotriva guvernului, ci au desfășurat o activitate criminală și în afara țării.

Acuzatul *Florin Roiu* a declarat că în noaptea de 23—24 august 1944, acuzații *Grigore Niculescu-Buzești* și *Victor Rădulescu-Pogoneanu* au căzut de acord asupra necesității de a organiza în străinătate, încă din acel moment, o activitate îndreptată împotriva eventualei instaurări în țară a unui regim democratic, eventualitate prevăzută de ei. În acest scop, ei au hotărât să trimită în străinătate în cele mai importante ambasade pe cei mai fideli partizani ai reacțiunii, care, din posturile lor diplomatice oficiale, să pregătească terenul pentru lupta împotriva forțelor democratice din țară în cazul în care ele ajung la putere și să

urmărească obținerea unei intervenții străine a unor state imperialiste în treburile interne ale României.

Victor Rădulescu-Pogoneanu trece imediat la acțiune. În dimineața zilei de 24 august 1944, el trimite pe cei mai apropiați colaboratori ai săi : *Ciurea*, la Ankara, și *Djuvara*, la Stockholm. În același timp, el continuă să mențină la posturile diplomatice principale din străinătate pe prietenii săi politici : *Gh. Atanasiu* și *Titu Pogoneanu* la Berna, pe *Cretzianu* și *Dimitrie Popescu* la Ankara, pe *Coste* la Lisabona și pe *Duca* la Stockholm. Acuzații *Grigore Niculescu-Buzești*, *Constantin Vișoianu*, folosind situația lor de miniștri ai Afacerilor Străine în guvernele *Sănătescu* și *Rădescu*, continuă aceeași activitate diplomatică reacționară și antipopulară prin aceste ambasade.

În străinătate, *Maniu*, prin complicități săi *Grigore Gafencu*, *Alexandru Cretzianu* și alții, membri ai centrului complotist din străinătate, difuzează în mod larg zvonurile provocatoare și calomnioase despre situația din România, despre armata română, despre actualul guvern democratic etc.

În același timp, *Maniu* adresează guvernelor Statelor Unite ale Americii și Angliei numeroase apeluri în care solicită intervenție străină și nerecunoașterea guvernului democrat legal al d-lui doctor Petru Groza.

Campania din străinătate a fost dezlănțuită de adepții lui *Maniu*, nu numai în urma directivelor sale, dar s-a inspirat și din acțiunile sale dinăuntru țării, din așa-zisele „acte” și interviuri acordate reprezentanților presei străine. Astfel, într-un interviu acordat în iunie 1947 unui corresponsent al ziarului „New York Times”, *Maniu* declară între altele:

„Poziția forțelor americane și britanice în Grecia și Turcia e fundamental slăbită, dacă România este abandonată”.

Și mai departe:

„Numai protestele diplomatice, oricât de tari vor fi ele, nu vor influența guvernul Groza”.

Acuzații *Gafencu* și *Cretzianu* și-au desfășurat activitatea în străinătate, conformându-se instrucțiunilor primite în mod regulat din țară de la acuzatul *Maniu*. În scrisoarea cu data de 2 septembrie 1946 din Londra, trimisă lui *Maniu*, *Alexandru Cretzianu* scria:

„Am primit la Londra, în ajunul plecării, textul instrucțiunilor dvs. din 1 august. Voi utiliza aceste instrucțiuni și documente în acțiunea ce voi începe în Statele Unite, am luat măsurile necesare pentru ca aceste texte să parvină tuturor prietenilor noștri care continuă acțiunea în Europa”.

Legăturile ilegale ale lui *Maniu* cu centrul complotist din străinătate sunt confirmate, de asemenea, de scrisorile adresate lui *Maniu*, *Cretzianu* și alții, descoperite în arhiva secretă a lui *Maniu* și depuse în original la dosar.

II

În septembrie 1946, începe o nouă perioadă a activității criminale și antiguvernamentale a lui *Maniu* și a complicilor săi care, aflându-se cu mult înainte în legătură directă cu cercurile imperialiste străine

și constituind agentura lor în țară, se înțeleg cu reprezentanții serviciilor de spionaj ale Statelor Unite ale Americii privitor la acțiuni comune în vederea pregătirii unei lovituri de stat și răsturnarea prin violență a puterii legale din România.

După cum s-a stabilit în cursul cercetărilor, în prima jumătate a lui septembrie 1946, reprezentanții organelor de spionaj ale Statelor Unite ale Americii, *Tom Hall*, și adjutantul d-lui general *Cortland Schuyler*, șeful Misiunii Militare Americane din România, *James R. Hamilton*, intră în legătură cu șeful reacțiunii, acuzatul *Maniu*, prin mijlocirea fostului ministru al Afacerilor Străine în guvernul *Sănătescu*, acuzatul *Grigore Niculescu-Buzești* și a colaboratorului său cel mai apropiat, fostul director de cabinet al Ministerului Afacerilor Străine, acuzatul *Victor Rădulescu-Pogoneanu*.

Acuzatul *Nicolae Penescu*, secretar general al Partidului Național-Tărănesc, caracterizînd rolul de fruntaș al acuzatului *Grigore Niculescu-Buzești* în acest partid, declară:

„D. *Maniu* rezerva d-lui *Buzești* cele mai mari roluri în partid. D. *Maniu* îl considera ca un om excepțional, foarte pregătit, pătrunzător, energic și hotărît. De aceea, nimeni la noi nu încerca cel puțin să micșoreze trecerea pe care d. *Buzești* o avea pe lângă d. *Maniu*“.

Cercetările au stabilit că reprezentanții serviciului de spionaj american *Hall* și *Hamilton*, folosind ocazia unei reuniuni neoficiale în casa colonelului din armata americană *Henri Wilcox* din șoseaua Jianu nr. 72, s-au adresat unuia din cei prezenți, acuzatul *Ion de Mocsony-Styrcea*, prieten personal al acuzaților *Grigore Niculescu-Buzești* și *Victor Rădulescu-Pogoneanu*, cu rugămintea să le înlesnească întîlnirea cu aceștia din urmă. După cum declară acuzatul *Ion de Mocsony-Styrcea*, el a satisfăcut această cerere peste cîteva zile.

N-a fost nevoie decît de două consfătuiri pentru ca reprezentanții Partidului Național-Tărănesc și ai serviciului de spionaj al unui stat străin să ajungă la un acord deplin asupra tuturor amănuntelor unui plan de creare și înarmare în țară a unei organizațiuni subversive în vederea răsturnării prin violență a regimului de libertăți democratice.

Aceste consfătuiri au avut loc în a doua jumătate a lunii septembrie 1946. Prima — în casa surorii acuzatului *Ion de Mocsony-Styrcea* din str. Sofia nr. 12, și a doua — în Palatul Știrbey din Calea Victoriei nr. 107. La aceste consfătuiri, în afară de acuzații *Grigore Niculescu-Buzești*, *Victor Rădulescu-Pogoneanu* și *Ion Mocsony-Styrcea*, au mai participat acuzatul *Radu Nicolescu-Buzești* și stenografa *Ioana Bujoi*, fugită ulterior peste graniță. La cererea reprezentanților serviciului de spionaj american *Ioana Bujoi* a stenografiat convorbirile ce au avut loc la prima întîlnire, din 18 septembrie 1946. Tot *Ioana Bujoi* a scris la mașină textul documentului întocmit de *Grigore Niculescu-Buzești*, sub titlul „Memorandum“, cu data de 30 septembrie 1946. Ambele documente scrise la mașină în cîteva exemplare în limba engleză au fost imediat trimise de spionii americani la Washington, iar copiile lor au fost încredințate de *Grigore Niculescu-Buzești* spre păstrare acuzatului *Victor Rădulescu-Pogoneanu*, urmînd ca aceasta să le trimită ulterior în străinătate acuzatului *Grigore Niculescu-Buzești* care, conform înțelegerii cu *Hall* și *Hamilton*, trebuia să plece din România.

Aceste două documente nu au fost expediate în străinătate, ci au fost ridicate, cu ocazia cercetărilor, de la omul de încredere al lui Pogoneanu, Nicolae N. Popescu.

Un exemplar al stenogramei tratativelor ce au avut loc între acuzatul Grigore Niculescu-Buzești și reprezentanții serviciului de spionaj american, la 18 septembrie 1946, alcătuit de Grigore Niculescu-Buzești, se află depus la dosar, după care acuzații Pogoneanu și Styrcea au confirmat autenticitatea lor.

Documentele amintite și lămurite asupra conținutului lor, date de acuzații Styrcea, Pogoneanu și Radu Niculescu-Buzești, fixează amănuntele tratativelor ce au avut loc între reprezentanții serviciului de spionaj american și acuzatul Grigore Niculescu-Buzești, care — după aceste afirmații — a fost imputernicit de acuzatul Maniu să ducă aceste tratative în numele Partidului Național-Tărănesc.

Acuzatul Styrcea a declarat că la întâlnirea din 18 septembrie 1946, Hall, referindu-se la spusele colonelului său Hamilton, înapoiat recent din Statele Unite ale Americii, a declarat că cercurile cele mai competente ale Statelor Unite manifestă un interes deosebit față de situația din România și ar fi dorit ca „Mișcarea de rezistență” contra guvernului să obțină realizări mai efective.

Întrebat de Grigore Niculescu-Buzești în numele cui vorbesc ei, reprezentantul serviciului de spionaj american Hall a răspuns astfel cum arată acuzatul Styrcea :

„Că reprezintă servicii foarte sus plasate și că au o autoritate independentă față de reprezentanții diplomați și de misiunea militară americană”.

Hall și Hamilton au cerut apoi ca acuzatul Grigore Niculescu-Buzești să le prezinte un referat detaliat în care să fie expuse planurile Partidului Național-Tărănesc privitoare la crearea în țară a unei rețele mai vaste de organizațiuni subversive, urmînd ca ei, la rîndul lor, să poată trimite neîntîrziat acest referat autorităților competente respective din Washington.

După cum a declarat mai departe acuzatul Styrcea, Grigore Niculescu-Buzești a asigurat pe spionii americani că :

„A înțeles problema, se va consulta și gîndi, urmînd a prezenta un memoriu cerut de americani asupra chestiunilor”.

La a doua întîlnire, la care Grigore Niculescu-Buzești a adus referatul cerut, Hall și Hamilton și-au exprimat dorința ca acest document să fie completat cu propuneri mai complete privitoare la crearea în țară a unor organizațiuni subversive bine încheiate și cu ramificațiuni întinse.

Styrcea declară că Hall și Hamilton, nesatisfăcuți de planul inițial alcătuit de Buzești, i-au cerut să le prezinte propuneri mai precise. Hall și Hamilton au subliniat că Maniu trebuie să înțeleagă că garanții serioase nu-i vor putea fi date decît :

„După primirea la Washington a unui plan concret de organizare și acțiune”.

Acuzatul Styrcea declară :

„În cursul discuțiunilor de la Palatul Știrbey americanii au lăsat să se înțeleagă că documentul este destinat unui serviciu special nou înființat care se va ocupa cu centralizarea și coordonarea tuturor minis-terelor și serviciilor de informații, alcătuit din personalități cu acces

imediat la forurile conducătoare din Statele Unite. La întrebarea d-lui *Buzești* asupra modului în care se va putea lua contact din România cu acest serviciu, spre asigurarea comunicațiilor absolut sigure între opoziția din țară și comitetul din străinătate, americanii au răspuns că legăturile vor fi asigurate printr-un reprezentant al acestui serviciu“

Niculescu-Buzești a consimțit să studieze și să dezvolte propunerile complementare cerute de *Hall* și *Hamilton*, dar și-a exprimat în același timp dorința de a putea prezenta personal în străinătate întregul plan, pentru care era necesar ca el să poată pleca imediat din țară. *Hall* și *Hamilton* au acceptat propunerea acuzatului *Grigore Niculescu-Buzești* de a pleca din țară, dar cu condițiunea ca el să le elaboreze în prealabil „un plan de acțiune“, alcătuit în spiritul celor discutate anterior [...]

VIII

Crimele comise împotriva poporului român de *Maniu*, *Mihalache* și ceilalți acuzați în perioada ce a urmat zdrobirii dictaturii fasciste a lui *Antonescu* și victoriei obținute de forțele democrației în țară sunt o încoronare a trădării naționale, care caracterizează întreaga istorie a Partidului Național-Țărănesc.

Documentele originale ale trecutului dovedesc că încă pe vremea imperiului austro-ungar, așa-zisul Partid Național din Ardeal condus de *Iuliu Maniu* era un reazem al monarhiei habsburgice, asupritorea poporului român.

Cităm mai jos unele din aceste documente :

Iuliu Maniu, precizindu-și atitudinea față de monarhia austro-ungară în ședința Parlamentului din Budapesta, a declarat :

„Susținerea Ungariei și, în general, a monarhiei austro-ungare este o necesitate politică și internațională... Trecutul nostru e legat de țara aceasta întocmai ca și sentimentele noastre ; aspirațiunile noastre de viitor vrem să le realizăm aici în Ungaria, creind baze sigure în țara aceasta, pentru dezvoltarea noastră culturală și economică“ (Discurs ținut în ședința Parlamentului ungar la 28 iulie 1906).

Vaida-Voevod, numele căruia nu poate fi despărțit de acel al lui *Maniu*, a expus programul partidului în același Parlament ungar în felul următor :

„Împăratul și steagul negru-galben sunt lucruri sfinte pentru poporul român“.

Și mai departe :

„Menținerea și întărirea monarhiei habsburgice constituie pentru toate popoarele ei o condiție de existență, ba chiar unica lor condiție de existență“ (Din cuvîntarea ținută la 5 februarie 1907).

Declarațiile conducătorilor Partidului Național-Țărănesc *Iuliu Maniu* și *Alexandru Vaida-Voevod*, precum și alte probe scrise, confirmă faptul că acești vechi dușmani ai poporului român s-au pus în slujba Imperiului Austro-Ungar, care a asuprit și jefuit populația românească a Ardealului și Banatului.

Acestea sunt antecedentele unuia dintre partidele așa-zise „istorice“, ale Partidului Național-Țărănesc, care, încă de acum 40 de ani, a trădat cele mai vltale interese naționale ale poporului român.

Cele mai negre zile din istoria României sunt legate de venirea la putere a guvernelor național-tărăniste în frunte cu *Maniu*, *Vaiva-Voevod* și *Mironescu*, care, prin metodele lor de guvernare, se deosebeau prea puțin de cele ale dictaturii lui *Antonescu*, care au fost teroarea politică, închisori și asasinate în masă, șomaj și biruri insuportabile.

După venirea lor la putere, guvernele național-tărăniste, prin activitatea lor, au dezvăluit întregul caracter antipopular și antidemocratic al partidului lui *Maniu*. Cu toate că trecuseră 15 ani de la sfârșitul războiului, *Maniu* și *Vaida-Voevod* mențin în vigoare legea cenzurii și stării de asediu, înființează Tribunalele Militare cu scopul de a înăbuși mișcarea populară pentru libertățile democratice.

În ciuda promisiunilor demagogice pe care *Maniu* nu le precupețea pentru a înșela poporul și a veni la putere, în ciuda asigurărilor pe care le dădea în timp ce era în opoziție că național-tărăniștii vor asigura libertatea sindicală, guvernul prezidat de *Maniu* a recurs la ajutorul poliției pentru a împiedica ținerea Congresului Sindicatelor Unitare, convocat la 6 aprilie 1929 la Timișoara. După singeroasa agresiune a poliției asupra conducătorilor mișcării sindicale, syndicatele unitare au fost dizolvate, patrimoniul lor și arhivele confiscate, sediile închise, iar sute de sindicaliști de seamă întemnițați. După atacul de la Timișoara a urmat măcelul de la Lupeni, unde au fost asasinați 30 de mineri și 100 răniți.

În toamna anului 1932, guvernul național-tărănesc ia măsuri politice și economice aspre împotriva proletariatului țării, cu scopul de a asigura plata împrumuturilor străine și a dobânzilor cămătărești aferente.

Muncitorimea s-a opus acestor măsuri și guvernul național-tărănesc a fost silit să cedeze pentru a câștiga timp ca, apoi, să treacă la noi represii împotriva poporului.

La 16 februarie 1933, sute de muncitori au fost asasinați în Atelierele Griviței și alte mii au fost arestați.

Guvernul național-tărănesc care înainte de a veni la putere declara că va acorda poporului toate libertățile democratice dizolvă syndicatele, Blocul Muncitoresc-Tărănesc, comitele de ajutor muncitoresc, comitetele de șomeri, închide sediile și arestează conducătorii lor.

La fel de dușmănoasă a fost politica național-tărăniștilor față de țărănimea muncitoare. *Maniu*, *Mihalache* și circarii lor încă din 1921 votează împotriva reformei agrare. Venind la putere, național-tărăniștii votează așa-zisa „Lege a circulației bunurilor rurale“, lipsind țărănimea săracă de pământul primit în urma reformei agrare și întărind pozițiile moșierilor și ale minorității de chiaburi la sate.

Cităm mai jos textul declarației citită de *Mihalache* în Senat în legătură cu legea de mai sus :

„Nu se deposează nimeni cu forța, se autodepune cine vrea să vîndă, cumpără cine poate cumpăra cu o anumită limită. Este procesul de selecțiune naturală în fața căruia oricite piedici artificiale vei impune, ele tot vor fi biruite“ („Monitorul Oficial“, nr. 27 din 1 februarie 1930, pag. 56).

Mihalache consideră pierderea proprietății din proprie voință, faptul că țărănimea săracă copleșită de biruri grele și lipsită de credite din partea statului, a fost silită să-și vîndă pământurile. El aplică față de

țărănime principiul „selecțiunii naturale“ valabil printre fiare și care, după cum se știe, a fost principiul de bază al ideologiei fasciste pline de ură de oameni.

Politica „țărănistului“ *Mihalache* a dus la sărăcirea nemaiauzită a țărănimii muncitoare. În urma acestei politici criminale, 59 la sută din gospodării, avind pînă la 10 ha., au fost grevate de impozite, ipotecate și urmau să fie lichidate.

În politica sa economică și financiară, Partidul Național-Țărănesc a subordonat economia țării intereselor bancare și monopolurilor străine. În programul său elaborat în 1926 Partidul Național-Țărănesc a scris : „Egalitatea de tratament al capitalului străin și român în fața legilor și a administrației“.

Astfel a fost deschisă poarta largă pentru invazia colonială a capitalului străin și a reprezentanților săi în țara noastră, care au ocupat posturi de comandă în ministerele și instituțiile economice și financiare ale țării. Pentru a atrage capitalurile străine în țară, guvernul național-țărănesc a schimbat legile țării în sens favorabil pentru capitaliștii străini și a scăzut cu mult tarifele vamale.

România a fost transformată într-o țară dependentă de monopolurile internaționale. Fruntașii național-țărăniști s-au dovedit a fi amestecați în afacerea „Skoda“, printre ei și acuzatul de azi *Ilie Lazăr*, precum și fruntașii național-țărăniști *Mihai Popovici* și *Romulus Boilă*. Toți aceștia s-au dovedit a fi amestecați nu numai în afaceri speculative și „de comisi-oane“, ci și în livrările directe de documente secrete privind apărarea țării, unei puteri străine. Operațiunea cu drumurile suedeze, care a costat țara trei miliarde lei, cu uzina „Nitrogen“, dată pe mîna lui *Romulus Boilă*, nepot și administrator al averii lui *Iuliu Maniu* ; concesiunea chibriturilor acordată infractorului internațional *Kreuger*, veroasa concesiune a telefoanelor și tot atît de verosul monopol al sării, toate aceste manopere inițiate cu participarea directă a național-țărăniștilor au prejudiciat statul cu sume enorme de bani, îmbogățind pe bancheri și industriași, membri ai Partidului Național-Țărănesc.

În urma activității guvernelor național-țărăniste, economia românească a ieșit grevată de împrumuturi străine, încheiate cu dobînzî cămătărești. O parte însemnată a bogățiilor naționale ale statului a trecut în mîna monopolurilor străine. În mai multe consilii de administrație ale soc. petroliere, metalurgice și miniere, controlate de monopolurile străine, s-au încuibat fruntași național-țărăniști : *Mihai Popovici*, *Ghiță Pop*, *Alexandru Vaida-Voevod*, *Emil Hațieganu*, *Ion Pop*, *Romulus Boilă*, *Nicolae Petrescu* și alții.

Guvernele național-țărăniste au curățat drumul pentru instaurarea dictaturii fasciste în țara noastră.

Acuzatul de azi *Ion Mihalache*, după înapoierea sa din Italia, publica următoarea declarație apărută în ziarul „Dreptatea“ din 11 noiembrie 1934 :

„Am făcut în Italia un voiaj de studii politice. Am văzut pe domnul *Mussolini* și o serie de personalități. Mi-am propus să văd ce învățăminte se pot trage pentru noi... Sunt foarte mulțumit de rezultatele călătoriei... Am plecat cu cea mai plăcută impresie... Am admirat opera de moderni-

zare a lui *Mussolini*... Nu încapе îndoială că Italia de azi е opera lui *Mussolini*, care, într-adevăr, е o personalitate excepțională“.

Mihalache vizitează nu numai Italia fascistă, dar și Germania hitleristă. El asistă la o recepție dată de *Hitler* și duce tratative cu *Goebbels*. *Mihalache* devine un militant activ al regimului criminal fascist și militează pentru instaurarea lui în România. Aceeași atitudine o are și acuzatul Maniu. Amândoi pregătesc condițiunile pentru încheierea alianței cu Germania hitleristă.

Zaharia Boilă, care era unul din apropiații lui *Maniu*, scria în ziarul „România nouă“ din Cluj, în 1934 :

„Domnul *Maniu* а socotit necesar să-și exprime în mod public simpatiile, stima și solidaritatea cu idealurile proclamate de *Mussolini*“.

Într-o cuvîntare ținută la 28 iulie 1936 în Vințul de Jos și publicată în forma unui supliment al ziarului „Cuvîntul țării“, *Maniu* а declarat :

„Bine mi-a părut cînd am citit că sancțiunile contra Italiei trebuie șterse, căci eu am fost cel dintîi om politic care а spus că trebuie să fim alături de Italia“.

Maniu а fost un adept activ al lui *Mussolini*, cît și al lui *Hitler*.

Ziarul „Adevărul“ din 2 decembrie 1937 publică următoarea declarație făcută de *Maniu* la Cluj :

„Avem ca exemplu pe *Mussolini* în Italia și pe *Hitler* în Germania, care prin voințele lor nestrămutate au reușit să trezească conștiințele națiunilor respective, ajungînd azi la realizări invidiate de lumea întregă“.

În cuvîntarea ținută în ședința Comitetului Executiv al Partidului Național-Țărănesc și publicată în ziarul „Dreptatea“ din 3 decembrie 1937, trecînd de la aprecieri elogioase la adresa dictatorilor fasciști la definirea politicii pe care trebuie să o urmeze Partidul Național-Țărănesc, *Maniu* а declarat :

„Sunt de părere că și noi, poporul român, trebuie să facem la fel“.

Platforma politică а Partidului Național-Țărănesc, pornind de la necesitatea introducerii în țara noastră а preceptelor criminale hitleriste, era introdusă în viață de partizanii lui *Maniu*.

Partidul lui *Iuliu Maniu* а încheiat un acord cu șeful Gărzii de Fier, *Corneliu Codreanu*, și fascistul *Gheorghe Brătianu*, cu scopul de а împiedica succesul forțelor democratice la alegerile din toamna anului 1937.

Făcîndu-și depozitia în calitate de martor la procesul lui *Corneliu Codreanu*, la 25 mai 1938, *Maniu* а declarat :

„Am făcut pactul de neagresiune în alegeri pentru că m-am convins de sinceritatea și lealitatea acuzatului *Codreanu*“.

Prin declarația lui *Maniu* se stabilesc acțiunile sale solidare cu *Corneliu Codreanu*, agent al Gestapoului, adept fanatic al fascismului.

Rămîne stabilit prin documente că politica Partidului Național-Țărănesc, care а activat împreună și în alianță cu legionarii lui *Corneliu Codreanu*, а ușurat venirea la putere а dictatorului fascist *Antonescu*.

Vorbînd în calitate de martor în procesul lui *Antonescu*, *Maniu* а declarat :

„Eu am avut mandatul să mă pun în contact cu d-l mareșal *Antonescu* și să analizăm cu d-sa o înțelegere conform acestui mandat. Ne-am înțeles să ne întîlnim la Ploiești, unde ne-am și întîlnit. Am stat de vorbă

cu d-l mareșal *Antonescu*, am văzut care sunt părerile d-sale și i-am arătat care sunt planurile mele. Am stabilit, prin urmare, că nu vom primi un mandat din partea regelui *Carol* și am stabilit că în cazul când regele *Carol* va abdica, vom participa cu toții la guvern, neprecizînd cine va fi președinte“.

Privitor la a doua întîlnire cu *Antonescu*, *Maniu* a declarat la același proces :

„D-l mareșal mi-a oferit să între cîțiva oameni de ai noștri ca tehnicieni în guvern. În urma acestei audiențe, am admis ca doi distinși tehnici ai Partidului Național-Tărănesc să ia parte în guvernul d-sale“.

Partidul Național-Tărănesc a sprijinit în mod deschis regimul lui *Antonescu*. Ziarul „*România nouă*“ din 9 octombrie 1940 a publicat următoarea declarație semnată de *Zaharia Boilă* :

„Azi, tot românul de bine dorește ca noul regim să reușească și să-și realizeze programul său principal. Drept consecință, nici un bun român nu va face nici cel mai mic neajuns guvernului, cu atît mai puțin va fi îngăduit cuiva să torpileze bunele intențiuni ale guvernului sau să saboteze opera de regenerare a acestuia“.

Ziarul „*Vestul*“ din Banat, al cărui redactor era fruntașul național-tărănist *Sever Bocu*, scria la 28 mai 1941 cu puțin timp înainte de intrarea României în războiul criminal hitlerist următoarele :

„Doi oameni concentrează azi în ei speranțele națiunii: *Iuliu Maniu* și general *Antonescu*“.

Partidul Național-Tărănesc a fost la curent cu pregătirile pentru războiul criminal și a sprijinit în mod direct guvernul *Antonescu*, după intrarea României în război contra Uniunii Sovietice.

Cităm mai jos dovezile ce confirmă această acuzare.

Ion Mihalache, vicepreședintele Partidului Național-Tărănesc, în scrisoarea adresată Tribunalului Poporului în legătură cu procesul lui *Antonescu* și publicată în ziarul „*Dreptatea*“, scria următoarele:

„Cu cîteva zile înainte de declararea războiului am fost chemat de d-nii *Ion* și *Mihai Antonescu*, spre a-mi propune să intru în guvern ca vicepreședinte, sau chiar ca președintele Consiliului. Cu acest prilej, am aflat că Germania va declara război Sovietelor și că România va merge alături de Germania“.

La 18 iulie 1941, după ce România a intrat în război alături de Germania fascistă, *Maniu*, în calitate de președinte al Partidului Național-Tărănesc a trimis tuturor organizațiilor partidului o circulară în care se spunea:

„Partidul Național-Tărănesc, împreună cu întreaga opinie publică, aprobă acțiunea militară întreprinsă... și aclamă cu însuflețire rezultatele obținute... Nu trebuie să se facă nici un fel de greutate conducătorului statului, în orientarea căruia în treburile interne și externe se observă hotărîrea de a ține seama de interesele țării independent de orice împrejurări politice“.

După intrarea României în războiul criminal împotriva Uniunii Sovietice, acuzatul *Mihalache* consideră că locul său este în armată și înaintează cererea în care roagă să fie primit ca voluntar pe frontul de răsărit.

Curînd după aceasta, *Mihalache* își procură prizonieri de război sovietici, pe care îi exploatează pe propria sa moșie, pînă la venirea Armatei Sovietice în România.

Acțiunea de aprobare de către *Maniu* și Partidul Național-Țărănesc a politiciii lui *Antonescu* care a atras țara noastră în război împotriva U.R.S.S.-ului oglindește însăși principiile de bază ale întregii politici a acestui partid, deoarece, încă din 1930 *Maniu* a luat atitudine favorabilă față de eventuala agresiune imperialistă împotriva Uniunii Sovietice. Astfel, într-un interviu publicat în decembrie 1930 în ziarul vienez „*Neue Freie Presse*”; *Maniu* a declarat :

„România este o spadă gata oricînd și capabilă să servească vechiului continent“.

Îndată ce *Hitler* și clica sa criminală devin stăpînii adevărați ai României, național-țărăniștii încep să colaboreze cu germanii în exploatarea bogățiilor țării și în aprovizionarea frontului hitlerist cu produse și armament, necesare agresiunii fasciste. La posturile de conducere în industria metalurgică și cea chimică, producătoare de armament și munițiuni pentru armatele lui *Hitler* și *Antonescu*, apar fruntași național-țărăniști: *Mihai Popovici* la Uzinele „Titan Nadrag Calan” și la „Petroșani”; *Sever Bocu* la Uzinele „Reșița” (*Herman Goering Werke*) ; *Nestor Badea* la „Astra Vagoane”; *Ghiță Popp* la societățile „Mărășești” și „Walemberg Română”; *I. Răducanu* la „Solvay” și „Schenker”; *Romulus Boilă* la „Nitrogen”; *I. Hudiță* la „Garajele Mihăescu”.

Acuzatul *Maniu* a aprobat intrarea României în război împotriva Uniunii Sovietice alături de Germania hitleristă. Tot el s-a împotrivit ca România să încheie în aprilie 1944 un armistițiu cu Uniunea Sovietică în condițiuni favorabile pentru ea.

Maniu a sabotat tratativele respective și a încercat să întîrzie încheierea armistițiului. În cursul dezbaterii procesului său, *Mihai Antonescu* a declarat:

„Trebuie să vorbesc deschis, pentru că acum este momentul să vorbesc deschis. Eu am avut impresia totdeauna că d. *Maniu* prefera în acea perioadă să facă negocieri cu alții și nu cu Uniunea Sovietică. Adevărul este că în condițiunile venite de la Cairo prin d. Știrbey nu se prevedeau clauzele privitoare la Transilvania, în timp ce condițiunile trimise de Înalțul Comandament Sovietic prin Stockholm cuprindeau clauza retrocedării Transilvaniei“.

Maniu s-a opus la încheierea armistițiului care, cu toată opunerea sa, a devenit realitate.

După istoricul act de la 23 august 1944, folosind prezența în guvernele prezidate de *Sănătescu* și *Rădescu* a unei majorități reacționare compuse din național-țărăniști și național-liberali, *Maniu* și complicitii săi sabotează mobilizarea resurselor naționale în vederea ducerii războiului antihitlerist. Importante forțe ale armatei nu iau calea frontului, rămînînd în inactivitate în țară și în special la București pentru a fi folosite la împiedicarea demonstrațiilor populare care cereau venirea la putere a unui guvern democrat.

În primele zile ale guvernului dr. *Petru Groza*, *Maniu* și partidul său se pun în fruntea tuturor forțelor reacționare din țară și desfășoară o aprigă campanie de calomnii împotriva regimului democratic din țară.

Greua situație a țării creată în urma războiului și a celor doi ani de secetă a fost folosită de național-tărăniști pentru a încerca agitarea populației împotriva guvernului cărui i se atribuia în mod calomnios răspunderea pentru greutățile ivite și de a sabota măsurile luate de guvern în vederea înlăturării acestor greutăți. Se pun în mișcare toate mijloacele, inclusiv difuzarea de zvonuri și știri false.

Alegerile parlamentare de la 19 noiembrie 1946 au fost folosite de *Maniu* pentru a servi scopurilor sale complotiste.

În vederea unei așa-zise apărări a alegerilor, din inițiativa lui *Maniu*, în toate județele și comunele, au fost create „Comitete de apărare“ și sub conducerea acestora așa-zisele „grupuri de șoc“ care au săvârșit 96 de atacuri asupra secțiunilor de vot. Atacuri din partea acestor „Grupuri de șoc“ au avut loc în județele Arad, Argeș, Baia, Bihor, Brăila, Brașov, Caraș, Covurlui, Dîmbovița, Dolj, Făgăraș, Hunedoara, Mureș, Muscel, Năsăud, Putna, Rădăuți, Rîmnicu Sărat, Roman, Romanati, Sibiu, Someș, Tecuci, Teleorman, Tîrnava Mică, Timiș-Torontal, Turda, Tutova, Vîlcea și Vlașca.

În timpul campaniei electorale și în ziua alegerilor, Partidul Național-Tărănesc, împreună cu celelalte partide de opoziție, crează în mod artificial o stare de tensiune politică în țară. În același timp, *Maniu*, care a făcut totul pentru a provoca intervenția străină în treburile interne ale României, folosindu-se de legăturile sale cu reprezentanții misiunilor americană și engleză, le adresează așa-zisele „note de protest“, iar în propaganda sa scrisă și orală folosește metodele sale obișnuite de calomnie, minciună și falsificarea faptelor cu scopul de a induce în eroare opinia publică a țării.

Campania electorală, *Maniu*, *Mihalache* și complicitii lor, încearcă să o folosească în scopurile lor criminale, urmărind să dea o lovitură forțelor democratice ale țării, suferind însă o grea înfringere.

Din probele adunate în cursul cercetărilor s-a stabilit cu precizie că așa-zisa activitate legală a Partidului Național-Tărănesc, întreaga lor propagandă scrisă și orală avea drept scop nu numai subminarea autorității guvernului și împiedicarea realizării măsurilor sale, luate în vederea învingerii greutăților și redresării economice, dar și încercarea de a pregăti opinia publică în vederea ușurării realizării planurilor criminale ale complotului împotriva statului.

Propaganda ostilă guvernului democratic, calomniile și insinuări perfide își găsesc loc în fiecare număr al ziarelor editate de Partidul Național-Tărănesc: „Curierul“, „Ardealul“, „Dreptatea“, „Patria“ și altele.

Ziarul „Patria“ din 27 februarie proferă amenințări la adresa forțelor democratice din țară:

„Ne vom face socotelile și încă foarte curînd“.

În ziarul „Dreptatea“, nr. 36, din 10 aprilie 1946, cheamă în mod direct la răscoală, căci nu se poate interpreta altfel următoarea chemare către cititori:

„Cei mulți și buni au ajuns la limita răbdării, paharul s-a umplut și revolta începe să nu mai poată fi stăpînită“.

La 20 aprilie 1946, aceeași „Dreptate“, nr. 65, scrie :

„Protestăm cu toată vehemența și dăm un ultim avertisment“.

Un rol deosebit de activ în realizarea planurilor conspirative ale lui *Iuliu Maniu*, *Ion Mihalache* și ale complicilor lor era destinat oficiosului Partidului Național-Țărănesc, ziarul „Dreptatea“, redactat de acuzatul de astăzi, *Nicolae Carandino*.

În cursul cercetărilor, acesta a declarat că „Tonul de critică vehementă al ziarului și linia de atac împotriva guvernului și a regimului de la 6 martie erau imprimate de conducerea partidului și anume personal de dl. *Maniu*“. (Declarația *N. Carandino* din 4 august 1947).

Ziarul „Dreptatea“, nr. 28, din 29 ianuarie 1947, ia atitudine împotriva reformei agrare; în numărul său din 14 februarie — împotriva producției de tractoare în țară, în nr. 23 din 2 martie 1946 — pentru încheierea de împrumuturi străine în loc de a dezvolta industria proprie în țară.

În numărul său din 27 mai 1946, „Dreptatea“ publică un articol sub titlul „Cîntecul de lebedă“, în care scrie:

„Ce interese generale sunt promovate, cînd toate interesele regimului gravitează spre o încurajare și o întărire permanentă a industriei grele, împotriva intereselor generale ale țării, care cer o respingere de plano a politicii de industrializare agricolă, potrivnică caracterului specific țărănesc“.

Partidul Național-Țărănesc urmărește menținerea României în situația ei de țară agricolă, înapoiată, lipsită de industria grea proprie pentru a pune țara în stare de dependență față de capitalul străin ale cărui interese acest partid le reprezenta întotdeauna.

Ceva mai înainte, la 23 august 1946, ziarul „Dreptatea“ publică o caricatură ofensatoare pentru cea mai eroică unitate a armatei române, care s-a evidențiat în cursul războiului antihitlerist, divizia „*Tudor Vladimirescu*“.

Apariția acestei caricaturi în „Dreptatea“ a fost un semnal pentru dezlănțuirea unei campanii de calomnii în presa național-țărănistă, care a durat mai multe zile și a fost îndreptată împotriva armatei și a șefilor ei, cu scopul de a slăbi unitatea, disciplina și capacitatea ei de luptă.

În legătură cu discursul provocator rostit de *Churchill* la *Fulton*, în care el chema toate forțele reacțiunii să se unească într-un front împotriva Uniunii Sovietice și a altor țări, *Maniu* declară la o conferință de presă ținută în noiembrie 1946 că el „a ascultat cu interes expunerea luminoasă a bătrînului *Torry*“, și se declară de acord cu «Statele Unite ale Europei», adică cu blocul antidemocratic și antisovietic.

În același timp, se duce o campanie de intimidare, vînturîndu-se pericolul noului război, al bombeii atomice și a altor mijloace de distrugere în masă, cu scopul de a dovedi necesitatea pentru România de a se alătura țărilor imperialiste în cazul unui nou război.

Se ducea, de asemenea, propagandă pentru un nou război imperialist.

Astfel, se poate considera bine stabilit că întregul drum parcurs de *Maniu*, *Ion Mihalache* și ceilalți acuzați a fost un drum al trădării, începînd cu sprijinirea de către *Iuliu Maniu* a monarhiei habsburgice și a imperiului austro-ungar și terminînd cu sprijinirea regimului fascist al lui *Antonescu*, drum al trădării intereselor naționale ale poporului român, ce s-a încheiat cu un complot criminal, cu spionaj și colaborarea cu cercurile imperialiste ale unor state străine, în vederea realizării planurilor criminale ale loviturii de stat [...]

(*Procesul conducătorilor fostului Partid Național-Țărănesc, București, Editura de stat, 1948, pp. 13-25, 65-77*)

DIN HOLOCAUSTUL DE LA SIGHET

Fragmente din amintirile unui fost deţinut politic de la sfîrşitul anilor '40 — prima parte a anilor '50.

În închisoarea Sighetul Marmăţici, din nordul Ardealului, comuniştii au întemniţat pe foştii miniştri români dintre cele două războaie mondiale, de la generalul Văitoianu, ministru imediat după primul război mondial, pînă la miniştrii naţional-ţărănişti şi liberali din guvernul de coaliţie cu comuniştii şi socialiştii, de după 23 august 1944.

În aceeaşi închisoare a fost închis şi prof. Mihail Manoilescu, teoreticianul corporatismului şi fost ministru de externe în guvernul care a cedat o parte a Ardealului românesc, prin semnarea Dictatului de la Viena, care a perfectat această cedare.

Prin celelalte închisori ale României circulau fel de fel de informaţii despre cei închişi la Sighet şi modul lor de viaţă. Astfel, din închisoarea de la Sighet s-a transmis vestea morţii profesorului Mihail Manoilescu, a lui George Brătianu, a generalului Văitoianu şi a lui Iuliu Maniu.

Se găseau într-o celulă, Radu Budişteanu, ministru al Cultelor în 1940 în guvernul Gigurtu, profesorul Mihail Manoilescu, fost ministru de Externe în 1940 în guvernul Gigurtu, Mihai Popovici, vice-preşedintele Partidului Naţional-Ţărănesc, şi dr. Virgil Solomon, fost ministru după 23 august 1944 din partea Partidului Naţional-Ţărănesc în guvernul de coaliţie cu liberalii, comuniştii şi socialiştii.

Într-una din nopţi, Mihail Manoilescu da semne de nelinişte şi de sufocare. Radu Budişteanu, vecin cu patul lui şi fiind cel mai tînăr dintre deţinuţii din celulă, îl ia în braţe ca să-i schimbe poziţia în pat, gîndind că poate aşu profesorul îşi va recăpăta liniştea. Bolnavul, dînd în continuare semne de sufocare, îl determină pe Budişteanu să strige la dr. medic V. Solomon şi la Mihai Popovici să dea un ajutor lui Manoilescu, în situaţia grea în care se află, spunindu-le că dă semne să moară.

La acest apel, d-rul Solomon, fără a se mişca din pat, recomandă lui Budişteanu să-i pună urechea pe inimă „să asculte dacă îi mai bate“, fără a interveni ca medic să-l ajute într-un mod mai competent. Mihai Popovici s-a trezit şi el, dormea cu faţa spre Manoilescu şi l-a văzut pe acesta cum se zbătea să moară. Probabil că scena i-a dispăcut şi s-a întors pe partea cealaltă, cu spatele spre muribund, fără a spune ceva.

Mihail Manoilescu, încordându-și coardele vocale pentru ultima oară, a pronunțat cuvîntul „mamă“, ultimul său cuvînt rostit în viață, după care și-a dat sufletul.

În celulă s-a așezat liniștea, Mihail Popovici și Virgil Solomon au putut să-și continue somnul fără a mai fi deranjați, iar Radu Budișteanu, în brațele căruia Mihail Manoilescu își dăduse ultima suflare, a așezat pe pat corpul neînsuflăit al acestuia, făcîndu-i semnul crucii pe piept, fără a-i aprinde creștinește luminare, care lipsea din celulă. Dimineata, la apelul făcut de gardienii închisorii, Budișteanu a raportat efectivul celei, cum era regula, dar de data aceasta spunînd : trei vii și un mort. Scenă de adîncă durere, scenă de apocalips.

•

• •

Se aflase prin închisori că la Sighet a murit George Brătianu care, în condiții anormale de viață, s-a sinucis. Nu se aflase pe atunci în ce mod s-a sinucis, dar s-a aflat că la un moment dat, moment ce coincidea cu moartea lui George Brătianu, s-au ridicat cearceafurile de pe pat din celelele deținuților de la Sighet. S-a tras concluzia că George Brătianu s-a sinucis cu ajutorul cearșafului de pat, pe care l-a agățat de una din grățiile ferestrei celei.

•

• •

Intr-o noapte, deținuții din Sighet au auzit clopotul calului care trăgea căruța ce transporta pîinea deținuților, de la brutărie la închisoare. Deținuții erau obișnuiți să audă clopotul calului în timpul zilei, fiind semnalul că a sosit căruța cu pîine, dar auzind noaptea acest clopot li s-a părut ciudat și unii deținuți au privit prin micile crăpături de la obloanele ferestrelor și au văzut cum doi gardieni, din paza închisorii, făceau eforturi de a arunca un cadavru uman în căruța cu pîine... Unul dintre gardieni ținea cadavrul de picioare, al doilea îl ținea de mîini și făceau mișcări de balans și hei-rup pînă ce au aruncat cadavrul în căruță, după care au pornit cu el. Altă scenă de apocalips.

Era cadavrul generalului Văitoianu, care murise în noaptea aceea și el se găsește, ca și ceilalți, în groapa comună a închisorii de la Sighet.

A doua zi, aceeași căruță care transporta cadavrele deținuților spre groapa comună aducea pentru cei vii pîinea lor cea de toate zilele. Aceeași căruță, același cal, același decor.

•

• •

Tot în închisoarea din Sighet a murit și Iuliu Maniu. Era în aceeași celulă cu Nicolae Carandino, ziarist și director al ziarului „Dreptatea“.

Carandino fiind încă în viață, probabil că a așezat pe hirtie ultimele clipe din viața marelui bărbat de stat, Iuliu Maniu.

•
• •

Pentru acești morți din Sighet, pentru cei ce au murit înaintea lor și cei ce au murit după ei, precum și pentru zecile de mii de morți din închisorile României, se cuvine să le cinstim memoria și să aprindem pentru ei o luminare la prima sfântă Liturghie, gîndindu-ne mereu la sacrificiile lor.

(Puncte de vedere, *Freiburg im Breisgau*, Editura „Coresi“, 1984, pp. 107—109).

COROANA... SECERATĂ !

30 decembrie 1947, București : «Abdicarea forțată» — titlul ultimului capitol al unei captivante reconstituiri a istoriei României dintre 1940 și 1947 realizată de Nicolette Frank în baza relatărilor fostului rege Mihai I.

[...] La 21 decembrie [1947], la sosirea trenului regal¹, guvernul era în completul său și, în unanimitate, a adoptat o mină posomorită, mai puțin Ana Pauker, care, totuși, a consimțit să ureze bun venit din virful buzelor.

A doua zi, Regele s-a întreținut îndelung cu primul ministru, pe care l-a întâlnit la ceremonia întronizării celor trei noi mitropoliți ai Bisericii ortodoxe române.

Suveranul a reproșat guvernului de a fi profitat de absența sa pentru a aduce atingere autorității sale de șef al statului. Dar nu, replică Groza, Tito a venit în România din propria sa inițiativă și guvernul a deplorat la timp că Regele nu se întoarce în termen pentru a prezida manifestările ce s-au desfășurat cu ocazia acestei vizite ; în ceea ce privește numirea lui Bodnaraș [ca ministru al Apărării Naționale], ce vreți, era esențial de a alege pentru un asemenea post o personalitate care, fiind agreată de către sovietici, să reușească a readuce în țară pe prizonierii români deținuți încă în U.R.S.S. !

Groza are răspunsuri la toate.

Mariajul regal ? Încă puțină răbdare, guvernul va aviza în curînd. Regele propune ca, dacă problema financiară constituie cu adevărat un obstacol, căsătoria să aibă loc în străinătate, Constituția neopunîndu-se la așa ceva. Sugestia este foarte interesantă, răspunde Groza, care promite să-și informeze colegii de guvern și care abordează de îndată considerații de ordin general, vorbind de Europa în plină mutație în vreme ce România progresează pe calea comunismului grație sprijinului ce i-l acordă Uniunea Sovietică. Și, deodată, fără nici un fel de pregătire :

— «Ce vreți să insinuați ?»

¹ Regele Mihai I, cu soția, plecase cu avionul la Londra, la 12 noiembrie 1947, pentru a participa, invitat fiind, la căsătoria verișoarei sale Elisabeth, în acel moment prințesa moștenitoare la tronul Regatului Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord. A revenit în țară cu trenul, la Lausanne logodindu-se cu prințesa Anne de Bourbon-Parma.

— «Nimic, Sire, cu adevărat nimic ! Pur și simplu o idee, pe care va trebui s-o avem în vedere, într-o zi sau alta, în clipa cînd România nu va mai avea nevoie de Monarhie ! Rețineți că, în ceea ce mă privește, eu nu cred, deși sînt republican, că România ar fi coaptă pentru a deveni republică înainte de 10—20 și chiar 50 de ani !»

Bodnaraș se prezintă Regelui în ziua următoare, la 23 decembrie. Pare să fie jenat. În loc de scuză : «Numai un ministru comunist va putea, eventual, să obțină eliberarea miilor de soldați români prizonieri la aliatul nostru, Uniunea Sovietică !»

El venise pentru a depune jurămintul, dar, după ce a refuzat prezența unui preot, el a refuzat de asemenea să depună jurămintul : «Este inutil ! — a declarat el —, «cînd oameni ca mine își dau cuvîntul, ei și-l țin !»

Regele și Regina-mamă s-au retras la Sinaia, în Carpați. Aici ei vor petrece sărbătorile Crăciunului și Suveranul va reveni în capitala sa la 31 decembrie pentru a adresa națiunii, prin radio, mesajul său tradițional de sfîrșit de an.

Tocmai este în curs de redactare a acestui mesaj care, în cuvinte ascunse, va trebui mai mult ca oricînd să susțină moralul populației.

Sărbători care nu au permisiunea de a fi celebrate. Regimul onorează Biserica, dar interzice frecventarea bisericilor : cei care au servicii se tem de un punct rău de conduită politică înscris în dosarul lor, ceea ce i-ar face să-și piardă slujba ; alții se tem să nu fie atrași în închisori și nu-și părăsesc casele lor decît pentru a se duce la *talcioac*, piața neagră din afara orașului, pentru a-și vinde un bibelou, o carte, ca să supraviețuiască.

Regele caută cuvinte de încurajare pentru un popor disperat.

La 29 decembrie, la orele 8,30 seara, Groza îl cheamă pe Rege la telefon la Sinaia. El roagă pe Suveran să binevoiască a-l primi mîine, 30 decembrie, la ora 10 dimineața. La București. Și ca Regina-mamă să accepte a fi prezentă la audiență, fiind vorba de o chestiune de familie.

Nu se putea cere reginei de-a fi la București la ora 10 dimineața, pentru aceasta ea trebuia să se scoale în zori ! Finalmente, Groza acceptă ca audiența să fie amînată pentru ora 12.

Guvernul a binevoit în fine să dea răspunsul său la chestiunea mariajului regal ? Căci el a spus clar «o afacere de familie». Nu poate fi vorba de altceva !

Cu toate că...

«Am venit cu prietenul meu Gheorghiu-Dej și vrem să fim primiți amîndoi».

Cu ce scop secretarul general al partidului comunist l-a însoțit pe primul ministru ? Cu siguranță că nu în calitatea sa de ministru al Industriei și Comerțului... Semn rău... Și nu e vorba de căsătoria sa cu prințesa Anne ?

Au luat loc în salonul de la primul etaj. Regina, într-o rochie neagră de mătase, și Regele, într-un complet flanelat cenușiu, stau alături pe o banchetă adosată la una din cele două ferestre mari ce dau spre grădină. Groza, cu părul alb tăiat perie, cu aerul său obișnuit, satisfăcut de el însuși în costumul său gri-petrol, s-a instalat confortabil pe ca-

napeaua din dreapta Reginei, acordînd o atenție fătășă servietei roșii cu însemnele statului pe care și-a pus-o pe genunchi. Gheorghiu-Dej, îmbrăcat în negru, ceea ce accentua chipul său tenebros, a luat loc într-un fotoliu în fața Suveranului și el pare anxios, crispat.

— «Ei bine, Majestate, iată venit momentul ca să punem la punct condițiile divorțului nostru ! O separare amiabilă, bineînțeles !» a spus Groza.

— «Ce vreți să ziceți ?»

— «Noi sîntem aici pentru a rezolva problema importantă despre care noi am vorbit ieri ! Vă amintiți ? Sfirșitul Monarhiei în România ! Despre toate cele eu v-am prevenit !» Și cum Mihai, petrificat, nu articulează un cuvînt, nu schițează un gest, Groza își reia discursul : tinăru-l Suveran a fost menținut pe tron mai mult decît fusese necesar și acum trebuia să plece.

— «Aceasta nu cade de competența Dv. să decideți, ci poporul român ! Și Dv. știți foarte bine ceea ce gîndește el ! Eu întotdeauna mi-am îndeplinit datoria față de el cît mai bine cu putință !» Regele a vorbit între dinți, el de-abia își ascunde furia.

— «Da, Majestate ! Cu siguranță ! Nimeni nu se gîndește s-o conteste !» Groza surise cu deferență, apoi, după ce aruncă o privire neli-niștită împrejur, adaugă pe un ton de confidență : «Dacă nu ar fi depins decît de noi... niciodată noi nu V-am fi cerut să plecați... dar... înțelegeți bine... ei ne-au spus că nu mai poate fi loc pentru un rege îndărătul a ceea ce se cheamă cortina de fier... este opinia lor... Dv. trebuie să plecați...».

— «Un motiv în plus, să fim cu toții de acord ca să cerem poporului de a decide ! În fața lumii ! Și, dacă decizia este contrară avizului „lor“, va fi cu atît mai bine !»

Să se consulte poporul ? Nu se pune problema ! Pentru ce am face-o ? Și Groza, fără teamă de a se contrazice, de a explica că țara dorește republică și plecarea Regelui, precum țaranii din circumscripția sa electorală care au venit să-i exprime părerea lor. Gheorghiu-Dej a intervenit la rîndul său : este inutil să fie întrebât poporul, pentru că este foarte clar că fericirea lui va fi asigurată într-o republică democratică de tip nou conducînd spre comunism.

Regele n-a voit să renunțe la ideea sa fixă, aceea că poporul — și numai el singur — este îndrituit să decidă soarta sa.

Atunci i s-au propus bani : «Noi sîntem gata să vă acordăm un ajutor material generos în compensație pentru faptul că ați participat la lovitura de stat (de la 23 august 1944 — n.ns.) și veți dispune, evident, de veniturile proprietăților Dv. de aici !» a spus Groza, iar Dej a confirmat, adăugînd, «este adevărat, Dv. puteți să vă luați toate bunurile personale, veți primi toate veniturile, veți rămîne cetățean român și, mai tirziu, cînd spiritele se vor fi calmat, veți veni să ne faceți o vizită !» Și cei doi au insistat pentru a releva cît de mult ține regimul să aranjeze această afacere de o manieră elegantă și cît de mult țin ei din inimă să nu-l lase pe Regele „nostru“ să ducă o viață mizeră ca ațiția regi din exil...

Comuniștii îi oferă Regelui o viață de rentier capitalist ! O culme !
Aspru, Mihai răspunde :

— «Dv. pare că uitați esențialul : datoria mea. Eu am jurat, atunci
cînd am prestat jurămîntul, să protejiez națiunea. Ea are nevoie de mine,
căci, în marea ei majoritate, ea nu acceptă de a vedea impunindu-i-se
comunismul !»

— «Ei bine, iată, Majestatea Voastră ați vorbit singur de rațiunea
pentru care trebuie să plecați !» întrerupe Dej. Și el debitează rapid,
cu furie : «Prezența Dv. este un obstacol în calea instaurării comunismu-
lui ! Vor fi totdeauna rezistențe atîta timp cît Dv. veți fi aici !» Apoi,
reluîndu-și suflarea, secretarul general al partidului comunist stabilește :
«De altminteri... noi nu ignorăm contactele Dv cu cei care complotază
contra noastră... cu americanii și britanicii !»

După punere în gardă, amenințările. Cum Regele nu pare să se fi
emoționat, Dej adaugă : «Printre probele adunate contra lui Maniu și a
bandei sale de trădători fasciști s-au aflat numeroase incriminînd pe
Majestatea Voastră ! Noi nu le-am folosit, noi chiar le-am ascuns, din
stimă pentru Dv. Dar dacă cîndva vor avea loc dezordini, dacă elemente
nocive vor ajunge să ridice populația, noi vă prevenim — problemele
culpabilității Dv. vor fi scoase la lumină ! Noi nu vom putea împiedica
ca justiția să-și urmeze cursul !»

Există intenția de a-l aresta ? Și apoi ?

O oră și jumătate de discuții în zadar.

— «Și Constituția ? Ce faceți cu ea ?» a remarcat Regele.

— «Constituția ! Dar noi ne-am gîndit la toate ! Iată, Majestatea
Voastră nu are decît să semneze aceasta !» și Groza a extras actul abdi-
cării din prețioasa-i servietă.

„Mihai I-ii

Prin grația lui Dumnezeu și voința națională

Rege al României

La toți de față și viitori sănătate

*„Viața Statului român s-au produs în ultimii ani adînci prefaceri
politice, economice și sociale, cari au creat noi raporturi între principalii
factori ai vieții de Stat.*

*Aceste raporturi nu mai corespund astăzi condițiunilor stabilite în
Pactul fundamental — Constituția Țării —, ele cerînd o grabnică și fun-
damentală schimbare.*

*În fața acestei situațiuni, în deplină înțelegere cu factorii de răs-
pundere ai Țării, conștient și de răspunderea ce-mi revine, consider că
instituția monarhică nu mai corespunde actualelor condițiuni ale vieții
noastre de Stat, ea reprezentînd o piedică serioasă în calea dezvoltării
României.*

În consecință, pe deplin conștient de importanța actului ce fac în interesul poporului român,

A B D I C

pentru mine și pentru toți urmașii mei de la Tron, renunțînd pentru mine și pentru ei la toate prerogativele ce le-am exercitat ca Rege al României.

Las poporului român libertatea de a-și alege noua formă de Stat.

Mihai Rege

Dat la București,

astăzi 30 Decembrie 1947».

Regele a părăsit salonul pentru a citi în liniște acest curios document.

Groza spune Reginei-mamă : «Nu aveți de ce să vă alarmați, Majestate, noi vom asigura fiului Dv. mijloacele necesare pentru a avea o viață confortabilă, pînă la sfîrșitul zilelor sale !» Și cum Regina remarcă că Mihai nu este sensibil la argumente de această natură, Dej în extaz : «Cît de bine este să aud acest lucru ! Vă felicit, l-ați crescut foarte bine !»

Groza arată revolverul pe care l-a ascuns în buzunarul vestonului său : «Ce vreți — spune el Reginei înspăimîntate —, trebuia să fiu precaut după cele ce Regele i-a făcut lui Antonescu...» Și el a rîs, mîndru de deșteptăciunea sa.

O penibilă conversație în așteptarea regelui.

Palatul este gol. Numai Dimitrie Negel, Mareșalul Curții, și Mircea Ioanițiu, secretarul Regelui, vin în fața lui Mihai.

Ei îl informează că trupele diviziei „Tudor Vladimirescu” — aceea constituită din prizonierii români în Rusia și care s-au lăsat convertiți de către Ana Pauker — au împresurat cartierul. Toate ieșirile Palatului sînt blocate. În prealabil au fost luate gărzile. Legăturile telefonice au fost rupte.

Regele a ieșit pe balcon și a văzut soldații cu mitralierele lor.

— «De ce aceste trupe în jurul Palatului ? Și de ce telefonul a fost decuplat ?» — spune Regele, reintrînd prin ușa-fereastră.

— «Poporul este neliniștit, Sire... Noi sîntem aici de prea mult timp și trupele au venit să rețină mulțimea ! Cît despre telefoane...» Groza a înălțat din umeri.

— «Și dacă eu refuz să semnez ?»

— «Dv. ați văzut — totul a fost prevăzut ! Ordinele sînt date, noi deținem pozițiile-cheie. Dacă noi nu părăsim de îndată această casă ducînd cu noi actul semnat al abdicării, Guvernul va pedepsi cu strășnicie. Înainte de lăsatul serii. Lista cu mîile de oameni care vor fi arestați este deja întocmită. Poate vom avea un război civil. Eu nu pot răspunde de securitatea nimănui. Nici chiar de aceea a Reginei-mamă. Va curge sînge. Și Dv. veți purta responsabilitatea !» a răspuns Groza.

— «Poporul meu a suferit deja destul ! Nu va fi vărsare de sînge din cauza mea !»

«Eu sînt obligat să mă supun acestui act de violență ; eu nu am de ales !» a mai spus Regele.

Și el a semnat.

Era 3 și jumătate după-amiază, la 30 decembrie 1947.

Republica a fost proclamată în aceeași seară. Banderolele erau gata, manifestanții convocați, totul s-a desfășurat așa cum fusese prevăzut.

Și în acest fel Regatul României deveni Republica Populară Română.

(*La Roumanie dans l'engrenage, Paris-Bruxelles, Editions Elsevier Sequoia, 1977, pp. 230—236*).

CUPRINSUL

Introducere	5
-------------	---

PARTEA I

N. Iorga — În fața războiului	13
Vlad Georgescu — România între dictate, dictatură și război	14
Din arhiva diplomatică sovieto-germană : Acest protocol este considerat ca strict secret	22
Din arhivele Cominternului : U.R.S.S. s-a retras în spatele unui program pe care-l va aplica mai târziu	24
Robert Coulondre — „Din cîte am aflat... Germania și Rusia au convenit asupra împărțirii Europei de est și de sud-est !”	26
Adolf Hitler — „Pactul cu Rusia... nu-i limitat de condiții !”	28
Regele Carol al II-lea — Pagini din <i>Jurnal</i> (1939--1940)	36
Alexandru Cretzianu — Politica de pace a României față de Uniunea Sovietică	48
Alexandru Cretzianu — Politica externă a României, 1919—1940	72
Din arhivele diplomatice sovieto-române : Dreptul forței împotriva forței dreptului	80
Andreas Hillgruber — Ultimatumul sovietic din 1940	83
Constantin Vișoianu — Raporturile sovieto-române 1939--1940	87
Gh. Tătărescu — Primejdia invaziei rusești a sfârșit toate pozițiile politicii noastre externe	91
D. Ciotori — Frontiera de nord-est a României	97
I. Șigurtu — Politica externă a României prezintă o continuitate perfectă în care se vede precis țelul urmărit : păstrarea ființei statului și a armatei	102

Din arhiva diplomatică a Azei fasciste : Arbitrajul de la Viena	114
Mircea Mușat, Ion Ardeleanu — România între ultimatumul sovietic și dictatul de la Viena	116
M. Manoilescu — Dictatul de la Viena	121
Raoul Bossy — Pagini din <i>Jurnal</i>	125
Valer Pop — Bătălia pentru Ardeal	130
Alexandru Cretzianu — Originea caracterului arbitrar al dictatului de la Viena	135
Aurică Simion — Abdicarea regelui Carol al II-lea	141
Nicolae Baci — Mareșalul Antonescu — conștiința întreagă a unui neam	146

PARTEA A II-A

Vlad Georgescu — România în războiul mondial (1941—1944)	153
George Magherescu — Mareșalul Antonescu și armata	160
Brutus Coste — România înaintea celui de-al doilea război mondial și campania sa în Rusia până în 1943 — Sugestii pentru viitorul Europei	173
Grigore Niculescu-Buzești — Politica externă a României și criza euro- peană (1920—1940)	177
Grigore Gafencu — U.R.S.S. a provocat intrarea României în război în 1941	181
Corneliu Coposu — Preludii politico-diplomatice ale loviturii de stat de la 23 august 1944	192
Andreas Hillgruber — Hitler, regele Carol al II-lea și Mareșalul Antonescu	210
Gh. Buzatu — Actul de la 23 august 1944 în marile capitale	214
Vlad Georgescu — România de la dictatura lui Antonescu la dictatura totalitară comunistă (1944—1947)	251
Din arhivele diplomatice românești : Cum s-a „negociat” armistițiul la Moscova	259
Nicolae Baci — Semnarea capitulării necondiționate	272
Din arhivele diplomatice românești : Convenția de armistițiu din 12 septembrie 1944	274
Gh. Buzatu — Din practica sovietizării ori comunizării României	280
Sabin Manoilă — Opinia Publică în România	298
Regele Mihai I — Vă rog să ascultați vocea națiunii române !	300
Gh. Buzatu — Malta, Yalta, București	
Grigore Gafencu — Comuniștii conduc	318
Din arhivele americane : „România nu are alt drum de urmat !...”	320
Camil Demetrescu — Greva regală	322
Din arhivele americane : Ehrenburg subliniază contrastele bucureștene	326

Din arhivele americane : În final sovieticii vor acționa . . .	329
Henriette Magherescu — „Eu am consemnat <i>Ultimul cuvînt</i> al Mareșalului !“	331
Grigore Gafencu — Mareșalul cade ca un martir al cauzei românești . . .	338
Din arhivele americane : În România libertatea cuvîntului este în pericol	340
Barbu Niculescu : — Eu l-am salvat pe generalul Rădescu . . .	343
Grigore Gafencu — România în fața Conferinței de pace de la Paris	347
Din arhivele diplomatice aliate : Tratatul de pace între Puterile Aliate și Asociate și România	353
Nicolae Carandino — Tămădău	356
Din arhiva comunismului românesc : „.....Au elaborat un plan în vederea unei lovituri de stat“ (Extrase din Actul de acuzare în procesul grupului Iuliu Maniu)	361
Eugen Popescu — Din holocaustul de la Sighet	378
Nicolette Franck -- Coroana... secerată !	381

Lector : AUREL ȘTEFANACHI
• **Tehnoredactor : NICOLAE PANAITE**

Apărut 1991. Format 16/70×100
Coli tipă 24,6
Bun de tipă la 5.01.1991
Editura Moldova, str. A. Panu, nr. 60
IAȘI — ROMÂNIA

Tipărit executat sub cd. nr. 243/1991
Întreprinderea Poligrafică Iași
str. 7 Noiembrie nr. 49

